C. CORN. TACITI

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA,

AD PROBATISSIMARUM EDITIONUM FIDEM

DD. LALLEMANT ET GAB. BROTIER,

RECOGNITA ET EDITA.

PARISIIS,

Apud AUMONT, viduam NYON, Bibliopolam, viâ dictâ *quai de Conty*, n° 13.

M.DCCCXVI.

J.-M. ÉBERHART, IMPRIMEUR DU COLLÉGE ROYAL DE FRANCE,
RUE DU FOIN SAINT-JACQUES, N° 12.

EXCERPTA QUÆDAM

E Præfatis à Cl. Brotier in Tacitum, ejusdemque opera.

Caius Cornelius Tacitus pauca de se, nihil de patriâ et origine suâ prodidit, ingenio et virtutibus potiùs, quàm loco ac majoribus inclarescendi certus. Interamnates eum municipem suum fuisse gloriantur. Patre, equite romano, et, quæ equestris est nobilitas, Belgicæ Galliæ Procuratore, genitus videtur circa annum urbis conditæ DCCCX, Jesu Christi septimum et quinquagesimum.

Plinium studiorum hortator Tacitus monuerat, ut historiam scriberet. Quod cùm ille declinaret, difficultate deterritus, aliisve distentus curis, Tacitus id muneris in se recepit, ne excideret rara temporum felicitas, quâ, sub optimo principe, bono cuique sentire quæ vellet, et quæ sentiret, dicere liceret. Nemo autem ad scribendam historiam naturâ et arte unquàm paratior accessit. Acre enim Tacito inerat judicium, vivida mens, magna rerum hominumque scientia et experientia, prompta et profunda cogitandi ac scribendi vis: quodque iis temporibus rarissimum, animus, neque libertati infensus, neque adversùs dominantes contumax.

Primum scribendi argumentum sumpsit temporum suorum historias, quas à Neronis fine ad Domitiani necem prosecutus est, recti verique pervicax, sine ullâ assentandi aut criminandi libidine. Pars quidem operis maxima periit: manent tamen initia, quîs non modò expressa et inceps Galbæ senectus, præceps Othonis ambitio, segnis et fœda Vitellii ingluvies, sed et bellorum civilium artes, fraudesque et scelera, majore arte incertum an prudentiâ, ad totius ævi documentum deteguntur. Utinam nobis non invidisset tempus partem alteram, quæ providam Vespasiani mentem, breves, eòque cariores, Titi virtutes explicabat!

Post hanc historiarum curam, Tacitus superiorem imperii memoriam narrandam suscepit, eamque à Tiberii

principatu ad Neronis exitum in Annalibus conclusit: pressior, acrior, sententiis, quàm verbis abundantior: præceptis politicæ artis ita locuples, ut, si hos tantùm Annalium libros edidisset, principum, privatorumque hominum, qui ad rempublicam accedunt, præceptor doctorque haberetur. In hoc scribendi genere primus simul et summus. Inter hæc sapientiæ consilia, et incredibili mentis capacitate, cautissimas Tiberii artes extricavit; Claudii imbecillitatem pudendam fecit; Neronis libidines infamavit: sanè adversùs Caii furores æquè animosus. At, ut in historiis, ita et in Annalibus multa abscumpsit vorax temporum edacitas.

Ea cùm componeret, Augusti Annales meditatus est: magnificum dignumque Tacito argumentum; qui reipublicæ finem, ortum imperii, versos mores, tantarum rerum causas, Augustum iis quidem movendis imparem, sed semel motas sustinendo habilem, plurimâque arte publicam servitium libertatis specie molientem expressisset.

Post tot labores, tradendis superioris ævi rebus impensos, ætatem suam erat repetiturus, ut nova et præsentia bona æternitati consecraret, ac, pro virili portione, sequentium principum æmulatu contineret. Sed egregia consilia mors importuna abrupit. Ipse enim, dùm Trajanus Orientem novis victoriis lustrabat, vivendi finem fecit, præpropero fato oppressus. At in brevi mortalitate longioris vitæ celebritatem impleverat: civis optimus, litteris et sapientiâ ætatis suæ princeps: eamdem famam, parem autoritatem tàm diù apud posteros retenturus, quàm diù in scriptis non otiosa verborum prolixitas, sed valida rerum sententiarumque brevitas placebit; quàm diù in re politicâ mores hominum, rerum momenta, libertatis et dominationis temperamenta, varia et saluberrima pro temporum eventuumque varietate agendi consilia, noscere erit pretium.

Hæc satis: eâ curâ perfuncti, lectorem haud longiùs morabimur. Velimus tantùm, ut pro suâ eruditione atque humanitate, studiis nostris faveat et indulgeat.

C. CORN. TACITI
ANNALIUM LIB. I.

Augustus Nolæ mortem obit. Tiberius succedit, tardè et cupidinem dissimulans. Pannonicas legiones tres gravis seditio incessit. Ea, misso Druso Tiberii filio, ægrè componitur. Idem, in Germaniâ inferiore motus, qui consedit, non sine sanguine et cæde. Germanicus Cæsar in hostem ducit: eâque expeditione Marsi, Tubantes, Bructeri, Usipetes, vastati aut cæsi. Julia Augusti filia Rhegii vitam finit. Sodales in honorem Augusti, et ludi Augustales instituti. Germanicus iterùm Rhenum transmittit, in Cattos ducit: agros, domos, homines, vastat, urit, cædit. Segestes obsidione Arminii liberatur. Ob hæc Imperator consalutatus: Bellum deinde in Cheruscos gestum: reliquiæ Vari et militum lectæ; iisque suprema soluta. Romani in reditu, sub Cæcinâ duce, periclitati. Tamen hostes prosperâ eruptione fusi, fugati. Majestatis lex redacta et asperè exercita. Tiberis inundat. Theatralis tumultus, et per eam causam decreta patrum expressa ad coercendos histriones. Postremò actum de subducendis Tiberi aquis. Eoque nomine querelæ civitatum Italiæ et legationes. Hæc biennio ferè gesta.

Coss. { Sex. Pompeio, et Sex. Appuleio,
Nerone Claudio Druso Cæsare, et C. Norbano.

I. URBEM Romam à principio reges habuêre. Libertatem et consulatum L. Brutus instituit. Dictaturæ ad tempus sumebantur: neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare jus diù valuit. Non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio: et Pompeii Crassique potentia citò in Cæsarem; Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessêre, qui cuncta discordiis civilibus fessa, nomine *Principis*, sub imperium accepit. Sed veteris populi Romani prospera vel adversa, claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuêre decora ingenia, donec, gliscente adulatione, deterrerentur. Tiberii, Caiique, et Claudii, ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsæ; postquam occiderant, recentibus odiis compositæ sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto, et extrema tradere: mox Tiberii principatum, et cætera, sine irâ et studio, quorum causas procul habeo.

II. Postquam, Bruto et Cassio cæsis, nulla jam publica arma; Pompeius apud Siciliam oppressus; exsutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Julianis quidem partibus nisi Cæsar dux reliquus: posito *Triumviri* nomine, consulem se ferens, et ad tuendam plebem tribunitio jure contentum; ubi militem donis, populum

annonâ, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paulatim, munia senatûs, magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante; quum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent; ceteri nobilium, quantò quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur; ac novis ex rebus aucti, tuta et præsentia, quàm vetera et periculosa mallent. Neque provinciæ illum rerum statum abnuebant, suspecto senatûs populique imperio ob certamina potentium, et avaritiam magistratuum; invalido legum auxilio, quæ vi, ambitu, postremò pecuniâ turbabantur.

III. Ceterùm Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum, sororis filium, admodùm adolescentem, pontificatu et curuli ædilitate; M. Agrippam, ignobilem loco, bonum militiâ, et victoriæ socium, geminatis consulatibus extulit; mox, defuncto Marcello, generum sumpsit: Tiberium Neronem et Claudium Drusum privignos imperatoriis nominibus auxit, integrâ etiamdum domo suâ. Nam genitos Agrippâ Caium ac Lucium in familiam Cæsarum induxerat; necdum positâ puerili prætextâ, *Principes juventutis* appellari, destinari consules, specie recusantis flagrantissimè cupiverat. Ut Agrippa vitâ concessit, L. Cæsarem euntem ad Hispanienses exercitus, Caium remeantem Armeniâ, et vulnere invalidum, mors fato propera, vel novercæ Liviæ dolus abstulit; Drusoque pridem exstincto, Nero solus è privignis erat: illuc cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribunitiæ potestatis adsumitur, omnisque per exercitus ostentatur: non obscuris, ut anteà, matris artibus, sed palàm hortatu. Nam senem Augustum devinxerat adeò, uti nepotem unicum Agrippam Postumum in insulam Planasiam projiceret; rudem sanè bonarum artium, et robore corporis stolidè ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At herculè Germanicum Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit, adscirique per adoptionem à Tiberio jussit, quanquam esset in domo Tiberii filius juvenis; sed quò pluribus munimentis insisteret. Bellum eâ tempestate nullum, nisi adversùs Germanos supererat; abolendæ magis infamiæ, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperii, aut dignum ob præmium. Domi res tranquillæ: eadem magistratuum vocabula. Juniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati; quotusquisque reliquus, qui rempub. vidisset.

IV. Igitur verso civitatis statu, nihil usquàm prisci et integri moris: omnis, exutâ æqualitate, jussa principis aspectare; nullâ in præsens formidine, dum Augustus ætate validus seque et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta jam senectus, ægro et corpore fatigabatur, aderatque finis, et spes novæ, pauci bona libertatis incassum disserere; plures bellum pavescere; alii cupere; pars multò maxima imminentis dominos variis rumoribus

differebant : « trucem Agrippam, et ignominiâ accensum, non ætate, neque rerum experientiâ tantæ moli parem. Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, sed vetere atque insitâ Claudiæ familiæ superbiâ ; multaque indicia sævitiæ, quanquam premantur, erumpere. Hunc et primâ ab infantiâ eductum in domo regnatrice : congestos juveni consulatus, triumphos : ne iis quidem annis, quibus Rhodi species secessûs exsulem egerit, aliquid quàm iram, et simulationem, et secretas libidines meditatum. Accedere matrem muliebri impotentiâ : serviendum feminæ, duobusque insuper adolescentibus, qui rempub. interim premant, quandoquè distrahant ».

V. Hæc atque talia agitantibus, gravescere valetudo Augusti : et quidam scelus uxoris suspectabant ; quippè rumor incesserat, paucos ante menses, Augustum electis consciis, et comite uno Fabio Maximo Planasiam vectum, ad visendum Agrippam : multas illic utrimque lacrymas, et signa caritatis, spemque ex eo, fore ut juvenis penatibus avi redderetur : quod Maximum uxori Marciæ aperuisse, illam Liviæ ; gnarum id Cæsari : neque multò post, exstincto Maximo (dubium an quæsitâ morte) auditos in funere ejus Marciæ gemitus semet incusantis, *quòd causa exitii marito fuisset*. Utcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris litteris accitur : neque satis compertum est, spirantem adhùc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia : lætique interdum nuntii vulgabantur ; donec provisis, quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, et rerum potiri Neronem fama eadem tulit.

VI. Primum facinus novi principatûs fuit Postumi Agrippæ cædes : quem ignarum inermumque, quamvis firmatus animo, centurio ægrè confecit. Nihil de eâ re Tiberius apud senatum disseruit. Patris jussa simulabat, quibus præscripsisset tribuno custodiæ apposito, « ne cunctaretur Agrippam morte adficere, quandoque ipse supremum diem explevisset ». Multa sine dubio sævaque Augustus de moribus adolescentis questus, ut exsilium ejus senatusconsulto sanciretur, perfecerat : ceterùm in nullius unquàm suorum necem duravit ; neque mortem nepoti pro securitate privigni illatam, credibile erat. Propiùs verò, Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis suspecti et invisi juvenis cædem festinavisse. Nuncianti centurioni, ut mos militiæ, « factum esse quod imperâsset : neque imperâsse sese, et rationem facti reddendam apud senatum », respondit. Quod postquàm Salustius Crispus, particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos), comperit ; metuens ne reus subderetur, juxta periculoso ficta seu vera promeret, monuit Liviam, « ne arcana domûs, ne

consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur: neve Tiberius vim principatûs resolveret, cuncta ad senatum vocando. Eam conditionem esse imperandi, ut non aliter ratio constet, quàm si uni reddatur ».

VII. At Romæ ruere in servitium consules, patres, eques: quantò quis illustrior, tantò magis falsi ac festinantes; vultuque composito, ne læti excessu Principis, neu tristiores primordio, lacrymas, gaudium, questus, adulationem, miscebant. Sex. Pompeius et Sex. Appuleius coss. primi in verba Tiberii Cæsaris juravêre: apudque eos Seius Strabo, et C. Turranius, ille prætoriarum cohortium præfectus, hic annonæ: mox senatus, milesque et populus. Nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tanquam vetere repub. et ambiguus imperandi: ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi tribunitiæ potestatis præscriptione posuit, sub Augusto acceptæ. Verba edicti fuêre pauca et sensu permodesto: « de honoribus parentis consulturum: neque abscedere à corpore: idque unum ex publicis muneribus usurpare ». Sed defuncto Augusto, signum prætoriis cohortibus, ut imperator dederat: excubiæ, arma, cetera aulæ: miles in forum, miles in curiam comitabatur: litteras ad exercitus tanquam adepto principatu, misit: nusquàm cunctabundus, nisi quum in senatu loqueretur. Causa præcipua ex formidine, ne Germanicus, in cujus manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium, quàm exspectare mallet. Dabat et famæ, ut vocatus electusque potiùs à repub. videretur, quàm per uxorium ambitum, et senili adoptione irrepsisse. Posteà cognitum est, ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem: nam verba, vultus, in crimen detorquens recondebat.

VIII. Nihil primo senatûs die agi passus, nisi de supremis Augusti, cujus testamentum illatum per virgines Vestæ, Tiberium et Liviam hæredes habuit. Livia in familiam Juliam nomenque Augustæ adsumebatur: in spem secundam, nepotes pronepotesque: tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed jactantiâ gloriâque ad posteros. Legata non ultra civilem modum, nisi quòd populo et plebi CCCCXXXV, prætoriarum cohortium militibus singula nummûm millia, legionariis aut cohortibus civium Romanorum trecenos nummos viritìm dedit Tum consultatum de honoribus, ex quîs maximè insignes visi: « ut portâ triumphali duceretur funus », Gallus Asinius; « ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur », L. Arruntius censuêre. Addebat Messala Valerius, « renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii »: interrogatusque à Tiberio, « num, se mandante, eam sententiam prompsisset? sponte dixisse » respondit: « neque in iis quæ ad rempub. pertinerent,

consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis ». Ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres, « corpus ad rogum humeris senatorum ferendum ». Remisit Cæsar adroganti moderatione: populumque edicto monuit, « ne, ut quondàm nimiis studiis funus divi Julii turbâssent, ita Augustum in foro potiùs, quàm in campo Martis, sede destinatâ, cremari vellent ». Die funeris, milites velut præsidio stetêre, multùm irridentibus, qui ipsi viderant, quique à parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii, et libertatis improsperè repetitæ, quum occisus dictator Cæsar, aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videretur. « Nunc senem principem, longâ potentiâ, provisis etiam hæredum in rempub. opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura ejus quieta foret. »

IX. Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: « quòd idem dies accepti quondam imperii princeps, et vitæ supremus; quòd Nolæ in domo et cubiculo, in quo pater ejus Octavius vitam finivisset. Numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et C. Marium simul æquaverat; continuata per septem et triginta annos tribunitia potestas; nomen imperatoris semel atque vicies partum, aliaque honorum multiplicata, aut nova ». At apud prudentes vita ejus variè extollebatur, arguebaturve. Hi « pietate erga parentem, et necessitudine reipub. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quæ neque parari possent, neque haberi per bonas artes: multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse; postquàm hic socordiâ senuerit, ille per libidines pessumdatus sit, non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quàm ut ab uno regeretur. Non regno tamen, neque dictaturâ, sed principis nomine constitutam rempublicam: mari Oceano, aut amnibus longinquis septum imperium: legiones, provincias, classes, cuncta inter se connexa: jus apud cives, modestiam apud socios: urbem ipsam magnifico ornatu: pauca admodùm vi tractata, quò ceteris quies esset ».

X. Dicebatur contrà, « pietatem erga parentem, et tempora reipublicæ, obtentui sumpta: ceterùm cupidine dominandi concitos per largitiones veteranos, paratum ab adolescente privato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium: mox ubi decreto patrum, fasces et jus prætoris invaserit, cæsis Hirtio et Pansâ (sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum; sui milites Hirtium, et machinator doli Cæsar abstulerant), utriusque copias occupavisse: extortum invito senatu consulatum, armaque, quæ in Antonium acceperit, contra rempub. versa: proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem qui fecêre, laudatas. Sanè Cassii et Brutorum exitus

paternis inimicitiis datos (quanquam fas sit privata odia publicis utilitatibus remittere), sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiæ deceptos: pòst Antonium Tarentino Brundisinoque fœdere, et nuptiis sororis illectum, subdolæ adfinitatis pœnas morte exsolvisse. Pacem sine dubio posthæc, verùm cruentam: Lollianas, Varianasque clades: interfectos Romæ Varrones, Egnatios, Iulos». Nec domesticis abstinebatur. «Abducta Neroni uxor; et consulti per ludibrium pontifices, an concepto, necdum edito partu, ritè nuberet: qui Tedii et Vedii Pollionis luxus: postremò Livia, gravis in rempublicam mater, gravior domui Cæsarum noverca. Nihil deorum honoribus relictum, quum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet. Ne Tiberium quidem caritate, aut reipub. curâ successorem adscitum: sed quoniam adrogantiam sævitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrimâ sibi gloriam quæsivisse.» Etenim Augustus, paucis antè annis, quum Tiberio tribunitiam potestatem à patribus rursùm postularet, quanquàm honorâ oratione, quædam de habitu vultuque et institutis ejus jecerat, quæ velut excusando exprobraret.

XI. Ceterùm, sepulturâ more perfectâ, templum et cœlestes religiones decernuntur. Versæ indè ad Tiberium preces: et ille variè disserebat, de magnitudine imperii, suâ modestiâ. «Solam divi Augusti mentem tantæ molis capacem: se in partem curarum ab illo vocatum, experiendo didicisse, quàm arduum, quàm subjectum fortunæ regendi cuncta onus: proindè in civitate tot illustribus viris subnixâ, non ad unum omnia deferrent; plures faciliùs munia reip. sociatis laboribus executuros.» Plus in oratione tali dignitatis, quàm fidei erat: Tiberioque etiam in rebus, quas non occuleret, seu naturâ, sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba: tunc verò, nitenti ut sensus suos penitùs abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. At patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrymas, vota effundi: ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere; quum proferri libellum recitarique jussit. Opes publicæ continebantur: quantùm civium, sociorumque in armis; quot classes, regna, provinciæ: tributa, aut vectigalia, et necessitates ac largitiones: quæ cuncta suâ manu perscripserat Augustus: addideratque consilium coercendi intra terminos imperii; incertum metu, an per invidiam.

XII. Inter quæ senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit fortè Tiberius, «se, ut non toti reipub. parem, ita quæcumque pars sibi mandaretur, ejus tutelam suscepturum». Tum Asinius Gallus, «interrogo, inquit, Cæsar, quam partem reipub. mandari tibi velis?» Perculsus improvisâ interrogatione, paulùm reticuit: dein, collecto animo, respondit: «nequaquam decorum pu-

dori suo, legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari mallet». Rursùm Gallus (etenim vultu offensionem conjectaverat), «non idcircò interrogatum, ait, ut divideret quæ separari nequirent: sed ut suâ confessione argueretur unum esse reipub. corpus, atque unius animo regendum». Addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quæque in togâ per tot annos egregiè fecisset, admonuit. Nec ideò iram ejus lenivit, pridem invisus, tanquam, ductâ in matrimonium Vipsaniâ M. Agrippæ filiâ, quæ quondàm Tiberii uxor fuerat, plusquam civilia agitaret, Pollionisque Asinii patris ferociam retineret.

XIII. Post quæ L. Arruntius, haud multùm discrepans à Galli oratione, perindè offendit. Quanquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira: sed divitem, promptum, artibus egregiis, et pari famâ publicè, suspectabat. Quippè Augustus supremis sermonibus quum tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel iidem possent cuperentque: «M. Lepidum dixerat capacem, sed aspernantem: Gallum Asinium avidum et minorem: L. Arruntium non indignum, et si casus daretur, ausurum». De prioribus consentitur. Pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidêre: omnesque præter Lepidum, variis mox criminibus, struente Tiberio, circumventi sunt. Etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus, suspicacem animum perstrinxêre: Haterius quum dixisset: «Quousque patieris, Cæsar, non adesse caput reipub.?» Scaurus quia dixerat, «spem esse ex eo non irritas fore senatûs preces, quòd relationi consulum jure tribunitiæ potestatis non intercessisset». In Haterium statim invectus est; Scaurum, cui implacabiliùs irascebatur, silentio tramisit: fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paulatìm, non ut fateretur suscipi à se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat Haterium, quum deprecandi causâ palatium introisset, ambulantisque Tiberii genua advolveretur, propè à militibus interfectum, quia Tiberius casu, an manibus ejus impeditus, prociderat: neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret, ejusque curatissimis precibus protegeretur.

XIV. Multa patrum et in Augustam adulatio. Alii *parentem*, alii *matrem patriæ* appellandam; plerique, ut nomini Cæsaris adscriberetur, *Juliæ filius*, censebant: ille «moderandos feminarum honores dictitans, eâdemque se temperantiâ usurum in his quæ sibi tribuerentur»; ceterùm anxius invidiâ, et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est: aramque adoptionis, et alia hujuscemodi prohibuit. At Germanico Cæsari proconsulare imperium petivit, missique legati qui deferrent, simul mœstitiam ejus ob excessum Augusti solarentur;

quominùs idem pro Druso postularetur, eâ causâ, quòd designatus consul Drusus, præsensque erat. Candidatos præturæ duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum : et hortante senatu ut augeret, jurejurando obstrinxit, se non excessurum.

XV. Tum primùm è campo comitia ad patres translata sunt. Nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant : neque populus ademptum jus questus est, nisi inani rumore : et senatus largitionibus ac precibus sordidis exsolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures quàm quatuor candidatos commendaret, sine repulsâ et ambitu designandos. Inter quæ tribuni plebeii petivêre, ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti, fastis additi, *Augustales* vocarentur : sed decreta pecunia ex ærario, utque per circum triumphali veste uterentur : curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad prætorem translata, cui inter cives et peregrinos jurisdictio evenisset.

XVI. Hic rerum urbanarum status erat, quum Pannonicas legiones seditio incessit : nullis novis causis, nisi quòd mutatus princeps licentiam turbarum, et ex civili bello spem præmiorum ostendebat. Castris æstivis tres simul legiones habebantur, præsidente Junio Blæso : qui fine Augusti, et initiis Tiberii auditis, ob justitium aut gaudium, intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cujusque sermonibus præbere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax linguâ, et miscere cœtus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, et quænam post Augustum militiæ conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquiis, aut flexo in vesperam die, et dilapsis melioribus deterrimum quemque congregare. Postremò promptis jam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat :

XVII. « Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis, in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? satis per tot annos ignaviâ peccatum, quòd tricena aut quadragena, stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent : ne dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo, eosdem labores perferre : ac si quis tot casus vitâ superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi per nomen agrorum, uligines paludum, vel inculta montium accipiant. Enimverò militiam ipsam gravem, infructuosam : denis in diem assibus animam et corpus æstimari : hinc vestem, arma, tentoria; hinc sævitiam centurionum, et vacationes munerum redimi. At herculè, verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas æstates, bel-

lum atrox, aut sterilem pacem, sempiterna : nec aliud levamentum, quàm si certis sub legibus militia iniretur; ut singulos denarios mererent; sextus decimus stipendii annus finem adferret; ne ultrà sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris præmium pecuniâ solveretur. An prætorias cohortes quæ binos denarios acciperent, quæ post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari à se urbanas excubias : sibi tamen apud horridas gentes è contuberniis hostem aspici. »

XVIII. Adstrepebat vulgus diversis incitamentis : hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. Postremò eò furoris venêre, ut tres legiones miscere in unam agitaverint : depulsi æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atque unà tres aquilas et signa cohortium locant : simul congerunt cespites, exstruunt tribunal, quò magis conspicua sedes foret. Properantibus Blæsus advenit, increpabatque, ac retinebat singulos, clamitans : « Meâ potiùs cæde imbuite manus : leviore flagitio legatum interficietis, quàm ab imperatore desciscitis. Aut incolumis fidem legionum retinebo, aut jugulatus pœnitentiam adcelerabo ».

XIX. Aggerebatur nihilominùs cespes; jamque pectori usque adcreverat, quum tandem pervicaciâ victi inceptum omisêre. Blæsus multâ dicendi arte, « Non per seditionem et turbas desideria militum ad Cæsarem ferenda », ait : « neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos à divo Augusto tam nova petivisse : et parum in tempore incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare, quæ ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint, cur contra morem obsequii, contra fas disciplinæ, vim meditentur? decernerent legatos, seque coram mandata darent ». Adclamavêre, « ut filius Blæsi tribunus legatione eâ fungeretur, peteretque militibus missionem ab sexdecim annis : cetera mandaturos; ubi prima provenissent ». Profecto juvene, modicum otium : sed superbire miles, quòd filius legati, orator publicæ causæ, satis ostenderet, necessitate expressa, quæ per modestiam non obtinuissent.

XX. Intereà manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi, ob itinera et pontes, et alios usus, postquam turbatum in castris accepêre, vexilla convellunt : direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones irrisu et contumeliis, postremò verberibus insectantur : præcipua in Aufidienum Rufum præfectum castrorum ira, quem dereptum vehiculo, sarcinis gravant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, « an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret » ? Quippe Rufus diu manipularis, dein cen-

turio, mox castris præfectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris, et eò immitior, quia toleraverat.

XXI. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumjecta populabantur. Blæsus paucos, maximè prædâ onustos, ad terrorem ceterorum, adfici verberibus, claudi carcere jubet; nam etiam tum legato à centurionibus, et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modò nomina singulorum, modò centuriam quisque, cujus manipularis erat, cohortem, legionem, *eadem omnibus imminere* clamitantes: simul probra in legatum cumulant, cœlum ac deos obtestantur, nihil reliqui faciunt, quominùs invidiam, misericordiam, metum, et iras permoverent. Adcurritur ab universis, et carcere effracto, solvunt vincula; desertoresque ac rerum capitalium damnatos, sibi jam miscent.

XXII. Flagrantior indè vis, plures seditioni duces: et Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blæsi adlevatus circumstantium humeris, apud turbatos, et quid pararet intentos: « Vos quidem, inquit, his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proximâ jugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Responde, Blæse, ubi cadaver abjeceris? ne hostes quidem sepulturæ invident: quum osculis, quum lacrymis dolorem meum implevero, me quoque trucidare jube; dùm interfectos nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant ».

XXIII. Incendebat hæc fletu, et pectus atque os manibus verberans: mox disjectis quorum per humeros sustinebatur, præceps, et singulorum pedibus advolutus, tantùm consternationis invidiæque concivit, ut pars militum, gladiatores qui è servitio Blæsi erant, pars ceteram ejusdem familiam vincirent, alii ad quærendum corpus effunderentur. Ac ni properè, neque corpus ullum reperiri, et servos, adhibitis cruciatibus, abnuere cædem, neque illi fuisse unquam fratrem pernotuisset, haud multùm ab exitio legati aberant. Tribunos tamen, ac præfectum castrorum extrusêre. Sarcinæ fugientium direptæ, et Centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, *Cedo alteram*, indiderant; quia fractâ vite in tergo militis, alteram clarâ voce, ac rursùs aliam poscebat: ceteros latebræ texere, uno retento Clemente Julio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus, ob promptum ingenium. Quin ipsæ inter se legiones octava et quintadecuma ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur, ni miles nonanus preces, et adversum aspernantis, minas interjecisset.

XXIV. Hæc audita, quanquam abstrusum, et tristissima quæque maximè occultantem Tiberium perpulêre, ut Drusum filium cum primoribus civitatis, duabusque prætoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis : ex re consulturum. Et cohortes delecto milite supra solitum firmatæ. Additur magna pars prætoriani equitis, et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant : simul prætorii præfectus Ælius Sejanus, collega Straboni patri suo datus, magnâ apud Tiberium auctoritate, rector juveni, et ceteris periculorum præmiorumque ostentator. Druso propinquanti, quasi per officium obviæ fuêre legiones, non lætæ, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed illuvie deformi et vultu, quanquam mœstitiam imitarentur, contumaciæ propiores.

XXV. Postquam vallum introiit, portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri jubent : ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus silentium manu poscens. Illi, quotiens oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere; rursùm, viso Cæsare, trepidare : murmur incertum : atrox clamor, et repentè quies : diversis animorum motibus pavebant, terrebantque. Tandem interrupto tumultu, litteras patris recitat, in quîs perscriptum erat, « præcipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset : ubi primùm à luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum : misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet, quæ statim tribui possent : cetera senatui servenda, quem neque gratiæ, neque severitatis expertem haberi par esset ».

XXVI. Responsum est à concione, « mandata Clementi centurioni, quæ perferret ». Is orditur « de missione à sexdecim annis : de præmiis finitæ militiæ : ut denarius diurnum stipendium foret : ne veteranis sub vexillo haberentur. » Ad ea Drusus, quum arbitrium senatûs et patris obtenderet, clamore turbatur. « Cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adlevandis laboribus, denique nullâ benefaciendi licentiâ ? at herculè verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum : easdem artes Drusum retulisse : numquamne ad se nisi filios familiarum venturos ? novum id planè, quòd imperator sola militis commoda ad senatum rejiciat : eumdem ergo senatum consulendum, quotiens supplicia aut prælia indicantur : an præmia sub dominis, pœnas sine arbitro esse ? »

XXVII. Postremò deserunt tribunal, ut quis prætorianorum militum, amicorumve Cæsaris occurreret, manus intentantes, causam discordiæ, et initium armorum : maximè infensi Cn. Lentulo, quòd is ante alios ætate et gloriâ belli, firmare Drusum credebatur, et illa militiæ flagitia primus aspernari. Nec multò post,

digredientem cum Cæsare, ac provisu periculi hiberna castra repetentem, circumsistunt, rogitantes, «quò pergeret? ad imperatorem, an ad patres? ut illic quoque commodis legionum adversaretur!» simul ingruunt, saxa jaciunt: jamque lapidis ictu cruentus, et exitii certus, adcursu multitudinis, quæ cum Druso advenerat, protectus est.

XXVIII. Noctem minacem, et in scelus erupturam fors lenivit: luna claro repentè cœlo visa languescere. Id miles rationis ignarus omen præsentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimilans, «prosperèque cessura quæ pergerent, si fulgor et claritudo deæ redderetur». Igitur æris sono, tubarum cornuumque concentu strepere: prout splendidior obscuriorve, lætari, aut mœrere: et postquàm ortæ nubes offecêre visui, creditumque conditam tenebris; ut sunt mobiles ad superstitionem perculsæ semel mentes, «sibi æternum laborem portendi, sua facinora aversari deos» lamentantur. Utendum inclinatione eâ Cæsar, et quæ casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria jubet. Accitur centurio Clemens, et si alii bonis artibus grati in vulgus: ii vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. «Quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis, imperium populi Romani capessent? quin potiùs, ut novissimi in culpam, ita primi ad pœnitentiam sumus? Tarda sunt quæ in commune expostulantur: privatam gratiam statim mereare, statim recipias». Commotis per hæc mentibus, et inter se suspectis, tironem à veterano, legionem à legione dissociant. Tum redire paulatìm amor obsequii: omittunt portas; signa, unum in locum principio seditionis congregata, suas in sedes referunt.

XXIX. Drusus, orto die, et vocatâ concione, quanquam rudis dicendi, nobilitate ingenitâ, incusat priora, probat præsentia: negat «a se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet». Orantibus rursùm idem Blæsus et L. Apronius eques Romanus è cohorte Drusi, justusque Catonius primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. Certatum indè sententiis, quum alii «opperiendos legatos, atque interim comitate permulcendum militem» censerent; alii «fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum: terrere, ni paveant; ubi pertimuerint, impunè contemni: dùm superstitio urgeat, adjiciendos ex duce metus sublatis seditionis auctoribus». Promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici jubet.

Tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos; alii corpora extra vallum abjecta ostentui.

XXX. Tum, ut quisque præcipuus turbator, conquisiti: et pars extra castra palantes a centurionibus, aut prætoriarum cohortium militibus cæsi: quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidêre. Auxerat militum curas prœmatura hiems, imbribus continuis, adeoque sævis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quæ turbine atque undâ raptabantur; durabat et formido cœlestis iræ, « nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum levamentum, quàm si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo suis quisque hibernis redderentur »: primùm octava, dein quintadecuma legio rediêre. Nonanus « opperiendas Tiberii epistolas » clamitaverat: mox desolatus aliorum discessione, imminentem necessitatem sponte prævenit: et Drusus, non exspectato legatorum regressu, quia præsentia satis consederant, in urbem rediit.

XXXI. Iisdem fermè diebus, iisdem causis, Germanicæ legiones turbatæ, quantò plures, tantò violentiùs: et magnâ spe, fore ut Germanicus Cæsar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi suâ cuncta tracturus. Duo apud ripam Rheni exercitus erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato: inferiorem A. Cæcina curabat. Regimen summæ rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambiguâ fortunam seditionis alienæ speculabantur: inferioris exercitûs miles in rabiem prolapsus est, orto ab unetvicesimanis quintanisque initio, et tractis primâ quoque ac vicesimâ legionibus: nam iisdem æstivis in finibus Ubiorum habebantur, per otium, aut levia munia. Igitur audito fine Augusti, vernacula multitudo, nuper acto in urbe delectu, lasciviæ sueta, laborum intolerans, implere ceterorum rudes animos. « Venisse tempus, quo veterani maturam missionem, juvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, sævitiamque centurionum ulciscerentur ». Non unus hæc, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: suâ in manu sitam rem romanam, suis victoriis augeri rempub., in suum cognomentum adscisci imperatores.

XXXII. Nec legatus obviam ibat: quippè plurium vecordia constantiam exemerat. Repentè lymphati, destrictis gladiis in centuriones invadunt: ea vetustissima militaribus odiis materies, et sæviendi principium: prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adæquarent. Tum convulsos laniatosque, et partim exanimos, ante vallum, aut in amnem Rhenum projiciunt. Septimius quum perfugisset ad tribunal, pe-

dibusque Cæcinæ advolveretur, eò usque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius Chærea, mox cæde C. Cæsaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens, et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. Non tribunus ultra, non castrorum præfectus jus obtinuit: vigilias, stationes, et si qua alia præsens usus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altiùs conjectantibus præcipuum indicium magni atque implacabilis motûs, quod neque disjecti, nec paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent; tantâ æqualitate et constantiâ, ut regi crederes.

XXXIII. Intereà Germanico per Gallias, ut diximus, census accipienti, *excessisse Augustum* adfertur. Neptem ejus Agrippinam in matrimonio, pluresque ex eâ liberos habebat. Ipse Druso, fratre Tiberii, genitus, Augustæ nepos: sed anxius occultis in se patrui aviæque odiis, quorum causæ acriores, quia iniquæ: quippè Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus: unde in Germanicum favor, et spes eadem. Nam juveni civile ingenium, mira comitas, et diversa à Tiberii sermone, vultu, adrogantibus et obscuris. Accedebant muliebres offensiones, novercalibus Liviæ in Agrippinam stimulis: atque ipsa Agrippina paulò commotior, nisi quòd castitate, et mariti amore, quamvis indomitum animum in bonum vertebat.

XXXIV. Sed Germanicus quantò summæ spei propior, tantò impensiùs pro Tiberio niti. Sequanos proximos, et Belgarum civitates in verba ejus adigit. Dehinc, audito legionum tumultu, raptim profectus, obvias extra castra habuit, dejectis in terram oculis, velut pœnitentiâ. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri cœpêre: et quidam prensâ manu ejus per speciem osculandi, inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret: alii curvata senio membra ostendebant. Adsistentem concionem, quia permixta videbatur, « discedere in manipulos jubet, sic melius audituros responsum: vexilla præferri, ut id saltem discerneret cohortes »: tardè obtemperavêre. Tunc « à veneratione Augusti orsus, flexit ad victorias triumphosque Tiberii, præcipuis laudibus celebrans, quæ apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiæ indè consensum, Galliarum fidem extollit; nil usquam turbidum aut discors ».

XXXV. Silentio hæc, vel murmure modico audita sunt: ut seditionem attigit, « ubi modestia militaris? ubi veteris disciplinæ decus? quònam tribunos? quò centuriones exegissent? » rogitans; nudant universi corpora, « cicatrices ex vulneribus, verberum notas » exprobrant; mox indiscretis vocibus « pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus, incusant

«vallum, fossas; pabuli, materiæ, lignorum adgestus», et si qua alia ex necessitate, aut adversùs otium castrorum quæruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, « mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitæ militiæ, neque inopem requiem», orabant: fuêre etiam qui legatam à divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus; et si vellet imperium, promptos ostentavêre. Tum verò quasi scelere contaminaretur, præceps tribunali desiluit: opposuerunt abeunti arma, minitantes ni regrederetur. At ille « moriturum potiùs quàm fidem exueret» clamitans, ferrum à latere deripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prensam dextram vi attinuissent: extrema et conglobata inter se pars concionis, ac vix credibile dictu, quidam singuli propiùs incedentes, *feriret,* hortabantur; et miles nomine Calusidius, strictum obtulit gladium, addito, *acutiorem esse*. Sævum id, malique moris, etiam furentibus visum; ac spatium fuit, quo Cæsar ab amicis in tabernaculum raperetur.

XXXVI. Consultatum ibi de remedio: etenim nuntiabatur « parari legatos, qui superiorem exercitum ad causam eamdem traherent: destinatum excidio Ubiorum oppidum: imbutasque prædà manus, in direptionem Galliarum erupturas». Augebat metum gnarus Romanæ seditionis, et si omitteretur ripa, invasurus hostis: ac si auxilia et socii adversùm abscedentis legiones armarentur, civile bellum suscipi: periculosa severitas; flagitiosa largitio: seu nihil militi, seu omnia concederentur, in ancipiti respub. Igitur, volutatis inter se rationibus, placitum ut epistolæ nomine principis scriberentur: « missionem dari vicena stipendia meritis, exauctorari qui sena dena fecissent, ac retineri sub vexillo, ceterorum immunes, nisi propulsandi hostis: legata quæ petiverant, exsolvi duplicarique».

XXXVII. Sensit miles in tempus conficta, statimque flagitavit: missio per tribunos maturatur: largitio differebatur in hiberna cujusque. Non abscessêre quintani unaetvicesimanique, donec iisdem in æstivis contracta ex viatico amicorum ipsiusque Cæsaris pecuniâ persolveretur. Primam ac vicesimam legiones Cæcina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, quum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus superiorem ad exercitum profectus, secundam et tertiamdecumam et sextamdecumam legiones, nihil cunctatas, sacramento adigit. Quartadecumani paulùm dubitaverant: pecunia et missio, quamvis non flagitantibus, oblata est.

XXXVIII. At in Chaucis cœptavêre seditionem præsidium agitantes vexillarii discordium legionum, et præsenti duorum militum supplicio paulùm repressi sunt. Jusserat id Mennius castro-

rum præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso jure: deinde, intumescente motu, profugus repertusque, postquam intutæ latebræ, præsidium ab audaciâ mutuatur: «Non præfectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari»: simul exterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, et «si quis agmine decessisset, pro desertore fore» clamitans, reduxit in hiberna turbidos, et nihil ausos.

XXXIX. Intereà legati ab senatu, regressum jam apud Aram Ubiorum Germanicum adeunt. Duæ ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant. Pavidos et conscientiâ vecordes intrat metus, venisse patrum jussu, qui irrita facerent, quæ per seditionem expresserant: utque mos vulgò quamvis falsi reum subdere, Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, auctorem senatusconsulti incusant; et nocte concubiâ vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt: concursuque ad januam facto, moliuntur fores: extractum cubili Cæsarem tradere vexillum, intento mortis metu, subigunt: mox vagi per vias, obvios habuêre legatos, auditâ consternatione, ad Germanicum tendentes: ingerunt contumelias; cædem parent, Planco maximè, quem dignitas fugâ impediverat; neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra primæ legionis: illic signa et aquilam amplexus, religione sese tutabatur: ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani Romanis in castris sanguine suo altaria deûm commaculavisset. Luce demum, postquam dux et miles, et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, perduci ad se Plancum imperat; recipitque in tribunal. Tum *fatalem* increpans «rabiem, neque militum, sed deûm irâ resurgere», cur venerint legati aperit: «jus legationis, atque ipsius Planci gravem et immeritum casum simul quantùm dedecoris adierit legio», facundè miseratur: attonitâque magis, quàm quietâ concione, legatos præsidio auxiliarium equitum dimittit.

XL. Eo in metu arguere Germanicum omnes, «quòd non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia, et contra rebellis auxilium. Satis superque missione et pecuniâ, et mollibus consultis peccatum: vel si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam conjugem, inter furentes, et omnis humani juris violatores haberet? illos saltem avo et reipub. redderet». Diu cunctatus, aspernantem uxorem, quum «se divo Augusto ortam, neque degenerem ad pericula» testaretur, postremò uterum ejus, et communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret perpulit. Incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens; lamentantes circum amicorum conjuges, quæ simul trahebantur; nec minùs tristes qui manebant,

XLI. Non florentis Cæsaris, neque suis in castris, sed velut in urbe victâ, facies, gemitusque ac planctus, etiam militum aures oraque advertêre. Progrediuntur contuberniis: «Quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas illustres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ uxoris, aut comitatûs soliti, pergere ad Treveros, et externæ fidei.» Pudor indè et miseratio, et patris Agrippæ, Augusti avi memoria, socer Drusus; ipsa insigni fecunditate, præclarâ pudicitiâ; jam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo *Caligulam* appellabant, qui plerumquè ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. Sed nihil æquè flexit, quàm invidia in Treveros: orant, obsistunt, *rediret, maneret:* pars Agrippinæ occursantes, plurimi ad Germanicum egressi: isque, ut erat recens dolore et irâ, apud circumfusos ita cœpit.

XLII. «Non mihi uxor, aut filius, patre et repub. cariores sunt: sed illum quidem sua majestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent: conjugem et liberos meos, quos pro gloriâ vestrâ libens ad exitium offerrem, nunc procul à furentibus summoveo, ut, quidquid *istuc sceleris imminet*, meo tantùm sanguine pietur; neve occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus, nocentiores vos faciat: quid enim per hos dies inausum, intemeratumve vobis? Quod nomen huic cœtui dabo? *militesne* appellem? qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis. An *cives?* quibus tam projecta senatûs auctoritas: hostium quoque jus, et sacra legationis, et fas gentium rupistis. Divus Julius seditionem exercitûs verbo uno compescuit. *Quirites vocando*, qui sacramentum ejus detrectabant. Divus Augustus vultu et aspectu Actiacas legiones exterruit: nos, ut nondùm eosdem, ita ex illis ortos, si Hispaniæ Syriæve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat: primane et vicesima legiones, illa signis à Tiberio acceptis, ut tot præliorum socia, tot præmiis aucta egregiam duci vestro gratiam refertis? hunc ego nuntium patri, læta omnia aliis è provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos, non missione, non pecuniâ satiatos: hic tantùm interfici centuriones, ejici tribunos, includi legatos: infecta sanguine castra, flumina: meque precariam animam inter infensos trahere?»

XLIII. «Cur enim, primo concionis die, ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis, o improvidi amici? meliùs et amantiùs ille qui gladium offerebat: occidissem certè nondùm tot flagitiorum exercitui meo conscius: legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. Neque enim dii sinant ut Belgarum, quanquam offerentium, decus istud et claritudo sit, subvenisse Romano nomini, compressis Germaniæ populis. Tua, dive Auguste, cœlo recep-

mens, tua, pater, Druse, imago, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos jam pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant. Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi conjugem et filium redditis, discedite à contactu, ac dividite turbidos: id stabile ad pœnitentiam, id fidei vinculum erit.»

XLIV. Supplices ad hæc, et vera exprobrari fatentes, orabant, «puniret noxios, ignosceret lapsis, et duceret in hostem; revocaretur conjux, rediret legionum alumnus, neve obses Gallis, traderetur.» Reditum Agrippinæ excusavit ob imminentem partum, et hiemem: «venturum filium: cetera ipsi exsequerentur.» Discurrunt mutati, et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primæ C. Cetronium, qui judicium et pœnas de singulis in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones, destrictis gladiis: reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si *nocentem* adclamaverant, præceps datus trucidabatur: et gaudebat cædibus miles, tanquam semet absolveret: nec Cæsar arcebat, quando nullo ipsius jussu, penes eosdem sævitia facti et invidia erat: secuti exemplum veterani, haud multò post in Rætiam mittuntur, specie defendendæ provinciæ ob imminentis Suevos; ceterùm ut avellerentur castris, trucibus adhuc, non minùs asperitate remedii, quàm sceleris memoriâ. Centurionatum indè egit: citatus ab imperatore, nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quæ strenuè in præliis fecisset, et cui erant dona militaria, edebat: si tribuni, si legio, industriam innocentiamque adprobaverant, retinebat ordinem: ubi avaritiam, aut crudelitatem consensu objectavissent, solvebatur militiâ.

XLV. Sic compositis præsentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintæ et unaetvicesimæ legionum, sexagesimum apud lapidem (loco *Vetera* nomen est) hibernantium: nam primi seditionem cœptaverant: atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum: nec pœnâ commilitonum exterriti, nec pœnitentiâ conversi, iras retinebant. Igitur Cæsar, arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

XLVI. At Romæ nondùm cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, et legionum Germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, «quòd, dùm patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione fictâ ludificetur, dissideat interim miles, neque duorum adolescentium nondùm adultâ auctoritate comprimi queat: ire ipsum, et opponere majestatem imperatoriam debuisse cessuris, ubi principem longâ experientiâ, eumdemque severitatis et munificentiæ summum, vidissent. An Augustum fessâ ætate, to-

tiens in Germanias commeare potuisse, Tiberium vigentem annis sedere in senatu, verba patrum cavillantem? satis prospectum urbanæ servituti: militaribus animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint. »

XLVII. Immotum adversùs eos sermones, fixumque Tiberio fuit, non omittere caput rerum, neque se remque publicam in casum dare. Multa quippè et diversa angebant: « validior per Germaniam exercitus; proprior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiæ imminens: quos igitur anteferret? ac, ne posipositi contumeliâ incenderentur. At per filios pariter adiri, majestate salvâ, cui major è longinquo reverentia: simul adolescentibus excusatum quædam ad patrem rejicere; resistentisque Germanico, aut Druso, posse à se mitigari vel infringi: quod aliud subsidium, si imperatorem sprevissent?» Ceterùm, ut jam jamque iturus, legit comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves: mox hiemem, aut negotia variè causatus, primò prudentes, dein vulgum, diutissimè provincias fefellit.

XLVIII. At Germanicus, quanquam contracto exercitu, et paratâ in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, præmittit litteras ad Cæcinam, « venire se validâ manu, ac ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscuâ cæde ». Eas Cæcina aquiliferis signiferisque, et quod maximè castrorum sincerum erat, occultè recitat; « utque cunctos infamiæ, seipsos morti eximant hortatur: nam in pace causas et merita spectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios juxtà cadere. » Illi, tentatis quos idoneos rebantur, postquam majorem legionum partem in officio vident, de sententiâ legati statuunt tempus, quo fœdissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. Tunc, signo inter se dato, irrumpunt contubernia, trucidant ignaros: nullo, nisi consciis, noscente quod cædis initium, quis finis.

XLIX. Diversa omnium, quæ unquàm accidêre, civilium armorum facies: non prælio, non adversis castris, sed iisdem è cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela; clamor, vulnera, sanguis palàm; causa in occulto: cetera fors regit: et quidam bonorum cæsi, postquam, intellecto in quos sæviretur, pessimi quoque arma rapuerant: neque legatus aut tribunus moderator adfuit; permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. Mox ingressus castra Germanicus, « non medicinam illud » plurimis cum lacrymis, « sed cladem » appellans, « cremari corpora » jubet. Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris: nec aliter posse placari commilitonum manes, quàm si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem

militum Cæsar, junctoque ponte tramittit duodecim millia è legionibus, sex et viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ seditione intemerata modestia fuit.

L. Læti, neque procul, Germani agitabant, dum justitio ob amissum Augustum, pòst discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Cæsiam, limitemque à Tiberio cœptum scindit: castra in limite locat: frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. Indè saltus obscuros permeat, consultatque «ex duobus itineribus, breve et solitum sequatur; an impeditius et intentatum, eòque hostibus incautum». Delectâ longiore viâ, cetera adcelerantur: etenim attulerant exploratores «festam eam Germanis noctem, ac solemnibus epulis ludicram.» Cæcina cum expeditis cohortibus præire, et obstantia silvarum amoliri jubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Juvit nox sideribus illustris: ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatæ stationes, stratis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non ante positis vigiliis; adeò cuncta incuriâ disjecta erant: neque belli timor; ac ne pax quidem, nisi languida et soluta inter temulentos.

LI. Cæsar avidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cuneos dispertit: quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat: non sexus, non ætas miserationem attulit; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum quod *Tanfanæ* vocabant, solo æquantur. Sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantes ceciderant. Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque, per quos exercitui regressus, insedere; quod gnarum duci: incessitque itineri et prælio: pars equitum, et auxiliariæ cohortes ducebant; mox prima legio: et mediis impedimentis, sinistrum latus unaetvicesimani, dextrum quintani clausêre: vicesima legio terga firmavit, post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti; dein latera et frontem modicè adsultantes, totâ vi novissimos incurrêre: turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, quum Cæsar advectus ad vicesimanos, voce magnâ: «hoc illud tempus oblitterandæ seditionis» clamitabat, «pergerent, properarent culpam in decus vertere.» Exarsêre animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta, cæduntque: simul primi agminis copiæ evasêre silvas, castraque communivêre. Quietum inde iter: fidensque recentibus, ac priorum oblitus miles, in hibernis locatur.

LII. Nuntiata ea Tiberium lætitiâ curâque adfecêre: gaudebat oppressam seditionem; sed quòd largiendis pecuniis, et missione festinatâ favorem militum quæsivisset, bellicâ quoque Germanici gloriâ, angebatur. Retulit tamen ad senatum de rebus ge-

tis, multaque de virtute ejus memoravit, magis in speciem verbis adornata, quàm ut penitùs sentire crederetur. Paucioribus Drusum et finem Illyrici motûs laudavit; sed intentior, et fidâ oratione: cunctaque quæ Germanicus indulserat, servavit, etiam apud Pannonicos exercitus.

LIII. Eodem anno Julia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim à patre Augusto Pandateriâ insulâ, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii, florentibus Caio et Lucio Cæsaribus, spreveratque ut imparem; nec alia tam intima Tiberio causa, cur Rhodum abscederet: imperium adeptus, extorrem, infamem, et post interfectum Postumum Agrippam, omnis spei egenam, inopiâ ac tabe longâ peremit, obscuram fore necem longinquitate exsilii ratus. Par causa sævitiæ in Sempronium Gracchum, qui familiâ nobili, solers ingenio, et pravè facundus, eamdem Juliam in matrimonio M. Agrippæ temeraverat: nec is libidini finis; traditam Tiberio, pervicax adulter contumaciâ et odiis in maritum accendebat; litteræque, quas Julia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, à Graccho compositæ credebantur. Igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quatuordecim annis exsilium toleravit. Tunc milites ad cædem missi invenêre in prominenti littoris nihil lætum opperientem: quorum adventu «breve tempus petivit, ut suprema mandata uxori Alliariæ per litteras daret»: cervicemque percussoribus obtulit, constantiâ mortis haud indignus Sempronio nomine, vitâ degeneraverat. Quidam non Româ eos milites, sed ab L. Asprenate proconsule Africæ missos tradidère, auctore Tiberio, qui famam cædis posse in Asprenatem verti frustrà speraverat.

LIV. Idem annus novas cærimonias accepit, addito sodalium Augustalium sacerdotio; ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Tatios instituerat: sorte ducti è primoribus civitatis unus et viginti. Tiberius Drususque, et Claudius et Germanicus adjiciuntur. Ludos Augustales, tunc primùm cœpta turbavit discordia, ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Mæcenati obtemperat, effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi: alia Tiberio morum via: sed populum per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere.

LV. Druso Cæsare, C. Norbano Coss. decernitur Germanico triumphus, manente bello; quod quanquam in æstatem summâ ope parabat, initio veris, et repentino in Cattos excursu, præcepit. Nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidiâ in nos, aut fide. Arminius turbator Germaniæ; Segestes *parari rebellionem* sæpe aliàs, et supre-

et colonias novas; Arminium potiùs gloriæ ac libertatis, quàm Segesten flagitiosæ servitutis ducem sequerentur.

LX. Conciti per hæc non modò Cherusci, sed contermina gentes: tractusque in partis Inguiomerus Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate: unde major Cæsari metus: et ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros ad flumen Amisiam mittit: equitem Pedo præfectus finibus Frisiorum ducit: ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit: simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenêre. Chauci quum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit; interque cædem et prædam reperit undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam et Luppiam amnes inter, vastatum; haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.

LXI. Igitur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus, ducique: permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum, et sortem hominum. Præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum scrutaretur pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt mœstos locos, visuque ac memoriâ deformes. Prima Vari castra lato ambitu, et dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul trunci arborum antefixa ora; lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos, ac primorum ordinum centuriones mactaverant: et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi referebant, « hic cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ, et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius; quot patibula captivis, quæ scrobes; utque signis et aquilis per superbiam illuserit ».

LXII. Igitur Romanus, qui aderat, exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes conjunctos, ut consanguineos, auctâ in hostem irâ, mœsti simul et infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, et præsentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine cæsorum insepultorumque tardatum ad prælia, et formi-

dolosiorem hostium credebat: «neque imperatorem, auguratu et vetustissimis cæremoniis præditum, attrectare feralia debuisse».

LXIII. Sed Germanicus cedentem in avia Arminium secutus, ubi primùm copia fuit, evehi equites campumque, quem hostis insederet, eripi jubet. Arminius colligi suos, et propinquare silvis monitos, vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat. Tunc novâ acie turbatus eques, missæque subsidiariæ cohortes, et fugientium agmine impulsæ, auxerant consternationem; trudebanturque in paludem gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Cæsar productas legiones instruxisset: inde hostibus terror, fiducia militi; et manibus æquis abscessum. Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat pars equitum littore Oceani petere Rhenum jussâ: Cæcina, qui suum militem ducebat, monitus, quanquam notis itineribus regrederetur, pontes longos quàm maturrimè superare. Angustus is trames, vastas inter paludes, et quondam à L. Domitio aggeratus: cetera limosa, tenacia gravi cœno, aut rivis incerta erant: circùm silvæ paulatim adclives; quas tum Arminius implevit, compendiis viarum, et cito agmine, onustum sarcinis armisque militem quum antevenisset. Cæcinæ dubitandi quonam mòdo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit; ut opus, et alii prælium inciperent.

LXIV. Barbari perfringere stationes, seque inferre munitoribus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant: miscetur operantium bellantiumque clamor: et cuncta pariter Romanis adversa; locus uligine profundâ, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loricis; neque librare pila inter undas poterant. Contra Cheruscis sueta apud paludes prælia; procera membra; hastæ ingentes ad vulnera facienda quamvis procul: nox demum inclinantis tum legiones adversæ pugnæ exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumptâ quiete, quantum aquarum circumsurgentibus jugis oritur, vertere in subjecta: mersâque humo, et obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Cæcina parendi aut imperitandi habebat: secundarum ambiguarumque rerum sciens, eòque interritus. Igitur futura volvens, non aliud reperit, quàm ut hostem silvis coerceret, donec saucii, quantùmque gravioris agminis, anteirent: nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri; una et vicesima in lævum; primani ducendum ad agmen; vicesimanus adversum secuturos.

LXV. Nox per diversa inquies: quum barbari festis epulis, læto cantu, aut truci sonore subjecta vallium ac resultantis saltus

complerent; apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces, atque ipsi passim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quàm pervigiles. Ducemque terruit dira quies: nam Quinctilium Varum sanguine oblitum, et paludibus emersum, non tamen cernere et audire visus est, velut vocantem obsecutus, et manum intendentis repulisse. Cœptâ luce, missæ in latera legiones, metu, an contumaciâ, locum deseruêre; capto properè campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quanquam libero incursu, statim prorupit: sed ut hæsêre cœno fossisque impedimenta, turbati circùm milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore, sibi quisque, properus, et lentæ adversùm imperia aures, irrumpere Germanos jubet, clamitans: « En Varus, et eodem iterùm fato victæ legiones »! Simul hæc, et cum delectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit: illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus, disjicere obvios, proterere jacentes: plurimus circa aquilas labor, quæ neque adversum ferri ingruentia tela, neque figi limosâ humo poterant. Cæcina dum sustentat aciem, fuffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset: juvit hostium aviditas, omissâ cæde, prædam sectantium: enisæque legiones, vesperascente die, in aperta et solida: neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger: amissa magnâ ex parte, per quæ egeritur humus, aut exciditur cespes: non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infectos cœno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras, et tot hominum millibus unum jam reliquum diem lamentabantur.

LXVI. Fortè equus abruptis vinculis vagus, et clamore territus, quosdam occurrentium obturbavit: tanta inde consternatio, irrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas, quarum Decumana maximè petebatur, aversa hosti, et fugientibus tutior. Cæcina, comperto vanam esse formidinem, quum tamen neque auctoritate, neque precibus, ne manu quidem obsistere, aut retinere militem quiret, projectus in limine portæ, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam: simul tribuni et centuriones falsum pavorem docuerunt.

LXVII. Tunc contractos in principia, jussosque, dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet: « Unam in armis salutem: sed ea concilio temperanda, manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe propiùs succederent, mox undique erumpendum: illâ eruptione ad Rhenum perveniri: quòd si fugerent, pluris silvas, profundas magis paludes, sævitiam hostium superesse, at victoribus decus, gloriam: quæ domi cara, quæ in castris honesta », memorat: reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus à suis, legatorum tribunorumque, nullâ ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent.

LXVIII. Haud minùs inquies Germanus, spe, cupidine, et diversis ducum sententiis agebat: Arminio, «sinerent egredi, egressosque rursum per humida et impedita circumvenirent», suadente: atrociora Inguiomero, et læta barbaris, «ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore». Igitur ortâ die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite, et quasi ob metum defixo: postquam hæsêre munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubæ concinuêre: exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, «non hîc silvas, nec paludes, sed æquis locis æquos deos». Hosti facile excidium, et paucos et semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quantò inopina, tantò majora offunduntur; cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruêre: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. Nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoriâ habuêre.

LXIX. Pervaserat interim «circumventi exercitûs» fama, et «infesto Germanorum agmine *Gallias* peti»: ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent: sed femina ingens animi, munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops, aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. Tradit C. Plinius Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. Id Tiberii animum altiùs penetravit: «non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quæri: nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet, tanquam parùm ambitiosè filium ducis gregali habitu circumferat», Cæsaremque Caligulam «appelari velit. Potiorem jam apud exercitus Agrippinam, quàm legatos, quàm duces: compressam à muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiverit.» Accendebat hæc, onerabatque Sejanus, peritiâ morum Tiberii odia in longum jaciens, quæ reconderet, auctaque promeret.

LXX. At Germanicus legionum quas navibus vexerat, secundam et quartam decimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè adlabente æstu, quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quò maximè tumescit Oceanus, rapi agique agmen: et opplebantur terræ: eadem freto, littori, campis facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia à profundis: sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus: jumenta, sarcinæ, corpora exanima, interfluunt,

occursant : permiscentur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disjecti aut obruti: non vox, et mutui hortatus juvabant, adversante undâ : nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab imprudenti, consilia à casu differre: cuncta pari violentiâ involvebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus, eòdem agmen subduxit : pernoctavêre sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore; haud minùs miserabiles, quàm quos hostis circumsidet : quippe illis etiam honestæ mortis usus; his inglorium exitium : lux reddidit terram; penetratumque ad amnem Visurgim, quò Cæsar classe contenderat: impositæ deinde legiones, vagante famâ submersas : nec fides salutis, antequam cæsarem exercitumque reducem vidêre.

LXXI. Jam Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segestis præmissus, ipsum et filium ejus in civitatem Ubiorum perduxerat : data utrique venia, facilè Segimero, cunctantiùs filio : quia Quinctilii Vari corpus illusisse dicebatur. Ceterum ad supplenda exercitûs damna certavêre Galliæ, Hispaniæ, Italia; quod cuique promptum, arma, equos, aurum, offerentes : quorum laudato studio Germanicus, armis modò et equis ab bellum sumptis, propriâ pecuniâ militem juvit. Utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios; facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloriâ, cunctos alloquio et curâ, sibique et prælio firmabat.

LXXII. Decreta eo anno triumphalia insignia A. Cæcinæ, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico gestas. Nomen *patris patriæ* Tiberius à populo sæpiùs ingestum, repudiavit : neque in acta sua jurari, quanquam censente senatu, permisit : « cuncta mortalium incerta, quantòque plus adeptus foret, tantò se magis in lubrico » dictans : non tamen ideo faciebat fidem civilis animi : nam legem majestatis reduxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in judicium veniebant : si quis proditione exercitum aut plebem seditionibus, denique malè gestâ repub. majestatem populi Romani minuisset : facta arguebantur, dicta impunè erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis, specie legis ejus tractavit commotus Cassii Severi libidine, quâ viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat : mox Tiberius, consultante Pompeio Macro prætore, « an judicia majestatis redderentur? exercendas leges esse » respondit. Hunc quoque asperavêre carmina, incertis auctoribus vulgata, in sævitiam superbiamque ejus, et discordem cum matre animum.

LXXIII. Haud pigebit referre in Falanio, et Rubrio, modicis equitibus Romanis, prætentata crimina; ut, quibus initiis, quantâ Tiberii arte, gravissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremò arserit, cunctaque corripuerit, noscatur. Fanalio objiciebat

accusator, « quòd inter cultores Augusti, qui per omnes domos in modum collegiorum habebantur, Cassium quemdam mimum corpore infamem adscivisset: quòdque venditis hortis, statuam Augusti simul mancipasset ». Rubrio crimini dabatur « violatum perjurio nomen Augusti ». Quæ ubi Tiberio notuêre, scripsit consulibus: « Non ideo decretum patri suo cœlum, iu perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum inter alios ejusdem artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec contra religiones fieri, quòd effigies ejus, ut alia numinum simulcra, venditionibus hortorum et domuum accedant. Jusjurandum perinde æstimandum, quàm si Jovem fefellisset: deorum injurias diis curæ. »

LXXIV. Nec multò post Granium Marcellum, prætorem Bithyniæ, quæstor ipsius Cæpio Crispinus majestatis postulavit, subscribente Romano Hispone: qui formam vitæ iniit, quam postea celebrem miseriæ temporum, et audaciæ hominum fecerunt: nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis sævitiæ principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentium apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum quod secuti, ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis, ac postremùm sibi invenêre. Sed Marcellum insimulabat, « sinistros de Tiberio sermones habuisse »: inevitabile crimen, cùm ex moribus principis fœdissima quæque diligeret accusator, objectaretque reo: nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo, « statuam Marcelli altiùs, quàm Cæsarum sitam: et aliâ in statuâ, amputato capite Augusti, effigiem Tiberii inditam »: ad quod exarsit adeò, ut ruptâ taciturnitate proclamaret, « se quoque in eâ causâ laturum sententiam palam et juratum », quò ceteris eadem necessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piso, *Quo*, inquit, « *loco* censebis Cæsar? si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam »: permotus his, quantòque incautiùs efferbuerat, pœnitentiâ patiens, tulit absolvi reum criminibus majestatis: de pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.

LXXV. Nec patrum cognitionibus satiatus, judiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne prætorem curuli depelleret; multaque eo coram, adversus ambitum et potentium preces constituta: sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quæ Pius Aurelius senator, questus « mole publicæ viæ, ductuque aquarum, labefactas ædes suas, » auxilium patrum invocabat: resistentibus ærarii prætoribus, subvenit Cæsar, pretiumque ædium Aurelio tribuit: erogandæ per honesta pecuniæ cupiens: quam virtutem diu retinuit, quum ceteras exueret. Propertio Celeri prætorio,

veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto, paternas ei angustias esse: tentantis eadem alios, probare causam senatui jussit, cupidine severitatis, in his etiam quæ rite faceret, acerbus: unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio præposuêre.

LXXVI. Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis, plana urbis stagnaverat: relabentem secuta est ædificiorum et hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, « ut libri Sibyllini adirentur »: renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens. Sed remedium coërcendi fluminis Ateio Capitoni, et L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis, levari in præsens proconsulari imperio, tradique Cæsari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus præsedit, quanquam vili sanguine nimis gaudens: quod vulgus formidolosum, et pater arguisse dicebatur: cur abstinuerit spectaculo ipse variè trahebant: alii tædio cœtûs, quidam tristitiâ ingenii, et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim ad ostentandam sævitiam, movendasque populi offensiones, concessam filio materiem: quanquam id quoque dictum est.

LXXVII. At theatri licentia proximo priore anno cœpta, graviùs tum erupit, occisis non modò è plebe, sed militibus et centurione vulnerato tribuno prætoriæ cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. Actum de eâ seditione apud patres, dicebanturque sententiæ, « ut prætoribus jus virgarum in histriones esset »: intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui præbebat: valuit tamen intercessio, qui divus Augustus *immunes verberum histriones* quondam responderat, neque fas Tiberio infringere dicta ejus. De modo lucaris, et adversus lasciviam fautorum, multa decernuntur; ex quîs maximè insignia: « Ne domos pantomimorum senator introiret: ne egredientis in publicum equites Romani cingerent: aut alibi quàm in theatro spectarentur: et spectantium immodestiam exsilio multandi potestas prætoribus fieret ».

LXXVIII. Templum ut in coloniâ Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum; datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium post bella civilia institutam deprecante populo, edixit Tiberius « militare ærarium eo subsidio niti: simul imparem oneri rempublicam nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur »: ita proximæ seditionis malè consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

LXXIX. Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob

moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus, per quos augescit. Auditæque municipiorum et coloniarum legationes: orantibus Florentinis, «ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem adferret». Congruentia his Interamnates disseruêre; «pessum ituros fœcundissimos Italiæ campos, si amnis Nar (*id enim parabatur*) in rivos diductus superstagnavisset». Nec Reatini silebant, Velinum lacum, quà in Narem effunditur, obstrui recusantes; «quippe in adjacentia erupturum, optumè rebus mortalium consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit: spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra, et lucos et aras patriis amnibus dicaverint: quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluviis orbatum minore gloria fluere». Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, sive superstitio, valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.

LXXX. Prorogatur Poppæo Sabino provincia Mœsia, additis Achaiâ et Macedoniâ. Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia, ac plerosque ad finem vitæ in iisdem exercitibus, aut jurisdictionibus habere. Causæ variæ traduntur: alii «tædio novæ curæ, semel placita pro æternis servavisse»: quidam «invidiâ, ne plures fruerentur»: sunt qui existiment, «ut callidum ejus ingenium, ita anxium judicium»: neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, à pessimis dedecus publicum metuebat: quâ hæsitatione postremò eò provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

LXXXI. De comitiis consularibus, quæ tum primùm illo principe, ac deinceps fuêre, vix quidquam firmare ausim; adeo diversa non modò apud auctores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modò subtractis candidatorum nominibus originem cujusque, et vitam, et stipendia descripsit, ut qui forent intelligerentur: aliquando eâ quoque significatione subtractâ, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est: plerumque «eos tantùm apud se professos *disseruit*, quorum nomina consulibus edidisset; posse et alios profiteri, si gratiæ aut meritis confiderent:» speciosa verbis, re inania, aut subdola: quantòque majore libertatis imagine tegebantur, tantò eruptura ad infensius servitium.

ANNALIUM LIB. II.

Motus in Oriente. Germanicus classe ad Amisiam flumen vectus, Angrivarios populatur; mox Cheruscos et Arminium magno prælio vincit: sed in regressu classis in Oceano vi tempestatis disjecta; quam cladem prosperâ in hostes expeditione statim compensat. Anxius hac gloriâ Germanici Tiberius, suetis cum legionibus abstrahit. Libo Drusus defertur moliri res novas, et ad mortem adigitur. M. Hortali preces in manifestâ paupertate spretæ à principe. Servus Postumi Agrippæ, faciem et nomen heri mentitus et turbans capitur. Triumphus Germanici de Cattis, Cheruscis, etc. Archelaus, Cappadocum rex, dolo Romam accitus, sponte, an fato moritur. Germanico Oriens permissus, Pisoni Syria, cum occultis, ut creditur, in Germanicum mandatis. Drusus in Illyricum missus. Duodecim Asiæ urbes collapsæ nocturno terræ motu. Tacfarinatis latrocinium in Africa repressum. Rex à Germanico volentibus Armeniis impositus. Drusus Germanos ad discordias illicit. Rhescuporis rex Thraeum Romam perducitur. Germanicus, lustratâ Ægypto, regressus in Syriam, et Pisonis acerbitatibus exagitatus, amicitiam ei renunciat: sed mox Antiochiæ exstinguitur, non sine suspicione veneni. Pisonem Syriam armis repetentem Sentius reprimit, Honores mortuo Germanico Romæ decreti. Sanctiones contra muliebrem impudicitiam. Virgo Vestalis capta, Arminius dolo propinquorum cæsus. Hæc gesta annis quatuor:

Coss. { T. Statilio Sisennâ Tauro, et L. Scribonio Libone.
C. Cæcilio Rufo, et L. Pomponio Flacco.
Tiberio Cæsare August. III, et Germanico Cæsare II.
M. Junio Silano, et C. Norbano Flacco. }

I. Sisenna Statilio Tauro, L. Libone Coss. mota Orientis regna, provinciæque Romanæ, initio apud Parthos orto, qui petitum Româ acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus à Phraate. Nam Phraates, quanquam depulisset exercitus, ducesque Romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat, partemque prolis firmandæ amicitiæ miserat: haud perinde nostri metu, quàm fidei popularium diffisus.

II. Post finem Phraatis et sequentium regum, ob internas cædes, venêre in Urbem legati à primoribus Parthis, qui Vononem vetustissimum liberorum ejus accirent. Magnificum id sibi credidit Cæsar, auxitque opibus. Et accepêre barbari lætantes, ut fermè ad nova imperia. Mox subit pudor, «degeneravisse Parthos: petitum alio ex orbe regem hostium artibus infectum: jam

inter provincias Romanas solium Arsacidarum haberi, darique. Ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium; si mancipium Cæsaris, tot per annos, servitutem perpessum Parthis imperitet?» Accendebat dedignantes et ipse, diversus à majorum institutis, raro venatu, segni equorum curâ; quotiens per urbes incederet, lecticæ gestamine, fastuque erga patrias epulas: irridebantur et Græci comites, ac vilissima utensilium annulo clausa: sed prompti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; et quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis et honestis.

III. Igitur Artabanus Arsacidarum è sanguine, apud Dahas adultus, excitur, primoque congressu fusus reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interque Parthorum et Romanas opes infida, ob scelus Antonii, qui Artavasden regem Armeniorum specie amicitiæ illectum, dein catenis oneratum, postremò interfecerat. Ejus filius Artaxias memoriâ patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est: occiso Artaxiâ per dolum propinquorum, datus à Cæsare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum à Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis ejus quanquam sociatis more externo in matrimonium regnumque. Dein jussu Augusti impositus Artavasdes, et non sine clade nostrâ dejectus.

IV. Tum C. Cæsar componendæ Armeniæ deligitur. Is Ariobarzanen, origine Medum, ob insignem corporis formam et præclarum animum volentibus Armeniis præfecit. Ariobarzane morte fortuitâ absumpto, stirpem ejus haud toleravêre: tentatoque feminæ imperio, cui nomen Erato, eâque brevi pulsâ, incerti solutique, et magis sine domino, quàm in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed ubi minitari Artabanus, et parùm subsidii in Armeniis, vel si nostrâ vi defenderetur, bellum adversus Parthos sumendum erat; rector Syriæ Creticus Silanus excitum custodiâ circumdat, manente luxu et regio nomine: quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

V. Ceterùm Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut eâ specie Germanicum suetis legionibus abstraheret; novisque provinciis impositum, dolo simul et casibus objectaret. At ille, quantò acriora in eum studia militum et aversa patrui voluntas, celerandæ victoriæ intentior, tractare præliorum vias, et quæ sibi tertium jam annum belligeranti sæva vel prospera evenissent: «fundi Germanos acie, et justis locis; juvari silvis, paludibus, brevi æstate, et præmaturâ hieme: suum militem haud perinde vulneribus, quàm spatiis itinerum, damno armorum adfici: fessas Gallias ministrandis equis; longum impedimentorum agmen,

opportunum ad insidias, defensantibus iniquum : at si mare intretur, promptam ipsis possessionem, et hostibus ignotam; simul bellum maturiùs incipi, legionesque et commeatus pariter vehi; integrum equitem, equosque, per ora et alveos fluminum mediâ in Germaniâ fore ».

VI. Igitur huc intendit : missis ad census Galliarum P. Vitellio et Cantio, Silius et Anteius, et Cæcina fabricandæ classi præponuntur. Mille naves sufficere visæ, properatæque : aliæ breves, angustâ puppi prorâque, et lato utero, quò faciliùs fluctus tolerarent : quædam planæ carinis, ut sine noxâ siderent : plures appositis utrinque gubernaculis, converso ut repentè remigio, hinc vel illinc adpellerent : multæ pontibus stratæ, super quas tormenta veherentur, simul aptæ ferendis equis, aut commeatui, velis habiles, citæ remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum in quam convenirent prædicta, ob faciles adpulsus, accipiendisque copiis, et transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur : servatque nomen et violentiam cursûs, quà Germaniam prævehitur, donec Oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior et placidior adfluens, verso cognomento *Vahalem* accolæ dicunt : mox id quoque vocabulum mutat *Mosâ* flumine, ejusque immenso ore eumdem in Oceanum effunditur.

VII. Sed Cæsar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Cattos facere jubet : ipse, audito castellum Luppiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio ob subitos imbres aliud actum, quàm ut modicam prædam, et Arpi principis Cattorum conjugem filiamque raperet : neque Cæsari copiam pugnæ obsessores facere, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, et veterem aram Druso sitam disjecerunt : restituit aram; honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit : tumulum iterare haud visum : et cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum, novis limitibus, aggeribusque permunita.

VIII. Jamque classis advenerat, quum præmisso commeatu, et distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui *Drusianæ* nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, « ut se eadem ausum, libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret » ; lacus inde, et Oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur : classis Amisiæ relicta, lævo amne; erratumque in eo, quod non subvexit : transposuit militem, dextras in terras iturum : ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem ac legiones prima æstuaria,

nondum adcrescente undâ, intrepidi transière : postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ, dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, et quidam hausti sunt. Metanti castra Cæsari Angrivariorum defectio à tergo nuntiatur : missus illico Stertinius cum equite, et armaturâ levi, igne et cædibus perfidiam ultus est.

IX. Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat : ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quæsitoque *an Cæsar venisset?* postquam *adesse* reponsum est, *ut liceret cum fratre colloqui* oravit. Erat is in exercitu cognomento Flavius, insignis fide, et amisso per vulnus oculo paucis antè annis, duce Tiberio : tum permissum, progressusque salutatur ab Arminio : qui, amotis stipatoribus, *ut sagittarii nostrâ pro ripâ dispositi abscederent*, postulat ; et postquam digressi, *unde ea deformitas oris?* interrogat fratrem : illo locum et prælium referente : *quodnam præmium recepisset?* exquirit. Flavius *aucta stipendia, torquem et coronam, aliaque militaria dona* memorat, irridente Arminio vilia servitii pretia.

X. Exin diversi ordiuntur : « hic magnitudinem Romanam, opes Cæsaris, et victis graves pœnas ; in deditionem venienti paratam clementiam ; neque conjugem et filium ejus hostiliter haberi. Ille fas patriæ, libertatem avitam, penetralis Germaniæ deos, matrem precum sociam ; ne propinquorum, et adfinium, denique gentis suæ desertor et proditor, quàm imperator esse mallet ». Paulatim indè ad jurgia prolapsi, cominùs pugnam consererent, ne flumine quidem interjecto cohibebantur : ni Stertinius adcurrens, plenum iræ *armaque et equum* poscentem Flavium attinuisset : cernebatur contrà minitabundus Arminius, præliumque denuncians : nam pleraque Latino sermone interjaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

XI. Postero die, Germanorum acies trans Visurgim stetit. Cæsar, nisi pontibus præsidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit : præfuère Stertinius, et è numero primipilarium Æmilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent : quà celerrimus amnis, Cariovalda dux Batavorum erupit : eum Cherusci fugam simulantes in planitiem saltibus circumjectam traxêre ; dein coorti, et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem, pars congressi, quidam eminùs proturbant. Cariovalda, diu sustentatâ hostium sævitiâ, hortatus suos ut ingruentes catervas globo frangerent, atque ipse in densissimos irrumpens, congestis telis et suffosso equo labitur, ac multi nobilium circà : ceteros vis sua, aut equites cum Stertinio Æmilioque subvenientes, periculo exemêre.

XII. Cæsar transgressus Visurgim indicio perfugæ cognoscit, «delectum ab Arminio locum pugnæ : convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem»: habita indici fides, et cernebantur ignes; suggressique propiùs speculatores, «audiri fremitum equorum, immensique et inconditi agminis murmur,» attulêre. Igitur propinquo summæ rei discrimine explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat : «Tribunos et centuriones læta sæpiùs quàm comperta nuntiare; libertorum servilia ingenia; amicis inesse adulationem : si concio vocetur, illic quoque, quæ pauci incipiant, reliquos adstrepere penitus noscendas mentes quum secreti et incustoditi, inter militaris cibos, spem aut metum proferrent».

XIII. Nocte cœptâ, egressus augurali, per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque famâ suî: quum hic *nobilitatem ducis, decorem* alius, plurimi *patientiam, comitatem, per seria, per jocos eumdem animum*, laudibus ferrent; *reddendamque gratiam in acie* faterentur; simul *perfidos et ruptores pacis, ultioni et gloriæ mactandos*. Inter quæ unus hostium Latinæ linguæ sciens, acto ad vallum equo, voce magnâ, «conjuges, et agros, et stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset», Arminii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iràs : «veniret dies, daretur pugna : sumpturum militem Germanorum agros, tracturum conjuges : accipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium prædæ destinare.» Tertiâ fermè vigiliâ adsultatum est castris, sine conjectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes, et nihil remissum sensêre.

XIV. Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque se operatum, et sanguine sacro respersâ prætextâ, pulchriorem aliam manibus aviæ Augustæ accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et quæ sapientiâ prævisa aptaque imminenti pugnæ disserit. «Non campos modò militi Romano ad prælium bonos, sed si ratio adsit, silvas et saltus : nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum, et enata humo virgulta, perinde haberi quàm pila, et gladios, et hærentia corpori tegmina : densarent ictus, ora mucronibus quærerent : non loricam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro, nervove firmata, sed viminum textus, sed tenuis fucatas colore tabulas : primam utcumque aciem hastatam; ceteris præusta aut brevia tela : jam corpus, ut visu torvum, et ad brevem impetum validum, sic nullâ vulnerum patientiâ : sine pudore flagitii, sine curâ ducum abire, fugere; pavidos adversis, inter secunda, non

divini, non humani juris memores. Si tædio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari : propiorem jam Albim, quàm Rhenum, neque bellum ultrà; modò se patris, patruique vestigia prementem iisdem in terris victorem sisterent». Orationem ducis secutus militum ardor : signumque pugnæ datum.

XV. Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari : «Hos esse Romanos Variani exercitûs fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint : quorum pars onusta vulneribus tergum, pars fluctibus et procellis fractos artus, infensis rursùm hostibus, adversis diis, objiciant, nullâ boni spe : classem quippe, et avia Oceani quæsita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret : sed ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium : meminissent modò avaritiæ, crudelitatis, superbiæ : aliud sibi reliquum, quàm tenere libertatem, aut mori ante servitium?»

XVI. Sic accensos, et prælium poscentes, in campum, cui *Idistaviso* nomen, deducunt : is medius inter Visurgim et colles, ut ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium resistunt, inæqualiter sinuatur : pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, et pura humo inter arborum truncos. Campum et prima silvarum barbara acies tenuit : soli Cherusci juga insedêre, ut præliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit : auxiliares Galli, Germanique in fronte : post quos pedites sagittàrii : dein quatuor legiones, et cum duabus prætoriis cohortibus, ac delecto equite Cæsar : exin totidem aliæ legiones, et levis armatura cum equite sagittario, ceteræque sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.

XVII. Visis Cheruscorum catervis, quæ per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi, tergaque invadere jubet, ipse in tempore adfuturus. Intereà pulcherrimum augurium, octo aquilæ petere silvas et intrare visæ, imperatorem advertêre : exclamat : *Irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina;* simul pedestris acies infertur, et præmissus eques, postremos ac latera impulit : mirumque dictu, duo hostium agmina, diversâ fugâ, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant : medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur : inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam : incubueratque sagittariis, illà rupturus, ni Rætorum Vindelicorumque, et Gallicæ cohortes signa objecissent nisu tamen corporis et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur : quidam «agnitum à Chaucis inter auxilia Romana agentibus, emissumque» tradiderunt. Virtus seu fraus

eadem Inguiomero effugium dedit: ceteri passim trucidati: plerosque tranare Visurgim conantes, injecta tela, aut vis fluminis, postremò moles ruentium, et incidentes ripæ, operuêre. quidam turpi fugâ in summâ arborum nisi, ramisque se occultantes admotis sagittariis per ludibrium figebantur: alios prorutæ arbores adflixêre. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit.

XVIII. Quintâ ab horâ diei ad noctem cæsi hostes, decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevêre; repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco prælii Tiberium *imperatorem* salutavit, struxitque aggerem, et in modum tropæorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus imposuit.

XIX. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea species dolore et irâ adfecit: qui modò abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, senes, agmen Romanum repentè incursant, turbant: postremò deligunt locum, flumine et silvis clausum, arctâ intus planitie, et humidâ: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quòd latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quò à Cheruscis dirimerentur: hìc pedes adstitit: equitem propinquis lucis texêre, ut ingressis silvam legionibus à tergo foret.

XX. Nihil ex iis Cæsari incognitum: consilia, locos, prompta, occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Scio Tuberoni legato tradit equitem, campumque: peditum aciem ita instruxit, ut pars æquo in silvam aditu incederet, pars objectum aggerem eniteretur: quod arduum, sibi, cetera legatis permisit: quibus plana evenerant, facilè irrupêre: quîs impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus supernè ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominùs pugnam, remotisque paulùm legionibus, funditores libratoresque excutere tela, et proturbare hostem jubet: missæ è tormentis hastæ, quantòque conspicui magis propugnatores, tantò pluribus vulneribus dejecti. Primus Cæsar cùm prætoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in silvas: collato illic gradu certatum: hostem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoriâ.

XXI. Nec minor Germanis animus; sed genere pugnæ et armorum superabantur; quum ingens multitudo, arctis locis, prælongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad prælium: contra miles, cui scutum pectori adpressum, et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret: imprompto jam Arminio, ob continua pericula, sive illum recèns acceptum vulnus tardaverat. Quin et Inguiomerum totâ

volitantem acie, fortuna magis quàm virtus deserebat : et Germanicus quò magis adgnosceretur, detraxerat tegimen capiti, orabatque «insisterent cædibus : nil opus captivis, solam internecionem gentis finem belli fore». Jamque sero diei subduxit ex acie legionem faciendis castris : ceteræ ad noctem cruore hostium satiatæ sunt : equites ambiguè certavêre.

XXII. Laudatis pro concione victoribus, Cæsar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo : DEBELLATIS INTER RHENUM ALBIMQUE NATIONIBUS, EXERCITUM TIBERII CÆSARIS EA MONIMENTA MARTI ET JOVI ET AUGUSTO SACRAVISSE : de se nihil addidit, metu invidiæ, an ratus conscientiam factis satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent : atque illi supplices, nihil abnuendo, veniam omnium accepêre.

XXIII. Sed æstate jam adultâ, legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ : plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis strepere, aut velis impelli : mox atro nubium globo effusa grando simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire : milesque pavidus, et casuum maris ignarus dum turbat nautas vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpebat : omne dehinc cœlum, et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniæ terris profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, et rigore vicini septentrionis horridior, rapuit disjecitque naves in aperta Oceani, aut insulas saxis abruptis, vel per occulta vada infestas quibus paulùm ægrèque vitatis, postquam mutabat æstus, eòdemque quò ventus ferebat ; non adhærere anchoris, non exhaurire irrumpentis undas poterant : equi, jumenta, sarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò levarentur alvei, manantes per latera, et fluctu superurgente.

XXIV. Quantò violentior cetero mari Oceanus, et truculentiâ cœli præstat Germania, tantùm illa clades et magnitudine novitate excessit, hostilibus circùm littoribus, aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum, ac sine terris, mare : pars navium haustæ sunt ; plures apud insulas longiùs sitas ejectæ : milesque nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eòdem elisa toleraverant : sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentis oras, quum *se tanti exitii reum* clamitaret, vix cohibuêre amici, quominus eodem mari oppeteret. Tandem relabente æstu, et secundante vento, claudæ naves raro remigio, aut intentis vestibus, et quædam à validioribus tractæ, revertêre : quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas : collecti eâ curâ plerique : multos Angrivarii nuper in fidem accepti, redemp-

tos ab interioribus reddidêre : quidam in Britaniam rapti, et r missi à regulis. Ut quis ex longinquo revenerant, *miracu* narrabant, « vim turbinum . et inauditas volucres, monstra mari ambiguas hominum et belluarum formas » : visa, sive ex me credita.

XXV. Sed fama classis amissæ, ut Germanos ad spem belli, i Cæsarem ad coërcendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tr bus equitum millibus ire in Cattos imperat : ipse majoribus copi Marsos irrumpit : quorum dux Malovendus nuper in deditione acceptus, « propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilan modico præsidio servari » indicat. Missa extemplo manus, qu hostem à fronte eliceret ; alii qui terga circumgressi recluderen humum : et utrisque adfuit fortuna : eò promptior Cæsar pergi introrsùs, populatur, exscindit non ausum congredi hostem ; au sicubi restiterat, statim pulsum, nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. Quippe « invictos et nullis casibu superabiles Romanos *prædicabant*, qui, perditâ classe, amissi armis, post constrata equorum virorumque corporibus littora, eâdem virtute, pari ferociâ, et veluti aucti numero irrupissent. »

XXVI. Reductus inde in hiberna miles lætus animi, quòd adversa maris expeditione prosperâ pensavisset : addidit munificentiam Cæsar, quantùmque damni professus erat, exsolvendo. Nec dubium habebatur labare hostes, petendæque pacis consilia sumere, et si proxima æstas adjiceretur, posse bellum patrari : sed crebris epistolis Tiberius monebat, « rediret ad decretum triumphum : satis jam eventuum, satis casuum : prospera illi et magna præl a : eorum quoque meminisset, quæ venti et fluctus, nullâ ducis culpâ, gravia tamen et sæva damna intulissent : se novies à divo Augusto in Germaniam missum, plura consilio quàm vi perfecisse : sic Sugambros in deditionem acceptos : sic Suevos, regemque Maroboduum pace obstrictum : posse et Cheruscos, ceterasque rebellium gentes, quando Romanæ ultioni consultum esset, internis discordiis relinqui ». Precante Germanico annum efficiendis cœptis acriùs modestiam ejus adgreditur, alterum consulatum offerendo, cujus munia præsens obiret : simul adnectebat, « si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriæ, qui nullo tum alio hoste, non nisi apud Germanias adsequi *nomen imperatorium*, et deportare lauream posset ». Haud cunctatus est ultrà Germanicus quanquam fingi ea, seque per invidiam parto jam decori abtrahi intelligeret.

XXVII. Sub idem tempus è familiâ scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res novas. Ejus negotii initium, ordinem, finem, curatiùs disseram ; quia tum primùm reperta sunt, quæ per tot annos rempublicam exedêre. Firmius Catus senator ex intimâ Libonis

amicitiâ juvenem improvidum et facilem inanibus, ad Chaldæorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit: dum « proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti conjux fuerat, consobrinos Cæsares, plenam imaginibus domum » ostentat; hortaturque ad luxum et æs alienum, socius libidinum et necessitatum, quò pluribus indiciis illigaret.

XXVIII. Ut satis testium, et qui servi eadem noscerent, repperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine et reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Cæsar indicium haud aspernatus, congressus abnuit: « posse enim, eodem Flacco internuncio, sermones commeare. Atque interim Libonem ornat præturâ, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior (adeo iram condiderat), cunctaque ejus dicta factaque quum prohibere posset, scire malebat: donec Junius quidam tentatus, infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit: celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, avidumque famæ malæ. Statim corripit reum, adit consules, senatûs cognitionem poscit: et vocantur patres, addito, « consultandum super re magnâ et atroci ».

XXIX. Libo interim, veste mutatâ, cum primoribus feminis circumire domos, orare adfines, vocem adversum pericula poscere: abnuentibus cunctis, quum diversa prætenderent, eâdem formidine, die senatûs, metu et ægritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lecticâ delatus ad fores curiæ, innisusque fratri, et manus ac supplices voces ad Tiberium tendens, immoto ejus vultu excipitur: mox libellos et auctores recitat Cæsar, ita moderans, ne lenire, neve asperare crimina videretur.

XXX. Accesserant præter Trionem et Catum accusatores, Fonteius Agrippa, et C. Vibius, certabantque cui jus perorandi in reum daretur: donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent, et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina objecturum professus, protulit libellos vecordes adeo, ut consultaverit Libo, « an habiturus foret opes, quîs viam Appiam Brundisium usque pecuniâ operiret. » Inerant et alia hujuscemodi, stolida, vana; si mollius acciperes, miseranda. Uni tamen libello, manu Libonis, nominibus Cæsarum aut senatorum, additas atroces vel occultas notas accusator arguebat. Negante reo, agnoscentes servos per tormenta interrogari placuit. Et quia vetere senatusconsulto quæstio in caput domini prohibebatur, callidus et novi juris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico jubet: scilicet ut in Libonem ex servis, salvo senatusconsulto, quæreretur. Ob quæ posterum diem reus petivit: domumque digressus, extremas

preces P. Quirino propinquo suo ad principem mandavit : responsum est, *ut senatum rogaret.*

XXXI. Cingebatur interim milite domus, strepebant etiam vestibulo, ut audiri, ut aspici possent : quum Libo, ipsis, quas novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, vocat percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium : atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, evertentibus adpositum mensâ lumen, feralibus jam sibi tenebris, duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum collabentis, adcurrêre liberti, et cæde visâ miles abstitit. Accusatio tamen apud patres adseveratione eâdem peracta, juravitque Tiberius, «petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset». •

XXXII. Bona inter accusatores dividuntur : èt præturæ extra ordinem datæ his, qui senatorii ordinis erant. Tunc Cota Messalinus, «ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur» *censuit : Cn. Lentulus*, ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret : supplicationem dies *Pomponii Flacci sententia constituti* : ut dona Jovi, Marti, Concordiæ, utque Iduum Septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur; L. Publius, et Gallus Asinius, et Papius Mutilus, et L. Apronius decrevêre : quorum auctoritates, adulationesque retuli, ut sciretur vetus id in republicâ malum. Facta et de Mathematicis Magisque Italiâ pellendis senatusconsulta ; quorum è numero, L. Pituanius saxo dejectus est : in P. Marcium consules extra portam Exquilinam, quum classicum canere jussisent, more prisco advertêre.

XXXIII. Proximo senatus die multa in luxum civitatis dicta a Q. Haterio consulari, Octavio Frontone præturâ functo : decretumque «ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent : ne vestis serica viros fœdaret. *Excessit Fronto, ac postulavit* modum argento, supellectili, familiæ». Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid è republicâ crederent, loco sententiæ promere. Contrà Gallus Asinius disseruit: «Auctu imperii adolevisse etiam privatas opes; idque non novum, sed è vetustissimis moribus : aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam ; et cuncta ad rempublicam referri : quà tenui, angustas civium domos ; postquam eò magnificentiæ venerit, gliscere singulos : neque in familiâ et argento, quæque ad usum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortunâ possidentis : distinctos senatûs ét equitum census, non quia diversi naturâ, sed ut locis, ordinibus, dignationibus, antistent et aliis, quæ ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur : nisi fortè clarissimo cuique plures curas, majora pericula subeunda ; delinimentis curarum et periculorum carendum esse». Facilem adsensum Gallo, sub nominibus honestis, confessio vitiorum, et similitudo audientium

dedit. Adjecerat et Tiberius, « non id tempus censuræ; nec si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem. »

XXXIV. Inter quæ L. Piso « ambitum fori, corrupta judicia, sævitiam oratorum accusationes minitantium *increpans*, abire se et cedere urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure » testabatur: simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, et quanquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque ejus impulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocatâ in jus Urgulaniâ, quam supra leges amicitia Augustæ extulerat: nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Cæsaris, spreto Pisone, vecta; aut ille abstitit, quanquam Augusta se *violari et imminui*, quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus, ut « se iturum ad prætoris tribunal, adfuturum Urgulaniæ» diceret, processit palatio, procul sequi jussis militibus: spectabatur, occursante populo, compositus ore, et sermonibus variis tempus atque iter ducens; donec propinquis Pisonem frustra coercentibus, deferri Augusta pecuniam quæ petebatur juberet. Isque finis rei, ex quâ neque Piso inglorius, et Cæsar majore fama fuit. Ceterùm Urgulaniæ *potentia adeo nimia* civitati erat, ut testis in causâ quâdam, quæ apud senatum tractabatur, venire dedignaretur: missus est prætor, qui domi interrogaret; quum virgines vestales in foro et judicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

XXXV. Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret, Cn. Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, « quanquam abfuturum se dixerat Cæsar, ob id magis agendas *censebat*, et absente principe, senatum et equites posse sua munia sustinere, decorum reipublicæ fore ». Gallus, quia speciem libertatis Piso præceperat, « nihil satis illustre, aut ex dignitate populi Romani, nisi coram et sub oculis Cæsaris: eòque conventum Italiæ, et ad fluentis provincias, præsentiæ ejus servanda » dicebat. Audiente hæc Tiberio ac silente, magnis utrinque contentionibus acta; sed res dilatæ.

XXXVI. Et certamen Gallo adversus Cæsarem exortum est: nam censuit « in quinquennium magistratuum comitia habenda: atque legionum legati, qui ante præturam eâ militiâ fungebatur, jamtum prætores destinarentur: princeps duodecim candidatos, in annos singulos nominaret. Haud dubium erat, eam sententiam altiùs penetrare, et arcana imperii tentari. Tiberius tamen quasi augeretur potestas ejus, disseruit: « Grave moderationi suæ, tot eligere, tot differre: vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur: quantùm odii fore ab his, qui ultra quinquennium projiciantur! unde prospici posse

quæ cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna superbire homines etiam annuâ designatione : quid si honorem per quenquennium agitent? quinquiplicari prorsus magistratus subverti leges quæ sua spatia exercendæ candidatorum industriæ quærendisque aut potiundis honoribus statuerint.

XXXVII. Favorabili in speciem oratione viam imperii tenuit censusque quorumdam senatorum juvit : quò magis mirum fuit quòd preces M. Hortali nobilis juvenis, in paupertate manifestâ superbiùs accepisset. Nepos erat oratoris Hortensii, illectus à divo Augusto liberalitate decies sestertii ducere duxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur. Igitur quatuor filiis ante limen curiæ adstantibus, loco sententiæ, quum in palatio senatus haberetur, modò Hortensii inter oratores sitam imaginem, modò Augusti intùens, ad hunc modum cœpit : « Patres conscripti, hos quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte sustuli, sed quia princeps monebat : simul majores mei meruerant, ut posteros haberent : nam ego, qui non pecuniam, non studia populi, neque eloquentiam, gentile domûs nostræ bonum, varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam, si tenues res meæ nec pudori, nec cuiquam oneri forent : jussus ab imperatore, uxorem duxi. En stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum : nec ad invidiam ista, sed conciliandæ misericordiæ refero : adsequentur florente te, Cæsar, quos dederis honores : interim Q. Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos, ab inopiâ defende.»

XXXVIII. Inclinatio senatûs incitamentum Tiberio fuit, quò promptiùs adversaretur, his fermè verbis usus : « Si quantùm pauperum est, venire huc, et liberis suis petere pecunias cœperint, singuli nunquam exsatiabuntur, respublica deficiet : nec sanè ideò à majoribus concessum est egredi aliquando relationem, et quod in commune conducat loco sententiæ proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus, cum invidiâ senatûs et principum, sive indulserint largitionem, sive abnuerint : non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio intempestiva quidem et improvisa, quum aliis de rebus convenerint patres, consurgere, et numero atque ætate liberûm suorum urgere modestiam senatûs, eadem vim in me transmittere, ac velut perfringere ærarium : quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit : dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec eâ lege ut semper daretur : languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus, aut spes ; et securi omnes aliena subsidia expectabunt, sibi ignavi, nobis graves». Hæc atque talia, quanquam cum adsensu audita ab his, quibus omnia principum honesta atque inhonesta laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepêre : sen-

situe Tiberius : et quum paulùm reticuisset : «Hortalo se respondisse *ait* : ceterùm si patribus videretur, daturum liberis ejus ducena sestertia singulis, qui sexûs virilis essent» : egêre alii grates; siluit Hortalus, pavore, an avitæ nobilitatis etiam inter angustias fortunæ retinens : neque miseratus est posthac Tiberius; quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

XXXIX. Eodem anno mancipii unius audacia, ni maturè subventum foret, discordiis armisque civilibus rempublicam perculisset. Postumi Agrippæ servus nomine *Clemens*, comperto fine Augusti, pergere in insulam Planasiam, et fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos, non servili animo concepit : ausa ejus impedivit tarditas onerariæ navis : atque interim patratâ cæde, ad majora et magis præcipitia conversus, furatur cineres, vectusque Cosam, Etruriæ promontorium, ignotis locis sese abdit, donec crimen barbamque promitteret : nam ætate et formâ haud dissimili in dominum erat. Tum per idoneos et secreti ejus socios, crebrescit *vivere Agrippam*, occultis primùm sermonibus, ut vetita solent, mox vago rumore apud imperitissimi cujusque promptas aures, aut rursum apud turbidos, eòque nova cupientes : atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalàm adspici, neque diutius iisdem locis : sed quia veritas visu et morâ, falsâ festinatione et incertis valescunt, relinquebat famam, aut præveniebat.

XL. Vulgabatur interim per Italiam *servatum munere deûm Agrippam* : credebatur Romæ : jamque Ostiam invectum multitudo ingens, jam in urbe clandestini cœtus celebrabant : quum Tiberium anceps cura distrahere, vine militum servum suum coerceret, an inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret : modò nihil spernendum, modò non omnia metuenda, ambiguus pudoris ac metûs reputabat : postremò dat negotium Sallustio Crispo : ille è clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit, atque hortatur, simulatâ conscientiâ adeant, offerant pecuniam, fidem, atque pericula polliceantur. Exsequuntur ut jussum erat : dein speculati noctem incustoditam, accepta idonea manu, vinctum clauso ore in palatium traxêre : percunctanti Tiberio, *Quomodo Agrippa factus esset*? respondisse fertur, *Quomòdo tu Cæsar*. Ut ederet socios, subigi non potuit : nec Tiberius pœnam ejus palam ausus, in secretâ palatii parte interfici jussit, corpusque clam auferri : et quanquam multi è domo principis, equitesque ac senatores, sustentasse opibus, juvisse consiliis dicerentur, haud quæsitum.

XLI. Fine anni, arcus propter ædem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii; et ædes Fortis Fortunæ Tiberim juxta in hortis, quos Cæsar dictator populo

Romano legaverat; sacrarium genti Juliæ, effigiesque divo Augusto apud Bovillas, dicantur. C. Cœlio, L. Pomponio Coss. Germanicus Cæsar A. D. VII Kalendas Junias triumphavit de Cheruscis Cattisque et Angrivariis, quæque aliæ nationes usque ad Albim colunt : vecta spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, præliorum : bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur : augebat intuentium visus eximia ipsius species, currùsque quinque liberis onustus : sed suberat occulta formido reputantibus, « haud prosperum in Druso patre ejus favorem vulgi : avunculum ejusdem Marcellum flagrantibus plebis studiis intra juventam ereptum : breves et infaustos populi Romani amores ».

XLII. Ceterùm Tiberius, nomine Germanici, trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque collegam consulatui ejus destinavit, nec ideo sinceræ caritatis fidem adsecutus, amoliri juvenem specie honoris statuit, struxitque causas, aut fortè oblatas arripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadociâ potiebatur, invisus Tiberio, quòd eum Rhodi agentem nullo officio coluisset : nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus; quia florente C. Cæsare, missoque ad res Orientis, intuta Tiberii amicitia credebatur. Ut versâ Cæsarum sobole, imperium adeptus est, elicit Archelaum matris litteris, quæ non dissimulatis filii offensionibus, clementiam offerrebat, si ad precandum veniret : ille ignarus doli, vel si intelligere crederetur, vim metuens, in Urbem properat : exceptusque immiti à principe, et mox accusatus in senatu; non ob crimina quæ fingebantur, sed angore, simul fessus senio, et quia regibus æqua, nedum infima, insolita sunt, finem vitæ, sponte, an fato implevit. Regnum in provinciam redactum est, *fructibusque ejus levari posse centesimæ vectigal* professus Cæsar, ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus Anthiocho Comagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus; et provinciæ Syria atque Judæa, fessæ oneribus, deminutionem tributi orabant.

XLIII. Igitur hæc, et de Armeniâ quæ supra memoravi apud patres disseruit : « nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientiâ componi : nam suam ætatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse. » Tunc decreto patrum permissæ Germanico provinciæ quæ mari dividuntur, majusque imperium quoquo adisset, quàm his qui sorte aut missu principis obtinerent. Sed Tiberius demoverat Syriâ Creticum Silanum per adfinitatem connexum Germanico; quia Silani filia Neroni vetustissimo liberorum ejus pacta erat : præfeceratque Cn. Pisonem violentum, et obsequii ignarum, insitâ ferociâ à patre Pisone, qui civili bello

resurgentes in Africâ acerrimo ministerio adversus Cæsarem juvit: mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur delatum ab Augusto consulatum accipere. Sed præter paternos spiritus, uxoris quoque Plancinæ nobilitate et opibus accendebatur: vix Tiberio concedere; liberos ejus ut multum infra despectare; nec dubium habebat, se delectum, qui Syriæ imponeretur, ad spes Germanici coercendas: credidêre quidam data et à Tiberio occulta mandata: et Plancinam haud dubiè Augusta monuit muliebri æmulatione Agrippinam insectandi: divisa namque et discors aula erat, tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius ut proprium et sui sanguinis Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat; et quia claritudine materni generis anteibat, avum M. Antonium, avunculum Augustum ferens: contra Druso proavus eques Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines videbatur: et conjux Germanici Agrippina fecunditate ac famâ Liviam uxorem Drusi præcellebat: sed fratres egregiè concordes, et proximorum certaminibus inconcussi.

XLIV. Nec multò pòst Drusus *in Illyricum missus est*, ut suesceret militiæ, studiaque exercitûs pararet; simul juvenem urbano luxu lascivientem meliùs in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur, utroque filio legiones obtinente. Sed Suevi prætendebantur auxilium adversus Cheruscos orantes: nam discessu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adsuetudine, et tum æmulatione gloriæ, arma in se verterant: vis nationum virtus ducum in æquo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat.

XLV. Igitur non modò Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsêre bellum: sed è regno etiam Marobodui Suevæ gentes, Semnones, ac Langobardi, defecêre ad eum: quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum perfugisset; non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies pari utrimque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disjectas per catervas: quippe longâ adversum nos militiâ insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. At tunc Arminius equo collustrans cuncta, ut quosque advectus erat: «Reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum, *ostentabat*: contrà fugacem Maroboduum *appellans*, præliorum expertem, Hercyniæ latebris defensum, ac mox per dona et legationes petivisse fœdus; proditorem patriæ, satellitem Cæsaris, haud minùs infensis animis exturbandum, quàm Varum

Quinctilium interfecerint : meminissent modò tot præliorum, quorum eventu, et ad postremum ejectis Romanis, satis probatum, penes utros summa belli fuerit. »

XLVI. Neque Maroboduus jactantiâ suî, aut probris in hostem abstinebat : sed Inguiomerum tenens, « Illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta quæ prosperè ceciderint, *testabatur :* vecordem Arminium, et rerum nescium, alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidiâ deceperit, magnâ cum clade Germaniæ, et ignominiâ suâ, quum conjux, quum filius ejus servitium adhuc tolerent. At se duodecim legionibus petitum duce Tiberio, illibatam Germanorum gloriam servavisse : mox conditionibus æquis discessum : neque pœnitere quod ipsorum in manu sit, integrum adversus Romanos bellum an pacem incruentam malint. » His vocibus instinctos exercitus propriæ quoque causæ stimulabant : quum à Cheruscis Langobardisque, pro antiquo decore, aut recenti libertate ; et contrà, augendæ dominationi certaretur. Non aliàs majore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. Id signum perculsi fuit : et transfugis paulatim nudatus, in Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. Responsum est, « non jure eum adversus Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantis in eumdem hostem Romanos nullâ ope juvisset. » Missus tamen Drusus, ut retulimus, pacis firmator.

XLVII. Eodem anno duodecim celebres Asiæ urbes collapsæ nocturno motu terræ, quò improvisior graviorque pestis fuit : neque solitum in tali casu effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. « Sedisse immensos montes, visa in arduo quæ plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignes » memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimùm in eosdam misericordiæ traxit : nam centies sestertium pollicitus Cæsar, et quantum ærario, aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes à Sipylo, proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Ægeatas, Appollonidenses, quique Mosteni, aut macedones Hyrcani vocantur, et Hierocæsaream, Myrinam, Cymen, Mmolum, levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui præsentia spectaret, refoveretque : delectus est M. Aletus è prætoriis, ne consulari obtinente Asiam, æmulatio inter pares, et ex eo impedimentum oriretur.

XLVIII. Magnificam in publicum largitionem auxit Cæsar haud minùs gratâ libertate, quòd bona Æmiliæ Musæ locupletis intestatæ petita in fiscum, Æmilio Lepido, cujus è domo videbatur ; et Patulei divitis equitis Romani hereditatem (quanquam ipse heres

in parte legeretur) tradidit M. Servilio, quem prioribus neque suspectis tabulis scriptum compererat: « nobilitatem utriusque pecuniâ juvandam » præfatus. Neque hereditatem cujusquam adiit, nisi quum amicitiâ meruissent; ignotos et aliis infensos, eòque principem nuncupantes, procul arcebat. Ceterùm ut honestam innocentium paupertatem levavit; ita prodigos et ob flagitia egentes Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium movit senatu, aut sponte cedere passus est.

XLIX. Iisdem temporibus deûm ædes vetustate aut igni abolitas, cœptasque ab Augusto, dedicavit; Libero Liberæque et Cereri juxta Circum maximum, quam A. postumius dictator voverat; eodemque in loco ædem Floræ, ab Lucio et Marco Publiciis ædilibus constitutam; et Jano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus rem Romanam prosperè mari gessit, triumphumque navalem de Pœnis meruit. Spei ædes à Germanico sacratur: hanc Atilius voverat eodem bello.

L. Adolescebat interea lex majestatis; et Apuleiam Variliam sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus divum Augustum ac Tiberium, et matrem ejus illuisset, Cæsarique connexa adulterio teneretur, majestatis delator arcessebat. « De adulterio satis caveri lege Juliâ *visum*: majestatis crimen distingui *Cæsar postulavit*; damnarique si qua de Augusto irreligiosè dixisset: in se jacta nolle ad cognitionem vocari. *Interrogatus à consule* quid de his censeret, quæ de matre ejus locuta secus argueretur » reticuit: dein proximo senatûs die, illius quoque nomine oravit, « ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent »: liberavitque Apuleiam lege majestatis; adulterii graviorem pœnam deprecatus, « ut exemplo majorum, propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur » suasit. Adultero Manlio Italiâ atque Africâ interdictum est.

LI. De prætore in locum Vipsanii Galli, quem mors abstulerat, subrogando, certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romæ erant), Haterium Agrippam propinquum Germanici fovebant: contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis præpolleret, quod lex jubebat: lætabatur Tiberius, quum inter filios ejus et leges senatus disceptaret: victa est sine dubio lex; sed neque statim, et pauciis suffragiis: quo modo, etiam quum valerent, leges vincebantur.

LII. Eodem anno cœptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate: is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primùm, et latrociniis suetos ad prædam et raptus congregare; dein more militiæ per vexilla, et turmas componere; postremò non inconditæ turbæ,

sed Musulanorum dux haberi : valida ea gens, et solitudinibus Africæ propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma, Maurosque accolas in bellum traxit : dux et his Mazippa : divisusque exercitus; ut Tacfarinas lectos viros, et Romanum in modum armatos castris attineret, disciplinâ et imperiis suesceret : Mazippa levi cum copiâ incendia, et cædes, et terrorem circumferret : compulerantque Cinithios haud spernendam nationem in eadem; quum Furius Camillus proconsul Africæ, legionem et quod sub signis sociorum, in unum conductos ad hostem duxit : modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares : sed nihil æquè cavebatur, quàm ne bellum metu eluderent : spe victoriæ inducti sunt, ut vincerentur. Igitur legio medio, leves cohortes, duæque alæ in cornibus locantur : nec Tacfarinas pugnam detrectavit : fusi Numidæ, multosque post annos Furio partum decus militiæ; nam post illum reciperatorem urbis, filiumque ejus Camillum, penes alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic, quem memoramus, bellorum expers habebatur : eò pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit : et decrevêre patres triumphalia insignia : quod Camillo ob modestiam vitæ impunè fuit.

LIII. Sequens annus Tiberium tertiò, Germanicum iterum consules habuit : sed cum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiæ Nicopolim, quò venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso in Dalmatiâ agente, Hadriatici, ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus : igitur paucos dies insumpsit reficiendæ classi : simul sinus Actiacâ victoriâ inclytos, et sacratas ab Augusto manubias, castraque Antonii cum recordatione majorum suorum adiit : namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium lætorumque. Hinc ventum Athenas, fœderique sociæ et vetustæ urbis datum, ut uno lictore uteretur. Excepêre Græci quæsitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque præferentes, quò plus dignationis adulatio haberet.

LIV. Petitâ inde Eubœâ, tramisit Lesbum, ubi Agrippina novissimo partu Juliam edidit : tum extrema Asiæ, Perinthumque ac Byzantium Thracias urbes, mox Propontidis angustias, et os Ponticum intrat cupidine veteres locos, et famâ celebratos noscendi : pariterque provincias internis certaminibus, aut magistratuum injuriis fessas refovebat : atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem, obvii aquilones depulêre. Igitur Ilio, quæque ibi varietate fortunæ, et nostri origine veneranda, relegit Asiam, adpellitque Colophona, ut Clarii Appollinis oraculo uteretur. Non femina illic, ut apud Delphos, sed certis è familiis, et fermè Mileto accitus sacerdos, numerum modò consultantium et no-

mina audit: tum in specum degressus, haustâ fontis arcani aquâ, ignarus plerumque litterarum et carminum, edit responsa versibus, compositis super rebus quas quis mente concepit: et ferebatur Germanico per ambages, ut mos oraculis, *maturum exitium* cecinisse.

LV. At Cn. Piso quò properantiùs destinata inciperet, civitatem Atheniensium turbido incessu exterritam oratione sævâ increpat, obliquè Germanicum perstringens, « quòd contra decus Romani nominis, non Athenienses tot cladibus exstinctos, sed colluviem illam nationum comitate nimiâ coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus divum Augustum socios »: etiam vetera objectabat, quæ in Macedones improsperè, violenter in suos fecissent: offensus urbi propriâ quoque irâ; quia Theophillum quemdam, Areo judicio falsi damnatum, precibus suis non concederent. Exin navigatione celeri per Cycladas, et compendia maris, adsequitur Germanicum insulam Rhodum, haud nescium quibus insectationibus petitus foret: sed tantâ mansuetudine agebat, ut quum orta tempestas raperet in abrupta, possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremes, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piso, et vix dici moram perpessus, linquit Germanicum, prævenitque: et postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium juvando, quum veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis, vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eò usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi, *Parens legionum* haberetur. Nec Plancina se intra decora feminis tenebat; sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse: in Agrippinam, in Germanicum contumelias jacere: quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quòd *haud invito imperatore ea fieri* occultus rumor incedebat.

LVI. Nota hæc Germanico; sed præverti ad Armenios instantior cura fuit. Ambigua gens ea antiquitùs, hominum ingeniis, et situ terrarum, quo nostris provinciis latè prætenta, penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interjecti, et sæpius discordes sunt, adversus Romanos odio, et in Parthum invidiâ Regem illâ tempestate non habebant, amoto Venone: sed favor nationis inclinabat in Zenonem, Polemonis regis Pontici filium, quòd is primâ ab infantia instituta et cultum Armeniorum æmulatus, venatu, epulis, et quæ alia barbari celebrant, proceres plebemque juxta devinxerat. Igitur Germanicus in urbe Artaxata, adprobantibus nobilibus, circumfusâ multitudine, insigne regium capiti ejus imposuit: ceteri venerantes regem, *Artaxiam* consalutavêre; quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis

At Cappadoces in formam provinciæ redacti Q. Veranium legatum accepêre: et quædam ex regiis tributis deminuta, quò mitiùs Romanum imperium speraretur. Comagenis Q. Servæus præponitur, tum primùm ad jus prætoris translatis.

LVII. Cunctaque socialia prosperè composita non ideò lætum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui jussus partem legionum ipse, aut per filium in Armeniam ducere, utrumque neglexerat. Cyrri demum apud hiberna decumæ legionis convenêre, firmato vultu, Piso adversus metum, Germanicus ne minari crederetur: et erat, ut retuli, clementior: sed amici accendendis offensionibus callidi, intendere vera, adgerere falsa, ipsumque et Plancinam, et filios variis modis criminari: postremò paucis familiarium adhibitis sermo cœptus à Cæsare qualem ira et dissimulatio gignit: responsum à Pisone precibus contumacibus, discesseruntque opertis odiis: postque rarus in tribunali Cæsaris Piso, et si quando adsideret, atrox, ac dissentire manifestus: vox quoque ejus audita est in convivio, quum apud regem Nabatæorum coronæ aureæ magno pondere Cæsari et Agrippinæ, leves Pisoni et ceteris offerrentur: « Principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari »: abjecitque simul coronam, et multa in luxum addidit, quæ Germanico, quanquam acerba, tolerabantur tamen.

LVIII. Inter quæ ab rege Parthorum Artabano legati venêre: miserat *amicitiam ac fœdus* memoraturos, et « cupere renovari dextras, daturumque honori Germanici, ut ripam Euphratis accederet: petere interim, ne Vonones in Syriâ haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret». Ad ea Germanicus, de societate Romanorum Parthorumque magnificè; de adventu regis et cultu suî, cum decore ac modestiâ respondit. Vonones Pompeiopolim, Ciliciæ maritimam urbem, amotus est: datum id non modò precibus Artabani, sed contumeliæ Pisonis, cui gratissimus erat, ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

LIX. M. Silano, L. Norbano Coss. Germanicus Ægyptum proficiscitur, cognoscendæ antiquitatis: sed cura provinciæ prætendebatur; levavitque, apertis horreis, pretia frugum: multaque in vulgus grata usurpavit; sine milite incedere, pedibus intectis, et pari cum Græcis amictu, P. Scipionis æmulatione; quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Pœnorum bello, accepimus. Tiberius, cultu habituque ejus lenibus verbis perstricto, acerrimè increpuit, quod contra instituta Augusti, non sponte principis Alexandriam introisset: nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus, aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Ægyptum: ne fame

urgeret Italiam, quisquis eam provinciam, claustraque terræ ac maris, quamvis levi præsidio adversum ingentes exercitus insedisset.

LX. Sed Germanicus, nondum comperto profectionem eam incusari, Nilo subvehebatur, orsus oppido à Canopo. Condidêre id Spartani ob sepultum illic rectorem navis Canopum; quâ tempestate Menelaus Græciam repetens, diversum ad mare terramque Libyam dejectus. Inde proximum amnis os dicatum Herculi, quem indigenæ ortum apud se, et antiquissimum perhibent, eosque qui posteà pari virtute fuerint, in cognomentum ejus adscitos: mox visit veterum Thebarum magna vestigia: et manebant structis molibus litteræ Ægyptiæ, priorem opulentiam complexæ: jussusque è senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat «habitasse quondam septingenta millia ætate militari; atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libyâ, Æthiopiâ, Medisque et Persis, et Bactriano, ac Scythâ potitum quasque terras Syri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare imperio tenuisse»: legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque, et dona templis, ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quæque natio penderet, haud minùs magnifica, quàm nunc vi Parthorum, aut potentiâ Romanâ jubentur.

LXI. Ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum præcipuà fuêre Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens: disjectasque inter et vix pervias arenas instar montium eductæ Pyramides, certamine et opibus regum: lacusque, effossâ humo, superfluentis Nili receptacula; atque alibi angustiæ, et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii; quod nunc Rubrum ad mare patescit.

LXII. Dum ea æstas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quæsivit, illiciens Germanos ad discordias; utque, fracto jam Maroboduo, usque in exitium insisteretur. Erat inter Gothones nobilis juvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc dubiis rebus ejus, ultionem ausus. Is validâ manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisque primoribus ad societatem, irrumpit regiam, castellumque juxta situm; veteres illic Suevorum prædæ, et nostris è provinciis lixæ ac negotiatores reperti; quos jus commercii, dein cupidò augendi pecuniam, postremùm oblivio patriæ, suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulit.

LXIII. Maroboduo undique deserto non aliud subsidium, quàm misericordia Cæsaris fuit; transgressus Danubium, quà Noricam provinciam præfluit, scripsit Tiberio, non ut profugus aut

supplex, sed ex memoriâ prioris fortunæ. « Nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus, Romanam amicitiam prætulisse. *Responsum à Cæsare*, tutam ei honoratamque sedem in Italiâ fore, si maneret; sin rebus ejus aliud conduceret, abiturum fide quâ venisset; *ceterùm apud senatum disseruit*, non Philippum Atheniensibus, non Pyrrum, aut Anthiocum, populo Romano perinde metuendos fuisse. *Exstat oratio, quâ* magnitudinem viri, violentiam subjectarum ei gentium, et quàm propinquus Italiæ hostis, suaque in destruendo eo consilia » extulit. Et Maroboduus quidem Ravennæ habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur; sed non excessit Italiâ per duodeviginti annos; consenuitque, multùm imminutâ claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Caltualdæ casus, neque aliud perfugium; pulsus haud multò pòst Hermundurorum opibus, et Vibillio duce; receptusque, Forum Julium, Narbonensis Galliæ coloniam, mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum.

LXIV. Simul nuntiato *regem Artaxiam Armeniis à Germanico datum*, decrevêre patres, *ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent*: structi et arcus circum latera templi Martis Ultoris, cum effigie Cæsarum; lætiore Tiberio, quià pacem sapientiâ firmaverat, quàm si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporin quoque Thraciæ regem astu adgreditur. Omnem eam nationem Rhœmetalces tenuerat; quo defuncto, Augustus partem Thracum Rhescuporidi fratri ejus, partem filio Cotyi permisit. In eâ divisione arva et urbes, vicina Græcis, Cotyi; quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit: ipsorumque regnum ingenia, illi mite et amœnum, huic atrox, avidum, et societatis impatiens erat. Sed primò subdolâ concordiâ egere; mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, et resistenti vim facere; cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat; enimvero auditâ mutatione principis, immittere latronum globos, exscindere castella, causas bello.

LXV. Nihil æque Tiberium anxium habebat, quàm ne composita turbarentur; deligit centurionem qui nuntiaret regibus, *ne armis disceptarent*: statimque à Cotye dimissa sunt, quæ paraverat, auxilia. Rhescuporis, fictâ modestiâ, postulat *eumdem in locum coiretur, posse de controversiis colloquio transigi*: nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus; quum alter facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent, acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictabat, fœderi convivium adjicit;

tractâque in multam noctem lætitiâ, per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn, et posquam dolum intellexerat, *sacra regni, ejusdem familiæ deos, et hospitales mensas* obtestantem, catenis onerat: Thraciâque omni potitus, scripsit ad Tiberium, *structas sibi insidias, præventum insidiatorem*: simul bellum adversus Bastarnas Scythasque prætendens, novis peditum et equitum copiis sese firmabat.

LXVI. Molliter rescriptum, « si fraus abesset, posse eum innocentiæ fidere: ceterùm neque senatum, nisi cognitâ causâ, jus et injuriam discreturos: proinde tradito Cotye veniret, transferretque invidiam criminis. » Eas litteras Latinius Pandus proprætor Mœsiæ, cum militibus quîs Cotys traderetur, in Thraciam misit: Rhescuporis, inter metum et iram cunctatus, maluit patrati, quàm incepti, facinoris reus esse: *occidi Cotyn* jubet, *mortemque sponte sumptam* ementitur. Nec tamen Cæsar placitas semel artes mutavit, sed defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum veterem stipendiis, et arctâ cum rege amicitiâ, eòque accommodatiorem ad fallendum, ob id maximè Mœsiæ præfecit.

LXVII. Flaccus in Thraciam transgressus, per ingentia promissa, quamvis ambiguum et scelera sua reputantem, perpulit, ut præsidia Romana intraret: circumdata hinc regi specie honoris valida manus; tribunique et centuriones, monendo, suadendo, et quantò longiùs abscedebatur apertiore custodiâ, postremò gnarum necessitatis in Urbem traxêre. Accusatus in senatu ab uxore Cotyis, damnatur, ut procul regno teneretur. Thracia in Rhœmetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur; iisque nondum adultis Trebellienus Rufus præturâ functus datur, qui regnum interim tractaret, exemplo quo majores Marcum Lepidum Ptolemæi liberis tutorem, in Ægyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus, atque illic fugam tentans, an ficto crimine, interficitur.

LXVIII. Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque, et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est: specie venandi, omissis maritimis locis, avia saltuum petiit: mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cujus pontes accolæ ruperant, auditâ regis fugâ; neque vado penetrari poterat. Igitur in ripâ fluminis, à Vibio Frontone præfecto equitum vincitur: mox Remmius evocatus, priori custodiæ regis adpositus, quasi per iram gladio eum transigit: unde major fides, conscientiâ sceleris, et metu indicii, mortem Vononi illatam.

LXIX. At Germanicus Ægypto remeans, cuncta quæ apud legiones aut urbes jusserat, abolita, vel in contrarium versa cognoscit:

bant graves in Pisonem contumeliæ, nec minùs acerba quæ ab illo in Cæsarem tentabantur. Dein Piso abire Syriâ statuit; mox adversâ Germanici valetudine detentus, ubi recreatum accepit, votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem, per lictores proturbat. Tum Seleuciam digreditur, opperiens ægritudinem, quæ rursum Germanico acciderat: sævam vim morbi augebat persuasio veneni à Pisone accepti; et reperiebantur solo ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ, carmina, et devotiones, et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semiusti cineres, ac tabe obliti, aliaque maleficia, quîs creditur animas numinibus infernis sacrari: simul missi à Pisone incusabantur, ut valetudinis adversa rimantes.

LXX. Ea Germanico haud minùs irâ, quàm per metum accepta; «si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret; quid deinde miserrimæ conjugi, quid infantibus liberis eventurum? lenta videri veneficia: festinare et urgere, ut provinciam, ut legiones solus habeat: sed non usque eò defectum Germanicum, neque præmia cædis apud interfectorem mansura: *componit epistolas*, quîs amicitiam ei renuntiabat. *Addunt plerique jussum* provinciâ decedere »: nec Piso moratus ultrà, navis solvit; moderabaturque cursui, quò propiùs regrederetur, si mors Germanici Syriam aperuisset.

LXXI. Cæsar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi finis aderat, adsistentes amicos in hunc modum adloquitur: « Si fato concederem, justus mihi dolor etiam adversus deos esset, quòd me parentibus, liberis, patriæ, intra juventam præmaturo exitu raperent: nunc scelere Pisonis et Plancinæ interceptus, ultimas preces pectoribus vestris relinquo: referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumventus, miserrimam vitam pessimâ morte finierim. Si quos spes meæ, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat; illacrymabunt, quondam florentem, et tot bellorum superstitem, muliebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud senatum, invocandi leges. Non hoc præcipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo questu; sed quæ voluerit meminisse, quæ mandaverit exsequi: flebunt Germanicum etiam ignoti: vindicabitis vos, si me potiùs quàm fortunam meam fovebatis. Ostendite populo Romano divi Augusti neptem, eamdemque conjugem meam: numerate sex liberos. Misericordia cum accusantibus erit: fingentibusque scelesta mandata, aut non credent homines, aut non ignoscent ». Juravêre amici, dextram morientis contingentes, *spiritum antè, quàm ultionem amissuros*.

LXXII. Tum ad uxorem versus, « per memoriam suî, per

communes liberos *oravit*, exsueret ferociam, sævienti fortunæ submitteret animum; neu regressâ in Urbem æmulatione potentiæ validiores irritaret». Hæc palam, et alia secretò, per quæ ostendere credebatur metum ex Tiberio. Neque multò pòst exstinguitur, ingenti luctu provinciæ et circumjacentium populorum. Indoluère exteræ nationes regesque; tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes; visuque et auditu juxtà venerabilis, quum magnitudinem et gravitatem summæ fortunæ retineret, invidiam et adrogantiam effugerat.

LXXIII. Funus sine imaginibus et pompâ, per laudes, ac memoriam virtutum ejus celebre fuit. Et erant qui formam, ætatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adæquarent. «Nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse: sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse: neque minùs præliatorem, etiam si temeritas abfuerit, præpeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias servitio premere: quòd si solus arbiter rerum, si jure et nomine regio fuisset, tantò promptiùs adsecuturum gloriam militiæ, quantùm clementiâ, temperantiâ, ceteris bonis artibus præstitisset». Corpus antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturæ destinabatur, prætuleritne veneficii signa, parùm constitit: nam ut quis misericordiâ in Germanicum, et præsumptâ suspicione, aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur.

LXXIV. Consultatum inde inter legatos, quique alii senatorum aderant, *quisnam Syriæ præficeretur*; et ceteris modicè nisis, inter Vibium Marsum, et Cn. Sentium diu quæsitum: dein Marsus seniori, et acriùs tendenti Sentio concessit. Isque infamem veneficiis eâ in provinciâ, et Plancinæ percaram, nomine Martinam, in Urbem misit, postulantibus Vitellio, ac Veranio, ceterisque, qui crimina et accusationem tanquam adversus receptos jam reos instruebant.

LXXV. At Agrippina, quanquam defessa luctu, et córpore ægro, omnium tamen quæ ultionem morarentur intolerans, adscendit classem cum cineribus Germanici, et liberis; miserantibus cunctis, «quòd femina nobilitate princeps, pulcherrimo modò matrimonio inter venerantis gratantisque adspici solita, tunc feralis reliquias sinu ferret, incerta ultionis, anxia suî, et infelici fecunditate fortunæ totiens abnoxia». Pisonem interim apud Coum insulam nuntius adsequitur, *excessisse Germanicum*. Quo intemperanter accepto, cædit victimas, adit templa: neque ipse gaudium moderans, et magis insolescente Plancinâ, quæ luctum amissæ sororis tum primùm læto cultu mutavit.

LXXVI. Adfluebant centuriones, monebantque, «prompta illi legionum studia; repeteret provinciam non jure ablatam, et vacuam». Igitur *quid agendum* consultanti, M. Piso filius «properandum in Urbem *censebat*; nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones imbecillas, aut inania famæ pertimescenda: discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non pœnâ: et ademptione provinciæ, satisfactum inimicis. Quòd si regrederetur, obsistente Sentio, civile bellum incipi: nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos recens imperatoris sui memoria, et penitus infixus in Cæsares amor prævaleret».

LXXVII. Contrà Domitius Celer ex intimâ ejus amicitiâ disseruit: «Utendum eventu. Pisonem, non Sentium, Syriæ præpositum: huic fasces et jus prætoris, huic legiones datas: si quid hostile ingruat, quàm justiùs arma oppositurum, qui legati auctoritatem, et propria mandata acceperit? Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant: plerumque innocentes recenti invidiæ impares. At si teneat exercitum, augeat vires, multa, quæ provideri non possint, fortuitò in melius casura. An festinamus cum Germanici cineribus adpellere, ut te inauditum et indefensum planctus Agrippinæ, ac vulgus imperitum, primo rumore rapiant? Est tibi Augustæ conscientia, est Cæsaris favor, sed in occulto: et periisse Germanicum nulli jactantiùs mœrent, quàm qui maximè lætantur».

LXXVIII. Haud magnâ mole Piso, promptus ferocibus, in sententiam trahitur: missisque ad Tiberium epistolis, incusat «Germanicum luxûs et superbiæ; seque pulsum, ut locus rebus novis patefieret, curam exercitûs, eâdem fide quâ tenuerit, repetivisse. *Simul Domitium impositum triremi* vitare littorum oram, præterque insulas, lato mari, pergere in Syriam» jubet: concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas, trajectisque in continentem navibus, vexillum tironum in Syriam euntium intercipit. Regulis Cilicum *ut se auxiliis juvarent* scribit; haud ignavo ad ministeria belli juvene Pisone, quanquam suscipiendum bellum abnuisset.

LXXIX. Igitur oram Lyciæ ac Pamphyliæ prælegentes, obviis navibus, quæ Agrippinam vehebant, utrimque infensi, arma primò expediêre: dein mutuâ formidine, non ultra jurgium processum est: Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni, «Romam ad dicendam causam veniret. *Ille eludens respondit*, adfuturum, ubi prætor qui de veneficiis quæreret, reo atque accusatoribus diem prædixisset». Interim Domitius Laodiceam urbem Syriæ adpulsus, quum hiberna sextæ legionis peteret, quòd eam maximè novis consiliis idoneam rebatur, à Pacuvio legato prævenitur. Id Sentius Pisoni per litteras aperit, monetque «ne castra corruptoribus,

ne provinciam bello tentet » : quosque Germanici memores, aut inimicis ejus adversos cognoverat, contrahit, *magnitudinem imperatoris* identidem ingerens, et *rempublicam armis peti* : ducitque validam manum, et prælio paratam.

LXXX. Nec Piso, quanquam cœpta secus cadebant, omisit tutissima è præsentibus, sed castellum Ciliciæ munitum admodum, cui nomen Celendris, occupat Nam admixtis desertoribus, et tirone nuper intercepto, suisque et Plancinæ servitiis, auxilia Cilicum quæ reguli miserant, in numerum legionis composuerat : « Cæsarisque se legatum, *testabatur*, provinciâ, quam is dedisset, arceri, non à legionibus (earum quippe accitu venire) sed à Sentio, privatum odium falsis criminibus tegente : consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem ab ipsis *parentem* quondam appellatum, si jure ageretur, potiorem, si armis, non invalidum, vidissent ». Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo et derupto ; nam cetera mari cinguntur. Contrà veterani, ordinibus ac subsidiis instructi : hinc militum, inde locorum asperitas : sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia ad subitum usum properata : ut venêre in manus, non ultra dubitatum, quàm dum Romanæ cohortes in æquum eniterentur, vertunt terga Cilices, seque castello claudunt.

LXXXI. Interim Piso classem haud procul opperientem adpugnare frustrà tentavit : regressusque, et pro muris modò semet adflictando, modò singulos nomine ciens, præmiis vocans, seditionem cœptabat ; adeoque commoverat, ut signifer legionis sextæ signum ad eum transtulerit. Tum Sentius « occanere cornua tubasque, et peti aggerem, erigi scalas *jussit*, ac promptissimum quemque succedere ; alios tormentis hastas, saxa et faces ingerere. *Tandem, victâ pertinaciâ, Piso oravit* uti, traditis armis, maneret in castello dum Cæsar cui Syriam permitteret consulitur ». Non receptæ conditiones : nec aliud quàm naves, et tutum in Urbem iter concessum est.

LXXXII. At Romæ, postquam Germanici valetudo percrebuit, cunctaque, ut ex longinquo, aucta in deterius adferebantur, dolor, ira. Et erumpêbant questus : « Ideo nimirùm in extremas terras relegatum : ideo Pisoni permissam provinciam : hoc egisse secretos Augustæ cum Plancinâ sermones : vera prorsus de Druso seniores locutos : displicere regnantibus civilia filiorum ingenia : neque ob aliud interceptos, quàm quia populum Romanum æquo jure complecti, redditâ libertate, agitaverint ». Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratuum, ante senatusconsultum, sumpto justitio, desererentur fora, clauderentur domus : passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem : et quanquam neque insignibus lugentium

abstinerent, altiùs animis mœrebant. Fortè negotiatores, vivente adhuc Germanico, Syriâ egressi, lætiora de valetudine ejus attulêre : statim credita, statim vulgata sunt : ut quisque obvius, quamvis leviter audita, in alios, atque illi in plures, cumulata gaudio, transferunt : cursant per urbem, moliuntur templorum fores : juvit credulitatem nox, et promptior inter tenebras adfirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent. Et populus quasi rursum ereptum acriùs doluit.

LXXXIII. Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti, decretique, « ut nomen ejus Saliari carmine caneretur : sedes curules sacerdotum Augustalium locis, superque eas quercæ coronæ statuerentur : ludos Circenses eburna effigies præiret : neve quis flamen aut augur in locum Germanici, nisi gentis Juliæ, crearetur ». Arcus additi Romæ, et apud ripam Rheni, et in monte Syriæ Amano, cum inscriptione rerum gestarum, ac *mortem ob rempublicam obiisse* : sepulcrum Antiochiæ ubi crematus : tribunal Epidaphnæ, quo in loco vitam finierat. Statuarum locorumve, in quîs coleretur, haud facilè quis numerum inierit. Quum censeretur clypeus, auro et magnitudine insignis, inter auctores eloquentiæ, adseveravit Tiberius, « solitum paremque ceteris dicaturum : neque enim eloquentiam fortunâ discerni ; et satis illustre, si veteres inter scriptores haberetur ». Equester ordo *cuneum Germanici* appellavit, qui *Juniorum* dicebatur ; instituitque uti turmæ Idibus Juliis imaginem ejus sequerentur : pleraque manent : quædam statim omissa sunt, aut vetustas oblitteravit.

LXXXIV. Ceterùm recenti adhuc mœstitiâ, soror Germanici Livia, nupta Druso, duos virilis sexûs simul enixa est : quod rarum lætumque etiam modicis penatibus, tanto gaudio principem adfecit, ut non temperaverit, quin jactaret apud patres, « nulli ante Romanorum, ejusdem fastigii viro, geminam stirpem editam » : nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. Sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit ; tanquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

LXXXV. Eodem anno gravibus senatûs decretis libido feminarum coercita, cautumque, « ne quæstum corpore faceret, cui avus, aut pater, aut maritus eques Romanus fuisset » : nam Vistilia prætoriâ familiâ genita, licentiam stupri apud ædiles vulgaverat ; more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversùm impudicas in ipsâ professione flagitii credebant : exactum et à Titidio Labeone, Vistiliæ marito, « cur in uxore delicti manifestâ ultionem legis omisisset ? *atque illo prætendente* sexaginta dies, ad consultandum datos, necdum præterîsse, » satis visum de Vistiliâ statuere : eaque in insulam Seriphon abdita est. Actum

et de sacris Ægyptiis Judaïcisque pellendis : factumque patrum consultum, « ut quatuor millia libertini generis, eâ superstitione infecta, quîs idonea ætas in insulam Sardiniam veherentur », coercendis illic latrociniis, et, si ob gravitatem cœli interîssent, vile damnum : « ceteri cederent Italiâ, nisi certam ante diem profanos ritus exsuissent ».

LXXXVI. Post quæ retulit Cæsar, « capiendam virginem in locum Occiæ », quæ septem et quinquaginta per annos, summâ sanctimoniâ, Vestalibus sacris præsederat : egitque grates Fonteio Agrippæ et Domitio Pollioni, « quòd, offerendo filias, de officio in rempublicam certarent » : prælata est Pollionis filia, non ob aliud, quàm quòd mater ejus in eodem conjugio manebat : nam Agrippa discidio domum imminuerat. Et Cæsar, quamvis posthabitam, decies sestertii dote solatus est.

LXXXVII. *Sævitiam annonæ* incusante plebe, statuit frumento pretium quod emptor penderet, « binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios ». Neque tamen ob ea *Parentis patriæ*, delatum et antea, vocabulum adsumpsit, acerbèque increpuit eos, qui *divinas occupationes*, ipsumque *dominum* dixerant : unde angusta et lubrica oratio sub principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat.

LXXXVIII. Reperio apud scriptores senatoresque eorumdem temporum, Adgandestrii principis Cattorum lectas in senatu litteras, quibus *mortem Arminii* promittebat, *si patrandæ neci venenum mitteretur* : responsumque esse, « non fraude, neque occultis, sed palàm et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci » : quâ gloriâ æquabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant, prodiderantque. Ceterùm Arminius, abscedentibus Romanis, et pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit : petitusque armis, quum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit : liberator haud dubiè Germaniæ, et qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit : præliis ambiguus, bello non victus ; septem et triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit : caniturque adhuc barbaras apud gentes ; Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur : Romanis haud perindè celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

unius diei viâ, non patruum saltem portâ tenus obvium: ubi il veterum instituta? præpositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, et laudationes et lacrymas, vel dolori imitamenta?»

VI. Gnarum id Tiberio fuit; utque premeret vulgi sermones monuit edicto: «Multos illustrium Romanorum ob rempublicam obiisse; neminem tam flagranti desiderio celebratum: idque e sibi, et cunctis egregium, si modus adjiceretur: non enim eadem decora principibus viris, et imperatori populo, quæ modicis domibus, aut civitatibus: convenisse recenti dolori luctum, et e mœrore solatia: sed referendum jam animum ad firmitudinem ut quondam divus Julius, amissâ unicâ filiâ, ut divus Augustus ereptis nepotibus, abstruserint tristitiam. Nil opus vetustioribus exemplis: quotiens populus Romanus clades exercituum, interitum ducum, funditùs amissas nobiles familias constanter tulerit; Principes mortales, rempublicam æternam esse: proin repeterent solemnia; et, *qui ludorum Megalensium spectaculum suberat,* etiam voluptates resumerent».

VII. Tum exsuto justitio, reditum ad munia; et Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, erectis omnium animis petenda è Pisone ultionis, et crebro questu, «quòd vagus interim per amœna Asiæ atque Achaiæ, adrogantì è subdolâ morâ scelerum probationes subverteret». Nam vulgatum erat *missam*, ut dixi, «à Cn. Sentio famosam veneficiis Martinam, subitâ morte Brundisii exstinctam, venenumque nodo crinium ejus occultatum; nec ulla in corpore signa sumpti exitii reperta».

VIII. At Piso, præmisso in urbem filio, datisque mandatis, per quæ principem molliret, ad Drusum pergit: quem haud fratris interitu trucem, quàm remoto æmulo æquiorem sibi sperabat. Tiberius, quò integrum judicium ostentaret, exceptum comiter juvenem, suetâ erga filios familiarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, «si vera forent quæ jacerentur, præcipuum in dolore suum locum *respondit;* sed malle falsa et inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse». Hæc palam, et vitato omni secreto: neque dubitabantur præscripta ei à Tiberio, quum, incallidus alioqui et facilis juventâ, senilibus tum artibus uteretur.

IX. Piso, Dalmatico mari tramisso, relictisque apud Anconam navibus, per Picenum, ac mox Flaminiam viam, adsequitur legionem, quæ è Pannoniâ in urbem, dein præsidio Africæ, ducebabatur: eaque res agitata rumoribus, «ut in agmine atque itinere crebrò se militibus ostentavisset». Ab Narniâ, vitandæ suspicionis, an quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare, ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras, quia navem tumulo Cæsarum adpulerat; dieque, et ripâ frequenti, magno clientium agmine ipse, femina-

rum comitatu Plancina, et vultu alacres incessêre. Fuit inter irritamenta invidiæ domus foro imminens, festa ornatu, conviviumque, et epulæ, et, celebritate loci, nihil occultum.

X. Posterâ die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit: contrà Vitellius, ac Veranius, ceterique, Germanicum comitati, tendebant, « nullas esse partes Trioni; neque se accusatores, sed rerum indices et testes, mandata Germanici perlaturos ». Ille dimissâ ejus causæ delatione, *ut priorem vitam accusaret* obtinuit: petitumque est à principe, *cognitionem exciperet*: quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et patrum metuens: contrà, « Tiberium spernendis rumoribus validum, et conscientiæ matris innexum esse: veraque, aut in deterius credita, judice ab uno faciliùs discerni: odium et invidiam apud multos valere ». Haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quâque ipse famâ distraheretur. Igitur, paucis familiarium adhibitis, minas accusantium, et hinc preces audit, integramque causam ad senatum remittit.

XI. Atque interim Drusus rediens Illyrico, quanquam patres censuissent, « ob receptum Maroboduum, et res priore æstate gestas, ut ovans iniret », prolato honôre urbem intravit. Post quæ reo, « T. Arruntium, T. Vinicium, Asinium Gallum, Æserninum Marcellum, Sex. Pompeium patronos » petenti, iisque diversa excusantibus, M. Lepidus, et L. Piso, et Livineius Regulus adfuêre, arrectâ omni civitate, « quanta fides amicis Germanici, quæ fiducia reo: satin' cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius, an promeret »: iis haud aliàs intentior populus, plus sibi in principem occultæ vocis, aut suspicacis silentii permisit.

XII. Die senatûs Cæsar orationem habuit meditato temperamento: « Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adjutoremque Germanico datum à se, auctore senatu, rebus apud Orientem administrandis: illic contumaciâ et certaminibus asperâsset juvenem, exituque ejus lætatus esset, an scelere exstinxisset, integris animis dijudicandum. Nam si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exsuit, ejusdemque morte, et luctu meo lætatus est, odero, seponamque à domo meâ, et privatas inimicitias, non principis ulciscar. Sin facinus in cujuscumque mortalium nece vindicandum detegitur; vos verò et liberos Germanici, et nos parentes justis solatiis adficite: simulque illud reputate, turbidè et seditiosè tractaverit exercitus Piso; quæsita sint per ambitionem studia militum; armis repetita provincia; an falsa hæc in majus vulgaverint accusatores: quorum ego nimiis studiis jure succenseo. Nam quò pertinuit nudare corpus, et contrectandum vulgi oculis permittere, differri etiam per externos, tanquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista et scru-

tanda sunt? Defleo equidem filium meum, semperque deflebo sed neque reum prohibeo, quominus cuncta proferat, quibus innocentia ejus sublevari, aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit: vosque oro, ne, quia dolori meo causa connexa est, objecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos propinquus sanguis, aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentiâ et curâ valet, juvate periclitantem: ad eumdem laborem, eamdem constantiam accusatores hortor. Id solum Germanico super leges præstiterimus, quòd in curiâ potiùs quàm in foro, apud senatum quàm apud judices, de morte ejus anquiritur: cetera pari modestiâ tractentur: nemo Drusi lacrymas, nemo mœstitiam meam spectet, nec si qua in nos adversa finguntur ».

XIII. Exin « biduum criminibus objiciendis *statuitur*, utque sex dierum spatio interjecto, reus per triduum defenderetur ». Tum Fulcinius vetera et inania orditur: « ambitiosè avarèque habitam Hispaniam »: quod neque convictum noxæ reo, si recentia purgaret; neque defensum absolutioni erat, si teneretur majoribus flagitiis. Post quem Servæus, et Veranius, et Vitellius consimili studio, sed multâ eloquentiâ Vitellius, objecêre: « odio Germanici, et rerum novarum studio, Pisonem vulgus militum, per licentiam et sociorum injurias, eò usque corrupisse, ut *parens legionum* à deterrimis appellaretur: contrà, in optimum quemque, maximè in comites et amicos Germanici, sævisse: postremò ipsum devotionibus et venenà peremisse: sacra hinc et immolationes nefandas ipsius atque Plancinæ: petitam armis rempublicam; utque reus agi posset, acie victum ».

XIV. Defensio in ceteris trepidavit: nam neque ambitionem militarem, neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversum imperatorem inficiari poterat: solum veneni crimen visus est diluisse; quod ne accusatores quidem satis firmabant, « in convivio Germanici, quum super eum Piso discumberet, infectos manibus ejus cibos » arguentes: quippe absurdum videbatur, inter aliena servitia, et tot adstantium visu, ipso Germanico coram, id ausum: offerebatque familiam reus, et ministros in tormenta flagitabat. Sed judices per diversa implacabiles erant: Cæsar, ob bellum provinciæ illatum; senatus, nunquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse: scripsissent expostulantes, quod haud minùs Tiberius quàm Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur; « non temperaturos manibus, si patrum sententias evasisset »: effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias, ac devellebant, ni jussu principis protectæ repositæque forent. Igitur inditus lecticæ, et à tribuno prætoriæ cohortis deductus est: vario rumore, custos salutis, an mortis exactor sequeretur.

XV. Eadem Plancinæ invidia, major gratia: eòque ambiguum habebatur quantùm Cæsari in eam liceret: atque ipsa, donec mediæ Pisoni spes, «sociam se cujuscumque fortunæ, et, si ita ferret, comitem exitii» promittebat. Ut secretis Augustæ precibus veniam obtinuit, paulatim segregari à marito, dividere defensionem cœpit: quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis, durat mentem, senatumque rursùm ingreditur: redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, adversa et sæva cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quàm quòd Tiberium sine miseratione, sine irâ, obstinatum, clausumque vidit, ne quo adfectu perrumperetur. Relatus domum, tanquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit, obsignatque, et liberto tradit. Tum solita curando corpori exsequitur: dein multam post noctem, egressâ cubiculo uxore, *operiri fores* jussit; et cœptâ luce, perfosso jugulo, jacente humi gladio, repertus est.

XVI. Audire me memini ex senioribus, visum sæpiùs inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit; sed amicos ejus dictitavisse, «litteras Tiberii et mandata in Germanicum continere: ac destinatum promere apud patres, principemque arguere, ni elusus à Sejano per vana promissa foret: nec illum sponte exstinctum, verùm immisso percussore»: quorum neutrum adseveraverim: neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad juventam duraverunt. Cæsar, flexo in mœstitiam ore, «suam invidiam tali morte quæsitam» apud senatum crebrisque interrogationibus exquirit, «qualem Piso diem supremum, noctemque exegisset». Atque illo pleraque sapienter, quædam inconsultiùs respondente, recitat codicillos à Pisone in hunc fermè modum compositos: «Conspiratione inimicorum, et invidiâ falsi criminis oppressus, quatenùs veritati et innocentiæ meæ nusquam locus est; deos immortales testor vixisse me, Cæsar, cum fide adversum te, neque aliâ in matrem tuam pietate: vosque oro liberis meis consulatis: ex quibus Cn. Piso qualicumque fortunæ meæ non est adjunctus, quum omne hoc tempus in urbe egerit: M. Piso repetere Syriam dehortatus est: atque utinam ego potiùs filio juveni, quàm ille patri seni cessisset! eò impensiùs precor, ne meæ pravitatis pœnas innoxius luat. Per quinque et quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatûs, quondam divo Augusto parenti tuo probatus, et tibi amicus, nec quidquam post hæc rogaturus, salutem infelicis filii rogo». De Plancinâ nihil addidit.

XVII. Post quæ Tiberius adolescentem crimine civilis belli purgavit: «patris quippe jussa, nec potuisse filium detrectare», simul «nobilitatem domûs, etiam ipsius, quoquo modo meriti,

gravem casum miseratus. Pro Plancinâ cum pudore et flagitio disseruit, *matris preces* obtendens: in quam optimi cujusque secreti questus magis ardescebant: «Id ergo fas aviæ interfectricem nepotis adspicere, adloqui, eripere senatui? quod pro omnibus civibus leges obtineant, uni Germanico non contigisse! Vitellii et Veranii voce defletum Cæsarem; ab imperatore et Augustâ defensam Plancinam! proinde venena, et artes tam feliciter expertas, verteret in Agrippinam, in liberos ejus, egregiamque aviam, ac patruum sanguine miserrimæ domûs exsatiaret». Biduum, super hæc, imagine cognitionis absumptum, urgente Tiberio liberos Pisonis. «matrem uti tuerentur». Et quum accusatores ac testes certatim perorarent, respondente nullo, miseratio, quàm invidia, augebatur. Primus sententiam rogatus Aurelius Cotta consul (nam, referente Cæsare, magistratus eo etiam munere fungebantur) «nomen Pisonis radendum fastis censuit; partem bonorum publicandam: pars ut Cn. Pisoni filio concederetur, isque prænomen mutaret. M. Piso exsutâ dignitate, et accepto quinquagies sestertio, in decem annos relegaretur, concessâ Plancinæ incolumitate, ob preces Augustæ».

XVIII. Multa ex eâ sententiâ mitigata sunt à principe: «ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriæ fecisset, Iuli Antonii qui domum Augusti violâsset, manerent»: et M. Pisonem ignominiæ exemit, conçessitque ei paterna bona; satis firmus, ut sæpe memoravi, adversum pecuniam, et tum pudore absolutæ Plancinæ placabilior. Atque idem, quum Valerius Messallinus «signum aureum in æde Martis Ultoris», Cæcina Severus «aram ultioni statuendam» censuissent, prohibuit: «ob externas ea victorias sacrari» dictitans; «domestica mala tristitiâ operienda». Addiderat Messallinus, «Tiberio, et Augustæ, et Antoniæ, et Agrippinæ, Drusoque, ob vindictam Germanici grates agendas,» omiseratque Claudii mentionem: et Messallinum quidem L. Asprenas, senatu coram, percunctatus est, *an prudens præterîsset?* ac tum demum nomen Claudii adscriptum est. Mihi, quantò plura recentium, seu veterum revolvo, tantò magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur: quippe famâ, spe, veneratione potiùs omnes destinabantur imperio, quàm quem futurum principem fortuna in occulto tenebat.

XIX. Paucis pòst diebus Cæsar auctor senatui fuit, «Vitellio, atque Veranio, et Servæo sacerdotia tribuendi. *Fulcinio* suffragium ad honores *pollicitus, monuit*, ne facundiam violentiâ præcipitaret». Is finis fuit ulciscendâ Germanici morte, non modò apud illos homines, qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore jactatâ: adeo maxima quæque ambigua sunt, dum

alii quoquo modo audita pro compertis habent, alii vera in contrarium vertunt: et gliscit utrumque posteritate. At Drusus urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans introiit: paucosque post dies Vispania mater ejus excessit, una omnium Agrippæ liberorum miti obitu: nam ceteros manifestum ferro, vel creditum est veneno, aut fame exstinctos.

XX. Eodem anno Tacfarinas, quem priore æstate pulsum à Camillo memoravi, bellum in Africâ renovat, vagis primùm populationibus, et ob pernicitatem inultis: dein vicos exscindere; trahere graves prædas: postremò haud procul Pagidâ flumine cohortem Romanam circumsedit. Præerat castello Decrius impiger manu, exercitus militiâ, et illam obsidionem flagitii ratus. Is cohortatus milites, « ut copiam pugnæ in aperto facerent », aciem pro castris instruit; primoque impetu pulsâ cohorte, promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos, « quòd inconditis aut desertoribus miles Romanus terga daret »: simul excepta vulnera, et, quanquam transfosso oculo, adversum os in hostem intendit; neque prælium omisit, donec desertus suis caderet.

XXI. Quæ postquam L. Apronio (nam Camillo successerat) comperta, magis dedecore suorum, quàm gloriâ hostis anxius, raro eâ tempestate, et è vetere memoriâ facinore, decumum quemque ignominiosæ cohortis sorte ductos, fusti necat. Tantumque severitate profectum, ut vexillum veteranorum non ampliùs quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias, præsidium, cui Thala nomen, adgressas, fuderint: quo prælio Rufus Helvius, gregarius miles, servati civis decus retulit; donatusque est ab Apronio torquibus et hastâ: Cæsar addidit civicam coronam, « quòd non eam quoque Apronius jure proconsulis tribuisset », questus magis, quàm offensus. Sed Tacfarinas, perculsis Numidis, et obsidia aspernantibus, spargit bellum; ubi instaretur, cedens, ac rursùm in terga remeans: et dum ea ratio barbaro fuit, irritum fessumque Romanum impunè ludificabatur: postquàm deflexit ad maritimos locos, illigatus prædâ, stativis castris adhærebat: missu patris Apronius Cæsianus, cum equite et cohortibus auxiliariis, quîs velocissimos legionum addiderat, prosperam adversum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.

XXII. At Romæ Lepida, cui, super Æmiliorum decus, L. Sulla ac Cn. Pompeius proavi erant, defertur « simulavisse partum ex P. Quirino, divite atque orbo: adjiciebantur « adulteria, venena; quæsitumque per Chaldæos in domum Cæsaris »; defendente ream Manio Lepido, fratre. Quirinus, post dictum repudium adhuc infensus, quamvis infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facilè quis dispexerit illa in cognitione mentem

principis; adeo vertit, ac miscuit iræ et clementiæ signa: deprecatus primò senatum, «ne majestatis crimina tractarentur»: mox M. Servilium è consularibus, aliosque testes illexit ad proferenda, quæ velut reticere voluerat: idemque servos Lepidæ quum militari custodiâ haberentur, transtulit ad consules; neque per tormenta interrogari passus est de his, quæ ad domum suam pertinerent. Exemit etiam Drusum, consulem designatum, dicendi primo loco sententiæ: quod alii civile rebantur, «ne ceteris adsentiendi necessitas fieret»: quidam ad sævitiam trahebant; «neque enim cessurum, nisi damnandi officio.

XXIII. Lepida ludorum diebus, qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili «majores suos ciens, ipsumque Pompeium», cujus ea monumenta et adstantes imagines visebantur, tantum misericordiæ permovit, ut effusi in lacrymas, «sæva et detestanda Quirino *clamitarent*, cujus senectæ atque orbitati, et obscurissimæ domui, destinata quondam uxor L. Cæsari, ac divo Augusto nurus, dederetur»; dein tormentis servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubellii Blandi, à quo aquâ atque igni arcebatur: huic Drusus adsensit, quanquam alii mitiùs censuissent: mox Scauro, qui filiam ex eâ genuerat, datum, ne bona publicarentur. Tum demum aperuit Tiberius, «compertum sibi etiam ex P. Quirini servis, veneno eum à Lepidâ petitum.

XXIV. Illustrium domuum adversa (etenim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Æmilii Lepidam amiserant) solatio adfecit D. Silanus, Juniæ familiæ redditus: casum ejus paucis repetam. Ut valida divo Augusto in rempublicam fortuna, ita domi improspera fuit, ob impudicitiam filiæ ac neptis, quas urbe depulit, adulterosque earum morte aut fugâ punivit: nam culpam inter viros ac feminas vulgatam, gravi nomine «læsarum religionum, *ac* violatæ majestatis» appellando, clementiam majorum suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cetera illius ætatis memorabo, si, effectis in quæ tendi, plures ad curam vitam produxero. D. Silanus in nepti Augusti adulter, quanquam non ultra foret sævitum, quàm ut amicitiâ Cæsaris prohiberetur, exsilium sibi demonstrari intellexit: nec, nisi Tiberio imperitante, deprecari senatum ac principem ausus est, M. Silani fratris potentiâ, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam præcellebat. Sed Tiberius grates agenti Silano patribus coram, respondit, «se quoque lætari, quòd frater ejus è peregrinatione longinquâ revertisset: idque jure licitum, quia non senatusconsulto, non lege pulsus foret: sibi tamen adversus eum integras parentis sui offensiones: neque reditu Silani dissoluta, quæ Augustus voluisset». Fuit posthac in urbe, neque honores adeptus est,

XXV. Relatum deinde de moderandâ Papiâ Poppæâ, quam senior Augustus, post Julias rogationes, incitandis cœlibum pœnis, et augendo ærario sanxerat: nec ideo conjugia et educationes liberûm frequentabantur, prævalidâ orbitate. Ceterum multitudo periclitantium gliscebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus subverterentur: utque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet ut de principiis juris; et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altiùs disseram.

XXVI. Vetustissimi mortalium, nullâ adhuc malâ libidine sine probro, scelere, eòque sine pœnâ aut coercitionibus, agebant neque præmiis opus erat, quum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exsui æqualitas, et pro modestiâ ac pudore ambitio et vis incedebat, provenêre dominationes; multosque apud populos æternùm mansêre. Quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primò, rudibus hominum animis simplices erant: maximèque fama celebravit Cretensium, quas Minos; Spartanorum, quas Lycurgus; ac mox Atheniensibus quæsitiores jam et plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino jure populum devinxit: repertaque quædam à Tullo et Anco: sed præcipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quîs etiam reges obtemperarent.

XXVII. Pulso Tarquinio, adversum patrum factiones multa populus paravit tuendæ libertatis, et firmandæ concordiæ: creatique decemviri, et, accitis quæ usquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis æqui juris: nam secutæ leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen dissensione ordinum, et apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava, per vim latæ sunt. Hinc Gracchi, et Saturnini, turbatores plebis; nec minor largitor, nomine senatûs, Drusus; corrupti spe, aut illusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox civili omissum, quin multa et diversa sciscerentur; donec L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus; quum plura addidisset, otium ejus rei haud in longum paravit; statim turbidis Lepidi rogationibus, neque multò pòst Tribunis redditâ licentiâ, quoquo vellent, populum agitandi. Jamque non modò in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones: et corruptissimâ republicâ plurimæ leges.

XXVIII. Tum Cn. Pompeius tertiùm consul, corrigendis moribus delectus, et gravior remediis, quàm delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quæ armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia: non mos, non

D 2

jus : deterrima quæque impunè, ac multa honesta exitiò fuère. Sexto demum consulatu Cæsar Augustus, potentiæ securus, qua triumviratu jusserat, abolevit : deditque jura, quîs pace et principe uteremur : acriora ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papiâ Poppæâ præmiis inducti, ut, si à privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret : sed altiùs penetrabant; urbemque, et Italiam, et quod usquam civium corripuerant : multorumque excisi status : et terror omnibus intentabatur; ni Tiberius statuendo remedio, quinque consularium, quinque è prætoriis, totidem è cetero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexus modicum in præsens levamentum fuère.

XXIX. Per idem tempus Neronem, è liberis Germanici, jam ingressum juventam, commendavit patribus; utque «muneris capessendi vigintiviratûs solveretur, et quinquennio maturiùs quàm per leges, quæsturam peteret», non sine irrisu audientium postulavit : prætendebat sibi «atque fratri decreta eadem, petente Augusto» : sed neque tum fuisse dubitaverim, qui ejusmodi preces occulti illuderent : ac tamen initia fastigii Cæsaribus erant, magisque in oculis vetus mos, et privignis cum vitrico levior necessitudo, quàm avo aversum nepotem. Additur pontificatus : et quo primùm die forum ingressus est, congiarium plebi, admodùm lætæ, quòd Germanici stirpem jam puberem adspiciebat. Auctum dehinc gaudium, nuptiis Neronis et Juliæ Drusi filiæ. Utque hæc secundo rumore, ita adversis animis acceptum, quòd filio Claudii socer Sejanus destinaretur : polluisse nobilitatem familiæ videbatur, suspectumque jam nimiæ spei Sejanum ultrò extulisse.

XXX. Fine anni concessère vitâ insignes viri, L. Volusius, et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen præturam egressa : ipse consulatum intulit, censoriâ etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque, quîs domus illa immensùm viguit, primus adcumulator. Crispum equestri ortum loco C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit : atque ille, quanquam prompto ad capessendos honores aditu, Mæcenatem æmulatus, sine dignitate senatoriâ, multos triumphalium consulariumque potentiâ antei[it], diversus à veterum instituto, per cultum et munditias; copiâque et affluentiâ luxu propior : suberat tamen vigor animi, ingentibus negotiis par, eò acrior, quò somnum et inertiam magis ostentabat. Igitur, incolumi Mæcenate, proximus; mox præcipuus, cui secreta imperatorum innitebantur, et interficiendi Postumi Agrippæ conscius, ætate provectâ, speciem magis in amicitiâ principis quàm vim tenuit; idque et Mæcenati acciderat; fato poten[tiæ]

raro sempiternæ : an satias capit, aut illos, quum omnia tribuerunt, aut hos, quum jam nihil reliquum est quod cupiant.

XXXI. Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii collegio insignis : nam biennio ante, Germanici cum Tiberio idem honor, neque patruo lætus, neque naturâ tam connexus fuerat. Ejus anni principio Tiberius, quasi firmandæ valetudini, in Campaniam concessit, longam et continuam absentiam paulatim meditans ; sive ut, amoto patre, Drusus munia consulatûs solus impleret. Ac fortè parva res, magnum ad certamen progressa, præbuit juveni materiam apiscendi favoris. Domitius Corbulo, præturâ functus, de L. Sullâ nobili juvene questus est apud senatum, « quòd sibi inter spectacula gladiatorum, loco non decessisset ». Pro Corbulone ætas, patrius mos, studia seniorum erant : contrà Mamercus Scaurus, et L. Arruntius, aliique Sullæ propinqui nitebantur : certabant orationibus, et memorabantur « exempla majorum, qui juventutis irreverentiam gravibus decretis notavissent : donec Drusus apta temperandis animis disseruit ; et satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullæ, et oratorum eâ ætate uberrimus erat. Idem Corbulo, « plurima per Italiam itinera, fraude mancipum, et incuriâ magistratuum, interrupta et impervia » clamitando, exsecutionem ejus negotii libens suscepit : quod haud perinde publicè usui habitum, quàm exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hastâ sæviebat.

XXXII. Neque multò post, missis ad senatum litteris, Tiberius, « motam rursùm Africam incursu Tacfarinatis », docuit ; « judicioque patrum deligendum proconsulem, gnarum militiæ, corpore validum, et bello suffecturum » : quod initium Sex. Pompeius agitandi adversus M. Lepidum odii nactus, « ut socordem, inopem, et majoribus suis dedecorum, eòque etiam Asiæ sorte depellendum », incusavit ; adverso senatu, qui « Lepidum mitem magis quàm ignavum, paternas ei angustias, et nobilitatem sine probro actam, honori quàm ignominiæ habendam » ducebat. Igitur missus est in Asiam. Et de Africâ decretum, « ut Cæsar legeret, cui mandanda foret ».

XXXIII. Inter quæ Severus Cæcina censuit ; « ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur » : multum ante repetito, « concordem sibi conjugem, et sex partus enixam : seque, quæ in publicum statueret, domi servavisse, cohibitâ intra Italiam, quanquam ipse pluris per provincias quadraginta, stipendia explevisset. Haud enim frustra placitum olim, ne feminæ in socios aut gentes externas traherentur : inesse mulierum comitatui quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, et Romanum agmen ad similitudinem barbari incessûs con-

vertant. Non imbecillum tantùm, et imparem laboribus sexum, sed, si licentia adsit, sævum, ambitiosum, potestatis avidum: incedere inter milites, habere ad manum centuriones: præsedisse nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum. Cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus objectari: his statim adhærescere deterrimum quemque provincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse prætoria; pervicacibus magis et impotentibus mulierum jussis; quæ Oppiis quondam aliisque legibus constrictæ, nunc, vinclis exsolutis, domos, fora, jam et exercitus regerent.

XXXIV. Paucorum hæc adsensu audita; plures obturbabant, « neque relatum de negotio; neque Cæcinam dignum tantæ rei censorem ». Mox Valerius Messallinus, cui parens Messalla, ineratque imago paternæ facundiæ, respondit: « Multâ duritie veterum in melius et lætius mutatâ: neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis, aut provincias hostiles esse: et pauca feminarum necessitatibus concedi, quæ ne conjugum quidem penates, adeo socios non onerent: cetera promiscua cum marito, nec ullum in eo pacis impedimentum. Bella planè accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem, quod honestius, quàm uxorium levamentum? At quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. Quid? ipsorum magistratuum nonne pleresque variis libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in provinciam mitti. Corruptos sæpe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnes cœlibes integros? Placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus reipublicæ postulantibus: remissum aliquid postea, et mitigatum, quia expedierit. Frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si femina modum excedat: porro ob unius aut alterius imbecillum animum, malè eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. Simul sexum naturâ invalidum deseri, et exponi suo luxu, cupidinibus alienis: vix præsenti custodiâ manere illæsa conjugia: quid fore, si per plures annos in modum discidii oblitterentur? Sic obviam irent iis, quæ alibi peccarentur, ut flagitiorum urbis meminissent ». Addidit pauca Drusus de matrimonio suo: « nam principibus adeunda sæpius longinqua imperii. Quotiens divum Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse, comite Liviâ? se quoque in Illyricum profectum; et, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper æquo animo, si ab uxore carissimâ, et tot communium liberorum parente, divelleretur ». Sic Cæcinæ sententia elusa.

XXXV. Et proximi senatûs die, Tiberius, per litteras castigatis obliquè patribus, « quòd cuncta curarum ad principem re-

jicerent », M. Lepidum et Junium Blæsum nominavit, ex quîs proconsul Africæ legeretur. Tum audita amborum verba, intentiùs excusante se Lepido, quum « valetudinem corporis, ætatem liberûm, nubilem filiam » obtenderet; intelligereturque etiam, quod silebat, avunculum esse Sejani Blæsum, atque eò prævalidum. Respondit Blæsus specie recusantis, sed neque eâdem adseveratione; et consensu adulantium haud jutus est.

XXXVI. Exin promptum, quod multorum intimis questibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impunè probra, et invidiam in bonos excitandi, arreptâ imagine Cæsaris: libertique etiam ac servi, patrono vel domino, quum voces, quum manus intentarent, ultro metuebantur. Igitur C. Cestius senator disseruit: « Principes quidem instar deorum esse: sed neque à diis, nisi justas supplicum preces, audiri, neque quemquam in Capitolium, aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Abolitas leges, et funditùs versas, ubi in foro, in limine curiæ, ab Anniâ Rufillâ, quam fraudis sub judice damnavisset, probra sibi et minæ intendantur: neque ipse audeat jus experiri, ob effigiem imperatoris oppositam ». Haud dissimilia alii, et quidam atrociora circumstrepebant; precabanturque Drusum, « daret ultionis exemplum »: donec accitam convictamque attineri publicâ custodiâ jussit.

XXXVII. Et Considius Æquus et Cælius Cursor, equites Romani, quòd fictis majestatis criminibus Magium Cæcilianum prætorem petivissent, auctore principe, ac decreto senatûs puniti. Utrumque in laudem Drusi trahebatur: « Ab eo, in urbe, inter cœtus et sermones hominum obversante, secreta patris, mitigari »: neque luxus in juvene adeo displicebat: « huc potiùs intenderet, diem editionibus, noctem conviviis traheret, quàm solus, et nullis voluptatibus avocatus, mœstam vigilantiam, et malas curas exerceret ».

XXXVIII. Non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Cæsium Cordum, proconsulem Cretæ, postulaverat repetundis; addito majestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Cæsar Antistium Veterem è primoribus Macedoniæ absolutum adulterii, increpitis judicibus, ad dicendam majestatis causam retraxit, ut turbidum, et Rhescuporidis consiliis permixtum, quâ tempestate, Cotye fratre interfecto, bellum adversus nos volverat. Igitur « aquâ et igni interdictum reo, *adpositumque*, ut teneretur insulâ, neque Macedoniæ neque Thraciæ opportunâ ». Nam Thracia, diviso imperio in Rhœmetalcen et liberos Cotyis, quîs ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentiâ nostrî discors agebat; neque minùs Rhœmetalcen quàm Trebellienum incusans popularium in-

jurias inultas sinere. Cœlaletæ Odrusæque, et alii, validæ nationes, arma cepêre, ducibus diversis, et paribus inter se per ignobilitatem : quæ causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent : pars turbant præsentia : alii montem Hæmum transgrediuntur, ut remotos populos concirent : plurimi ac maximè compositi, regem, urbemque Philippopolim à Macedone Philippo sitam, circumsidunt.

XXXIX. Quæ ubi cognita P. Velleio (is proximum exercitum præsidebat) alarios equites, ac leves cohortium mittit in eos, qui prædabundi, aut adsumendis auxiliis vagabantur : ipse robur peditum, ad exsolvendum obsidium ducit. Simulque cuncta prosperè acta, cæsis populatoribus, et dissensione ortâ apud obsidentes, regisque opportunâ eruptione, et adventu legionis : neque aciem aut prælium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt, sine nostro sanguine.

XL. Eodem anno Galliarum civitates, ob magnitudinem æris alieni, rebellionem cœptavêre : cujus exstimulator acerrimus, inter Treveros Julius Florus, apud Æduos Julius Sacrovir : nobilitas ambobus, et majorum bona facta, eòque Romana civitas olim data, quum id rarum, nec nisi virtuti pretium esset. Ii secretis colloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem, ac metum ex flagitiis, maxima peccandi necessitudo, componunt, Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. Igitur per conciliabula et cœtus seditiosa disserebant, «de continuatione tributorum, gravitate fœnoris, sævitiâ ac superbiâ præsidentium : *et* discordare militem audito Germanici exitio : egregium resumendæ libertati tempus, si ipsi florentes; quàm inops Italia, quàm imbellis urbana plebes, nihil validum in exercitibus, nisi quod externum, cogitarent.

XLI. Haud fermè ulla civitas intacta seminibus ejus motûs fuit : sed erupêre primi Andecavi, ac Turonii : quorum Andecavos Acilius Aviola legatus, excitâ cohorte, quæ Lugduni præsidium agitabat, coercuit : Turonii legionario milite, quem Visellius Varro, inferioris Germaniæ legatus, miserat, oppressi, eodem Aviolâ duce, et quibusdam Galliarum primoribus; qui tulêre auxilium, quò dissimularent defectionem, magisque in tempore efferrent : spectatus et Sacrovir, intecto capite pugnam pro Romanis ciens, *ostentandæ*, ut ferebat, *virtutis* : sed captivi, «ne incesseretur telis, agnoscendum se præbuisse», arguebant. Consultus super eo Tiberius, adspernatus est indicium, aluitque dubitatione bellum.

XLII. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quæ conscripta Treveris, militiâ disciplinâque nostrâ habebatur. ut, cæsis negotiatoribus Romanis, bellum inciperet :

paucique equitum corrupti; plures in officio mansêre. Aliud vulgus obæratorum aut clientium arma cepit: petebantque saltus, quibus nomen *Arduenna*, quum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et C. Silius adversis itineribus objecerant: arcuerunt: præmissusque cum delectâ manu Julius Indus, è civitate eâdem, discors Floro, et ob id navandæ operæ avidior, inconditam multitudinem adhuc disjecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremò, visis militibus, qui effugia insederant, suâ manu cecidit. Isque Treverici tumultûs finis.

XLIII. Apud Æduos major moles exorta, quantò civitas opulentior, et comprimendi procul præsidium. Augustodunum, caput gentis, armatis cohortibus Sacrovir occupaverat, nobilissimam Galliarum subolem, liberalibus studiis ibi operatam, ut eo pignore parentes, propinquosque eorum adjungeret: simul arma occultè fabricata juventuti dispertit. Quadraginta millia fuêre, quinta sui parte legionariis armis; ceteri cum venabulis et cultris, quæque alia venantibus tela sunt: adduntur è servitiis gladiaturæ destinati, quibus, more gentico, continuum ferri tegimen (*Crupellarios* vocant), inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles: augebantur hæ copiæ vicinarum civitatum, ut nondum apertâ consensione, ita viritim promptis studiis, et certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur; utroque bellum sibi poscente: mox Varro, invalidus senectâ, vigenti Silio concessit.

LXIV. At Romæ « non Treveros modò et Æduos, sed quatuor et sexaginta Galliarum civitates descivisse; adsumptos in societatem Germanos, dubias Hispanias »: cuncta (ut mos famæ) in majus credita. Optimus quisque reipublicæ curâ mœrebat: multi odio præsentium, et cupidine mutationis, suis quoque periculis lætabantur, increpabantque Tiberium, « quòd in tanto rerum motu, libellis accusatorum insumeret operam. An Julium Sacrovirum majestatis crimine reum in senatu fore? extitisse tandem viros, qui cruentas epistolas armis cohiberent: miseram pacem vel bello bene mutari ». Tantò impensiùs in securitatem compositus, neque loco, neque vultu mutato, sed, ut solitum, per illos dies egit: altitudine animi; an compererat modica esse, et vulgatis leviora.

XLV. Interim Silius, cum legionibus duabus incedens, præmissâ auxiliari manu, vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi, et Æduis contermini sociique, in armis erant. Mox Augustodunum petit propero agmine, certantibus inter se signiferis, frememte etiam gregario milite: « ne suetam requiem, ne spatia noctium opperiretur; viderent modò adversos, et adspicerentur: id satis ad victoriam ». Duodecimum apud lapidem,

Sacrovir, copiæque patentibus locis apparuêre: in fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, à tergo semermos. Ipse inter primores equo insigni adire, memorare «veteres Gallorum glorias, quæque Romanis adversa intulissent: quàm decora victoribus libertas; quantò intolerantior servitus iterum victis.

XLVI. Non diu hæc, nec apud lætos: etenim propinquabat legionum acies; inconditique ac militiæ nescii oppidani. neque oculis neque auribus satis competebant: contrà Silius, etsi præsumpta spes hortandi causas exemerat: clamitabat tamen: «Pudendum ipsis, quòd Germaniarum victores adversum Gallòs, tanquam in hostem, ducerentur: una nuper cohors rebellem Turonium, una ala Treverum, paucæ hujus ipsius exercitûs turmæ profligavêre Sequanos: quantò pecuniâ dites et voluptatibus opulentos, tantò magis imbelles Æduos, evincite, et fugientibus consulite. Ingens ad ea clamor: et circumfudit eques, frontemque pedites invasêre: nec cunctatum apud latera, paulùm moræ attulêre ferrati, restantibus laminis adversum pila et gladios: sed miles, correptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, cædere tegmina et corpora: quidam trudibus aut furcis, inertem molem prosternere; jacentesque, nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primò Augustodunum, dein, metu deditionis, in villam propinquam cum fidissimis pergit. Illic suâ manu, reliqui mutuis ictibus occidêre: incensa super villa omnes cremavit.

XLVII. Tum demum Tiberius ortum patratumque bellum senatui scripsit: neque dempsit, aut addidit vero; sed «fide ac virtute legatos, se consiliis superfuisse»: simul causas, cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adjunxit, «magnitudinem imperii extollens; neque decorum principibus, si una alterave civitas turbet, omissâ urbe, unde in omnia regimen: nunc quia non metu ducatur, iturum, ut præsentia spectaret, componeretque». Decrevêre patres vota pro reditu ejus, supplicationesque, et alia decora. Solus Dolabella Cornelius, dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit «ut ovans è Campaniâ urbem introiret». Igitur secutæ Cæsaris litteræ, quibus «se non tam vacuum gloriâ prædicabat, ut post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in juventâ, aut spretos triumphos, jam senior peregrinationis suburbanæ inane præmium peteret.

XLVIII. Sub idem tempus, «ut mors Sulpicii Quirini publicis exsequiis frequentaretur» petivit à senatu. Nihil ad veterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinus pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium: sed impiger militiæ, et acribus ministeriis, consulatum sub divo Augusto, mox expugnatis per Ciliciam

Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus; datusque rector C. Cæsari Armeniam obtinenti, Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat: quod tunc patefecit in senatu: laudatis in se officiis, et incusato « M. Lollio, *quem* auctorem C. Cæsari pravitatis et discordiarum,» arguebat: sed ceteris haud læta memoria Quirini erat, ob intenta, ut memoravi, Lepidæ pericula, sordidamque et præpotentem senectam.

XLIX. Fine anni, C. Lutorium Priscum, equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecuniâ donatum à Cæsare, corripuit delator, objectans, « ægro Druso composuisse, quod, si exstinctus foret, majore præmio vulgaretur ». Id C. Lutorius in domo P. Petronii, socru ejus Vitelliâ coram, multisque illustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. Ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia, *nihil se audivisse*, adseveravit: sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit: sententiâque Haterii Agrippæ, consulis designati, indictum reo ultimum supplicium.

L. Contrà M. Lepidus in hunc modum exorsus est. «Si, patres conscripti, unum id spectamus, quàm nefariâ voce C. Lutorius Priscus mentem suam, et aures hominum polluerit; neque carcer, neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus in eum suffecerint: sin flagitia et facinora sine modo sunt; suppliciis ac remediis principis moderatio, majorumque et vestra exempla temperant; et vana à scelestis, dicta à maleficiis differunt: est locus sententiæ, per quam neque huic delictum impunè sit, et nos clementiæ simul ac severitatis non pœniteat. Sæpe audivi principem nostrum conquerentem, si quis, sumptâ morte, misericordiam ejus prævenisset. Vita Lutorii in integro est: qui neque servatus in periculum reipublicæ, neque interfectus in exemplum ibit: studia illi, ut plena vecordiæ, ita inania et fluxa sunt: nec quidquam grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorum animis, sed muliercularum adrepit: cedat tamen urbe, et, bonis amissis, aquâ et igni arceatur. Quod perinde censeo, ac si lege majestatis teneretur.

LI. Solus Lepido Rubellius Blandus è consularibus adsensit: ceteri sententiam Agrippæ secuti; ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, quum extolleret « pietatem, quamvis modicas principis injurias acriter ulciscentium; *deprecaretur* tam præcipitis verborum pœnas »: laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. Igitur factum senatusconsultum, « ne decreta patrum ante diem decimum ad ærarium deferrentur; idque vitæ spatium damnatis prorogaretur »: sed non senatui libertas ad pœnitentiam erat; neque Tiberius interjectu temporis mitigabatur.

LII. C. Sulpicius, D. Haterius consules sequuntur: inturbidus externis rebus annus: domi suspectâ severitate adversum luxum, qui immensùm proruperat ad cuncta, quîs pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum, quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis, occultabantur; ventris et ganeæ paratus adsiduis sermonibus vulgati, fecerant curam, ne princeps antiquæ parcimoniæ duriùs adverteret. Nam incipiente C. Bibulo, ceteri quoque ædiles disseruerant, « sperni sumptuariam legem, vetitaque utensilium pretia augeri in dies: nec mediocribus remediis sisti posse »: et consulti patres integrum id negotium ad principem distulerant. Sed Tiberius, sæpe apud se pensitato, an coerceri tam profusæ cupidines possent; num coercitio plus damni in rempublicam ferret; quàm indecorum adtrectare, quod non obtineret; vel retentum, ignominiam et infamiam virorum illustrium posceret: postremò litteras ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit.

LIII. « Ceteris in rebus, patres conscripti, magis expediat me coram interrogari, et dicere, quid è republica censeam: in hac relatione, subtrahi oculos meos meliùs fuit, ne, denotantibus vobis ora, ac metum singulorum, qui pudendi luxûs arguerentur, ipse etiam viderem eos, ac velut deprenderem. Quòd si mecum antè viri strenui, ædiles, consilium habuissent; nescio an suasurus fuerim, omittere potiùs prævalida et adulta vitia, quàm hoc adsequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus: sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque magistratus sua munia implere velim: mihi autem neque honestum silere, neque proloqui expeditum, quia non ædilis, aut prætoris, aut consulis partes sustineo: majus aliquid et excelsius à principe postulatur; et quum rectè factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidiâ ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere, et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia, familiarum numerúm et nationes? argenti et auri pondus? æris tabularumque miracula? promiscuas viris et feminis vestes? atque illa feminarum propria, quîs, lapidum causâ, pecuniæ nostræ ad externas aut hostiles gentes transferuntur?

LIV. » Nec ignoro, in conviviis et circulis incusari ista, et modum posci: sed si quis legem sanciat, pœnas indicat; iidem illi civitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem, clamitabunt. Atqui, ne corporis quidem morbos veteres, et diu auctos, nisi per dura et aspera, coerceas: corruptus simul et corruptor, æger et flagrans animus, haud levioribus remediis restinguendus est, quàm libidinibus ardescit. Tot à majoribus repertæ leges, tot quas divus Augustus tulit, illæ oblivione, hæ (quod flagitiosius est) contemptu abolitæ,

securiorem luxu fecère : nam si velis quod nondum vetitum est, timeas, ne vetere : at si prohibita impunè transcenderis, neque metus ultrà, neque pudor est. Cur ergò olim parcimonia pollebat, quia sibi quisque moderabatur : quia unius urbis cives eramus : ne irritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus : externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus. Quantulum istud est, de quo ædiles admonent! quàm, si cetera respicias, in levi habendum! At Hercule nemo refert, quòd Italia externæ opis indiget, quòd vita populi Romani per incerta maris et tempestatum quotidie volvitur; ac nisi provinciarum copiæ et dominis, et servitiis, et agris subvenerint, nostra nos scilicet nemora, nostræque villæ tuebuntur? Hanc, patres conscripti, curam sustinet princeps : hæc omissa funditùs rempublicam trahet. Reliquis intra animum medendum est : nos pudor, pauperes necessitas, divites satias in melius mutet. Aut, si quis ex magistratibus tantam industriam ac severitatem pollicetur, ut ire obviam queat; hunc et laudo, et exonerari laborum meorum partem fateor : sin accusare vitia volunt, dein quum gloriam ejus rei adepti sunt, simultates faciunt, ac mihi relinquunt : credite, patres conscripti, me quoque non esse offensionum avidum : quas quum graves, et plerumque iniquas, pro republicâ suscipiam, inanes et irritas, neque mihi aut vobis usui futuras, jure deprecor. »

LV. Auditis Cæsaris litteris, remissa ædilibus talis cura : luxusque mensæ, à fine Actiaci belli, ad ea arma, quîs Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum, profusis sumptibus exerciti, paulatim exolevêre. Causas ejus mutationis quærere libet. Dites olim familiæ nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiæ prolabebantur : nam etiam tum plebem, socios, regna colere, et coli licitum : ut quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen et clientelas illustrior habebatur : postquam cædibus sævitum, et magnitudo famæ exitio erat, ceteri ad sapientiora convertêre : simul novi homines è municipiis et coloniis, atque etiam provinciis, in senatum crebrò adsumpti, domesticam parcimoniam intulerunt : et quanquam fortunâ, vel industriâ, plerique pecuniosam ad senectam pervenirent, mansit tamen prior animus. Sed præcipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque : obsequium inde in principem, et æmulandi amor, validior, quàm pœna ex legibus et metus. Nisi fortè rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur : nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis et artium, imitanda posteris, tulit. Verùm hæc nobis majores certamina ex honesto maneant.

LVI. Tiberius, famâ moderationis partâ, quòd ingruentis accusatores represserat, mittit litteras ad senatum, quîs *potestatem tribunitiam* Druso petebat. Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne *regis* aut *dictatoris* nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliquâ cetera imperia præmineret. M. deinde Agrippam socium ejus potestatis; quo defuncto, Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret : sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur : simul modestiæ Neronis, et suæ magnitudini fidebat. Quo tunc exemplo, Tiberius Drusum summæ rei admovet; quum, incolumi Germanico, integrum inter duos judicium tenuisset. Sed principio litterarum veneratus deos, « ut consilia sua reipublicæ prosperarent », mòdica de moribus adolescentis, neque in falsum aucta retulit : « esse illi conjugem et tres liberos, eamque ætatem, quâ ipse quondam à divo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc properè, sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem, noti laboris participem sumi ».

LVII. Præceperant animis orationem patres, quò quæsitior adulatio fuit : nec tamen repertum, nisi « ut effigies principum, aras deûm, templa et arcus », aliaque solita censerent : nisi quòd M. Silanus ex contumeliâ consulatûs honorem principibus petivit : dixitque pro sententiâ, « ut publicis privatisve monumentis, ad memoriam temporum, non consulum nomina præscriberentur, sed eorum qui tribunitiam potestatem gererent. *At Q. Haterius, quum* ejus diei senatusconsulta aureis litteris figenda in curiâ » censuisset, deridiculo fuit senex fœdissimæ adulationis, tantùm infamiâ usurus.

LVIII. Inter quæ provinciâ Africâ Junio Blæso prorogatâ, Servius Maluginensis, flamen Dialis, ut Asiam sorte haberet postulavit, « frustrà vulgatum *dictitans*, non licere Dialibus egredi Italiâ : neque aliud jus suum, quàm Martialium, Quirinaliumque flaminum : porrò si hi duxissent provincias, cur Dialibus id vetitum? nulla de eo populi scita, non in libris cærimoniarum reperiri. Sæpe pontifices Dialia sacra fecisse, si flamen valetudine, aut munere publico, impediretur : duobus et septuaginta annis post Cornelii Merulæ cædem, neminem suffectum; neque tamen cessavisse religiones. Quòd si per tot annos possit non creari, nullo sacrorum damno, quantò faciliùs abfuturum, ad unius anni proconsulare imperium? Privatis olim simultatibus effectum, ut à pontificibus maximis ire in provincias prohiberentur : nunc, deûm munere, summum pontificum etiam summum hominum esse, non æmulatio· i. non odio, aut privatis adfectionibus obnoxium ».

LIX. Adversus quæ quum augur Lentulus, aliique variè disserERENT, eò decursum est, « ut pontificis maximi sententiam oppe-

rirentur. Tiberius, dilatâ notione de jure flaminis, decretas ob tribunitiam Drusi potestatem cærimonias temperavit; nominatim arguens « insolentiam sententiæ, aureasque litteras contra patrium morem ». Recitatæ et Drusi epistolæ, quanquam ad modestiam flexæ, pro superbissimis accipiuntur : « Huc recidisse cuncta, ut ne juvenis quidem, tanto honore accepto, adiret urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud solum inciperet ? Bellum scilicet, aut diverso terrarum distineri, littora et lacus Campaniæ quum maximè peragrantem : sic imbui rectorem generis humani : id primum è paternis consiliis discere : sanè gravaretur adspectum civium senex imperator, fessamque ætatem, et actos labores prætenderet : Druso quod, nisi ex adrogantiâ, impedimentum.

LX. Sed Tiberius, vim principatûs sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui præbebat, postulata provinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. Crebrescebat enim Græcas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi : complebantur templa pessimis servitiorum : eodem subsidio obærati adversum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec ullum satis validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, flagitia hominum, ut cærimonias deûm, protegentis. Igitur placitum, ut mitterent civitates jura, atque legatos. Et quædam, quod falsò usurpaverant, sponte omisêre : multæ vetustis superstitionibus, aut meritis in populum Romanum fidebant. Magnaque ejus diei species fuit, quo senatus majorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam qui ante vim Romanam valuerant, decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit; libero, ut quondam, quid firmaret mutaretve.

LXI. Primi omnium Ephesii adière, memorantes : « Non, ut vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos : esse apud se Cenchrium amnem, lucum Ortygiam, ubi Latonam, partu gravidam, et oleæ, quæ tum etiam maneat, adnisam, edidisse ea numina : deorumque monitu sacratum nemus. Atque ipsum illic Apollinem, pòst interfectos Cyclopas, Jovis iram vitavisse. Mox Liberum patrem, bello victorem, supplicibus Amazonum, quæ aram insederant, ignovisse. Auctam hinc, concessu Herculis, quum Lydiâ potiretur, cærimoniam templo : neque Persarum ditione diminutum jus. Pòst Macedonas, dein nos servavisse.

LXII. Proximo Magnetes L. Scipionis, et L. Sullæ constitutis nitebantur : quorum ille Antiocho, hic Mithridate pulsis, fidem atque virtutem Magnetum decoravêre, « uti Dianæ Leucophrynæ perfugium inviolabile foret ». Aphrodisienses posthac, et Stratonicenses dictatoris Cæsaris, ob vetusta in parteis merita, et recens divi Augusti decretum attulêre. Laudati, « quòd Parthorum in-

ruptionem, nihil mutatâ in populum Romanum constantiâ, pertulissent ». Sed Aphrodisiensium civitas Veneris; Stratonicensium, Jovis et Triviæ religionem tuebantur. Altiùs Hierocæsarienses exposuêre, « Persicam apud se Dianam, delubrum, rege Cyro, dicatum : *et memorabantur* Perpernæ, Isaurici », multaque alia imperatorum nomina, qui non modò templo, sed duobus millibus passuum eamdem sanctitatem tribuerant. Exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiæ Veneri auctor Aërias, pòst filius ejus Amathus Veneri Amathusiæ, et Jovi Salaminio Teucer, Telamonis patris irâ profugus, posuissent.

LXIII. Auditæ aliarum quoque civitatum legationes. Quorum copiâ fessi patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisêre, « ut perspecto jure, et si qua iniquitas involveretur, rem integram rursum ad senatum referrent ». Consules super eas civitates, quas memoravi, « apud Pergamum Æsculapii compertum asylum, *retulerunt* : ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti : nam Smyrnæos oraculum Apollinis, cujus imperio Stratonicidi Veneri templum dicaverint; Tenios ejusdem carmen referre, quo *sacrare Neptuni effigiem ædemque* jussi sint : propiora Sardianos; Alexandri victoris id donum, neque minùs Milesios Dario rege niti : sed cultus numinum utrisque, Dianam aut Apollinem venerandi. Petere et Cretenses simulacro divi Augusti ». Factaque senatusconsulta, quîs multo cum honore, modus tamen præscribebatur, jussique « ipsis in templis figere æra, sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur.

LXIV. Sub idem tempus Juliæ Augustæ valetudo atrox necessitudinem principi fecit festinati in urbem reditûs : sincerâ adhuc inter matrem filiumque concordiâ; sive occultis odiis. Neque enim multò antè, quum haud procul theatro Marcelli, effigiem divo Augusto Julia dicaret, Tiberii nomen suo postscripserat; idque ille credebatur, ut inferius majestate principis, gravi et dissimulatâ offensione abdidisse. Sed tum « supplicia diis, ludique magni *ab senatu decernuntur,* quos pontifices, et augures, et quindecimviri, septemviris simul et sodalibus Augustalibus, ederent ». Censuerat L. Apronius, « ut feciales quoque iis ludis præsiderent ». Contradixit Cæsar, distincto sacerdotiorum jure, et repetitis exemplis : « neque enim unquam fecialibus hoc majestatis fuisse : ideo Augustales adjectos, quia proprium ejus domûs sacerdotium esset, pro quâ vota persolverentur.

LXV. Exsequi sententias haud institui, nisi insignes, per honestum, aut notabili dedecore : quod præcipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamiâ metus sit. Ceterùm tempora illa adeo infecta, et

adulatione sordida fuêre, ut non modò primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat; sed omnes consulares, magna pars eorum, qui præturâ functi, multique etiam pedarii senatores, certatim exsurgerent, fœdaque et nimia censerent. Memoriæ proditur, Tiberium, quotiens curiâ egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum, *ó homines ad servitutem paratos!* scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ servientium patientiæ tædebat.

LXVI. Paulatim dehinc, ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum, proconsulem Asiæ, repetundarum à sociis postulatum, Mamercus Scaurus è consularibus, Junius Otho prætor, Brutidius Niger ædilis, simul corripiunt, objectantque « violatum Augusti numen, spretam Tiberii majestatem ». Mamercus antiqua exempla jaciens, « L. Cottam à Scipione Africano, Ser. Galbam à Catone censorio, P. Rutilium à M. Scauro accusatos » : videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proavum suum, opprobrium majorum Mamercus, infami operâ dehonestabat. Junio Othoni litterarium ludum exercere vetus ars fuit : mox Sejani potentiâ senator, obscura initia impudentibus ausis propellebat. Brutidium artibus honestis copiosum, et, si rectum iter pergeret, ad clarissima, quæque iturum, festinatio exstimulabat, dum æqualis, dein superiores, postremò suasmet ipse spes anteire parat : quòd multos, etiam bonos, pessumdedit, qui, spretis quæ tarda cum securitate, præmatura vel cum exitio properant.

LXVII. Auxêre numerum accusatorum Gellius Poplicola, et M. Paconius : ille quæstor Silani, hic legatus. Nec dubium habebatur, sævitiæ captarumque pecuniarum teneri reum : sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa, quum, super tot senatores adversos, facundissimis totius Asiæ, eòque ad accusandum delectis responderet solus, et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat : non temperante Tiberio, quin premeret voce, vultu; eò quòd ipse creberrimè interrogabat : neque refellere, aut eludere dabatur; ac sæpe etiam confitendum erat, ne frustrà quæsivisset. Servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat : et ne quis necessariorum juvaret periclitantem, majestatis crimina subdebantur, vinclum et necessitas silendi. Igitur petito paucorum dierum interjectu, defensionem suî deseruit, ausis ad Cæsarem codicillis, quibus invidiam et preces miscuerat.

LXVIII. Tiberius, quæ in Silanum parabat, quò excusatiùs sub exemplo acciperentur, libellos divi Augusti de Voleso Messallâ, ejusdem Asiæ proconsule, factumque in eum senatusconsultum recitari jubet. Tum L. Pisonem sententiam rogat : ille,

multum de « clementiâ principis *præfatus*, aquâ atque igni Silano interdicendum *censuit*, ipsumque in insulam Gyarum relegandum ». Eadem ceteri nisi quòd Cn. Lentulus « separanda Silani materna bona (quippe alia parente geniti) reddendaque filio » dixit, adnuente Tiberio. At Cornelius Dolabella, dum adulationem longiùs sequitur, increpitis C. Silani moribus, addidit, « ne quis vitâ probrosus, et opertus infamiâ, provinciam sortiretur; idque princeps dijudicaret: nam à legibus delicta puniri: quantò fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri ne peccaretur »?

LXIX. Adversum quæ disseruit Cæsar: « non quidem *sibi* ignara, quæ de Silano vulgabantur: sed non ex rumore statuendum: multos in provinciis contra, quàm spes aut metus de illis fuerit, egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum; hebescere alios: neque posse principem suâ scientiâ cuncta complecti: neque expedire, ut ambitione alienâ trahatur: ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint: sic à majoribus institutum, ut si antissent delicta, pœnæ sequerentur: ne verterent sapienter reperta, et semper placita: satis onerum principibus, satis etiam potentiæ: minui jura, quotiens gliscat potestas: nec utendum imperio, ubi legibus agi possit ». Quantò rarior apud Tiberium popularitas, tantò lætioribus animis accepta. Atque ille prudens moderandi, si propriâ irâ non impelleretur, addidit, « insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum esse: darent Juniæ familiæ, et viro quondam ordinis ejusdem, ut Cytheram potiùs concederet: id sororem quoque Silani Torquatam, priscæ sanctimoniæ virginem, expetere. In hanc sententiam facta discessio.

LXX. Pòst auditi Cyrenenses, et, accusante Anchario Prisco, Cæsius Cordius repetundarum damnatur. L. Ennium equitem Romanum majestatis postulatum, « quòd effigiem principis promiscuum ad usum argenti vertisset », recipi Cæsar inter *reos* vetuit; palàm adspernante Ateio Capitone, quasi per libertatem. « Non enim debere eripi patribus vim statuendi: neque tantum maleficium impunè habendum: sanè lentus in suo dolore esset; reipublicæ injurias ne largiretur ». Intellexit hæc Tiberius, ut erant magis, quàm ut dicebantur: perstititque intercedere. Capito insignitior infamiâ fuit, quòd humani divinique juris sciens, egregium publicum, et bonas domi artes dehonestavisset.

LXXI. Incessit dein religio, quonam in templo locandum *fo*ret donum, quod pro valetudine Augustæ equites Romani voverant *Equestri Fortunæ*: nam etsi delubra ejus deæ multa in urbe, nullum tamen tali cognomento erat: repertum est, ædem esse apud Antium, quæ sic nuncuparetur, « cunctasque cærimonias Italicis in oppidis, templaque, et numinum effigies, juris

atque imperii Romani esse » : ita donum apud Antium statuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum adversus Servium Maluginensem, flaminem Dialem, prompsit Cæsar; recitavitque decretum pontificum : « quotiens valetudo adversa flaminem Dialem incessisset, ut, pontificis maximi arbitrio, plusquam binoctium abesset : dum ne diebus publici sacrificii, neu sæpius quàm bis eumdem in annum ». Quæ, principe Augusto constituta, satis ostendebant, annuam absentiam, et provinciarum administrationem Dialibus non concedi : memorabaturque L. Metelli, pontificis maximi, exemplum, qui Aulum Postumium, flaminem, attinuisset. Ita sors Asiæ in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, collata.

LXXII. Iisdem diebus Lepidus ab senatu petivit, « ut basilicam Pauli, Æmilia monumenta, propriâ pecuniâ firmaret ornaretque » : erat etiam tum in more publica munificentia : nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum, hostiles exuvias, aut exundantis opes, ornatum ad urbis, et posterûm gloriam conferre : quo tum exemplo Lepidus, quanquam pecuniæ modicus, avitum decus recoluit. At *Pompeii theatrum,* igne fortuito haustum, Cæsar *exstructurum* pollicitus est, « eò quòd nemo è familiâ restaurando sufficeret; manente tamen nomine Pompeii » : simul laudibus Sejanum extulit, « tanquam labore vigilantiâque ejus tanta vis unum intra damnum stetisset. » Et censuêre patres « effigiem Sejano, quæ apud theatrum Pompeii locaretur » : neque multò post Cæsar, quum Junium Blæsum proconsulem Africæ triumphi insignibus attolleret, *dare id se* dixit *honori Sejani,* cujus ille avunculus erat.

LXXIII. Ac tamen res Blæsi dignæ decore tali fuêre : nam Tacfarinas, quanquam sæpiùs depulsus, reparatis per intima Africæ auxiliis, huc adrogantiæ venerat, ut legatos ad Tiberium mitteret, *sedemque* ultro *sibi atque exercitui suo* postularet, aut *bellum inexplicabile* minitaretur. Non aliàs magis suâ populique Romani contumeliâ indoluisse Cæsarem ferunt, quàm « quòd desertor et prædo, hostium more ageret : ne Spartaco quidem, post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quanquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret respublica, datum, ut pacto in fidem acciperetur : nedum, pulcherrimo populi Romani fastigio, latro Tacfarinas, pace et concessione agrorum redimeretur ». Dat negotium Blæso, « ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxâ ponendi; ipsius autem ducis quoquo modo potiretur.

LXXIV. Et recepti eâ veniâ plerique : mox adversum artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille robore exercitûs impar, furandi melior, plures, per globos incur-

saret, eluderetque, et insidias simul tentaret; tres incessus, totidem agmina parantur: ex quîs Cornelius Scipio legatus præfuit, quà prædatio in Leptinos, et suffugia Garamantum; alio latere, ne Cirtensium pagi impunè traherentur, propriam manum Blæsus filius duxit: medio, cum delectis, castella et munitiones idoneis locis imponens, dux ipse, arcta et infensa hostibus cuncta fecerat; quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, et sæpe à tergo erat: multique eo modo cæsi, aut circumventi. Tunc tripartitum exercitum plures in manus dispergit, præponitque centuriones virtutis expertæ: nec, ut mos fuerat, actâ æstate retrahit copias, aut in hibernaculis veteris provinciæ componit: sed ut in limine belli, dispositis castellis, per expeditos et solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbat: donec, fratre ejus capto, regressus est, properantiùs tamen quàm ex utilitate sociorum; relictis, per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blæso tribuit, ut *imperator* à legionibus salutaretur; prisco erga duces honore, qui benè gestâ republicâ gaudio et impetu victoris exercitûs conclamabantur: erantque plures simul imperatores, nec super ceterorum æqualitatem: concessit quibusdam et Augustus id vocabulum; ac tunc Tiberius Blæso postremùm.

LXXV. Obiêre eo anno viri illustres, Asinius Saloninus, M. Agrippâ et Pollione Asiono avis, fratre Druso insignis, Cæsarique progener destinatus: et Capito Ateius, de quo memoravi, principem in civitate locum studiis civilibus adsecutus; sed avo centurione Sullano, patre prætorio. Consulatum ei adceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium, iisdem artibus præcellentem, dignatione ejus magistratûs anteiret. Namque illa ætas duo pàcis decora simul tulit: sed Labeo incorruptâ libertate, et ob id famâ celebratior: Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quòd præturam intra stetit, commendatio ex injuriâ; huic quòd consulatum adeptus est, odium ex invidiâ oriebatur.

LXXVI. Et Junia, sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno, supremum diem explevit, Catone avunculo genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror. Testamentum ejus multo apud vulgum rumore fuit; quia in magnis opibus, quum fermè cunctos proceres cum honore nominavisset, Cæsarem omisit: quod civiliter acceptum: neque prohibuit, quominùs laudatione pro rostris, ceterisque solennibus funus cohonestaretur. Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatæ sunt, Manlii, Quinctii, aliaque ejusdem nobilitatis nomina: sed præfulgebant Cassius, atque Brutus, eo ipso quòd effigies eorum non visebantur.

ANNALIUM LIB. IV.

Ælii Sejani origo et mores. Is dominationi imminens prætorias cohortes per urbem dispersas una in castra conducit, et suas fovet: nec abstinet senatorio ambitu, facili Tiberio, quem sibi uni apertum incautumque reddiderat. Ac primò Drusum Tiberii filium, consciâ uxore ejus Liviâ, veneno tollit, cujus mors mutati in deterius principatûs initium: mox liberis Germanici, Neroni, et Druso, matrique ipsorum Agrippinæ perniciem molitur. Histriones Italiâ pulsi. Decretum ab Asiæ civitatibus Tiberio templum. De flamine Diali nova lex lata. Neronem et Drusum diis commendatos à pontificibus ægrè fert Tiberius: unde Sejanus amicos aliquot Germanici in judicium vocatos subvertit. Tacfarinas cæsus in Africâ. Semina belli servilis in Italiâ statim oppressa. Vibius Serenus à filio accusatus. P. Suilius et alii damnantur, inter quos Cremutius Cordus historiæ scriptor. Libertas Cyzicenis adempta. Templi honorem ab Hispanis oblatum spernit Tiberius. Hunc Sejanus, Liviæ nuptiarum spe dejectus, ad vitam procul Româ degendam impellit. L. Piso prætor in Hispaniâ interfectus. Thraces montani à Poppæo Sabino victi. Romæ Claudia Pulchra ob amicitiam Agrippinæ damnata. De templo Tiberii statuendo certant undecim Asiæ urbes: Smyrnæi prælati. Tiberius Romæ tandem relinquendæ certus abit in Campaniam: quem Sejanus, nativo in specu, opposito corpore, periculo eximit; major ex eo et ad subvertendam Germanici stirpem validior. Fidenis quinquaginta hominum millia amphitheatri lapsu debilitata vel obtrita. Romæ Cælius mons deustus. Cæsar in insulâ Capreis abditus et Sejano obnoxius milites addit Agrippinæ et Neroni, et his fidum Titium Sabinum per epistolam ipsis calendis Januariis ad necem deposcit. Julia neptis moritur. Frisii rebellant. Agrippina Germanici filia nubit Cn. Domitio. Hæc sexennio ferè gesta.

Coss.
- C. Asinio, C. Antistio.
- Cornelio Cethego, Visellio Varrone.
- Cosso Lentulo, Asinio Agrippâ.
- Cn. Lentulo Gætul., C. Calvisio.
- M. Licinio Crasso, L. Calpurnio Pisone.
- Ap. Junio Silano, P. Sillio Nervâ.

I. C. Asinio, C. Antistio Coss. nonus Tiberio annus erat compositæ reipublicæ, florentis domûs (nam Germanici mortem inter prospera ducebat), quum repentè turbare fortuna cœpit; sævire ipse, aut sævientibus vires præbere. Initium et causa penes Ælium Sejanum, cohortibus prætoriis præfectum, cujus de potentiâ suprà memoravi: nunc originem, mores, et, quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. Genitus Vulsiniis, patre Sejo Strabone,

equite Romano, et primâ juventâ C. Cæsarem divi Augusti nepotem sectatus, non sine rumore Apicio diviti et prodigo stuprum veno dedisse : mox Tiberium variis artibus devinxit adeo, ut obscurum adversùm alios, sibi uni incautum intectumque efficeret : non tam solertiâ (quippe iisdem artibus victus est), quàm deûm irâ in rem Romanam, cujus pari exitio viguit, ceciditque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax : suî obtegens, in alios criminator : juxtà adulatio et superbia : palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, ejusque causâ modò largitio et luxus, sæpiùs industria ac vigilantia, haud minùs noxiæ, quotiens parando regno finguntur.

II. Vim præfecturæ modicam antea intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo; ut simul imperia acciperent, numeroque et robore, et visu inter se, fiducia ipsis, in ceteros metus crederetur. Prætendebat « lascivire militem diductum : si quid subitum ingruat, majore auxilio pariter subveniri : et severiùs acturos, si vallum statuatur procul urbis illecebris ». Ut perfecta sunt castra, irrepere paulatim militares animos, adeundo, appellando : simul centuriones ac tribunos ipse deligere : neque senatorio ambitu abstinebat, clientes suos honoribus aut provinciis ornando, facili Tiberio, atque ita prono, ut *socium laborum*, non modò in sermonibus, sed apud patres et populum celebraret, colique per theatra et fora effigies ejus, interque principia legionum sineret.

III. Ceterùm plena Cæsarum domus, juvenis filius, nepotes adulti, moram cupitis adferebant : et, quia vi tot simul corripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat : placuit tamen occultior via, et à Druso incipere, in quem recenti irâ ferebatur. Nam Drusus impatiens æmuli, et animo commotior, orto fortè jurgio, intenderat Sejano manus, et contra tendentis os verberaverat. Igitur cuncta tentanti promptissimum visum, ad uxorem ejus Liviam convertere; quæ soror Germanici, formæ initio ætatis indecoræ, mox pulchritudine præcellebat. Hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit : et postquam primi flagitii potitus est, (neque femina amissâ pudicitiâ alia abnuerit) ad conjugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit. Atque illa cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac majores, et posteros municipali adultero fœdabat; ut pro honestis et præsentibus, flagitiosa et incerta expectaret. Sumitur in conscientiam Eudemus, amicus ac medicus Liviæ, specie artis frequens secretis : pellit domo Sejanus uxorem Apicatam, ex quâ tres liberos genuerat, ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diversa interdum consilia adferebat.

IV. Interim anni principio Drusus, ex Germanici liberis, togam

virilem sumpsit; quæque fratri ejus Neroni decreverat senatus, repetita: addidit orationem Cæsar multâ cum laude filii sui, «quòd patriâ benevolentiâ in fratris liberos foret». Nam Drusus (quanquam arduum sit, eodem loci potentiam et concordiam esse) æquus adolescentibus, aut certè non adversus habebatur. Exin vetus et sæpè simulatum proficiscendi in provincias consilium refertur: «multitudinem veteranorum *prætexebat imperator, et* delectibus supplendos exercitus: nam voluntarium militem deesse; ac si suppeditet, non eâdem virtute ac modestiâ agere: quia plerumque inopes ac vagi spontè militiam sumant»: percensuitque cursim numerum legionum, et quas provincias tutarentur. Quod mihi quoque exsequendum reor, quæ tum Romàna copia in armis, qui socii reges, quantò sit angustiùs imperitatum.

V. Italiam utroque mari duæ classes, Misenum apud, et Ravennam; proximumque Galliæ littus rostratæ naves præsidebant, quas Actiacâ victoriâ captas Augustus in oppidum Forojuliense miserat, valido cum remige. Sed præcipuum robur Rhenum juxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniæ recens perdomitæ, tribus habebantur. Mauros Juba rex acceperat, donum populi Romani. Cetera Africæ, per duas legiones; parique numero Ægyptus: dehinc initio ab Syriâ usque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coercita: accolis Ibero, Albanoque, et aliis regibus, qui magnitudine nostrâ proteguntur adversum externa imperia. Et Thraciam Rhœmetalces, ac liberi Cotyis: ripamque Danubii, legionum duæ in Pannoniâ, duæ in Mœsiâ attinebant: totidem apud Dalmatiam locatis, quæ, positu regionis, à tergo illis, ac, si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur: quanquam insideret urbem proprius miles, tres urbanæ, novem prætoriæ cohortes, Etruriâ fermè Umbriâque delectæ, aut vetere Latio, et coloniis antiquitùs Romanis. At apud idonea provinciarum sociæ triremes, alæque, et auxilia cohortium: neque multò secus in iis virium; sed persequi incertum fuerit, quum, ex usu temporis, huc illuc mearent, gliscerent numero, et aliquando minuerentur.

VI. Congruens crediderim recensere ceteras quoque reipublicæ partes, quibus modis ad eam diem habitæ sint; quando Tiberio mutati in deterius principatûs initium ille annus attulit. Jam primùm publica negotia, et privatorum maxima, apud patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere; et in adulationem lapsos cohibebat ipse: mandabatque honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando, ut satis constaret, non alios potiores fuisse: sua prætoribus species: minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si

majestatis quæstio eximeretur, bono in usu. At frumenta, et pecuniæ vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. Res suas Cæsar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex famâ mandabat; semelque adsumpti tenebantur, prorsus sine modo, quum plerique iisdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annonâ fatigabatur: sed nulla in eo culpa ex principe: quin infecunditati terrarum, aut asperis maris obviam iit, quantùm impendio, diligentiâque poterat. Et ne provinciæ novis oneribus turbarentur, utque vetera, sine avaritiâ aut crudelitate magistratuum, tolerarent, providebat: corporum verbera, ademptiones bonorum aberant.

VII. Rari per Italiam Cæsaris agri: modesta servitia: intra paucos libertos domus: ac, si quando cum privatis disceptaret, forum et jus. Quæ cuncta, non quidem comi viâ, sed horridus, ac plerumque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur: nam, dum superfuit, mansêre; quia Sejanus, incipiente adhuc potentiâ, bonis consiliis notescere volebat, et ultor metuebatur, non occultus odii, et crebrò querens, « incolumi filio, adjutorem imperii alium vocari: et quantum superesse ut collega dicatur? Primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros: exstructa jam, spontè præfecti, castra; datos in manum milites: cerni effigiem ejus in monumentis Cn. Pompeii: communes illi cum familiâ Drusorum fore nepotes: precandam post hæc modestiam, ut contentus esset». Neque raró, neque apud paucos talia jaciebat: et secreta quoque ejus, corruptâ uxore, prodebantur.

VIII. Igitur Sejanus, maturandum ratus, deligit venenum, quo paulatim irrepente, fortuitus morbus adsimularetur: id Druso datum per Lygdnum spadonem, ut octo post annos cognitum est. Ceterum Tiberius per omnes valetudinis ejus dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto, necdum sepulto, curiam ingressus est; consulesque, sede vulgari, per speciem mœstitiæ, sedentes, honoris locique admonuit; et effusum in lacrymas senatum, victo gemitu, simul oratione continuâ erexit. « Non quidem sibi ignarum, posse argui, quòd tam recenti dolore subierit oculos senatûs: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem adspici à plerisque lugentium: neque illos imbecillitatis damnandos; se tamen fortiora solatia è complexu reipublicæ petivisse. *Miseratusque* Augustæ extremam senectam, rudem adhuc nepotum, et vergentem ætatem suam, ut Germanici liberi, unica præsentium malorum levamenta, inducerentur », petivit. Egressi consules firmatos adloquio adolescentulos, deductosque, ante Cæsarem statuunt. Quibus adprehensis, « patres conscripti, hos, *inquit*, orbatos parente, tradidi patruo ipso-

rum, precatusque sum, quanquam esset illi propria suboles, ne secùs, quàm suum sanguinem, foveret ac tolleret, sibique et posteris conformaret: erepto Druso, preces ad vos converto, diisque et patriâ coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis majoribus genitos suscipite, regite: vestram meamque vicem explete. Hi vobis, Nero et Druse, parentum loco: ita nati estis, ut bona malaque vestra ad rempublicam pertineant.

IX. Magno ea fletu, et mox precationibus faustis audita; ac, si modum orationi posuisset, misericordiâ suî gloriâque animos audientium impleverat: ad vana, et totiens irrisa revolutus, «de reddendâ republicâ; utque consules, seu quis alius, regimen susciperent», vero quoque et honesto fidem dempsit. Memoriæ Drusi eadem, quæ in Germanicum, decernuntur, plerisque additis, ut fermè amat posterior adulatio. Funus imaginum pompâ maximè illustre fuit, quum origo Juliæ gentis Æneas, omnesque Albanorum reges, et conditor urbis Romulus, pòst Sabina nobilitas, Attus Clausus, ceteræque Claudiorum effigies, longo ordine spectarentur.

X. In tradendâ morte Drusi, quæ plurimis maximèque fidis auctoribus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorumdem temporum rumorem, validum adeo, ut nondum exolescat. «Corruptâ ad scelus Liviâ, Sejanum Lygdi quoque spadonis animum stupro vinxisse; quòd is Lygdus ætate atque formâ carus domino, interque primores ministros erat: deindè, inter conscios ubi locus veneficii tempusque composita sint, eò audaciæ provectum, ut verteret; et, occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tiberium, vitandam potionem, quæ prima ei, apud filium epulanti, offerretur: eâ fraude tum senem, postquam convivium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse; atque illo ignaro et juveniliter hauriente, auctam suspicionem, tanquam metu et pudore sibimet irrogaret mortem, quam patri struxerat».

XI. Hæc vulgò jactata, super id, quòd nullo auctore certo firmantur, promptè refutaveris. Quis enim mediocri prudentiâ, nedum Tiberius, tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque suâ manu, et nullo ad pœnitendum regressu? Quin potiùs ministrum veneni excruciaret, auctorem exquireret, insitâ denique, etiam in extraneos, cunctatione et morâ, adversùm unicum, et nullius antè flagitii compertum, uteretur. Sed quia Sejanus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimiâ caritate in eum Cæsaris, et ceterorum in utrumque odio, quamvis fabulosa et immania credebantur: atrociore semper famâ erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris per Apicatam Sejani proditus, tormentis Eudemi, ac Lygdi patefactus est: neque

quisquam scriptor tam infensus exstitit, ut Tiberio objectaret, quum omnia alia conquirerent, intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, ut, claro sub exemplo, falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia, avidè accepta, veris, neque in miraculum corruptis, antehabeant.

XII. Ceterùm laudante filium pro rostris Tiberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum, simulatione magis quàm libens induebat, domumque Germanici revirescere, occulti lætabantur. Quod principium favoris, et mater Agrippina, spem malè tegens, perniciem adceleravêre. Nam Sejanus, ubi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine mœrore publico esse, ferox scelerum, et quia prima provenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia successio: neque spargi venenum in tres poterat, egregià custodum fide, et pudicitià Agrippinæ impenetrabili. Igitur contumaciam ejus insectari, vetus Augustæ odium, recentem Liviæ conscientiam exagitare, ut «superbiam, fecunditate subnixam, popularibus studiis inhiare dominationi», apud Cæsarem arguerent. Adque hæc callidis criminatoribus (inter quos delegerat Julium Postumum, per adulterium Mutiliæ Priscæ inter intimos aviæ, et conciliis suis peridoneum; quia Prisca in animo Augustæ valida) anum, suàpte naturâ potentiæ anxiam, insociabilem nurui efficiebat. Agrippinæ quoque proximi illiciebantur, pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

XIII. At Tiberius, nihil intermissâ rerum curâ, negotia pro solatiis accipiens, jus civium, preces sociorum tractabat. Factaque, auctore eo, senatusconsulta, «ut civitati Cibyraticæ apud Asiam, Ægiensi apud Achaiam motu terræ labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium». Et Vibius Serenus, proconsul ulterioris Hispaniæ, de vi publicâ damnatus, ob atrocitatem morum, in insulam Amorgum deportatur. Carsidius sacerdos, reus, tanquam frumento hostem Tacfarinatem juvisset, absolvitur; ejusdemque criminis C. Gracchus. Hunc comitem exsilii admodum infantem, pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres, et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidàs merces sustentabatur: nec tamen effugit magnæ fortunæ pericula. Ac ni Ælius Lamia, et L. Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis, et paternis adversis foret abstractus.

XIV. Is quoque annus legationes Græcarum civitatum habuit, Samiis *Junonis*, Cois *Æsculapii delubro, vetustum asyli jus ut firmaretur*, petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quîs præcipuum fuit rerum omnium judicium, qua tempes-

tate Græci, conditis per Asiam urbibus, orâ maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas, et accedebat meritum ex loco. Nam cives Romanos templo Æsculapii induxerant, quum, jussu regis Mithridatis, apud cunctas Asiæ insulas et urbes trucidarentur. Variis dehinc et sæpiùs irritis prætorum questibus, postremò Cæsar « de immodestiâ histrionum » retulit: « multa ab iis in publicum seditiosè, fœda per domos tentari: Oscum quondam ludicrum, levissimæ apud vulgum oblectationis, eò flagitiorum et virium venisse, ut auctoritate patrum coercendum sit ». Pulsi tum histriones Italiâ.

XV. Idem annus alio quoque luctu Cæsarem adficit, alterum ex geminis Drusi liberis exstinguendo: neque minùs morte amici. Is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium lætorumque socius, unusque è senatoribus Rhodii secessûs comes. Ita, quanquam novo homini, censorium funus, effigiem apud forum Augusti, publicâ pecuniâ patres decrevêre; apud quos etiam tum cuncta tractabantur: adeo ut procurator Asiæ, Lucilius Capito, accusante provinciâ, causam dixerit, magnâ cum adseveratione principis, « non se jus, nisi in servitiâ, et pecunias familiares dedisse: quòd si vim prætoris usurpasset, manibusqe militum usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios ». Ita reus, cognito negotio, damnatur. Ob quam ultionem, et quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decrevêre Asiæ urbes « templum Tiberio matrique ejus, ac senatui ». Et permissum statuere: egitque Nero grates eâ causâ, patribus atque avo, lætas inter audientium adfectiones, qui, recenti memoriâ Germanici, illum adspici, illum audiri rebantur: aderantque juveni modestia, ac forma, principe viro digna, notis in eum Sejani odiis, ob periculum gratiora.

XVI. Sub idem tempus « de flamine Diali, in locum Servii Maluginensis defuncti, legendo, simul roganda nova lege » disseruit Cæsar. « Nam patricios, confarreatis parentibus genitos, tres simul nominari, ex quis unus legeretur, vetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, omissâ confarreandi adsuetudine, aut inter paucos retenta: pluresque ejus rei causas adferebat; potissimam, penes incuriam virorum feminarumque. Accedere ipsius cærimoniæ difficultates, quæ consultò vitarentur; et quando exiret è jure patrio, qui id flaminium apisceretur, quæque in manum flaminis conveniret. Ita medendum senatûs decreto, aut lege; sicut Augustus quædam ex horridâ illâ antiquitate, ad præsentem usum flexisset ». Igitur tractatis religionibus, placitum « instituto flaminum nihil demutari ». Sed lata lex, quâ « flaminica Dialis, sacrorum causâ, in potestate viri, cetera promiscuo feminarum jure ageret »: et filius Maluginensis patri suffectus. Utque glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad

capessendas cærimonias, decretum «Corneliæ virgini», quæ in locum Scantiæ capiebatur, « sestertiûm vicies; et quotiens Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret ».

XVII. Cornelio Cethego, Visellio Varone Coss. pontifices, eorumque exemplo ceteri sacerdotes, quum *pro incolumitate principis* vota susciperent, *Neronem* quoque et *Drusum* iisdem diis commendavêre; non tam caritate juvenum, quàm adulatione: quæ, moribus corruptis, perindè anceps, si nulla, et ubi nimia est. Nam Tiberius haud unquam domui Germanici mitis, tum verò « æquari adolescentes senectæ suæ », impatienter indoluit: accitosque pontifices percunctatus est, « num id precibus Agrippinæ, aut minis tribuissent ». Et illi quidem, quanquam abnuerent, modicè perstricti (etenim pars magna è propinquis ipsius, aut primores civitatis erant), ceterùm in senatu, oratione monuit in posterum, « ne quis mobiles adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret ». Instabat quippe Sejanus, incusabatque « diductam civitatem, ut civili bello: esse qui se partium Agrippinæ vocent; ac ni resistatur, fore pluris: neque aliud gliscentis discordiæ remedium, quàm si unus alterve maximè prompti subverterentur ».

XVIII. Quâ causâ C. Silium et Titium Sabinum adgreditur: amicitia Germanici perniciosa utrique; Silio et, quòd ingentis exercitûs septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus, Sacroviriani belli victor, quantò majore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur: credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantiâ, immodicè jactantis, « suum militem in obsequio duravisse, quum alii ad seditiones prolaberentur: neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset ». Destrui per hæc fortunam suam Cæsar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eò usque læta sunt, dum videntur ex solvi posse: ubi multum antevenêre, pro gratiâ odium redditur.

XX. Erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinæ invisa principi. Hos corripi, dilato ad tempus Sabino placitum: immissusque Varro consul, qui « paternas inimicitias » obtendens, odiis Sejani per dedecus suum gratificabatur. Precante reo « brevem moram, dum accusator consulatu abiret », adversantus est Cæsar: « solitum quippè magistratibus diem privatis dicere: nec infringendum consulis jus, cujus vigiliis niteretur, ne quod respublica detrimentum caperet ». Proprium id Tiberio fuit, scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. Igitur multa adseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul, aut illud respublica esset, coguntur patres; silente reo, vel, si defensionem cœptaret, non occultante, cujus irâ premeretur. « Conscientiâ

belli Sacrovir diu dissimulatus, victoria per avaritiam fædata, et uxor Sosia » arguebantur : nec dubiè repetundarum criminibus hærebant : sed cuncta quæstione majestatis exercita, et Silius imminentem damnationem voluntario fine prævertit.

XX. Sævitium tamen in bona, non ut stipendiariis pecuniæ redderentur, quorum nemo repetebat : sed liberalitas Augusti avulsa, computatis singillatim quæ fisco petebantur : ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exsilium pellitur Asinii Galli sententiâ, qui « partem bonorum publicandam, pars ut liberis relinqueretur », censuerat : contrà M. Lepidus « quartam accusatoribus, secundum necessitudinem legis, cetera liberis » concessit. Hunc ego Lepidum, temporibus illis, gravem et sapientem virum fuisse comperio. Nam pleraque ab sævis adulationibus aliorum in melius flexit : neque tamen temperamenti egebat, quum æquabili auctoritate et gratiâ apud Tiberium viguerit. Unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos : an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter abruptam contumaciam, et deforme obsequium, pergere iter ambitione ac periculis vacuum. At Messallinus Cotta haud minus claris majoribus, sed animo diversus, censuit « cavendum senatusconsulto, ut quanquam insontes magistratus, et culpæ alienæ nescii, provincialibus uxorum criminibus, perinde quàm suis plecterentur ».

XXI. Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. Is namque, ut retuli, « cessurum se urbe ob factiones accusatorum », in senatu clamitaverat : et spretâ potentiâ Augustæ, trahere in jus Urgulaniam, domoque principis excire ausus erat. Quæ in præsens Tiberius civiliter habuit : sed in animo revolvente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat. Pisonem Q. Granius secreti sermonis incusavit, adversùm majestatem habiti : adjecitque « in domo ejus venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiam » : quod, ut atrocius vero, tramissum : ceterorum, quæ multa cumulabantur, receptus est reus ; neque peractus, ob mortem opportunam. Relatum et de Cassio Severo exsule, qui sordidæ originis, maleficæ vitæ, sed orandi validus, per immodicas inimicitias, ut judicio jurati senatûs Cretam amoveretur, effecerat : atque illic eadem actitando, recentia veteraque odia advertit ; bonisque exsutus, interdicto igni atque aquâ, saxo Seriphio consenuit.

XXII. Per idem tempus Plautius Silvanus prætor, incertis causis, Aproniam conjugem in præceps jecit ; tractusque ad Cæsarem ab L. Apronio socero, turbatâ mente respondit, tanquam « ipse somno gravis, atque eò ignarus, et uxor spontè mortem sumpsisset ». Non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit

cubiculum; in quo reluctantis et impulsæ vestigia cernebantur. Refert ad senatum, datisque judicibus, Urgulania, Silvani avia, pugionem nepoti misit: quod perinde creditum, quasi principis monitu, ob amicitiam Augustæ cum Urgulania. Reus, frustrà tentato ferro, venas præbuit exsolvendas. Mox Numantina, prior uxor ejus, accusata « injecisse carminibus et veneficiis vecordiam marito » insons judicatur.

XXIII. Is demum annus populum Romanum longo adversùm Numidam Tacfarinatem bello absolvit. Nam priores duces, ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant: jamque tres laureatæ in urbe statuæ, et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui, Ptolemæo Jubæ filio juventâ incurioso, libertos regios, et servilia imperia bello mutaverant. Erat illi prædarum receptor, ac socius populandi, rex Garamantum; non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis, quæ ex longinquo in majus audiebantur: ipsaque è provinciâ, ut quis fortunæ inops, moribus turbidus, promptiùs ruebant, quia Cæsar, post res à Blæso gestas, quasi nullis jam in Africa hostibus, reportari nonam legionem jusserat: nec proconsul ejus anni, P. Dolabella, retinere ausus erat, jussa principis magis, quàm incerta belli, metuens.

XXIV. Igitur Tacfarinas, disperso rumore, « rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eòque paulatim Africâ decedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti, quibus libertas servitio potior, incubuissent »; auget vires, positisque castris, Thubuscum oppidum circumsidet. At Dolabella, contracto quod erat militum, terrore nominis Romani, et quia Numidæ peditum aciem ferre nequeunt, primo suî incessu solvit obsidium, locorumque opportuna permunivit: simul principes Musulamorum, defectionem cœptantes, securi percutit. Dein, quia pluribus adversùm Tacfarinatem expeditionibus cognitum, non gravi, nec uno incursu consectandum hostem vagum; excito cum popularibus rege Ptolemæo, quatuor agmina parat, quæ legatis aut tribunis data: et prædatorias manus delectî Maurorum duxere: ipse consultor aderat omnibus.

XXV. Nec multò pòst adfertur, « Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse: fisos loco, quia vastis circùm saltibus claudebatur ». Tum expeditæ cohortes alæque, quam in partem ducerentur ignaræ, cito agmine rapiuntur. Simulque cœptus dies, et concentu tubarum, ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros: præpeditis Numidarum equis, aut diversos pastus pererrantibus. Ab Romanis confertus pedes, dispositæ turmæ, cuncta prælio provisa: hostibus contrà, omnium nesciis, non

arma, non ordo, non consilium : sed pecorum modo, trahi, occidi, capi. Infensus miles memoriâ laborum, et adversùm eludentes optatæ toties pugnæ, se quisque ultione et sanguine explebant. Differtur per manipulos, « Tacfarinatem omnes, notum tot præliis, consectentur : non, nisi duce interfecto, requiem belli fore ». At ille, dejectis circùm stipatoribus, vinctoque jam filio, et effusis undique Romanis, ruendo in tela, captivitatem haud inultâ morte effugit. Isque finis armis impositus.

XXVI. Dolabellæ petenti abnuit triumphalia Tiberius, Sejano tribuens, ne Blæsi avunculi ejus laus absolesceret. Sed neque Blæsus ideo illustrior, et huic negatus honor gloriam intendit : quippe minore exercitu, insignis captivos, cædem ducis, bellique confecti famam deportarat. Sequebantur et Garamantum legati, rarò in urbe visi, quos, Tacfarinate cæso, perculsa gens, et culpæ nescia, ad satisfaciendum populo Romano miserat. Cognitis dehinc Ptolemæi per id bellum studiis, repetitus ex vetusto mos, missusque è senatoribus, qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera, daret, « regemque et socium atque amicum » appellaret.

XXVII. Eâdem æstate mota per Italiam servilis belli semina fors oppressit. Auctor tumultûs T. Curtisius, quondam prætoriæ cohortis miles, primò cœtibus clandestinis, apud Brundisium et circumjecta oppida ; mox positis propalàm libellis, ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia : quum, velut munere deûm, tres biremes adpulêre ad usus commeantium illo mari. Et erat iisdem regionibus Curtius Lupus Quæstor, cui provincia vetere ex more Cales evenerat. Is, dispositâ classiariorum copiâ, cœptantem quum maximè conjurationem disjecit. Missusque à Cæsare properè Staius tribunus cum validâ manu, ducem ipsum, et proximos audaciæ in urbem traxit, jam trepidam, ob multitudinem familiarum, quæ gliscebat immensum, minore in dies plebe ingenuâ.

XXVIII. Iisdem consulibus, miseriarum ac sævitiæ exemplum atrox, reus pater, accusator filius, nomen utrique Vibius Serenus, in senatum inducti sunt : ab exsilio retractus, illuvieque ac squalore obsitus, et tum catenâ vinctus, perorante filio. Præparatur adolescens multis munditiis, alacri vultu : « structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli », index idem et testis dicebat ; adnectebatque « Cæcilium Cornutum prætorium ministravisse pecuniam » : qui tædio curarum, et, quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. At contrà reus, nihil infracto animo, obversus in filium, quatere vincula, vocare « ultores deos, ut sibi quidem redderent exsilium, ubi procul tali more ageret ; filium autem quandoque supplicia sequerentur ».

Adseverabatque « innocentem Cornutum, et falsa exterritum, idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se cædem principis et res novas uno socio cogitasse ».

XXIX. Tum accusator « Cn. Lentulum et Sejum Tuberonem » nominat; magno pudore Cæsaris, quum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremæ, Tubero defecto corpore, tumultûs hostilis, et turbandæ reipublicæ arcesserentur. Sed hi quidem statim exempti. In patrem ex servis quæsitum: et quæstio adversa accusatori fuit: qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, « robur et saxum, aut parricidarum pœnas » minitantium, cessit urbe: ac retractus Ravennâ, exsequi accusationem adigitur; non occultante Tiberio vetus odium adversùs exsulem Serenum: nam post damnatum Libonem, missis ad Cæsarem litteris exprobraverat, « suum tantum studium sine fructu fuisse »; addideratque quædam contumaciùs, quàm tutum apud aures superbas et offensioni proniores: ea Cæsar octo post annos retulit, medium tempus variè arguens; etiam si tormenta, pervicaciâ servorum, contrà evenissent.

XXX. Dictis dein sententiis, « ut Serenus more majorum puniretur », quò molliret invidiam, intercessit, Gallus Asinius, *Gyaro aut Donusâ claudendum* censeret; id quoque adspernatus est, *egenam aquæ utramque insulam* referens, *dandosque vitæ usus, cui vita concederetur:* ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus suâ manu ceciderat, actum « de præmiis accusatorum abolendis, si quis majestatis postulatus, ante perfectum judicium se ipse vitâ privavisset »: ibaturque in eam sententiam, ni duriùs contraque morem suum palàm pro accusatoribus Cæsar, « irritas leges, rempublicam in præcipiti » conquestus esset: « subverterent potiùs jura, quàm custodes eorum amoverent ». Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, et pœnis quidem nunquam satis coercitum, per præmia eliciebantur.

XXXI. His tam adsiduis, tamque mœstis, modica lætitia interjicitur, quòd C. Cominium, equitem Romanum, probrosi in se carminis convictum, Cæsar præcibus fratris, qui senator erat, concessit. Quò magis mirum habebatur, gnarum meliorum, et quæ fama clementiam sequeretur, tristiora malle: neque enim socordiâ peccabat; nec occultum est quando ex veritate, quando adumbratâ lætitiâ, facta imperatorum celebrentur: quin ipse compositus aliàs, et velut eluctantium verborum, solutiùs promptiùsque eloquebatur, quoties subveniret. At P. Suilium, Quæstorem quondam Germanici, quum Italiâ arceretur, convictus pecuniam ob rem judicandam cepisse, *amovendum in insulam* censuit; tantâ contentione animi, ut et jurando obstringeret, *è republicâ id esse*. Quod asperè acceptum ad præsens, mox in

laudem vertit, regresso Suilio: quem vidit sequens ætas præpotentem, venalem, et Claudii principis amicitiâ diu prosperè, nunquam benè usum. Eadem pœna in Catum Firmium senatorem statuitur, «tanquam falsis majestatis criminibus sororem petivisset». Catus, ut retuli, Libonem illexerat insidiis, deindè indicio perculerat: ejus operæ memor Tiberius, sed alia prætendens, exsilium deprecatus est: quominùs senatu pelleretur, non obstitit.

XXXII. Pleraque eorum quæ retuli, quæque referam, parva forsitan, et levia memoratu videri, non nescius sum: sed nemo Annales nostros cum scripturâ eorum contenderit, qui veteris populi Romani res composuêre. Ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut, si quando ad interna præverterent, discordias consulum adversùm tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium certamina, libero egressu memorabant. Nobis in arto, et inglorius labor. Immota quippe, aut modicè lacessita pax, mœstæ urbis res, et princeps proferendi imperii incuriosus erat. Non tamen sine usu fuerit, introspicere illa, primo adspectu levia, ex quîs magnarum sæpè rerum motus oriuntur.

XXXIII. Nam cunctas nationes et urbes populus, aut primores, aut singuli regunt: delecta ex his et consociata reipublicæ forma, laudari faciliùs, quàm evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest. Igitur ut olim, plebe validâ, vel quum patres pollerent, noscenda vulgi natura, et quibus modis temperanter haberetur; senatûsque et optimatium ingenia qui maximè perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur: sic converso statu, neque alia rerum, quàm si unus imperitet, hæc conquiri tradique in rem fuerit: quia pauci prudentiâ honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt: plures aliorum eventis docentur. Ceterùm ut profutura, ita minimum oblectationis adferunt: nam situs gentium, varietates præliorum, clari ducum exitus, retinent ac redintegrant legentium animum: nos sæva jussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, et easdem exitu causas conjungimus; obviâ rerum similitudine, et satietate. Tum quòd antiquis scriptoribus rarus obtrectator; neque refert cujusquam, Punicas Romanasve acies lætiùs extuleris: at multorum qui, Tiberio regente, pœnam vel infamiam subière, posteri manent: utque familiæ ipse jam exstinctæ sint, reperies qui, ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent: etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Sed ad incœpta redeo.

XXXIV. Cornelio Cosso, Asinio Agrippâ Coss. Cremutius Cordus postulatur, novo ac tunc primùm audito crimine, «quòd

editis, annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium *Romanorum ultimum* dixisset». Accusabant Satrius secundus, et Pinarius Natta, Sejani clientes: id perniciabile reo, et Cæsar truci vultu defensionem accipiens: quam Cremutius, relinquendæ vitæ certus, in hunc modum exorsus est: «Verba mea, patres conscripti, arguuntur: adeo factorum innocens sum. Sed neque hæc in principem, aut principis parentem, quos lex majestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor: quorum res gestas quum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiæ ac fidei præclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut *Pompeianum* eum Augustus appellaret: neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam *latrones et parricidas*, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpè ut insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta, egregiam eorumdem memoriam tradunt. Messalla Corvinus imperatorem suum Cassium prædicabat: et uterque opibusque atque honoribus perviguêre. Marci Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquavit, quid aliud dictator Cæsar, quàm rescriptâ oratione, velut apud judices, respondit? Antonii epistolæ, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multâ cum acerbitate habent: carmina Bibaculi et Catulli, referta contumeliis Cæsarum leguntur: sed ipse divus Julius, ipse divus Augustus, et tulêre ista, et reliquêre; haud facilè dixerim, moderatione magis an sapientiâ: namque spreta exolescunt: si irascare, adgnita videntur.

XXXV. »Non attingo Græcos, quorum non modò libertas, etiam libido impunita: aut, si quis advertit, dictis dicta ultus est. Sed maximè solutum, et sine obtrectatore fuit, prodere de iis, quos mors odio aut gratiæ exemisset. Num cum armatis Cassio et Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, belli civilis causâ, populum per conciones incendo? an illi quidem septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem memoriæ apud scriptores retinent? Suum cuique decus posteritas rependit: nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modò Cassii et Bruti, sed etiam mei meminerint». Egressus dein senatu, vitam abstinentiâ finivit: libros per ædiles cremandos censuêre patres; sed manserunt occultati, et editi. Quò magis socordiam eorum irridere libet, qui præsenti potentiâ credunt exstingui posse etiam sequentis ævi memoriam. Nam contrà, punitis ingeniis, gliscit auctoritas: neque aliud externi reges, aut qui eâdem sævitiâ usi sunt, nisi dedecus sibi, atque illis gloriam peperêre.

XXXVI. Ceterùm postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum diebus, præfectum urbis Drusum, auspi-

candi gratiâ tribunal ingressum, adierit Calpurnius Salvianus in Sex. Marium: quod à Cæsare palam increpitum causa exsilii Salviano fuit. Objecta publicè Cyzicenis «incuria cærimoniarum divi Augusti, *additis* violentiæ criminibus adversùm cives Romanos»: et amisere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circumsessi, nec minùs suâ constantiâ, quàm præsidio Luculli, pulso rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curaverat, absolvitur, comperto ficta in eum crimina, per Vibium Serenum: neque tamen id Sereno noxæ fuit, quem odium publicum tutiorem faciebat: nam ut quis districtior accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles, pœnis adficiebantur.

XXXVII. Per idem tempus Hispania ulterior, missis ad senatum legatis, oravit, «ut exemplo Asiæ delubrum Tiberio matrique ejus exstrueret»: quâ occasione Cæsar, validus alioqui spernendis honoribus, et respondendum ratus iis, quorum rumore arguebatur *in ambitionem flexisse*, hujuscemodi orationem cœpit. «Scio, patres conscripti, constantiam meam à plerisque desideratam, quòd Asiæ civitatibus, nuper idem istud petentibus, non sim adversatus: ergo et prioris silentii defensionem, et quid in futurum statuerim, simul aperiam. Quum divus Augustus sibi atque urbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibuisset; qui omnia facta dictaque ejus vice legis observem, placitum jam exemplum promptiùs secutus sum, quia cultui meo veneratio senatûs adjungebatur. Ceterùm ut semel recepisse veniam habuerit; ita per omnes provincias effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum: et vanescet Augusti honor, si promiscuis adulationibus vulgatur».

XXXVIII. »Ego me, patres conscripti, mortalem esse, et hominum officia fungi, satisque habere, si locum principem impleam, et vos testor, et meminisse posteros volo: qui satis superque memoriæ meæ tribuent, ut majoribus meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in periculis, offensionum pro utilitate publicâ non pavidum credant. Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies, et mansuræ: nam quæ saxo struuntur, si judicium posterorum in odium vertit, pro sepulchris spernuntur. Proinde socios, cives, et deos ipsos precor: hos, ut mihi ad finem usque vitæ, quietam et intelligentem humani divinique juris mentem duint, illos, ut quandoque concessero, cum laude et bonis recordationibus, facta atque famam nominis mei prosequantur». Perstititque posthac secretis etiam sermonibus adspernari talem suî cultum: quod alii *modestiam*, multi, *quia diffideret*, quidam, *ut degeneris animi*, interpretabantur. «Optumos quippe mortalium altissima cupere. Sic Herculem, et Liberum apud Græcos; Quirinum apud nos, deûm numero additos.

Melius Augustum, qui speraverit. Cetera principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam suî memoriam: nam contemptu famæ, contemni virtutes».

XXXIX. At Sejanus nimiâ fortunâ socors, et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Liviâ, componit ad Cæsarem codicillos: moris quippe tum erat, quanquam præsentem, scripto adire: ejus talis forma fuit: «Benevolentia patris Augusti, et mox plurimis Tiberii judiciis ita insuevisse, ut spes votaque sua non priùs ad deos, quàm ad principum aures conferret. Neque fulgorem honorum unquam precatum: excubias ac labores, ut unum è militibus, pro incolumitate imperatoris malle. Attamen quod pulcherrimum, adeptum, ut conjunctione Cæsaris dignus crederetur: hinc initium spei. Et quoniam audiverit, Augustum, in collocandâ filiâ, nonnihil etiam de equitibus Romanis consultavisse: ita, si maritus Liviæ quæreretur, haberet in animo amicum, solâ necessitudinis gloriâ usurum: non enim exsuere imposita munia: satis æstimare, firmari domum adversùm iniquas Agrippinæ offensiones; idque liberorum causâ: nam sibi multum superque vitæ fore, quod tali cum principe explevisset».

XL. Ad ea Tiberius, laudatâ pietate Sejani, suisque in eum beneficiis modicè percursis, quum tempus tanquam ad integram consultationem petivisset, adjunxit: «Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: principum diversam esse sortem; quibus præcipua rerum ad famam dirigenda: ideo se non illuc decurrere, quod promptum rescriptu, posse ipsam Liviam statuere, nubendum post Drusum, an in penatibus iisdem tolerandum haberet: esse illi matrem et aviam, propiora consilia: simpliciùs acturum: de inimicitiis primùm Agrippinæ: quas longè acriùs arsuras, si matrimonium Liviæ, velut in partes, domum Cæsarem distraxisset: sic quoque erumpere æmulationem feminarum, eâque discordiâ nepotes suos convelli: quid, si intendatur certamen tali conjugio? Falleris enim, Sejane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liviam, quæ C. Cæsari, mox Druso nupta fuerit, eâ mente acturam, ut cum equite Romano senescat. Ego ut sinam, credisne passuros, qui fratrem ejus, qui patrem, majoresque nostros, in summis imperiis vidêre? Vis tu quidem istum intra locum sistere: sed illi magistratus et primores, qui, te invito, perrumpunt, omnibusque de rebus consulunt, excessisse jam pridem equestre fastigium, longèque antisse patris mei amicitias, non occulti ferunt, perque invidiam tui, me quoque incusant. At enim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. Mirum herculè, si, quum in omnîs curas distraheretur, immensumque attolli provideret, quem conjunc-

tione tali super alios extulisset, C. Proculeium, et quosdam in sermonibus habuit, insigni tranquillitate vitæ, nullis reipublicæ negotiis permixtos. Sed si dubitatione Augusti movemur; quantò validius est, quòd M. Agrippæ, mox mihi collocavit? Atque ego hæc, pro amicitiâ, non occultavi : ceterùm neque tuis, neque Liviæ destinatis adversabor. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad præsens referre : id tantùm aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istæ, tuusque in me animus mereantur; datoque tempore, vel in senatu, vel in concione non reticebo.

XLI. Rursum Sejanus, non jam de matrimonio, sed altiùs metuens, « tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invidiam » deprecatur. Ac ne adsiduos in domum cœtus arcendo, infringeret potentiam, aut receptando, facultatem criminantibus præberet; huc flexit, ut Tiberium ad vitam, procul Româ, amœnis locis, degendam impelleret. Multa quippe providebat : suâ in manu aditus : litterarumque magnâ ex parte se arbitrum fore, quum per milites commearent : mox Cæsarem, vergente jam senectâ, secretoque loci mollitum, munia imperii faciliùs tramissurum : et minui sibi invidiam, ademptâ salutantum turbâ; sublatisque inanibus, verâ potentiâ augere. Igitur paulatim negotia urbis, populi adoursus, multitudinem adfluentium increpat, extollens laudibus « quietem et solitudinem : quîs obesse tædia et offensiones, ac præcipua rerum maximè agitari ». —

XLII. Ac fortè habita per illos dies de Votieno Montano, celebris ingenii viro, cognitio, cunctantem jam Tiberium perpulit, ut vitandos crederet patrum cœtus, vocesque, quæ plerumque veræ et graves coràm ingerebantur : nam, postulato Votieno, *ob contumelias in Cæsarem dictas*, testis Æmilius, è militaribus viris, dum studio probandi cuncta refert, et, quanquam inter obstrepentes, magnâ adseveratione nititur, audivit Tiberius probra, quîs per occultum lacerebatur : adeoque perculsus est, ut *se vel statim, vel in cognitione purgaturum* clamitaret; precibusque proximorum, adulatione omnium, ægrè componeret animum. Et Votienus quidem majestatis pœnis adfectus est. Cæsar objectam sibi adversus reos inclementiam eò pervicaciùs amplexus, Aquiliam, adulterii delatam, cum Vario Ligure, quanquam Lentulus Gætulicus, consul designatus lege Juliâ damnâsset, exsilio punivit : Apidiumque Merulam, *quòd in acta divi Augusti non juraverat*, albo senatorio erasit. †

XLIII. Auditæ dehinc Lacedæmoniorum et Messeniorum legationes, de jure templi Dianæ Limenatidis, quod *suis à majoribus, suâque in terrâ dicatum*, Lacedæmonii firmabant annalium memoriâ, vatumque carminibus : « Sed Macedonis Philippi, cum

quo bellassent, armis ademptum, ac pòst C. Cæsaris et M. Antonii sententiâ redditum». Contrà Messenii, «veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi», protulêre, «suoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse: monimentaque ejus rei sculpta saxis, et ære prisco manere: quòd si vatum, annalium ad testimonia vocentur, plures sibi ac locupletiores esse: neque Philippum potentiâ, sed ex vero statuisse: idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii judicium: sic Milesios, permisso publicè arbitrio, postremò Atidium Geminum, prætorem Achaiæ decrevisse». Ita secundum Messenios datum. Et Segestani «ædem Veneris, montem apud Erycum, vetustate dilapsam, restaurari» postulavêre; nota memorantes de origine ejus, et læta Tiberio: suscepit curam libens, ut consanguineus. Tunc tractatæ Massiliensium preces, probatumque P. Rutilii exemplum: namque eum, legibus pulsum, civem Smyrnæi addiderant: quo jure Vulcatius Moschus exsul, in Massilienses receptus, bona sua reipublicæ eorum, ut patriæ, reliquerat.

XLIV. Obiêre eo anno viri nobiles Cn. Lentulus, et L. Domitius. Lentulo, super consulatum, et triumphalia de Gætulis, gloriæ fuerat bene tolerata paupertas, dein magnæ opes innocenter paratæ, et modestè habitæ. Domitium decoravit pater, civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Cæsaris misceretur. Avus Pharsalicâ acie, pro optimatibus ceciderat: ipse delectus, cui minor Antonia, Octaviâ genita, in matrimonium daretur. Pòst, exercitu flumen Albim transcendit, longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum: easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit et L. Antonius, multâ claritutudine generis, sed improsperâ: nam patre ejus, Julo Antonio, ob adulterium Juliæ morte punito, hunc admodum adolescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur: habitus tamen supremis honor, ossaque tumulo Octaviorum illata, per decretum senatûs.

XLV. Iisdem consulibus, facinus atrox in citeriore Hispaniâ, admissum à quodam agresti, nationis Termestinæ: is prætorem provinciæ, L. Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus, uno vulnere in mortem adfecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo, per derupta et avia sequentis frustratus est: neque diu fefellit: nam prehenso ductoque per proximos pagos equo, cujus foret cognitum: et repertus, quum tormentis edere conscios adigeretur, voce magnâ, sermone patrio, *frustrà se interrogari* clamitavit: «adsisterent socii ac spectarent: nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret»: idemque quum postero ad quæsitionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus, saxoque caput adflixit, ut statim

exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo cæsus habetur : qui pecunias è publico interceptas, acriùs quàm ut tolerarent barbari, cogebat.

XLVI. Lentulo Gætulico, C. Calvisio Coss. decreta triumphi insignia Poppæo Sabino, contusis Thracum gentibus, qui montium editis, inculti, atque eò ferociùs agitabant. Causa motûs, super hominum ingenium, quòd pati delectus, et validissimum quemque militiæ nostræ dare adspernabantur; ne regibus quidem parere nisi ex libidine soliti, aut, si metterent auxilia, suos ductores præficere, nec nisi adversum accolas belligerare. Ac tum rumor incesserat fore, ut disjecti, aliisque nationibus permixti, diversas in terras traherentur. Sed antequam arma inciperent, misêre legatos, *amicitiam obsequiumque* memoraturos; « et mansura hæc, si nullo novo onere tentarentur : sin ut victis servitium indiceretur, esse sibi ferrum et juventutem, et promptum libertati, aut ad mortem animum ». Simul castella rupibus indita, collatosque illuc parentes et conjuges ostentabant, *bellumque impeditum, arduum cruentum*, minitabantur.

XLVII. At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, dum Pomponius Labeo è Mœsiâ cum legione, rex Rhœmetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, veniret; additâ præsenti copiâ, ad hostem pergit, compositum jam per angustias saltuum : quidam audentiùs apertis in collibus visebantur : quos dux Romanus, acie suggressus, haud ægrè pepulit, sanguine barbarorum modico, ob propinqua suffugia. Mox castris in loco communitis, validâ manu montem occupat, angustum, et æquali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna vis armata, aut incondita, tuebatur : simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus et trepudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. Ii dum eminus grassabantur, crebra et inulta vulnera fécêre; propiùs incedentes, eruptione subitâ turbati sunt, receptique subsidio Sugambræ cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minùs cantuum et armorum tumultu trucem, haud procul instruxerat.

XLVIII. Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoravi : iisque permissum « vastare, urere, trahere prædas, dum populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam et vigilem capesserent » : id primò servatum : mox versi in luxum, et raptis opulenti, omittere stationes, lasciviâ epularum, aut somno et vino procumbere. Igitur hostes, incuriâ eorum compertâ, duo agmina parant, quorum altero populatores invaderentur; alii castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore,

telis, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius prælii non acciperet : tenebræ insuper delectæ, augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facilè pelluntur. Thracum auxilia, repentino incursu territa, quum pars munitionibus adjacerent, plures extrà palarentur, tantò infensiùs cæsi, quantò « perfugæ et proditores, ferre arma ad suum patriæque servitium », incusabantur.

XLIX. Posterâ die Sabinus exercitum æquo loco ostendit, si barbari successu noctis alacres, prælium auderent : et postquam Castello, aut conjunctis tumulis non degrediebantur, obsedium cœpit per præsidia, quæ opportunè jam muniebat : dein fossam loricamque contexens, quatuor millia passuum ambitu amplexus est : tum paulatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra, artaque circumdare : et struebatur agger, unde saxa, hastæ, ignes propinquum jam in hostem jacerentur. Sed nihil æquè, quàm sitis, fatigabat, quum ingens multitudo bellatorum, imbellium, uno reliquo fonte uterentur. Simul equi, armenta, ut mos barbaris, juxtà clausa, egestate pabuli exanimari : adjacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat : pollui cuncta sanie, odore, contactu. Rebusque turbatis, malum extremum discordia accessit; his deditionem, aliis mortem, et mutuos inter se ictus parantibus : et erant, qui « non inultum exitium, sed eruptionem » suaderent, neque ignobiles, quamvis diversi sententiis.

L. Verùm è ducibus, Dinis provectus senectâ, et longo usu vim atque clementiam Romanam edoctus, « ponenda arma, unum adflictis id remedium », disserebat. Primusque se cum conjuge et liberis victori permisit : secuti ætate aut sexu imbecilli, et quibus major vitæ quàm gloriæ cupido. At juventus Tarsam inter et Turesim distrahebatur : utrique destinatum cum libertate occidere : sed Tarsa « properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus » clamitans, dedit exemplum, demisso in pectus ferro : nec defuêre qui eodem modo oppeterent. Turesis suâ cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. Igitur firmatæ stationes densioribus globis : et ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modò per vastum silentium, incertos obsessores effecerat : quum Sabinus circumire, hortari, « ne ad ambigua sonitûs, aut simulationem quietis, casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent immoti, telisque non in falsum jactis ».

LI. Intereà barbari catervis decurrentes, nunc in vallum manualia saxa, præustas sudes, decisa robora jacere : nunc virgultis, et cratibus, et corporibus exanimis, complere fossas : quidam pontes et scalas antè fabricati, inferre propugnaculis, eaque prensare, detrahere, et adversus resistentes cominùs niti : miles con-

trà deturbare telis, pellere umbonibus; muralia pila, congestas lapidum moles provolvere. His partæ victoriæ spes, et, si cedant, insignitius flagitium; illis extrema jam salus, et adsistentes plerisque matres et conjuges, earumque lamenta addunt animos: nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem opportuna; incerti ictus, vulnera improvisa; suorum atque hostium ignoratio; et montis anfractu repercussæ, velut à tergo, voces, adeò cuncta miscuerant, ut quædam munimenta Romani, quasi perrupta, omiserint: neque tamen pervasêre hostes nisi admodum pauci: cæteros, deleto promptissimo quoque aut socio, adpetente jam luce, trusêre in summa castelli: ubi tandem coacta deditio, et proxima sponte, incolarum recepta: reliquis, quò minùs vi aut obsidio subigerentur, præmatura montis Hæmi et sæva hiems subvenit.

LII. At Romæ, commotâ principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra sobrina ejus postulatur, accusante Domitio Afro. Is recens præturâ, modicus dignationis, et quoquo facinore properus clarescere, «crimen impudicitiæ, adulterum Furnium, beneficia in principem et devotiones», objectabat. Agrippina semper atrox, tum et periculo propinquæ accensa, pergit ad Tiberium, ac fortè sacrificantem patri reperit: quo initio invidiæ, «Non ejusdem», ait, «mactare divo Augusto victimas, et posteros ejus insectari: non in effigies mutas divinum Spiritum transfusum (sed imaginem veram cœlesti sanguine ortam intelligere discrimen, suscipere sordes): frustrà Pulchram præscribi, cui sola exitii causa sit, quòd Agrippinam stultè prorsùs ad cultum delegerit, oblita Sosiæ ob eadem adflictæ». Audita hæc raram occulti pectoris vocem elicuêre, correptamque Græco versu admonuit, «non ideò lædi, quia non regnaret». Pulchra, et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, divulgato ingenio, et secutâ adseveratione Cæsaris, quâ *suo jure disertum* eum appellavit: mox capessendis accusationibus, aut reos tutando, prosperiore eloquentiæ quàm morum famâ fuit: nisi quòd ætas extrema multum etiam eloquentiæ dempsit, dum fessâ mente retinet silentii impatientiam.

LIII. At Agrippina, pervicax iræ, et morbo corporis implicata, quum viseret eam Cæsar, profusis diu ac per silentium lacrymis, mox invidiam et preces orditur: «subveniret solitudini, daret maritum: habilem adhuc juventam sibi, neque aliud probis quàm ex matrimonio solatium: esse in civitate..... Germanici conjugem ac liberos ejus recipere dignarentur». Sed Cæsar, non ignarus quantum ex republicâ peteretur; ne tamen offensionis aut metûs manifestus foret, sine responso, quanquam instantem, reliquit. Id ego à scriptoribus annalium non traditum, reperi in commen-

tariis Agrippinæ, filiæ : quæ Neronis principis mater, vitam suam et casus suorum posteris memoravit.

LIV. Ceterùm Sejanus moerentem et improvidam altiùs percullit, immissis, qui per speciem amicitiæ monerent, «paratum ei venenum, vitandas soceri epulas». Atque illa, simulationum nescia, quum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos attingere cibos; donec advertit Tiberius, fortè, an quia audiverat. idque quò acriùs experiretur, poma ut erant adposita laudans, nurui suâ manu tradidit : aucta ex eo suspicio Agrippinæ, et intacta ore, servis tramisit : nec tamen Tiberii vox coràm secuta, sed obversus ad matrem, «non mirum», ait, «si quid severius in eam statuisset, à qua veneficii insimularetur». Inde rumor, «parari exitium; neque id imperatorem palàm audere, secretum ad perpetrandum quæri».

LV. Sed Cæsar, quò famam averteret, adesse frequens senatui, legatosque Asiæ, ambigentes «quânam in civitate templum statueretur, pluris per dies audivit. Undecim urbes certabant, pari ambitione, viribus diversæ : neque multùm distantia inter se memorabant, «de vetustate generis, studio in populum Romanum, per bella Persi et Aristonici aliorumque regum». Verùm Hypæpeni, Trallianique, Laodicenis ac Magnetibus simul, tramissi, ut parum validi. Ne Ilienses quidem, quum «parentes urbis Romæ Trojam» referrent, nisi antiquitatis gloriâ pollebant : paulum addubitatum, quòd Halicarnassii «mille et ducentos per annos nullo motu terræ nutavisse sedes suas, vivoque in saxo fundamenta templi adseveraverant». Pergamenos (eo ipso nitebantur) æde Augusto ibi sita, satis adeptos, creditum. Ephesii, Milesiique, hi Apollinis, illi Dianæ cærimoniâ occupavisse civitates visi. Ita Sardianos inter, Smyrnæosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriæ recitavêre, ut consanguinei : nam «Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos, ob multitudinem divisisse gentem : Lydum patriis in terris resedisse; Tyrrheno datum novas ut conderet sedes : et ducum è nominibus indita vocabula, illis per Asiam, his in Italiâ : auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Græciam populis, cui mox à Pelope nomen»: simul «litteras imperatorum, et icta nobiscum fœdera bello Macedonum, ubertatemque fluminum suorum, temperiem cœli, ac dites circùm terras» memorabant.

LVI. At Smyrnæi, repetitâ vetustate, «seu Tantalus Jove ortus illos, sive Theseus divinâ et ipse stirpe, sive una Amazonum condidisset», transcedêre ad ea, quîs maximè fidebant, in populum Romanum officiis, missâ navali copiâ, non modò externa ad bella, sed quæ in Italiâ tolerabantur : «seque primos templum urbis Romæ statuisse, M. Porcio consule, magnis quidem jam populi Ro-

mani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc punicâ urbe, et validis per Asiam regibus»: simul «L. Sullam testem» adferebant, «gravissimo in discrimine exercitûs, ob asperitatem hiemis, et penuriam vestis, quum id Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes, qui adstabant, detraxisse corpori tegmina, nostrisque legionibus misisse». Ita rogati sententiam patres, Smyrnæos prætulêre. Censuitque Vibius Marsus «ut M. Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum legaretur, qui templi curam susciperet» : et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso, è prætoriis, sorte missus est.

LVII. Inter quæ, diu meditato, prolatoque sæpiùs consilio, tandem Cæsar in Campaniam, specie dedicandi templa, apud Capuam Jovi, apud Nolam Augusto, sed certus procul urbe degere. Causam abscessûs, quanquam secutus plurimos auctorum ad Sejani artes retuli; quia tamen cæde ejus patratâ, sex posteà annos pari secreto conjunxit, plerumque permoveor, num ad ipsum referri verius sit, sævitiam ac libidinem, quum factis promeret, locis occultantem. Erant qui crederent in senectute corporis quoque habitum pudori fuisse : quippe illi prægracilis, et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies, ac plerumque medicaminibus interstincta : et Rhodi secreto, vitare cœtus, recondere voluptates insuerat. Traditur etiam matris impotentiâ extrusum, quam dominationis sociam adspernabatur, neque depellere poterat, quum dominationem ipsam donum ejus accepisset. Nam dubitaverat Augustus Germanicum sororis nepotem, et cunctis laudatum, rei Romanæ imponere : sed precibus uxoris evictus, Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit : idque Augusta exprobrabat, reposcebat.

LVIII. Profectio arto comitatu fuit : unus senator consulatu functus, Cocceius Nerva, cui legum peritia; eques Romanus, præter Sejanum, ex illustribus Curtius Atticus : ceteri liberalibus studiis præditi, fermè Græci, quorum sermonibus levaretur. Ferebant periti cœlestium, «iis motibus siderum excessisse Româ Tiberium, ut reditus illi negaretur» : unde exitii causa multis fuit, properum finem vitæ conjectantibus, vulgantibusque : neque enim tam incredibilem casum providebant, ut undecim per annos libens patriâ careret. Mox patuit breve confinium artis et falsi; veraque quàm obscuris tegerentur : *nam in urbem non regressurum*, haud fortè dictum : ceterorum nescii egêre quum propinquo rure, aut littore, et sæpè mœnia urbis adsidens, extremam senectam compleverit.

LIX. Ac fortè illis diebus oblatum Cæsari anceps periculum, auxit vana rumoris; præbuitque ipsi materiem, cur amicitiæ constantiæque Sejani magis fideret. Vescebantur in villâ, cui

vocabulum *Speluncæ*; mare Amuclanum inter Fundanosque montes, nativo in specu : ejus os, lapsis repentè saxis, obruit quosdam ministros : hinc metus in omnes, et fuga eorum, qui convivium celebrabant. Sejanus genu, vultuque, et manibus super Cæsarem suspensus, opposuit sese incidentibus : atque habitu tali repertus est à militibus, qui subsidio venerant. Major ex eo; et quanquam exitiosa suaderet, ut non suî anxius, cum fide audiebatur... Adsimulabatque judicis partes adversus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent, maximèque insectarentur Neronem, proximum successioni, et quanquam modestâ juventâ, plerumque tamen quid in præsentiarum conduceret oblitum; dum à libertis et clientibus apiscendæ potentiæ properis, exstimulatur, aut erectum et fidentem animi ostenderet : velle id populum Romanum : cupere exercitus : neque ausurum contrà Sejanum, qui nunc patientiam senis, et segnitiam juvenis juxtà insultet ». —

LX. Hæc atque talia audienti, nihil quidem pravæ cogitationis, sed interdum voces procedebant contumaces, et inconsultæ; quas adpositi custodes exceptas auctasque quum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diversæ insuper sollicitudinum formæ oriebantur : nam alius occursum ejus vitare quidam salutatione redditâ statim averti : plerique incœptum sermonem abrumpere ; insistentibus contrà irridentibusque, qui Sejano fautores aderant. Enimvero Tiberius torvus, aut falsùm renidens vultu; seu loqueretur, seu taceret juvenis, crimen ex silentio, ex voce : ne nox quidem secura, quum uxor vigilias, somnos, suspiria matri Liviæ, atque illa Sejano patefaceret : qui fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe objectâ principis loci, si priorem ætate et jam labefactum demovisset. Atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiæ et solita fratribus odia, accendebatur invidiâ, quòd mater Agrippina promptior Neroni erat : neque tamen Sejanus ita Drusum fovebat, ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur; gnarus præferocem, et insidiis magis opportunum.

LXI. Fine anni excessêre insignes viri, Asinius Agrippa, claris majoribus quàm vetustis, vitâque non degener; et Q. Haterius, familiâ senatoriâ, eloquentiæ, quoad vixit, celebratæ : monumenta ingenii ejus haud perinde retinentur. Scilicet impetu magis, quàm curâ vigebat : utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit; sic Haterii canorum illud et profluens, cum ipso simul exstinctum est.

LXII. M. Licinio, L. Calpurnio Coss. ingentium bellorum cladem æquavit malum improvisum : ejus initium simul et finis exstitit. Nam cœpto apud Fidenam amphitheatro, Atilius quidam libertini generis, quò spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam

compagem superstruxit : ut qui non abundantiâ pecuniæ, nec municipali ambitione, sed in sordidâ mercede id negotium quæsivisset. Adfluxêre avidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre secus omnis ætas, ob propinquitatem loci effusiùs : unde gravior pestis fuit, confertâ mole, dein convulsâ, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur; immensamque vim mortalium, spectaculo intentos, aut qui circùm adstabant, præceps trahit, atque operit. Et illi quidem quos principium stragis in mortem adflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugêre. Miserandi magis, quos, abruptâ parte corporis, nondum vita deseruerat; qui per diem visu, per noctem ululatibus et gemitu, conjuges aut liberos noscebant. Jam ceteri famâ exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari: etiam quorum diversâ de causâ amici aut necessarii aberant, pavere tamen: neque dum comperto, quos illa vis perculisset, latior, ex incerto metus.

LXIII. Ut cœpêre dimoveri obruta, concursus ad exanimos, complectentium, osculantium : et sæpè certamen, si confusior facies, et par forma aut ætas, errorem adgnoscentibus fecerat. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt. Cautumque in posterum senatusconsulto, «ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; neve amphitheatrum imponeretur, nisi solo firmitatis spectatæ». Atilius in exsilium actus est. Ceterùm sub recentem cladem patuêre procerum domus, fomenta, et medici passim præbiti : fuitque urbs per illos dies, quanquam mœsta facie, veterum institutis similis, qui magna post prælia saucios largitione et curâ sustentabant.

LXIV. Nondum ea clades exsoleverat, quum ignis violentia urbem ultra solitum adfecit, deusto monte Cœlio : «feralemque annum» ferebant, «et omnibus adversis susceptum principi consilium absentiæ», qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes; ni Cæsar obviam isset, tribuendo pecunias ex modo detrimenti. Actæque ei grates, apud senatum ab illustribus, famâque apud populum, quia sine ambitione, aut proximorum precibus, ignotos etiam, et ultro accitos, munificentiâ juverat. Adduntur sententiæ, ut mons Cœlius in posterum *Augustus* appellaretur : quando, cunctis circùm flagrantibus, sola Tiberii effigies, sita in domo Junii senatoris, inviolata mansisset. «Evenisse id olim Claudiæ Quintæ, ejusque statuam, vim ignium bis elapsam, majores apud ædem Matris deûm consecravisse : sanctos acceptosque numinibus Claudios : et augendam cærimoniam loco, in quo tantum in principem honorem dii ostenderint».

LXV. Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitùs *Querquetulanum* cognomento fuisse, quòd talis silvæ frequens, fecundusque erat : mox *Cœlium* appellitatum à Cœle Vibennâ,

qui dux gentis Etruscæ, quum auxilium appellatum ductavisset, sedem eam acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt: cetera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitasse, undè *Tuscum vicum* è vocabulo advenarum dictum.

LXVI. Sed ut studia procerum, et largitio principis adversùm casum solatium tulerant; ita accusatorum major in dies et infestior vis sine levamento grassabatur: corripueratque Varum Quinctilium divitem, et Cæsari propinquum, Domitius Afer, Claudiæ Pulchræ, matris ejus, condemnator; nullo mirante, quòd diu egens, et parto nuper præmio malè usus, plura ad flagitia accingeretur. Publium Dolabellam socium delationis exstitisse, miraculo erat, quia claris majoribus, et Varo connexus, suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. Restitit tamen senatus, et *opperiendum imperatorem* censuit: quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

LXVII. At Cæsar dedicatis per Campaniam templis, quanquam edicto monuisset, «ne quis quietem ejus irrumperet», concursusque oppidanorum disposito milite prohiberentur; perosus tamen municipia, et colonias, omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium millium freto ab extremis Surrentini promontorii disjunctam. Solitudinem ejus placuisse maximè crediderim, quoniam importuosum circà mare, et vix modicis navigiis pauca subsidia; neque adpulerit quisquam, nisi gnaro custode: cœli temperies hieme mitis, objectu montis, quo sæva ventorum arceantur: æstas in Favonium obversa, et aperto circùm pelago peramœna; prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret. Græcos ea tenuisse, Capreasque Telebois habitatas, fama tradit. Sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus, et molibus insederat; quantò intentus olim publicas ad curas, tantò occultior in luxus, et malum otium resolutus. Manebat quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Sejanus augere etiam in urbe suetus, acriùs turbabat, non jam occultis adversùm Agrippinam et Neronem insidiis: quîs additus miles, nuntios, introitus, aperta, secreta, velut in annales referebat: ultroque struebantur, qui monerent perfugère ad Germaniæ exercitus, vel celeberrimo fori effigiem divi Augusti amplecti, populumque ac senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, velut pararent, objiciebantur.

LXVIII. Junio Silano, et Silio Nervâ Coss. fœdum anni principium incessit, tracto in carcerem illustri equite Romano, Titio Sabino, ob amicitiam Germanici: neque enim omiserat conjugem liberosque ejus percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes unus; eòque apud bonos laudatus, et gravis iniquis.

Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petilius Rufus, M. Opsius, præturâ functi, adgrediuntur, cupidine consulatûs; ad quem non nisi per Sejanum aditus: neque Sejani voluntas, nisi scelere quærebatur. Compositum inter ipsos, ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent: deindè accusationem inciperent. Igitur Latiaris jacere fortuitos primùm sermones: mox laudare constantiam, « quòd non, ut ceteri, florentis domûs amicus, adflictam deseruisset »: simul honora de Germanico, Agrippinam miserans, disserebat. Et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrymas, junxit questus; audentiùs jam onerat Sejanum, sævitiam, superbiam, spes ejus: ne in Tiberium quidem convicio abstinet. Iique sermones, tanquam vetita miscuissent, speciem artæ amicitiæ facere. Ac jam ultro Sabinus quærere Latiarem, ventitare domum, dolores suos, quasi ad fidissimum, deferre.

LIX. Consultant quos memoravi, quonam modo ea plurium auditu acciperentur: nam loco, in quem coibatur, servanda solitudinis facies: et si pone fores adsisterent, metus visûs, sonitûs, aut fortè ortæ suspicionis erat. Tectum inter et laquearia, tres senatores, haud minùs turpi latebrâ quàm detestendâ fraude, sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. Intereà Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recèns cognita narraturus, domum et in cubiculum trahit; præteritaque et instantia, quorum adfatim copia, ac novos terrores cumulat. Eadem ille, et diutius, quantò mœsta, ubi semel prorupêre, difficiliùs reticentur. Properata indè accusatio, missisque ad Cæsarem litteris, ordinem fraudis, suumque ipsi dedecus narravêre. Non aliàs magis anxia et pavens civitas, egens adversùm proximos; congressus, colloquia, notæ ignotæque aures vitari: etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.

LXX. Sed Cæsar solennia incipientis anni, Kalendis Januariis, epistolâ precatus; vertit in Sabinum, « corruptos quosdam libertorum, et petitum se » arguens, ultionemque haud obscurè poscebat: nec mora, quin decerneretur: et trahebatur damnatus, quantum, obductâ veste, et adstrictis faucibus, niti poterat, clamitans, « Sic inchoari annum, has Sejano victimas cadere »: quò intendisset oculos, quò verba acciderent, fuga, vastitas: deseri itinera, fora: et quidam regrediebantur, ostentabantque se rursùm, id ipsum paventes, quòd timuissent. « Quem enim diem vacuum pœnâ, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? non imprudentem Tiberium tantam invidiam adiisse: quæsitum meditatumque, ne quid impedire credatur, quominùs, novi magistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant ».

Secutæ insuper litteræ, grates agentis, « quòd hominem infensum reipublicæ punivissent: adjecto, trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias », nullo nominatim compellato: neque tamen dubitabatur in Neronem et Agrippinam intendi.

LXXI. Nî mihi destinatum foret, suum quæque in annum referre, avebat animus anteire, statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius, ceterique flagitii ejus repertores habuêre, non modò postquam C. Cæsar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio: qui scelerum ministros, ut perverti ab aliis nolebat, ita plerumque satiatus, et oblatis in eamdem operam recentibus, veteres et prægraves adflixit: verùm has atque alias sontium pœnas, in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cujus liberorum Agrippina matertera erat, « petendum à principe, ut metus suos senatui fateretur, amoverique sineret ». Nullam æquè Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis, quàm dissimulationem diligebat; eò ægrius accepit recludi quæ premeret: sed mitigavit Sejanus, non Galli amore, verùm ut cunctationes principis aperirentur: gnarus lentum in meditando; ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta conjungere. Per idem tempus Julia mortem obiit, quam neptem Augustus, convictam adulterii, damnaverat, projeceratque in insulam Trimerum, haud procul Apulis littoribus: illic viginti annis exsilium toleravit, Augustæ ope sustentata: quæ florentes privignos quum per occultum subvertisset, misericordiam erga adflictos palam ostentabat.

LXXII. Eodem anno Frisii, transrhenanus populus, pacem exsuere, nostrâ magis avaritiâ, quàm obsequii impatientes. Tributum iis Drusus jusserat modicum, pro angustiâ rerum, « ut in usus militares, coria boum penderent » : non intentâ cujusquam curâ, quæ firmitudo, quæ mensura; donec Olennius, è primipilaribus, regendis Frisiis impositus, *terga urorum* delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficiliùs tolerabatur, queis ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primò boves ipsos, mox agros, postremò corpora conjugum aut liberorum, servitio tradebant. Hinc ira et questus: et postquam non subveniebatur, remedium ex bello: rapti, qui tributo aderant milites, et patibulo adfixi. Olennius infensos fugâ prævenit, receptus castello cui nomen *Flevum* : et haud spernenda illic civium sociorumque manus littora Oceani præsidebat.

LXXIII. Quod ubi L. Apronio inferioris Germaniæ proprætori cognitum, vexilla legionum è superiore provinciâ, peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit: ac simul utrumque exercitum Rheno devectum, Frisiis intulit; soluto jam castelli obsidio, et ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria

aggeribus et pontibus, traducendo graviori agmini, firmat: atque interim repertis vadis, alam Caninefatem, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium jubet: qui jam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Tum tres leves cohortes, ac rursum duæ; dein tempore interjecto, alarius eques immissus: satis validi, si simul incubuissent: per intervallum adventantes, neque constantiam addiderant turbatis, et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni, legato quintæ legionis, quod reliquum auxiliorum, tradit: atque ille, dubiâ suorum re, in anceps tractus, missis nuntiis, vim legionum implorabat: prorumpunt quintani ante alios, et acri pugnâ hoste pulso, recipiunt cohortis alasque, fessas vulneribus. Neque dux Romanus ultum iit, aut corpora humavit; quanquam multi tribunorum præfectorumque, et insignes centuriones cecidissent. Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem *Badúhennæ* vocant, pugnâ in posterum extractâ, confectos: et aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptoricis quondam stipendiarii villâ, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

LXXIV. Clarum indè inter Germanos Frisium nomen: dissimulante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. Neque senatus in eo cura, an imperii extrema dehonestarentur: pavor internus occupaverat animos, cui remedium adulatione quærebatur. Ita quanquam diversis super rebus consulerentur, « aram Clementiæ, aram Amicitiæ, effigiesque circum Cæsaris ac Sejani censuêre »: crebrisque precibus efflagitabant, *visendi sui copiam facerent.* Non illi tamen in urbem, aut propinqua urbi degressi sunt: satis visum, omittere insulam, et in proximo Campaniæ adspici: eò venire patres, eques, magna pars plebis, anxii erga Sejanum, cujus durior congressus, atque eò per ambitum, et societate consiliorum parabatur. Satis constabat auctam ei adrogantiam, fœdum illud in propatulo servitium spectanti: quippe Romæ sueti discursus; et magnitudine urbis incertum, quòd quisque ad negotium pergat: ibi campo aut littore jacentes, nullo discrimine, noctem ac diem, juxtà gratiam aut fastus janitorum perpetiebantur: donec idque vetitum, et revenêre in urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat: quidam malè alacres, quibus infaustæ amicitiæ gravis exitus imminebat.

LXXV. Ceterùm Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, quum coràm Cn. Domitio tradidisset, in urbe celebrari nuptias jussit. In Domitio, super vetustatem generis, propinquum Cæsaribus sanguinem delegerat: nam is aviam Octaviam, et per eam Augustum avunculum præferebat.

ANNALIUM LIB. V.

Juliæ Augustæ mors et elogium. Tiberius etiam mortuæ parum æquus. Urgens dominatio. Agrippina et Nero accusati. In eos populi favor, irato Tiberio. (Desunt triennii fere acta). *Sejani ob res novas eversi ruina trahit amicos ejus; puniti et liberi. Pseudo-Drusus in Græciâ se ostentat; eum persequitur Sabinus. Discordia consulum. Hæc gesta annis circiter tribus.*

Coss. { C. Rubellio Gemino, C. Fufio Gemino. M. Vinucio Quartino, L. Cassio Longino. Tib. Julio Cæsare Augusto, V. L. Ælio Sejano. }

I. Rubellio, et Fusio Coss. quorum utrique Geminus cognomentum erat, Julia Augusta mortem obiit, ætate extremâ, nobilitatis per Claudiam familiam, et adoptione Liviorum Juliorumque clarissimæ. Primum ei matrimonium et liberi fuêre cum Tiberio Nerone, qui bello Perusino profugus, pace inter Sex. Pompeium ac Triumviros pactâ, in urbem rediit. Exin Cæsar, cupidine formæ, aufert marito, incertum an invitam, adeo properus, ut, ne spatio quidem ad enitendum dato, penatibus suis gravidam induxerit. Nullam posthac subolem edidit: sed sanguini Augusti per conjunctionem Agrippinæ et Germanici adnexa, communes pronepotes habuit. Sanctitate domûs priscum ad morem, comis ultrà quàm antiquis feminis probatum, mater impotens, uxor facilis, et cum artibus mariti, simulatione filii benè compositâ. Funus ejus modicum, testamentum diu irritum fuit: laudata est pro rostris à C. Cæsare pronepote, qui mox rerum potitus est.

II. At Tiberius, quòd supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutatâ amœnitate vitæ, *magnitudinem negotiorum* per litteras excusavit: honoresque memoriæ ejus ab senatu largè decretos, quasi per modestiam imminuit, paucis admodùm receptis, et addito *ne cœlestis religio decerneretur; sic ipsam maluisse:* quin et parte ejusdem epistolæ increpuit *amicitias muliebres,* Fufium consulem obliquè perstringens: is gratiâ Augustæ floruerat, aptus alliciendis feminarum animis: dicax idem, et Tiberium acerbis facetiis irridere solitus, quarum apud præpotentes in longum memoria est.

III. Ceterùm ex eo prærupta jam et urgens dominatio: nam incolumi Augustâ, erat adhuc perfugium; quia Tiberio inveteratum erga matrem obsequium, neque Sejanus audebat auctoritati parentis anteire: tunc velut frenis exsoluti proruperunt: missæque

in Agrippinam ac Neronem literæ, quas pridem adlatas et cohibitas ab Augustâ credidit vulgus: haud enim multùm post mortem ejus recitatæ sunt. Verba inerant quæsitâ asperitate: sed non arma, non rerum novarum studium; *amores juvenum, et impudicitiam* nepoti objectabat: in nurum ne id quidem confingere ausus, *adrogantiam oris et contumacem animum* incusavit, magno senatûs pavore ac silentio: donec pauci, quîs nulla ex honesto spes (et publica mala singulis in occasionem gratiæ trahuntur), *ut referretur* postulavêre, promptissimo Cottâ Messallino cum atroci sententiâ: sed aliis à primoribus, maximèque à magistratibus trepidabatur: quippe Tiberius, etsi infensè invectus, cetera ambigua reliquerat.

IV. Fuit in senatu Junius Rusticus, componendis patrum actis delectus à Cæsare, eòque meditationes ejus introspicere creditus: is fatali quodam motu (neque enim antè specimen constantiæ dederat), seu pravâ solertiâ, dum, imminentium oblitus, incerta pavet, inserere se dubitantibus, ac monere consules *ne relationem inciperent*: disserebatque, « brevibus momentis summa verti posse, quandoque Germanicis titium pœnitentiæ senis ». Simul populus effigies Agrippinæ ac Neronis gerens, circumsistit curiam, festisque in Cæsarem ominibus, « falsas litteras, et principe invito exitium domui ejus intendi », clamitat: ita nihil triste illo die patratum: ferebantur etiam sub nominibus consularium fictæ in Sejanum sententiæ, exercentibus plerisque per occultum, atque eò procaciùs, libidinem ingeniorum: unde illi ira violentior, et materies criminandi, « spretum dolorem principis ab senatu; descivisse populum; audiri jam et legi novas conciones, nova patrum consulta: quid reliquum, nisi ut caperent ferrum? et, quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatoresque deligerent?

V. Igitur Cæsar repetitis adversùm nepotem et nurum probris, increpitâque per edictum plebe, questus apud patres, « quòd fraude unius senatoris imperatoria majestas elusa publicè foret; integra tamen sibi cuncta » postulavit: nec ultrà deliberatum, quominus non quidem extrema decernerent, id enim vetitum, sed « paratos ad ultionem, vi principis impediri » testarentur.

VI. Quatuor et quadraginta orationes super eâ re habitæ, ex quîs ob metum paucæ, plures adsuetudine, « ...... mihi pudorem aut Sejano invidiam allaturum censui..... versa est fortuna, et ille quidem qui collegam et generum adsciverat, sibi ignoscit: ceteri, quem per dedecora fovêre, cum scelere insectantur.... Miserius sit ob amicitiam accusari, an amicum accusare, haud discreverim.... Non crudelitatem, non clementiam cujusquam experiar, sed liber et mihi ipsi probatus antibo periculum. Vos obstestor,

ne memoriam nostri per mœrorem, quàm læti retineatis, adjiciendo me quoque iis, qui fine egregio publica mala effugerunt».

VII. Tunc singulos, ut cuique adsistere, adloqui animus erat, retinens, aut dimittens, partem diei absumpsit, multoque adhuc cœtu, et cunctis intrepidum vultum ejus spectantibus, quum superesse tempus novissimis crederent, gladio, quem sinu abdiderat, incubuit. Neque Cæsar ullis criminibus aut probris defunctum insectatus est, quum in Blæsum multa fœdaque incusavisset.

VIII. Relatum inde de P. Vitellio, et Pomponio Secundo: illum indices arguebant, «claustra ærarii, cui præfectus erat, et militarem pecuniam rebus novis obtulisse»: huic à Considio, præturà functo, objectabatur «Ælii Galli amicitia, qui, punito Sejano, in hortos Pomponii, quasi fidissimum ad subsidium, perfugisset»: neque aliud periclitantibus auxilii quàm in fratrum constantià fuit, qui vades exstitêre: mox, crebris prolationibus, spem ac metum juxtà gravatus Vitellius, petito per speciem studiorum scalpro, levem ictum venis intulit, vitamque ægritudine animi finivit. At Pomponius, multâ morum elegantiâ, et ingenio illustri dum adversam fortunam æquus tolerat, Tiberio superstes fuit.

IX. Placitum posthac, «ut in reliquos Sejani liberos adverteretur»; vanescente quanquam plebis irâ, ac plerisque per priora supplicia lenitis. Igitur portantur in carcerem, filius imminentium intelligens, puella adeo nescia, ut crebrò interrogaret, «quod ob delictum, et quò traheretur? neque facturam ultrà»; et «posse se puerili verbere moneri». Tradunt temporis ejus auctores, «quia triumvirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, à carnifice, laqueum juxta, compressam: exin oblisis faucibus, id ætatis corpora in Gemonias abjecta».

X. Per idem tempus Asia atque Achaia exterritæ sunt, acri magis quàm diuturno rumore, «Drusum Germanici filium apud Cycladas insulas, mox in continenti visum»: et erat juvenis haud dispari ætate, quibusdam Cæsaris libertis, velut agnitus, per dolumque comitantibus. Adliciebantur ignari famâ nominis, et promptis Græcorum animis ad nova et mira: «quippe elapsum custodiâ pergere ad paternos exercitus, Ægyptum aut Syriam invasurum», fingebant simul, credebantque: jam juventutis concursu, jam publicis studiis frequentabatur, lætus præsentibus, et inanium spe; quum auditum id Poppæo Sabino. Is Macedoniæ tum intentus, Achaiam quoque curabat. Igitur, quò vera seu falsa anteiret, Toronæum Thermæumque sinum præfestinans, mox Eubœam Ægæi maris insulam, et Piræeum Atticæ oræ, dein Corinthiense littus, angustiasque Isthmi evadit: marique alio

Nicopolim, Romanam coloniam, ingressus, ibi demum cognoscit, solertiùs interrogatum, *quisnam foret,* dixisse, *M. Silano genitum :* et, multis sectatorum dilapsis, adscendisse navem, tanquam Italiam peteret : scripsitque hæc Tiberio : neque nos originem finemve ejus rei ultrà comperimus.

XI. Exitu anni, diu aucta discordia consulum erupit : nam Trio, facilis capessendis inimicitiis, et foro exercitus, *ut segnem Regulum ad opprimendos Sejani ministros* obliquè perstrinxerat : ille, nisi lacesseretur, modestiæ retinens, non modò retudit collegam; sed *ut noxium conjurationis* ad disquisitionem trahebat. Multisque patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, mansêre infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

ANNALIUM LIB. VI.

Tiberius ambiguus an urbem intraret, et sæpè in propinqua degressus, Capreas rursum et solitudinem maris repetit, pudore scelerum ac libidinum, quibus indomitis inardescebat. Romæ senatûs misera conditio, adulantis fœdè principi, et ejus in reos crudelitati servientis. Quidam tamen delatores Cæsaris litteris perculsi: sed Messallinus Cotta, sævissimæ cujusque sententiæ auctor, è reis eximitur per ejusdem litteras, quarum insigne initium. Plurimi ob Sejani amicitiam accusati, interque eos M. Terentius eques Romanus, cujus libera et egregia defensio inserta. Nec feminæ exsortes periculi; materque necatur, eò quòd filii necem flevisset. L. Pisonis præfecti urbis mors et funus, et per occasionem de origine ejus muneris et progressu. Decretum Senatûs de recipiendo Sibyllæ libro, qui tamen notioni quindecimvirûm subjicitur. Seditio Romæ ob gravitatem annonæ, deque eâ re Tiberii litteræ ad Senatum. Germanici filiæ nuptum datæ L. Cassio, et M. Vinicio. Fœneratores in judicium vocati; repressæ usuræ, et liberalitate Cæsaris multorum fides refecta. Iterum accusationes majestatis; et Pompeiæ Macrinæ, patrique ejus ac fratri crimini datum, quòd Theophanem proavum horum Cn. Pompeius inter intimos habuisset. Tiberius tot suppliciis irritatus, omnes Sejanianæ conjurationis reos necari jubet : quorum corporibus, donec in Tiberim traherentur, circumjecti custodes, neque propinquis aut amicis adsistere, aut illacrymare permissum. C. Cæsar Claudiam uxorem accipit: ejus mores, et callida simulatio in avum. Tiberii præsagium de Ser. Galbâ, et per eam causam de Mathematicis aliquid et Thrasyllo. Drusi Germanici filii miseranda mors; idem Agrippinæ : et in defunctos fœda insectatio Tiberii. Nerva jureconsultus, proximus amicorum Cæsaris, abstinentiâ cibi sponte exstinguitur. Plancina, olim infesta Germanico, suâ manu sera magis quàm immerita supplicia persolvit. Aliquot aliorum illus-

trium mortes. Phœnix in Ægypto visus, et super eo veterum opiniones ac judicia. Rursus accusati et ad mortem adacti; et quidam delatores pœnis adfecti. Gætulicus unus omnium Sejani adfinium incolumis. Nobiles Parthi, odio regis Artabani, in urbem veniunt, Phraaten regis Phraatis filium sibi regem poscentes: quem ornatum Cæsar paternum ad fastigium evehit: sed eo apud Syriam defuncto, Tiridaten sanguinis ejusdem, æmulum Artabano, mittit Tiberius, cunctisque, quæ apud Orientem parabantur, L. Vitellium præficit. Prælia inter Armenios et Parthos. Artabanus regno exsutus, et in Scythiam profugus: cui Tiridates sufficitur Vitellii consilio et armis. At Romæ illustrium damnationes et mortes, Tiberio ad portas urbis sedente, et velut undantem per domos sanguinem adspiciente. Clitæ Cilices regi suo rebelles, et à M. Trebellio repressi. Rex Tiridates dissidio procerum pellitur, et Artabanus in regnum iterum accitur. Romæ incendium atrox, quod damnum Cæsaris liberalitate levatur. Tiberii deliberatio de successore, ejusque virium defectio, et mors per Macronem injectu multæ vestis properata. Hæc gesta annis circiter sex.

Coss.
C. Domitio, M. Furio Camillo.
Ser. Sulpicio Galbâ, L. Cornelio Sullâ.
Paulo Fabio, L. Vitellio.
C. Cestio Gallo, M. Servilio Rufo.
Q. Plautio, sex. Papinio.
Cn. Acerronio, C. Pontio.

I. Cn. Domitius, et Camillus Scribonianus consulatum inierant; quum Cæsar, tramisso quod Capreas et Surrentum interluit freto, Campaniam prælegebat, ambiguus an urbem intraret; seu, quia contrà destinaverat, speciem venturi simulans: et sæpè in propinqua degressus, aditis juxta Tiberim hortis, saxa rursùm et solitudinem maris repetiit, pudore scelerum et libidinum: quibus adeo indomitis exarserat, ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret: nec formam tantùm et decora corpora, sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines majorum, incitamentum cupidinis habebat: tuncque primùm ignota antè vocabula reperta sunt, *sellariorum* et *spintriarum*, ex fœditate loci ac multiplici patientiâ: præpositique servi qui quærerent, pertraherent: dona in promptos, minas adversùm abnuentes: et si retinerent propinquus, aut parens, vim, raptus, suaque ipsi libita, velut in captos exercebant.

II. At Romæ principio anni, quasi recèns cognitis Liviæ flagitiis, ac non pridem etiam punitis, atroces sententiæ dicebantur in effigies quoque ac memoriam ejus: et «bona Sejani ablata ærario, ut in fiscum cogerentur», tanquam referret. Scipiones hæc, et Silani, et Cassii, iisdem fermè aut paulùm immutatis

verbis, adseveratione multâ censebant: quum repentè Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. Nam principem orabat «deligere senatores, ex quîs viginti sorte ducti, et ferro accincti, quotiens curiam inisset, salutem ejus defenderent»: crediderat nimirùm epistolæ, *subsidio sibi alterum ex consulibus* poscentis, *ut tutus à Capreis urbem peteret.* Tiberius tamen ludibria seriis permiscere solitus, egit gratis benevolentiæ patrum: «sed quos omitti posse? quos deligi? semperne eosdem? an subinde alios? et honoribus perfunctos, an juvenes? privatos, an è magistratibus? quam deinde speciem fore, sumentium in limine curiæ gladios? neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret». Hæc adversùs Togonium, verbis moderans: neque ultra abolitionem sententiæ suadere.

III. At Junium Gallionem, qui censuerat, «ut prætoriani, actis stipendiis, jus apiscerentur in quatuordecim ordinibus sedendi», violenter increpuit; velut coràm rogitans, «quid illi cum militibus? quos neque dicta imperatoris, neque præmia nisi ab imperatore accipere par esset: reperisse prorsùs, quod divus Augustus non providerit: an potiùs discordiam et seditionem à satellite Sejani quæsitam? quâ rudes animos, nomine honoris, ad corrumpendum militiæ morem propelleret». Hoc pretium Gallio meditatæ adulationis tulit, statim curiâ, deinde Italiâ exactus: et quia incusabatur facilè toleraturus exsilium, delectâ Lesbo, insulâ nobili et amœnâ, retrahitur in urbem, custoditurque domibus magistratuum. Iisdem litteris Cæsar Sextium Paconianum prætorium perculit, magno patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem, delectumque à Sejano, cujus ope dolus C. Cæsari pararetur: quod postquam patefactum, prorupêre concepta pridem odia, et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret.

IV. Ut verò Latinium Latiarem ingressus est, accusator ac reus juxtà invisi, gratissimum spectaculum præbebatur. Latiaris, ut retuli, præcipuus olim circumveniendi Titii Sabini, et tunc luendæ pœnæ primus fuit. Inter quæ Haterius Agrippa consules anni prioris invasit, «cur mutuâ accusatione intentâ, nunc silerent? metum prorsùs et noxiam conscientiæ pro fœdere haberi: at non patribus reticenda quæ audivissent». Regulus «manere tempus ultionis, seque coram principe exsecuturum»: Trio «æmulationem inter collegas, et si qua discordes jecissent, meliùs oblitterari», respondit. Urgente Agrippâ, Sanquinius Maximus, è consularibus, oravit senatum, «ne curas imperatoris, conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis remediis»: sic Regulo salus, et Trioni dilatio exitii quæsita. Haterius invisior fuit, quia somno, aut libidinosis vigiliis marcidus, et ob

segnitiam, quamvis crudelem principem non metuens, illustribus viris perniciem, inter ganeam ac stupra, meditabatur.

V. Exin Cotta Messallinus, sævissimæ cujusque sententiæ auctor, eòque inveteratâ invidiâ, ubi primùm facultas data, arguitur pleraque: C. Cæsarem, quasi incestæ virilitatis, et quum die natali Augustæ inter sacerdotes epularetur, *novemdialem eam cœnam* dixisse: querensque de potentiâ M. Lepidi, ac L. Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse, «illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus»: neque cuncta à primoribus civitatis revincebatur; iisque instantibus, ad imperatorem provocavit: nec multò pòst litteræ adferuntur, quibus, in modum defensionis, repetito «inter se atque Cottam amicitiæ principio, crebrisque ejus officiis» commemoratis, «ne verba pravè detorta, neu convivalium fabularum simplicitas in crimen duceretur», postulavit.

VI. Insigne visum est earum Cæsaris litterarum initium: nam his verbis exorsus est: «Quid scribam vobis, patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, dii me deæque pejus perdant, quàm perire me quotidie sentio, si scio». Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse adspici laniatus et ictus; quando, ut corpora verberibus, ita sævitiâ, libidine, malis consultis, animus dilaceretur: quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas fateretur.

VII. Tum factâ patribus potestate statuendi de «Cæciliano senatore, qui plurima adversùm Cottam prompserat», placitum «eamdem pœnam irrogari, quam in Aruseium et Sanquinium, accusatores L. Arruntii»: quo non aliud honorificentius Cottæ evenit, qui nobilis quidem, sed egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate ultionis æquabatur. Quintus Servæus posthac, et Minutius Thermus inducti: Servæus, præturâ functus, et quondam Germanici comes; Minutius Equestri loco, modestè habitâ Sejani amicitiâ: undè illis major miseratio: contrà Tiberius «præcipuos ad scelera» increpans, admonuit C. Cestium patrem «dicere senatui, quæ sibi scripsisset»; suscepitque Cestius accusationem: quod maximè exitiabile tulêre illa tempora, quum primores senatûs infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per occultum: neque discerneres alienos à conjunctis, amicos ab ignotis, quid repens aut vetustate obscurum: perinde in foro, in convivio, quâquâ de re locuti, incusabantur, ut quis prævenire et reum destinare properat; pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valetudine et contactu. Sed

Minutius et Servæus damnati, indicibus accessêre. Tractique sunt in casum eumdem Julius Africanus, è Santonis, Gallicâ civitate, Sejus Quadratus: originem non reperi. Neque sum ignarus, à plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et pœna, dum copiâ fatiscunt, aut, quæ ipsis nimia et mœsta fuerant, ne pari tædio lecturos adficerent, verentur. Nobis pleraque digna cognitu obvenêre, quanquam ab aliis incelebrata.

VIII. Nam eâ tempestate, quâ Sejani amicitiam ceteri falsò exsuerant, ausus est eques Romanus M. Terentius, ob id reus, amplecti, ad hunc modum apud senatum ordiendo: « Fortunæ quidem meæ fortasse minùs expediat adgnoscere crimen, quàm abnuere: sed utcumque casura res est, fatebor, et fuisse me Sejano amicum, et ut essem expetîsse, et postquam adeptus eram, lætatum. Videram collegam patris, regendis prætoriis cohortibus; mox urbis et militiæ munia simul obeuntem: illius propinqui et adfines honoribus augebantur: ut quisque Sejano intimus, ita ad Cæsaris amicitiam validus: contrà quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur: nec quemquam exemplo adsumo: cunctos, qui novissimi consilii expertes fuimus, meo unius discrimine defendam. Non enim Sejanum Vulsiniensem, sed Claudiæ et Juliæ domûs partem, quas adfinitate occupaverat, tuum, Cæsar, generum, tui consulatûs socium, tua officia in republicâ capessentem, colebamus. Non est nostrum æstimare, quem supra ceteros, et quibus de causis extollas. Tibi summum rerum judicium dii dedêre: nobis obsequii gloria relicta est. Spectamus porro, quæ coràm habentur, cui ex te opes, honores, quis plurima juvandi nocendive potentia: quæ Sejano fuisse, nemo negaverit: abditos principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere, illicitum, anceps: nec ideo adsequare. Ne, patres conscripti, ultimum Sejani diem, sed sedecim annos cogitaveritis: etiam Satrium atque Pomponium venerabamur: libertis quoque ac janitoribus ejus notescere, pro magnifico accipiebatur. Quid ergo? indistincta hæc defensio et promiscua dabitur? immo justis terminis dividatur: insidiæ in republicam, consilia cædis adversùm imperatorem, puniantur: de amicitiâ et officiis idem finis et te, Cæsar, et nos absolverit ».

IX. Constantia orationis, et quia repertus erat, qui efferret, quæ omnes animo agitabant, eò usque potuêre, ut accusatores ejus, additis quæ ante deliquerant, exsilio aut morte multarentur. Secutæ dehinc Tiberii litteræ in Sex. Vestilium, prætorium, quem Druso fratri percarum, in cohortem suam transtulerat: causa offensionis Vestilio fuit: seu composuerat quædam in C. Cæsarem, ut impudicum, sive ficto habita fides: atque ob id convictu principis prohibitus, quum senili manu ferrum tentavisset, obligavit

venas: precatusque per codicillos, immiti rescripto, venas resolvit. Acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco simul ac Sabino Calvisio, majestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adjiciebatur, clari genus, et quidam summis honoribus: contremueruntque patres: nam quotus quisque adfinitatis, aut amicitiæ tot illustrium virorum, expers erat? ni Celsus urbanæ cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset. Cæsar Pollionis, ac Viniciani Scaurique causam, ut ipse cum senatu nosceret, distulit; datis quibusdam in Scaurum tristibus notis.

X. Ne feminæ quidem exsortes periculi: quà occupandæ reipublicæ argui non poterant, *ob lacrymas* incusabantur: necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, quòd filii necem flevisset. Hæc apud senatum: nec secus apud principem Vescularius Atticus, ac Julius Marinus ad mortem aguntur, è vetustissimis familiarium Rhodum secuti, et apud Capreas individui. Vescularius insidiarum in Libonem internuntius: Marino participe, Sejanus Curtium Atticum oppresserat: quò lætiùs acceptum, sua exempla in consultores recidisse. Per idem tempus L. Piso pontifex, rarum in tantâ claritudine, fato obiit; nullius servilis sententiæ sponte auctor, et quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. Patrem ei censorium fuisse memoravi: ætas ad octogesimum annum processit: decus triumphale in Thraciâ meruerat, sed præcipua ex eo gloria, quòd præfectus urbi recèns, continuam potestatem, et insolentiâ parendi graviorem, mirè temperavit.

XI. Namque antea, profectis domo regibus, ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui jus redderet, ac subitis mederetur: feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, pòst ab Tullo Hostilio Numam Marcium, et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impositos: dein consules mandabant: duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas præficitur, qui consulare munus usurpet. Ceterùm Augustus bellis civilibus Cilnium Mæcenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam præposuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem populi, ac tarda legum auxilia, sumpsit è consularibus, qui coerceret servitia, et quod civium audaciâ turbidum, nisi vim metuat: primusque Messala Corvinus eam potestatem, et paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi. Tum Taurus Statilius, quanquam provectâ ætate, egregiè toleravit. Dein Piso viginti per annos pariter probatus, publico funere, ex decreto senatûs, celebratus est.

XII. Relatum inde ad patres à Quinctiliano, tribuno plebei, *de libro Sibyllæ, quem* Caninius Gallus, quindecimvir, *recipi inter ceteros ejusdem vatis, et eâ de re senatusconsultum*

postulaverat: quo per discessionem facto, misit litteras Cæsar, modicè tribunum increpans, *ignarum antiqui moris ob juventam*; Gallo exprobrabat, « quòd scientiæ cærimoniarumque vetus, incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut assolet, lecto per magistros, æstimatoque carmine, apud infrequentem senatum egisset». Simul commonefecit; «quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, sanxisse Augustum, quem intra diem ad prætorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret » : quod à majoribus quoque decretum erat, post exustum sociali bello Capitolium, quæsitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam, et Italicas colonias carminibus Sibyllæ, una seu plures fuêre, datoque sacerdotibus negotio, quantum humanâ ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirûm is liber subjicitur.

XIII. Iisdem consulibus, gravitate annonæ juxta seditionem ventum : multaque, et plures per dies, in theatro licentiùs efflagitata, quàm solitum, adversùm imperatorem : quîs commotus, incusavit magistratus patresque, « quòd non publicâ auctoritate populum coercuissent » : addiditque, « quibus è provinciis, et quantò majorem, quàm Augustus, rei frumentariæ copiam advectaret ». Ita castigandæ plebi compositum senatusconsultum, priscâ severitate : neque segniùs consules edixêre : silentium ipsius non civile, ut crediderat, sed in superbiam accipiebatur.

XIV. Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius, equites Romani, cecidêre conjurationis crimine. Ex quîs Geminius prodigentiâ opum, ac mollitiâ vitæ amicus Sejano; nihil ad serium. Et Julius Celsus, tribunus, in vinclis laxatam catenam, et circumdatam, in diversum tendens, suam ipse cervicem perfregit. At Rubrio Fabato, tanquam, desperatis rebus Romanis, Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi : sanè is repertus apud fretum Siciliæ, retractusque per centurionem, nullas probabiles causas longinquæ peregrinationis adferebat : mansit tamèn incolumis, oblivione magis quàm clementiâ.

XV. Servio Galbâ, L. Sullâ coss. diu quæsito, quos neptibus suis maritos destinaret Cæsar, postquam instabat virginum ætas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus; Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri familiâ erat; mitis ingenio, et comptæ facundiæ. Cassius plebei Romæ generis, verùm antiqui honoratique, et severâ patris disciplinâ eductus, facilitate sæpiùs, quàm industriâ, commendabatur. Huic Drusillam, Vinicio Juliam, Germanico genitas, conjungit : superque eâ re, senatui scripsit, levi cum honore juvenum : dein, redditis absentiæ causis admodum vagis, flexit ad graviora, et offensiones ob rempublicam cœptas : utque Macro præfectus,

tribunorumque et centurionum pauci, secum introirent, quotiens curiam ingrederetur » : factoque largè, et sine præscriptione generis, aut numeri, senatusconsulto, ne tecta quidem urbis, adeo publicum consilium nunquam adiit, deviis plerumque itineribus ambigens patriam et declinans.

XVI. Intereà magna vis accusatorum in eos irrupit, qui pecunias fœnore auctitabant, adversum legem dictatoris Cæsaris, quâ « de modo credendi, possidendique intra Italiam » cavetur; omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. Sanè vetus urbi fœnebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima causa : eòque cohibebatur, antiquis quoque, et minùs corruptis moribus. Nam primò duodecim tabulis sanctum, « ne quis unciario fœnore ampliùs exerceret », quum antea ex libidine locupletium agitaretur : dein rogatione tribunitiâ, ad semuncias redacta : postremò vetita versura: multisque plebis scitis obviam itum fraudibus, quæ totiens repressæ, miras per artes rursum oriebantur. Sed tum Gracchus prætor, cui ea quæstio evenerat, multitudine periclitantium subactus, retulit ad senatum : trepidique patres (neque enim quisquam tali culpâ vacuus) veniam à principe petivêre : et concedente, annus in posterum, sexque menses dati, quîs, secundum jussa legis, rationes familiares quisque componerent.

XVII. Hinc inopia rei nummariæ, commoto simul omnium ære alieno; et quia, tot damnatis, bonisque eorum divenditis, signatum argentum fisco vel ærario attinebatur : ad hoc senatus præscripserat, « duas quisque fœnoris partes in agris per Italiam collocaret ». Sed creditores in solidum appellabant : nec decorum appellatis, minuêre fidem. Ita primò concursatio, et preces; dein strepere prætoris tribunal : eaque, quæ remedio quæsita, venditio, et emptio, in contrarium mutari; quia fœneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. Copiam vendendi secutâ vilitate, quantò quis obæratior, ægriùs distrahebant; multique fortunis provolvebantur : eversio rei familiaris dignitatem ac famam præceps dabat : donec tulit opem Cæsar, disposito per mensas millies sestertio, factâque mutandi copiâ sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cavisset. Sic refecta fides, et paulatim privati quoque creditores reperti : neque emptio agrorum exercita ad formam senatusconsulti, acribus, ut fermè talia, initiis, incurioso fine.

XVIII. Dein redeunt priores metus, postulato majestatis Considio Proculo : qui nullo pavore diem natalem celebrans, raptus in curiam, pariterque damnatus, interfectusque. Et sorori ejus Sanciæ aquâ atque igni interdictum, accusante Q. Pomponio : is moribus inquies, « hæc et hujuscemodi à se factitari » prætendebat, « ut, partâ apud principem gratiâ, periculis Pomponii Secundi

fratris mederetur». Etiam in Pompeiam Macrinam exsilium statuitur, cujus maritum, Argolicum, socerum Laconem, è primoribus Achæorum, Cæsar adflixerat. Pater quoque, illustris eques Romanus, ac frater prætorius, quum damnatio instaret, se ipsi interfecêre : datum erat crimini, «quòd Theophanem Mitylenæum, proavum eorum, Cn. Magnus inter intimos habuisset : quòdque defuncto Theophani cœlestes honores Græca adulatio tribuerat ».

XIX. Post quos Sex. Marius, Hispaniarum ditissimus, defertur *incestâsse filiam*, et saxo Tarpeio dejicitur : ac ne dubium haberetur, magnitudinem pecuniæ malo vertisse, aurariasque ejus, quanquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit : irritatusque suppliciis, cunctos, qui carcere attinebantur, accusati societatis cum Sejano, necari jubet. Jacuit immensa strages : omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi, aut aggerati : neque propinquis aut amicis adsistere, illacrymare, ne visere quidem diutius dabatur ; sed circumjecti custodes, et in mœrorem cujusque intenti, corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur : ubi fluitantia, aut ripis adpulsa, non cremare quisquam, non contingere : interciderat sortis humanæ commercium vi metûs : quantumque sævitia glisceret, miseratio arcebatur.

XX. Sub idem tempus C. Cæsar, discedenti Capreas avo comes, Claudiam, M. Silani filiam, conjugio accepit ; immanem animum subdolâ modestiâ tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum ruptâ voce ; qualem diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multùm distantibus verbis. Unde mox scitum Passieni oratoris dictum percrebuit, «Neque meliorem unquam servum, neque deteriorem dominum fuisse». Non omiserim præsagium Tiberii de Ser. Galbâ, tum consule ; quem accitum, et diversis sermonibus pertentatum, postremò Græcis verbis in hanc sententiam adlocutus : «Et tu, Galba, quandoque degustabis imperium», seram ac brevem potentiam significans, scientiâ Chaldæorum artis, cujus apiscendæ, otium apud Rhodum, magistrum Thrasyllum habuit, peritiam ejus hoc modo expertus.

XXI. Quotiens super negotio consultaret, editâ domûs parte, ac liberti unius conscientiâ utebatur : is litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus imminet) præibat eum, cujus artem experiri Tiberius statuisset ; et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subjectum mare præcipitabat, ne index arcani exsisteret. Igitur Thrasyllus iisdem rupibus inductus, postquam percunctantem commoverat, *imperium* ipsi, et futura solerter patefaciens, interrogatur, «an suam quoque genitalem horam comperisset : quem tum annum, qualem diem haberet»? Ille positus siderum ac

spatia dimensus, hærere primò, dein pavescere, et, quantum introspiceret, magis ac magis trepidùs admirationis et metûs, postremò exclamat «ambiguum sibi ac propè ultimum discrimen instare». Tum complexus eum Tiberius, «præscium periculorum et incolumem fore» gratatur; quæque dixerat, oraculi vice accipiens, inter intimos amicorum tenet.

XXII. Sed mihi hæc ac talia audienti, in incerto judicium est, fatone res mortalium, et necessitate immutabili, an fortè volvantur: quippe sapientissimos veterum, quique sectam eorum æmulantur, diversos reperies, ac multis insitam opinionem, «non initia nostri, non finem, non denique homines diis curæ: ideo creberrima tristia in bonos, et læta apud deteriores esse». Contrà alii, «fatum quidem congruere rebus» putant, «sed non è vagis stellis, verùm apud principia, et nexus naturalium causarum: ac tamen electionem vitæ» nobis relinquunt; «quam ubi elegeris, certum imminentium ordinem: neque mala vel bona, quæ vulgus putet: multos qui conflictari adversis videantur, beatos; ac plerosque, quanquam magnas per opes, miserrimos: si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prosperâ inconsultè utantur». Ceterùm plurimis mortalium non eximitur, quin «primo cujusque ortu ventura destinentur: sed quædum secus, quàm dicta sint, cadere, fallaciis ignara dicentium: ita corrumpi fidem artis, cujus clara documenta, et antiqua ætas et nostra tulerit». Quippe à filio ejusdem Thrasylli prædictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incepto longiùs abierim.

XXIII. Iisdem consulibus, Asinii Galli mors vulgatur, quem egestate cibi peremptum haud dubium; sponte, vel necessitate, incertum habebatur. Consultusque Cæsar *an sepeliri sineret*, non erubuit permittere, ultròque incusare «casus, qui reum abstulissent, antequam coràm convinceretur»: scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi judicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde exstinguitur, quum se miserandis alimentis, mandendo è cubili tomento, nonum ad diem detinuisset. Tradidêrê quidam, præscriptum fuisse Macroni, si arma ab Sejano tentarentur, extractum custodiâ juvenem (nam in palatio attinebatur) ducem populo imponere: mox, quia rumor incedebat, «fore, ut nurui ac nepoti conciliaretur Cæsar», sævitiam, quàm pœnitentiam maluit.

XXIV. Quin et invectus in defunctum, «probra corporis, exitiabilem in suos, infensum reipublicæ animum» objecit: «recitarique factorum dictorumque ejus descripta per dies» jussit: quo non aliud atrocius visum: adstitisse tot per annos, qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent; et potuisse avum audire, legere, in publicum promere, vix fides; nisi quòd Actii

centurionis, et Didymi liberti epistolæ, servorum nomina præferebant, ut quis egredientem cubiculo Drusum pulsaverat, exterruerat: etiam sua verba centurio, sævitiæ plena, tanquam egregium, vocesque deficientis adjecerat, quîs primò alienationem mentis simulans, quasi per dementiam, funesta Tiberio; mox ubi exspes vitæ fuit, meditatas, compositasque diras imprecabatur: «ut quemadmodum nurum, filiumque fratris, et nepotes, domumque omnem cædibus complevisset; ita pœnas nomini generique majorum, et posteris exsolveret». Obturbabant quidem patres, specie detestandi: sed penetrabat pavor, et admiratio, callidum olim et tegendis sceleribus obscurum, huc confidentiæ venisse, ut, tanquam demotis parietibus, ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter servorum ictus, extrema vitæ alimenta frustrà orantem.

XXV. Nondum is dolor exoleverat quum de Agrippinâ auditum, quam, interfecto Sejano, spe sustentatam provixisse reor, et, postquam nihil de sævitiâ remittebatur, voluntate exstinctam: nisi si, negatis alimentis, adsimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. Enimvero Tiberius fœdissimis criminationibus exarsit, «impudicitiam» arguens, «et Asinium Gallum adulterum, ejusque morte ad tædium vitæ compulsam». Sed Agrippina, æqui impatiens, dominandi avida, virilibus curis, feminarum vitia exsuerat. «Eodem die defunctum, quo biennio antè Sejanus pœnas luisset, memoriæque id prodendum», addidit Cæsar: jactavitque quòd non laqueo strangulata, neque in Gemonias projecta foret». Actæ ob id grates, decretumque «ut quintodecimo Kalendas Novembris, utriusque necis die, per omnîs annos, donum Jovi sacraretur».

XXVI. Haud multò pòst Cocceius Nerva, continuus principis, omnis divini humanique juris sciens, integro statu, corpore illæso, moriendi consilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum, adsidere, causas requirere, addere preces, fateri postremò «grave conscientiæ, grave famæ suæ, si proximus amicorum, nullis moriendi rationibus, vitam fugeret»: aversatus sermonem Nerva, abstinentiam cibi conjunxit. Ferebant gnari cogitationum ejus, quantò propiùs mala reipublicæ viseret, irâ, et metu, dum integer, dum intentatus, honestum finem voluisse. Ceterùm Agrippinæ pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. Nupta olim Cn. Pisoni, et palàm læta morte Germanici, quum Piso caderet, precibus Augustæ, nec minùs inimicitiis Agrippinæ defensa erat: ut odium, gratia desiêre; jus valuit: petitaque criminibus haud ignotis, suâ manu, sera magis, quàm immerita supplicia persolvit.

XXVII. Tot luctibus funestâ civitate, pars mœroris fuit, quòd Julia, Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum

Rubellii Blandi, cujus avum, Tiburtem, equitem Romanum, plerique meminerant. Extremo anni mors Ælii Lamiæ funere censorio celebrata, qui administrandæ Syriæ imagine tandem exsolutus, urbi præfuerat: genus illi decorum; vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat. Exin, Flacco Pomponio Syriæ proprætore defuncto, recitantur Cæsaris litteræ, quis incusabat « egregium quemque, et regendis exercitibus idoneum, abnuere id munus: seque eâ necessitudine ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere provincias adigerentur » oblitus Arruntium, ne Hispaniam pergeret, decimum jam annum attineri. Obiit eodem anno et M. Lepidus, de cujus moderatione, atque sapientia, in prioribus libris satis collocavi: neque nobilitas diutiùs demonstranda est: quippe Æmilium genus fecundum bonorum civium, et qui eâdem familiâ corruptis moribus, illustri tamen fortunâ egêre.

XXVIII. Paulo Fabio, L. Vitellio coss. post longum seculorum ambitum, avis phœnix in Ægyptum venit, præbuitque materiem doctissimis indigenarum, et Græcorum, multa super eo miraculo disserendi: de quibus congruunt, et plura ambigua, sed cognitu non absurda, promere libet. Sacrum Soli id animal, et ore ac distinctu pinnarum à ceteris avibus diversum, consentiunt, qui formam ejus definîere. De numero annorum varia traduntur: maximè vulgatum, quingentorum spatium: sunt qui adseverent, mille quadringentos sexaginta unum interjici; prioresque alites Sesostride primùm, pòst Amaside dominantibus, dein Ptolemæo, qui ex Macedonibus tertius regnavit, in civitatem, cui Heliopolis nomen, advolavisse, multo ceterarum volucrum comitatu, novam faciem mirantium. Sed antiquitas quidem obscura: inter Ptolemæum ac Tiberium minùs ducenti quinquaginta anni fuerunt: unde nonnulli falsum hunc phœnicem, neque Arabum è terris credidêre, nihilque usurpavisse ex his, quæ vetus memoria firmavit: confecto quippe annorum numero, ubi mors propinquet, suis in terris struere nidum, eique vim genitalem adfundere, ex quâ fœtum oriri: et primam adulto curam sepeliendi patris; neque id temerè, sed sublato murrhæ pondere, tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui sit, subire patrium corpus, inque Solis aram perferre, atque adolere. Hæc incerta et fabulosis aucta. Ceterùm adspici aliquando in Ægypto eam volucrem, non ambigitur.

XXIX. At Romæ cæde continuâ, Pomponius Labeo, quem præfuisse Mœsiæ retuli, per abruptas venas sanguinem effudit; æmulataque est conjux Paxæa: nam promptas ejusmodi mortes, metus carnificis faciebat: et quia damnati, publicatis bonis, sepulturâ prohibebantur; eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. Sed Cæsar, missis ad

senatum litteris, disseruit, «morem fuisse majoribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere : id se repetivisse in Labeone : atque illum, quia malè administratæ provinciæ, aliorumque criminum urgebatur, culpam invidiâ velavisse; frustrà conterritâ uxore, quàm, etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse». Mamercus dein Scaurus rursum postulatur, insignis nobilitate et orandis causis, vitâ probrosus : nihil hunc amicitia Sejani, sed labefecit haud minùs validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultiùs exercebat : detuleratque argumentum tragœdiæ, à Scauro scriptæ, additis versibus, qui in Tiberium flecterentur. Verùm ab Servilio et Cornelio accusatoribus, *adulterium Liviæ, magorum sacra* objectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Æmiliis, damnationem anteit; hortante Sexitiâ uxore, quæ incitamentum mortis, et particeps fuit.

XXX. Ac tamen accusatores, si facultas incideret, pœnis adficiebantur : ut Servilius Corneliusque, perdito Scauro famosi, quia pecuniam à Vario Ligure, omittendæ delationis, ceperant, in insulas, interdicto igni atque aquâ, demoti sunt : et Abudius Ruso functus ædilitate, dum Lentulo Gætulico, sub quo legioni præfuerat, periculum facessit, «quòd is Sejani filium generum destinâsset», ultrò damnatur, atque urbe exigitur. Gætulicus eâ tempestate superioris Germaniæ legiones curabat, mirumque amorem adsecutus erat; effusæ clementiæ, modicus severitate, et proximo quoque exercitui, per L. Apronium socerum, non ingratus : unde fama constans, ausum mittere ad Cæsarem litteras, «Adfinitatem sibi cum Sejano haud sponte, sed consilio Tiberii cœptam : perinde se, quàm Tiberium, falli potuisse : neque errorem eumdem illi sine fraude, aliis exitio habendum : sibi fidem integram, et, si nullis insidiis peteretur, mansuram : successorem non aliter, quàm indicium mortis, accepturum : firmarent velut fœdus, quo princeps ceterarum rerum potiretur, ipse provinciam retineret». Hæc mira quanquam, fidem ex eo trahebant; quòd unus omnium Sejani adfinium incolumis, multâque gratiâ mansit : reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam ætatem, magisque famâ, quàm vi, stare res suas.

XXXI. C. Cestio, M. Servilio coss. nobiles Parthi in urbem venêre, ignaro rege Artabano. Is metu Germanici fidus Romanis, æquabilis in suos, mox superbiam in nos, sævitiam in populares sumpsit; fretus bellis, quæ secunda adversum circumjectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii, ut inermem, despiciens, avidusque Armeniæ, cui, defuncto rege Artaxiâ, Arsacen liberorum suorum veterrimum imposuit, additâ contumeliâ, et missis, qui «gazam à Vonone relictam in Syriâ Ciliciâque» reposcerent; simul «veteres Persarum ac Macedonum terminos, seque inva-

surum possessa Cyro, et pòst Alexandro », per vaniloquentiam ac minas jaciebat. Sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familiâ, ac perinde opibus, et proximus huic Abdus, ademptæ virilitatis : non despectum id apud barbaros, ultròque potentiam habet. Ii, adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summæ rei imponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque, aut nondum adultis, Phraaten, regis Phraatis filium, Româ poscebant : « Nomine tantùm et auctore opus, ut sponte Cæsaris, ut genus Arsacis, ripam apud Euphratis cerneretur ».

XXXII. Cupitum id Tiberio : ornat Phraaten, accingitque paternum ad fastigium : destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. Intereà, cognitis insidiis, Artabanus tardari metu, modò cupidine vindictæ inardescere : et barbaris cunctatio, servilis : statim exsequi, regium videtur. Valuit tamen utilitas, ut Abdum, specie amicitiæ vocatum ad epulas, lento veneno illigaret, Sinnacen dissimulatione ac donis, simul per negotia, moraretur. Et Phraates apud Syriam, dum, omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum insumit, patriis moribus impar, morbo absumptus est. Sed non Tiberius omisit incepta. Tiridaten, sanguinis ejusdem, æmulum Artabano; reciperandæque Armeniæ Iberum Mithridaten deligit, conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat : et cunctis, quæ apud Orientem parabantur, L. Vitellium præfecit. Eo de homine haud sum ignarus, sinistram in urbe famam, pleraque fœda memorari : ceterùm regendis provinciis priscâ virtute egit : unde regressus, et formidine C. Cæsaris, familiaritate Claudii, turpe in servitium mutatus. exemplar apud posteros adulatorii dedecoris habetur : cesseruntque prima postremis, et bona juventæ senectus flagitiosa oblitteravit.

XXXIII. At ex regulis, prior Mithridates Pharasmanen perpulit, dolo et vi conatus suos juvare : repertique corruptores, ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt : simul Iberi magnis copiis Armeniam irrumpunt . et urbe Artaxatâ potiuntur. Quæ postquam Artabano cognita, filium Oroden ultorem parat, datque Parthorum copias, mittit qui auxilia mercede facerent. Contrà Pharasmanes adjungere Albanos, accire Sarmatas; quorum Sceptuchi, utrimque donis acceptis, more gentico diversa induêre. Sed Iberi locorum potentes, Caspiâ viâ Sarmatam in Armenios raptim effundunt : at qui Parthis adventabant, facilè arcebantur : quum alios incessus hostis clausisset : unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, æstas impediret : quia flatibus Etesiarum implentur vada; hibernus Auster revolvit fluctus, pulsoque introrsùs freto, brevia littorum nudantur.

XXXIV. Interim Oroden, sociorum inopem, auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam, et detrectantem incessere, adequitare castris, infensare pabula; ac sæpe, in modum obsidii, stationibus cingebat: donec Parthi, contumeliarum insolentes, circumsisterent regem, poscerent prælium: atque illis sola in equite vis; Pharasmanes et pedite valebat. Nam Iberi Albanique, saltuosos locos incolentes, duritiæ patientiæque magis insuevêre. Feruntque «se Thessalis ortos, quâ tempestate Jason, post avectam Medeam, genitosque ex eâ liberos, inanem mox regiam Æetæ, vacuosque Colchos repetivit». Multaque de nomine ejus, et oraculum Phrixi celebrant: nec quisquam ariete sacrificaverit, credito vexisse Phrixum: sive id animal, seu navis insigne fuit. Ceterùm, directâ utrimque acie, Parthus «imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum, contraque ignobilem Iberum mercenario milite», disserebat. Pharasmanes «integros semet à Parthico dominatu; quantò majora peterent, plus decoris victores, aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos»: simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum agmina; hinc viros, inde prædam ostendere.

XXXV. Enimvero apud Sarmatas non una vox ducis: se quisque stimulant, «ne pugnam per sagittas inirent; impetu et cominus præveniendum». Variæ hinc bellantium species; quum Parthus sequi vel fugere pari arte suetus, distraheret turmas, spatium ictibus quæreret; Sarmatæ, omisso arcu, quo breviùs valent, contis gladiisque ruerent: modò equestris prælii more, frontis et tergi vices; aliquando, ut conferta acies, corporibus et pulsu armorum pellerent, pellerentur. Jamque et Albani Iberique prensare, detrudere, ancipitem pugnam hostibus facere; quos super, eques, et propioribus vulneribus pedites adflictabant. Inter quæ Pharasmanes Orodesque, dum strenuis adsunt, aut dubitantibus subveniunt, conspicui, eòque gnari, clamore, telis, equis concurrunt: instantiùs Pharasmanes; nam vulnus per galeam adegit: nec iterare valuit, prælatus equo, et fortissimis satellitum protegentibus saucium. Fama tamen occisi falsò credita, exterruit Parthos, victoriamque concessêre.

XXXVI. Mox Artabanus totâ mole regni ultum iit; peritiâ locorum ab Iberis meliùs pugnatum: nec ideo abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius, et subdito rumore tanquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. Tum omissa Armenia, versæque Artabani res; illiciente Vitellio, «desererent regem, sævum in pace, et adversis præliorum exitiosum». Igitur Sinnaces, quem antea infensum memoravi, patrem Abdagesen, aliosque occultos consilii, et tunc continuis cladibus promptiores, ad defectionem trahit: adfluentibus paulatim, qui,

metu magis, quàm benevolentiâ, subjecti, repertis auctoribus sustulerant animum. Nec jam aliud Artabano reliquum, quàm, si qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quîs neque boni intellectus, neque mali cura, sed mercede aluntur, ministri sceleribus. His adsumptis, in longinqua et contermina Scythiæ fugam maturavit, spe auxilii, quia Hyrcanis Carmaniisque per adfinitatem innexus erat; atque interim posse Parthos absentium æquos, præsentibus mobiles, ad pœnitentiam mutari.

XXXVII. At Vitellius, profugo Artabano, et flexis ad novum regem popularium animis, hortatus Tiridaten *parata capessere*, robur legionum sociorumque, ripam ad Euphratis ducit. Sacrificantibus, quum hic more Romano Suovetaurilia daret, ille equum placando amni adornasset; nuntiavêre accolæ, «Euphraten, nullâ imbrium vi, sponte et immensum attolli; simul albentibus spumis, in modum diadematis, sinuare orbes; auspicium prosperi transgressûs»: quidam callidiùs interpretabantur, «initia conatûs secunda, neque diuturna: quia eorum, quæ terrâ cœlove portenderentur, certior fides; fluminum instabilis natura simul ostenderet omina, raperetque. Sed ponte navibus effecto, tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum millibus in castra venit: exsul quondam, et Tiberio, quum Dalmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator, eòque civitate Romanâ donatus: mox repetitâ amicitiâ regis, multo apud eum honore, præfectus campis, qui Euphrate et Tigre, inclutis amnibus, circumflui, Mesopotamiæ nomen acceperunt. Neque multò pòst Sinnaces auget copias; et columen partium Abdageses gazam et paratus regios adjicit. Vitellius ostentâsse Romana arma satis ratus, monet Tiridaten primoresque; hunc, «Phraatis avi et altoris Cæsaris, quæ utrobique pulchra meminerit»; illos, «obsequium in regem, reverentium in nos, decus quisque suum et fidem retinerent»: exin cum legionibus in Syriam remeavit.

XXXVIII. Quæ duabus æstatibus gesta conjunxi, quò requiesceret animus à domesticis malis. Non enim Tiberium, quanquam triennio post cædem Sejani, quæ ceteros mollire solent, tempus, preces, satias, mitigabant, quin incerta vel abolita pro gravissimis et recentibus puniret. Eo metu Fulcinius Trio, ingruentîs accusatores haud perpessus, supremis tabulis multa et atrocia in Macronem, ac præcipuos libertorum Cæsaris composuit, ipsi «fluxam senio mentem, et continuo abscessu velut exsilium» objectando. Quæ ab heredibus occultata, recitari Tiberius jussit: patientiam libertatis alienæ ostentans, et contemptor suæ infamiæ, an scelerum Sejani diu nescius, mox quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatisque, cui adulatio officit, per probra sal-

tem gnarus fieri. Iisdem diebus Granius Martianus senator, à C. Graccho majestatis postulatus, vim vitæ suæ attulit: Tatiusque Gratianus præturâ functus, lege eâdem extremum ad supplicium damnatus.

XXXIX. Nec dispares Trebellieni Rufi, et Sextii Paconiani exitus. Nam Trebellienus suâ manu cecidit; Paconianus in carcere, ob carmina illic in principem factitata, strangulatus est. Hæc Tiberius non mari, ut olim, divisus, neque per longinquos nuntios accipiebat, sed urbem juxta; eodem ut die, vel noctis interjectu, litteris consulum rescriberet: quasi adspiciens undantem per domos sanguinem, aut manus carnificum. Fine anni Poppæus Sabinus concessit vitâ, modicus originis, principum amicitiâ consulatum ac triumphale decus adeptus: maximisque provinciis per quatuor et viginti annos impositus; nullam ob eximiam artem, sed quòd par negotiis, neque suprà erat.

XL. Q. Plautius, Sex. Papinius coss. sequuntur. Eo anno, neque quòd L. Aruseius... morte ad fecti forent, adsuetudine malorum, ut atrox, advertebatur; sed exterruit, quòd Vibulenus Agrippa, eques Romanus, quum perorâssent accusatores, in ipsâ curiâ depromptum sinu venenum hausit; prolapsusque ac moribundus, festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque jam exanimis laqueo vexatæ. Ne Tigranes quidem, Armeniâ quondam potitus, ac tunc reus, nomine regio supplicia civium effugit. At C. Galba, consularis, et duo Blæsi voluntariò exitu cecidêre: Galba, tristibus Cæsaris litteris provinciam sortiri prohibitus; Blæsis sacerdotia, integrâ eorum domo destinata, convulsâ distulerat: tunc, ut vacua, contulit in alios: quod signum mortis intellexêre; et exsecuti sunt. Et Æmilia Lepida, quam juveni Druso nuptam retuli, crebris criminibus maritum insecuta, quanquam intestabilis, tamen impunita agebat, dum superfuit pater Lepidus; pòst à delatoribus corripitur, ob servum adulterum: nec dubitabatur de flagitio: ergo omissâ defensione, finem vitæ sibi posuit.

XLI. Per idem tempus Clitarum natio, Cappadoci Archelao subjecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in juga Tauri montis abscessit: locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur; donec M. Trebellius legatus, à Vitellio præside Syriæ cum quatuor millibus legionariorum, et delectis auxiliis missus, duos collis, quos barbari insederant (minori *Cadra*, alteri *Davara* nomen est) operibus circumdedit: et erumpere ausos ferro, ceteros siti ad deditionem coegit. At Tiridates, volentibus Parthis, Nicephorium et Anthemusiada, ceterasque urbes, quæ Macedonibus sitæ, Græca vocabula usurpant, Halumque et Artemitam, Parthica oppida, re-

cepit, certantibus gaudio, qui Artabanum, Scythas inter eductum, ob sævitiam exsecrati, come Tiridatis ingenium Romanas per artes sperabant.

XLII. Plurimùm adulationis Seleucenses induêre, civitas potens, septa muris, neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. Trecenti opibus, aut sapientiâ delecti, ut senatus : sua populo vis : et quoties concordes agunt, spernitur Parthus ; ubi dissensêre, dum sibi quisque contra æmulos subsidium vocant, accitus in partem, adversum omnes valescit. Id nuper acciderat, Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo usu : nam populi imperium juxta libertatem ; paucorum dominatio regiæ libidini propior est. Tum adventantem Tiridaten extollunt veterum regum honoribus, et quos recens ætas largiùs invenit : simul probra in Artabanum fundebant, « maternâ origine Arsaciden, cetera degenerem ». Tiridates rem Seleucensem populo permittit. Mox consultans, « quonam die solennia regni capesseret », litteras Phraatis et Hieronis, qui validissimas præfecturas obtinebant, accipit, *brevem moram* precantium. Placitumque, *opperiri viros præpollentis :* atque interim Ctesiphon, sedes imperii, petita : sed ubi diem ex die prolatabant, multis coram, et adprobantibus, Surena, patrio more, Tiridaten insigni regio evinxit.

XLIII. Ac si statim interiora, ceterasque nationes petivisset ; oppressa cunctantium dubitatio, et omnes in unum cedebant ; adsidendo castellum, in quod pecuniam et pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exsuendi pacta. Nam Phraates, et Hiero, et si qui alii delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam invidiâ in Abdagesen, qui tum aulâ, et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertêre. Isque in Hyrcanis repertus est, illuvie obsitus, et alimenta arcu expediens : ac primò, tanquam dolus pararetur, territus; ubi data fides *reddendæ dominationi venisse*, adlevatur animum, et *quæ repentina mutatio?* exquirit. Tum Hiero *pueritiam Tiridatis* increpat; « neque penes Arsaciden imperium, sed inane nomen apud imbellem externâ mollitiâ, vim in Abdagesis domo ».

XLIV. Sensit vetus regnandi, falsos in amore, odia non fingere : nec ultià moratus, quàm dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus, et præveniens inimicorum astus, amicorum pœnitentiam : neque exsuerat pædorem, ut vulgum miseratione adverteret : non fraus, non preces, nihil omissum, quò ambiguos illiceret, prompti firmarentur. Jamque multâ manu propinqua Seleuciæ adventabat ; quum Tiridates, simul famâ, atque ipso Artabano perculsus, distrahi consiliis, iret contrà, an bellum cunctatione tractaret. Quibus prælium et festinati casus placebant,

«disjectos et longinquitate itineris fessos, ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse» disserunt, «proditores nuper hostesque ejus, quem rursum foveant». Verùm Abdageses, «regrediendum in Mesopotamiam» censebat, «ut amne objecto, Armeniis interim, Elymæisque, et ceteris à tergo excitis, aucti copiis socialibus, et quas dux Romanus misisset, fortunam tentarent». Ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagesen, et Tiridates ignavus ad pericula erat: sed fugæ specie discessum; ac, principio à gente Arabum facto, ceteri domos abeunt, vel in castra Artabani: donec Tiridates, cum paucis in Syriam revectus, pudore proditionis omnes exsolvit.

XLV. Idem annus gravi igne urbem adficit, deustâ parte Circi, quæ Aventino contigua, ipsoque Aventino: quod damnum Cæsar ad gloriam vertit, exsolutis domuum et insularum pretiis. Millies sestertium eâ munificentiâ collocatum; tantò acceptius in vulgum, quantò modicus privatis ædificationibus. Ne publicè quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto, et scenam Pompeiani theatri; eaque perfecta, contemptu ambitionis, an per senectutem, haud dedicavit. Sed æstimando cujusque detrimento quatuor progeneri Cæsaris, Cn. Domitius, Cassius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque nominatione consulum, P. Petronius. Et, pro ingenio cujusque, quæsiti decretique in principem honores: quos omiserit receperitve, incerto fuit, ob propinquum vitæ finem. Neque enim multò pòst supremi Tiberio consules, Cn. Acerronius, C. Pontius magistratum occepêre, nimiâ jam potentiâ Macronis, qui gratiam C. Cæsaris nunquam sibi neglectam, acriùs in dies fovebat, impuleratque post mortem Claudiæ, quam nuptam ei retuli, uxorem suam Enniam immittendo, amore juvenem illicere, pactoque matrimonii vincire, nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur. Nam etsi commotus ingenio, simulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat.

XLVI. Gnarum hoc principi, eòque dubitavit de tradendâ republicâ primùm inter nepotes; quorum Druso genitus, sanguine et caritate propior, sed nondum pubertatem ingressus: Germanici filio robur juventæ, vulgi studia, eaque apud avum odii causa. Etiam de Claudio agitanti, quòd is compositâ ætate, bonarum artium cupiens erat, imminuta mens ejus obstitit. Sin extra domum successor quæreretur, ne memoria Augusti, ne nomen Cæsarum in ludibria et contumelias verterent, metuebat: quippe illi non perinde curæ gratia præsentium, quàm in posteros ambitio. Mox incertus animi, fesso corpore, consilium, cui impar erat, fato permisit; jactis tamen vocibus, per quas intelligeretur providus futurorum. Namque Macroni, non abditâ ambage, *Occidentem ab eo deseri, Orientem spectari* exprobravit. Et

C. Cæsari, fortè orto sermone, L. Sullam irridenti, *omnia Sullæ vitia, et nullam ejusdem virtutem habiturum* prædixit: simul, crebris cum lacrymis, minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu: *Occides hunc tu*, inquit, *et te alius*. Sed gravescente valetudine, nihil è libidinibus omittebat, in patientiâ firmitudinem simulans; solitusque eludere medicorum artes, atque eos, qui post tricesimum ætatis annum, ad internoscenda corpori suo utilia, vel noxia, alieni consilii indigerent.

XLVII. Interim Romæ futuris etiam post Tiberium cædibus semina jaciebantur. Lælius Balbus Acutiam, P. Vitellii quondam uxorem, majestatis postulaverat; quâ damnatâ, quum præmium accusatori decerneretur, Junius Otho, tribunus plebei, intercessit: unde illis odia, mox Othoni exsilium. Dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio secundo, conjurationis indice, fuerat, defertur impietatis in principem: connectebantur, ut conscii, et adulteri ejus, Cn. Domitius, Vibius Marsus, L. Arruntius. De claritudine Domitii suprà memoravi: Marsus quoque vetustis honoribus, et illustris studiis erat. « Sed testium interrogationi, tormentis servorum Macronem præsedisse », commentarii ad senatum missi ferebant; nullæque in eos imperatoris litteræ suspicionem dabant, invalido ac fortasse ignaro, ficta pleraque, ob inimicitias Macronis notas in Arruntium.

XLVIII. Igitur Domitius defensionem meditans, Marsus tanquam inediam destinavisset, produxêre vitam: Arruntius cunctationem et moras suadentibus amicis, « Non eadem omnibus decora » respondit: « sibi satis ætatis: neque aliud pœnitendum, quàm quòd, inter ludibria et pericula, anxiam senectam toleravisset, diu Sejano, nunc Macroni, semper alicui potentium invisus; non culpâ, sed ut flagitiorum impatiens. Sanè paucos et supremos principis dies posse vitari; quemadmodum evasurum imminentis juventam? An quum Tiberius, post tantam rerum experientiam, vi dominationis convulsus et mutatus sit, C. Cæsarem, vix finitâ pueritiâ, ignarum omnium, aut pessimis innutritum, meliora capessiturum, Macrone duce? qui ut deterior ad opprimendum Sejanum delectus, plura per scelera rempublicam conflictavisset: prospectare jam se acrius servitium, eòque fugere simul acta et instantia ». Hæc vatis in modum dictitans, venas resolvit. Documento sequentia erunt, bene Arruntium morte usum. Albucilla irrito ictu à semet vulnerata, jussu senatûs in carcerem fertur. Stuprorum ejus ministri, « Carsidius Sacerdos, prætorius, ut in insulam deportaretur; Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium; et eædem pœnæ in Lælium Balbum » decernuntur: id quidem à lætantibus, quia Balbus truci eloquentiâ habebatur, promptus adversum insontes.

XLIX. Iisdem diebus Sex. Papinius, consulari familiâ, repentinum et informem exitum delegit, jacto in præceps corpore: causa ad matrem referebatur, quæ pridem repudiata, adsentationibus atque luxu perpulisset juvenem ad ea, quorum effugium non nisi morte inveniret. Igitur accusata in senatu, quanquam genua patrum advolveretur, « luctumque communem, et magis imbecillum tali super casu feminarum animum, aliaque in eumdem dolorem mœsta et miseranda diu ferret, urbe tamen in decem annos prohibita est, donec minor filius lubricum juventæ exiret.

L. Jam Tiberium corpus, jam vires, nondum dissimulatio deserebat: idem animi rigor: sermone ac vultu intentus, quæsitâ interdum comitate, quamvis manifestam defectionem tegebat: mutatisque sæpiùs locis, tandem apud promontorium Miseni consedit, in villâ, cui L. Lucullus quondam dominus: illic eum adpropinquare supremis, tali modo compertum. Erat medicus arte insignis, nomine Charicles, non quidem regere valetudines principis solitus, consilii tamen copiam præbere. Is velut propria ad negotia digrediens, et per speciem officii manum complexus, pulsum venarum attigit; neque fefellit: nam Tiberius incertum an offensus, tantòque magis iram premens, *instaurari epulas* jubet, discumbitque ultra solitum; quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen « labi spiritum, nec ultra biduum duraturum » Macroni firmavit: inde cuncta colloquiis inter præsentes, nuntiis apud legatos et exercitus festinabantur. Decimo septimo Kalendas Aprilis, interclusâ animâ, creditus est mortalitatem explevisse. Et multo gratantum concursu, ad capienda imperii primordia C. Cæsar egrediebatur: quum repentè adfertur, « redire Tiberio vocem ac visus, vocarique, qui recreandæ defectioni cibum adferrent »: pavor hinc in omnes; et ceteri passim dispergi, se quisque mœstum aut nescium fingere: Cæsar in silentium fixus, à summâ spe, novissima exspectabat: Macro intrepidus « opprimi senem injectu multæ vestis » jubet, « discedique ab limine ». Sic Tiberius finivit, octavo et septuagesimo ætatis anno.

LI. Pater ei Nero, et utrimque origo gentis Claudiæ, quanquam mater in Liviam, et mox Juliam familiam, adoptionibus transierit. Casus primâ ab infantiâ ancipites: nam proscriptum patrem exsul secutus, ubi domum Augusti privignus introiit, multis æmulis conflictatus est, dum Marcellus, et Agrippa, mox Caius Luciusque Cæsares viguêre: etiam frater ejus Drusus prosperiore civium amore erat. Sed maximè in lubrico egit, acceptâ in matrimonium Juliâ, impudicitiam uxoris tolerans aut declinans. Dein Rhodo regressus, vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanæ arbitrium tribus fermè et viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diversa: egregium vitâ famâque

quoad privatus, vel in imperiis sub Augusto fuit: occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuère: idem inter bona malaque mixtus, incolumi matre: intestabilis sævitiâ, sed obtectis libidinibus, dum Sejanum dilexit, timuitve: postremò in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam, remoto pudore et metu, suo tantùm ingenio utebatur.

ANNALIUM LIB. XI.

Valerius Asiaticus à Suilio et Sosibio accusatur: in urbem rapitur; clam auditur: fraude Vitellii evertitur: securè moritur. Ob somnium interfecti. In perfidiam advocatorum lex Cincia postulatur, instigante Silio, repugnante Suilio, et aliis. Princeps advocatis præmia definit. Parthi discordant. Gotarzes pulsus vires reparat: pacem dein cum Bardane init. Iterum dissident; Bardanes victor à suis cæsus. Gotarzes regnat. Ludi seculares. Domitius Nero spe destinatur imperio. Messallina Silium deperit; at Claudius aliud agit; leges fert: novas litteras format: haruspices firmat. Cherusci regem Româ petunt; qui gratus primò, mox vilescit; in eum surgitur, ipse quoque se parat. Chaucos rebelles Corbulo reprimit: severitas ejus in milites. Frisios componit. Gannascum cædit. Ardor ejus à Claudio inhibitus. Curtii Rufi obscuritas et incrementa. Novius deprehensus cum ferro in principem. Quæstorum munus et numerus. Galli civitatem plenam adfectant: contradicitur: sed princeps ab eorum stat partibus; igitur impetrant, et primò quidem Ædui, Patricii suppleti. Senatus purgatus. Lustrum conditum. Messallina ruit, præcipiti etiam Silio, cui palam nubit. Undè turbantur aulici, deliberantque. Narcissus per pellices rem defert. Claudius, consultis amicis, trepidat. Messallina bacchatur: preces per Vestalem parat. Narcissus principem nutantem firmat, et incitat: preces amolitur. Supplicia sontium, Mnester et Traulus frustrà se excusant. Claudium languentem prævenit Narcissus. Messallina à Tribuno interficitur, Claudio nec quærente, nec curante. Hæc gesta annis ferè duobus.

Coss. { Ti. Claudio Cæsare IV. L. Vitellio III.
A. Vitellio, L. Vipstano.

I. NAM Valerium Asiaticum bis consulem, fuisse quondam adulterum ejus credidit; pariterque hortis inhians, quos ille à Lucullo cœptos insigni magnificentiâ extollebat, Suilium accusandis utrisque immittit. Adjungitur Sosibius, Britannici educator, qui per speciem benevolentiæ moneret Claudium, cavere vim atque opes principibus infensas: præcipuum auctorem Asiaticum interficiendi Cæsaris, non extimuisse in concione populi Romani

fateri, gloriamque facinoris ultrò petere : clarum ex eo in urbe, diditâ per provincias famâ, parare iter ad Germanicos exercitus; quandò genitus Viennæ, multisque et validis propinquitatibus subnixus, turbare gentiles nationes promptum haberet ». At Claudius, nihil ultrà scrutatus, citis cum militibus, tanquam opprimendo bello, Crispinum prætorii præfectum misit : à quo repertus est apud Baias; vinclisque inditis, in urbem raptus.

II. Neque data senatûs copia : intra cubiculum auditur, Messalinâ coram, et Suilio « corruptionem militum, quos pecuniâ et stupro in omni flagitio obstrictos » arguebat, exin « adulterium Poppææ, » ac postremùm « mollitiam corporis » objectante : ad quod victo silentio, prorupit reus, et, « interroga, inquit, Suilî, filios tuos : virum me esse fatebuntur » : ingressusque defensionem, commoto majorem in modum Claudio, Messallinæ quoque lacrymas excivit : quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium, ne elabi reum sineret. Ipsa ad perniciem Poppææ festinat subditis, qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent; adeo ignaro Cæsare, ut paucos post dies, epulantem apud se maritum ejus Scipionem percunctaretur, « cur sine uxore discubuisset » ? atque ille « functam fato » responderet.

III. Sed consultanti super absolutione Asiatici, flens Vitellius, commemoratâ « vetustate amicitiæ, utque Antoniam principis matrem pariter observavissent », dein, percursis « Asiatici in rempublicam officiis, recentique adversus Britanniam militiâ », quæque alia conciliandæ misericordiæ videbantur, « liberum ei mortis arbitrium » permisit : et secuta sunt Claudii verba, in eamdem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam « inediam et lenem exitum, remittere beneficium » Asiaticus ait : et usurpatis, quibus insueverat, exercitationibus, lauto corpore, hilarè epulatus, quum se « honestiùs calliditate Tiberii, vel impetu C. Cæsaris periturum » dixisset, « quàm quòd fraude muliebri, et impudico Vitellii ore caderet », venas exsolvit : viso tamen antè rogo, jussoque « transferri partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis minueretur »: tantum illi securitatis novissimæ fuit.

IV. Vocantur post hæc patres, pergitque Suilius addere reos equites Romanos illustres, quibus Petra cognomentum. Et causa necis, quòd domum suam Valerii et Poppææ congressibus præbuissent : verùm « nocturnæ quietis species » alteri objecta, « tanquam vidisset Claudium, spiceâ coronâ evinctum, spicis retrò conversis : eâque imagine gravitatem annonæ dixisset ». Quidam « pampineam coronam albentibus foliis visam, atque ita interpretatum » tradidêre, « vergente autumno mortem principis ostendi » Illud haud ambigitur, qualicumque insomnio ipsi fratrique perniciem allatam. Sestertium quindecies, et insignia præturæ Crispino

decreta. Adjecit Vitellius sestertium decies Sosibio; «quòd Britannicum præceptis, Claudium consiliis juvaret». Rogatus sententiam et Scipio : « Quum idem », inquit, « de admissis Poppææ sentiam, quod omnes, putate me idem dicere, quod omnes », eleganti temperamento inter conjugalem amorem, et senatoriam necessitatem.

V. Continuus indè et sævus accusandis reis Suilius, multique audaciæ ejus æmuli : nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens princeps, materiam prædandi patefecerat : nec quidquam publicæ mercis tam venale fuit, quàm ad vocatorum perfidia : adeo ut Samius, insignis eques Romanus, quadringentis nummorum millibus Suilio datis, et cognitâ prævaricatione, ferro in domo ejus incubuerit. Igitur, incipiente C. Silio, consule designato, cujus de potentiâ et exitio in tempore memorabo, consurgunt patres, legemque Ciuciam flagitant; quâ cavetur antiquitùs, « ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat ».

VI. Deinde, obstrepentibus his, quibus ea contumelia parabatur, discors Suilio Silius acriter incubuit, « veterum oratorum exempla » referens, « qui famam in posteros, præmia eloquentiæ cogitavissent pulcherrima : alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis fœdari; ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quæstuum spectaretur : quòd si in nullius mercedem negotia tueantur, pauciora fore : nunc inimicitias, accusationes, odia, et injurias foveri, ut, quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat : meminissent C. Asinii, et Messallæ, ac recentiorum Arruntii et Æsernini : ad summa provectos incorruptâ vitâ et facundiâ ». Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia, quâ « lege repetundarum tenerentur »; quum Suilius, et Cossutianus, et ceteri, qui non judicium (quippe in manifestos) sed pœnam statui videbant, circumsistunt Cæsarem, antè acta deprecantes. Et postquam annuit, agere incipiunt.

VII. « Quem illum tantâ superbiâ esse, ut æternitatem famæ spe præsumat? usui et rebus subsidium præparari, ne quis inopiâ advocatorum potentioribus obnoxius sit : neque tamen eloquentiam gratuitò contingere : omitti curas familiaris, ut quis se alienis negotiis intendat : multos militiâ, quosdam exercendo agros tolerare vitam : nihil à quoquam expeti, nisi cujus fructus antè providerit. Facilè Asinium, et Messallam, inter Antonium et Augustum bellorum præmiis refertos, aut ditium familiarum heredes Æserninos et Arruntios, magnum animum induisse : prompta sibi exempla, quantis mercedibus P. Clodius aut C. Curio concionari soliti sint : se modicos senatores; quietâ republicâ nulla, nisi pacis, emolumenta petere. Cogitaret plebem, quæ togâ enitesceret : sublatis

studiorum pretiis, etiam studia peritura». Ut minùs decora hæc, ita haud frustrà dicta princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum, usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur.

VIII. Sub idem tempus Mithridates, quem imperitâsse Armeniis, et ad præsentiam Cæsaris vinctum memoravi, monente Claudio, in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opibus. Is rex Iberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat «discordare Parthos : summaque imperii ambigua, minora sine curâ haberi». Nam inter Gotarzis pleraque sæva (qui necem fratri Artabano, conjugique ac filio ejus præparaverat, unde metus ejus in ceteros) accivêre Bardanen. Ille, ut erat magnis ausis promptus, biduo tria millia stadiorum invadit, ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat : neque cunctatur, quin proximas præfecturas corripiat, solis Seleucensibus dominationem ejus abnuentibus : in quos, ut patris sui quoque defectores, irâ magis, quàm ex usu præsenti accensus, implicatur obsidione urbis validæ, et munimentis objecti amnis, muroque et commeatibus firmatæ. Interim Gotarzes, Daharum Hyrcanorumque opibus auctus, bellum renovat : coactusque Bardanes omittere Seleuciam, Bactrianos apud campos castra contulit.

IX. Tunc, distractis Orientis viribus, et quònam inclinarent incertis, casus Mithridati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda castellorum ardua, simul Ibero exercitu campos persultante. Nec enim restitêre Armenii, fuso, qui prælium ausus erat, Demonacte præfecto. Paululùm cunctationis attulit rex minoris Armeniæ Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Cæsaris coercitus, et cuncta in Mithridaten fluxêre, atrociorem, quàm novo regno conduceret. At Parthi imperatores, quum pugnam pararent, fœdus repentè faciunt, cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecerat : congressique primò cunctanter, deinde complexi dextras, apud altaria deûm pepigêre, «fraudem inimicorum ulcisci, atque ipsi inter se concedere». Potiorque Bardanes visus retinendo regno : at Gotarzes, ne quid æmulationis exsisteret, penitùs in Hyrcaniam abiit : regressoque Bardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno, non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tamdiu eluserat.

X. Exin validissimas præfecturas invasit : et reciperare Armeniam, ni à Vibio Marso, Syriæ legato, bellum minitante, cohibitus foret. Atque interim Gotarzes, pœnitentiâ concessi regni, et revocante nobilitate, cui in pace duriùs servitium est, contrahit copias : et huic contra itum ad amnem Erinden : in cujus transgressu multum certato, pervicit Bardanes, prosperisque præliis medias nationes subegit ad flumen Ginden, quod Dahas Ariosque

disterminat. Ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi, quamquam victores, longinquam militiam adspernabantur. Igitur, exstructis monumentis, quibus opes suas testabatur, nec cuiquam antè Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur; ingens gloriâ, atque eò ferocior, et subjectis intolerantior: qui, dolo antè composito, incautum, venationique intentum interfecêre, primam intra juventam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perindè amorem inter populares, quàm metum apud hostes quæsivisset. Nece Bardanis turbatæ Parthorum res, inter ambiguos, quis in regnum acciperetur: multi ad Gotarzen inclinabant; quidam at Meherdaten, prolem Phraatis, obsidio nobis datum: dein prævaluit Gotarzes: potitusque regiam, per sævitiem ac luxum adegit Parthos, mittere ad principem Romanum occultas preces, quîs «permitti Meherdaten patrium ad fastigium» orabant.

XI. Iisdem consulibus ludi seculares, octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo, quàm Augustus ediderat, spectati sunt. Utriusque principis rationes prætermitto, satis narratas libris, quibus res imperatoris Domitiani composui: nam is quoque edidit ludos seculares; iisque intentiùs adfui, sacerdotio quindecimvirali præditus, ac tum prætor: quod non jactantiâ refero, sed quia collegio quindecimvirûm antiquitùs ea cura, et magistratus potissimum exsequebantur officia cærimoniarum. Sedente Claudio, Circensibus ludis, quum pueri nobiles equis ludicrum Trojæ inirent, interque eos Britannicus, imperatore genitus, et L. Domitius, adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis adscitus, favor plebis acrior in Domitium, loco præsagii acceptus est: vulgabaturque, «adfuisse infantiæ ejus dracones, in modum custodum»; fabulosa et externis miraculis adsimulata: nam ipse, haudquaquam suî detractor, unam omnino «anguem in cubiculo visam» narrare solitus est.

XII. Verùm inclinatio populi supererat, ex memoriâ Germanici, cujus illa reliqua suboles virilis: et matri Agrippinæ miseratio augebatur, ob sævitiam Messallinæ: quæ semper infesta, et tunc commotior, quominùs strueret crimina et accusatores, novo et furori proximo amore detinebatur. Nam in C. Silium, juventutis Romanæ pulcherrimum, ita exarserat, ut Juniam Silanam, nobilem feminam, matrimonio ejus exturbaret, vacuoque adultero potiretur. Neque Silius flagitii aut periculi nescius erat: sed certo, si abnueret, exitio, et nonnullâ fallendi spe, simul magnis præmiis, opperiri futura, et præsentibus frui, pro solatio habebat: illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum; egressibus adhærescere; largiri opes, honores: postremò, velut translatâ jam fortunâ, servi, liberti, paratus principis apud adulterum visebantur.

XIII. At Claudius matrimonii sui ignarus, et munia censoria usurpans, «theatralem populi lasciviam» severis edictis increpuit, «quòd in P. Pomponium consularem» (is carmina scenæ dabat) «inque feminas illustres probra jecerat». Et lege latâ, sævitiam creditorum coercuit, «ne in mortem parentum pecunias filiis familiarum fœnori darent». Fontesque aquarum ab Simbruinis collibus deductos, urbi intulit. Ac novas litterarum formas addidit, vulgavitque; comperto Græcam quoque litteraturam non simul cœptam, absolutamque.

XIV. Primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant; et antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur, et «litterarum semet inventores perhibent; «inde Phœnicas, quia mari præpollebant, intulisse Græciæ, gloriamque adeptos, tanquam repererint, quæ acceperant». Quippe fama est, «Cadmum, classe Phœnicum vectum, rudibus adhuc Græcorum populis artis ejus auctorem fuisse». Quidam «Cecropem Atheniensem, vel Linum Thebanum, et temporibus Trojanis Palamedem Argivum» memorant, «sexdecim litterarum formas: mox alios, ac præcipuum Simonidem ceteras reperisse». At in Italiâ Etrusci ab Corinthio Demarato, Aborigines Arcade ab Evandro didicerunt: et forma litteris Latinis, quæ veterrimis Græcorum. Sed nobis quoque paucæ primùm fuêre: deinde additæ sunt. Quo exemplo Claudius tres litteras adjecit, quæ usui, imperitante eo, post oblitteratæ, adspiciuntur etiam nunc in ære publicandis plebiscitis, per fora ac templa fixo.

XV. Retulit deinde ad senatum, super collegio haruspicum, «ne vetustissima Italiæ disciplina per desidiam exolesceret: sæpè adversis reipublicæ temporibus accitos, quorum monitu redintegratas cærimonias, et in posterum rectiùs habitas: primoresque Etruriæ sponte, aut Patrum Romanorum impulsu, retinuisse scientiam, et in familias propagâsse: quod nunc segniùs fieri, publicâ circa bonas artes socordiâ, et quia externæ superstitiones valescant: et læta quidem in præsens omnia; sed benignitati deûm gratiam referendam, ne ritus sacrorum, inter ambigua culti, per prospera oblitterarentur». Factum ex eo senatusconsultum; «viderent pontifices quæ retinenda firmandaque haruspicum».

XVI. Eodem anno Cheruscorum gens regem Româ petivit, amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine *Italicus*. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii; mater ex Catumero, principe Cattorum, erat: ipse formâ decorus, et armis equisque, in patrium nostrumque morem, exercitus. Igitur Cæsar auctum pecuniâ, additis stipatoribus, hortatur «gentile decus magno animo

capessere. Illum primum, Romæ ortum, néc obsidem, sed civem, ire externum ad imperium». Ac primò lætus Germanis adventus, atque eò magis, quòd nullis discordiis imbutus, pari in omnes studio ageret; celebrari, coli, modò comitatem et temperantiam nulli invisam, sæpiùs vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. Jamque apud proximos, jam longiùs clarescere: quum potentiam ejus suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conterminos populos, ac testificantur, « adimi veterem Germaniæ libertatem, et Romanas opes insurgere: adeo neminem iisdem in terris ortum, qui principem locum impleat, nisi exploratoris Flavii progenies supra cunctos attollatur? Frustrà Arminium præscribi: cujus si filius, hostili in solo adultus, in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimonio, servitio, cultu, omnibus externis: at si paterna Italico mens esset, non alium infensiùs arma contra patriam ac deos penates, quàm parentem ejus exercuisse ».

XVII. His atque talibus magnas copias coegêre. Nec pauciores Italicum sequebantur: « non enim irrupisse ad invitos, sed accitum » memorabant: « quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Catumero præberet: nec patrem rubori, quòd fidem adversùs Romanos, volentibus Germanis sumptam, nunquam omisisset: falsò libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatìm degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias habeant ». Adstrepebat huic alacre vulgus; et magno inter barbaros prælio victor rex; dein secundâ fortunâ ad superbiam prolapsus, pulsusque, ac rursùs Langobardorum opibus refectus, per læta, per adversa, res Cheruscas adflictabat.

XVIII. Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, et morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco: qui natione Caninefas, auxiliaris et diù meritus, pòst transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus, dites et imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magnâ cum curâ, et mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria et fossas adegit: lintribusque hostium depressis, et exturbato Gannasco, ubi præsentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignaras, populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit; ne quis agmine decederet, nec pugnam, nisi jussus, iniret: stationes, vigiliæ, diurna nocturnaque munia, in armis agitabantur. Feruntque « militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantùm accinctus foderet, morte punitos »: quæ nimia, et incertum an falsò jacta, originem tamen à

severitate ducis traxêre : intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversùs levia credebatur.

XIX. Ceterùm is terror milites hostesque in diversum adfecit ; nos virtutem auximus ; barbari ferociam infregêre. Et natio Frisiorum post rebellionem, clade L. Apronii cœptam, infensa, aut malè fida, datis obsidibus, consedit apud agros à Corbulone descriptos. Idem senatum, magistratus, leges imposuit : ac ne jussa exsuerent, præsidium immunivit; missis, qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo adgrederentur : nec irritæ, aut degeneres insidiæ fuêre adversùs transfugam et violatorem fidei. Sed cæde ejus motæ Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis præbebat ; ut lætâ apud plerosque, ita apud quosdam sinistrâ famâ : « cur hostem conciret ? adversa in rempublicam casura : sin prosperè egisset, formidolosum paci virum insignem, et ignavo principi prægravem ». Igitur Claudius adeò novam in Germanias vim prohibuit, « ut referri præsidia cis Rhenum » juberet.

XX. Jam castra in hostili solo molienti Corbuloni hæ litteræ redduntur. Ille, rè subitâ, quanquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus, quàm « beatos quondam duces Romanos » ! signum receptui dedit. Ut tamen miles otium exsueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti millium spatio fossam perduxit, quâ incerta Oceani vetarentur : insignia tamen triumphi indulsit Cæsar, quamvis bellum negavisset. Nec multò pòst Curtius Rufus eumdem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti ; unde tenuis fructus, nec in longum fuit : at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri, quîs subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras, nomine exercituum, precantium imperatorem, « ut quibus permissurus esset exercitus, triumphalia antè tribueret ».

XXI. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidêre, neque falsa prompserim ; et vera exsequi pudet. Postquàm adolevit, sectator quæstoris, cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto, vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum, et audita est vox : « Tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies ». Tali omine in spem sublatus, digressusque in urbem, et largitione amicorum, simul acri ingenio, quæsturam, et mox, nobiles inter candidatos, præturam principis suffragio adsequitur : quum hisce verbis Tiberius dedecus natalium ejus velavisset,

«Curtius Rufus videtur mihi ex se natus». Longâ post hæc senectâ, et adversùs superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremò Africam obtinuit: atque ibi defunctus, fatale præsagium implevit.

XXII. Intereà Romæ, nullis palàm, neque cognitis mox caussis, Cn. Novius, eques Romanus, ferro accinctus reperitur in cœtu salutantium principem: nam postquam tormentis dilaniabatur, de se Novius... conscios non edidit, incertùm an occultans. Iisdem consulibus P. Dolabella censuit «spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecuniâ eorum, qui quæsturam adipiscerentur». Apud majores virtutis id præmium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus: ac ne ætas quidem distinguebatur, quin primâ juventâ consulatùm ac dictaturas inirent. Sed quæstores, regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt: quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. Mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret: creatique primùm Valerius Potitus, et Æmilius Mamercus, LXIII anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. Dein gliscentibus negotiis, duo additi, qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiariâ jam Italiâ, et accedentibus provinciarum vectigalibus. Pòst, lege Sullæ, viginti creati supplendo senatui, cui judicia tradiderat: et quanquam equites judicia recuperavissent, quæstura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium gratuitò concedebatur, donec sententiâ Dolabellæ velut venundaretur.

XXIII. A. Vitellio, L. Vipstano consulibus, quum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliæ quæ *Comata* appellatur, fœdera et civitatem Romanam pridem adsecuti, jus adipiscendorum in urbe honorum expeterent, multus eâ super re variusque rumor, et studiis diversis apud principem certabatur, adseverantium: «non adeo ægram Italiam, ut senatum suppeditare urbi suæ nequiret: suffecisse olim indigenas consanguineis populis, nec pœnitere veteris reipublicæ. Quin adhuc memorari exempla, quæ priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. An parùm, quòd Veneti et Insubres curiam irruperint, nisi cœtus alienigenarum, velut captivitas, inferatur? quem ultra honorem residuis nobilium? aut si quis pauper è Latio senator foret? oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique, hostilium nationum duces, exercitus nostros ferro vique ceciderint, divum Julium apud Alesiam obsederint. Recentia hæc: quid si memoria eorum inoriretur, qui

Capitolio et arâ Romanâ manibus eorumdem prostratis. Fruerentur sanè vocabulo civitatis : sed insignia patrum, decora magistratuum, ne vulgarent».

XXIV. His atque talibus haud permotus princeps, et statim contrà disseruit, et, vocato senatu, ita exorsus est : «Majores mei (quorum antiquissimus Clausus, origine Sabinâ, simul in civitatem Romanam, et in familias patriciorum adscitus est) hortantur, uti paribus consiliis rempublicam capessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit. Neque enim ignoro Julios Albâ, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo, et, ne vetera scrutemur, Etruriâ Lucaniâque, et omni Italiâ, in senatum accitos. Postremò ipsam ad Alpes promotam, ut non modò singuli viritim, sed terræ gentesque in nomen nostrum coalescerent. Tunc solida domi quies, et adversùs externa floruimus, quum Transpadani in civitatem recepti, quum, specie deductarum per orbem terræ legionum, additis provincialium validissimis, fesso imperio subventum est. Num pœnitet Balbos ex Hispaniâ, nec minùs insignes viros è Galliâ Narbonensi transivisse? Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio Lacedæmoniis et Atheniensibus fuit, quanquam armis pollerent, nisi quòd victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantùm sapientiâ valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habuerit. Advenæ in nos regnaverunt. Libertinorum filiis magistratus mandari, non, ut plerique falluntur, repens, sed priori populo factitatum est. At cum Senonibus pugnavimus : scilicet Volsci et Æqui nunquam adversam nobis aciem instruxêre! Capti à Gallis sumus : sed et Tuscis obsides dedimus, et Samnitium jugum subivimus. Attamen si cuncta bella recenseas, nullum breviore spatio, quàm adversus Gallos, confectum : continua inde ac fida pax. Jam moribus, artibus, affinitatibus nostris mixti, aurum et opes suas inferant potiùs, quàm separati habeant. Omnia, patres conscripti, quæ nunc vetustissima creduntur, nova fuêre, plebei magistratus post patricios : Latini post plebeios : ceterarum Italiæ gentium post Latinos. Inveterascet hoc quoque : et quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit».

XXV. Orationem principis secuto patrum consulto, primi Ædui senatorum in urbe jus adepti sunt : datum id fœderi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant. Iisdem diebus in numerum patriciorum adscivit Cæsar vetustissimum quemque è senatu, aut quibus clari parentes fuerant : paucis jam reliquis familiarum, quas Romulus *majorum*, et L. Brutus *minorum gentium* appellaverant; exhaustis etiam, quas dictator Cæsar lege Cassiâ, et princeps Augustus lege Sæniâ sublegêre. Lætaque hæc in rempublicam munia, multo gaudio

censoris inibantur. Famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, mitem et recèns repertam, quàm ex severitate priscâ, rationem adhibuit; monendo, «secum quisque de se consultaret, peteretque jus exsuendi ordinis : facilem ejus rei veniam, et motos senatu, et excusatos simul propositurum : ut judicium censorum, ac pudor sponte cedentium permixti, ignominiam mollirent». Ob ea Vipstanus consul retulit, «patrem senatûs appellandum esse Claudium : quippe promiscuum *patris patriæ* cognomentum : nova in rempublicam merita non usitatis vocabulis honoranda». Sed ipse cohibuit consulem, ut nimiùm assentantem : condiditque lustrum, quo censa sunt civium LXIX centena, et XLIV millia. Isque illi finis inscitiæ erga domum suam fuit : haud multò post, flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

XXVI. Jam Messalina facilitate adulterorum in fastidium versâ, ad incognitas libidines profluebat; quum *abrumpi dissimulationem* etiam Silius, sive fatali vecordiâ, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. Quippe non eò ventum, ut senectam principis opperirentur : insontibus innoxia consilia; flagitiis manifestis, subsidium ab audaciâ petendum : adesse conscios, paria metuentes. Se cælibem, orbum, nuptiis et adoptando Britannico paratum : mansuram eamdem Messallinæ potentiam, additâ securitate, si prævenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita iræ properum». Segniter hæ voces acceptæ, nòn amore in maritum; sed ne Silius summa adeptus sperneret adulteram, scelusque inter ancipitia probatum, veris mox pretiis æstimaret; nomen tamen matrimonii concupivit, ob magnitudinem infamiæ, cujus apud prodigos novissima voluptas est. Nec ultrà exspectato, quàm dum sacrificii gratiâ Claudius Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solennia celebrat.

XXVII. Haud sum ignarus fabulosum visum iri, tantum ullis mortalium securitatis fuisse, in civitate omnium gnarâ et nihil reticente, nedum consulem designatum, cum uxore principis, prædictâ die, adhibitis, qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causâ, convenisse : atque illam audîsse auspicum verba, subîsse, sacrificâsse apud deos, discubitum inter convivas; oscula, complexus; noctem denique actam licentiâ conjugali. Sed nihil compositum miraculi causâ, verùm audita scriptaque senioribus tradam.

XXVIII. Igitur domus principis inhorruerat; maximèque, quos penes potentia, et, si res verterent, formido, non jam secretis colloquiis, sed apertè fremere, «Dum histrio cubiculum principis exsultaverit, dedecus quidem illatum; sed exscidium procul abfuisse : nunc juvenem nobilem, dignitate formæ, vi mentis, a

propinquo consulatu, majorem ad spem accingi: nec enim occultum, quid post tale matrimonium superesset». Subibat sine dubio metus reputantes, « hebetem Claudium, et uxori devinctum, multasque mortes jussu Messallinæ patratas». Rursùs ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, « si atrocitate criminis prævaluissent, posse opprimi damnatam antequam ream. Sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, utque clausæ aures etiam confitenti forent».

XXIX. Ac primò Callistus, jam mihi circa necem C. Cæsaris narratus, et Appianæ cædis molitor Narcissus, flagrantissimâque, eo in tempore, gratiâ Pallas agitavêre, « num Messallinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes »: dein metu, ne ad perniciem ultrò traherentur, desistunt; Pallas per ignaviam, Callistus prioris quoque regiæ peritus, et potentiam cautis, quàm acribus consiliis tutiùs haberi. Perstitit Narcissus; et solum id immutans, ne quo sermone præsciam criminis et accusatoris faceret, ipse ad occasiones intentus, longâ apud Ostiam Cæsaris morâ, duas pellices, quarum is corporibus maximè insueverat, largitione ac promissis, et uxore dejectâ, plus potentiæ ostentando, perpulit delationem subire.

XXX. Exin Calpurnia (id pellici nomen) ubi datum secretum, Cæsaris genibus provoluta, « nupsisse Messallinam Silio» exclamat: simul Cleopatram, quæ idem opperiens adstabat, *an comperisset?* interrogat: atque illâ annuente, «cieri Narcissum» postulat. Is « veniam in præteritum petens, quòd ei cis Vectios, cis Plautios, dissimulavisset: nec nunc adulteria objecturum» ait: « ne domum, servitia, et ceteros fortunæ paratus reposceret, frueretur immo iis: sed redderet ûxorem, rumperetque tabulas nuptiales. An discidium», inquit, «tuum nosti? nam matrimonium Silii vidit populus, et senatus, et miles: ac ni properè agis, tenet urbem maritus».

XXXI. Tum potissimum amicorum vocat: primumque rei frumentariæ præfectum Turranium, pòst Lusium Getam, prætorianis impositum, percunctatur. Quibus fatentibus, tum certatim ceteri circumstrepunt, « iret in castra, firmaret prætorias cohortes, securitati antè, quàm vindictæ consuleret». Satis constat eo pavore offusum Claudium, ut identidem interrogaret, « an ipse imperii potens? an Silius privatus esset»? At Messallina, non aliàs solutior luxu, adulto autumno, simulacrum vindemiæ per domum celebrat. Urgeri præla, fluere lacus; et feminæ pellibus accinctæ adsultabant, ut sacrificantes vel insanientes Bacchæ: ipsa, crine fluxo, thyrsum quatiens, juxtàque Silius hederâ vinctus, gerere cothurnos jacere caput, strepente circùm procaci choro. Ferunt Vectium Valentem, lasciviâ in præaltam arborem

conuisum, interrogantibus « quid adspiceret » ? respondisse, « tempestatem ab Ostiâ atrocem » : sive ceperat ea species, seu fortè lapsa vox in præsagium vertit.

XXXII. Non rumor intereà, sed undique nuntii incedunt, qui « gnara Claudio cuncta, et venire promptum ultioni » adferrent. Igitur Messallina Lucullanos in hortos, Silius, dissimulando metu, ad munia fori digrediuntur. Ceteris passim dilabentibus, adfuêre centuriones, inditaque sunt vincula, ut quis reperiebatur in publico, aut per latebras. Messallina tamen, quanquam res adversæ consilium eximerent, ire obviam, et adspici à marito, quod sæpe subsidium habuerat, haud segniter intendit : jussitque, « ut Britannicus et Octavia in complexum patris pergerent ». Et Vibidiam, virginum Vestalium vetustissimam, oravit, « Pontificis maximi aures adire, clementiam expetere ». Atque interim, tribus omnino comitantibus (id repentè solitudinis erat) spatium urbis pedibus emensa, vehiculo, quo purgamenta hortorum eripiuntur, Ostiensem viam intrat : nullâ cujusquam misericordiâ, quia flagitiorum deformitas prævalebat.

XXXIII. Trepidabatur nihilominùs à Cæsare : quippe Getæ, prætorii præfecto, haud satis fidebat, ad honesta seu prava juxtà levi. Ergo Narcissus, adsumptis quibus idem metus, « non aliam spem incolumitatis Cæsaris » affirmat, « quàm si jus militum, uno illo die, in aliquem libertorum transferret; seque » offert « susceptarum ». Ac ne, dum in urbem vehitur, ad pœnitentiam à L. Vitellio, P. Largo Cæcinâ mutaretur, in eodem gestamine sedem poscit, sumitque.

XXXIV. Crebra post hæc fama fuit, inter diversas principis voces, quum modò incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam conjugii, et infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium, quàm « ô facinus ! ô scelus » ! Instabat quidem Narcissus « aperire ambages, et veri copiam facere » : sed non ideò pervicit, quin suspensa, et, quò ducerentur, inclinatura responderet, exemploque ejus Largus Cæcina uteretur. Et jam erat in adspectu Messallina, clamitabatque « audiret Octaviæ et Britannici matrem »; quum obstreperet accusator, « Silium et nuptias » referens : simul codicillos, libidinum indices, tradidit, quibus visus Cæsaris averteret. Nec multò pòst urbem ingredienti offerebantur communes liberi; nisi Narcissus *amoveri eos* jussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multâ cum invidiâ flagitaret, « ne indefensa conjux exitio daretur ». Igitur « auditurum principem, et fore diluendi criminis facultatem » respondit; « iret interim virgo, et sacra capesseret ».

XXXV. Mirum inter hæc silentium Claudii : Vitellius ignaro propior : omnia liberto obediebant : « patefieri domum adulteri,

atque illuc deduci imperatorem» jubet Ac primùm in vestibulo, effigiem patris Silii, consulto senatûs abolitam, demonstrat: tum quidquid habitum Neronibus et Drusis, in pretium probri cessisse: incensumque et ad minas erumpentem, castris infert, paratâ concione militum apud quos, præmonente Narcisso, pauca verba fecit: nam etsi justum dolorem, pudor impediebat. Cohortium clamor dehinc continuus, «nomina reorum et pœnas» flagitantium: admotusque Silius tribunali, non defensionem, non moras tentavit, precatus, «ut mors adceleraretur»: eadem constantia et illustres equites Romanos cupidos maturæ necis fecit. Titium Proculum, custodem à Silio Messallinæ datum, et indicium offerentem Vettium Valentem, et confessum, et Pompeium Urbicum, ac Saufellum Trogum ex consciis «trahi ad supplicium» jubet. Decius quoque Calpurnianus, vigilum præfectus, Sulpicius Rufus, ludi procurator, Juncus Virgilianus, senator, eâdem pœnâ adfecti.

XXXVI. Solus Muester cunctationem attulit, dilaniatâ veste, clamitans, «adspiceret verberum notas, reminisceretur vocis, quâ se obnoxium jussis Messallinæ dedisset. Aliis largitione, aut spei magnitudine sibi ex necessitate culpam: nec cuiquam antè pereundum fuisse, si Silius rerum potiretur». Commotum his, et pronum ad misericordiam Cæsarem perpulêre liberti, «ne, tot illustribus viris interfectis, histrioni consuleretur: sponte an coactus tam magna peccavisset, nihil referre». Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est: is modestâ juventâ, sed corpore insigni, accitus ultrò, noctemque intra unam à Messallinâ proturbatus erat, paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia. Suilio Cæsonino, et Plautio Laterano mors remittitur: huic, ob patrui egregium meritum; Cæsoninus vitiis protectus est, tanquam in illo fœdissimo cœtu passus muliebria.

XXXVII. Interim Messallina Lucullanis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnullâ spe, et aliquando irâ: tantâ inter extrema superbiâ agebat. Ac ni cædem ejus Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. Nam Claudius, domum regressus, et tempestivis epulis delinitus, ubi vino incaluit, *iri* jubet, *nuntiarique miseræ* (hoc enim verbo usum ferunt) *dicendam ad causam posterâ die adesset*. Quod ubi auditum; et languescere ira, redire amor, ac si cunctarentur, propinqua nox, et uxorii cubiculi memoria timebantur; prorumpit Narcissus, denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderant, «exsequi cædem: ita imperatorem jubere»: custos et exactor è libertis Evodus datus. Isque raptim in hortos prægressus, reperit fusam humi, assidente matre Lepidâ: quæ florenti filiæ haud concors, supremis ejus necessitatibus ad miserationem evicta erat; suade-

batque: « ne percussorem opperiretur : transisse vitam, neque aliud, quàm morti decus, quærendum ». Sed animo per libidines corrupto, nihil honestum inerat; lacrymæque et questus irriti ducebantur; quum impetu venientium pulsæ fores, adstititque tribunus per silentium, at libertus increpans multis ac servilibus probris.

XXXVIII. Tunc primùm fortunam suam introspexit, ferrumque accepit, quod frustrà jugulo ac pectori per trepidationem admovens, ictu tribuni transfigitur: corpus matri concessum. Nuntiatumque Claudio epulanti *perîsse Messallinam*, non distincto, suâ an alienâ manu: nec ille quæsivit; poposcitque poculum, et solita convivio celebravit. Ne secutis quidem diebus, odii, gaudii, iræ, tristitiæ, ullius denique humani affectûs signa dedit, non quum lætantes accusatores adspiceret, non, quum filios mœrentes. Juvitque oblivionem ejus senatus, censendo « nomen et effigies privatis ac publicis locis demovendas ». Decreta Narcisso *quæstoria insignia*, levissimum fastigii ejus, quum supra Pallantem et Callistum ageret. Honesta quidem, sed ex quibus deterrima orirentur, flagitiis inultis.

ANNALIUM LIB. XII.

Claudius uxorem quærit. Liberti alii aliam commendant: Agrippina aliis prælata. Dolus in Silanum, administro Vitellio cujus artibus inducti senatus populusque probant infames nuptias. Lex pro incesto. Seneca post exsilium præest Neroni: cui sponsa Octavia. Parthi regem Româ petunt Meherdaten, quem à Claudio missum Cassius in regnum ducere conatur: fraus et imperitia obfuit. Gotarzes fraude ac prælio victor obit. Mithridates Ponti regnum affectat: Cotys et Romani resistunt. Ii pellunt hostem. Uspen expugnant. Zorsines deserit Mithridaten: qui supplex Eunoni: per eum à principe veniam orat, et impetrat. Romam ducitur. Lollia evertitur, et Calpurnia. Pomerium urbis prolatum. Nero à Claudio adoptatus instinctu Pallantis. Britannicus depressus. Colonia in Ubios ab Agrippinâ deducta. Catti latrones victi. Vannius Suevorum rex à suis victus; regnum cedit aliis. In Britanniâ turbæ: quibus obsistit Ostorius. Iceni. Cangi. Brigantes. Caractacus rex prœlium in Romanos ausus: ab Ostorio vincitur, et cum suis Romam perducitur, ostentaturque. Mascule Cæsarem alloquitur; veniam impetrat. Britanni vires reparant. Ostorius moritur, cui Didius succedit. Venusius Britannorum dux, Cartismandua. Nero in viros transit Britannico præfertur: qui comitatu fido nudatur. Burrus prætorio præfectus. Agrippina, Vitellius. Prodigia Romæ. Caritas annonæ. Bellum inter Armenios et Iberos: quâ occasione exortum. Rhadamistus. Mithridates. Præfecti Romani perfidia. Rhadamistus Mithridaten vinclis

onerat, et cum suis interimit. Romani de ultione deliberant. Peligni conatus infelix. Parthi Armeniam invadunt. Rhadamistus à suis pellitur. Zenobia. Furius relegatus. S. C. de mathematicis, et libidinosis feminis. Adulatio in Pallantem. Felix et Ventidius turbant Judæam: Quadratus componit. In Ciliciâ motus, quem sedat Antiochus rex. Lacus Fucinus cum periculo. Nero ducit Octaviam. Statilius Taurus eversus. Procuratorum potestas aucta. Cois immunitas concessa. Bizantiis tributum remissum. Ejus loci situs. Prodigia Claudianæ necis. Agrippinæ in Lepidam æmulatio. Narcissi liberæ voces. Claudius ægrotat: veneno perit. Mors ejus celata, dum Nero imperium capessit. Funus et consecratio Claudii. Gesta hæc annis sex.

Coss.
C. Pompeio, Q. Veranio.
C. Antistio, M. Suilio Rufo.
Ti. Claudio V. Ser. Corn. Orfito.
P. Corn. Sullâ, L. Salvio Othone.
D. Junio Silano, Q. Haterio.
M. Asinio Marcello, Manio Acilio Aviolâ.

I. Cæde Messallinæ convulsa principis domus, orto apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio, cælibis vitæ intoleranti, et conjugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminæ exarserant: suam quæque nobilitatem, formam, opes contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare. Sed maximè ambigebatur inter Lolliam Paullinam, M. Lollii consularis filiam, et Juliam Agrippinam, Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus, fautores aderant: at Ælia Petina, è familiâ Tuberonum, Narcisso fovebatur. Ipse modò huc, modò illuc, ut quemque suadentium audierat, promptus, discordantes in consilium vocat, «ac promere sententiam, et adjicere rationes» jubet.

II. Narcissus «vetus matrimonium, filiam communem (nam Antonia ex Petinâ erat) nihil in penatibus ejus novum», disserebat, «si sueta conjux rediret, haudquaquam novercalibus odiis usura in Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora». Callistus «improbatam longo discidio, ac si rursùs adsumeretur, eo ipso superbam: longèque rectiùs Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuam æmulatione, et privignis parentis loco futuram». At Pallas id maximè in Agrippinâ laudare, quòd «Germanici nepotem» secum traheret, «dignum prorsùs imperatoriâ fortunâ, stirpem nobilem, et familiæ Claudiæ quæ posteros conjungeret; ne femina expertæ fecunditatis, integrâ juventâ, claritudinem Cæsarum aliam in domum ferret».

III. Prævaluêre hæc, adjuta Agrippinæ illecebris, quæ ad eum, per speciem necessitudinis, crebrò ventitando, pellicit patruum, prælata ceteris, et nondum uxor, potentiâ uxoriâ jam uteretur.

Nam ubi sui matrimonii certa fuit, struere majora, nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Ænobarbo genuerat, et Octaviæ, Cæsaris filiæ, moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Cæsar; juvenemque at alià clarum, insigni triumphalium, et gladiatorii muneris magnificentiâ, protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non judicium, non odium erat, nisi indita et jussa.

IV. Igitur Vitellius, nomine censoris serviles fallacias obtegens, ingruentiumque dominationum provisor, quò gratiam Agrippinæ pararet, consiliis ejus implicari, serere crimina in Silanum, cui sanè decora et procax soror, Junia Calvina, haud multùm antè Vitellii nurus fuerat: hinc initium accusationis, fratrumque non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit: et præbebat Cæsar aures, accipiendis adversùm generum suspicionibus caritate filiæ promptior. At Silanus, insidiarum nescius, ac fortè eo anno prætor, repentè per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quanquam lecto pridem senatu, lustroque condito: simul adfinitatem Claudius diremit; adactusque Silanus ejurare magistratum, et reliquus præturæ dies in Eprium Marcellum collatus est.

V. C. Pompeio, Q. Veranio coss. pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium jam famâ, jam amore illicito firmabatur; nec dum celebrare solennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductæ in domum patrui fratris filiæ. Quin et incestum, ac, si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec antè omissa cunctatio, quàm Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. Percunctatusque Cæsarem, « an jussis populi, an auctoritati senatûs cederet! » ubi ille, « unum se civium, et consensui imparem », respondit, « opperiri intra palatium » jubet: ipse curiam ingreditur, summamque rempublicam agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque: « Gravissimos principis labores, quîs orbem terræ capessat, egere adminiculis, ut domesticâ curâ vacuus, in commune consulat: quod porrò honestius censoriæ mentis levamen, quàm adsumere conjugem prosperis dubiisque sociam: cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus adsuefactus, sed qui primâ ab juventâ legibus obtemperavisset ».

VI. Postquam hæc favorabili oratione præmisit, multaque patrum assentatio sequebatur; capto rursùs initio, « Quando maritandum principem cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate, puerperiis, sanctimoniâ insignem. Nec diu anquirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret: datum ab eâ fecunditatis experimentum: et congruere artes honestas. Id verò egregium, quòd, provisu deûm, vidua jungeretur principi, sua tantùm matrimonia experto: audivisse à parentibus, vidisse ipsos,

arripi conjuges ad libita Cæsarum : procul a præsenti modestiâ : statueretur immò documentum, quo uxorem imperator acciperet. At enim, nova nobis in fratrum filias conjugia : sed aliis gentibus solennia, neque lege ullâ prohibita, et sobrinarum diu ignorata, tempore addito percrebuisse : morem accommodari, prout conducat, et fore hoc quoque in his, quæ mox usurpentur ».

VII. Haud defuêre qui certatim, « si cunctaretur Cæsar, vi acturos » testificantes, erumperent curiâ. Conglobatur promiscua multitudo, « populumque Romanum eadem orare » clamitat. Nec Claudius ultrà exspectato, obvium apud forum præbet se gratantibus, senatumque ingressus, « decretum postulat, quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur ». Neque tamen repertus est, nisi unus talis matrimonii cupitor, T. Alledius Severus, eques Romanus, quem plerique « Agrippinæ gratiâ impulsum » ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta feminæ obediebant, non per lasciviam, ut Messallina, rebus Romanis illudenti : adductum, et quasi virile servitium : palam severitas, ac sæpiùs superbia : nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret : cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.

VIII. Die nuptiarum Silanus sibi mortem conscivit : sive eò usque spem vitæ produxerat, seu delecto die, augendam ad invidiam. Calvina, soror ejus, Italiâ pulsa est. Addidit Claudius, « sacra ex legibus Tulli regis, piaculaque apud lucum Dianæ per pontifices danda » : irridentibus cunctis, quòd pœnæ procurationesque incesti id temporis exquirerentur. At Agrippina, ne maliâ tantùm facinoribus notesceret, veniam exsilii pro Annæo Senecâ, simul præturam impetrat, lætum in publicum rata, ob claritudinem studiorum ejus, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis ejusdem ad spem dominationis uterentur : quia Seneca fidus in Agrippinam memoriâ beneficii, et infensus Claudio dolore injuriæ, credebatur.

IX. Placitum dehinc non ultrà cunctari ; sed designatum consulem, Memmium Pollionem, ingentibus promissis inducunt, sententiam expromere, quâ oraretur Claudius, « despondere Octaviam Domitio » : quod ætati utriusque non absurdum, et majora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis, ac nuper Vitellius, censet : despondeturque Octavia, ac, super priorem necessitudinem, sponsus jam, et gener Domitius, æquari Britannicò, studiis matris, arte eorum, quîs, ob accusatam Messallinam, ultio ex filio timebatur.

X. Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli, Meherdaten missi senatum ingrediuntur, mandataque in hunc modum incipiunt : « Non se fœderis ignaros, nec defectione à

familiâ Arsacidarum venire; sed filium Vononis, nepotem Phraatis, accedere adversus dominationem Gotarzis, nobilitati plebique juxtà intolerandam. Jam fratres, jam propinquos, jam longiùs sitos, cædibus exhaustos; adjici conjuges gravidas, liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus, ignaviam sævitiâ tegat. Veterem sibi ac publicè cœptam nobiscum amicitiam; et subveniendum sociis virium æmulis, cedentibusque per reverentiam. Ideò regum obsides liberos dari, ut si domestici imperii tædeat, sit regressus ad principem patresque, quorum moribus assuefactus rex melior adscisceretur».

XI. Ubi hæc atque talia disseruêre, incipit orationem Cæsar « de fastigio Romano, Parthorumque obsequiis » : seque divo Augusto adæquabat, « petitum ab eo regem » referens, omissâ Tiberii memoriâ, quanquam is quoque miserat. Addiditque præcepta (etenim aderat Meherdates) « ut non dominationem et servos, sed rectorem et cives cogitaret; clementiamque ac justitiam, quantò ignara barbaris, tantò toleratiora capesseret ». Hinc versus ad legatos, extollit laudibus « alumnum urbis, spectatæ ad id modestiæ; ac tamen ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes : rem Romanam huc satietate gloriæ provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit ». Datum post hæc. C. Cassio, qui Syriæ præerat, deducere juvenem ripam ad Euphratis.

XII. Eâ tempestate Cassius ceteros præminebat peritiâ legum: nam militares artes per otium ignotæ, industriosque aut ignavos pax in æquo tenet. Attamen, quantùm sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, curâ, provisu perinde agere, ac si hostis ingrueret : ita dignum majoribus suis, et familiâ Cassiâ ratus, per illas quoque gentes celebratâ. Igitur excitis quorum de sententiâ petitus rex, positisque castris apud Zeugma, undè maximè pervius amnis, postquàm illustres Parthi, rexque Arabum Abgarus advenerat, monet Meherdaten, « barbarorum impetus acres cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari : itaque urgeret cœpta ». Quod spretum fraude Abgari, qui juvenem ignarum, et summam fortunam in luxu ratum, multos per dies attinuit apud oppidum Edessam. Et vocante Carrhene, « promptasque res » ostentante, « si citi advenissent », non cominùs Mesopotamiam, sed flexu Armeniam petunt, id temporibus importunam, quia hiems occipiebat.

XIII. Exin nivibus et montibus fessi; postquam campos propinquabant, copiis Carrhenis adjunguntur. Transmissoque amne Tigri, permeant Adiabenos, quorum rex Izates societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. Sed capta in transitu urbs Ninos, vetustissima sedes Assyriæ, et Arbela, castellum insigne famâ, quòd, postremo in-

ter Darium atque Alexandrum prælio, Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes apud montem, cui nomen *Sambulos*, vota diis loci suscipiebat, præcipuâ religione Herculis: qui, tempore stato, per quietem monet sacerdotes, « ut templum juxta equos venatui adornatos sistant ». Equi, ubi pharetras telis onustas accepêre, per saltus vagi, nocte demum, vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt. Rursùs deus, quà silvas pererraverit, nocturno visu demonstrat: reperiunturque fusæ passim feræ.

XIV. Ceterùm Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Cormâ pro munimento uti; et quanquam per insectationes et nuntios ad prælium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et missis corruptoribus, exsuendam ad fidem hostes emercari. Ex quîs Izates Adiabenus, mox Abgarus Arabum cum exercitu, abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est, barbaros malle Româ petere reges, quàm habere. At Meherdates, validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspectâ, quod unum erat reliquum, rem in casum dare, prælioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magnâ cæde, et ambiguo eventu: donec Carrhenen, profligatis obversis longiùs evectum, integer à tergo globus circumveniret. Tum omni spe perditâ, Meherdates, promissa Parrhacis, paterni clientis, secutus, dole ejus vincitur, traditurque victori. Atque ille « non propinquum, neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum » increpans, auribus decisis vivere jubet, ostentui clementiæ suæ, et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones, Medos tum præsidens. Nulla huic prospera, aut adversa, quîs memoraretur: brevi et inglorio imperio perfunctus est; resque Parthorum in filium ejus Vologesen translatæ.

XV. At Mithridates Bosporanus, amissis opibus vagus, posteaquam Didium, ducem Romanum, roburque exercitûs abîsse cognoverat, relictos in novo regno Cotyn juventâ rudem, et paucas cohortium cum Julio Aquilâ, equite Romano: spretis utrisque, concire nationes, illicere perfugas, postremò exercitu coacto, regem Dandaridarum exturbat, imperioque ejus potitur. Quæ ubi cognita, et jam jamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex, hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias quæsivêre, missis legatis ad Eunonen, qui Aorsorum genti præcellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam adversus rebellem Mithridaten ostentantibus. Igitur pepigêre, « equestribus præliis Eunones certaret; obsidia urbium Romani capesserent ».

XVI. Tum composito agmine incedunt; cujus frontem et terga, Aorsi, media cohortes, et Bosporani tutabantur, nostris in armis.

Sic pulsus hostis, ventumque Sozam oppidum Dandaricæ, quod desertum à Mithridate, ob ambiguos popularium animos obtineri, relicto ibi præsidio, visum. Exin in Siracos pergunt: et transgressi amnem Pandam, circumveniunt urbem Uspen, editam loco, et mœnibus ac fossis munitam; nisi quòd mœnia non saxo, sed cratibus et vimentis, ac mediâ humo adversum irrumpentes invalida erant: eductæque altiùs turres facibus atque hastis turbabant obsessos: ac ni prælium nox diremisset, cœpta patrataque expugnatio eumdem intra diem foret.

XVII. Postero misère legatos, «veniam liberis corporibus» orantes: «servitii decem millia» offerebant; quod adspernati sunt victores, quia trucidare deditos sævum, tantam multitudinem custodiâ cingere arduum: ut belli potiùs jure caderent. Datumque militibus, qui scalis evaserant, signum cædis. Exscidio Uspensium metus ceteris injectus, nihil tutum ratis, quum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes juxtà perrumperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato, Mithridatisne rebus extremis, an patrio regno consuleret; postquam prævaluit gentilis utilitas, datis obsidibus, apud effigiem Cæsaris procubuit, magnâ gloriâ exercitûs Romani, quem incruentum et victorem, tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit; quia navium quasdam, quæ mari remeabant, in littora Taurorum delatas circumvenêre barbari, præfecto cohortis, et plerisque centurionum interfectis.

XVIII. Interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat, cujus misericordiam experiretur. Frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur. Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa ejus magni penderentur. Ad Eunonen convertit, propriis odiis inoffensum, et recèns conjunctâ nobiscum amicitiâ validum. Igitur cultu vultuque quàm maximè ad præsentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque ejus provolutus, «Mithridates», inquit, «terrâ marique Romanis per tot annos quæsitus, sponte adsum. Utere, ut voles, prole magni Achæmenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt».

XIX. At Eunones claritudine viri, mutatione rerum, et prece haud degenere permotus, allevat supplicem, laudatque «quòd gentem Aorsorum, quòd suam dexteram petendæ veniæ delegerit». Simul legatos litterasque ad Cæsarem in hunc modum mittit: «Populi Romani imperatoribus, magnarumque nationum regibus, primam ex similitudine fortunæ amicitiam: sibi et Claudio, etiam communionem victoriæ esse. Bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithridate, quando graviùs mereretur, non potentiam, non

regnum precari; sed ne triumpharetur, neve pœnas capite expenderet».

XX. At Claudius, quanquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis, an repetere armis rectius foret. Hinc dolor injuriarum, et libido vindictæ adigebat. Sed disserebatur contrà : «Suscipi bellum avio itinere, importuoso mari : ad hoc reges feroces; vagos populos; solum frugum egens : tum tædium ex morâ, pericula ex properantiâ, modicam victoribus laudem, ac multum infamiæ si pellerentur : quin arriperet oblata, et servaret exsulem; cui inopi quantò longiorem vitam, tantò plus supplicii fore». His permotus, scripsit Eunoni, «meritum quidem novissima exempla Mithridaten, nec sibi vim ad exsequendum deesse : verùm ita majoribus placitum, quantâ pervicaciâ in hostem, tantâ beneficentiâ adversùs supplices utendum; nam triumphos de populis regnisque integris adquiri».

XXI. Traditus post hæc Mithridates, vectusque Romam per Junium Cilonem, procuratorem Ponti, ferociùs, quàm pro fortunâ, disseruisse apud Cæsarem ferebatur. Elataque vox ejus in vulgum hisce verbis : «Non sum remissus ad te, sed reversus : vel, si non credis, dimitte, et quære» : vultu quoque interrito permansit, quum rostra juxta, custodibus circumdatus, visui populo præberetur. Consularia insignia Ciloni, Aquilæ prætoria decernuntur.

XXII. Iisdem consulibus, atrox odii Agrippina, ac Lolliæ infensa, quòd secum de matrimonio principis certavisset, molitur crimina, et accusatorem, qui objiceret «Chaldæos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii simulacrum, super nuptiis imperatoris». Exin Claudius, inauditâ reâ, multa de claritudine ejus apud senatum præfatus, «sorore L. Volusii genitam, majorem ei patruum Cottam Messallinum esse, Memmio quondam Regulo nuptam» (nam de C. Cæsaris nuptiis consultò reticebat) addidit, «perniciosa in rempublicam consilia, et materiem sceleri detrahendam. Proin, publicatis bonis, cederet Italiâ». Ita quinquagies sestertium ex opibus immensis exsuli relictum. Et Calpurnia illustris femina pervertitur, quia formam ejus laudaverat princeps, nullâ libidine, sed fortuito sermone : unde vis Agrippinæ citra ultima stetit : in Lolliam mittitur tribunus, à quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus, accusantibus Bithynis.

XXIII. Galliæ Narbonensi, ob egregiam in patres reverentiam, datum, «ut senatoribus ejus provinciæ, non exquisitâ principis sententiâ, jure, quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret». Ituræique et Judæi, defunctis regibus, Sohemo atque Agrippâ,

provinciæ Syriæ additi. Salutis augurium quinque et viginti annis omissum repeti, ac deinde continuari placitum. Et pomerium urbis auxit Cæsar, more prisco; quo iis, qui protulêre imperium, etiam terminos urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quanquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla, et divus Augustus.

XXIV. Regum in eo ambitio, vel gloria variè vulgata. Sed initium condendi, et quod pomerium Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. Igitur à foro Boario, ubi æreum tauri simulacrum adspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatiis interjecti lapides, per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias veteres, tum ad sacellum Larium, forumque Romanum: et Capitolium non à Romulo, sed à T. Tatio additum urbi credidêre. Mox pro fortunâ pomerium auctum. Et quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu, et publicis actis perscriptum.

XXV. C. Antistio, M. Suilio coss. adoptio in Domitium, auctoritate Pallantis, festinatur: qui obstrictus Agrippinæ, ut conciliator nuptiarum, et mox stupro ejus illigatus, stimulabat Claudium, « consuleret reipublicæ; Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud divum Augustum, quanquam nepotibus subnixum, viguisse privignos: à Tiberio, super propriam stirpem, Germanicum adsumptum. Se quoque accingeret juvene, partem curarum capessituro ». His evictus, biennio majorem natu Domitium filio anteponit, habitâ apud senatum oratione in eumdem, quem à liberto acceperat, modum. Adnotabant periti, nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso continuos duravisse.

XXVI. Ceterùm actæ principi grates, quæsitiore in Domitium adulatione: rogataque lex, quâ « in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret ». Augetur et Agrippina cognomento *Augustæ*: quibus patratis, nemo adeo expers misericordiæ fuit, quem non Britannici fortunæ mœror adficeret: desolatus paulatim etiam servilibus ministeriis, intempestiva novercæ officia in ludibria vertebat, intelligens falsi; neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt; sive verum, seu periculis commendatus, retinuit famam sine experimento.

XXVII. Sed Agrippina, quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac fortè acciderat, ut eam gentem, Rheno transgressam, avus Agrippa in fidem acciperet. Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia

agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, « ut anteirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur ». Et secuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui lævum iter petiverant, recèns reversos, prædâque per luxum usos, et somno graves circumvenêre. Aucta lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, quadragesimum post annum, servitio exemerant.

XXVIII. At qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti, et aciem auso, plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum quîs æternùm discordant, circumgrederentur, legatos in urbem et obsides misêre : decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ ejus apud posteros, in quîs carminum gloriâ præcellit.

XXIX. Per idem tempus Vannius, Suevis à Druso Cæsare impositus, pellitur regno : primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus : mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuêre Vibillius, Hermundurorum rex, et Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quanquam sæpè oratus, arma certantibus barbaris interposuit, *tutum* Vannio *perfugium* promittens, *si pelleretur :* scripsitque P. Atellio Histro, qui Pannoniam præsidebat, « legionem ipsâque è provinciâ lecta auxilia, pro ripâ componeret, subsidio victis, et terrorem adversùs victores, ne fortunâ elati nostram quoque pacem turbarent » : nam vis innumera Ligii, aliæque gentes adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius triginta per annos prædationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques è Sarmatis Iazygibus erat, impar multitudini hostium : eòque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat.

XXX. Sed Iazyges obsidionis impatientes, et proximos per campos vagi, necessitudinem pugnæ attulêre, quia Ligius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur degressus castellis Vannius, funditur prælio : quanquam rebus adversis, laudatus, « quòd et pugnam manu capessiit, et corpore adverso vulnera excepit ». Ceterùm ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Secuti mox clientes, et acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivêre, egregiâ adversus nos fide : subjectis, suone, an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multâ caritate, et majore odio, postquam adepti sunt.

XXXI. At in Britanniâ P. Ostorium, proprætorem, turbidas res excepêre, effusis in agrum sociorum hostibus, eò violentiùs,

quòd novum ducem, exercitu ignoto, et cœptâ hieme, iturum obviàm non rebantur. Ille gnarus, primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit : et cæsis qui resisterant, disjectos consectatus, ne rursùs conglobarentur, infensaque et infida pax non duci, non militi, requiem permitteret, detrahere arma suspectis, cinctosque castris Antonam et Sabrinam fluvios, cohibere parat. Quod primi Iceni abnuêre, valida gens, nec præliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant; hisque auctoribus, circumjectæ nationes locum pugnæ delegêre, septum agresti aggere, et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quanquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere adgreditur, et distributis cohortibus, turmas quoque peditum ad munia accingit. Tunc dato signo, perfringunt aggerem, suisque claustris impeditos turbant. Atque illi conscientiâ rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecêre. Quâ pugnâ filius legati, M. Ostorius, servati civis decus meruit.

XXXII. Ceterùm clade Icenorum compositi, qui bellum inter et pacem dubitabant : et ductus in Cangos exercitus. Vastati agri, prædæ passim actæ; non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Jamque ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam adspectat; quum ortæ apud Brigantas discordiæ retraxêre ducem, destinationis certum, ne nova moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis qui arma cœptabant, interfectis, in reliquos datâ veniâ, resedêre : Silurum gens, non atrocitate, non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quò promptiùs veniret, colonia Camulodunum, validâ veteranorum manu, deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum.

XXXIII. Itum inde in Siluras, super propriam ferociam, Caractaci viribus confisos : quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores præmineret. Sed tum astu, locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque, qui pacem nostram metuebant, novissimum casum experitur; sumpto ad prælium loco, ut aditus, abscessus, cuncta nobis importuna, et suis in melius essent. Tunc montibus arduis, et si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxa præstruit : et præfluebat amnis vado incerto, catervâque majore pro munimentis constiterant.

XXXIV. Ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos minuendo metu, accendendâ spe, aliisque belli incitamentis. Enimverò Caractacus huc illuc volitans, «illum diem, illam aciem» testabatur, «aut reciperandæ libertatis, aut servi-

tutis æternæ initium fore» : vocabatque nomina «majorum, qui dictatorem Cæsarem pepulissent : quorum virtute vacui à securibus et tributis, intemerata conjugum et liberorum corpora retinerent ». Hæc atque talia dicenti, adstrepere vulgus ; gentili quisque religione obstringi, «non telis, non vulneribus cessuros».

XXXV. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum : simul objectus amnis, additum vallum, imminentia juga, nihil nisi atrox, et propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles prælium poscere, «cuncta virtute expugnabilia» clamitare, præfectique ac tribuni paria disserentes, ardorem exercitûs incendebant. Tum Ostorius, circumspectis, quæ impenetrabilia, quæque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos, et pleræque cædes oriebantur. Posteaquàm factâ testudine, rudes et informes saxorum compages distractæ, parque cominùs acies; decedere barbari in juga montium. Sed eò quoque irrupêre ferentarius gravisque miles : illi telis adsultantes, hi conferto gradu; turbatis contrà Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina; et si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum, si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur : clara ea victoria fuit, captâque uxore et filiâ Caractaci, fratres quoque in deditionem accepti.

XXXVI. Ipse (ut fermè intuta sunt adversa) quum fidem Cartismanduæ, reginæ Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno, quàm bellum in Britanniâ cœptum. Unde fama ejus evecta insulas, et proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur : avebantque visere, quis ille tot per annos opes nostras sprevisset. Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat : et Cæsar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe, ut ad insigne spectaculum, populus. Stetêre in armis prætoriæ cohortes, campo qui castra præjacet. Tum, incedentibus regiis clientelis, phaleræ torquesque, quæque externis bellis quæsierat, traducta; mox fratres, et conjux et filia : postremò ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuêre, ex metu. At non Caractacus, aut vultu demisso, aut verbis misericordiam requirens, ubi tribunali adstitit, in hunc modum loquutus est.

XXXVII. «Si quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potiùs in hanc urbem, quàm captus venissem : neque dedignatus esses claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperitantem, fœdere pacis accipere. Præsens sors mea, ut mihi informis, sic tibi magnifica est : habui equos, viros, arma, opes : quid mirum, si hæc invitus amisi? Non, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur, ut om-

nes servitutem accipiant. Si statim deditus traderer, neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruisset : et supplicium meî oblivio sequetur : at si incolumem servaveris, æternum exemplar clementiæ ero». Ad ea Cæsar veniam ipsique, et conjugi, et fratribus tribuit. Atque illi vinclis exsoluti, Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, iisdem, quibus principem, laudibus gratibusque venerati sunt : novum sanè, et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis præsidere : ipsa semet parti à majoribus suis imperii sociam ferebat.

XXXVIII. Vocati posthac patres, multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruêre ; « neque minùs id clarum, quàm quum Siphacem P. Scipio, Persen L. Paullus, et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendêre ». Censentur « Ostorio triumphi insignia » ; prosperis ad id rebus ejus, mox ambiguis : sive, quòd amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minùs intenta apud nos militia fuit ; sive hostes, miseratione tanti regis, acriùs ad ultionem exarsêre. Præfectum castrorum, et legionarias cohortes, extruendis apud Siluras præsidiis relictas, circumfundunt. Ac ni citò vicis et castellis proximis subventum foret, copiæ tùm occidione occubuissent. Præfectus tamen et octo centuriones, ac promptissimus quisque manipulus cecidêre : nec multò pòst pabulantes nostrôs, missasque ad subsidium turmas profligant.

XXXIX. Tum Ostorius cohortes expeditas exposuit : nec ideò fugam sistebat, ni legiones prælium excepissent : earum robore æquata pugna, dein nobis pro meliore fuit : effugêre hostes, tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc prælia, et sæpiùs in modum latrocinii : per saltus, per paludes ; ut cuique fors, aut virtus : temerè, provisò ; ob iram, ob prædam ; jussu, et aliquando ignaris ducibus : ac præcipuâ Silurum pervicaciâ, quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox : « ut quondam Sugambri excisi, et in Gallias trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum ». Igitur duas auxiliares cohortes, avaritiâ præfectorum incautiùs populantes, intercepêre : spoliaque et captivos largiendo, ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant : quum tædio curarum fessus Ostorius, concessit vitâ ; lætis hostibus, tanquam ducem haud spernendum, etsi non prælium, at certè bellum absumpisset.

XL. At Cæsar, cognitâ morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium suffecit. Is properè vectus, non tamen integras res invenit, adversâ interim legionis pugnâ, cui Manlius Valens præerat : auctaque et apud hostes ejus rei fama, quò venientem ducem exterrerent ; atque illo augente audita, ut major laus compositis, vel si duravissent, venia justior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant, latèque persultabant, donec accursu

Didii pellerentur. Sed post captum Caractacum, præcipuus scientiâ rei militaris Venusius, è Jugantum civitate, ut suprà memoravi, fidusque diu, et Romanis armis defensus, quum Cartismanduam reginam matrimonio teneret, mox orto discidio, et statim bello, etiam adversùs nos hostilia induerat. Sed primò tantùm inter ipsos certabatur, callidisque Cartismandua artibus fratrem ac propinquos Venusii intercepit. Inde accensi hostes, stimulante ignominiâ, ne feminæ imperio subderentur : valida et lecta armis juventus regnum ejus invadunt : quod nobis prævisum, et missæ auxilio cohortes acre prælium fecêre, cujus initio ambiguo, finis lætior fuit. Neque dispari eventu pugnatum à legione, cui Cesius Nasica præerat. Nam Didius senectute gravis, et multâ copiâ honorum, per ministros agere, et arcere hostem satis habebat. Hæc, quanquam à duobus, Ostorio Didioque proprætoribus plures per annos gesta, conjunxi, ne divisa haud perinde ad memoriam suî valerent. Ad temporum ordinem redeo.

XLI. Ti. Claudio quintum, Ser. Cornelio Orfitto coss. virilis toga Neroni maturata, quò capessendæ reipublicæ habilis videretur. Et Cæsar adulationibus senatûs libens cessit, «ut vicesimo ætatis anno consulatum Nero iniret : atque interim designatus, proconsulare imperium extra urbem haberet, ac» princeps juventutis «appellaretur». Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi. Et ludicro Circensium, quod adquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætextâ, Nero triumphalium veste transvecti sunt : spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, ac perinde fortunam utriusque præsumeret. Simul qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserebantur, remoti fictis causis, et alii per speciem honoris : etiam libertorum si quis incorruptâ fide, depellitur, tali occasione. Obvii inter se, Nero *Britannicum* nomine, ille *Domitium*, salutavêre. Quod ut discordiæ initium, Agrippina multo questu ad maritum defert · *sperni* quippe « adoptionem, quæque censuerint patres, jusserit populus intra penates abrogari : ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem». Commotus his, quasi criminibus, Claudius, optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte adficit, datosque à novercâ, custodiæ ejus imponit.

XLII. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni prætoriarum cohortium curâ exsolverentur Lusius Geta, et Rufius Crispinus, quos Messallinæ memores, et liberis ejus devinctos credebat. Igitur «distrahi cohortes ambitu duorum, et si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam» adseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium egregiæ militaris famæ, gnarum tamen cujus sponte præficeretur. Suum quoque

fastigium Agrippina extollere altiùs; carpento Capitolium ingredi, qui mos, sacerdotibus et sacris antiquitùs concessus, venerationem augebat feminæ, quam imperatore genitam, sororem ejus qui rerum potitus sit, et conjugem, et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quæ præcipuus propugnator ejus Vitellius, validissimâ gratiâ, ætate extremâ (adeo incertæ sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Junio Lupo senatore. Is crimina majestatis, et cupidinem imperii objectabat. Præbuissetque aures Cæsar, nisi Agrippinæ minis magis, quàm precibus, mutatus esset, ut accusatori aquâ atque igne interdiceret: hactenus Vitellius voluerat.

XLIII. Multa eo anno prodigia evenêre. Insessum diris avibus Capitolium: crebris terræ motibus prorutæ domus: ac dum latiùs metuitur, trepidatione vulgi, invalidus quisque obtriti. Frugum quoque egestas, et orta ex eo fames, in prodigium accipiebatur. Nec occulti tantùm questus; sed jura reddentem Claudium circumvasêre clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. Quindecim dierum alimenta urbi, non amplius, superfuisse constitit: magnâque deûm benignitate, et modestiâ hiemis rebus extremis subventum. At hercule olim ex Italiæ regionibus longinquas in provincias commeatus portabant: nec nunc infecunditate laboratur, sed Africam potiùs et Ægyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

XLIV. Eodem anno bellum inter Armenios Iberosque exortum, Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, maternâ origine ex pellice Græcâ, concessu fratrum regnum adeptus. Iberos Pharasmanes vetustâ possessione, Armenios frater ejus Mithridates obtinebat, opibus nostris. Erat Pharasmani filius nomine Rhadamistus, decorâ proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, clarâque inter accolas famâ. «Is modicum Iberiæ regnum senectâ patris detineri» ferociùs crebriùsque jactabat, quàm ut cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes juvenem potentiæ promptum et studio popularium accinctum, vergentibus jam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, et *Armeniam* ostentare, «pulsis Parthis, datam Mithridati à semet» memorando: sed «vim differendam, et potiorem dolum, quo incautum opprimerent». Ita Rhadamistus, simulatâ adversus patrem discordiâ, tanquam novercæ odiis impar, pergit ad patruum: multâque ab eo comitate in speciem liberûm cultus, primores Armeniorum ad res novas illicit, ignaro et ornante insuper Mithridate.

XLV. Reconciliationis specie adsumptâ, regressus ad patrem, «quæ fraude confici potuerint, prompta» nuntiat, cetera armis

exsequenda ». Interim Pharasmanes belli causas confingit : prælianti sibi adversus regem Albanorum, et Romanos auxilio vocanti fratrem adversatum, eamque injuriam excidio ipsius ultum iturum ». Simul magnas copias filio tradidit : ille irruptione subitâ territum, exsutumque campis Mithridaten, compulit in castellum Gorneas, tutum loco, ac præsidio militum, quis Cœlius Pollio præfectus, centurio Casperius præerat. Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta et astus oppugnationum : at nobis ea pars militiæ maximè gnara est. Ita Rhadamistus, frustià, vel cum damno, tentatis munitionibus, obsidium incipit : et quum vis negligeretur, avaritiam præfecti emercatur, obtestante Casperio, « ne socius rex, ne Armenia, donum populi Romani, scelere et pecuniâ verterentur ». Postremò, quia multitudinem hostium Pollio, jussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus inducias abscedit, ut nisi Pharasmanen bello absterruisset, T. Ummidium Quadratum præsidem Syriæ doceret, quo in statu Armeniæ forent.

XLVI. Digressu centurionis velut custode exsolutus præfectus, hortari Mithridaten ad sanciendum fœdus ; « conjunctionem fratrum, ac priorem ætate Pharasmanen, et cetera necessitudinum nomina » referens, « quòd filiam ejus in matrimonio haberet ; quòd ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacem Iberos, quanquam in tempore validiores ; et satis cognitam Armeniorum perfidiam ; nec aliud subsidii quàm castellum commeatu egenum : ne dubitaret armis incruentas conditiones malle ». Cunctante ad ea Mithridate, et suspectis præfecti consiliis, quòd pellicem regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanen pervadit, « utque Iberi obsidio decedant » expostulat. Ille propalam incerta, et sæpius molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum, « oppugnationem quoquo modo celerare ». Augetur flagitii merces, et Pollio occultâ corruptione impellit milites, ut *pacem* flagitarent, « seque præsidio abituros » minitarentur. Quâ necessitate Mithridates diem locumque fœderi accepit, castelloque egreditur.

XLVII. Ac primò Rhadamistus in amplexus ejus effusus, simulare obsequium, *socerum* ac *parentem* appellare. Adjicit jusjurandum, « non ferro, non veneno, vim adlaturum » : simul in lucum propinquum trahit, « provisum illic sacrificium imperatum » dictitans, « ut diis testibus pax firmaretur ». Mos est regibus, quotiens in societatem coeant, implicare dextras, pollicesque inter se vincire, nodoque præstringere, mox ubi sanguis in artus se extremos suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt : id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc, qui ea vincula admovebat, decidisse simulans, genua Mithridatis invadit, ipsumque prosternit : simulque con-

cursu plurium injiciuntur catenæ, ac compede (quod dedecorum barbaris) trahebatur. Moxque vulgus duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. Et erant contrà, qui tantam fortunæ commutationem miserarentur. Secutaque cum parvis liberis conjux, cuncta lamentatione complebat. Diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis jussa exquirerentur. Illi cupido regni fratre et filiâ potior, animusque sceleribus paratus : visui tamen consuluit, ne coràm interficerentur. Et Rhadamistus, quasi jurisjurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit; sed projectos in humum, et veste multâ gravique opertos necat. Filii quoque Mithridatis, quòd cædibus parentum illacrymaverant, trucidati sunt.

XLVIII. At Quadratus cognoscens proditum Mithridaten, et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et an ulcisceretur consultat. Paucis decus publicum curæ : plures tuta disserunt : « Omne scelus externum cum lætitiâ habendum : semina etiam odiorum jacienda, ut sæpe principes Romani eamdem Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum animis præbuerint. Potiretur Rhadamistus malè partis, dum invisus, infamis ; quando id magis ex usu, quàm si cum gloriâ adeptus foret ». In hanc sententiam itum. Ne tamen annuisse facinori viderentur, et diversa Cæsar præciperet, missi ad Pharasmanen nuntii, « ut abscederet à finibus Armeniis, filiumque abstraheret ».

XLIX. Erat Cappadociæ procurator Julius Pelignus, ignavi animi, et deridiculo corporis juxtà despiciendus : sed Claudio perquàm familiaris, quum privatis olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is Pelignus, auxiliis provincialium contractis, tanquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis quàm hostes prædatur, abcessu suorum, et incursantibus barbaris, præsidii egens, ad Rhadamistum venit : donisque ejus evictus, ultro « regium insigne sumere » cohortatur ; sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi famâ divulgatum, ne ceteri quoque ex Peligno conjectarentur, Helvidius Priscus legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. Igitur properè montem Taurum transgressus, moderatione plura, quàm vi, composuerat : quum « redire in Syriam » jubetur, « ne initium belli adversus Parthos exsisteret ».

L. Nam vologeses casum invadendæ Armeniæ obvenisse ratus, quam à majoribus suis possessam, externus rex flagitio òbtineret, contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in regnum parat; ne qua pars domûs sine imperio ageret. Incessu Parthorum, sine acie pulsi Iberi; urbesque Armeniorum Artaxata et Tigranocerta jugum accepêre. Deinde atrox hiems, seu parùm provisi commeatus, et orta ex utroque tabes, percellunt Vologesen omittere præ-

lentia : vacuàmque rursus Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quàm antea, tanquam adversus defectores, et in tempore rebellaturos. Atque illi quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt, armísque regiam circumveniunt.

LI. Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit, quàm pernicitas equorum, quîs seque et conjugem abstulit. Sed conjux gravida, primam utcumque fugam, ob metum hostilem et mariti caritatem, toleravit : pòst festinatione continuâ, ubi quati uterus, et viscera vibrantur, orare «ut morte honestâ contumeliis captivitatis eximeretur». Ille primò amplecti, adlevare, adhortari, modò virtutem admirans, modò timore æger, ne quis relictâ potiretur. Postremò, violentiâ amoris, et facinorum non rudis, destringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur : ipse præceps Iberos ad patrium regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) placidâ illuvie, spirantem ac vitæ manifestam advertêre pastores, et dignitate formæ haud degenerem reputantes, obligant; vulnus agrestia medicamina adhibent; cognitoque nomine et casu, in urbem Artaxata ferunt : unde publicâ curâ deducta ad Tiridatem, comiterque excepta, cultu regio habita est.

LII. Fausto Sullâ, Salvio Othone coss. Furius Scribonianus in exsilium agitur, quasi «finem principis per Chaldæos scrutaretur»: adnectebatur crimini *Junia mater ejus, ut casûs prioris* (nam relegata erat) *impatiens*. Pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat : idque ad clementiam trahebat Cæsar, quòd stirpem hostilem iterum conservaret. Neque tamen exsuli longa posthac vita fuit : morte fortuitâ, an per venenum exstinctus esset, ut quisque credidit, vulgavêre. «De mathematicis Italiâ pellendis» factum senatusconsultum, atrox et irritum. Laudati dehinc oratione principis, «qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent», motique, «qui remanendo impudentiam pauperti adjicerent.

LIII. Inter quæ refertur ad patres, «de pœnâ feminarum, quæ servis conjungerentur» : statuiturque «ut, ignaro domino ad id prolapsæ, in servitute; sin consensisset, pro libertis haberentur». Pallanti, quem «repertorem ejus relationis» ediderat Cæsar, «prætoria insignia, et centies quinquagies sestertium» censuit consul designatus, Barea Soranus : additum à Scipione Cornelio, «grates publicè agendas, quòd regibus Arcadiæ ortus, veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros principis haberi sineret». Asseveravit Claudius, «contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem subsistere». Et fixum est ære publico senatusconsultum, quo libertinus ses-

sertii ter millies possessor, antiquæ parcimoniæ laudibus cumulabatur.

LIV. At non frater ejus, cognomento *Felix*, pari moderatione agebat, jam pridem Judææ impositus, et cuncta malefacta sibi impunè ratus, tantâ potentiâ subnixo. Sanè præbuerant Judæi speciem motûs, ortâ seditione, postquam cognitâ cæde Caii, haud obtemperatum esset: manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, æmulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciæ habebatur: ita divisis, ut huic Galilæorum natio, Felici Samaritæ parerent, discordes olim, et tùm contemptu regentium minùs coercitis odiis. Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, et aliquandò præliis congredi, spoliaque et prædas ad procuratores referre. Hique primò lætari, mox gliscente pernicie, quum arma militum interjecissent, cæsi milites. Arsissetque bello provincia, ni Quadratus, Syriæ rector, subvenisset. Nec diù adversùs Judæos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite pœnas luerent: Cumanus et Felix cunctationem adferebant, quia Claudius, causis rebellionis auditis, jus statuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter judices ostentavit, receptum in tribunal, quò studia accusantium deterrerentur: damnatusque flagitiorum, quæ duo deliquerant, Cumanus: et quies provinciæ reddita.

LV. Nec multò post agrestium Cilicum nationes, quibus *Clitarum* coguomentum, sæpè et aliàs commotæ, tunc Trosobore duce, montes asperos castris cepêre. Atque indè decursu in littora, aut urbes, vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navicularios audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis, et missi è Syriâ in subsidium equites, cum præfecto Curtio Severo, turbantur; quòd duri circùm loci, peditibusque ad pugnam idonei, equestre prælium haud patiebantur. Dein rex ejus oræ Antiochus, blandimentis adversus plebem, fraude in ducem, quum barbarorum copias dissociâsset, Trosobore, paucisque primoribus interfectis, ceteros clementiâ composuit.

LVI. Sub idem tempus, inter lacum Fucinum, amnemque Lirin, perrupto monte, quò magnificentia operis à pluribus viseretur, lacu in ipso navale prælium adornatur; ut quondam Augustus, structo cis Tiberim stagno, sed levibus navigiis, et minore copiâ ediderat. Claudius triremes quadriremesque, et undeviginti hominum millia armavit; cincto ratibus ambitu, ne vagæ effugia forent: ac tamen spatium amplexus, ad vim remigii: gubernantium artes, impetus navium, et prælio solita. In ratibus prætoriarum cohortium manipuli turmæque adstiterant, antepo-

sitis propugnaculis, ex quìs catapultæ ballistæque tenderentur. Reliqua lacûs classiarii tectis navibus obtinebant. Ripas et colles, ac montium edita in modum theatri, multitudo innumera complevit, proximis è municipiis, et alii urbe ex ipsâ, visendi cupidine, aut officio in principem. Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina chlamyde auratâ, præsedêre. Pugnatum, quanquam inter sontes, fortium virorum animo: ac post multum vulnerum, occidioni exempti sunt.

LVII. Sed perfecto spectaculo, apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi, ad lacûs ima vel media. Eòque, tempore interjecto, altiùs effossi specus, et contrahendæ rursus multitudini, gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. Quin et convivium effluvio lacûs appositùm magnâ formidine cunctos adfecit, quia vis aquarum prorumpens, proxima trahebat, convulsis ulterioribus, aut fragore et sonitu exterritis. Simul Agrippina, trepidatione principis usa, ministrum operis Narcissum incusat, «cupidinis, ac prædarum»: nec ille reticet, «impotentiam muliebrem, nimiasque spes ejus» arguens.

LVIII. D. Junio, Q. Haterio coss. sedecim annos natus Nero, Octaviam, Cæsaris filiam, in matrimonium accepit. Utque studiis honestis, et eloquentiæ gloriâ enitesceret causâ Iliensium susceptâ, «Romanum Trojâ demissum, et Juliæ stirpis auctorem Æneam», aliaque haud procul fabulis vetera facundè exsecutus, impetrat «ut Ilienses omni publico munere solverentur». Eodem oratore, Bononiensi Coloniæ igni haustæ subventum centies sestertii largitione. Redditur Rhodiis libertas, adempta sæpè aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. Tributumque Apamensibus, terræ motu convulsis in quinquennium remissum.

LIX. At Claudius sævissima quæque promere adigebatur, ejusdem Agrippinæ artibus, quæ Statilium Taurum opibus illustrem, hortis ejus inhians, pervertit, accusante Tarquitio Prisco. Legatus is Tauri, Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca *repetundarum crimina*, ceterùm *magicas superstitiones* objectabat. Nec ille diutiùs falsum accusatorem, indignasque sordes perpessus, vim vitæ suæ attulit, ante sententiam senatûs. Tarquitius tamen curiâ exactus est: quod patres odio delatoris, contra ambitum Agrippinæ pervicêre.

LX. Eodem anno sæpiùs audita vox principis, «parem vim rerum habendam à procuratoribus suis judicatarum, ac si ipse statuissent»: ac ne fortuitò prolapsus videretur, senatûs quoque consulto cautum, pleniùs quàm anteà et uberiùs. Nam divus Augustus, «apud equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi,

decretaque eorum perinde haberi» jusserat «ac si magistratus Romani constituissent»: mox alias per provincias, et in urbe pleraque concessa sunt, quæ olim à prætoribus noscebantur. Claudius omne jus tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, quum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione judiciorum locaretur; aut rursùm Serviliæ leges senatui judicia redderent: Mariusque et Sulla olim de eo vel præcipuè bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia: et quæ vicerant, publicè valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus primi Cæsaris opibus potuêre conditiones pacis et arbitria belli tractare. *Matios* posthac, et *Vedios*, et cetera equitum Romanorum prævalida nomina, referre nihil attinuerit; quum Claudius libertos, quos rei familiari præfecerat, sibique et legibus adæquaverit.

LXI. Retulit dein «de immunitate Cois tribuendâ»: multaque «super antiquitate eorum» memoravit: «Argivos, vel Cœum Latonæ parentem, vetustissimos insulæ cultores: mox adventu Æsculapii artem medendi illatam, maximèque inter posteros ejus celebrem fuisse», nomina singulorum referens, et quibus quisque ætatibus viguissent. Quin etiam dixit «Xenophontem, cujus scientiâ ipse uteretur, eâdem familiâ ortum: precibusque ejus dandum, ut omni tributo vacui in posterum Coi, sacram et tantùm dei ministram insulam colerent». Neque dubium habetur, multa eorumdem in populum Romanum merita, sociasque victorias potuisse tradi. Sed Claudius facilitate solitâ, quod uni concesserat, nullis extrinsecùs adjumentis velavit.

LXII. At Byzantii, datâ dicendi copiâ, quum *magnitudinem onerum* apud senatum deprecarentur, cuncta repetivêre, orsi «à fœdere, quod nobiscum icerant, quâ tempestate bellavimus adversus regem Macedonum, cui ut degeneri, Pseudophilippi vocabulum impositum. Missas» posthac «copias in Antiochum Persen, Aristonicum, et piratico bello adjutum Antonium» memorabant; «quæque Sullæ, aut Lucullo, aut Pompeio obtulissent»: mox «recentia in Cæsares merita, quando ea loca insiderent, quæ transmeantibus terrâ marique ducibus, exercitibusque, simul vehendo commeatu opportuna forent».

LXIII. Namque artissimo inter Europam Asiamque divortio, Byzantium in extremâ Europâ posuêre Græci, quibus Pythium Apollinem consulentibus, «ubi conderent urbem», redditum oraculum est, «quærerent sedem cæcorum terris adversam». Eâ ambage Chalcedonii monstrabantur, quòd priores illuc advecti, prævisâ locorum utilitate, pejora legissent. Quippe Byzantium fertili solo, fecundoque mari, quia vis piscium innumera Pontum erumpens, et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius littoris flexu, hos ad portus defertur. Unde primò quæs-

tuosi et opulenti: pòst magnitudine onerum urgente, *finem aut modum* orabant, adnitente principe, qui « Thracio Bosporanoque bello recèns fessos juvandosque » retulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

LXIV. M. Asinio, Manio Acilio coss. mutationem rerum in deterius portendi, cognitum est crebris prodigiis. Signa ac tentoria militum igne cœlesti arsère: fastigio Capitolii examen apium insedit: biformes hominum partus, et suis fœtum editum, cui accipitrum ungues inessent. Numerabatur inter ostenta, deminutus omnium magistratuum numerus, quæstore, ædili, tribuno, prætore ac consule, paucos intra menses defunctis. Sed in præcipuo pavore Agrippina vocem Claudii, quam temulentus jecerat, « fatale sibi, ut conjugum flagitia ferret, dein puniret », metuens; agere et celerare statuit, perditâ priùs Domitiâ Lepidâ, muliebribus causis: quia Lepida minore Antoniâ genita, avunculo Augusto, Agrippinæ sobrina prior, ac Cnæi mariti ejus soror, parem sibi claritudinem credebat: nec forma, ætas, opes multùm distabant, et utraque impudica, infamis, violenta, haud minùs vitiis æmulabantur, quàm si qua ex fortunâ prosperâ acceperant. Enimverò certamen acerrimum, amita potiùs, an mater apud Neronem prævaleret. Nam Lepida blandimentis et largitionibus juvenilem animum devinciebat, truci, contrà ac minaci Agrippinâ, quæ filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat.

LXV. Ceterùm objecta sunt « quòd conjugium principis devotionibus petivisset, quòdque, parùm coercitis per Calabriam servorum agminibus, pacem Italiæ turbaret. Ob hæc mors indicta, multùm adversante Narcisso, qui Agrippinam magis magisque suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur, « certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. Verùm ita de se meritum Cæsarem, ut vitam usui ejus impenderet. Convictam Messallinam et Silium. Pares iterùm accusandi causas esse, si Nero imperitaret. Britannico successore, nullum principi meritum, ac novercæ insidiis domum omnem convelli, majore flagitio, quàm si impudicitiam prioris conjugis reticuisset: quanquam ne impudicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero; ne quis ambigat, decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere ». Hæc atque talia dictitans, amplecti Britannicum: « robur ætatis quàm maturrimum » precari: modò ad deos, modò ad ipsum tendere manus, « adolesceret, patris inimicos depelleret: matris etiam interfectores ulcisceretur ».

LXVI. In tantâ mole curarum, Claudius valetudine adversâ corripitur, refovendisque viribus mollitie cœli, et salubritate aquarum, Sinuessam pergit. Tum Agrippina sceleris olim certa, et oblatæ occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere

veneni consultavit; « ne repentino et præcipiti facinus proderetur : si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius, et dolo intellecto, ad amorem filii rediret : exquisitum aliquid » placebat, « quod turbaret mentem, et mortem differret ». Deligitur artifex talium, vocabulo *Locusta*, nuper veneficii damnata, et diù inter instrumenta regni habita. Ejus mulieris ingenio paratum virus, cujus minister è spadonibus fuit Halotus, inferre epulas, et explorare gustu solitus.

LXVII. Adeòque cuncta mox pernotuêre, ut temporum illorum scriptores prodiderint, « infusum delectabili cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiâne Claudii an vinolentiâ » : simul soluta alvus subvenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, et quandò ultima timebantur, spretâ præsentium invidiâ, provisam jam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. Ille tanquam nisus evomentis adjuvaret, pinnam, rapidò veneno illitam, faucibus ejus demisisse creditur, haud ignarus summa scelera incipi cum periculo, peragi cum præmio.

LXVIII. Vocabatur interim senatus; votaque « pro incolumitate principis » consules et sacerdotes nuncupabant, quum jam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. Jam primùm Agrippina, velut dolore victa, et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, « veram paterni oris effigiem » appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque, et Octaviam, sorores ejus, attinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat, crebròque vulgabat, « ire in melius valetudinem principis », quò miles bonâ in spe ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldæorum adventaret.

LXIX. Tunc medio diei, tertium ante idus Octobris, foribus palatii repentè diductis, comitante Burro, Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest. Ibi, monente præfecto, festis vocibus exceptus, inditur lecticæ. Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes, rogitantesque « ubi Britannicus esset » : mox, nullo in diversum auctore, quæ offerebantur secuti sunt. Illatusque castris Nero, et congruentia tempori præfatus, promisso dônativo, ad exemplum paternæ largitionis, *imperator* consalutatur. Sententiam militum secuta patrum consulta : nec dubitatum est apud provincias. « Cœlestesque honores Claudio » decernuntur, et funeris solemne, perinde ac divo Augusto, celebratur : æmulante Agrippinâ proaviæ Liviæ magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus, injuriâ et invidiâ animos vulgi turbaret.

ANNALIUM LIB. XIII.

Silanus veneno necatus Agrippinæ fraude. Narcissus ad mortem actus. Burri et Senecæ laus. Claudii funebris laudatio, ore Neronis, stilo Senecæ. Bona Neronis initia. Senatui auctoritas reddita. Agrippinæ viriles curæ. Parthi Armeniam turbant. Sermones de Nerone. Nero curam belli suscipit. Parthi amittunt Armeniam: cui Corbulo præficitur. Vologeses dat obsides. Nero dissidium ducum componit: populariter quædam Romæ gerit, clementiam ostentat. Acten amat, fremente matre, mox blandiente, frustrà: nam ipse ab eâ aversus. Pallas dejectus. Agrippinæ minax oratio. Nero Britannicum veneno tollere parat, et quidem præcipiti. Ordo illius sceleris Britannici festinatum funus. Super eâ re Neronis edictum. Agrippinæ potentia fracta. Eadem rerum novarum accusata, valdè exterrito Nerone, qui in cædem matris imminens à Burro coercetur. Agrippina se purgat. Accusatores ejus puniti. Pallas et Burrus delati. Neronis nocturna lascivia. Montani mors. Histriones Italiâ pulsi. Contra libertos ingratos, et pro iis dicta in senatu. Paris ingenuus judicatur. Jus Tribunorum et Ædilium cohibitum. Ærarii cura variè habita. L. Volusii mors. Amphitheatrum Neronis. Præsides ludos edere prohibiti. Vitæ dominorum consultum. Pomponia Græcina. Rei P. Celer, Cossutianus Capito, Eprius Marcellus. Messalla consul. Neronis liberalitas. Corbulonis disciplina, virtus, severitas. Pactius contra imperium pugnans fususque, extra vallum tendit. Tiridates in Armeniâ: legatio ejus ad Corbulonem. Per colloquium fraudem parat, quam eludit Romanus: et Armeniæ castella capit. Artaxata aggreditur, Tridate frustrà prohibente. Corbulonis acies. Tiridates abscedit. Artaxata deditur, deletur. Ob hæc Neroni et diis honores. P. Suilius reus in Senecam invehitur. Suilius variè accusatus deportatur. Octavii Sagittæ vecors amor, et immane factum. Liberti fides. Poppææ genus, forma, opes, mores, matrimonia, adulter. Nero maritum ejus Othonem amovet. Sulla suspectus Neroni Grapti dolo. Puteolanorum seditio. Thrasea S. Cto contradicit, et quare. Vectigalia contra Neronis impetum retenta. Leges de publicanis. Agger Rheno coercendo. Fossa inter Ararim et Mosellam. Frisii agros Romanos occupant. Germanorum virtus et fides. Ansibarii eosdem agros insident. Bojocali constantia. Ansibarii deleti. Catti ab Hermunduris Cæsi. Ignes è terrâ. Ficus Ruminalis. Gesta hæc annis quatuor.

Coss.
- Nerone Claudio Cæsare Augusto, L. Antistio Vetere.
- Q. Volusio, P. Cornelio Scipione.
- Nerone Claudio Cæsare Augusto II. L. Capurnio Pisone.
- Nerone Claudio Cæsare Augusto III. Valerio Messallâ.

I. PRIMA novo principatu mors Junii Silani proconsulis Asiæ, ignaro Nerone, per dolum Agrippinæ paratur, non quia ingenii

violentiâ exitum irritaverat, segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo ut C. Cæsar *pecudem auream* eum appellare solitus sit: verùm Agrippina fratri ejus L. Silano necem molita, ultorem metuebat, crebrâ vulgi famâ «anteponendum esse vix dum pueritiam egresso Neroni, et imperium per scelus adepto, virum ætate compositâ, insontem, nobilem, et», quod tunc spectaretur, «è Cæsarum posteris»: quippe et Silanus divi Augusti abnepos erat: hæc causa necis: ministri fuêre P. Celer eques Romanus, et Helius libertus rei familiari principis in Asiâ impositi: ab his proconsuli venenum inter epulas datum est, apertiùs quàm ut fallerent. Nec minùs properatò Narcissus Claudii libertus, de cujus jurgiis adversus Agrippinam retuli, asperâ custodiâ, et necessitate extremâ, ad mortem agitur; invito principe, cujus abditis adhuc vitiis per avaritiam ac prodigentiam mirè congruebat.

II. Ibaturque in cædes, nisi Afranius Burrus, et Annæus Seneca obviam issent. Hi rectores imperatoriæ juventæ, et, rarum in societate potentiæ, concordes, diversâ arte ex æquo pollebant: Burrus militaribus curis, et severitate morum; Seneca præceptis eloquentiæ, et comitate honestâ: juvantes invicem, quò faciliùs lubricam principis ætatem, si virtutem adspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinæ, quæ cunctis malæ dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem; quo auctore Claudius nuptiis incestis, et adoptione exitiosâ, semet perverterat. Sed neque Neroni infra servos ingenium; et Pallas tristi arrogantiâ modum liberti egressus, tædium suî moverat. Propalàm tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiæ petenti tribuno dedit, OPTIMÆ MATRIS. Decreti et à senatu *duo lictores, flaminium Claudiale*, simul *Claudio censorium funus*, et mox *consecratio*.

III. Die funeris laudationem ejus princeps exorsus est. «Dum antiquitatem generis, consulatus, ac triumphos majorum» enumerabat, intentus ipse et ceteri: *liberalium* quoque *artium* commemoratio, «et nihil, regente eo, triste reipublicæ ab externis accidisse», pronis animis audita: postquàm ad «providentiam sapientiamque» flexit, nemo risui temperare, quanquam oratio à Senecâ composita multum cultûs præferret: ut fuit illi viro ingenium amœnum, et temporis ejus auribus accommodatum. Adnotabant seniores, quibus otiosum est vetera et præsentia contendere, «primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienæ facundiæ eguisse». Nam dictator Cæsar summis oratoribus æmulus: et Augusto prompta ac profluens, quæ deceret principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, quâ verba expendiret, tum validus sensibus, aut consultò ambiguus.

Etiam C. Cæsaris turbata mens vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio, quotiens meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis, vividum animum in alia detorsit: cælare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere: et aliquando carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat.

IV. Ceterùm peractis tristitiæ imitamentis, curiam ingressus, et «de auctoritate patrum, et consensu militum» præfatus, «consilia sibi et exempla capessendi egregiè imperii» memoravit; «nec juventam armis civilibus, aut domesticis discordiis imbutam: nulla odia, nullas injurias, nec cupidinem ultionis adferre». Tum formam futuri principatûs præscripsit, ea maximè declinans, quorum recens flagrabat invidia. «Non enim se negotiorum omnium judicem fore, ut clausis unam intra domum accusatoribus et reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium: discretam domum et rempublicam. Teneret antiqua munia senatus: consulum tribunalibus Italia et publicæ provinciæ adsisterent. Illi patrum aditum præberent: se mandatis exercitibus consulturum».

V. Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatûs constituta sunt: «Ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur. Ne designatis quidem quæstoribus edendi gladiatores necessitas esset». Quod quidem adversante Agrippinâ, «tanquam acta Claudii subverterentur», obtinuêre patres: qui in palatium ob id vocabantur, ut adstaret abditis à tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. Quin et legatis Armeniorum, causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum imperatoris, et præsidere simul parabat; nisi ceteris pavore defixis, Seneca admonuisset, «venienti matri occurreret». Ita specie pietatis, obviam itum dedecori.

VI. Fine anni, turbidis rumoribus, «prorupisse rursùm Parthos, et rapi Armeniam» adlatum est, «pulso Rhadamisto, qui sæpe regni ejus potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur in urbe sermonum avidâ, «quemadmodum princeps vix septemdecim annos egressus, suscipere eam molem, aut propulsare posset? quod subsidium in eo, qui à feminâ regeretur? num prælia quoque, et oppugnationes urbium, et cetera belli, per magistros administrari possent», anquirebant. Contrà alii, «meliùs evenisse» disserunt, «quàm si invalidus senectâ et ignaviâ Claudius militiæ ad labores vocaretur, servilibus jussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientiâ cognitos: et imperatori quantum ad robur deesse? quum octavodecimo ætatis anno Cn. Pompeius, nonodecimo Cæsar Octavianus, civilia bella sustinuerint. Pleraque in summâ

fortunâ auspiciis et consiliis, quàm telis et manibus geri. Datarum planè documentum, honestis, an secus amicis uteretur, si ducem amotâ invidiâ egregium, quàm si pecuniosum et gratiâ subnixum per ambitum deligeret ».

VII. Hæc atque talia vulgantibus, Nero et « juventutem proximas per provincias quæsitam supplendis Orientis legionibus admovere, legionesque ipsas propius Armeniam collocari » jubet. « Duosque veteres reges Agrippam et Antiochum expedire copias, quis Parthorum fines ultrò intrarent : simul pontes per amnem Euphraten jungi. Et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenen Sohemo cum insignibus regiis mandat ». Exortusque in tempore æmulus Vologeso, filius Vardanes : et abscessêre Armeniâ Parthi, tanquam differrent bellum.

VIII. Sed apud senatum omnia in majus celebrata sunt, sententiis eorum, qui « supplicationes, et diebus supplicationum vestem principi triumphalem, utque ovans urbem iniret, effigiesque ejus pari magnitudine ac Martis Ultoris, eodem in templo » censuêre : præter suetam adulationem læti, quòd Domitium Corbulonem retinendæ Armeniæ præposuerat : videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiæ Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium, cum duabus legionibus, apud provinciam Syriam, et legatum ejus Quadratum Ummidium remaneret; par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus alisque quæ apud Cappadociam hiemabant : socii reges, prout bello conduceret, parere jussi. Sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant : qui ut famæ inserviret; quæ in novis cœptis validissima est, itinere properè confecto, apud Ægeas, civitatem Ciliciæ, obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne si ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus.

IX. Ceterùm uterque Vologesen regem nuntiis monebant, « pacem quàm bellum mallet, datisque obsidibus, solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret ». Et Vologeses, quò bellum ex commodo pararet, an ut æmulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familiâ Arsacidarum. Accepitque eos centurio Insteius, ab Ummidio missus fortè prior, eâ de causâ adito rege. Quod postquam Corbuloni cognitum est, *ire*, præfectum cohortis Arrium Varum, « et reciperare obsides » jubet. Hinc ortum inter præfectum et centurionem jurgium, ne diutiùs externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quâdam etiam hostium, Corbulonem prætulêre. Unde discordia inter duces;

quærente Ummidio, « prærepta, quæ suis consiliis patravisset » : testante contrà Corbulone, « non prius conversum regem ad offerendos obsides, quàm ipse, dux bello delectus, spes ejus ad metum mutaret ». Nero, quò componeret diversos, sic evulgari jussit : « Ob res à Quadrato et Corbulone prosperè gestas laurum fascibus imperatoriis addi ». Quæ in alios consules egressa, conjunxi.

X. Eodem anno Cæsar « effigiem Cn. Domitio patri, et consularia insignia Asconio Labeoni », quo tutore usus erat, petivit à senatu : sibique « statuas argento vel auro solidas », adversus offerentes prohibuit. Et quanquam censuissent patres, « ut principium anni inciperet mense Decembre », quo ortus erat Nero, veterem religionem Kalendarum Januariarum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer, senator, servo accusante, aut Julius Densus, equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

XI. Claudio Nerone, L. Antistio coss. quum in acta principum jurarent magistratus : « in sua acta collegam Antistium jurare » prohibuit : magnis patrum laudibus, ut juvenilis animus, levium quoque rerum gloriâ sublatus, majores continuaret. Secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Messallinæ ordine remotum, reddidit senatui, *clementiam suam* obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando quàm honesta præciperet, vel jactandi ingenii, voce principis vulgabat.

XII. Ceterùm infracta paulatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertæ, cui vocabulum *Acte* fuit : simul adsumptis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adolescentulis decoris : quorum Otho familiâ consulari, Senecio liberto Cæsaris patre genitus, ignarâ matre, dein frustrà obnitente, penitùs irrepserant per luxum et ambigua secreta : ne severioribus quidem principis amicis adversantibus, mulierculâ, nullâ cujusquam injuriâ, cupidines principis explente ; quando uxore ab Octaviâ, nobili quidem, et probitatis spectatæ, fato quodam, an quia prævalent illicita, abhorrebat : metuebaturque, ne in stupra feminarum illustrium prorumperet, si illâ libidine prohiberetur.

XIII. Sed Agrippina « libertam æmulam, nurum ancillam », aliaque eumdem in modum muliebriter fremere. Neque pœnitentiam filii, aut satietatem opperiri : quantòque fœdiora exprobrabat, acriùs accendere : donec vi amoris subactus, exsueret obsequium in matrem, seque Senecæ permitteret. Ex cujus familiaribus Annæus Serenus, simulatione amoris adversus eamdem libertam, primas adolescentis cupidines velaverat, præbueratque nomen, ut quæ princeps furtim mulierculæ tribuebat, ille palàm largiretur. Tum Agrippina, versis artibus, per blandimenta juve-

nem aggredi, «suum potiùs cubiculum ac sinum» offerre, «contegendis, quæ prima ætas et summa fortuna expeterent». Quin et fatebatur «intempestivam severitatem», et suarum opum, quæ haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat : ut nimia nuper coercendo filio, ita rursùm intemperanter demissa. Quæ mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorùm metuebant orabantque, «cavere insidias mulieris, semper atrocis, tum et falsæ». Fortè illis diebus Cæsar, inspecto ornatu, quo principum conjuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque donum matri : nullâ parcimoniâ, quum præcipua, et cupita aliis, prior deferret. Sed Agrippina «non his instrui cultus suos, sed ceteris arceri», proclamat, «et dividere filium, quæ cuncta ex ipsâ haberet». Nec defuêre qui in deterius referrent.

XIV. Et Nero, infensus iis, quibus superbia muliebris innitebatur, demovet Pallantem curâ rerum, quîs à Claudio impositus, velut arbitrum regni agebat. Ferebaturque, degrediente eo, magnâ prosequentium multitudine, non absurdè dixisse : «Ire Pallantem, ut ejuraret». Sanè pepigerat Pallas, «ne cujus facti in præteritum interrogaretur, paresque rationes cum republicâ haberet». Præceps post hæc Agrippina ruere ad terrorem et minas, neque principis auribus abstinere, quominùs testaretur, «adultum jam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus, per injurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domûs mala patefierent, suæ in primis nuptiæ, suum veneficium. Id solum diis et sibi provisum, quòd viveret privignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, debilis rursùs Burrus et exsul Seneca, truncâ scilicet manu, et professoriâ linguâ, generis humani regimen expostulantes». Simul intendere manus, aggerere probra, «consecratum Claudium, infernos Silanorum manes» invocare, et «tot irrita facinora».

XV. Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartum decimum ætatis annum Britannicus explebat, volutare secum, modò matris violentiam, modò ipsius indolem, ut quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem latè quæsivisset. Festis Saturno diebus, inter alia æqualium ludicra, regnum lusu sortientium, evenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diversa, nec ruborem allatura : ubi Britannico jussit «exsurgeret, progressusque in medium, cantum aliquem inciperet», irrisum ex eo sperans pueri, sobrios quoque convictus, nedum temulentos, ignorantis : ille constanter exorsus est carmen, quo, «evolutum eum sede patriâ rebusque summis», significabatur. Unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero, intellectâ invidiâ, odium intendit. Urgentibusque Agrippinæ minis,

quia nullum crimen, neque jubere cædem fratris palàm audebat, occulta molitur; «pararique venenum» jubet, ministro Pollione Julio, prætoriæ cohortis tribuno, cujus curâ attinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multâ scelerum famâ. Nam, ut proximus quisque Britannico, neque fas, neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque, exsolutâ alvo, parùm validum, sive temperamentum inerat, ne statim sæviret. Sed Nero, lenti sceleris impatiens, minitari tribuno, jubere «supplicium veneficæ, quòd, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur». Promittentibus dein «tam præcipitem necem, quàm si ferro urgeretur», cubiculum Cæsaris juxta, decoquitur virus, cognitis anteà venenis rapidum.

XVI. Mos habebatur, principum liberos, cum ceteris idem ætatis nobilibus, sedentes vesci, in adspectu propinquorum, propriâ et parciore mensâ. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque ejus delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc, ac præcalida, et libata gustu potio traditur Britannico: dein, postquam fervore adspernabatur, frigidâ in aquâ adfunditur venenum, quod ita cunctos ejus artus pervasit, ut vox pariter et spiritus ejus raperentur. Trepidatur à circumsedentibus, diffugiunt imprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi, et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis, et nescio similis, «solitum ita», ait, «per comitialem morbum, quo primùm ab infantiâ adflictaretur Britannicus, et redituros paulatim visus sensusque». At Agrippinæ is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut perinde ignaram fuisse, ac sororem Britannici Octaviam, constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum, et parricidii exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnes affectus abscondere didicerat. Ità post breve silentium, repetita convivii lætitia.

XVII. Nox eadem necem Britannici et rogum conjunxit, proviso antè funebri paratu, qui modicus fuit. In campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus, ut vulgus iram deûm portendi crediderit adversùs facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias, et insociabile regnum æstimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores, «crebris ante exitium diebus, illusum isse pueritiæ Britannici Neronem»: ut jam non prænatura, neque sæva mors videri queat, quamvis inter sacra mensæ, ne tempore quidem ad complexum sorori dato, ante oculos inimici properata sit, in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro priùs quàm veneno

pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Cæsar defendit, id à majoribus institutum referens, « subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus, aut pompâ detinere. Ceterùm et sibi amisso fratris auxilio, reliquas spes in republicâ sitas : et tantò magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset è familiâ, summum ad fastigium genitâ ». Exin largitione potissimos amicorum auxit.

XVIII. Nec defuêre, qui arguerent viros gravitatem adseverantes, « quòd domos, villas, id temporis, quasi prædam divisissent ». Alii necessitatem adhibitam credebant à principe, sceleris sibi conscio, et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. At matris ira nullâ munificentiâ leniri, sed amplecti Octaviam ; crebra cum amicis secreta habere ; super ingenitam avaritiam, undique pecunias, quasi in subsidium, corripiens, tribunos et centuriones comiter excipere : nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere ; quasi quæreret ducem et partes. Cognitum id Neroni, *excubiasque militares*, quæ, ut conjugi imperatoris solitum, et matri servabantur, *et Germanos*, super eumdem honorem, custodes additos, *degredi* jubet. Ac ne cœtu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam, quæ Antoniæ fuerat : quotiens ipse illuc ventitaret, septus turbâ centurionum, et post breve osculum digrediens.

XIX. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quam fama potentiæ, non suâ vi nixæ. Statim relictum Agrippinæ limen. Nemo solari, nemo adire, præter paucas feminas, amore an odio, incertum. Ex quibus erat Junia Silana, quam matrimonio C. Silii à Messallinâ depulsam, suprà retuli, insignis genere, formâ, lasciviâ, et Agrippinæ diu percara : mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum, nobilem juvenem, à nuptiis Silanæ deterruerat Agrippina, « impudicam et vergentem annis » dictitans ; non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanæ maritus potiretur. Illa, spe ultionis oblatâ, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera, et sæpiùs jam audita deferens, « quòd Britannici mortem lugeret », aut « Octaviæ injurias evulgaret » ; sed « destinavisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem, pari ac Nero gradu, à divo Augusto, ad res novas extollere, conjugioque ejus etiam imperio, rempublicam rursùs invadere » : hæc Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiæ, Neronis amitæ, liberto, aperiunt. Qui lætus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa æmulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiæ, impulit, « ire properè, crimenque atrociter deferre ».

XX. Provecta nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur, quum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis lusus principis intendere. Sed tunc compositus ad mœstitiam, expositoque indicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantùm matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere præfecturâ destinaret, tanquam Agrippinæ gratiâ provectum, et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est, «scriptos esse ad Cæcinam Tuscum codicillos, mandatâ ei prætoriarum cohortium curâ : sed ope Senecæ dignationem Burro retentam». Plinius et Cluvius, nihil dubitatum de fide præfecti referunt. Sanè Fabius inclinat ad laudes Senecæ, cujus amicitiâ floruit. Nos consensum auctorum secuti, quæ diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus, et interficiendæ matris avidus, non priùs differri potuit, quàm Burrus necem ejus promitteret, si facinoris coargueretur : «sed cuicumque, nedùm parenti, defensionem tribuendam : nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimicâ domo adferri. Refutare tenebras, et vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiæ propiora.

XXI. Sic lenito principis metu, et luce ortâ, itur ad Agrippinam, ut nosceret objecta, dissolveretque, vel pœnas lueret. Burrus iis mandatis, Senecâ coram, fungebatur : aderant et ex libertis, arbitri sermonis. Deinde à Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Et Agrippina ferociæ memor, «Non miror», inquit, «Silanam, nunquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. Neque enim perinde à parentibus liberi, quàm ab impudicâ adulteri mutantur. Nec, si Iturius et Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendæ accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii, aut Cæsari conscientia subeunda est. Nam Domitiæ inimicitiis gratias agerem, si benevolentiâ mecum in Neronem meum certaret. Nunc per concubinum Atimetum, et histrionem Paridem, quasi scenæ fabulas componit. Baiarum suarum piscinas extollebat, quum meis consiliis adoptio, et proconsulare jus, et designatio consulatûs, et cetera apiscendo imperio præpararentur. Aut exsistat, qui cohortes in urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad scelus corruptos arguat. Vivere ego, Britannico potiente rerum, poteram : at si Plautus, aut quis alius, rempublicam judicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba, impatientiâ caritatis aliquando incautâ, sed ea crimina objiciant, quibus nisi à filio, absolvi non possim». Commotis qui aderant, ultròque spiritus ejus mitigantibus, *colloquium filii* exposcit : ubi nihil pro innocentiâ, quasi diffideret ; nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit ; sed ultionem in delatores, et præmia amicis obtinuit.

XXII. Præfectura annonæ Fenio Rufo; cura ludorum, qui à Cæsare parabantur, Arruntio Stellæ; Ægyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Anteio destinata; et variis mox artibus elusus; ad postremum in urbe retentus est. At Silana in exsilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. De Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines principis Paride, quàm ut pœnâ adficeretur. Plautus ad præsens silentio transmissus est.

XXIII. Deferuntur dehinc «consensisse Pallas, ac Burrus, ut Cornelius Sulla claritudine generis, et adfinitate Claudii», cui, per nuptias Antoniæ, gener erat, «ad imperium vocaretur». Ejus accusationis auctor exstitit Pætus quidam, exercendis apud ærarium sectionibus famosus, et tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia, quàm gravis superbia fuit: quippe nominatis libertis ejus, quos conscios haberet, respondit; «nihil unquam se domi, nisi nutu aut manu significasse, vel, si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret». Burrus, quamvis reus, inter judices sententiam dixit. Exsiliumque accusatori irrogatum, et tabulæ exustæ sunt, quibus oblitterata ærarii nomina retrahebat.

XXIV. Fine anni, statio cohortis, adsidere ludis solita, demovetur, quò major species libertatis esset: utque miles, theatrali licentiæ non permixtus, incorruptior ageret; et plebes daret experimentum, an, amotis custodibus, modestiam retineret. Urbem princeps lustravit, è responso haruspicum, quòd Jovis ac Minervæ ædes de cœlo tactæ erant.

XXV. Q. Volusio, P. Scipione coss. otium foris, fœda domi lascivia, quâ Nero itinera urbis, et lupanaria, et diverticula, veste servili in dissimulationem suî compositus, pererrabat, comitantibus, qui raperent ad venditionem exposita, et obviis vulnera inferrent: adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus, et ore præferret. Deindè, ubi *Cæsarem esse, qui grassaretur*, pernotuit, augebanturque injuriæ adversus viros feminasque insignes; et quidam, permissâ semel licentiâ sub nomine Neronis, inulti, propriis cum globis, eadem exercebant, et in modum captivitatis nox agebatur. Julius quidem Montanus, senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus fortè per tenebras cum principe, quia vi attentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero autem metuentior in posterum, milites sibi, et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica, et quasi privata sinerent: si à læsis validiùs ageretur, arma inferrent. Ludicram quoque licentiam, et fautores histrionum velut in prælia convertit, impunitate et præmiis, atque ipse occultus, et plerumque coràm prospectans: donec, discordi populo, et gravioris

motûs terrore, non aliud remedium repertum est, quàm ut histriones Italiâ pellerentur, milesque theatro rursùm adsideret.

XXVI. Per idem tempus actum in senatu « de fraudibus libertorum», efflagitatumque « ut adversùs malè meritos revocandæ libertatis jus patronis daretur ». Nec deerant qui censerent. Sed consules relationem incipere non ausi, ignaro principe, perscripsêre tamen consensum senatûs. Ille an auctor constitutionis fieret, ut inter paucos et sententiæ adversos: quibusdam coalitam libertate irreverentiam eò prorupisse frementibus, « vine, an æquo cum patronis jure agerent; sententiam eorum consultarent, ac verberibus manus ultrò intenderent, impulêre vel pœnam suam dissuadentes. Quid enim aliud læso patrono concessum, quàm ut vicesimum ultra lapidem, in oram Campaniæ liberum releget? Ceteras actiones promiscuas et pares esse. Tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. Nec grave manumissis, per idem obsequium retinendi libertatem, per quod adsecuti sint. At criminum manifestos meritò ad servitutem retrahi; ut metu coerceantur, quos beneficia non mutavissent ».

XXVII. Disserebatur contrà; « Paucorum culpam ipsis exitiosam esse debere: nihil universorum juri derogandum: quippe latè fusum id corpus. Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas: et plurimis equitum, plerisque senatoribus, non aliundè originem trahi. Si separarentur libertini; manifestam fore penuriam ingenuorum. Non frustrà majores, quum dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. Quin et manumittendi duas species institutas, ut relinqueretur pœnitentiæ, aut novo beneficio locus: quos vindictâ patronus non liberaverit, velut vinculo servitutis attineri. Dispiceret quisque merita, tardèque concederet, quod datum non adimeretur ». Hæc sententia valuit. Scripsitque Cæsar senatui, « privatim expenderent causam libertorum, quotiens à patronis arguerentur: in commune nihil derogarent ». Nec multò pòst, ereptus amitæ libertus Paris, quasi jure civili, non sine infamiâ principis, cujus jussu perpetratum ingenuitatis judicium erat.

XXVIII. Manebat nihilominus quædam imago reipublicæ. Nam inter Vibullium prætorem, et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quòd immodestos fautores histrionum, et à prætore in vincula ductos, tribunus *omitti* jussisset: comprobavêre patres, incusatâ *Antistii licentiâ*. Simul prohibiti tribuni, « jus prætorum et consulum præripere, aut vocare ex Italiâ, cùm quibus lege agi posset ». Addidit L. Piso, designatus consul, ne quid intra domum pro potestate animadverterent: neve multam ab iis dictam quæstores ærarii in publicas tabulas, ante quatuor menses, referrent; medio

temporis contradicere liceret : deque eo consules statuerent ». Cohibita artiùs et ædilium potestas, statutumque « quantum curules, quantum plebei pignoris caperent, vel pœnæ irrogarent ». Eò Helvidius Priscus, tribunus plebis, adversùs Obultronium Sabinum, ærarii quæstorem, contentiones proprias exercuit, « tanquam jus hastæ adversus inopes inclementer augeret ». Dein princeps curam tabularum publicarum à quæstoribus ad præfectos transtulit.

XXIX. Variè habita, ac sæpè immutata ejus rei forma : nam Augustus permisit senatui deligere præfectos : dein, ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero prætorum, qui præessent : neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parùm idoneos. Tunc Claudius quæstores rursum imposuit, iisque, ne metu offensionum segniùs consulerent, extra ordinem honores promisit. Sed deerat robur ætatis eum primum magistratum capessentibus : igitur Nero præturâ perfunctos, et experientiâ probatos delegit.

XXX. Damnatus iisdem consulibus Vipsanius Lænas, « ob Sardiniam provinciam avarè habitam ». Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, « quòd præfectus remigum, qui Ravennæ haberentur, velut infimam nationum, Italiam luxuriâ sævitiâque adflictavisset, veneno damnationem antevertit. Caninius Rebilus, ex primoribus petitiâ legum, et pecuniæ magnitudine, cruciatus ægræ senectæ, misso per venas sanguine, effugit : haud creditus sufficere ad constantiam sumendæ mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregiâ famâ concessit : cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, præcipuæque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia fuit.

XXXI. Nerone secundùm, L. Pisone consulibus, pauca memoriâ digna evenêre : nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, quîs molem amphitheatri apud campum Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere : quum ex dignitate populi Romani repertum sit, res illustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare. Ceterùm coloniæ Capua atque Nuceria, additis veteranis, firmatæ sunt : plebeique congiarium quadringeni nummi viritim dati, et sestertium quadringenties ærario illatum est, ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintæ et vicesimæ venalium mancipiorum remissum, specie magis quàm vi : quia quum venditor pendere juberetur, in partem pretii emptoribus adcrescebat. Edixit Cæsar, « ne quis magistratus, aut procurator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum, aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet ». Nam antè non minùs tali largitione, quàm corripiendis pecuniis, subjectos affligebant; dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant,

XXXII. Factum et senatusconsultum ultioni juxtà et securitati, «ut si quis à suis servis interfectus esset, ii quoque, qui testamentò manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent». Redditur ordini Lusius Varius consularis, avaritiæ criminibus olim perculsus. Et Pomponia Græcina, insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniis retulit, nupta, ac *superstitionis externæ* rea, mariti judicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famâque conjugis cognovit, et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiæ ætas, et continua tristitia fuit. Nam post Juliam Drusi filiam dolo Messallinæ interfectam, per quadraginta annos, non cultu nisi lugubri, non animo nisi mœsto egit. Idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam vertit.

XXXIII. Idém annus plures reos habuit: quorum P. Celerem, accusante Asiâ, quia absolvere nequibat Cæsar, traxit, senectâ donec mortem obiret: nam Celer, interfecto, ut memoravi, Silano proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant «maculosum fœdumque, et idem jus audaciæ in provinciâ ratum, quod in urbe exercuerat». Sed pervicaci accusatione conflictatus, postremò defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, à quo Lycii res repetebant, eò usque ambitus prævaluit, ut quidam accusatorum ejus exsilio multarentur, «tanquam insonti periculum fecissent».

XXXIV. Nerone tertiùm consule, simul iniit consulatum Valerius Messalla, cujus proavum, oratorem Corvinum, divo Augusto, abavo Neronis, collegam in eo magistratu fuisse, pauci jam senum meminerant: sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messalla paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottæ, et Haterio Antonino, annuam pecuniam statuit princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipassent. Ejus anni principio, mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinendâ Armeniâ bellum, acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati à se regni expertem esse, aut alienæ id potentiæ donum habere: et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur, parta olim à Lucullo Pompeioque recipere. Ad hæc Armenii ambiguâ fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti, ac libertate ignotâ, illuc magis ad servitium inclinantes.

XXXV. Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum, quàm contra perfidiam hostium erat. Quippe Syriâ transmotæ legiones, pace longâ segnes, munia Romanorum ægerrimè tolerabant. Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non

stationem, non vigilias inissent; vallum fossamque, quasi nova et mira, viserent; sine galeis, sine loricis, nitidi et quæstuosi, militiâ per oppida expletâ. Igitur dimissis, quibus senecta, aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Ciliciam ac Cappadociam delectus. Adjectaque ex Germaniâ legio, cum equitibus alariis, et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme sævâ adeò, ut obducta glacie, nisi effossa humus tentoriis locum non præberet. Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Adnotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus, ut oneri adhærentes, truncis brachiis, deciderent. Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc, quia duritiam cœli militiæque multi abnuebant, deserebantque, remedium severitate quæsitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat. Idque usu salubre et misericordiâ melius apparuit: quippe pauciores illa castra deseruêre, quàm ea in quibus ignoscebatur.

XXXVI. Interim Corbulo, legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores auderent, prædicit. Curam præsidiorum Pactio Orphito, primipili honore perfuncto, mandat. Is quanquam incautos barbaros, et benè gerendæ rei casum offerri scripserat, « tenere se munimentis, et majores copias opperiri » jubetur. Sed rupto imperio, postquam paucæ è proximis castellis turmæ advenerant, pugnamque imperitiâ poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno ejus exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepidâ fugâ rediêre. Quod graviter Corbulo accepit: increpitumque Pactium, et præfectos, militesque *tendere omnes extra vallum* jussit: inque eâ contumeliâ detenti, nec nisi precibus universi exercitûs exsoluti sunt.

XXXVII. At Tiridates super proprias clientelas, ope Vologesi fratris adjutus, non furtim jam, sed palàm bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur depopulari; et si copiæ contrà ducerentur, eludere; huc quoque et illuc volitans, plura famâ quàm pugnâ exterrere. Igitur Corbulo, quæsito diu prælio, frustrà habitus, et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispartit vires, ut legati præfectique diversos locos pariter invaderent. Simul regem Antiochum monet, *proximas sibi præfecturas petere*. Nam Pharasmanès, interfecto filio Rhadamisto, *quasi proditore suî*, quò fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptiùs exercebat. Tuncque primùm illecti

Insechi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniæ incursavit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant. Mittebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent: «cur datis nuper obsidibus, redintegratâque amicitiâ, quæ novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniæ possessione depelleretur? Ideò nondum ipsum Vologesen commotum, quia causâ, quàm vi agere mallent. Sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis virtutem fortunamque, sæpiùs jam clade Romanâ expertam». Ad ea Corbulo, satis comperto Vologesen defectione Hyrcaniæ attineri, suadet Tiridati, «precibus Cæsarem adgredi: posse illi regnum stabile, et res incruentas contingere, si omissâ spe longinquâ et serâ, præsentem potioremque sequeretur».

XXXVIII. Placitum dehinc, «quia commeantibus invicem nuntiis, nihil in summum pacis proficiebatur, colloquio ipsorum tempus locumque destinari. Mille equitum præsidium *Tiridates* affore sibi *dicebat*; quantum Corbuloni cujusque generis militum adsisteret, non statuere, dum, positis loricis et galeis, in faciem pacis, veniretur». Cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbaræ astutiæ patuissent. «Ideo artum inde numerum finiri, et hinc majorem offerri, ut dolus pararetur: nam equiti, sagittarum usu exercito, si detecta corpora objicerentur, nihil profuturam multitudinem». Dissimulato tamen intellectu, «rectiùs de his, quæ in publicum consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos» respondit. Locumque delegit, cujus pars altera colles erant clementer adsurgentes, accipiendis peditum ordinibus; pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit; cui accita per noctem, aliis ex castris, tria millia tertianorum permiscuerat, unâ cum aquilâ, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates, vergente jam die, procul adstitit, unde videri magis quàm audiri posset. Ita sine congressu dux Romanus abscedere militem sua quemque in castra jubet.

XXXIX. Rex, sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros Pontico mari, et Trapezunte oppido adventantes interciperet, properè discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur præsidiis nostris insessos: et Corbulo, ne irritum bellum traheretur, utque Armenios ad sua defendenda cogeret, exscindere parat castella: sibique, quod validissimum in eâ præfecturâ, cognomento *Volandum*, sumit; minora Cornelio Flacco legato, et Insteio Capitoni castrorum præfecto mandat. Tum circumspectis munimentis, et quæ expugnationi idonea, provisis, hortatur milites, «ut hostem vagum, neque paci aut prælio

paratum, sed perfidiam et ignaviam fugâ confitentem, exuerent sedibus, gloriæque pariter et prædæ consulerent». Tum quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos, subruendo vallo inducit, alios scalas mœnibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere jubet: libratoribus funditoribusque attributus locus, unde eminùs glandes torquerent; ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pari undique metu. Tantus inde ardor certantis exercitûs fuit, ut intra tertiam diei partem, nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta escensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis: et imbelle vulgus sub coronâ venumdatum: reliqua præda victoribus cessit. Pari fortunâ legatus ac præfectus usi sunt, tribusque unâ die castellis expugnatis, cetera terrore, et alia sponte incolarum, in deditionem veniebant: unde orta fiducia caput gentis Artaxata adgrediendi. Nec tamen proximo itinere ductæ legiones, quæ, si amnem Araxen, qui mœnia adluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul, et latioribus vadis transiêre.

XL. At Tiridates pudore et metu, ne si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur; si prohiberet, impeditis locis seque et equestres copias illigaret: statuit postremò ostendere aciem, et dato die prælium incipere, vel simulatione fugæ, locum fraudi parare. Igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viæ pariter et pugnæ composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis: recepta inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur: quibus jusserat, «ut instantibus comminùs resisterent, refugos non sequerentur». In cornibus pedes, sagittarius, et cetera manus equitum ibat, productior cornu in sinistro per ima collium, ut si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. Adsultare ex diverso Tiridates, non usque ad jactum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si laxare ordines, et diversos consectari posset. Ubi nihil temeritate solutum, nec ampliùs, quàm decurio equitum audentiùs progressus, et sagittis confixus, ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis jam tenebris abscessit.

XLI. Et Corbulo, castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret, obsidioque circumdaret, agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. Dein postquam exploratores attulêre «longinquum regis iter, et Medi an Albani peterentur, incertum», lucem opperitur: præmissaque levis armatura, quæ muros interim ambiret, oppugnationemque eminùs inciperet. Sed oppidani, portis sponte patefactis, se suaque Romanis permisêre: quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis immissus, deletaque et solo

adæquata sunt : quia nec teneri sine valido præsidio, ob magnitudinem mœnium ; nec id nobis virium erat, quod firmando præsidio, et capessendo bello divideretur : vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas, aut gloria, quòd capta essent. Adjicitur miraculum, velut numine oblatum : nam cuncta extrà, tectis tenùs, sole illustria fuêre ; quod mœnibus cingebatur, ita repentè atrâ nube coopertum, fulguribusque discretum est, ut, quasi infensantibus diis, exitio tradi crederetur. Ob hæc consalutatus *imperator* Nero : ex senatusconsulto *supplicationes* habitæ : « statuæque et arcus, et continui consulatus principi : utque inter festos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de eâ esset », aliaque in eamdem formam decernuntur, adeo modum egressa, ut C. Cassius, de ceteris honoribus adsensus, « si pro benignitate fortunæ diis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere, *disseruerit* : eòque oportere dividi sacros et negotiosos dies quîs divina colerent, et humana non impedirent ».

XLII. Variis deinde casibus jactatus, et multorum odia meritus reus, haud tamen sine invidiâ Senecæ, damnatur. Is fuit P. Suilius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum, non, quantùm inimici cuperent, demissus : quique se nocentem videri, quàm supplicem mallet. Ejus opprimendi gratiâ repetitum credebatur senatusconsultum, pœnaque Cinciæ legis, adversus eos qui pretio causas oravissent : nec Suilius questu aut exprobratione abstinebat, præter ferociam animi, extremâ senectâ liber, et Senecam increpans : « infensum amicis claudii, sub quo justissimum exsilium pertulisset. Simul studiis inertibus et juvenum imperitiæ suetum, livere his, qui vividam et incorruptam eloquentiam tuendis civibus exercerent. Se quæstorem Germanici ; illum domûs ejus adulterum fuisse. An gravius existimandum, sponte litigatoris præmium honestæ operæ adsequi, quàm corrumpere cubicula principum feminarum ? Quâ sapientiâ, quibus philosophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ, ter millies sestertium paravisset ? Romæ testamenta, et orbos velut indagine ejus capi. Italiam, et provincias, immenso fœnore hauriri. At sibi labore quæsitam, et modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potiùs toleraturum, quàm veterem, ac domi partam dignationem subitæ felicitati submitteret ».

XLIII. Nec deerant, qui hæc iisdem verbis, aut versa in deterius Senecæ deferrent. Repertique accusatores, « direptos socios, quum Suilius provinciam Asiam regeret, ac publicæ pecuniæ peculatum » detulêre. Mox, quia inquisitionem annuam impetraverant, brevius visum, suburbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. Ii, « acerbitate accusationis Q. Pomponium ad neces-

sitatem belli civilis detrusum: Juliam Drusi filiam, Sabinamque Poppæam ad mortem actas, et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos: jam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii sævitiam» Suilio objectabant. Ille, «nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse» defendebat, donec eam orationem Cæsar cohibuit, «compertum sibi» referens «ex commentariis patris sui, nullam cujusquam accusationem ab eo coactam». Tum «jussa Messallinæ» prætendi, et labare defensio. «Cur enim neminem alium delectum, qui sævienti impudicæ vocem præberet? Puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent». Igitur ademptâ bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam quæ testamento matris, aut aviæ ceperant) in insulas Baleares pellitur: non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo. Ferebaturque, copiosâ et molli vitâ secretum illud toleravisse. Filium ejus Nerullinum adgressis accusatoribus per invidiam patris, et crimina repetundarum, intercessit princeps, tanquam satis expletâ ultione.

XLIV. Per idem tempus Octavius Sagitta, plebei tribunus, Pontiæ, mulieris nuptæ, amore vecors, ingentibus donis adulterium, et mox ut omitteret maritum emercatur, suum matrimonium promittens, ac nuptias ejus pactus. Sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, «adversam patris voluntatem» causari, repertâque speditioris conjugis, promissa exsuere. Octavius contrà modò conqueri, modò minitari, «famam perditam, pecuniam exhaustam» obtestans: denique salutem, quæ sola reliqua esset, arbitrio ejus permittens. Ac postquam spernebatur, «noctem unam ad solatium» poscit, «quâ delinitus, modum in posterum adhiberet». Statuitur nox. Et Pontia consciæ ancillæ custodiam cubiculi mandat. Ille, uno cum liberto, ferrum veste occultum infert. Tum, ut adsolet in amore et irâ, jurgia, preces, exprobratio, satisfactio, et pars tenebrarum libidine seposita. Et questu incensus, nihil metuentem ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret, cubiculoque prorumpit. Posterâ die manifesta cædes, haud ambiguus percussor: quippe mansitasse unà convincebatur. Sed libertus «suum illud facinus» profiteri, «se patroni injurias ultum esse». Commoveratque quosdam magnitudine exempli: donec ancilla, ex vulnere refecta, verum aperuit: postulatusque apud consules à patre interfectæ, postquam tribunatu abierat, sententiâ patrum, et lege de sicariis condemnatur.

XLV. Non minùs insignis, eo anno, impudicitia, magnorum reipublicæ malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppæa, T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat, illustri

memoriâ Poppæi Sabini, consulari et triumphali decore præfulgentis: nam Ollium, honoribus nondum functum, amicitia Sejani pervertit. Huic mulieri cuncta alia fuêre, præter honestum animum: quippe mater ejus, ætatis suæ feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat: opes claritudini sufficiebant: sermo comis, nec absurdum ingenium: modestiam præferre, et lasciviâ uti: rarus in publicum egressus, idque velatâ parte oris, ne satiaret adspectum, vel quia sic decebat. Famæ nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque affectui suo, aut alieno obnoxia; unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufii Crispini, equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho pellexit juventâ ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitiâ Neronis habebatur: nec mora, quin adulterio matrimonium jungeretur.

XLVI. Otho, sive amore incautus, laudare «formam elegantiamque uxoris» apud principem, sive ut accenderet, ac si eâdem feminâ potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adjiceret. Sæpè auditus est consurgens è convivio Cæsaris, «se ire ad illam, sibi concessam» dictitans «nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium, et gaudia felicium». His atque talibus irritamentis, non longa cunctatio interponitur. Sed accepto aditu, Poppæa primùm per blandimenta et artes valescere, «imparem cupidini se, et formâ Neronis captam» simulans: mox, acri jam principis amore, ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem attineretur, «nuptam esse» se dictitans «nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitæ, quod nemo adæquaret. Illum animo et cultu magnificum: ibi se summâ fortunâ digna visere: at Neronem pellice ancillâ, et adsuetudine Actes devinctum, nil è contubernio servili, nisi abjectum et sordidum traxisse». Dejicitur familiaritate suetâ, pòst congressu et comitatu, Otho; et ad postremum, ne in urbe æmulatus ageret, provinciæ Lusitaniæ præficitur: ubi usque ad civilia arma, non ex priore infamiâ, sed integrè sanctèque egit, procax otii, et potestatis temperantior.

XLVII. Hactenùs Nero flagitiis et sceleribus velamenta quæsivit. Suspectabat maximè Cornelium Sullam, socors ingenium ejus in contrarium trahens, callidumque et simulatorem interpretando. Quem metum Graptus, ex libertis Cæsaris, usu et senectâ à Tiberio usque domum principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Mulvius, in eo tempore, celebris nocturnis illecebris erat; ventitabatque illuc Nero, quò solutiùs, urbem extra, lasciviret. Igitur «regredienti per viam Flaminiam compositas insidias, fatoque evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos remeaverit, auctoremque ejus doli Sullam», ementitur: quia fortè,

redeuntibus ministris principis, quidam, per juvenilem licentiam, quæ tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque servorum quisquam, neque clientium Sullæ agnitus : maximèque despecta, et nullius ausi capax natura ejus, à crimine abhorrebat : perinde tamen, quasi convictùs esset, cedere patriâ, et Massiliensium mœnibus coerceri jubetur.

XLVIII. Iisdem consulibus auditæ Puteolanorum legationes : quas diversas ordo plebesque ad senatum miserant : illi « vim multitudinis, *hi* magistratuum et primi cujusque avaritiam » increpantes. Quumque seditio ad saxa et minas ignium progressa, necem et arma proliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus : quia severitatem ejus non tolerabant, precante ipso, ad Scribonios fratres ea cura transfertur, datâ cohorte prætoriâ : cujus terrore, et paucorum supplicio, rediit oppidanis concordia.

XLIX. Non referrem vulgatissimum senatusconsultum, quo « civitati Syracusanorum, egredi numerum, edendis gladiatoribus finitum, permittebatur » ; nisi Pætus Thrasea contrà dixisset, præbuissetque materiem obtrectatoribus arguendæ sententiæ : « cur enim, si rempublicam egere libertate senatoriâ crederet, tam levia consectaretur ? quin de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet dissuaderetve ? Licere patribus, quotiens jus dicendæ sententiæ accepissent, quæ vellent, expromere, relationemque in ea postulare. An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largiùs ederentur ? Cetera per omnes imperii partes perindè egregia, quàm si non Nero, sed Thrasea regimen eorum teneret ? Quòd si summâ dissimulatione transmitterentur, quantò magis inanibus abstinendum » ? Thrasea contrà, rationem poscentibus amicis, « non præsentium ignarum », respondebat, « ejusmodi consulta corrigere ; sed patrum honori dare ; ut manifestum fieret, magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui animum etiam levissimis adverterent ».

L. Eodem anno, crebris populi flagitationibus, immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, « an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret ». Sed impetum ejus, multùm priùs laudatâ « magnitudine animi », attinuêre senatores, « dissolutionem imperii *docendo*, si fructus quibus respublica sustineretur, deminuerentur : quippe, sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates à consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi Romani tum libertate : reliqua mox ita provisa, ut ratio quæstuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas planè publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querelâ tolerata, novis acerbitatibus ad invidiam verterent ».

LI. Ergo edixit princeps, « ut leges cujusque publici, occultæ ad id tempus, proscriberentur : omissas petitiones, non ultra annum resumerent : Romæ prætor, per provincias, qui pro prætore, aut consule essent, jura adversus publicanos extra ordinem redderent : militibus immunitas servaretur, nisi in iis, quæ veno exercerent ». Aliaque admodum æqua, quæ brevi servata, dein frustrà habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæque, et quæ alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio. Et « ne censibus negotiatorum naves adscriberentur, tributumque pro illis penderent », constitutum.

LII. Reos ex provinciâ Africâ, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum, et Pomponium Silvanum, absolvit Cæsar : Camerinum adversus privatos et paucos, sævitiæ magis, quàm captarum pecuniarum crimina objicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque « tempus evocandorum testium ; *reus* illico defendi » postulabat. Valuitque pecuniosâ orbitate et senectâ, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

LIII. Quietæ ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui, pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius, et L. Vetus, eâ tempestate exercitui præerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos à Druso aggerem coercendo Rheno, absolvit : Vetus Mosellam atque Ararim, factâ intér utrumque fossâ, connectere parabat, ut copiæ per mare, dein Rhodano et Arare subvectæ, per eam fossam, mox fluvio Mosellâ in Rhenum, exin Oceanum decurrerent : sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septentrionisque littora fierent. Invidit operi Ælius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, « ne legiones alienæ provinciæ inferret, studiaque Galliarum adfectaret : formidolosum id imperatori » dictitans, quò plerumque prohibentur conatus honesti.

LIV. Ceterùm continuo exercituum otio, fama incessit, « ereptum jus legatis ducendi in hostem ». Eòque Frisii juventutem saltibus aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovêre ripæ, agrosque vacuos, et militum usui sepositos, insedêre, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Jamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant ; quum Dubius Avitus, acceptâ à Paullino provinciâ, minitando « vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem à Cæsare impetrarent », perpulit Verritum et Malorigen preces suscipere. Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem oppe-

riuntur, inter ea, quæ barbaris ostentatur, intrâvere Pompeii theatrum, quò magnitudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum «concessum caveæ, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus» percunctantur, advertêre quosdam cultu externo in sedibus senatorum: et «quinam forent» rogitantes, postquam audiverant, «earum gentium legatis id honoris datum, quæ virtute et amicitiâ Romanâ præcellerent»; NULLOS MORTALIUM ARMIS AUT FIDE ANTE GERMANOS ESSE exclamant, degrediunturque, et inter patres considunt: quod comiter à visentibus exceptum, quasi impetûs antiqui, et bonâ æmulatione. Nero civitate Romanâ ambos donavit: «Frisios decedere agris» jussit. Atque illis adspernantibus, auxiliaris eques repentè immissus, necessitatem attulit, captis cæsisve, qui pervicaciùs restiterant.

LV. Eosdem agros Ansibarii occupavêre, validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, et sedis inopes, tutum exsilium orabant. Aderatque iis clarus per illas gentes, et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, «vinctum se rebellione Cheruscâ, jussu Armenii, *referens*, mox Tiberio et Germanico ducibus, stipendia meruisse. Quinquaginta annorum obsequio id quoque adjungere, quòd gentem suam ditioni nostræ subjiceret. Quotam partem campi jacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sanè receptos gregibus, inter hominum famam; modò ne vastitatem et solitudinem mallent, quàm amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, et pòst Usipiorum fuisse. Sicut cœlum diis, ita terras generi mortalium datas: quæque vacuæ, eas publicas esse». Solem deinde respiciens, et cetera sidera vocans, quasi coràm interrogabat, «vellentne contueri inane solum? potiùs mare superfunderent adversùs terrarum ereptores».

LVI. Et commotus his Avitus, «patienda meliorum imperia. Id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices, quàm ipsos paterentur». Hæc in publicum Ansibariis respondit; ipsi Boiocalo, «ob memoriam amicitiæ daturum agros:» quod ille ut proditionis pretium adspernatus addidit: «Deesse nobis terra, in quâ vivamus; in quâ moriamur, non potest»: atque ita, infensis utrimque animis, discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitûs legatum, «ut Rhenum transgressus arma à tergo ostenderet»; ipse legiones in agrum Tencterûm induxit, *excidium* minitans, «nisi causam suam dissociarent». Igitur absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri: et ceteris quoque

aliena pericula deserentibus, sola Ansibariorum gens retrò ad Usipios et Tubantes concessit : quorum terris exacti, quum Cattos, dein Cheruscos petîssent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur : imbellis ætas in prædam divisa est.

LVII. Eâdem æstate, inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen, gignendo sale fecundum, et conterminum, vi trahunt ; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, « eos maximè locos propinquare cœlo, precesque mortalium à deis nusquam propiùs audiri : inde, indulgentiâ numinum, illo in amne, illisque silvis salem provenire, non, ut alias apud gentes, eluvie maris arescente undâ, sed super ardentem arborum struem fusâ, ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum ». Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit, quia « victores diversam aciem Marti ac Mercurio » sacravêre, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Juhonum socia nobis, malo improviso adflicta est : nam ignes terrâ editi, villas, arva, vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsâ conditæ nuper Coloniæ mœnia : neque exstingui poterant ; non si imbres caderent, non fluvialibus aquis, aut quo alio humore : donec inopiâ remedii, et irâ cladis, agrestes quidam eminùs saxa jacere, dein, residentibus flammis, propiùs suggressi, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras absterrebant : postremò tegmina corpori derepta injiciunt, quantò magis profana et usu polluta, tantò magis oppressura ignes.

LVIII. Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quæ octingentos et quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus, et arescente trunco, deminutam, prodigii loco habitum est, donec in novos fetus revivesceret.

ANNALIUM LIB. XIV.

Nero cædem matris agitat, incitante Poppæâ. Aniceti ingenium. Agrippinæ periculum, quod evadit. Neronis trepidatio. Burri et Senecæ dubitatio. Anicetus in se rem suscipit. Agrippinæ interitus, et sepultura. Nero conscientiâ vecors adulatione omnium erigitur : ad senatum scribit. Thraseæ libertas. Nero ut matrem gravet, mitis. Urbem adulationi paratam init. Nero citharœdus, auriga, nobiles ad paria flagitia adigit. Juvenalia. Nero in scenâ. Augustani. Neronis carmina. Cædes inter Nucerinos et Pompeianos. Blæsus damnatus. Strabo absolutus. Mors Domitii Afri, Servilii. Certamina quinquennalia. Sermones contra theatra et ludos, et pro iis. Cometes

et fulgur. Plauti exsilium. Neronis morbus. Corbulo rem strenuè gerit in Armeniâ, quâ Tigrani traditâ, Syriæ præficitur. Coloniæ deductæ. Comitia prætorum composita. Vibius damnatus. In Britanniâ clades accepta, et tota penè provincia amissa; quam tamen Suetonius unius prœlii successu retinet. Classiciani pravitas. Nero libertum in Britanniam mittit, irridentibus barbaris. Ob falsum testamentum damnati. Antonius Primus. Præfectus urbis domi suæ interfectus, et supplicium de familiâ sumptum. Tarquitius Priscus damnatus. Census Galliarum. Mors et laus Reguli. Sententia Thraseæ. Adulatio Vitellii. Neronis rescriptum. Vejento Italiâ pellitur. Burri mors, laus, successores. In Senecam criminationes, et ad illius orationem Neronis subdola responsio. Fenius imminuitur valescente Tigellino: qui Plauto et Sullæ periculum struit, quorum hic ignarus opprimitur: Plautus quanquam præmonitus, necem expectat. Nero, ductâ Poppeâ, Octaviam amolitur: ob Octaviam revocatam populi lætitia, Poppææ metus, et doli. Aniceti scelus, ex quo Octaviæ exsilium, et mors. Temporum infelicitas. Seneca accusatur. Pisonis insidiæ in Neronem. Gesta hæc annis IV.

Coss.
- C. Vipstano, C. Fonteio Capitone.
- Nerone Claudio Cæsare Aug. IV. Cosso Cornelio Lentulo.
- C. Cæsonio Pæto, C. Petronio Turpiliano.
- P. Mario Celso, L. Asinio Gallo.

I. C. Vipstano, Fonteio coss. diu meditatum scelus non ultrà Nero distulit, vetustate imperii coalitâ audaciâ, et flagrantior in dies amore Poppææ, quæ sibi matrimonium, et discidium Octaviæ, incolumi Agrippinâ, haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusaret principem, et *pupillum* vocaret, « qui jussis alienis obnoxius, non modò imperii, sed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere, et triumphales avos? An fecunditatem et verum animum? timeri, ne uxor saltem injurias patrum, iram populi adversus superbiam, avaritiamque matris aperiat. Quòd si nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis conjugio: iturum quoquò terrarum, ubi audiret potiùs contumelias imperatoris, quàm viseret, periculis ejus immixta ». Hæc atque talia, lacrymis et arte adulteræ penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis infringi matris potentiam, et credente nullo, usque ad cædem ejus duratura filii odia.

II. Tradit Cluvius, « ardore retinendæ Agrippinam potentiæ eò usque provectam, ut medio diei, quum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret se sæpiùs temulento comptam, et incesto paratam. Jamque lasciva oscula, et prænuntias flagitii blanditias, adnotantibus proximis, Senecam contra muliebres illecebras subsidium à feminâ petivisse: immissamque Acten libertam, quæ, simul suo periculo, et infamiâ Neronis anxia,

deferret, pervulgatum esse incestum, gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium». Fabius Rusticus, «non Agrippinæ, sed Neroni cupitum id» memorat, «ejusdemque libertæ astu disjectum». Sed quæ Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidêre, et fama huc inclinat, seu concepit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior novæ libidinis meditatio in eâ visa est, quæ puellaribus annis stuprum cum Lepido, spe dominationis, admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.

III. Igitur Nero vitare secretos ejus congressus: abscedentem in hortos, aut Tusculanum, vel Antiatem in agrum, laudare, *quòd otium lacesseret.* Postremò, ubicumque haberetur, prægravem ratus, interficere constituit: hactenus consultans, *veneno, an ferro, vel quâ aliâ vi:* placuitque primò venenum. Sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali jam Britannici exitio; et ministros tentare arduum videbatur mulieris, usu scelerum adversùs insidias intentæ: atque ipsa præsumendo remedia munierat corpus. Ferrum et cædes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat: et, ne quis, illi tanto facinori delectus, jussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum præfectus, et pueritiæ Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinæ invisus. Ergò «navem posse componi» docet, «cujus pars, ipso in mari per artem soluta, effunderet ignaram: nihil tam capax fortuitorum, quàm mare, et si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, ut sceleri adsignet, quòd venti et fluctus deliquerint? Additurum principem defunctæ templum, et aras, et cetera ostentandæ pietati».

IV. Placuit, solertia, tempore etiam juta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, *ferendas parentum iracundias, et placandum animum* dictitans, quò rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc, obvius in littora (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos: id villæ nomen est, quæ promontorium Misenum inter et Baianum lacum, flexo mari adluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tanquam id quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi, et classiariorum remigio vehi: ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit, exstitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellæ Baias pervectam. Ibi blandimentum sublevavit metum, comiter excepta, superque ipsum collocata. Nam pluribus sermonibus, modò familiaritate juvenili Nero, et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem,

artiùs oculis et pectori hærens, sive explendâ simulatione; seu periturae matris supremus adspectus, quamvis ferum animum retinebat.

V. Noctem sideribus illustrem, et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, dii præbuêre. Nec multùm erat progressa navis, duobus è numero familiarium Agrippinam comitantibus : ex quîs Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat; Acerronia, super pedes cubitantis reclinis, «pœnitentiam filii, et reciperatam matris gratiam», per gaudium memorabat: quum, dato signo, ruere tectum loci, multo plumbo grave; pressusque Crepereius, et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus, ac fortè validioribus, quàm ut oneri cederent, protectæ sunt: nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quòd plerique ignari etiam conscios impediebant. Visum dehinc remigibus, «unum in latus inclinare, atque ita navem submergere». Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii, contrà nitentes, dedêre facultatem lenioris in mare jactûs. Verùm Acerronia imprudens, dum «se Agrippinam esse, utque subveniretur matri principis» clamitat, contis et remis, et quæ fors obtulerat navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eòque minùs agnita, unum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occùrsu lenunculorum, Lucrinum in lacum vecta, villæ suæ infertur.

VI. Illic reputans, ideo se fallacibus litteris accitam, et honore præcipuo habitam; quòdque littus juxta, non ventis acta, non saxis impulsa navis, summâ suî parte, veluti terrestre machinamentum concidisset; observans etiam Acerroniæ necem; simul suum vulnus adspiciens: solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur: misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, «benignitate deûm, et fortunâ ejus, evasisse gravem casum: orare, ut quamvis periculo matris exterritus, visendi curam differret: sibi ad præsens quiete opus». Atque interim securitate simulatâ, medicamina vulneri, et fomenta corpori adhibet. «Testamentum Acerroniæ requiri, bonaque obsignari» jubet: id tantùm non per simulationem.

VII. At Neroni, nuntios patrati facinoris opperienti, adfertur «evasisse ictu levi sauciam, et hactenùs adito discrimine, ne auctor dubitaretur». Tum pavore exanimis, et «jam jamque adfore» obtestans, «vindictæ properam, sive servitia armaret, vel militem accenderet, sive ad senatum et populum pervaderet, naufragium, et vulnus, et interfectos amicos objiciendo: quod contrà subsidium sibi? nisi quid Burrus et Seneca expergiscerentur»: quos statim acciverat, incertum an et antè ignaros. Igitur longum utriusque silentium, ne irriti dissuaderent; an eò descensum

credebant, ut nisi præveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Pòst Seneca hactenus promptior, respicere Burrum, ac sciscitari, an «militi imperanda cædes esset»? «Ille prætorianos toti Cæsarum domui obstrictós, memoresque Germanici, nihil adversùs progeniem ejus atrox ausuros», respondit: «perpetraret Anicetus promissa». Qui nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero, «illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti muneris libertum» profitetur: iret properè, duceretque promptissimos ad jussa». Ipse, audito, «venisse missu Agrippinæ nuntium Agerinum», scenam ultrò criminis parat; gladiumque, dum mandata perfert, abjicit inter pedes ejus: tum quasi deprehenso, «vincla injici» jubet, ut, «exitium principis molitam mátrem, et pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumpsisse», confingeret.

VIII. Interim vulgato Agrippinæ periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad littus. Hi molium objectus, hi proximas scaphas scandere: alii quantùm corpus sinebat, vadere in mare, quidam manus protendere: questibus, votis, clamore diversa rogitantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri: adflüere ingens multitudo cum luminibus, atque ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum, sese expedire, donec adspectu armati et minitantis agminis disjecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractâque januâ, obvios servorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, ceteris terrore irrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxiâ Agrippinâ, quòd nemo à filio, ac ne Agerinus quidem. «Aliam fere littore faciem nunc; solitudinem ac repentinos strepitus, et extremi mali indicia». Abeunte dehinc ancillâ, «Tu quoque me deseris»; prolocuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeo, et Oloarito, centurione classiario, comitatum: ac, «si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; non imperatum parricidium». Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput ejus adflixit. Nam in mortem centurioni ferrum destringenti, protendens uterum, *Ventrem feri*, exclamavit: multisque vulneribus confecta est.

IX. Hæc consensu produntur. Adspexeritne matrem exanimem Nero, et formam corporis ejus laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. Cremata est nocte eâdem, convivali lecto, et exsequiis vilibus; neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus: mox domesticorum curâ, levem tumulum accepit, viam Miseni propter, et villam Cæsaris dictatoris, quæ subjectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo, libertus ejus,

cognomento Mnester, ipse ferro se transegit: incertum caritate in Patronam, an metu exitii. Hunc suî finem multos ante annos crediderat Agrippina, contempseratque. Nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldæi, «fore ut imperaret, matremque occideret»: atque illa, «Occidat», inquit, «dum imperet».

X. Sed à Cæsare, perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est: reliquo noctis, modò per silentium defixus, sæpiùs pavore exsurgens, et mentis inops, lucem opperiebatur, tanquam exitium adlaturam. Atque eum, auctore Burro, primâ centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manu, gratantiumque, «quòd discrimen improvisum, et matris facinus evasisset». Amici dehinc adire templa: et cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis et legationibus lætitiam testari: ipse, diversâ simulatione, mœstus, et quasi incolumitati suæ infensus, ac morti parentis illacrymans. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et littorum gravis adspectus (et erant, qui crederent, sonitum tubæ collibus circùm editis, planctusque tumulo matris audiri) Neapolim concessit, litterasque ad senatum misit, quarum summa erat.

XI. «Repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinæ libertis, et luisse eam pœnam conscientiâ, quâ scelus paravisset». Adjiciebat crimina longiùs repetita; «quòd consortium imperii, juraturasque in feminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus senatûs et populi speravisset: ac posteaquam frustrà optata sint, infensa militi patribusque et plebi, dissuasisset donativum et congiarium, periculaque viris illustribus instruxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret»? Temporum quoque Claudianorum obliquâ insectatione, cuncta ejus dominationis flagitia in matrem transtulit, *publicâ fortunâ exstinctam* referens: namque et naufragium narrabat; quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur, ut crederet? aut à muliere naufragâ missum cum telo unum, qui cohortes, et classes imperatoris perfringeret? Ergò non jam Nero, cujus immanitas omnium questus anteibat, sed adverso rumore Seneca erat, «quòd oratione tali confessionem scripsisset».

XII. Miro tamen certamine procerûm decernuntur «supplicationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus apertæ essent insidiæ, ludis annuis celebrarentur: aureum Minervæ simulacrum in curiâ, et juxtà principis imago statueretur: dies natalis Agrippinæ inter nefastos esset». Thrasea Pætus, silentio, vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tum senatu; ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis ini-

tium non præbuit. Prodigia quoque crebra et irrita intercessêre : anguem enixa mulier; et alia in concubitu mariti fulmine exanimata : jam sol repentè obscuratus, et tactæ de cœlo quatuordecim urbis regiones : quæ adeo sine curâ deûm eveniebant, ut multos pòst annos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterùm, quò gravaret invidiam matris, eâque demotâ, auctam lenitatem suam testificaretur, feminas illustres, Juniam, et Calpurniam, præfecturâ functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum, sedibus patriis reddidit, ab Agrippinâ olim pulsos. Etiam Lolliæ Paullinæ cineres reportari, sepulcrumque exstrui permisit : quosque ipse nuper relegaverat, Iturium, et Calvisium, pœnâ exsolvit. Nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum regressa, labante jam Agrippinâ, cujus inimicitiis conciderat, vel tum mitigatâ.

XIII. Cunctanti in oppidis Campaniæ, « quonam modo urbem ingrederetur; an obsequium senatûs, an studia plebis reperiret », anxio, contrà deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, « invisum Agrippinæ nomen, et morte ejus accensum populi favorem » disserunt : « iret intrepidus, et venerationem suî coràm experiretur »; simul « prægredi » exposcunt, et promptiora, quàm promiserant, inveniunt : obvias tribus, festo cultu senatum : conjugum ac liberorum agmina, per sexum et ætatem disposita : exstructos, quà incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus, ac publici servitii victor, Capitolium adiit, grates exsolvit; seque in omnes libidines effudit, quas malè coercitas qualiscumque matris reverentia tardaverat.

XIV. Vetus illi cura erat, curriculo quadrigarum insistere : nec minùs fœdum studium, citharâ ludicrum in modum canere, quum cœnaret; quod « regibus et antiquis ducibus factitatum » memorabat : « idque vatum laudibus celebre, et deorum honoridatum. Enimvero cantus Apollini sacros, talique ornatu adstare, non modò Græcis in urbibus, sed Romana apud templa, numen præcipuum et præscium ». Nec jam sisti poterat, quum Senecæ ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere : clausumque valle Vaticanâ spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo : mox ultrò vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum, et, si eòdem princeps trahat, lætum. Ceterùm evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. Ratusque dedecus molliri, si plures fœdasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit : quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto : nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potiùs dedit, quàm ne

delinquerent Notos quoque equites Romanos operas arenæ promittere subegit, donis ingentibus : nisi quòd merces ab eo, *qui* jubere potest, vim necessitatis affert.

XV. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos, *Juvenalium* vocabulo, in quos passim nomina data : non nobilitas cuiquam, non ætas, aut acti honores impedimento, quominùs Græci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et feminæ illustres deformia meditari : exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula, et cauponæ, et posita veno irritamenta luxûs : dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloriâ consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quàm illa colluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur; nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia, aut modestia, aut quidquam probi moris reservaretur. Postremò ipse scenam incedit, multâ curâ tentans citharam et præmeditans, adsistentibus familiaribus : accesserat cohors militum, centuriones tribunique, et mœrens Burrus, ac laudans. Tuncque primùm conscripti sunt equites Romani, cognomento *Augustanorum*, ætate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiæ. Hi dies ac noctes plausibus personare, formam principis vocemque deûm vocabulis appellantes : quasi per virtutem clari honoratique agere.

XVI. Ne tamen ludicræ tantùm imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium affectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas. Nec dum insignis ætatis nati, considere simul, et adlatos, vel ibidem repertos versus connectere, atque ipius verba, quoquo modo prolata, supplere : quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu, nec ore uno fluens. Etiam sapientiæ doctoribus tempus impertiebat post epulas, utque contraria adseverantium, discordiæ eruebantur : nec deerant, qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

XVII. Sub idem tempus, levi contentione atrox cædes orta, inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum senatu retuli, edebat : quippe oppidanâ lasciviâ invicem incessentes, probra, deinde saxa, postremò ferrum sumpsêre, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergò reportati sunt in urbem multi è Nucerinis, trunco per vulnera corpore, ac plerique *liberorum aut parentum mortes* deflebant. Cujus rei judicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. Et rursus re ad patres relatâ, prohibiti publicè in decem annos ejusmodi cœtu Pom-

peiani, collegiaque, quæ contra leges instituerant, dissoluta. Livineius, et qui alii seditionem conciverant, exsilio multati sunt.

XVIII. Motus senatu et Pedius Blæsus, accusantibus Cyrenensibus, « violatum ab eo thesaurum Æsculapii, delectumque militarem pretio et ambitione corruptum ». Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, prætoriâ potestate usum, et missum disceptatorem à Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam habitos, et populo Romano cum regno relictos, proximus quisque possessor invaserant, diutinâque licentiâ et injuriâ, quasi jure et æquo, nitebantur. Igitur abjudicatis agris, orta adversus judicem invidia : et senatus, « ignota sibi esse mandata Claudii, et consulendum principem », respondit. Nero, probatâ Strabonis sententiâ, « se nihilominus subvenire sociis, et usurpata concedere » scripsit.

XIX. Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri, et M. Servilii, qui summis honoribus, et multâ eloquentiâ viguerant. Ille orando causas, Servilius diù foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, et elegantiâ vitæ quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.

XX. Nerone quartùm, Cornelio Cosso coss. quinquennale ludicrum Romæ institutum est, ad morem Græci certaminis, variâ famâ; ut cuncta fermè nova. Quippe erant, qui « Cn. quoque Pompeium incusatum à senioribus *ferrent*, quòd mansuram theatri sedem posuisset : nam antea subitariis gradibus, et scenâ in tempus structâ, ludos edi solitos : vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse : ne, si consideret, theatro dies totos ignaviâ continuaret. Spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quotiens prætores ederent, nullâ cuiquam civium necessitate certandi. Ceterùm abolitos paulatim patrios mores, funditùs everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus, gymnasia, et otia, et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus : qui non modò licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant : proceres Romani, specie orationum et carminum, scenâ polluantur : quid superesse, nisi ut corpora quoque nudent, et cæstus adsumant, easque pugnas pro militiâ et armis meditentur? An justitiam augurii, et decurias equitum, egregium judicandi munus expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum peritè audissent? Noctes quoque dedecori adjectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed, cœtu promiscuo, quod perditissimus quisque per diem concupiverit, per tenebras audeat ».

XXI. Pluribus ipsa licentia placebat, ac tamen honesta nomina prætendebant : « Majores quoque non abhorruisse spec-

taculorum oblectamentis, pro fortunâ, quæ tum erat; eòque à Tuscis accitos histriones, à Thuriis equorum certamina; et possessâ Achaiâ Asiâque, ludos curatiùs editos: nec quemquam Romæ, honesto loco ortum, ad theatrales artes degenaravisse, ducentis jam annis à L. Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in urbe præbuerit. Sed et consultum parcimoniæ, quòd perpetua sedes theatro locata sit, potiùs quàm immenso sumptu, singulos per annos consurgeret ac strueretur. Nec perinde magistratus rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Græca certamina à magistratibus causam fore, quum eo sumptu respublica fungatur: oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas: nec cuiquam judici grave, aures studiis honestis, et voluptatibus concessis impartire: lætitiæ magis quàm lasciviæ dari paucas totius quinquennii noctes, quibus, tantâ luce ignium, nihil illicitum occultari queat ». Sanè nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. Ac ne modica quidem sudia plebis exarsère, quia redditi quanquam scenæ pantomimi, certaminibus sacris prohibebantur. Eloquentiæ primas nemo tulit, sed *victorem esse Cæsarem* pronuntiatum. Græci amictus, quos per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant.

XXII. Inter quæ et sidus cometes effulsit: de quo vulgi opinio est, tanquam mutationem regis portendat. Igitur, quasi jam depelso Nerone, quisnam deligeretur, anquirebant: et omnium ore Rubellius Plautus celebrabatur, cui nobilitas per matrem ex Juliâ familiâ. Ipse placita majorum colebat, habitu severo, castâ et secretâ domo, quantòque metu occultior, tantò plus famæ adeptus. Auxit rumorem, pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia discumbentis Neronius apud Simbruina stagna, cui *Sublaqueum* nomen est, ictæ dapes, mensaque disjecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deûm destinari credebant: fovebantque multi, quibus, nova et ancipitia præcolere, avida et plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero, componit ad Plautum litteras, « consuleret quieti urbis, seque pravè diffamantibus subtraheret: esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tutâ et inturbidâ juventâ frueretur ». Ita illuc cum conjuge Antistiâ, et paucis familiarium, concessit. Iisdem diebus nimia luxûs cupido, infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquæ Marciæ, ad urbem deductæ, nando incesserat: videbaturque potus sacros, et cærimoniam loci, corpore toto polluisse: secutaque anceps valetudo iram deûm affirmavit.

XXIII. At Corbulo, post deleta Artaxata, utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta; quibus excisis, metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiæ famam adi-

pisceretur: illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniæ auferret: neque tamen remissâ curâ, gnarus facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos, et in avia digredi; ac fuêre, qui se speluncis, et carissima secum, abderent. Igitur, dux Romanus diversis artibus, misericordiâ adversus supplices, celeritate adversus profugos, immitis iis, qui latebras insederant, ora et exitus specuum, sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines suos prægredientem, incursavêre Mardi, latrociniis exerciti, contraque irrumpentem montibus defensi: quos Corbulo immissis Iberis vastavit, hostilemque audaciam externo sanguine ultus est.

XXIV. Ipse exercitusque, ut nullis ex prælio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad hæc penuria aquæ, fervida æstas, longinqua itinera, solâ ducis patientiâ mitigabantur, eodem plura, quàm gregario milite, tolerante. Ventum dehinc in locos cultos: demessæque segetes, et ex duobus castellis, in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum, qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Tauraunitium transgressus, improvisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio ejus, non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum, « seque auctorem, et socios per tormenta edidit »: convictique et puniti sunt, qui specie amicitiæ dolum parabant. Nec multò pòst legati Tigranocertâ missi, « patere mœnia *afferunt*, intentos popularis ad jussa ». Simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. Accepitque cum honore, nec quidquam urbi detractum, quò promptius obsequium integri retinerent.

XXV. At præsidium regium, quod ferox juventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et prælium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris, demum et irrumpentium armis cessêre: quæ faciliùs proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad principem Romanum, societatem oratum, « attineri à se Vologesen pro pignore amicitiæ » ostentantes: eos regredientes Corbulo, ne Euphratēn trangressi, hostium custodiis circumvenirentur, dato præsidio, ad littora maris Rubri deduxit: unde, vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeavêre.

XXVI. Quin et Tiridaten, per Medos extrema Armeniæ intrantem, præmisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul, ac spem belli amittere subegit: quosque nobis, ob regem, aversos animis cognoverat cædibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniæ usurpabat: quum advenit Tigranes, à Nerone ad capessendum imperium delectus,

Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos, sed quòd diu obses apud urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum: at pleriq ue superbiam Parthorum perosi, datum à Romanis regem malebant. Additum et præsidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duæque equitum alæ: et quò faciliùs novum regnum tueretur, pars Armeniæ, ut cuique finitima, pars Nipolique et Aristobulo atque Antiocho parere jussæ sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Ummidii legati vacuam, ac sibi permissam.

XXVII. Eodem anno, ex illustribus Asiæ urbibus, Laodicea tremore terræ prolapsa, nullo à nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italiâ, vetus oppidum Puteoli, jus coloniæ, et cognomentum à Nerone adipiscuntur. Veterani Tarentum et Antium adscripti, non tamen infrequentiæ locorum subvenêre, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universæ legiones deducebantur, cum tribunis et centurionibus, et sui cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam efficerent; sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repentè in unum collecti; numerus magis, quàm colonia.

XXVIII. Comitia prætorum, arbitrio senatûs haberi solita, quòd acriore ambitu exarserant, princeps composuit, tres, qui supra numerum petebant, legioni præficiendo. Auxitque patrum honorem, statuendo « ut, qui à privatis judicibus ad senatum provocavissent, ejusdem pecuniæ periculum facerent, cujus ii, qui imperatorem appellavêre »: nam antea vacuum id, solutumque pœnâ fuerat. Fine anni Vibius Secundus, eques Romanus, accusantibus Mauris, repetundarum damnatur, atque Italiâ exigitur, ne graviore pœnâ afficeretur, Vibii Crispi fratris opibus enisus.

XXIX. Cæsonio Pæto, Petronio Turpiliano coss. gravis clades in Britanniâ accepta. In quâ neque A. Didius legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius, modicis excursibus Siluras populatus, quin ultrà bellum proferret, morte prohibitus est: magnâ, dum vixit, severitatis famâ, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe, multâ in Neronem adulatione, addidit, « subjecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset ». Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, scientiâ militiæ, et rumore populi, qui neminem sine æmulo sinit, Corbulonis concertator: receptæque Armeniæ decus æquara domitis perduellibus cupiens. Igitur Monam insulam, incolis validam, et receptaculum perfugarum, aggredi

parat, navesque fabricatur plano alveo, adversus breve littus et incertum. Sic pedes: equites vado secuti, aut altiores inter undas, adnantes equis, transmisêre.

XXX. Stabat pro littore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus feminis, in modum Furiarum, quæ, veste ferali, crinibus dejectis, faces præferebant. Druidæque circùm, preces diras, sublatis ad cœlum manibus, fundentes, novitate adspectûs perculêre milites, ut quasi hærentibus membris, immobile corpus vulneribus præberent. Dein, cohortationibus ducis, et se ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa, sternuntque obvios, et igni suo involvunt. Præsidium posthac impositum victis, excisique luci, sævis superstitionibus sacri: nam cruore captivo adolere aras, et hominum fibris consulere deos, fas habebant. Hæc agenti Suetonio, e repentina defectio provinciæ nuntiatur.

XXXI. Rex Icenorum Prasutagus, longâ opulentiâ clarus, Cæsarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul injuriâ fore: quod contrà vertit: adeo ut regnum per centuriones, domus per servos, velut capta vastarentur. Jam primùm uxor ejus Boudicea verberibus affecta, et filiæ stupro violatæ sunt. Præcipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exsuuntur: et propinqui regis inter mancipia habebantur. Quâ contumeliâ, et metu graviorum (quando in formam provinciæ cesserant), rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus, et qui alii nondum servitio fracti, resumere libertatem occultis conjurationibus pepigerant; acerrimo in veteranos odio: quippe in coloniam Camalodunum recèns deducti, pellebant domibus, exturbabant agris, *captivos, servos* appellando: foventibus impotentiam veteranorum militibus, similitudine vitæ, et spe ejusdem licentiæ. Ad hæc templum, divo Claudio constitutum, quasi arx æternæ dominationis adspiciebatur; delectique sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur, exscindere coloniam, nullis munimentis septam: quod ducibus nostris parùm provisum erat, dum amœnitati priùs, quàm usui consulitur.

XXXII. Inter quæ, nullâ palam causâ, delapsum Camaloduni simulacrum Victoriæ, ac retrò conversum, quasi cederet hostibus. Et feminæ, in furore turbatæ, *adesse exitium* canebant. Externosque fremitus in curiâ eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in æstuario Tamesæ subversæ coloniæ; jam Oceanum cruento adspectu; dilabente æstu, humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum, trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat,

petivêre à Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud ampliùs quàm ducentos, sine justis armis misit : et inerat modica militum manus. Tutelâ templi freti, et impedientibus, qui occulti rebellionis conscii, consilia turbabant, neque fossam aut vallum præduxerunt, neque motis senibus et feminis, juventus sola restitit : quasi mediâ pace incauti multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cetera quidem impetu direpta, aut incensa sunt : templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum, expugnatumque. Et victor Britannus, Petilio Ceriali, legato legionis nonæ, in subsidium adventanti obvius, fudit legionem, et, quod peditum, interfecit. Cerialis cum equitibus evasit in castra, et munimentis defensus est. Quâ clade, et odiis provinciæ, quam avaritiâ in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit.

XXXIII. At Suetonius mirâ constantiâ medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniæ non insigne, sed copiâ negotiatorum et commeatuum maximè celebre : ibi ambiguus, an illam sedem bello deligeret, circumspectâ infrequentiâ militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrymis auxilium ejus orantium flexus est, quin daret profectionis signum, et comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa ætas, vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit; quia barbari, omissis castellis præsidiisque militarium, quod uberrimum spolianti, et defendentibus intutum, læti prædâ, et aliorum segnes petebant. Ad septuaginta millia civium et sociorum, iis quæ memoravi locis cecidisse constitit : neque enim capere, aut venundare, aliudve quod belli commercium, sed cædes, patibula, ignes, cruces, tanquam reddituri supplicium, ac præreptâ interim ultione, festinabant.

XXXIV. Jam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimanis, et è proximis auxiliares, decem fermè millia armatorum erant : quum omittere cunctationem, et congredi acie parat : deligitque locum artis faucibus, et à tergo silvâ clausum : satis cognito, nihil hostium, nisi in fronte, et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levis circùm armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiæ passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non aliàs multitudo, et animo adeo fero, ut conjuges quoque testes victoriæ secum traherent, plaustrisque imponerent, quæ super extremum ambitum campi posuerant.

XXXV. Boudicea, curru filias præ se vehens; ut quamque nationem accesserat, « Solitum quidem Britannis feminarum ductu

bellare testabatur; sed tunc non, ut tantis majoribus ortam, regnum et opes; verùm, ut unam è vulgo, libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. Eò provectas Romanorum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem, aut virginitatem impollutam relinquant. Adesse tamen deos justæ vindictæ: cecidisse legionem, quæ prælium ausa sit: ceteros castris occultari, aut fugam circumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot millium, nedum impetus et manus perlaturos. Si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illâ acie, vel cadendum esse. Id mulieri destinatum: viverent viri, et servirent ».

XXXVI. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat: qui, quanquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat. « Ut spernerent sonores barbarorum, et inanes minas: plus illic feminarum, quàm juventutis adspici: imbelles, inermes, cessuros statim, ubi ferrum virtutemque vincentium, totiens fusi, agnovissent: etiam in multis legionibus paucos esse, qui prælia profligarent: gloriæque eorum accessurum, quòd modica manus, universi exercitûs famam adipiscerentur. Conferti tantùm, et pilis emissis, pòst umbonibus et gladiis, stragem cædemque continuarent, prædæ immemores: partâ victoriâ, cuncta ipsis cessura ». Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multâ præliorum experientiâ, ut certus eventûs Suetonius, daret pugnæ signum.

XXXVII. Ac primùm legio gradu immota et angustias loci pro munimento retinens, postquam propiùs suggressus hostis certo jactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus: et eques, protentis hastis, perfringit quod obvium et validum erat. Ceteri terga præbuêre, difficili effugio, quia circumjecta vehicula sepseraut abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat: confixaque telis etiam jumenta, corporum cumulum auxerant. Clara, et antiquis victoriis par eâ die laus parta: quippe sunt, qui paulò minùs, quàm octoginta millia Britannorum, cecidisse tradant, militum quadringentis fermè interfectis, nec multò ampliùs vulneratis. Boudicea vitam veneno finivit. Et Pœnius Postumus, præfectus castrorum secundæ legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloriâ legionem suam fraudaverat, abnueratque, contra ritum militiæ, jussa ducis, seipsum gladio transegit.

XXXVIII. Contractus deinde omnis exercitus, sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Cæsar, missis è Germaniâ duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus, ac mille equitibus: quorum adventu, nonani legionario milite suppleti sunt; cohortes alæque novis hiberna-

culis locatæ, quodque nationum ambiguum, aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil æquè. quàm fames adfligebat serendis frugibus incuriosos, et omni ætate ad bellum versâ, dum nostros commeatus sibi destinant, gentesque præferoces tardiùs ad pacem inclinant; quia Julius Classicianus, successor Cato missus, et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediebat: disperseratque, « novum legatum opperiendum esse, sine hostili irâ et superbiâ victoris, clementer deditis consulturum ». Simul in urbem mandabat, « nullum prælio finem exspectarent, nisi succederetur Suetonio » : cujus adversa pravitati ipsius, prospera ad fortunam reipublicæ referebat.

XXXIX. Igitur ad spectandum Britanniæ statum missus est ex libertis Polycletus, magnâ Neronis spe, posse, auctoritate ejus, non modò inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quominùs, ingenti agmine Italiæ Galliæque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat: mirabanturque, quòd dux, et exercitus tanti belli confector, servitiis obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata. Detentusque rebus gerundis Suetonius, quòd pòst paucas naves in littore remigiumque in iis amiserat, tanquam durante bello, « tradere exercitum Petronio Turpiliano », qui jam consulatu abierat, jubetur. Is non irritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio imposuit.

XL. Eodem anno Romæ insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audaciâ, admissa sunt. Domitius Balbus erat prætorius, simul longâ senectâ, simul orbitate et pecuniâ insidiis obnoxius: ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vincio Rufino, et Terentio Lentino, equitibus Romanis. Illi Antonium Primum, et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audaciâ promptus; Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quòd paupertatem præcipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minùs illustribus, obsignat: quod apud patres convictum: et Fabianus Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Corneliâ damnantur. Marcellum memoria majorum, et preces Cæsaris, pœnæ magis, quàm infamiæ exemêre.

XLI. Perculit is dies Pompeium quoque Ælianum, juvenem quæstorium, tanquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique Italiâ et Hispaniâ, in quâ ortus erat, interdictum est. Pari ignominiâ Valerius Ponticus adficitur, quòd reos, ne apud præfectum ur-

bis arguerentur, ad prætorem detulisset, interim, specie legum, mox prævaricando, ultionem elusurus. Additur senatusconsulto: « Qui talem operam emptitasset, vendidissetve, perinde pœnâ teneretur, ac publico judicio calumniæ condemnatus ».

XLII. Haud multò pòst, præfectum urbis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit: seu negatâ libertate, cui pretium pepigerat; sive amore exsoleti infensus, et dominum æmulum non tolerans. Cæterùm quum, vetere ex more, familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quæ tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est: senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem adspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quîs C. Cassius, sententiæ loco, in hunc modum disseruit:

XLIII. «Sæpenumerò, patres conscripti, in hoc ordine interfui, quum contra instituta et leges majorum nova senatûs decreta postularentur: neque sum adversatus: non quia dubitarem super omnibus negotiis meliùs atque rectiùs olim provisum, et, quæ converterentur, in deterius mutari; sed ne, nimio amore antiqui moris, studium meum extollere viderer. Simul, quidquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando respublica consiliis eguisset: quod hodie evenit, consulari viro domi suæ interfecto per insidias serviles, quas nemo prohibuit, aut prodidit, quamvis nondum concusso senatusconsulto, quod supplicium toti familiæ minitabatur. Decernite hercule impunitatem. At quem dignitas sua defendet, quum præfectura urbis non profuerit? quem numerus servorum tuebitur, quum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quæ ne in metu quidem pericula nostra avertit? An, ut quidam fingere non erubescunt, injurias suas ultus est interfector? quia de paternâ pecuniâ transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur? Pronuntiemus ultro, dominum jure cæsum videri.

XLIV. » Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est? Sed et si nunc primùm statuendum haberemus, creditisne servum interficiendi domini animum insumpsisse, ut non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sanè consilium occuluit; telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cubili fores recluderet, lumen inferret, cædem patraret, omnibus nesciis? Multa sceleris indicia præveniunt. Servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios; postremò, si pereundum sit, non inulti inter nocentes, agere. Suspecta majoribus nostris fuêre ingenia servorum, etiam quum in agris aut domibus iisdem nascerentur, caritatemque dominorum statim acciperent. Postquam verò nationes in familiis

habemus, quibus diversi ritus, externa sacra, aut nulla sunt, colluviem istam non nisi metu coercueris. At quidam insontes peribunt. Nam et ex fuso exercitu, quum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publicâ rependitur ».

XLV. Sententiæ Cassii, ut nemo unus contrà ire ausus est, ita dissonæ voces respondebant, « numerum, aut ætatem, aut sexum, ac plurimorum indubiam innocentiam » miserantium. Prævaluit tamen pars, quæ supplicium decernebat : sed obtemperari non poterat, conglobatâ multitudine; et *saxa ac faces* minitante. Tum Cæsar populum edicto increpuit; atque omne iter, quo damnati ad pœnam ducebantur, militaribus præsidiis sepsit. Censuerat Cingonius Varro, ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italiâ deportarentur. Idà principe prohibitum est, « ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per sævitiam intenderetur ».

XLVI. Damnatus iisdem consulibus Tarquitius Priscus repetundarum, Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum, proconsulem ipsius, meminerant. Census per Gallias à Q. Volusio, et Sextio Africano, Trebellioque Maximo acti sunt, æmulis inter se, per nobilitatem, Volusio atque Africano : Trebellium, dum uterque dedignatur, suprà tulêre.

XLVII. Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate, constantiâ, famâ, in quantum, præumbrante imperatoris fastigio, datur, clarus : adeo ut Nero æger valetudine, et adulantibus circùm, qui « finem imperio adesse » dicebant, « si quid fato pateretur », responderit, « habere subsidium rempublicam ». Rogantibus dehinc « in quo potissimum » ? addiderat, « in Memmio Regulo ». Vixit tamen post hæc Regulus, quiete defensus; et quia, novâ generis claritudine, neque invidiosis opibus erat. Gymnasium eo anno dedicatum à Nerone, præbitumque oleum equiti ac senatui, Græcâ facilitate.

XLVIII. P. Mario, L. Asinio consulibus, Antistius prætor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi, probrosa adversus principem carmina factitavit; vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur. Exin à Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem, precibus Tigellini, soceri sui, receperat, majestatis delatus est. Tum primùm revocata ea lex; credebaturque haud perinde exitium Antistio, quàm imperatori gloriam quæri, uti condemnatus à senatu, intercessione tribunitiâ morti eximeretur. Et quum Ostorius « nihil audivisse » pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum. Cen-

suitque Junius Marullus consul designatus, « adimendam reo praeturam, necandumque more majorum. Ceteris inde adsentientibus, Paetus Thrasea, multo cum honore Caesaris, et acerrimè increpito Antistio, « non quidquid nocens reus pati mereretur, id, egregio sub principe, et nullâ necessitate obstricto senatu, statuendum », disseruit : « carnificem et laqueum pridem abolita : et esse poenas legibus constitutas, quibus sine judicum saevitiâ, et temporum infamiâ, supplicia decernerentur. Quin in insulâ, publicatis bonis, quò longiùs sontem vitam traxisset, eò privatim miserior, et publicae clementiae maximum exemplum futurum ».

XLIX. Libertas Thraseae servitium aliorum rupit : et postquàm discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iêre, paucis exemptis : in quibus adulatione promptissimus fuit. A. Vitellius, optimum quemque jurgio lacessens, et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules perficere senatûs decretum non ausi, de consensu scripsêre Caesari. Ille inter pudorem et iram cunctatus, postremò rescripsit, « nullâ injuriâ provocatum Antistium gravissimas in principem contumelias dixisse: earum ultionem à patribus postulatam. Et, pro magnitudine delicti, poenam statui par fuisse : ceterùm se, qui severitatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere: statuerent ut vellent : datam etiam absolvendi licentiam ». His atque talibus recitatis, et offensione manifestâ : non ideo aut consules mutavêre relationem, aut Thrasea decessit sententiâ, ceterive, quae probaverant, deseruêre : pars, ne principem objecisse invidiae viderentur ; plures numero tuti ; Thrasea suetâ firmitudine animi, et ne gloriâ intercideret.

L. Haud dispari crimine Fabricius Vejento conflictatus est, « quòd multa et probrosa in patres et sacerdotes composuisset, iis libris, quibus nomen *codicillorum* dederat ». Adjiciebat Talius Geminus, accusator, « venditata ab eo munera principis, et adipiscendorum honorum jus » : quae causa Neroni fuit suscipiendi judicii : convictumque Vejentonem Italiâ depulit, et libros exuri jussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur : mox licentia habendi oblivionem attulit.

LI. Sed gravescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur : concessitque vitâ Burrus, incertum valetudine, an veneno. Valetudo ex eo conjectabatur, quod in se tumescentibus paulatim faucibus, et impedito meatu, spiritum finiebat : plures jussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, illitum palatum ejus noxio medicamine, adseverabant : et Burrum, intellecto scelere, quum ad visendum eum princeps venisset, adspectum ejus aversatum, sciscitanti hactenùs respondisse, « Ego me benè habeo ». Civitati grande desiderium ejus mansit, per memoriam virtutis,

et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria: quippe Cæsar duos prætoriis cohortibus imposuerat: Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quæstu tractabat: Sofonium Tigellinum, veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuêre: validior Tigellinus in animo principis, et intimis libidinibus adsumptus: prosperâ populi et militum famâ Rufus, quòd apud Neronem adversum experiebatur.

LII. Mors Burri infregit Senecæ potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, « tanquam ingentes, et privatum supra modum evectas opes adhuc augeret: quòdque studia civium in se verteret: hortorum quoque amœnitate et villarum magnificentiâ quasi principem supergrederetur ». Objiciebant « etiam eloquentiæ laudem uni sibi adsciscere, et carmina crebriùs factitare, postquàm Neroni amor eorum venisset. Nam oblectamentis principis palam iniquum, detrectare vim ejus equos regentis; illudere voces, quotiens caneret. Quem ad finem nihil in republicâ clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur? Certè finitam Neronis pueritiam, et robur juventæ adesse: exsueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus, majoribus suis ».

LIII. At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem ejus magis adspernante Cæsare, tempus sermoni orat; et accepto, ita incipit: « Quartusdecimus annus est, Cæsar, ex quo spei tuæ admotus sum: octavus, ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulâsti, ut nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio ejus. Utar magnis exemplis, nec meæ fortunæ, sed tuæ. Abavus tuus Augustus M. Agrippæ Mitylenense secretum; Cilnio Mæcenati, urbe in ipsâ, velut peregrinum otium permisit: quorum alter bellorum socius, alter Romæ pluribus laboribus jactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis præmia acceperant. Ego quid aliud munificentiæ tuæ adhibere potui, quàm studia, ut sic dixerim, in umbrâ educata: et quibus claritudo venit, quòd juventæ tuæ rudimentis adfuisse videor? grande hujus rei pretium. At tu gratiam immensam, innumeram pecuniam circumdedisti: adeo ut plerùmque intra me ipse volvam: Egone equestri et provinciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? inter nobiles, et longa decora præferentes, novitas mea enituit? Ubi est animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, et per hæc suburbana incedit, et tantis agrorum spatiis, tam lato fœnore exuberat? Una defensio occurrit, quòd muneribus tuis obniti non debui.

LIV. » Sed uterque mensuram implevimus, et tu, quantum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus à principe accipere. Cetera invidiam augent: quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem jacent; sed mihi incumbunt: mihi subveniendum est. Quo modo in militiâ, aut viâ, fessus adminiculum orarem; ita in hoc itinere vitæ, senex, et levissimis quoque curis impar, quum opes meas ultrà sustinere non possim, præsidium peto. Jube eas per procuratores tuos administrari, in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem ipse detrudam; sed traditis, quorum fulgore perstringor, quod temporis hortorum aut villarum curæ seponitur, in animum revocabo. Superest tibi robur, et tot per annos nixum fastigii regimen: possumus seniores amici quiete respondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui et modica tolerarent. »

LV. Ad quæ Nero sic fermè respondit: « Quòd meditatæ orationi tuæ statim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantùm prævisa, sed subita expedire docuisti. Abavus meus Augustus Agrippæ et Mæcenati usurpare otium post labores concessit; sed in eâ ipsâ ætate, cujus auctoritas tueretur, quidquid illud et qualecumque tribuisset: attamen neutrum datis à se præmiis exsuit. Bello et periculis meruerant. In his enim juventa Augusti versata est. Nec mihi tela et manus tuæ defuissent, in armis agenti. Sed quod præsens conditio poscebat, ratione, consilio, præceptis pueritiam, dein juventam meam fovisti. Et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, æterna erunt: quæ à me habes, horti, et fœnus, et villæ, casibus obnoxia sunt: ac licet multa videantur, plerique, haud quaquam artibus tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores spectantur. Unde etiam rubori mihi est, quòd præcipuus caritate, nondum omnes fortunâ antecellis.

LVI. » Verùm et tibi valida ætas, rebusque, et fructui rerum sufficiens: et nos prima imperii spatia ingredimur: nisi fortè aut te Vitellio ter consuli, aut me Claudio postponis. Sed quantum Volusio longa parcimonia quæsivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin, si quâ in parte lubricum adolescentiæ nostræ declinat, revocas, ornatumque robur subsidio impensiùs regis. Non tua moderatio, si reddideris pecuniam; nec quies, si reliqueris principem; sed mea avaritia, meæ crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quòd si maximè continentia tua laudetur; non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam sibi recipere ». His adjicit complexum et oscula, factus naturâ, et consuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis. Seneca, qui finis omnium cum dominante sermonum, grates agit: sed instituta prioris potentiæ

commutat: prohibet cœtus salutantium: vitat comitantes: rarus per urbem; quasi valetudine infensâ, aut sapientiæ studiis, domi attineretur.

LVII. Perculso Senecâ, promptum fuit Rufum Fenium imminuere, *Agrippinæ amicitiam* in eo criminantibus: validiorque in dies Tigellinus; et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret; metus ejus rimatur: compertoque, Plautum et Sullam maximè timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos; « nobilitatem eorum, et propinquos huic Orientis, illi Germaniæ exercitus », commemorat. « Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque ab urbanis insidiis præsenti curâ; longinquos motus quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad nomen dictatorium, nec minùs suspectos Asiæ populos, claritudine avi Drusi. Sullam inopem, unde præcipuam audaciam: et simulatorem segnitiæ, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii; sed veterum Romanorum imitamenta præferre, adsumptâ etiam Stoicorum arrogantiâ, sectâque, quæ turbidos, et negotiorum appetentes faciat ». Nec ultrà mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, quum epulandi causâ discumberet. Relatum caput ejus illusit Nero, tanquam præmaturâ canitie deforme.

LVIII. Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus ejus curabatur, et spatium itineris ac maris, tempusque interjectum moverat famam: vulgòque fingebant, « petitum ab eo Corbulonem », magnis tum exercitibus præsidentem, si clari atque insontes interficerentur, præcipuum ad pericula: « quin et Asiam favore juvenis arma cepisse; nec milites, ad scelus missos, aut numero validos, aut animo promptos: postquam jussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse ». Una hæc, more famæ, credentium otio augebantur. Ceterùm libertus Plauti celeritate ventorum prævenit centurionem, et mandata L. Antistii, soceri, attulit: « effugeret segnem mortem, otium, suffugium, et magni nominis miserationem: reperturum bonos, consociaturum audaces: nullum interim subsidium adspernandum: si sexaginta milites (tot enim adveniebant) propulisset; dum refertur nuntius Neroni; dum manus alia permeat, multa secutura, quæ ad usque bellum evalescerent: denique aut salutem tali consilio quæri, aut nihil gravius audenti, quàm ignavo, patiendum esse ».

LIX. Sed Plautum ea non movêre: sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu tædio ambiguæ spei, an amore con-

jugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem, rebatur, nullâ sollicitudine turbatum. Sunt, qui «alios à socero nuntios venisse» ferant, «tanquam nihil atrox immineret; doctoresque sapientiæ Cœranum Græci, Musonium Tusci generis, constantiam opperiendæ mortis, pro incertâ et trepidâ vitâ suasisse». Repertus est certè, per medium diei, nudus exercitando corpori. Talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone, spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum regium, præposuerat. Caput interfecti relatum: cujus adspectu (ipsa principis verba referam), «Quin», inquit, «Nero, deposito metu, nuptias Poppææ, ob ejusmodi terrores dilatas, maturare parat, Octaviamque conjugem amoliri, quamvis modestè agat, et nomine patris, et studiis populi gravem»? Sed ad senatum litteras misit, de cæde Sullæ Plautique haud confessus, verùm «utriusque turbidum ingenium esse, et sibi incolumitatem reipublicæ magnâ curâ haberi». Decretæ eo nomine «supplicationes, utque Sulla et Plautus senatu moverentur», gravioribus tamen ludibriis quàm malis.

LX. Igitur accepto patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, *sterilem* dictitans. Exin Poppææ conjungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quemdam ex ministris Octaviæ impulit, *servilem ei amorem* objicere: destinaturque reus cognomento *Eucerus*, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actæ ob id de ancillis quæstiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa adnuerent, plures perstitêre sanctitatem dominæ tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, «castiora esse muliebria Octaviæ» respondit, «quàm os ejus». Movetur tamen primò, civilis discidii specie: domumque Burri, et prædia Plauti, infausta dona, accipit: mox in Campaniam pulsa est, additâ militari custodiâ. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum cui minor sapientia, et ex mediocritate fortunæ, pauciora pericula sunt. His, haud quaquam Nero pœnitentiâ flagitii, conjugem revocavit Octaviam.

LXI. Exin læti Capitolium scandunt, deosque tandem venerantur. Effigies Poppææ proruunt: Octaviæ imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt. Itur etiam in principis laudes, expetitur venerantibus. Jamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, quum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbatos disjecêre. Mutataque, quæ per seditionem verterant, et Poppææ honos repositus est. Quæ semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus ejus: «Non eò loci res suas agi, ut de matrimonio certet (quanquam id sibi vitâ potius), sed vitam ipsam in extremum

adductam à clientelis et servitiis Octaviæ, quæ plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, quæ vix bello evenirent. Arma illa adversus principem sumpta: ducem tantùm defuisse; qui, motis rebus, facilè reperiretur. Omitteret modò Campaniam, et in urbem ipsam pergeret, ad cujus nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin suum delictum? quam cujusquam offensionem? An, quia veram progeniem penatibus Cæsarum datura sit, malle populum Romanum tibicinis Ægyptii subolem imperatorio fastigio induci? Denique, si id rebus conducat, libens, quàm coactus, acciret dominam; vel consuleret securitati justâ ultione. Et modicis remediis, primos motus consedisse: at si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi maritum daturos».

LXII. Varius sermo, et ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem, et accendit. Sed parùm valebat suspicio in servo, et quæstionibus ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicujus quæri placet, cui rerum quoque novarum crimen adfingeretur. Et visus idoneus maternæ necis patrator, Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, præfectus, levi post admissum scelus gratiâ, dein graviore odio: quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes adspiciuntur. Igitur accitum eum Cæsar *operæ prioris* admonet: «Solum incolumitati principis adversus insidiantem matrem subvenisse: locum haud minoris gratiæ instare, si conjugem infensam depelleret: nec manu, aut telo opus. Fateretur Octaviæ adulterium. Occulta quidem ad præsens, sed magna ei præmia, et secessus amœnos» promittit; «vel, si negavisset, necem» intentat. Ille insitâ vecordiâ, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam, quàm jussum erat, fingit, fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat princeps. Tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium toleravit, et fato obiit.

LXIII. At Nero, «præfectum in spem sociandæ classis corruptum», et incusatæ paulò antè «sterilitatis» oblitus, «abactos partus conscientiâ libidinum, eaque sibi comperta», edicto memorat: insulâque Pandatariâ Octaviam claudit. Non alia exsul visentium oculos majore misericordiâ adfecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinæ, à Tiberio; recentior Juliæ memoria obversabatur, à Claudio pulsæ. Sed illis robur ætatis adfuerat: læta aliqua viderant, et præsentem sævitiam melioris olim fortunæ recordatione allevabant. Huic primus nuptiarum dies loco funeris fuit, deductæ in domum, in quâ nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre, et statim fratre: tum ancilla dominâ validior: et Poppæa non nisi in perniciem uxoris nupta: postremò crimen omni exitio gravius.

LXIV. Ac puella, vicesimo ætatis anno, inter centuriones et

milites, præsagio malorum jam vitâ exempta, nondum tamen morte adquiescebat. Paucis dehinc interjectis diebus, mori jubetur: quum jam «viduam se, et tantùm sororem» testaretur, communesque «Germanicos», et postremò «Agrippinæ» nomen cieret, «quâ incolumi, infelix quidem matrimonium, sed sine exitio pertulisset». Restringitur vinculis, venæque ejus per omnes artus exsolvuntur: et, quia pressus pavore sanguis tardiùs labebatur, præfervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior sævitia, quòd caput amputatum, latumque in urbem, Poppæa vidit. Dona ob hæc templis decreta: quod ad eumfinem memoravimus, ut quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, præsumptum habeant, quotiens fugas et cædes jussit princeps, totiens grates deis actas; quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod senatusconsultum, adulatione novum, aut patientiâ postremum fuit.

LXV. Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est: Doryphorum, quasi adversatum nuptiis Poppææ; Pallantem, quòd immensam pecuniam longâ senectâ detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut C. Pisonis socium, sed validiùs à Senecâ eodem crimine perculsus est. Unde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed improspera.

ANNALIUM LIB. XV.

Vologeses Parthorum rex Armeniam invadit, quem Corbulo cautè et tamen fortiter repressit. Sed Cæsennius Pætus missu Neronis mox supervenit, proprius Armeniæ tuendæ dux: Is impèritiâ et temeritate rem perdidit: turpi fœdere cum hoste depactus. Corbulo ei tamen, sed serò succurrit. Neroni filia ex Poppæâ nascitur, non vitalis. Legati Parthorum Romam venêre, super Armeniâ retinendâ: irriti remittuntur, et bellum Corbuloni permissum. Is Armeniam iterum invadit, et metu Parthis injecto, ad colloquium ventum. Placuit arma poni, et Tiridaten diadema statuæ Neronis submittere, nec nisi sponte ejus resumere. Nero Neapoli cantat in publico: Romæ luxu et libidine omnia polluit. Ipsa urbs ardet casu, sive principis dolo; qui in ruinis ejus ingentem sibi domum exstruxit. Christiani ab eo exagitati et necati, falso crimine incendii. Conjuratio in Neronem inita et detecta, capite ejus C. Pisone. Multi interfecti illustrium, interque eos Seneca. Grates tamen diis actæ, et dona decreta templis, ut rebus tutis. Gesta hæc annis paulò ampliùs tribus.

Coss. { C. Memmio Regulo, Verginio Rufo.
C. Lecanio Basso, M. Licinio Crasso.
P. Silio Nervâ, C. Julio Attico Vestino.

I. Interea rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranen Armeniæ impositum: simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens; magnitudine rursum Romanâ, et continui fœderis reverentiâ, diversas ad curas trahebatur: cunctator ingenio, et defectione Hyrcanorum, gentis validæ, multisque ex eo bellis illigatus. Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliæ exstimulat: Quippe egressus Armeniâ Tigranes, Adiabenos, conterminam nationem, latiùs ac diutiùs, quàm per latrocinia, vastaverat: idque primores gentium ægrè tolerabant: « eò contemptionis descensum, ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis, tot per annos inter mancipia habiti ». Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, « quod præsidium, aut unde peteret », rogitans. « Jam de Armeniâ concessum: et proxima trahi, nisi defendant Parthi: levius servitium apud Romanos deditis, quàm captis esse ». Tiridates quoque regni profugus, per silentium haud modicè querendo, gravior erat. « Non enim ignaviâ magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. Id in summâ fortunâ æquius, quod validius. Et sua retinere privatæ domûs: de alienis certare, regiam laudem esse.

II. Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridatem constituit; atque ita orditur: «Hunc ego, eodem mecum patre genitum, quum mihi, per ætatem, summo nomine concessisset, in possessionem Armeniæ deduxi, qui tertius potentiæ gradus habetur: nam Medos Pacorus antè ceperat: videbarque, contra vetera fratrum odia et certamina, familiæ nostræ penates rite composuisse: prohibent Romani, et pacem ipsis nunquam prosperè lacessitam, nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo inficias: æquitate quàm sanguine, causâ quàm armis, retinere parta majoribus malueram: si cunctatione deliqui, virtute corrigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est, additâ modestiæ famâ, quæ neque summis mortalium spernenda est, et à diis æstimatur». Simul diademate caput Tiridatis evinxit, promptam equitum manum, quæ regem ex more sectatur, Monesi, nobili viro, tradidit, adjectis Adiabenorum auxiliis: mandavitque «Tigranen Armeniâ exturbari», dum ipse, positis adversus Hyrcanos discordiis, vires intimas, molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans.

III. Quæ ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo, et Vettio Bolano, subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, «compositiùs cuncta, quàm festinantiùs agerent»: quippe bellum habere, quàm gerere malebat. Scripseratque Cæsari, «proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet: Syriam, ingruente Vologese, acriore in discrimine esse». Atque interim reliquas legiones pro ripâ Euphratis locat: tumultuariam provincialium manum armat: hostiles ingressus præsidiis intercipit. Et quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita: quosdam rivos congestu arenæ abdidit.

IV. Ea dum à Corbulone tuendæ Syriæ parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam suî præiret, non ideo nescium aut incautum Tigranen offendit. Occupaverat Tigranocerta, urbem copiâ defensorum et magnitudine mœnium validam. Ad hæc Nicephorius amnis, haud spernendâ latitudine, partem murorum ambit: et ducta ingens fossa, quà fluvio diffidebatur. Inerantque milites, et provisi antè commeatus: quorum subvectu pauci avidiùs progressi, et repentinis hostibus circumventi, irâ magis, quàm metu, ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia: raris sagittis, neque clausos exterret, et semet frustratur. Adiabeni, quum promovere scalas et machinamenta inciperent, facilè detrusi, mox, erumpentibus nostris, cæduntur.

V. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunæ ratus, misit ad Vologesen, qui expostularent «vim provinciæ illatam: socium amicumque regem, cohortes Roma-

nas circumsideri : omitteret potiùs obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum ». Casperius centurio, in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin, septem et triginta millibus passuum à Tigranocertâ distantem, adiit regem, et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitùs infixum erat, arma Romana vitandi : nec præsentia prosperè fluebant : initum obsidium : tutus manu et copiis Tigranes : fugati, qui expugnationem sumpserant : missæ in Armeniam legiones : et aliæ pro Syriâ, paratæ ultro irrumpere : sibi imbecillum equitem pabuli inopiâ : nam exorta vis locustarum ambederat quidquid herbidum, aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, « missurum ad imperatorem Romanum legatos, super petendâ Armeniâ, et firmandâ pace », respondet. Monesen « omittere Tigranocerta » jubet ; ipse retrò concedit.

VI. Hæc plures, ut « formidine regis, et Corbulonis minis patrata magnificè » extollebant. Alii « occultè pepigisse » interpretabantur ; « ut omisso utrimque bello, et abeunte Vologese, Tigranes quoque Armeniâ abscederet. Cur enim exercitum Romanum à Tigranocertis deductum ? cur deserta per otium, quæ bello defenderant ? An meliùs hibernavisse in extremâ Cappadociâ, raptim erectis tuguriis, quàm in sede regni modò retenti ? Dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio, quàm cum Corbulone, certaret : Corbulo meritæ tot per annos gloriæ non ultrà periculum faceret ». Nam, ut retuli, proprium ducem tuendæ Armeniæ poposcerat, et adventare Cæsennius Pætus audiebatur : jamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones, additâ quintâ, quæ recèns è Mœsis excita erat, simul Pontica, et Galatarum Cappadocumque auxilia Pæto obedirent : tertia et sexta et decima legiones, priorque Syriæ miles, apud Corbulonem manerent. Cetera ex rerum usu sociârent, partirenturve. Sed neque Corbulo æmuli patiens ; et Pætus, cui satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despiciebat gesta, « nihil cædis aut prædæ, usurpatas nomine tenus urbium expugnationes » dictitans, « se tributa ac leges, et, pro umbrâ regis, Romanum jus victis impositurum ».

VII. Sub idem tempus legati Vologesis, quos ad principem missos memoravi, revertêre irriti : bellumque propalàm sumptum à Parthis : nec Pætus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus regebant, Armeniam intrat, tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem ponte transmittebat, nullâ palam causâ, turbatus equus ; qui consularia insignia gestabat, retrò evasit. Hostiaque, quæ muniebantur, hibernaculis adsistens, semifacta opera fugâ perrupit, seque vallo, extulit : et pila

militum arsêre, magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat.

VIII. Ceterùm Pætus, spretis ominibus, nec dum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariæ provisu, rapit exercitum trans montem Taurum, *reciperandis*, ut ferebat, « Tigranocertis, vastandisque regionibus, quas Corbulo integras omisisset ». Et capta quædam castella, gloriæque et prædæ nonnihil partum, si aut gloriam cum modo, aut prædam cum curâ habuisset. Longinquis itineribus percursando, quæ obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu, et instante jam hieme, reduxit exercitum, composuitque ad Cæsarem litteras, quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

IX. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præsidiis insedit: et, ne ponti injiciendo impedimentum hostiles turmæ adferrent (jam enim subjectis campis magnâ specie volitabant), naves magnitudine præstantes, et connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros, in quos saxa et hastæ longiùs permeabant, quàm ut contrario sagittarum jactu adæquarentur. Dein pons continuatus; collesque adversi per socias cohortes, pòst legionum castris occupantur, tantâ celeritate et ostentatione virium, ut Parthi, omisso paratu invadendæ Syriæ, spem omnem in Armeniam verterent.

X. Ibi Pætus, imminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat; reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat; donec, adventare Vologesen magno et infenso agmine, auditum. Accitur legio duodecima, et, unde famam aucti exercitûs speraverat, prodita infrequentia: quâ tamen retineri castra, et eludi Parthus tractu belli poterat, si Pæto aut in suis, aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verùm ubi à viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienæ sententiæ indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. Et tunc relictis hibernis, « non fossam neque vallum sibi, sed corpora et arma in hostem data » clamitans, duxit legiones, quasi prælio certaturus. Deinde, amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis præmiserat, trepidus remeavit. Et quia minùs acriter Vologeses institerat, vanâ rursus fiduciâ, tria millia delecti peditis proximo Tauri jugo imposuit, quò transitum regis arcerent. Alares quoque Pannonios, robur equitatûs, in parte campi locat. Conjux ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, datâ in præsidium cohorte, ac disperso milite, qui in uno habitus, vagum hostem promptiùs sustentavisset: et ægrè compulsum ferunt, ut instantem Corbuloni fateretur: nec à Corbulone properatum, quò, gliscentibus periculis, etiam subsidii laus auge-

retur. «Expediri» tamen «itineri singula millia ex tribus legionibus, et alarios octingentos, parem numerum è cohortibus» jussit.

XI. At Vologeses quamvis «obsessa à Pæto itinera hinc peditatu, inde equite» accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit uno tantùm centurione Tarquitio Crescente turrim, in quâ præsidium agitabat, defendere auso, factâ sæpiùs eruptione, et cæsis, qui barbarorum propiùs suggrediebantur, donec ignium jactu circumveniretur: peditum si quis integer, longinqua et avia, vulnerati, castra repetivêre: «virtutem regis, sævitiam et copias gentium», cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiæ munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, «veniret properè, signa et aquilas, et nomen reliquum infelicis exercitûs tueretur: se fidem interim, donec vita suppeditet, retenturos».

XII. Ille interritus, et parte copiarum apud Syriam relictâ, ut munimenta Euphrati imposita retinerentur; quà proximum, et commeatibus non egenum, regionem Comagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, præter alia sueta bello, magna vis camelorum, onusta frumento, ut simul hostem famemque depelleret. Primum è perculsis Pactium, primipili centurionem, obvium habuit, dein plerosque militum: quos diversas fugæ causas obtendentes, «redire ad signa, et clementiam Pæti experiri» monebat: «se nisi victoribus immitem esse». Simul suas legiones adire, hortari, «priorum» admonere, «novam gloriam» ostendere; «non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana, duasque in iis legiones pretium laboris peti. Si singulis manipularibus præcipua servati civis corona, imperatoriâ manu tribueretur; quod illud et quantum decus, ubi par eorum numerus aspiceretur, qui attulissent salutem, et qui accepissent»? His atque talibus in commune alacres, (et erant quos pericula fratrum, aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant.

XIII. Eòque intentiùs Vologeses premere obsessos: modò vallum legionum, modò castellum, quo imbellis ætas defendebatur, adpugnare, propiùs incedens, quàm mos Parthis, si eâ temeritate hostem in prælium eliceret. At illi vix contuberniis extracti: nec aliud quàm munimenta propugnabant: pars jussu ducis, et alii propriâ ignaviâ, ut Corbulonem opperientes, ac si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinæ ac Numantinæ cladis: «neque eamdem vim Samnitibus, Italico populo, aut Pœnis Romani imperii æmulis. Validam quoque et laudatam antiquitatem, quotiens fortuna contrà daret, saluti consuluisse». Quâ desperatione exer-

citûs dux subactus, primas tamen litteras ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis composuit, « quòd pro Armeniis semper Romanæ ditionis, aut subjectis regi, quem imperator delegisset, hostilia faceret : pacem ex æquo utilem : nec præsentia tantùm spectaret : ipsum adversus duas legiones, totis regni viribus advenisse : at Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum juvarent ».

XIV. Ad ea Vologeses, nihil pro causâ, sed « opperiendos sibi fratres, Pacorum ac Tiridaten », rescripsit : « illum locum tempusque consilio destinatum, quo de Armeniâ cernerent : adjecisse deos dignum Arsacidarum, simul et de legionibus Romanis statuerent ». Missi pòst à Pæto nuntii, et « regis colloquium » petitum, qui « Vasacen, præfectum equitatûs, ire » jussit. Tum Pætus, à Lucullos, Pompeios, et si qua Cæsares obtinendæ donandæve Armeniæ egerant » : Vasaces, « imaginem retinendi largiendive penes nos, vim penes Parthos » memorat. Et multum invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis, quæ pepigissent, adhibetur. Placuitque « liberari obsidio legiones, et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tradi : quibus perpetratis, copia Vologesi fieret, mittendi ad Neronem legatos ».

XV. Interim flumini Arsaniæ (is castra præfluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter expedientis : sed Parthi, quasi documentum victoriæ, jusserant : namque iis usui fuit : nostri per diversum iêre. Addidit rumor, « sub jugum missas legiones », et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetêre vias captiva olim mancipia, aut jumenta agnoscentes, abstrahentesque. Raptæ etiam vestes, retenta arma, pavido milite, et concedente, ne qua prælii causa exsisteret. Vologeses, armis et corporibus cæsorum aggregatis, quò cladem nostram testaretur visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quærebatur, postquam superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens, et proximus quisque regem, vi equorum, perrupêre, quia rumor incesserat, « pontem cessurum oneri, dolo fabricantium » : sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexêre.

XVI. Ceterùm obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem injicerent : contràque prodiderit Corbulo, « Parthos inopes copiarum, et pabulo attrito, relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse ». Adjecit, « jurejurando Pæti cautum apud signa, adstantibus iis, quos testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur litteræ Neronis, an paci annueret ». Quæ

ut augendæ infamiæ composita, sic reliqua non in obscuro habentur; unâ die quadraginta millium spatium emensum esse Pætum, desertis passim sauciis; neque minùs deformem illam fugientium trepidationem, quàm si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium et armorum prætulit, ut diversitatem exprobraret: mœsti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperare: vix præ fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis, et ambitio gloriæ, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis.

XVII. Ducum inter se brevis sermo secutus est, hoc conquerente «irritum laborem: potuisse bellum fugâ Parthorum finiri». Ille «integra utrique cuncta» respondit, «converterent aquilas, et juncti invaderent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. Non ea imperatoris habere mandata», Corbulo; «periculo legionum commotum, è provinciâ egressum: quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam fortunam orandam, ut pedes confectus spatiis itinerum, alacrem et facilitate camporum prævenientem equitem adsequeretur». Exin Pætus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, «detraheret castella trans Euphraten, amnemque ut olim medium faceret»; ille, «Armeniam quoque diversis præsidiis vacuam fieri» exspostulabat. Et postremò concessit rex: dirutaque quæ Euphraten ultra communierat Corbulo; et Armenii sine arbitro relicti sunt.

XVIII. At Romæ tropæa de Parthis, arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu, integro adhuc bello, neque tum omissa, dum adspectui consulitur, spretâ conscientiâ. Quin et, dissimulandis rerum externarum curis, Nero frumentum plebis, vetustate corruptum, in Tiberim jecit, quò securitatem annonæ ostentaret: cujus pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves portu in ipso, violentia tempestatis, et centum alias, Tiberi subvectas, fortuitus ignis absumpsisset. Tres dein consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paullinum vectigalibus publicis præposuit, cum insectatione priorum principum, «qui gravitate sumptuum justos reditus anteissent: se annuum sexcenties sestertium reipublicæ largiri».

XIX. Percrebuerat eâ tempestate pravissimus mos, quum propinquis comitiis, aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, præturasque et provincias inter patres sortiti, statim emitterent manu, quos adoptaverant. Magnâ cum invidiâ senatum adeunt, «jus naturæ, labores educandi, adversus fraudem et artes et brevitatem adoptionis» enu-

merant: «satis pretii esse orbis, quòd multâ securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta et obvia haberent. Sibi promissa legum diu exspectata, in ludibrium verti, quando quis sine sollicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota repentè adæquaret». Factum ex eo senatusconsultum, «ne simulata adoptio in ullâ parte muneris publici juvaret, ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset».

XX. Exin Claudius Timarchus, Cretensis, reus agitur, ceteris criminibus, ut solent prævalidi provincialium, et opibus nimiis ad injurias minorum elati: una vox ejus usque ad contumeliam senatûs penetraverat, quòd dictitasset, «in suâ potestate situm, an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates agerentur». Quam occasionem Pætus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat, «provinciâ Cretâ depellendum», hæc addidit: «Usu probatum est, patres conscripti, leges egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia, Cinciam rogationem; candidatorum ambitus, Julias leges; magistratuum avaritia, Calpurnia scita, pepererunt. Nam culpa, quàm pœna, tempore prior; emendari, quàm peccare, posterius est. Ergo adversus novam provincialium superbiam dignum fide constantiâque Romanâ capiamus consilium, quò tutelæ sociorum nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quisque habeatur, alibi quàm in civium judicio esse.

XXI. »Olim quidem non modò prætor, aut consul, sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent, et quid de cujusque obsequio videretur, referrent: trepidabantque gentes de existimatione singulorum. At nunc colimus externos, et adulamur; et quomodo ad nutum alicujus grates, ita promptiùs accusatio decernitur: decernaturque, et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et precibus expressa, perinde cohibeantur, quàm malitia, quàm crudelitas. Plura sæpe peccantur, dum demeremur, quàm dum offendimus. Quædam immò virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversum gratiam animus. Inde initia magistratuum nostrorum meliora fermè, et finis inclinat, dum, in modum candidatorum, suffragia conquirimus: quæ si arceantur, æquabiliùs atque constantiùs provinciæ regentur: nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita, vetitâ gratiarum actione, ambitio cohibetur.»

XXII. Magno assensu celebrata sententia, non tamen senatusconsultum perfici potuit, abnuentibus consulibus «eâ de re relatum». Mox, auctore principe, sanxêre, «ne quis ad concilium sociorum referret, agendas apud senatum proprætoribus proveconsulibus grates, neu quis eâ legatione fungeretur». Iisdem consulibus, gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in

tudo fortunæ gloriam augeret. Neque infamiâ Pæti angebatur: quod eò maximè patuit, quia filio ejus, tribuno, ducere manipulos, atque operire reliquias malæ pugnæ imperavit. Die pactâ Tiberius Alexander, illustris eques Romanus, minister bello datus, et Vivianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoriâ ætate, sed pro legato quintæ legioni impositus, in castra Tiridatis venêre, honore ejus, ac ne metueret insidias, tali pignore. Viceni dehinc equites adsumpti. Et viso Corbulone, rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo. Sed pedes uterque dextras miscuêre.

XXIX. Exin Romanus laudat juvenem, « omissis præcipitibus, tuta et salutaria capessentem ». Ille « de nobilitate generis » multum præfatus, cetera temperanter adjungit: « Iturum quippe Romam, laturumque novum Cæsari decus, non adversis Parthorum rebus, supplicem Arsaciden ». Tum placuit Tiridaten ponere apud effigiem Cæsaris, insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere: et colloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interjectis, magnâ utrimque specie, inde eques compositus per turmas, et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetêre, fulgentibus aquilis, signisque, et simulacris deûm, in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes effigiem Neronis, sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subjecit: magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum cædes aut obsidio: « at nunc versos casus: iturum Tiridatem ostentui gentibus, quantò minùs quàm captivum » ?

XXX. Addidit gloriæ Corbulo comitatem, epulasque: et rogitante rege causas, quotiens novum aliquid adverterat: ut, initia vigiliarum per centurionem nuntiari, convivium buccinâ dimitti; et structam ante Augurale aram subditâ face accendi: cuncta in majus attollens, admiratione prisci moris adfecit: postero die *spatium* oravit, *quo tantum itineris aditurus, fratres antè matremque viseret*: obsidem interea filiam tradit; litterasque supplices ad Neronem.

XXXI. Et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis reperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis à Corbulone petierat, « ne quam imaginem servitii Tiridates perferret; neu ferrum traderet, aut complexu provincias obtinentium arceretur, foribusve eorum adsisteret: tantusque ei Romæ, quantus consulibus, honor esset ». Scilicet externæ superbiæ sueto, non inerat notitia nostri: apud quos vis imperii valet, inania transmittuntur.

XXXII. Eodem anno Cæsar nationes Alpium maritimarum in

jus Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit, apud Circum: namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil, nisi de quatuordecim ordinibus, sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentiâ ac priora. Sed feminarum illustrium senatorumque plures per arenam fœdati sunt.

XXXIII. L. Lecanio, M. Licinio coss. acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi: nam adhuc per domum aut hortos cecinerat, Juvenalibus, ludis, quos, ut parum celebres, et tantæ voci angustos, spernebat. Non tamen Romæ incipere ausus, Neapolim, quasi Græcam urbem, delegit: « Inde initium fore, ut transgressus in Achaiam, insignesque, et antiquitus sacras coronas adeptus, majore famâ studia civium eliceret ». Ergo contractum oppidanorum vulgus, et quos è proximis coloniis et municipiis ejus rei fama civerat; quique Cæsarem per honorem, aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent.

XXXIV. Illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potiùs, et secundis numinibus, evenit: nam egresso, qui adfuerat, populo, vacuum, et sine ullius noxâ theatrum collapsum est. Ergo, per compositos cantus grates diis, atque ipsam recentis casûs fortunam celebrans, petiturusque maris Hadriæ trajectus, apud Beneventum interim consedit: ubi gladiatorium munus à Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter fœdissima ejus aulæ ostenta fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus; primò in contumelias adsumptus, dehinc optimi cujusque criminatione eò usque valuit, ut gratiâ, pecuniâ, vi nocendi etiam malos præmineret.

XXXV. Ejus munus frequentanti Neroni, ne inter voluptates quidem à sceleribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia, super Juniæ familiæ claritudinem, divum Augustum atavum ferebat. Jussi accusatores objicere, « prodigum largitionibus, neque aliam spem quàm in novis rebus esse: quin eum nobiles habere, quos ab epistolis, et libellis, et rationibus appellet, nominà summæ curæ et meditamenta ». Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et quum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis oratio ex more: « Quamvis sontem et defensioni meritò diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam judicis exspectâsset ».

XXXVI. Nec multò pòst, omissâ in præsens Achaiâ (causæ in incerto fuêre) urbem revisit, provincias Orientis, maximè Ægyptum, secretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto testificatus, « non longam suî absentiam, et cuncta in republicâ perinde im-

mota ac prospera fore »; super eâ profectione adiit Capitolium. Illic veneratus deos, quum Vestæ quoque templum inisset; repentè cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, « cunctas sibi curas amore patriæ leviores » dictitans. « Vidisse civium mœstos vultus, audire secretas querimonias, quòd tantum aditurus esset iter, cujus ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita adspectu principis refoveri Ergo, ut in privatis necessitudinibus proxima pignora prævalerent, ita populum Romanum vim plurimam habere; parendumque retinenti ». Hæc atque talia plebi volentia fuêre, voluptatum cupidine, et, quæ præcipua cura est, rei frumentariæ angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coràm atrocior haberetur : dehinc, quæ natura magnis timoribus, deterius credebant, quod evenerat.

XXXVII. Ipse quò fidem adquireret, nihil usquam perinde lætum sibi, publicis locis struere convivia, totâque urbe quasi domo uti. Et celeberrimæ luxu famâque epulæ fuêre, quas à Tigellino paratas, ut exemplum referam, ne sæpiùs eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippæ fabricatus estratem, cui superpositum convivium aliarum tractu navium moveretur : naves auro et ebore distinctæ : remigesque exoleti per ætates et scientiam libidinum componebantur : volucres et feras diversis è terris, et animalia maris Oceano abusque petiverat : crepidinibus stagni lupanaria adstabant, illustribus feminis completa : et contrà scorta visebantur, nudis corporibus : jam gestus motusque obsceni; et, postquam tenebræ incedebant, quantum juxtà nemoris, et circumjecta tecta, consonare cantu, et luminibus clarescere. Ipse per licita atque illicita fœdatus, nihil flagitii reliquerat, quò corruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen *Pythagoræ* fuit, in modum solemnium conjugiorum denupsisset. Inditum imperatori flammeum : visi auspices, dos, et genialis torus, et faces nuptiales : cuncta denique spectata, quæ etiam in feminâ nox operit.

XXXVIII. Sequitur clades, fortè, an dolo principis incertum : nam utrumque auctores prodidêre : sed omnibus, quæ huic urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior, Initium in eâ parte Circi ortum, quæ Palatino Cælioque montibus contigua est. Ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, simul cœptus ignis, et statim validus, ac vento citus, longitudinem Circi corripuit : neque enim domus munimentis septæ, vel templa muris cincta, aut quid aliud moræ interjacebat. Impetu pervagatum incendium, plana primùm, deinde in edita adsurgens, et rursum inferiora populando, anteiit remedia

velocitate mali, et obnoxiâ urbe artis itineribus, hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa senum ac rudis pueritiæ ætas, quique sibi, quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos, aut opperiuntur, pars morans, pars festinans, cuncta impediebant: et sæpe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis, etiam, quæ longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremò, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam amissis omnibus fortunis diurni quoque victûs, alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio, interiêre. Nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis restinguere prohibentium, et quia alii palàm faces jaciebant, atque esse sibi auctorem vociferabantur; sive ut raptus licentiùs exercerent, seu jussu.

XXXIX. Eo in tempore Nero, Antii agens, non antè in urbem regressus est, quàm domui ejus, quâ palatium et Mæcenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret. Neque tamen sisti potuit, quin et palatium, et domus, et cuncta circùm haurirentur. Sed solatium populo exturbato et profugo, campum Martis, ac monumenta Agrippæ, hortos quin etiam suos, patefecit: et subitaria ædificia exstruxit, quæ multitudinem inopem acciperent: subvectaque utensilia ab Ostiâ, et propinquis municipiis; pretiumque frumenti minutum, usque ad ternos nummos. Quæ, quanquam popularia, in irritum cadebant, quia pervaserat rumor, «ipso tempore flagrantis urbis, inisse eum domesticam scenam, et cecinisse Trojanum excidium, præsentia mala vetustis cladibus adsimulantem».

XL. Sexto demum die, apud imas Esquilias, finis incendio factus, prorutis per immensum ædificiis; ut continuæ violentiæ campus, et velut vacuum cœlum occurreret. Nec dum posito metu, redibat levis rursum grassatus ignis, patulis magis urbis locis, eòque strages hominum minor: delubra deûm, et porticus amœnitati dicatæ, latiùs procidêre. Plusque infamiæ id incendium habuit, quia prædiis Tigellini Æmilianis proruperat. Videbaturque Nero condendæ urbis novæ, et cognomento suo appellandæ gloriam quærere. Quippe in regiones quatuordecim Roma dividitur: quarum quatuor integræ manebant, tres solò tenus dejectæ: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera et semiusta.

XLI. Domuum, et insularum, et templorum, quæ amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissimâ religione, quod Servius Tullius Lunæ, et Magna ara fanumque, quæ præsenti Herculi Arcas Evander sacraverat, ædesque Statoris Jo-

vis, vota Romulo, Numæque regia, et delubrum Vestæ cum Penatibus populi Romani, exusta. Jam opes tot victoriis quæsitæ, et Græcarum artium decora, exin monumenta ingeniorum antiqua et incorrupta, quamvis in tantâ resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerant, quæ reparari nequibant. Fuêre qui adnotarent, quarto decimo Kalendas Sextiles principium incendii hujus ortum, quo et Senones captam urbem inflammaverant: alii eò usque curâ progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent.

XLII. Ceterùm Nero usus est patriæ ruinis, exstruxitque domum, in quâ haud perinde gemmæ et aurum miraculo essent, solita pridem, et luxu vulgata, quàm arva et stagna, et in modum solitudinum hinc silvæ, inde aperta spatia, et prospectus: magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare, et viribus principis illudere. Namque «ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros» promiserant, squalenti littore, aut per montes adversos : neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quàm Pomptinæ paludes : cetera abrupta, aut arentia : ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis causæ. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno juga connixus est : manentque vestigia irritæ spei.

XLIII. Ceterùm, urbis quæ domui supererant, non, ut post Gallica incendia, nullâ distinctione, nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus. et latis viarum spatiis, cohibitâque ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque porticibus, quæ frontem insularum protegerent. «Eas porticus *Nero* suâ pecuniâ exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum», pollicitus est. Addidit præmia, pro cujusque ordine, et rei familiaris copiis : finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis, adipiscerentur. «Ruderi accipiendo Ostienses paludes *destinabat*, utique naves, quæ frumentum Tiberi subvectassent, onustæ rudere decurrerent. Ædificiaque ipsa, certâ suî parte, sine trabibus, saxo Gabino Albanove solidarentur» : quòd is lapis ignibus imperviu est. «Jam aqua, privatorum licentiâ intercepta, quò largior, e pluribus locis in publicum flueret, custodes; et subsidia reprimendis ignibus in propatulo quisque haberet; nec communione parietum. sed propriis quæque muris ambirentur». Ea ex utilitate accepta, decorem quoque novæ urbi attulêre. Erant tamen qui crederent, «veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiæ itinerum, et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur : at nunc patulam latitudinem, et nullâ umbrâ defensam, graviore æstu ardescere».

XLIV. Et hæc quidem humanis consiliis providebantur. Mox

petita diis piacula, aditique Sibyllæ libri, ex quibus supplicatum Vulcano et Cereri Proserpinæque, ac propitiata Juno per matronas,' primùm in Capitolio, deinde apud proximum mare: unde haustâ aquâ, templum et simulacrum deæ prospersum est; et sellisternia ac pervigilia celebravêre feminæ, quibus mariti erant. Sed non ope humanâ, non largitionibus principis, aut deûm placamentis, decedebat infamia, quin jussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quæsitissimis pœnis adfecit, quos per flagitia invisos, vulgus *Christianos* appellabat. Auctor nominis ejus Christus, Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum, supplicio affectus erat. Repressaque in præsens exitiabilis superstitio rursùs erumpebat, nôn modò per Judæam, originem ejus mali, sed per urbem etiam, quò cuncta undique atrocia, aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primùm correpti, qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quàm odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et Circense ludicrum edebat, habitu aurigæ permixtus plebi, vel curriculo insistens. Unde quanquam adversus sontes, et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publicâ, sed in sævitiam unius absumerentur.

XLV. Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciæ eversæ, sociique populi, et quæ civitatum liberæ vocantur. Inque eam prædam etiam dii cessêre, spoliatis in urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis populi Romani ætas prosperè, aut in metu, sacraverat. Enimverò per Asiam atque Achaiam non dona tantùm, sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato, ac Secundo Carinate. Ille libertus, cuicumque flagitio promptus; hic Græcâ doctrinâ ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur «Seneca, quo invidiam sacrilegii à semet averteret», longinqui ruris secessum «oravisse, et postquam non concedebatur, fictâ valetudine, quasi æger nervis, cubiculum non egressus». Tradidêre quidam, «venenum ei per libertum ipsius, cui nomen *Cleonicus*, paratum, jussu Neronis, vitatumque à Senecâ, proditione liberti, seu propriâ formidine, dum persimplici victu, et agrestibus pomis, ac si sitis admoneret, profluente aquâ vitam tolerat».

XLVI. Per idem tempus gladiatores, apud oppidum Præneste, tentatâ eruptione, præsidio militis, qui custos adesset, coerciti sunt: jam «Spartacum, et vetera mala» rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens, pavidusque. Nec multò

pòst clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud aliàs tam immota pax), sed certum ad diem «in Campaniam redire classem» Nero jusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis sæviente pelago, à Formiis movêre, et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus impacti, triremium plerasque, et minora navigia passim amiserunt.

XLVII. Fine anni vulgantur prodigia imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non aliàs crebrior, et sidus cometes, sanguine illustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abjecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias immolare mos est, reperti. Et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset. Secutaque haruspicum interpretatio: «parari rerum humanarum aliud caput: sed non fore validum, neque occultum; quia in utero repressum, aut iter juxta editum sit».

XLVIII. Ineunt deinde consulatum Silius Nerva, Atticus Vestinus, cœptâ simul et auctâ conjuratione, in quam certatim nomina dederant, senatores, eques, miles, feminæ etiam, cùm odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paternâ nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem, aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiæ, et aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui, in tantâ vitiorum dulcedine, summum imperium non restrictum, nec perseverum volunt.

XLIX. Initium conjurationi non à cupidine ipsius fuit: nec tamen facilè memoraverim, quis primus auctor, cujus instinctu concitum sit, quod tam multi sumpserunt. Promptissimos Subrium Flavium, tribunum prætoriæ cohortis, et Sulpicium Asprum, centurionem, exstitisse, constantia exitûs docuit. Et Lucanus Annæus, Plautiusque Lateranus, consul designatus, vivida odia intulêre. Lucanum propriæ causæ accendèbant, quòd famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus adsimulatione. Lateranum, consulem designatum, nulla injuria, sed amor reipublicæ sociavit. At Flavius Scevinus, et Afranius Quinctianus, uterque senatorii ordinis, contra famam suî, principium tanti facinoris capessivêre: nam Scevino dissoluta luxu mens, et proinde vita somno languida: Quinctianus mollitiâ corporis infamis, et à Nerone probroso carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.

L. Ergo, dum «scelera principis, et finem adesse imperii, deligendumque, qui fessis rebus succurreret», inter se aut inter amicos jaciunt, aggregavêre Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Julium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Martium Festum, equites Romanos: ex quibus Senecio, è præcipuâ familiaritate Neronis, speciem amicitiæ etiam tum retinens, eò pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat: ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitæ sunt, super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Granius Silvanus, et Statius Proximus, tribuni cohortium prætoriarum, Maximus Scaurus, et Venetus Paullus, centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo, præfecto, videbatur, quem vitâ famâque laudatum, per sævitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac sæpe in metum adduxerat, quasi «adulterum Agrippinæ, et desiderio ejus ultioni intentum». Igitur ubi conjuratis præfectum quoque prætorii in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides; promptiùs jam de tempore ac loco cædis agitabant. Et «cepisse impetum» Subrius Flavius ferebatur, «in scenâ canentem Neronem adgrediendi; aut quum ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus». Hîc occasio solitudinis; ibi ipsa frequentia tanti decoris testis, pulcherrimum animum exstimulaverant: nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.

LI. Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis quædam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi antè ulla rerum honestarum cura fuerat), accendere, et arguere conjuratos: ac postremò lentitudinis eorum pertæsa, et in Campaniâ agens, primores classiariorum Misenensium labefacere, et conscientiâ illigare connixa est tali initio. Erat Chiliarchus in eâ classe Volusius Proculus, occidendæ matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur: is mulieri olim cognitus, seu recèns ortâ amicitiâ, dum «merita erga Neronem sua, et quàm in irritum cecidissent», aperit, adjicitque questus, et «destinationem vindictæ, si facultas oriretur», spem dedit posse impelli, et plures conciliare: «nec leve auxilium in classe: crebras occasiones»; quia Nero multo apud Putelos et Misenum maris usu lætabatur. Ergo Epicharis plura: et omnia scelera principis orditur: «neque senatui quid manere: sed provisum, quonam modo pœnas eversæ reipublicæ daret: accingeretur modò navare operam, et militum acerrimos ducere in partes, ac digna pretia exspectaret». Nomina tamen conjuratorum reticuit. Unde Proculi indicium irritum fuit, quamvis ea, quæ audierat, ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, et cum indice com-

posita, nullis testibus innixum facilè confutavit. Sed ipsa in custodiâ retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse, etiam quæ vera non probabantur.

LII. Conjuratis tamen metu proditionis permotis, placitum maturare cædem apud Baias, in villâ Pisonis: cujus amœnitate captus Cæsar crebrò ventitabat, balneasque et epulas inibat, omissis excubiis, et fortunæ suæ mole. Sed abnuit Piso, *invidiam* prætendens, « si sacra mensæ, diique hospitales cæde qualiscumque principis cruentarentur: meliùs apud urbem, in illâ invisâ et spoliis civium exstructâ domo, vel in publico patraturos, quod pro republicâ suscepissent ». Hæc in commune: ceterùm timore occulto, ne L. Silanus, eximiâ nobilitate, disciplinâque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, promptè daturis operam, qui à conjuratione integri essent, quique miserarentur Neronem, tanquam per scelus interfectum. Plerique « Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem *crediderunt*, ne à libertate moveretur, vel delecto imperatore alio, sui muneris rempublicam faceret ». Etenim expers conjurationis erat; quamvis super eo crimine Nero vetus adversus insontem odium expleverit.

LIII. Tandem statuêre, Circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata: quia Cæsar, rarus egressu, domoque aut hortis clausus, ad ludicra Circi ventitabat, promptioresque aditus erant lætitiâ spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, « ut Lateranus quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus, et genibus principis accidens, prosterneret incautum, premeretque, animi validus, et corpore ingens. Tum jacentem et impeditum, tribuni et centuriones, et ceterorum ut quisque audentiæ habuisset, accurrerent, trucidarentque: primas sibi partes » expostulante Scevino, qui pugionem, templo Salutis in Etruriâ, sive, ut alii tradidêre, Fortunæ Ferentano in oppido detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. « Interim Piso apud ædem Cereris opperiretur, unde eum præfectus Fenius et ceteri accitum ferrent in castra, comitante Antoniâ, claudii Cæsaris filiâ, ad eliciendum vulgi favorem »: quod C. Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur, aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matrimonio se obstrinxisse: nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est.

LIV. Sed mirum, quam inter diversi generis, ordinis, ætatis, sexûs, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint; donec proditio cœpit è domo Scevini: qui pridie insidiarum, multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum

obsignavit : promptum vaginâ pugionem, de quo suprà retuli, « vetustate obtusum *increpans*, asperari saxo, et in mucronem ardescere » jussit. Eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul adfluentibus solito convivium initum : servorum carissimi libertate, et alii pecuniâ donati : atque ipse mœstus, et magnæ cogitationis manifestus erat, quamvis lætitiam vagis sermonibus simularet. Postremò « vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguinis, parare » eumdem Milichum monet ; sive gnarum conjurationis, et illuc usque fidum, seu nescium, et tunc primùm arreptis suspicionibus, ut plerique tradidêre de consequentibus. Nam quum secum servilis animus præmia perfidiæ reputavit, simulque immensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas, et salus patroni, et acceptæ libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium adsumpserat, muliebre ac deterius : quippe ultrò metum intentabat, « multosque adstitisse libertos ac servos, qui eadem viderint : nihil profuturum unius silentium : at præmia penes unum fore, qui indicio prævenisset ».

LV. Igitur, cœptâ luce, Milichus in hortos Servilianos pergit, et quum foribus arceretur, « magna et atrocia adferre » dictitans, deductusque ab janitoribus ad libertum Neronis, Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, « urgens periculum, graves conjurationes », et cetera quæ audierat, conjectaveratque, docet. Telum quoque in necem ejus paratum ostendit, accirique reum jussit : is raptus per milites, et defensionem orsus, « Ferrum, cujus argueretur, olim religione patriâ cultum, et in cubiculo habitum, ac fraude liberti subreptum *respondit*. Tabulas testamenti sæpius à se, incustoditâ dierum observatione, signatas. Pecunias et libertates servis et antè dono datas, sed ideo tunc largiùs, quia tenui jam re familiari, et instantibus creditoribus, testamento diffideret. Enimverò liberales semper epulas struxisse, et vitam amœnam, et duris judicibus parum probatam. Fomenta vulneribus nulla jussu suo, sed quia cetera palàm vana objecisset, adjungere crimen, ut sese pariter indicem et testem faceret ». Adjicit dictis constantiam : incusat ultro « intestabilem, et consceleratum », tantâ vocis ac vultûs securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset, « Antonium Natalem multa cum Scevino, ac secretò collocutum, et esse utrosque C. Pisonis intimos ».

LVI. Ergo accitur Natalis : et diversi interrogantur, « quisnam is sermo : quâ de re fuisset » ? quum exorta suspicio, quia non congruentia responderant : inditaque vincla. Et tormentorum adspectum ac minas non tulêre. Prior tamen Natalis, totius conjurationis magis gnarus, simul arguendi peritior, *de Pisone* primùm fatetur : deinde adjicit « Annæum Senecam », sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui

infensus Senecæ, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum, cognito Natalis indicio, Scevinus quoque, pari imbecillitate, an cuncta jam patefacta credens, nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros : ex quibus Lucanus, Quinctianusque, et Senecio diu abnuêre. Pòst, promissâ impunitate corrupti, quò tarditatem excusarent, Lucanus, « Atillam matrem suam, *Quinctianus* Glicium Gallum, *Senecio* Annium Pollionem», amicorum præcipuos, nominavêre.

LVII. Atque interim Nero, recordatus Volusii Proculi indicio Epicharin attineri, ratusque muliebre corpus impar dolori, « tormentis dilacerari » jubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eò acriùs torquentium, ne à feminâ spernerentur, pervicêre, quin objecta denegaret. Sic primus quæstionis dies contemptus. Postero quum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellæ (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciæ, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellæ restricto, indidit cervicem, et corporis pondere connisa, tenuem jam spiritum expressit : clariore exemplo libertina mulier, in tantâ necessitate, alienos, ac propè ignotos protegendo, quum ingenui, et viri, et equites Romani, senatoresque, intacti tormentis, carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque, et Senecio, et Quinctianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quanquam multiplicatis excubiis semet sepsisset.

LVIII. Quin et urbem, per manipulos occupatis mœnibus, insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque, et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat princeps, quasi externis. Continua hinc et juncta agmina trahi, ac foribus hortorum adjacere. Atque ubi dicendam ad causam introissent, « lætatum erga conjuratos, si fortuitus sermo, et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent », pro crimine accipi : quum super Neronis ac Tigellini sævas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed, quò fidem inscitiæ pararet, atrox adversus socios. Idem Subrio Flavio adsistenti, innuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium, cædemque patraret, renuit, infregitque impetum jam manum ad capulum referentis.

LIX. Fuêre, qui proditâ conjuratione, dum auditur Milichus, dum dubitavit Scevinus, hortarentur Pisonem, « pergere in castra, aut rostra escendere, studiaque militum et populi tentare : si conatibus ejus conscii aggregarentur, secuturos etiam integros ; magnamque motæ rei famam, quæ plurimùm in novis consiliis valeret. Nihil adversum hoc Neroni provisum : etiam fortes viros

subitis terreri; nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contrà cieret. Multa experiendo confieri, quæ segnibus ardua videantur. Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari. Cruciatu aut præmio cuncta pervia esse. Venturos, qui ipsum quoque vincirent, postremò indignâ nece afficerent. Quantò laudabilius periturum, dum amplectitur rempublicam, dum auxilia libertati invocat? Miles potiùs deesset, et plebes desereret; dum ipse majoribus, dum posteris, si vita præriperetur, mortem approbaret». Immotus his, et paululùm in publico versatus, pòst domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones, aut stipendiis recentes delegerat. Nam vetus miles timebatur, tanquam favore imbutus. Obiit, abruptis brachiorum venis. Testamentum fœdis adversus Neronem adulationibus, amori uxoris dedit; quam degenerem, et solâ corporis formâ commendatam, amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris Arria Galla; priori marito, Domitius Silius: hic patientiâ, ille impudicitiâ, Pisonis infamiam propagavêre.

LX. Proximam necem Plautii Laterani, consulis designati, Nero adjungit, adeo properè, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum servilibus pœnis sepositum, manu Statii, tribuni, trucidatur, plenus constantis silentii, nec tribuno objiciens eamdem conscientiam. Sequitur cædes Annæi Senecæ, lætissima principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis, et hactenus prompsit: «missum se ad ægrotum Senecam, uti viseret, conquerereturque, cur Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent». Et respondisse Senecam: «sermones mutuos, et crebra colloquia neutri conducere: ceterùm salutem suam incolumitate Pisonis inniti». Hæc ferre Granius Silvanus, tribunus prætoriæ cohortis, et, «an dicta Natalis, suaque responsa nosceret», percunctari Senecam jubetur. Is, fortè, an prudens, ad eum diem ex Campaniâ remeaverat, quartumque apud lapidem, suburbano rure, substiterat. Illò, propinquâ vesperâ, tribunus venit, et villam globis militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeiâ Paullinâ uxore, et amicis duobus epulanti, mandata imperatoris edidit.

LXI. Seneca, «missum ad se Natalem, conquestumque nomine Pisonis, quòd à visendo eo prohiberetur; seque rationem valetudinis, et amorem quietis excusavisse, *respondit*. Cur salutem privati hominis incolumitati suæ anteferret, causam non habuisse: nec sibi promptum in adulationes ingenium; idque nulli magis gnarum, quàm Neroni, qui sæpius libertatem Senecæ, quàm ser-

L 6

vitium expertus esset ». Ubi hæc à tribuno relata sunt, Poppæâ et Tigellino coram, quod erat sævienti principi intimum consiliorum, interrogat : « an Seneca voluntariam mortem pararet » ? Tum tribunus, « nulla pavoris signa, nihil triste in verbis ejus, aut vultu, deprehensum », confirmavit. Ergo « regredi, et indicere mortem » jubetur. Tradit Fabius Rusticus, « non eo, quo venerat, itinere reditum, sed flexisse ad Fenium præfectum, et expositis Cæsaris jussis, an obtemperaret, interrogavisse : monitumque ab eo, ut exsequeretur » ; fatali omnium ignaviâ : nam et Silvanus inter conjuratos erat, augebatque scelera, in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et adspectui pepercit. Intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui « necessitatem ultimam » denuntiaret.

LXII. Ille interritus poscit « testamenti tabulas » : ac denegante centurione, conversus ad amicos, « quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum jam, et tamen pulcherrimum habeat, imaginem vitæ suæ relinquere *testatur* : cujus si memores essent bonarum artium, famam tam constantis amicitiæ laturos ». Simul lacrymas eorum, modò sermone, modò intentior in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, rogitans : « Ubi præcepta sapientiæ ? ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia ? Cui enim ignaram fuisse sævitiam Neronis ? Neque aliud superesse, post matrem fratremque interfectos, quàm ut educatoris præceptorisque necem adjiceret ».

LXIII. Ubi hæc atque talia velut in commune disseruit, complectitur uxorem; et paululùm adversus præsentem formidinem mollitus, rogat oratque, « temperaret dolorem æternum suscipere, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatiis honestis toleraret ». Illa contrà, « sibi quoque destinatam mortem » adseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriæ ejus non adversus, simul amore, ne sibi unicè dilectam ad injurias relinqueret : « Vitæ », inquit, « delinimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis : non invidebo exemplo. Sit hujus tam fortis exitûs constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine ». Post quæ eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus, et parco victu tenuatum, lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Sævisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo ejus tormenta, ad impatientiam delaberetur, suadet « in aliud cubiculum abscederet ». Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentiâ, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quæ in vulgus edita ejus verbis, invertere supersedeo.

LXIV. At Nero, nullo in Paullinam proprio odio, ac ne glis-

ceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignaræ: nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuêre, qui crederent, « donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ cum marito mortis petivisse: deinde, oblatâ mitiore spe, blandimentis vitæ evictum »: cui addidit paucos posteà annos, laudabili in maritum memoriâ, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritûs egestum. Seneca interim, durante tractu, et lentitudine mortis, Statium Annæum, diu sibi amicitiæ fide, et arte medicinæ probatum, orat, « provisum pridem venenum », quo damnati publico Atheniensium judicio exstinguerentur, *promeret*: adlatumque hausit frustrà, frigidus jam artus, et cluso corpore adversum vim veneni. Postremò stagnum calidæ aquæ introiit, respergens proximos servorum, additâ voce, « Libare se liquorem illum Jovi LIBERATORI ». Exin balneo illatus, et vapore ejus exanimatus, sine ullo funeris solemni crematur. Ita codicillis præscripserat, quum etiam tum prædives et præpotens, supremis suis consuleret.

LXV. Fama fuit, Subrium Flavium cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Senecâ, destinavisse, « ut post occisum operâ Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur, tradereturque imperium Senecæ, quasi, insonti claritudine virtutum, ad summum fastigium delecto ». Quin et verba Flavii vulgabantur: « Non referre dedecori, si citharœdus demoveretur, et tragœdus succederet »: quia, ut Nero citharâ, ita Piso tragico ornatu canebat.

LXVI. Ceterùm militaris quoque conspiratio non ultrà fefellit, accensis quoque indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eumdem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantique, renidens Scevinus, « neminem *ait* plura scire quàm ipsum ». Hortaturque ultrò, « redderet tam bono principi vicem ». Non vox adversum ea Fenio, non silentium; sed verba sua præpediens, et pavoris manifestus, ceterisque, ac maximè Cervario Proculo, equite, ad convincendum eum connisis, jussu imperatoris, à Cassio milite, qui ob insigne corporis robur adstabat, corripitur, vinciturque.

LXVII. Mox eorumdem indicio Subrius Flavius, tribunus, pervertitur, primò « dissimilitudinem morum » ad defensionem trahens, « neque se armatum, cum inermibus et effeminatis, tantum facinus consociaturum »: dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus, interrogatusque à Nerone, quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset: « Oderam te », inquit: « nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari me-

ruisti : odisse cœpi, postquam parricida matris et uxoris, auriga, et histrio, et incendiarius exstitisti». Ipsa retuli verba, quia non, ut Senecæ, vulgata erant : nec minùs nosci decebat, militaris viri sensus incomptos, et validos. Nihil in illâ conjuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui, ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi, quæ faceret, insolens erat. Pœna Flavii Vejano Nigro, tribuno, mandatur. Is proximo in agro scrobem effodi jussit, quam Flavius, ut « humilem et angustam » increpans, circumstantibus militibus, « ne hoc quidem » inquit, « ex disciplinâ » : admonitusque fortiter protendere cervicem : « Utinam », ait, « tu tam fortiter ferias ». Et ille multùm tremens, quum vix duobus ictibus caput amputavisset, sævitiam apud Neronem jactavit, « sesquiplagâ interfectum à se » dicendo.

LXVIII. Proximum constantiæ exemplum Sulpicius Asper, centurio, præbuit : percunctanti Neroni, « cur in cædem suam conspiravisset » ? breviter respondens : « non aliter tot flagitiis ejus subveniri potuisse ». Tum jussam pœnam subiit. Nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravêre. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus : sed ex conjuratis consilia cum Vestino non miscuerant, quidam, vetustis in eum simultatibus, plures, quia præcipitem et insociabilem credebant. Ceterùm Neronis odium adversus Vestinum ex intimâ sodalitate cœperat, dum hic ignaviam principis penitùs cognitam despicit; ille ferociam amici metuit, sæpe asperis facetiis illusus : quæ ubi multum ex vero traxêre, acrem suî memoriam relinquunt. Accesserat recens causa, quod Vestinus Statiliam Messallinam matrimonio sibi junxerat, haud nescius, inter adulteros ejus et Cæsarem esse.

LXIX. Igitur non crimine, non accusatore existente, quia speciem judicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus, Gerelanum, tribunum, cum cohorte militum immittit : jubetque « prævenire conatus consulis, occupare velut arcem ejus, opprimere delectam juventutem » : quia Vestinus imminentes foro ædes, decoraque servitia, et pari ætate habebat. Cuncta eo die munia consulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu : quum ingressi milites « vocari eum à tribuno» dixêre. Ille, nihil demoratus, exsurgit : et omnia simul properantur : clauditur cubiculo; præsto est medicus; abscinduntur venæ : vigens adhuc balneo infertur; calidâ aquâ mersatur; nullâ editâ voce, quâ semet miseraretur. Circumdati interim custodiâ, qui simul discubuerant, nec, nisi provectâ nocte, omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensâ exitium

opperientium, et imaginatus, et irridens Nero, «satis supplicii luisse» ait «pro epulis consularibus».

LXX. Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is, profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque, et paulatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc et compote mentis pectore, intelligit; recordatus carmen à se compositum, quo vulneratum militem, per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit: eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac, et Quinctianus, et Scevinus, non ex priore vitæ mollitiâ, mox reliqui conjuratorum periêre, nullo facto dictove memorando.

LXXI. Sed compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo; aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi, et dextram osculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur: Milichus, præmiis ditatus, *Conservatoris* sibi nomen, Græco ejus rei vocabulo, adsumpsit. È tribunis Granius Silvanus, quamvis absolutus, suâ manu cecidit: Statius Proximus veniam, quam ab imperatore acceperat, vanitate exitûs corrupit. Exsuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, «quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur». Nonio Prisco, per amicitiam Senecæ, et Glitio Gallo, atque Annio Pollioni, infamatis magis, quàm convictis, data exsilia. Priscum Antonia Flaccilla conjux comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primùm et integris opibus, pòst ademptis: quæ utraque gloriam eis auxêre. Pellitur et Rufius Crispinus occasione conjurationis, sed Neroni invisus, quòd Poppæam quondam matrimonio tenuerat. Verginium et Rufum claritudo nominis expulit. Nam Verginius studia juvenum eloquentiâ, Musonius præceptis sàpientiæ fovebat. Cluvidieno Quieto, Julio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Julio Altino, velut in agmen et numerum, Ægæi maris insulæ permittuntur. At Cadicia, uxor Scevini, et Cæsonius Maximus Italiâ prohibentur, reos fuisse se, tantùm pœnâ experti. Atilla, mater Annæi Lucani, sine absolutione, sine supplicio dissimulata.

LXXII. Quibus perpetratis Nero, et concione militum habitâ, bina nummûm millia viritim manipularibus divisit, addiditque sine pretio frumentum, quo antè, ex modo annonæ, utebantur. Tum, quasi gesta bello expositurus, vocat senatum, et triumphale decus Petronio Turpiliano, consulari, Cocceio Nervæ, prætori designato, Tigellino, præfecto prætorii, tribuit, Tigellinum et Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines, apud palatium quoque effigies eorum sisteret: consularia insignia Nymphidio, de quo, quia nunc primùm oblatus est, pauca repe-

tam : nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertinâ ortus, quæ corpus decorum inter servos libertosque principum vulgaverat, ex. C. Cæsare se genitum ferebat, quoniam, forte quâdam, habitu procerus, et torvo vultu erat : sive C. Cæsar, scortorum quoque cupiens, etiam matri ejus illusit.

LXXIII. Sed Nero, vocato senatu, oratione inter patres habitâ, edictum apud populum, et collata in libros indicia, confessionesque damnatorum adjunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, « tanquam viros insontes. ob invidiam, aut metum exstinxisset ». Ceterùm cœptam, adultamque, et revictam conjurationem, neque tunc dubitavêre, quibus verum noscendi cura erat, et fatentur, qui post interitum Neronis in urbem regressi sunt. At in senatu cunctis, ut cuique plurimùm mœroris, in adulationem demissis, Junium Gallionem, Senecæ fratris morte pavidum, et pro suâ incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, *hostem et parricidam* vocans : donec consensu patrum deterritus est, « ne publicis malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu composita, aut oblitterata, mansuetudine principis, novam ad sævitiam retraheret ».

LXXIV. Tum decreta « dona, et grates deis » decernuntur, « propriusque honos Soli, cui est vetus ædes apud Circum, in quo facinus parabatur, qui occulta conjurationis, numine retexisset : utque Circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur : mensisque Aprilis *Neronis*, cognomentum acciperet : templum Saluti exstrueretur, eò loci, ex quo Scevinus ferrum prompserat ». Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque Jovi vindici. In præsens haud animadversum ; post arma Julii Vindicis, ad auspicium et præsagium futuræ ultionis trahebatur. Reperio in commentariis senatûs, Cerialem Anicium, consulem designatum, pro sententiâ dixisse, « ut templum divo Neroni quàm maturrimè publicâ pecuniâ poneretur ». Quod quidem ille decernebat, tanquam mortale fastigium egresso, et venerationem hominum merito : quod ad omina olim suis exitûs verteretur : nam deûm honor principi non antè habetur, quàm agere inter homines desierit.

ANNALIUM LIB. XVI.

Neroni illudit fortuna per Bassum, qui thesaurum reperisse credit : eum Nero frustrà quærit. Lustrali certamine canit, magnâ auditorum molestiâ, et Vespasiani periculo. Poppææ mors, et laudatio funebris. Cassius, Silanus et Lepida rei, damnantur. Silani, Ve-

teris, Sextiæ et Pollutiæ interitus diligenter narratus: accusatoris præmia. Mensium nova nomina. Ventorum vis. Pestilentia Romæ. Lugduni clades. Chaldæorum consultores. Anteius et Ostorius interfecti. Taciti querela super tot cædibus. Crispini Mors. Mella falsis litteris circumventus, similique arte Cerialis. Petronii vita, ingenium, exitus, constantia. Neroni flagitia sua exprobrat: unde Siliæ exsilium. Thraseam accusant Cossutianus et Eprius: Baream Soranum Ostorius Sabinus. Thrasea ad Neronem scribit: consultat an defensionem tentet. Nero senatum armis circumdat. Marcellus Eprius simul Thraseam, Helvidium, Agrippinum, Montanum; Ostorius Baream et Serviliam accusant: eorum miserabilis defensio. Egnatius Pseudo-stoicus. Asclepiodoti constantia. Thraseæ præparatio ad mortem. Anni unius hæc gesta, quia reliqua libri fatum abstulit.

Coss. { C. Suetonio Paullino,
L. Pontio Telesino.

I. ILLUSIT dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius, et promissa Cesellii Bassi; qui origine Pœnus, mente turbidâ, nocturnæ quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit. Vectusque Romam, principis aditum emercatus, expromit « repertum in agro suo specum altitudine immensâ, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniæ, sed rudi et antiquo pondere: lateres quippe prægraves jacere, adstantibus parte aliâ columnis: quæ per tantum ævi occulta augendis præsentibus bonis. Ceterùm, ut conjecturâ demonstraret, Didonem Phœnissam Tyro profugam, conditâ Carthagine, illas opes abdidisse, ne novus populus nimiâ pecuniâ lasciviret, aut reges Numidarum, et aliàs infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur ».

II. Igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectatâ. nec missis visoribus, per quos nosceret, an vera adferrentur, auget ultrò rumorem, mittitque, qui velut partam prædam aveherent. Dantur triremes et delectum navigium, juvandæ festinationi: nec aliud per illos dies, populus credulitate, prudentes diversâ famâ, tulêre. Ac fortè quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur: ab oratoribusque præcipua materia in laudem principis adsumpta est: « non enim tantùm solitus fruges, nec metallis confusum aurum gigni, sed novâ ubertate provenire terram, et obvias opes deferre deos »: quæque alia, summâ facundiâ, nec minore adulatione, servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

III. Gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis, quas multos per annos prodigeret. Quin et indè jam largiebatur: et divitiarum exspectatio inter causas paupertatis publicæ erat. Nam Bassus, effosso agro suo latisque

circùm arvis, dum hunc vel illum locum promissi specûs adseverat, sequunturque non modò milites, sed populus agrestium efficiendo operi adsumptus, tandem, positâ vecordiâ, «non falsa antè somnia sua, seque tunc primum elusum» admirans, pudorem et metum morte voluntariâ effugit. Quidam «vinctum ac mox dimissum *tradidêre*, ademptis bonis, in locum regiæ gazæ».

IV. Intereà senatus, propinquo lustrali certamine, ut dedecus averteret, offert imperatori «victoriam cantûs, *adjicitque* facundiæ coronam», quâ ludicra deformitas, velaretur. Sed Nero, «nihil ambitû, nec potestate senatûs opus esse *dictitans*, se æquum adversus æmulos, et religione judicum meritam laudem adsecuturum», primò carmen in scenâ recitat: mox, flagitante vulgo, «ut omnia studia sua publicaret» (hæc enim verba dixêre) ingreditur theatrum, cunctis citharæ legibus obtemperans: ne fessus resideret; ne sudorem, nisi eâ, quam indutui gerebat, veste detergeret: ut nulla oris, aut narium excrementa viserentur. Postremò flexus genu, cœtum illum manu veneratus, sententias judicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem urbis, histrionum quoque gestus juvare solita, personabat certis modis, plausuque composito. Crederes lætari; ac fortasse lætabantur, per incuriam publici flagitii.

V. Sed qui remotis è municipiis, severâque adhuc, et antiqui moris retinente Italiâ; quique per longas provincias, lasciviæ inexperti, officio legationum, aut privatâ utilitate advenerant, neque adspectum illum tolerare, neque labori inhonesto sufficere; quum manibus nesciis fatiscerent, turbarent guaros, ac sæpè à militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore, aut silentio segni præteriret. Constitit, plerosque equitum, dum per angustias aditûs, et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos: quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palàm, et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem, tristitiamque coeuntium scrutarentur. Unde tenuioribus statim irrogata supplicia, adversus illustres dissimulatum ad præsens, et mox redditum odium. Ferebantque «Vespasianum, tanquam somno conniveret, à Phœbo liberto increpitum, ægrèque meliorum precibus obtectum: mox imminentem perniciem majore fato effugisse».

VI. Post finem ludicri, Poppæa mortem obiit, fortuitâ mariti iracundiâ, à quo gravida ictu calcis adflicta est: neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis, quàm ex fide: quippe liberorum cupiens, et amori uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos;

sed regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Juliorum infertur. Ductæ tamen publicæ exsequiæ, laudavitque ipse apud rostra «formam ejus, et quòd divinæ infantis parens fuisset», aliaque fortunæ munera pro virtutibus.

VII. Mortem Poppææ, ut palàm tristem, ita recordantibus lætam, ob impudicitiam ejus sævitiamque, novâ insuper invidiâ Nero complevit, prohibendo C. Cassium officio exsequiarum: quod primum indicium mali, neque in longum dilatum est. Sed Silanus additur: nullo crimine, nisi quòd Cassius opibus vetustis, et gravitate morum, Silanus claritudine generis, et modestâ juventâ præcellebant. Igitur missâ ad senatum oratione, «removendos à republicâ utrosque» disseruit: objectavitque Cassio, «quòd inter imagines majorum, etiam C. Cassii effigiem coluisset, ita inscriptam: DUCI PARTIUM. Quippe semina belli civilis, et defectionem à domo Cæsarum quæsitam. Ac ne memoriâ tantùm infensi nominis ad discordias uteretur, adsumpsisse L. Silanum, juvenem genere nobilem, animo præruptum, quem novis rebus ostentaret».

VIII. Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum ejus Torquatum, «tanquam disponeret jam imperii curas, præficeretque rationibus et libellis, et epistolis libertos»; inania simul et falsa: nam Silanus intentior metu, et exitio patrui ad præcavendum exterritus erat. Inducit posthac vocabulo indicum, qui in Lepidam, Cassii uxorem, Silani amitam, «incestum cum fratris filio, et diros sacrorum ritus» confingerent. Trahebantur, ut conscii, Vulcatius Tullinus, ac Marcellus Cornelius, senatores, et Calpurnius Fabatus, eques Romanus: qui, appellato principe, instantem damnationem frustrati, mox Neronem, circa summa scelera distentum, quasi minores evasêre.

IX. Tunc consulto senatû, «Cassio et Silano exsilia» decernuntur; «de Lepidâ Cæsar statueret.» Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, et senectus ejus exspectabatur. Silanus, tanquam Naxum deveheretur, Ostiam amotus; pòst municipio Apuliæ, cui nomen est Barium, clauditur. Illic indignissimum casum sapienter tolerans, à centurione, ad cædem misso, corripitur: suadentique «venas abrumpere, animum quidem morti destinatum» ait, «sed non permittere percussori gloriam ministerii». At centurio, quamvis inermem, prævalidum tamen, et iræ quàm timori propiorem cernens, premi à militibus jubet. Nec omisit Silanus obniti, et intendere ictus, quantùm manibus nudis valebat, donec à centurione vulneribus adversis, tanquam in pugnâ, caderet.

X. Haud minùs promptè L. Vetus, socrusque ejus Sextia, et Pollutia filia, necem subiêre: invisi principi, tanquam vivendo,

exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum, generum Luci Veteris. Sed initium detegendæ sævitiæ præbuit, interversis patroni rebus, ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem, ob flagitia vinctum à Vetere, Asiæ proconsule, exsolvit Nero, in præmium accusationis. Quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. Illic eum milites occultâ custodiâ circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum, longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat: cruentamque cervicem ejus amplexa, servabat sanguinem, et vestes respersas; vidua, implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi, quæ mortem arcerent. Tum, hortante patre, Neapolim pergit. Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, «audiret insontem, neve consulatûs sui quondam collegam dederet liberto», modò muliebri ejulatu, aliquando. sexum egressa, voce infensâ, clamitabat; donec princeps immobilem se precibus, et invidiæ juxtà ostendit.

XI. Ergo nuntiat patri «abjicere spem, et uti necessitate». Simul adfertur, «parari cognitionem senatûs, et trucem sententiam». Nec defuêre, qui monerent, «magnâ ex parte heredem Cæsarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere»: quod adspernatus, ne vitam. proximè libertatem actam, novissimo servitio fœdarét, largitur in servos, quantùm aderat pecuniæ: et, «si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tris modò lectulos ad suprema retineri» jubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique, et singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur: pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes «labenti animæ celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros». Servavitque ordinem fortuna: ac senior priùs, tum cui prima ætas, exstinguuntur. Accusati post sepulturam, decretumque, «ut more majorum punirentur». Et Nero intercessit, «mortem sine arbitro» permittens: ea, cædibus peractis, ludibria adjiciebantur.

XII. P. Gallus, eques Romanus, quòd Fenio Rufo intimus, et Veteri non alienus fuerat, aquâ atque igni prohibitus est. Liberto et accusatori præmium operæ, locus in theatro inter viatores tribunitios datur. Et mensis, qui Aprilem, eundemque Neroneum sequebatur, Maius *Claudii*, Junius *Germanici* vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orfito, qui id censuerat, «ideo Junium mensem transmissum quia duo jam Torquati, ob scelera interfecti, infaustum nomen Junium fecissent».

XIII. Tot facinoribus fœdum annum etiam dii tempestatibus et morbis insignivêre. Vastata Campania turbine ventorum, qui

villas, arbusta, fruges passim disjecit: pertulitque violentiam ad vicina urbi: in quâ omne mortalium genus vis pestilentiæ depopulabatur, nullâ cœli intemperie, quæ occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur: non sexus, non ætas periculo vacua: servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter conjugum et liberorum lamenta; qui, dum adsident, dum deflent, sæpè eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumque interitus, quamvis promiscui, minùs flebiles erant, tanquam communi mortalitate sævitiam principis prævenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem, Africamque et Asiam, habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus, ex quibus ætate aut valetudine fessi, sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent: quam pecuniam Lugdunenses antè obtulerant, turbidis casibus.

XIV. C. Suetonio, L. Telesino coss. Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exsilio, ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus, tamque promptum ad cædes principem accepit, inquies animo, et occasionum haud segnis, Pammenem, ejusdem loci exsulem, et Chaldæorum arte famosum, eòque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunæ sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios, et consultationes non frustrà ratus, simul annuam pecuniam à P. Anteio ministrari cognoscit. Neque nescium habebat, Anteium caritate Agrippinæ invisum Neroni, opesque ejus præcipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis exitio esse. Igitur interceptis Anteii litteris, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis ejus, et eventura, secretis Pammenis occultabantur, simul repertis, quæ de ortu vitâque Ostorii Scapulæ composita erant, scribit ad principem, «magna se, et quæ incolumitati ejus conducerent adlaturum, si brevem exsilii veniam impetravisset: quippe Anteium et Ostorium imminere rebus, et sua Cæsarisque fata scrutari». Exin missæ liburnicæ, advehiturque properè Sosianus. Ac vulgato ejus indicio, inter damnatos magis, quàm inter reos, Anteius Ostoriusque habebantur: adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. Monitus priùs Anteius, «ne supremas tabulas moraretur». Atque ille, hausto veneno, tarditatem ejus perosus, intercisis venis, mortem approperavit.

XV. Ostorius longinquis in agris, apud finem Ligurum, id temporis erat: eò missus centurio, qui cædem ejus maturaret. Causa festinandi ex eo oriebatur, quòd Ostorius multâ militari famâ, et civicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore, armorumque scientiâ, metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper, et repertâ nuper conjuratione magis

exterritum. Igitur centurio, ubi effugia villæ clausit, jussa imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem adversum hostes sæpè spectatam in se vertit. Et quia venæ, quanquam interruptæ, parùm sanguinis effundebant, hactenùs manu servi usus, ut immotum pugionem extolleret, adpressit dextram ejus, juguloque occurrit.

XVI. Etiam si bella externa, et obitas pro republicâ mortes tantâ casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset, aliorumque tædium exspectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos adspernantium: at nunc patientia servilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum, et mœstitiâ restringunt. Neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim, quàm, ne oderim tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum, aut captivitate urbium, semel editam transire licet. Detur hoc illustrium virorum posteritati, ut, quomodo exsequiis à promiscuâ sepulturâ separantur, ita, in traditione supremorum, accipiant habeantque propriam memoriam.

XVII. Paucos quippe intra dies, eodem agmine Annæus Mella, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus, ac Petronius cecidêre. Mella et Crispinus, equites Romani, dignitate senatoriâ: nam hic quondam præfectus prætorii, et consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine conjurationis in Sardiniam exactùs, accepto jussæ mortis nuntio, semet interfecit. Mella, quibus Gallio et Seneca, parentibus natus, petitione honorum abstinuerat, per ambitionem præposteram, ut eques Romanus consularibus potentiâ æquaretur: simul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat, per procurationes administrandis principis negotiis. Idem Annæum Lucanum genuerat, grande adjumentum claritudinis: quo interfecto, dum rem familiarem ejus acriter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. «Mixta inter patrem filiumque conjurationis scientia fingitur», adsimulatis Lucani litteris: quas inspectas Nero «ferri ad eum» jussit, opibus ejus inhians. At Mella, quæ tum promptissima mortis via, exsolvit venas: scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque ejus Cossutianum Capitonem, erogabat, quò cetera manerent. Additur codicillis, tanquam de iniquitate exitii querens ita scripsisset; «se quidem mori nullis supplicii causis, Rufium tamen Crispinum, et Anicium Cerialem vitâ frui, infensos principi»: quæ composita credebantur, de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur: neque enim multò pòst vim sibi attulit, minore quàm ceteri miseratione, quia proditam C. Cæsari conjurationem ab eo meminerant.

XVIII. De C. Petronio pauca suprà repetenda sunt. Nam illi

dies per somnum, nox officiis, et oblectamentis vitæ transigebatur: utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat, habebaturque non ganeo, et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus quantò solutiora, et quamdam suî negligentiam præferentia, tantò gratiùs, in speciem simplicitatis, accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniæ, et mox consul, vigentem se, ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitationem, inter paucos familiarium Neroni adsumptus est, elegantiæ arbiter, dum nihil amœnum, et molle affluentiâ putat, nisi quod ei Petronius approbavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversùs æmulum, et scientiâ voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem principis, cui ceteræ libidines cedebant, aggreditur, amicitiam Scevini Petronio objectans, corrupto ad indicium servo, ademptâque defensione, et majore parte familiæ in vincla raptâ.

XIX. Fortè illis diebus Campaniam petiverat Cæsar, et Cumas usque progressus Petronius illic attinebatur. Nec tulit ultrà timoris aut spei moras: neque tamen præceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum, obligatas, aperire rursùm, et alloqui amicos, non per seria, aut quibus constantiæ gloriam peteret. Audiebatque referentes, nihil de immortalitate animæ, et sapientium placitis, sed levia carmina, et faciles versus: servorum alios largitione, quosdam verberibus adfecit: iniit et vias, somno indulsit, ut quanquam coacta mors, fortuitæ similis esset. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum, aut quem alium potentium adulatus est: sed flagitia principis, sub nominibus exoletorum, feminarumque, et novitate cujusque stupri, perscripsit, atque obsignata misit Neroni: fregitque annulum, ne mox usui esset ad facienda pericula.

XX. Ambigenti Neroni, quonàm modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem adscita, ac Petronio perquam familiaris: agitur in exsilium, tanquam non siluisset quæ viderat pertuleratque, proprio odio. At Numicium Thermum, præturâ functum, Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quædam de Tigellino criminosè detulerat, quæ cruciatibus tormentorum ipse, patronus ejus neceimmeritâ lueret.

XXI. Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupivit, interfecto Thraseâ Pæto et Bareâ Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus causis in Thraseam: quòd senatu egressus est, quum de Agrippinâ referretur, ut memoravi: quòdque Juvenalium ludicro parum exspectabilem operam præbuerat: eaque offensio altiùs penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis Cæsticis, à Trojano

Antenore institutis, habitu tragico cecinerat : die quoque, quà prætor Antistius, ob probra in Neronem composita, ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque : et quum deûm honores Poppææ decernerentur, spontè absens, funeri non interfuit. Quæ oblitterari non sinebat Capito Cossutianus, præter animum ad flagitia præcipitem, inimicus Thraseæ, quòd auctoritate ejus concidisset, juvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant.

XXII. Quin et illa objectabat: « principio anni vitare Thraseam solemne jusjurandum, nuncupationibus votorum non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio præditum: nunquam pro salute principis, aut cœlesti voce immolavisse: assiduum olim et indefessum, qui vulgaribus quoque patrum consultis semet fautorem, aut adversarium ostenderet, triennio non introiisse curiam : nuperrimèque, quum, ad coercendos Silanum et Veterem, certatim concurreretur, privatis potiùs clientium negotiis vacavisse : secessionem jam id, et partes, et si idem multi audeant, bellum esse. Ut quondam C. Cæsarem », inquit, « et M. Catonem ; ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. Et habet sectatores, vel potiùs satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque ejus sectantur, rigidi et tristes, quò tibi lasciviam exprobrent. Huic uni incolumitas tua sine arte, sine honore. Prosperas principis res spernit : etiamne luctibus et doloribus non satiatur? Ejusdem animi est, Poppæam divam non credere, cujus in acta divi Augusti et divi Julii non jurare. Spernit religiones, abrogat leges. Diurna populi Romani, per provincias, per exercitus, curatiùs leguntur, ut noscatur quid Thrasea non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt : aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. Ista secta Tuberones, et Favonios, veteri quoque reipublicæ ingrata nomina, genuit. Ut imperium evertant, libertatem præferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. Frustra Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum æmulos passurus es. Denique nihil ipse de Thraseâ scripseris, disceptatorem senatum nobis relinque ». Extollit irâ promptum Cossutiani animum Nero : adjicitque Marcellum Eprium, acri eloquentiâ.

XXIII. At Baream Soranum jam sibi Ostorius Sabinus, eques Romanus, poposcerat reum, ex proconsulatu Asiæ, in quâ offensiones principis auxit, justitiâ atque industriâ : et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat : vimque civitatis Pergamenæ, prohibentis Acratum, Cæsaris libertum, statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur « amicitia Plauti, et ambitio conciliandæ provinciæ ad spes novas ». Tempus damnationi delectum, quo Tiridates, accipiendo Armeniæ re-

gno, adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an, ut magnitudinem imperatoriam cæde insignium virorum, quasi regio facinore, ostentaret.

XXIV. Igitur omni civitate ad excipiendum principem, spectandumque regem, effusâ, Thrasea, occursu prohibitus, non demisit animum: sed codicillos ad Neronem composuit, requirens « objecta, et expurgaturum asseverans, si notitiam criminum, et copiam diluendi habuisset ». Eos codicillos Nero properanter accepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse, per quæ claritudinem principis extolleret, suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evenit, vultumque, et spiritus, et libertatem insontis ultrò extimuit, *vocari patres* jubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, « tentaretne defensionem, an sperneret ». Diversa consilia adferebantur.

XXV. Quibus intrari curiam placebat, « securos esse de constantiâ ejus» dixerunt; «nihil dicturum, nisi quo gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare. Adspiceret populus virum, morti obvium, audiret senatus voces, quasi ex aliquo numine, supra humanas: posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri: sin crudelitati insisteret, distingui certè apud posteros memoriam honesti exitûs ab ignaviâ per silentium pereuntium ».

XXVI. Contrà, qui opperiendum domi censebant, de ipso Thraseâ eadem: « sed ludibria et contumelias imminere: subtraheret aures conviciis, et probris. Non solum Cossutianum, aut Eprium ad scelus promptos; superesse qui forsitan manus ictusque per immanitatem Augusti: etiam bonos metu sequi. Detraheret potiùs senatui, quem perornavisset, infamiam tanti flagitii; et relinqueret incertum, quid, viso Thraseâ reo, decretùri patres fuerint. Ut Neronem flagitiorum pudor caperet, irritâ spe agitari: multòque magis timendum, ne in conjugem, in familiam, in cetera pignora ejus sæviret. Proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloriâ peteret finem ». Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans juvenis, et cupidine laudis offerebat, «se intercessurum senatusconsulto» : nam plebis tribunus erat. Cohibuit spiritus ejus Thrasea, « ne vana, et reo non profutura, intercessori exitiosa inciperet. Sibi actam ætatem, et tot per annos continuum vitæ ordinem non deserendum; illi initium magistratuum, et integra, quæ supersint. Multùm antè secum expenderet, quod, tali in tempore, capessendæ reipublicæ iter ingrederetur ». Ceterùm ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suæ reliquit.

XXVII At posterâ luce, duæ prætoriæ cohortes armatæ, templum genitricis Veneris insedêre. Aditum senatûs globus toga-

torum obsederat, non occultis gladiis : dispersique per fora ac basilicas, cunei militares ; inter quorum adspectus et minas ingressi curiam senatores. Et oratio principis per quæstorem ejus audita est : nemine nominatim compellato, patres arguebat, «quòd publica munia desererent, eorumque exemplo equites Romani ad segnitiam verterentur. Etenim, quid mirum, è longinquis provinciis haud veniri, quum plerique, adepti consulatum et sacerdotia, hortorum potiùs amœnitati inservirent» : quod velut telum arripuêre accusatores.

XXVIII. Et initium faciente Cossutiano, majore vi Marcellus, «summam rempublicam agi» clamitabat : «contumaciâ inferiorum lenitatem imperitantis deminui. Nimiùm mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum ejus, Helvidium Priscum, in iisdem furoribus, simul Paconium Agrippinum, paterni in principes odii heredem, et Curtium Montanum detestanda carmina factitantem, eludere impunè sinerent. Requirere se in senatu consularem, in votis sacerdotem, in jurejurando civem : nisi, contra instituta et cærimonias majorum, proditorem palàm et hostem Thrasea induisset. Denique agere senatorem, et principis obtrectatores protegere solitus, veniret, censeret, quid corrigi, aut mutari vellet : faciliùs perlaturos singula increpantem, quàm nunc silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi per orbem terræ, an victorias sine damno exercituum, displicere ? Ne hominem, bonis publicis mœstum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis pravæ compotem facerent. Non illi consulta hæc, non magistratus, aut Romanam urbem videri. Abrumperet vitam ab eâ civitate, cujus caritatem olim, nunc et adspectum exsuisset».

XXIX. Quum per hæc atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret ; non illa nota, et celebritate periculorum sueta jam senatûs mœstitia, sed novus et altior pavor, manus et tela militum cernentibus : simul ipsius Thraseæ venerabilis species obversabatur : et erant, qui «Helvidium quoque» miserarentur : «innoxiæ affinitatis pœnas daturum. Quid Agrippino objectum, nisi tristem patris fortunam ? quando et ille, perinde innocens, Tiberii sævitiâ concidisset. Enimverò Montanum probæ juventæ, neque famosi carminis, quia protulerit ingenium, extorrem agi».

XXX. Atque interim Ostorius Sabinus, Sorani accusator, ingreditur, orditurque «de amicitiâ Rubellii Plauti, quòdque proconsulatum Asiæ Soranus, pro claritate, sibi potiùs accommodatum, quàm ex utilitate communi egisset, alendo seditiones civitatum». Vetera hæc : sed recens, discrimini patris filiam

connectebat, « quòd pecuniam Magis dilargita esset ». Acciderat sanè pietate Serviliæ (id enim nomen puellæ fuit) quæ, caritate erga parentem, simul imprudentiâ ætatis, non tamen aliud consultaverat, quàm « de incolumitáte domûs, et an placabilis Nero, an cognitio senatûs nihil atrox adferret ». Igitur accita est in senatum, steteruntque diversi : ante tribunal cònsulum, grandis ævo parens ; contrà filia, intra vicesimum ætatis annum, nuper marito, Annio Pollione, in exsilium pulso, viduata desolataque : ac ne patrem quidem intuens, cujus onerâsse pericula videbatur.

XXXI. Tum interrogante accusatore, « an cultus dotales, an detractum cervici monile venundedisset, quò pecuniam faciendis magicis sacris contraheret » ? primùm strata humi, longoque fletu et silentio, post, altaria et aram complexa, « Nullos, *inquit*, impios deos, nullas devotiones, nec aliud infelicibus precibus invocavi, quàm ut hunc optimum patrem tu, Cæsar, et vos, patres, servaretis incolumem. Sic gemmas, et vestes, et dignitatis insignia dedi, quomodo, si sanguinem et vitam poposcissent. Viderint isti, antehac mihi ignoti, quo nomine sint, quas artes exerceant : nulla mihi principis mentio, nisi inter numina fuit. Nescit tamen miserrimus pater : et si crimen est, sola deliqui ».

XXXII. Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque : « non illam in provinciam secum profectam, non Plauto per ætatam nosci potuisse : non criminibus mariti connexam : nimiæ tantùm pietatis ream separarent, atque ipse, quamcumque sortem subiret ». Simul in amplexus occurrentis filiæ ruebat, nisi interjecti lictores utrisque obstitissent. Mox datus testibus locus : et quantum misericordiæ sævitia accusationis permoverat, tantùm iræ P. Egnatius testis concivit. Cliens hic Sorani, et tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ sectæ præferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterùm animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libidinem occultans. Quæ postquam pecuniâ reclusa sunt, dedit exemplum præcavendi, quomodo fraudibus involutos, aut flagitiis commaculatos, sìc specie bonarum artium falsos, et amicitiæ fallaces.

XXXIII. Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum præcipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit. Exsutusque omnibus fortunis, et in exsilium actus ; æquitate deûm erga bona malaque documenta. Thraseæ, Soranoque, et Serviliæ datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italiâ depelluntur. Montanus patri concessus est, prædicto ne in republicâ haberetur. Accusatoribus, Eprio, et Cossutiano, quinquagies sestertium singulis, Ostorio duodecies, et quæstoria insignia tribuuntur.

XXXIV. Tum ad Thraseam, in hortis agentem, quæstor consulis missus, vesperascente jam die. Illustrium virorum feminarumque cœtus frequentes egerat, maximè intentus Demetrio, Cynicæ institutionis doctori: cum quo, ut conjectare erat intentione vultûs, et auditu, si qua clariùs proloquebantur, de naturâ animæ, et dissociatione spiritûs corporisque inquirebat: donec advenit Domitius Cæcilianus, ex intimis amicis, et ei, quid senatuscensuisset, exposuit. Igitur flentes queritantesque, qui aderant, «facessere properè *Thrasea*, neu pericula sua miscere cum sorte damnati» hortatur. Arriamque tentantem mariti suprema, et exemplum Arriæ matris sequi monet, «retinere vitam, filiæque communi subsidium unicum non adimere».

XXXV. Tum progressus in porticum, illic à quæstore reperitur, lætitiæ propior, quia Helvidium, generum suum, Italiâ tantùm arceri cognoverat. Accepto dehinc senatus consulto, Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit: porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propiùs vocato quæstore, *Libemus*, inquit, JOVI LIBERATORI. «Specta, juvenis: et omen quidem dii prohibeant: ceterùm in ea tempora natus es, quibus firmare animum deceat constantibus exemplis». Pòst, lentitudine exitûs graves cruciatus afferente, obversis in Demetrium.....

FINIS ANNALIUM.

C. CORN. TACITI

DE SITU, MORIBUS,

ET POPULIS GERMANIÆ LIBELLUS.

Germaniæ situs : incolæ non advenæ, sed indigenæ : auctores gentis. Germania novum nomen. Hercules : cantus in prœlium euntium. Ulixes. Germani gens sincera : habitus corporum : terræ conditio : argentum et aurum non habent, nec æstimant. Germanorum armatura : equitatus : peditatus : ordo militiæ : reges : duces : sacerdotes : feminæ ad bellum comites : Veleda, Aurinia. Germanorum religiones et sacra : sortes; auspicia : equorum præsagia : captivorum pugna. Consultationes et conventus. Accusationes et pœnæ : arma juvenibus data. Principes et comites : comitatûs istius conditio : et conservatio per bella. Quiescentium desidia. Germanis nullæ urbes, ratio ædificandi simplex : vestitus vilis : mulierum vestitus : matrimonia : dotes : pudicitia : pœna adulteriorum. Monogamia quarumdam : liberorum educatio : sororum filii liberis pares. Hospitalitas : victus : lotio : armati convivæ : rixæ inter ebrios : potus : cibus : spectacula. Aleâ ludendi temeritas. Servorum et libertorum conditio : fenus ignotum. Agricultura : funera : sepulcra : luctus. Nationes è Germaniâ in Gallias transgressæ : Treveri, Nervii, Vangiones, Triboci, Nemetes, Ubii. Batavorum virtus, et consanguinei. Cattorum regio : habitus, disciplina militaris : vota quibus virtutem accendunt. Usipii. Tencteri. Bructeri. Chamavi. Angrivarii. Dulgibini. Chasuari. Frisii. Chaucorum justitia et vires. Cherusci et Fosi à Cattis victi. Cimbrorum gesta : clades à Germanis illatæ imperio. Suevorum potentia et mores in genere. Suevi : Semnone : Langobardi : Reudigni : Angli, etc. Herthi, sive Terræ matris cultus. Hermunduri. Albis fluvius. Narisci. Marcomani. Quadi. Marsigni. Lygii. Arii. Naharvali. Gothones. Rugii. Lemovii. Suiones, qui regnantur. Æstyi matris Deûm cultores succinum legunt : de cujus naturâ Taciti opinio. Sitones feminæ subditi. Peucini, Venedi, Fenni Germani sint, an Sarmatæ.

I. GERMANIA omnis à Galliis Rætiisque et Pannoniis, Rheno et Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur. Cetera Oceanus ambit, latos sinus, et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Ræticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu, in Occidentem versus, septentrionali Oceano miscetur. Danubius molli et cle-

menter edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpit: septimum enim os paludibus hauritur.

II. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimèque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur qui mutare sedes quærebant: et immensus ultrà, utque sic dixerim, adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porro, præter periculum horridi et ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu adspectuque, nisi si patria sit? Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ et annalium genus est). «Tuisconem deum, terrâ editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tris filios» adsignant, «è quorum nominibus proximi Oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur». Quidam autem, licentiâ vetustatis, «plures deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios» adfirmant: «eaque vera et antiqua nomina. Ceterùm Germaniæ vocabulum recens et nuper additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint: ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes, primùm à victore ob metum, mox à seipsis invento nomine *Germani* vocarentur. Fuisse apud eos et Herculem» memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.

III. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem *Barditum* vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur: terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam voces illæ, quàm virtutis concentus videntur: affectatur præcipuè asperitas soni, et fractum murmur, objectis ad os scutis, quò plenior et gravior mox repercussu intumescat. Ceterùm et *Ulixem* quidam opinantur «longo illo et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm, hodieque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque. Aram quin etiam Ulixi consecratam, adjecto Laertæ patris nomine, eodem loco olim repertam: monumentaque, et tumulos quosdam, Græcis litteris inscriptos, in confinio Germaniæ Rætiæque adhuc exstare»: quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat, vel addat finem.

IV. Ipse eorum opinionibus accedo, qui «Germaniæ populos nullis aliis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, et sinceram, et tantùm suî similem gentem exstitisse» arbitrantur. Undè habitus quoque corporum, quanquam in tanto hominum

numero, idem omnibus: truces et cœrulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, et tantùm ad impetum valida, laboris atque operum non eadem patientia: minimèque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cœlo solove adsueverunt.

V. Terra, etsi aliquanto specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humidior, quà Gallias, ventosior quà Noricum ac Pannoniam adspicit: satis ferax; frugiferarum arborum impatiens: pecorum fecunda, sed plerumque improcera: ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis: numero gaudent: eæque solæ et gratissimæ opes sunt. Argentum et aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen adfirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur: quanquam proximi, ob usum commerciorum, aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt: interiores simpliciùs et antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem et diu notam, Serratos, Bigatosque. Argentum quoque magis quàm aurum sequuntur, nullâ affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.

VI. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur: hastas, vel ipsorum vocabulo *frameas* gerunt, angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominùs, vel eminùs pugnent: et eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in immensum vibrant: nudi aut sagulo leves: nulla cultûs jactatio: scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt: paucis loricæ: vix uni alterive cassis, aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui: sed nec variare gyros in morem nostrum docentur: in rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris; eòque mixti præliantur, aptâ et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. Definitur et numerus: *centeni* ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur: et quod primò numerus fuit, jam nomen et honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodo rursùs instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis præliis referunt. Scutum reliquisse, præcipuum flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire, ignominioso fas: multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt.

VII. Reges ex nobilitate; duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; et duces exemplo potiùs quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, ne verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt: effigiesque, et signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt. Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiæ et propinquitates: et in proximo pignora, undè feminarum ululatus audiri, undè vagitus infantium: hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare, aut exigere plagas pavent. Cibosque et hortamina pugnantibus gestant.

VIII. Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam et labentes, à feminis restitutas, constantiâ precum, et objectu pectorum, et monstratâ cominùs captivitate, quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeo ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid, et providum putant, nec aut consilia earum adspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Veledam, diù apud plerosque numinis loco habitam. Sed et olim Auriniam, et compluris alias venerati sunt, non adulatione, nec tanquam facerent deas.

IX. Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Suevorum et Isidi sacrificat. Unde causa et origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quod signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem adsimulare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.

X. Auspicia sortesque, ut qui maximè, observant. Sortium consuetudo simplex: virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant, eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt: mox, si publicè consulatur, sacerdos civitatis; sin privatim, ipse paterfamiliæ precatus deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eumdem diem consultatio: sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hîc notum, avium voces, volatusque interrogare: proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri: publicè aluntur iisdem nemoribus

ac lucis, candidi et nullo mortali opere contacti: quos pressos sacro curru sacerdos ac rex, vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, illos conscios putant. Est et alia observatio auspiciorum, quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis committunt: victoria hujus vel illius, pro præjudicio accipitur.

XI. De minoribus rebus principes consultant; de majoribus omnes: ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coeunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus, quum aut inchoatur luna, aut impletur: nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec ut jussi conveniunt. sed et alter, et tertius dies cunctàtione coeuntium absumitur. Ut turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum et coercendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu adspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensûs genus est, armis laudare.

XII. Licet apud concilium accusare quoque, et discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex delicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt: ignavos, et imbelles, et corpore infames, cœno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tanquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed et levioribus delictis, pro modo, pœna: equorum pecorumque numero convicti multantur: pars multæ regi vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas, adsunt.

XIII. Nihil autem neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant: hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos: ante hoc domûs pars videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis adsignant: ceteri robustioribus ac jam pridem probatis adgregantur: nec rubor inter comites adspici. Gradus quinetiam et ipse comitatus

habet, judicio ejus quem sectantur; magnaque et comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus, et principum, qui plurimi et acerrimi comites. Hæc dignitas, hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello præsidium. Nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatûs emineat: expetuntur enim legationibus, et muneribus ornantur, et ipsâ plerumque famâ bella profligant.

XIV. Quum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatui virtutem principis non adæquare. Jam verò infame in omnem vitam, ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus adsignare, præcipuum sacramentum est. Principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace et otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies, et faciliùs inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueare: exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulæ, et quanquam incompti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt: materia munificentiæ per bella, et raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes et vulnera mereri: pigrum quinimmo et iners videtur sudore adquirere, quod possis sanguine parare.

XV. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domûs et penatium et agrorum curâ feminis senibusque, et infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ, quum iidem homines sic ament inertiam, et oderint quietem. Mos est civitatibus ultrò ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum: quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis, quæ non modo à singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. Jam et pecuniam accipere docuimus.

XVI. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est; ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem connexis et cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversùs casus ignis remedium, sive inscitiâ ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos, aut tegularum usus: materiâ ad omnia utuntur informi, et citra speciem aut delectationem. Quædam loca diligentiùs illinunt terrâ,

ita purâ ac splendente, vt picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent et subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus : quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt ; et si quando hostis advenit, aperta populatur ; abdita autem et defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quærenda sunt.

XVII. Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut si desit, spinâ consertum : cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi, sed strictâ et singulos artus exprimente. Gerunt et ferarum pelles, proximi ripæ negligenter, ulteriores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, et detracta velamina spargunt maculis, pellibusque belluarum quas exterior Oceanus, atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quàm viris habitus, nisi quòd feminæ sæpiùs lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemque vestitûs superioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos : sed et proxima pars pectoris patet.

XVIII. Quanquam severa illic matrimonia ; nec ullam morum partem magis laudaveris : nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem, plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes et propinqui, ac munera probant : munera non ad delicias muliebres quæsita nec quibus nova nupta comatur ; sed boves et frenatum equum, et scutum cum frameâ gladioque. In hæc munera uxor accipitur : atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert : hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prælio passuram ausuramque : hoc juncti boves : hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum : accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant.

XIX. Ergo septâ pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Litterarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant. Paucissima in tam numerosâ gente adulteria, quorum pœna præsens, et maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit : publicatæ enim pudicitiæ nulla venia : non formâ, non ætâte, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet : nec corrumpere et corrumpi, seculum vocatur. Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgi-

nes nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, sed tanquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.

XX. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum venus, eòque inexhausta pubertas: nec virgines festinantur; eadem juventa, similis proceritas, pares validæque miscentur: ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tanquam ii, et animum firmiùs, et domum latiùs teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: et nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quantò plus propinquorum, quò major affinium numerus, tantò gratiosior senectus; nec ulla orbitatis pretia.

XXI. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quàm amicitias necesse est: nec implacabiles durant. Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiæ juxtà libertatem. Convictibus et hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur: pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. Quum defecêre, qui modò hospes fuerat monstrator hospitii et comes, proximam domum non invitati adeunt: nec interest: pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid poposcerit, concedere moris: et poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus: sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis.

XXII. Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, sæpiùs calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt: separatæ singulis sedes, et sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minùs sæpe ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ, raro conviciis, sæpiùs cæde et vulneribus transiguntur. Sed et de reconciliandis invicem inimicis, et jungendis affinitatibus, et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant: tan-

quam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentiâ joci. Ergo detecta et nuda omnium mens posterâ die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.

XXIII. Potui humor ex hordeo aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus. Proximi ripæ et vinum mercantur. Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversus sitim, non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facilè vitiis, quàm armis vincentur.

XXIV. Genus spectaculorum unum, atque in omni cœtu idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem: non in quæstum tamen aut mercedem: quamvis audacis lasciviæ pretium est voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, quum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate et de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit: quamvis junior, quamvis robustior, adligari se ac venire patitur: ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriæ exsolvant.

XXV. Ceteris servis, non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono injungit: et servus hactenùs paret. Cetera domûs officia, uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis et opere coercere, rarum. Occidere solent, non disciplinâ et severitate, sed impetu et irâ, ut inimicum, nisi quòd impunè. Libertini non multùm supra servos sunt, raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur. Ibi enim et super ingenuos et super nobiles adscendunt: apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt.

XXVI. Fenus agitare, et in usuras extendere, ignotum: ideoque magis servatur, quàm si vetitum esset. Agri pro numero cultorum, ab universis per vices occupantur, quos mox inter se secundùm dignationem partiuntur: facilitatem partiendi, camporum spatia præstant. Arva per annos mutant, et superest ager: nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, et prata separent, et hortos rigent: sola terræ seges imperatur. Undè annum quoque ipsum non in totidem di-

gerunt species: hiems et ver et æstas intellectum ac vocabula habent: autumni perindè nomen ac bona ignorantur.

XXVII. Funerum nulla ambitio: id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorumdam igni et equus adjicitur. Sepulcrum cespes erigit. Monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, adspernantur. Lamenta ac lacrymas citò; dolorem et tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est; viris meminisse. Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus: nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenùs differant; quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.

XXVIII. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Julius tradit: eòque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quominùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, et nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque et Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc *Boiemi* nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, quum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultrò ambitiosi sunt, tanquam per hanc gloriam sanguinis, à similitudine et inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. Ne Ubii quidem, quanquam Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs *Agrippinenses* conditoris sui nomine vocentur, origine erubescunt, transgressi olim, et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

XXIX. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, et seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, et antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exempti oneribus et collationibus, et tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi

quòd ipso adhuc terræ suæ solo et cœlo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quanquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos, qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, et inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupavêre. Mox limite acto, promotisque præsidiis, sinus imperii, et pars provinciæ habentur.

XXX. Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit: durant siquidem colles, paulatimque rarescunt: et Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, et major animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma, ferramentis quoque et copiis onerant. Alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum: rari excursus, et fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere. Velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est.

XXXI. Et aliis Germanorum populis usurpatum rarâ et privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque summittere, nec, nisi hoste cæso, exsuere votivum obligatùmque virtuti oris habitum. Super sanguinem et spolia revelant frontem, seque « tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus » ferunt. Ignavis et imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, et hostibus simul suisque monstrati: omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura prout ad quemque venêre, aluntur, prodigi alieni, contemptores suî, donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat.

XXXII. Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. Sic instituêre majores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio, perseverant senes: inter familiam, et

penates, et jura successionum, equi traduntur: excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

XXXIII. Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos et Angrivarios immigrâsse narratur, pulsis Bructeris ac penitùs excisis, vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum: nam ne spectaculo quidem prælii invidêre: super LX millia non armis telisque Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat quæso, duretque gentibus, si non amor nostrî, at certè odium suî: quando urgentibus imperii fatis, nihil jam præstare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam.

XXXIV. Angrivarios et Chamavos à tergo Dulgibini, et Chasuari cludunt, aliæque gentes haud perindè memoratæ. A fronte Frisii excipiunt. *Majoribus minoribusque Frisiis* vocabulum est, ex modo virium: utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntque immensos insuper lacus, et Romanis classibus navigatos. Ipsum quinetiam Oceanum illà tentavimus: et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire.

XXXV. Hactenùs in Occidentem Germaniam novimus. In septentrionem ingenti flexu redit. Ac primò statim Chaucorum gens, quanquam incipiat à Frisiis, ac partem littoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur: tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed et implent: populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri: sine cupiditate, sine impotentiâ, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias adsequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque: et quiescentibus eadem fama.

XXXVI. In latere Chaucorum Cattorumque, Cherusci nimiam ac marcentem diù pacem inlacessiti nutrierunt: idque jucundius quàm tutius fuit: quia inter impotentes et validos falsò quiescas; ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim «boni æquique Cherusci», nunc «inertes ac stulti» vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti

unâ Cheruscorum et Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, quum in secundis minores fuissent.

XXXVII. Eumdem Germaniæ situm proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloriâ ingens: veterisque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, et tam magni exercitûs fidem. Sexcentesimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, quum primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone coss. Ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè et decem anni colliguntur. Tamdiù Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna: non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpiùs admonuêre: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quàm cædem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani Carbone, et Cassio, et Scauro Aurelio, et Servilio Cæpione, Cn. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt: nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Inde otium, donec occasione discordiæ nostræ et civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre, ac rursùs pulsi indè, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt.

XXXVIII. Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, ut Cattorum Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti quanquam in commune *Suevi* vocentur. Insigne gentis obliquare crinem, nodoque substringere. Sic Suevi à ceteris Germanis; sic Suevorum ingenui à servis separantur. In aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Suevorum, seu (quod sæpè accidit) imitatione, rarum et intra juventæ spatium; apud Suevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retrò sequuntur, ac sæpè in ipso solo vertice religant: principes et ornatiorem habent: ea cura formæ, sed innoxiæ. Neque enim ut ament amenturve; in altitudinem quamdam et terrorem, adituri bella, compti, ut hostium oculis, ornantur.

XXXIX. *Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum* Semnones memorant. Fides antiquitatis religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum et priscâ formidine sacram,

omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coeunt, cæsoque publicè homine celebrant barbari ritûs horrenda primordia. Est et alia luco reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, et potestatem numinis præ se ferens: si fortè prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur: eòque omnis superstitio respicit, tanquam indè initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum: centum pagis habitantur: magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput credant.

XL. Contrà Langobardos paucitas nobilitat, quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed præliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deindè et Aviones, et Angli, et Varini, et Eudoses, et Suardones, et Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur: nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Est in insulâ Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum veste contectum: attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit, vectamque bubus feminis multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt, clausum omne ferrum: pax et quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat: mox vehiculum et vestes, et si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident.

XLI. Et hæc quidem pars Suevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut quo modo paulò antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eòque solis Germanorum non in ripâ commercium, sed penitùs, atque in splendidissimâ Rætiæ provinciæ coloniâ: passim et sine custode transeunt; et quum ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos, villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum et notum olim: nunc tantùm auditur.

XLII. Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani et Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis, virtute parta. Nec Narisci Quadive degenerant. Eaque Germaniæ velut frons est, quatenùs Danubio pergitur. Marcomanis, Quadisque usque ad

nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus: jam et externos patiuntur. Sed vis et potentia regibus ex auctoritate Romanâ: raró armis nostris, sæpiùs pecuniâ juvantur.

XLIII. Nec minùs valent retro Marsigni, Gothini, Osi, Burii: terga Marcomanorum Quadorumque claudunt: è quibus Marsigni, et Burii sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannònica lingua coarguit non esse Germanos, et quòd tributa patiuntur: partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt. Gothini, quò magis pudeat, et ferrum effodiunt: omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus et vertices montium jugumque insederunt. Dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimæ gentes agunt: ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. Valentissimas nominâsse sufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. Præsidet sacerdos muliebri ornatu, sed *deos, interpretatione Romanâ, Castorem Polluceinque* memorant. Ea vis numini: nomen *Alcis*: nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii super vires, quibus enumeratos paulò ante populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur: nigra scuta, tincta corpora: atras ad prælia noctes legunt: ipsâque formidine atque umbrâ feralis exercitûs terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum adspectum: nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulò jam adductiùs quàm ceteræ Germanorum gentes: nondum tamèn supra libertatem. Protinùs deindè ab Oceano Rugii, et Lemovii: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, et erga reges obsequium.

XLIV. Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent: forma navium eò differt, quòd utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit, nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos: eòque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. Nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus: otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt: enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem, armis præponere regia utilitas est.

JULII AGRICOLÆ

VITA,

SCRIPTORE C. CORNELIO TACITO.

Rutilius et Scaurus suæ ipsorum vitæ scriptores. Thraseæ et Helvidii vitæ combustæ. Sic oppressis studiis, eloquentiam non pollicetur, sed pietatem. Agricolæ majores : educatio : studia. Tirocinio in Britanniâ Suetonii Paullini ductu posito, uxorem ducit : fit quæstor, tribunus, prætor : amittit matrem et partem bonorum. Legioni in Britanniâ præponitur : inter patricios adscitus, Aquitaniæ præficitur. Consul factus Tacito filiam despondet. Britanniæ præponitur : ejus insulæ descriptio. Thule cognita. Oceanus. Britanniæ populi à Germanis, Iberis, Gallis. Ratio rei militaris : cælum : solum : metalla : margarita. Romanorum expeditiones in Britanniam, Cæsarum ducumque res ibi gestæ. Britannorum rebellio, Voadicæ feminæ ductu cœpta, à Suetonio Paullino comprimitur. Petilius Cerialis Brigantes vincit. Agricolâ adveniente Ordovices arma movent, quos cædit Agricola : Monâque insulâ territâ totam provinciam pacat. Agricolæ moderatio, prudentia, abstinentia, industria, artes mitigandis animis. Nova expeditio in gentes incognitas. Agricolæ candor in communicandâ gloriâ. Consilium de occupandâ retinendâque Hiberniâ. Classis Agricolæ. Caledonii, Romanos ultrò adgressi consilio ductuque Agricolæ pelluntur. Usipiorum cohors Britanniam circumvehitur. Agricolæ filius moritur. Britanni bellum reparant duce Galgaco, qui suos prudenti oratione adhortatur. Romanorum provincias obtinentium sævitiam, superbiam, avaritiam increpat : nec suis eos viribus stare. Agricola quoque suos hortatur : necessariam esse virtutem : nec hostes metuendos ostendit : aciem instruit. Britannorum acies à Batavis ac Tungris auxiliariis pellitur. Romanos circumventuri immisso equitatu in fugam vertuntur. Classis Agricolæ : cujus rebus gestis turbatur Domitianus. Sed condit odium, donec provinciâ decedat. Tum accusatores exorti, prægravante viri claritudine : qui proconsul non it in provinciam. Moritur cum suspicione veneni, Domitiani jussu dati. Ætas, habitus, honores, opes ; opportuna mors, per quam magnis calamitatibus ereptus. Super ea questus et consolatio auctoris. Forma mentis æterna.

I. Clarorum virorum facta moresque posteris tradere antiquitùs usitatum, ne nostris quidem temporibus, quanquam incuriosa suorum ætas omisit, quotiens magna aliqua, ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium, parvis magnisque civitatibus

commune, ignorantiam recti et invidiam. Sed apud priores, ut agere memoratu digna pronum, magisque in aperto erat; ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, sine gratiâ aut ambitione, bonæ tantùm conscientiæ pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potiùs morum, quàm arrogantiam arbitrati sunt: nec id Rutilio et Scauro citra fidem, aut obtrectationi fuit: adeò virtutes iisdem temporibus optimè æstimantur, quibus facillimè gignuntur. At mihi nunc, narraturo vitam defuncti hominis, veniâ opus fuit: quam non petissem, ni cursaturus tam sæva, et infesta virtutibus tempora.

II. Legimus quum Aruleno Rustico Pætus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse; neque in ipsos modò auctores, sed in libros quoque eorum sævitum, delegato triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. Scilicet illo igne vocem populi Romani, et libertatem senatûs, et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiæ professoribus, atque omni bonâ arte in exsilium actâ, ne quid usquam honestum occurreret. Dedimus profectò grande patientiæ documentum, et sicut vetus ætas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostrâ potestate esset oblivisci, quàm tacere.

III. Nunc demum redit animus: et quanquam primo statim beatissimi seculi ortu, Nerva Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie facilitatem imperii Nerva Trajanus, nec spem modò ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur assumpserit; naturâ tamen infirmitatis humanæ tardiora sunt remedia, quàm mala; et ut corpora lentè augescunt, citò exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris faciliùs, quàm revocaveris. Subit quippe etiam ipsius inertiæ dulcedo: et invisa primò desidia postremò amatur. Quid si, per quindecim annos, grande mortalis ævi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque sævitiâ principis interciderunt? Pauci, et ut ità dixerim, non modò aliorum, sed etiam nostrî superstites sumus, exemptis é mediâ vitâ tot annis, quibus juvenes ad senectutem, senes propè ad ipsos exactæ ætatis terminos per silentium venimus. Non tamen pigebit, vel inconditâ ac rudi voce, memoriam prioris servitutis, ac testimonium præsentium bonorum composuisse. Hic interim liber honori Agricolæ soceri mei destinatus, professione pietatis, aut laudatus erit, aut excusatus.

IV. Cnæus Julius Agricola, vetere illustri Forojuliensium colonià ortus, utrumque avum procuratorem Cæsarum habuit; *quæ* equestris nobilitas est: pater Julius Græcinus senatorii ordinis, studio eloquentiæ sapientiæque notus, iisque virtutibus iram Caii Cæsaris meritus. Namque Marcum Silanum accusare jussus, et *quia* abnuerat, interfectus est. Mater Julia Procilla fuit, raræ castitatis: in hujus sinu indulgéntiâque educatus, per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium, præter ipsius bonam integramque naturam, quòd statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Græcâ comitate et provinciali parcimoniâ mistum, ac benè compositum. Memoriâ teneo solitum ipsum narrare, « se in primâ juventâ studium philosophiæ acriùs, ultra quàm concessum Romano ac senatori, hausisse, ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coercuisset »: scilicet, sublime et erectum ingenium, pulchritudinem ac speciem excelsæ magnæque gloriæ vehementiùs, quàm cautè appetebat: mox mitigavit ratio et ætas: retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientiâ modum.

V. Prima castrorum rudimenta in Britanniâ Suetonio Paullino, diligenti ac moderato duci, approbavit, electus, quem contubernio æstimaret. Nec Agricola licenter, more juvenum qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter, ad voluptates et commeatus titulum tribunatûs et inscitiam retulit: sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere à peritis, sequi optimos, nihil appetere jactatione, nihil ob formidinem recusare, simulque anxius et intentus agere. Non sanè aliàs exercitatior, magisque in ambiguo Britannia fuit: trucidati veterani, incensæ coloniæ, intercepti exercitus: tum de salute, mox de victoriâ certavêre. Quæ cuncta, etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum, et reciperatæ provinciæ gloria in ducem cessit, artem et usum et stimulos addidêre juveni: intravitque animum militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra ergà eminentes interpretatio, nec minùs periculum ex magnâ famâ, quàm ex malâ.

VI. Hinc ad capessendos magistratus in urbem digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi junxit: idque matrimonium ad majora nitenti decus ac robur fuit: vixeruntque mirâ concordiâ, per mutuam caritatem et invicem se anteponendo: nisi quòd in bonâ uxore tantò major laus, quantò in malâ plus culpæ est. Sors quæsturæ provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit: quorum neutro corruptus est: quanquam et provincia dives, ac parata peccantibus; et proconsul, in omnem aviditatem pronus, quantâlibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Auctus et ibi filiâ, in subsi-

lium et solatium simul : nam filium antè sublatum brevi amisit. Mox inter quæsturam, ac tribunatum plebis, atque etiam ipsum tribunatûs annum quiete et otio transit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientiâ fuit. Idem præturæ tenor, et silentium : nec enim jurisdictio obvenerat. Ludos, et inania honoris, modo rationis atque abundantiæ duxit, uti longè à luxuriâ, ita famæ propior. Tum electus à Galbâ ad dona templorum recognoscenda, diligentissimâ conquisitione fecit, ne cujus alterius sacrilegium respublica quàm Neronis sensisset.

VII. Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus adflixit : nam classis Othoniana, licenter vaga, dum in Templo (Liguriæ pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolæ in prædiis suis interfecit: prædiaque ipsa, et magnam patrimonii partem diripuit, quæ causa cædis fuerat. Igitur ad solemnia pietatis profectus Agricola, nuntio affectati à Vespasiano imperii deprehensus, ac statim in partes transgressus est. Initia principatûs, ac statum urbis Mucianus regebat, admodum juvene Domitiano, et ex paternâ fortunâ tantùm licentiam usurpante. Is missum ad delectus agendos Agricolam, integrèque ac strenuè versatum, vicesimæ legioni, tardè ad sacramentum transgressæ, præposuit, ubi decessor seditiosè agere narrabatur ; quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio : ita successor simul et ultor electus, rarissimâ moderatione, maluit videri invenisse bonos, quàm fecisse.

VIII. Præerat tunc Britanniæ Vectius Bolanus, placidiùs, quàm feroci provinciâ dignum est : temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret, peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere. Brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum. Sed primò Cerialis modò labores et discrimina, mox et gloriam communicabat : sæpè parti exercitûs in experimentum, aliquando majoribus copiis ex eventu præfecit : nec Agricola unquam in suam famam gestis exsultavit ; ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat : ita virtute in obsequendo, verecundiâ in prædicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat.

IX. Revertentem ab legatione legionis divus Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciæ Aquitaniæ præposuit, splendidæ in primis dignitatis, administratione ac spe consulatûs, cui destinârat. Credunt plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis jurisdictio secura et obtusior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentiâ, quamvis inter togatos, facilè justèque agebat. Jam verò tempora curarum remissionumque divisa : ubi conventus ac ju-

dicia poscerent, gravis, intentus, severus, et sæpiùs misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultrà potestatis persona: tristitiam, et arrogantiam, et avaritiam exsuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui etiam sæpe boni indulgent, ostentandà virtute, aut per artem quæsivit: procul ab æmulatione adversus collegas, procul à contentione adversus procuratores: et vincere inglorium, et atteri sordidum arbitrabatur. Minùs triennium in eà legatione detentus, ac statim ad spem consulatûs revocatus est, comitante opinione, Britanniam ei provinciam dari; nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. Haud semper errat fama, aliquando et elegit. Consul egregiæ tum spei filiam juveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit, et statim Britanniæ præpositus est, adjecto pontificatûs sacerdotio.

X. Britanniæ situm populosque, multis scriptoribus memoratos, non in comparationem curæ ingeniive referam; sed quia tum primùm perdomita est; itaque, quæ priores nondum comperta, eloquentiâ percoluêre, rerum fide tradentur. Britannia, insularum quas Romana notitia complectitur maxima, spatio ac cœlo in Orientem Germaniæ, in Occidentem Hispaniæ obtenditur: Gallis in Meridiem etiam inspicitur: septentrionalia ejus, nullis contrà terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam totius Britanniæ Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores, oblongæ scutulæ, vel bipenni adsimulavêre: et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est transgressa: sed immensum et enorme spatium procurrentium extremo jam littore terrarum, velut in cuneum tenuatur. Hanc oram novissimi maris tunc primùm Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit, domuitque: dispecta est et Thule, quam hactenùs nix, et hiems abdebat: sed mare pigrum et grave remigantibus perhibent: ne ventis quidem perinde attolli; credo, quòd rariores terræ montesque, causa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardiùs impellitur. Naturam Oceani atque æstus neque quærere hujus operis est, ac multi retulêre: unum addiderim, nusquam latiùs dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec littore tenus adcrescere aut resorberi, sed influere penitùs atque ambire, etiam jugis atque montibus inseri velut in suo.

XI. Ceterùm Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenæ an advecti, ut inter barbaros, parùm compertum. Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. Nam rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem adseverant.

Silurum colorati vultus, et torti plerumque crines, et posita contrà Hispania, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupâsse fidem faciunt. Proximi Gallis, et similes sunt : seu durante originis vi, seu procurrentibus in diversa terris, positio cœli corporibus habitum dedit : in universum tamen æstimanti, Gallos vicinum solum occupâsse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione : sermo haud multum diversus, in deposcendis periculis eadem audacia, et ubi advenêre, in detrectandis eadem formido : plus tamen ferociæ Britanni præferunt, ut quos nondum longa pax emollierit : nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus : mox segnitia cum otio intravit, amissâ virtute pariter ac libertate quod Britannorum olim victis evenit : ceteri manent, quales Galli fuerunt.

XII. In pedite robur : quædam nationes et curru præliantur : honestior auriga, clientes propugnant : olim regibus parebant, nunc per principes factionibus et studiis trahuntur : nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quàm quòd in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus : ita dum singuli pugnant, universi vincuntur. Cœlum crebris imbribus ac nebulis fœdum : asperitas frigorum abest. Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram, et nox clara, et extremâ Britanniæ parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. «Quòd si nubes non officiant, adspici per noctem solis fulgorem, nec occidere et exsurgere, sed transire» adfirmant. Scilicet extrema et plana terrarum, humili umbrâ, non erigunt tenebras, infraque cœlum et sidera nox cadit. Solum præter oleam vitemque, et cetera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum : tardè mitescunt, citò proveniunt, eademque utriusque rei causa, multus humor terrarum cœlique. Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriæ : gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur : nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli, in Britanniâ prout expulsa sint colligi : ego faciliùs crediderim naturam margaritis deesse, quàm nobis avaritiam.

XIII. Ipsi Britanni delectum, ac tributa et injuncta imperii munera impigrè obeunt, si injuriæ absint : has ægrè tolerant, jam domiti ut pareant, nondum ut serviant. Igitur primus omnium Romanorum divus Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quanquam prosperâ pugnâ terruerit incolas, ac littore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella civilia, et in rempublicam versa principum arma, ac longa oblivio Britanniæ, etiam in pace. *Consilium* id divus Augustus vocabat, Tiberius *præceptum*. Agitâsse C. Cæsarem de intrandâ Britanniâ

satis constat, ni velox ingenio, mobilis pœnitentiâ, et ingentes adversus Germaniam conatus frustra fuissent. Divus Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque, et assumpto in partem rerum Vespasiano; quod initium venturæ mox fortunæ fuit: domitæ gentes, capti reges, et monstratus fatis Vespasianus.

XIV. Consularium primus Aulus Plautius præpositus, ac subindè Ostorius Scapula, uterque bello egregius: redactaque paulatim in formam provinciæ proxima pars Britanniæ: addita insuper veteranorum colonia: quædam civitates Cogiduno regi donatæ (is ad nostram usque memoriam fidissimus mansit), vetere ac jam pridem receptâ populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. Mox Didius Gallus parta à prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quæ fama aucti officii quæreretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paullinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus firmatisque præsidiis: quorum fiduciâ Monam insulam, ut vires rebellibus ministrantem, adgressus, terga occasioni patefecit.

XV. Namque absentiâ legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre injurias, et interpretando accendere: « Nihil profici patientiâ, nisi ut graviora, tanquam ex facili tolerantibus, imperentur: singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi; è quibus legatus in sanguinem, procurator in bona sæviret: æquè discordiam præpositorum, æquè concordiam subjectis exitiosam: alterius manus, centuriones alterius, vim et contumelias miscere: nihil jam cupiditati, nihil libidini exceptum: in prælio fortiorem esse qui spoliet; nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, injungi delectus, tanquam mori tantùm pro patriâ nescientibus: quantum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse jugum; et flumine, non Oceano defendi: sibi patriam, conjuges, parentes: illis avaritiam et luxuriam causas belli esse: recessuros ut divus Julius recessisset, modò virtutes majorum suorum æmularentur; neve prælii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetûs, majorem constantiam penes miseros esse: jam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in aliâ insulâ exercitum detinerent: jam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare: porrò in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quàm audere ».

XVI. His atque talibus invicem instincti, Voadicâ generis regii feminâ duce (neque enim sexum in imperiis discernunt) sumpsêre universi bellum: ac sparsos per castella milites consectati, expugnatis præsidiis, ipsam coloniam invasêre, ut sedem servitutis: nec ullum in barbaris sævitiæ genus omisit ira et victoria. Quòd

nisi Paullinus, eo cognito provinciæ motu, properè subvenisset, amissa Britannia foret: quam unius prælii fortuna veteri patientiæ restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis, et propiùs ex legato timor agitabat. Hic quum egregius cetera, arroganter in deditos, et ut suæ quoque injuriæ ultor, duriùs consuleret, missus Petronius Turpilianus, tanquam exorabilior: et delictis hostium novus, eòque pœnitèntiæ mitior, compositis prioribus, nihil ultrà ausus, Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior, et nullis castrorum experimentis, comitate quâdam curandi provinciam tenuit. Didicêre jam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus: et interventus civilium armorum præbuit justam segnitiæ excusationem: sed discordiâ laboratum, quum adsuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fugâ ac latebris vitatâ exercitûs irâ, indecorus atque humilis, precario mox præfuit; ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem: hæc seditio sine sanguine stetit. Nec Vectius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplinâ: eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quòd innocens Bolanus, et nullis delictis invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis.

XVII. Sed ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam reciperavit, magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes: et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quæ numerossima provinciæ totius perhibetur, adgressus: multa prælia, et aliquando non incruenta: magnamque Brigantum partem aut victoriâ amplexus, aut bello. Et quum Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Julius Frontinus, vir magnus, quantùm licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit; super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.

XVIII. Hunc Britanniæ statum, has bellorum vices mediâ jam æstate trangressus Agricola invenit, quum et milites, velut omissâ expeditione, ad securitatem, et hostes ad occasionem verterentur. Ordovicum civitas, haud multò ante adventum ejus, alam in finibus suis agentem propè universam obtriverat: eoque initio erecta provincia, ut quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis legati animum opperiri. Tum Agricola, quanquam transacta æstas, sparsi per provinciam numeri, præsumpta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potiùs videbatur, ire obviam discrimini statuit: contractisque legionum vexillis, et modicâ auxiliorum manu, quia in æquum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quò ceteris par animus simili periculo esset, erexit aciem; cæsâque propè universâ gente, non ignarus instandum

famæ, ac, prout prima cessissent, fore universa; Monam insulam, cujus possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniæ suprà memoravi, redigere in potestatem animo intendit. Sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. Depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repentè immisit, ut, obstupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petitâ pace, ac deditâ insulâ, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem, aut officiorum ambitum transigunt, labor et periculum placuisset. Nec Agricola, prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat, victos continuisse: ne laureatis quidem gesta prosecutus est: sed ipsâ dissimulatione famæ famam auxit, æstimantibus, quantâ futuri spe tam magna tacuisset.

XIX. Ceterùm animorum provinciæ prudens, simulque doctus per aliena experimenta, parum profici armis, si injuriæ sequerentur, causas bellorum statuit excidere. A se suisque orsus, primam domum suam coercuit, quòd plerisque haud minùs arduum est, quàm provinciam regere. Nihil per libertos servosque publicæ rei: non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum milites adscire, sed optimum quemque fidelissimum putare: omnia scire, non omnia exsequi: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec pœnâ semper, sed sæpius pœnitentiâ contentus esse: officiis et administrationibus potiùs non peccaturos præponere, quàm damnare quum peccâssent. Frumenti et tributorum auctionem æqualitate munerum mollire, circumcisis, quæ in questum reperta, ipso tributo graviùs tolerabantur: namque per ludibrium assidere clausis horreis, et emere ultrò frumenta, ac vendere pretio cogebantur: devortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civitates à proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec, quod omnibus in promptu erat, paucis lucrosum fieret.

XX. Hæc primo statim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit; quæ vel incuriâ, vel tolerantiâ priorum, haud minùs quàm bellum timebatur. Sed ubi æstas advenit, contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disjectos coercere: loca castris ipse capere, æstuaria ac silvas ipse prætentare: et nihil interim apud hostes quietum pati, quominus subitis excursibus popularetur: atque ubi satis terruerat, parcendo rursus irritamenta pacis ostentare. Quibus rebus multæ civitates quæ in illum diem ex æquo egerant, datis obsidibus, iram po-

nuêre, et præsidiis castellisque circumdatæ, tantâ ratione curâque, ut nulla antè Britanniæ nova pars inlacessita transierit.

XXI. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta : namque ut homines dispersi ac rudes, eòque bello faciles, quieti et otio per voluptates adsuescerent; hortari privatim, adjuvare publicè, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promptos, et castigando segnes : ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Jam verò principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modò linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent : inde etiam habitûs nostri honor, et frequens toga : paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam : idque apud imperitos *humanitas* vocabatur, quum pars servitutis esset.

XXII. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (æstuario nomen est) nationibus : quâ formidine territi hostes, quanquam conflictatum sævis tempestatibus exercitum lacessere non ausi : ponendisque insuper castellis spatium fuit. Adnotabant periti, non alium ducem opportunitates locorum sapientiùs legisse; nullum ab Agricolâ positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione ac fugâ desertum. Crebræ eruptiones : nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur : ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque præsidio, irritis hostibus, eòque desperantibus, quia soliti plerumque damna æstatis hibernis eventibus pensare, tum æstate atque hieme juxtà pellebantur. Nec Agricola unquam per alios gesta avidus intercepit : seu centurio, seu præfectus, incorruptum facti testem habebat. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, ut bonis comis, ità adversùs malos injucundus : ceterum ex iracundiâ nihil supererat : secretum et silentium ejus non timeres : honestiùs putabat offendere, quàm odisse.

XXIII. Quarta æstas obtinendis, quæ percurrerat, insumpta : ac si virtus exercituum et Romani nominis gloriâ pateretur, inventus in ipsâ Britanniâ terminus. Nam Glota et Bodotria, diversi maris æstibus per immensum revectæ, angusto terrarum spatio dirimuntur ; quod tum præsidiis firmabatur : atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

XXIV. Quinto expeditionum anno, nave primâ transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis præliis domuit; eamque partem Britanniæ quæ Hiberniam adspicit, copiis instruxit, in spem magis, quàm ob formidinem : siquidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gallico quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. Spatium ejus, si Britanniæ comparetur,

angustius, nostri maris insulas superat. Solum cœlumque, et ingenia cultusque hominum haud multum à Britanniâ differunt : meliùs aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domesticâ unum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitiæ in occasionem retinebat. Sæpè ex eo audivi, legione unâ et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse : idque etiam adversùs Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut è conspectu libertas tolleretur.

XXV. Ceterum æstate, quâ sextum officii annum inchoabat, amplas civitates, trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultrà gentium, et infesta hostili exercitu itinera timebantur, portus classe exploravit : quæ ab Agricolâ primùm assumpta in partem virium, sequebatur egregiâ specie, quum simul terrâ, simul mari bellum impelleretur, ac sæpè iisdem castris pedes equesque et nauticus miles, mixti copiis et lætitiâ, sua quisque facta, suos casus attollerent : ac modò «silvarum et montium profunda», modò «tempestatum ac fluctuum adversa», hinc «terra et hostis», hinc «auctus Oceanus» militari jactantiâ compararentur. «Britannos» quoque, ut ex captivis audiebatur «visa classis obstupefaciebat, tanquam, aperto maris sui secreto, ultimum victis perfugium clauderetur». Ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, majore famâ, uti mos est de ignotis, «oppugnâsse ultro», castella adorti, metum, ut provocantes, addiderant : «regrediendumque citra Bodotriam, et excedendum potiùs, quàm pellerentur», specie prudentium ignavi admonebant : quum interim cognoscit, «hostes pluribus agminibus irrupturos». Ac ne superante numero, et peritiâ locorum circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.

XXVI. Quod ubi cognitum hosti, mutato repentè consilio, universi nonam legionem, ut maximè invalidam, nocte adgressi, inter somnum ac trepidationem cæsis vigilibus, irrûpêre. Jamque in ipsis castris pugnabant, quum Agricola iter hostium ab exploratoribus edoctus, et vestigiis insecutus, velocissimos equitum peditumque adsultare tergis pugnantium jubet, mox ab universis adjici clamorem : et propinquâ luce fulsêre signa : ita ancipiti malo territi Britanni ; et Romanis redit animus, ac securi de salute pro gloriâ certabant, ultrò quinetiam irrupêre : et fuit atrox in ipsis portarum angustiis prælium, donec pulsi hostes, utroque exercitu certante, his ut tulisse opem, illis ne eguisse auxilio viderentur : quòd nisi paludes et silvæ fugientes texissent, debellatum illâ victoriâ foret.

XXVII. Cujus constantiâ ac famâ ferox exercitus : «nihil virtuti suæ invium : penetrandam Caledoniam, inveniendumque tandem Britanniæ terminum continuo præliorum cursu» freme-

bant : atque illi modò cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant. Iniquissima hæc bellorum conditio est, prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. At Britanni non virtute, sed occasione et arte ducis rati, nihil ex arrogantiâ remittere, quominus juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, cœtibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent : atque ita irritatis utrimque animis discessum.

XXVIII. Eâdem æstate cohors Usipiorum per Germanias conscripta, in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Occiso centurione ac militibus, qui ad tradendam disciplinam immixti manipulis, exemplum et rectores habebantur, tres Liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, adscendêre : et uno remigante, suspectis duobus, eòque interfectis, nondum vulgato rumore, ut miraculum provehebantur : mox hàc atque illà rapti, et cum plerisque Britannorum sua defensantium prælio congressi, ac sæpè victores, aliquando pulsi, eò ad extremum inopiæ venêre, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur : atque ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro prædonibus habiti, primùm à Suevis, mox à Frisiis intercepti sunt : ac fuêre, quos per commercia venundatos, et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti casûs illustravit. Initio æstatis Agricola, domestico vulnere ictus, anno antè natum filium amisit. Quem casum neque, ut plerique fortium virorum, ambitiosè, neque per lamenta rursùs ac mœrorem muliebriter tulit : et in luctu bellum inter remedia erat.

XXIX. Igitur præmissâ classe, quæ pluribus locis prædata, magnum et incertum terrorem faceret, expedito exércitu, cui ex Britannis fortissimos et longâ pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem jam hostes insederant. Nam Britanni, nihil fracti pugnæ prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti commune periculum concordiâ propulsandum, legationibus et fœderibus omnium civitatum vires exciverant. Jamque super triginta millia armatorum adspiciebantur, et adhuc adfluebat omnis juventus, et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decora gestantes : quum inter plures duces virtute et genere præstans, nomine Galgacus, apud contractam multitudinem prælium poscentem, in hunc modum locutus fertur :

XXX. « Quotiens causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumque vestrum initium libertatis totius Britanniæ fore. Nam et universi servitutis expertes, et nullæ ultrà terræ, ac ne mare quidem securum, imminente nobis classe Romanâ : ita prælium atque arma,

quæ fortibus honesta, eadem etiam ignavis tutissima sunt. Priores pugnæ, quibus adversus Romanos variâ fortunâ certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant: quia nobilissimi totius Britanniæ, eòque in ipsis penetralibus siti, nec servientium littora adspicientes, oculos quoque à contactu dominationis inviolatos habebamus. Nos, terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus famæ in hunc diem defendit: nunc terminus Britanniæ patet; atque omne ignotum pro magnifico est. Sed nulla jam ultrà gens, nihil nisi fluctus et saxa; et inferiores Romani: quorum superbiam frustrà per obsequium et modestiam effugeris: raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuêre terræ, et mare scrutantur: si locuples hostis est, avari; si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Occidens satiaverit: soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt: auferre, trucidare, rapere falsis nominibus, *imperium*; atque ubi solitudinem faciunt, *pacem* appellant.

XXXI. » Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit; hi per delectus, alibi servituri, auferuntur; conjuges sororesque etsi hostilem libidinem effugiant, nomine *amicorum* atque *hospitum* polluuntur. Bona fortunasque in tributum egerunt; in annonam frumentum: corpora ipsa ac manus, silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias, conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultrò à dominis aluntur: Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidiè pascit. Ac sicut in familiâ recentissimus quisque servorum et conservis ludibrio est; sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu novi nos et viles in excidium petimur. Neque enim arva nobis, aut metalla, aut portus sunt, quibus exercendis reservemur. Virtus porrò ac ferocia subjectorum ingrata imperantibus: et longinquitas ac secretum ipsum quò tutius, eò suspectius. Ita sublatâ spe veniæ, tandem sumite animum, tam quibus salus, quàm quibus gloria carissima est. Trinobantes, feminâ duce, exurere coloniam, expugnare castra, ac nisi felicitas in socordiam vertisset, exsuere jugum potuêre: nos integri et indomiti, et libertatem non in præsentiâ laturi, primo statim congressu non ostendamus quos sibi Caledonia viros seposuerit?

XXXII. » An eamdem Romanis in bello virtutem, quàm in pace lasciviam adesse creditis? Nostris illi dissensionibus ac discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitûs sui vertunt: quem contractum ex diversissimis gentibus, ut secundæ res tenent, ita adversæ dissolvent: nisi si Gallos, et Germanos, et (pudet dictu) Britannorum plerosque, dominationi alienæ sanguinem commodantes, diutiùs tamen hostes quàm servos, fide et affectu teneri putatis: metus et terror est, infirma vincula caritatis: quæ

ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. Omnia victoriæ incitamenta pro nobis sunt : nullæ Romanos conjuges accendunt : nulli parentes fugam exprobraturi sunt : aut nulla plerisque patria aut alia est : paucos numeros circùm trepidos ignorantiâ, cœlum ipsum ac mare et silvas ; ignota omnia circumspectantes, clausos quodam modo ac vinctos dii nobis tradiderunt. Ne terreat vanus adspectus, et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit, neque vulnerat. In ipsâ hostium acie inveniemus nostras manus : agnoscent Britanni suam causam : recordabuntur Galli priorem libertatem : deserent illos ceteri Germani, tanquam nuper Usipii reliquerunt. Nec quidquam ultrà formidinis : vacua castella, senum coloniæ, inter malè parentes et injustè imperantes ; ægra municipia et discordantia : hìc dux, hìc exercitus : ibi tributa et metalla, et ceteræ servientium pœnæ : quas in æternum proferre, aut statim ulcisci, in hoc campo est. Proinde ituri in aciem, et majóres vestros, et posteros cogitate. »

XXXIII. Excepêre orationem alacres, et barbari moris cantu et fremitu clamoribusque dissonis. Jamque agmina, et armorum fulgores, audentissimi cujusque procursu : simul instruebantur acies ; quum Agricola quanquam lætum et vix monitis coercitum militem adhuc ratus, ita disseruit. « Octavus annus est, commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii Romani, fide atque operâ vestrâ Britanniam vicistis : tot expeditionibus, tot præliis, seu fortitudine adversùs hostes, seu patientiâ ac labore, pœnè adversus ipsam rerum naturam opus fuit, neque me militum, neque vos ducis pœnituit. Ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniæ non famâ nec rumore, sed castris et armis tenemus. Inventa Britannia, et subacta. Equidem in agmine, quum vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cujusque vocem audiebam : *Quando dabitur hostis, quando acies?* Veniunt à latebris suis extrusi : et vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem victis adversa. Nam ut superâsse tantum itineris, silvas evasisse, transisse æstuaria, pulchrum ac decorum in frontem ; ita fugientibus periculosissima, quæ hodie prosperrima sunt. Nēque enim nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia : sed manus, et arma, et in his omnia. Quod ad me attinet, jam pridem mihi decretum est, neque exercitûs neque ducis terga tuta esse. Proindè et honesta mors turpi vitâ potior ; et incolumitas ac decus eodem loco sita sunt : nec inglorium fuerit in ipso terrarum ac naturæ fine cecidisse.

XXXIV. » Si novæ gentes atque ignota acies constitisset, aliorum exercituum exemplis vos hortarer : nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. Ii sunt quos proximo anno, unam

legionem furto noctis adgressos, clamore debellâstis : ii ceterorum Britannorum fugacissimi, ideoque tam diu superstites. Quomodo silvas saltusque penetrantibus fortissimum quodque animal robore, pavida et inertia ipso agminis sono pelluntur; sic acerrimi Britannorum jam pridem ceciderunt : reliquus est numerus ignavorum et metuentium : quos quòd tandem invenistis, non restiterunt, sed deprehensi sunt novissimi : ideo extremo metu corpora defixêre in his vestigiis, in quibus pulchram et spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum expeditionibus, imponite quinquaginta annis magnum diem, approbatæ reipublicæ nunquam exercitui imputari potuisse, aut moras belli, aut causas rebellandi. »

XXXV. Et adloquente adhuc Agricolâ militum ardor eminebat, et finem orationis ingens alacritas consecuta est, statimque ad arma discursum. Instinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus affunderentur : legiones pro vallo stetêre, ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum acies, in speciem simul ac terrorem, editioribus locis constiterant, ita ut primum agmen æquo, ceteri per acclive jugum connexi velut insurgerent; media campi covinarius et èques strepitu ac discursu complebat. Tum Agricola, superante hostium multitudine, veritus ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quanquam porrectior acies futura erat, et *arcessendas* plerique *legiones* admonebant, promptior in spem, et firmus adversis, dimisso equo pedes ante vexilla constitit.

XXXVI. Ac primo congressu eminùs certabatur : simul constantiâ, simul arte Britanni, ingentibus gladiis et brevibus cetris, missilia nostrorum vitare, vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere : donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent : quod et ipsis vetustate militiæ exercitatum, et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus : nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum, et in aperto pugnam non tolerabant. Igitur ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fœdare, et tractis qui in æquo obstiterant, erigere in colles aciem cœpêre; ceteræ cohortes, æmulatione et impetu commistæ, proximos quosque cædere : ac plerique semineces, aut integri, festinatione victoriæ relinquebantur. Interim equitum turmæ fugêre, covinarii peditum se prælio miscuêre; et quanquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inæqualibus locis hærebant : minimèque equestris ea pugnæ facies erat, quum in gradu stantes, simul equorum corpo-

ribus impellerentur, ac sæpè vagi currus, exterriti sine rectoribus equi ut quemque formido tulerat, transversos, aut obvios incursabant.

XXXVII. Et Britanni, qui adhuc pugnæ expertes summa collium insederant, et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paulatim, et circumire terga vincentium cœperant: ni idipsum veritus Agricola, quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantòque ferociùs accurrerant, tantò acriùs pulsos in fugam disjecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos versum: transvectæque præcepto ducis à fronte pugnantium alæ aversam hostium aciem invasêre. Tum verò patentibus locis grande et atrox spectaculum · sequi, vulnerare, capere, atque eosdem, oblatis aliis, trucidare. Jam hostium, prout cuique ingenium erat, catervæ armatorum paucioribus terga præstare, quidam inermes ultro ruere, ac se morti offerre. Passim arma, et corpora, et laceri artus, et cruenta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque: postquam silvis appropinquârunt, collecti, primos sequentium incautos et locorum ignaros circumveniebant. Quòd ni frequens ubique Agricola, validas et expeditas cohortes, indaginis modo, et sicubi arctiora erânt, partem equitum, dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset, acceptum aliquòd vulnus per nimiam fiduciam foret. Ceterùm ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus vidêre, in fugam versi, non agminibus ut priùs, nec alius alium respectantes, rari, et vitabundi invicem, longinqua atque avia petiêre · finis sequendi nox et satietas fuit: cæsa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti quadraginta cecidêre, in quîs Aulus Atticus præfectus cohortis, juvenili ârdore et ferociâ equi hostibus illatus.

XXXVIII. Et nox quidem gaudio prædâque læta victoribus: Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos, ac per iram ultrò incendere: eligere latebras, et statim relinquere: miscere invicem consilia aliqua, dein separare: aliquando frangi adspectu pignorum suorum, sæpius concitari: satisque constabat sævisse quosdam in conjuges ac liberos, tanquam misererentur. Proximus dies faciem victoriæ latiùs aperuit: vastum ubique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius: quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugæ vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exactâ jam æstate spargi bellum nequibat; in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi acceptis obsidibus, præfecto classis *circumvehi Britanniam* præcepit: datæ ad id vires, et præcesserat terror: ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsâ transitûs morâ terrerentur, in hibernis locavit. Et simul classis se-

cundâ tempestate ac famâ Trutulensem portum tenuit, unde proximo latere Britanniæ lecto omni redierat.

XXXIX. Hunc rerum cursum, quanquam nullâ verborum jactantiâ epistolis Agricolæ auctum, ut Domitiano moris erat, fronte lætus, pectore anxiùs excepit. Inerat conscientia, derisui fuisse nuper falsum è Germaniâ triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti famâ celebrari. Id sibi maximè formidolosum, privati hominis nomen suprà principis attolli: frustrà studia fori, et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet: ut cetera utcumque faciliùs dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque sævæ cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in præsentiâ statuit reponere odium, donec impetus famæ et favor exercitûs languesceret: nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat.

XL. Igitur « triumphalia ornamenta, et illustris statuæ honorem, et quidquid pro triumpho datur», multo verborum honore cumulata, « decerni in senatu *jubet :* additque insuper opinionem, Syriam provinciam Agricolæ destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis, et majoribus reservatam». Credidêre plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse, cum præcepto, « ut si in Britanniâ foret, traderentur» : eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolæ, ne appellato quidem eo, ad Domitianum remeâsse: sive verum istud, sive ex ingenio principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. Ac ne notabilis celebritate et frequentiâ occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in urbem, noctu in palatium, ita ut præceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo et nullo sermone, turbæ servientium immixtus est. Ceterùm ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitùs auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus: adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem æstimare mos est, viso adspectoque Agricolâ, quærerent famam, pauci interpretarentur.

XLI. Crebrò per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est: causa periculi non crimen ullum aut querela læsi cujusquam, sed infensus virtutibus princeps; et gloria viri, ac pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicæ tempora, quæ sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Mœsiâ Daciâque, et Germaniâ Pannoniâque, teme-

ribus impellerentur, ac sæpè vagi currus, exterriti sine rectoribus equi ut quemque formido tulerat, transversos, aut obvios incursabant.

XXXVII. Et Britanni, qui adhuc pugnæ expertes summa collium insederant, et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paulatim, et circumire terga vincentium cœperant: ni idipsum veritus Agricola, quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantòque ferociùs accurrerant, tantò acriùs pulsos in fugam disjecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos versum: transvectæque præcepto ducis à fronte pugnantium alæ aversam hostium aciem invasêre. Tum verò patentibus locis grande et atrox spectaculum · sequi, vulnerare, capere, atque eosdem, oblatis aliis, trucidare. Jam hostium, prout cuique ingenium erat, catervæ armatorum paucioribus terga præstare, quidam inermes ultro ruere, ac se morti offerre. Passim arma, et corpora, et laceri artus, et cruenta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque: postquam silvis appropinquârunt, collecti, primos sequentium incautos et locorum ignaros circumveniebant. Quòd ni frequens ubique Agricola, validas et expeditas cohortes, indaginis modo, et sicubi arctiora erânt, partem equitum, dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Ceterùm ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus vidêre, in fugam versi, non agminibus ut priùs, nec alius alium respectantes, rari, et vitabundi invicem, longinqua atque avia petiêre · finis sequendi nox et satietas fuit: cæsa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti quadraginta cecidêre, in quîs Aulus Atticus præfectus cohortis, juvenili ârdore et ferociâ equi hostibus illatus.

XXXVIII. Et nox quidem gaudio prædâque læta victoribus: Britanni palantes, mixtoquè virorum mulierúmque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos, ac per iram ultrò incendere: eligere latebras, et statim relinquere: miscere invicem consilia aliqua, dein separare: aliquando frangi adspectu pignorum suorum, sæpius concitari: satisque constabat sævisse quosdam in conjuges ac liberos, tanquam misererentur. Proximus dies faciem victoriæ latiùs aperuit: vastum ubique silentium, secreti colles, fumantia procul tectà, nemo exploratoribus obvius: quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugæ vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exactâ jam æstate spargi bellum nequibat; in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi acceptis obsidibus, præfecto classis *circumvehi Britanniam* præcepit: datæ ad id vires, et præcesserat terror: ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsâ transitûs morâ terrerentur, in hibernis locavit. Et simul classis se-

quæ tristis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque præ se tulit, securus jam odii, et qui faciliùs dissimularet gaudium quàm metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolæ, quo coheredem optimæ uxori et piissimæ filiæ Domitianum scripsit, lætatum eum, velut honore judicioque: tam cæca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret à bono patre non scribi heredem, nisi malum principem.

XLIV. Natus erat Agricola Caio Cæsare tertiùm consule, Idibus Juniis: excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo Kal. Septemb. Collegâ Priscoque coss. Quod si habitum quoque ejus posteri noscere velint, decentior quàm sublimior fuit: nihil metûs in vultu: gratia oris supererat: bonum virum facilè crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quanquam medio in spatio integræ ætatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum ævum peregit. Quippe et vera bona, quæ in virtutibus sita sunt, impleverat, et consularibus ac triumphalibus ornamentis prædito, quid aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimiis non gaudebat, speciosæ contigerant: filiâ atque uxore superstitibus, potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente famâ, salvis affinitatibus et amicitiis, futura effugisse. Nam sicuti durare in hac beatissimi seculi luce, ac principem Trajanum videre, quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur; ita festinatæ mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhausit.

XLV. Non vidit Agricola obsessam curiam, et clausum armis senatum, et eâdem strage tot consularium cædes, tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. Unâ adhuc victoriâ Carus Metius censebatur, et intra Albanam villam sententia Messallini strepebat, et Massa Bebius jam tum reus erat. Mox nostræ duxêre Helvidium in carcerem manus: nos Maurici, Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, jussitque scelera, non spectavit: præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et adspici: quum suspiria nostra subscriberentur; qum m denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat. Tu verò felix, Agricola, non vitæ tantùm claritate, sed etiam opportunitate mortis: ut perhibent qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis, «constans et libens fatum excepisti, tanquam pro virili portione innocentiam principi donares». Sed mihi filiæque, præter acerbitatem parentis erepti, auget mœstitiam, quòd adsidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu, complexu, non contigit: excepissemus certè mandata vocesque, quas penitùs animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus:

nobis tam longæ absentiæ conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, adsidente amantissimâ uxore, superfuêre honori tuo : paucioribus tamen lacrymis compositus es, et novissimâ in luce desideravêre aliqnid oculi tui.

XLVI. Si quis piorum manibus locus; si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ animæ, placidè quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio, et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, neque plangi fas est : admiratione te potiùs temporalibus laudibus, et si natura suppeditet, similitudine decoramus. Is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id filiæ quoque uxorique præceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, famamque ac figuram animi magis quàm corporis complectantur : non quia intercedendum putem imaginibus, quæ marmore, aut ære finguntur : sed ut vultus hominum, ita simulacra vultûs imbecilla ac mortalia sunt; forma mentis æterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricolâ amavimus, quidquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in æternitate temporum, famâ rerum. Nam multos veterum, velut inglorios et ignobiles, oblivio obruet : Agricola, posteritati narratus et traditus, superstes erit.

FINIS AGRICOLÆ.

C. CORN. TACITI

HISTORIARUM LIB. I.

Taciti præfatio in Historias suas; ejus dignitas, ætas, institutum. Præsentis Historiæ summa capita. Status urbis, mens exercituum, habitus provinciarum, occiso Nerone. Galba invisus ob sua amicorumque vitia; inimicorum mores. Status Hispaniæ, Galliæ, Germanicorum exercituum, aliarumque provinciarum. Muciani virtutes et vitia. Vespasianus in Judæâ. Ægypti, Africæ, Italiæ, etc. status. Superioris Germaniæ miles deficit à Galbâ, qui de adoptando Cæsare cogitat; magno amicorum ambitu, et spe Othonis: sed Piso eligitur, homo nobilis et severus. Galbæ oratio, causas adoptionis, monita imperii administrandi continens. Pisonis inter hæc moderatio. Adoptio in castris nuncupata. Legati ad defectores missi. Neronis prodigæ donationes rescissæ. Otho res novas molitur: instigantibus libertis, servis, et mathematicis: paratis antè militum studiis per blanditias et largitiones; oscitante ad ista præfecto. Ergò jam legiones et auxilia pro Othone; isque consalutatus imperator castris prætorianis infertur. Piso cohortem, quæ pro palatio excubabat, hortatur ad fidem; atque illa signa parat, sed reliquæ copiæ desciscunt: plebis adulatio et levitas. Fluctuat Galba, an occurrendum. Vanus de Othone occiso rumor: inde proni omnes in Galbam. At castra favent Othoni. Otho militum animos oratione sibi conciliat; Galbæ et Pisoni reddit infestos. Arma militi dividit. Agitatum de cæde Vinii: Galba fluctuat: plebs nutat. Othoniani forum irrumpunt. Galba desertus, dein occisus, cum T. Vinio. Sempronii Densi fides. Piso cæsus. Cædium præmia poscentes interfecti. Senatûs adulatio. Otho coercendis militum furoribus impar: ii vacationes remitti petunt. Cædes Laconis et Iceli. Pisonis et T. Vinii sepultura, elogia, testamenta. Galbæ sepultura, ætas, nobilitas, mores, honores. Pavor urbis ob mores Othonis, Vitellii, Vespasiani. Initia Vitelliani motûs ex bello Vindicis, et secutis inde discordiis inter legiones et Gallos. Vitellius suo ingenio ignavus, ad res novas stimulatur à Valente et Cæcinâ legatis. Legiones superioris inferiorisque Germaniæ fidem in Galbam exsuunt, per segnitiam Hordeonii Flacci legati. Valens Vitellium imperatorem consalutat, magno militum studio, quibus poscentibus, multi cæsi: sed Civilis periculum evadit. Vitellius viribus auctus duos exercitus in Italiam mittit. Vitellii torpor inter alacritatem militum. Divodurensium cædes. Galli Vitellium sequuntur. Lugdunenses, Viennensibus inimici, milites in eos stimulant: sed illi donis placantur. Avaritia et libido Valentis. Helvetii, post ingentem cladem à Cæcinâ illatam, Vitellio vix reconciliantur; in cujus partes transgressâ Italiæ parte, Cæcina Alpes superat. Otho se prudenter gerit, Mario Celso ignoscit: Tigellinum punit. Crispinillæ

cum infamiâ suâ parcit. Conditiones Vitellio, et hic illi offert. Insidiatores mutuò immittunt. Provinciæ utriusque partes secutæ. Otho imperatorem agit; honores, civitatem, jura dilargitur: de celebrandâ Neronis memoriâ agitat. Sarmatæ Rhoxolani cæduntur. Seditio gravis in ipsâ urbe temerè orta, cum magno metu atque discrimine primorum civitatis, precibus et lacrymis Othonis componitur: qui eâ occasione, milites ad concordiam et modestiam hortatur. Atque illis ad præsens compositis, omnia tamen suspicionum et formidinis plena, præcipuo patrum metu. Prodigia Othonis cladem præsagientia. Consilia et duces Othonis: qui cum aliis nobilibus Vitellii fratrem secum ducit: undè varii animorum motus. Otho festinat ad bellum, commendatâ patribus republicâ. Trachali eloquentiâ usus Otho, in quem studia et voces vulgi. Gesta hæc paucis mensibus.

Coss. { Ser. Sulpicio Galbâ Imper. Cæs. Aug. II, T. Vinio.

I. Initium mihi operis Ser. Galba iterùm, T. Vinius consules erunt. Nam, post conditam urbem, octingentos et viginti prioris ævi annos multi auctores retulerunt: dum res populi Romani memorabantur, pari eloquentiâ ac libertate; postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessêre. Simul veritas pluribus modis infracta; primùm inscitiâ reipublicæ ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursùs odio adversus dominantes: ità neutris cura posteritatis, inter infensos, vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facilè averseris; obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur: quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuriâ cogniti. Dignitatem nostram à Vespasiano inchoatam, à Tito auctam, à Domitiano longiùs provectam, non abnuerim: sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam, et sine odio dicendus est. Quòd si vita suppeditet, principatum divi Nervæ, et imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui: rarâ temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet.

II. Opus aggredior opimum casibus, atrox præliis, discors seditionibus, ipsâ etiam pace sævum. Quatuor principes ferro interempti. Tria bella civilia, plura externa, ac plerumque permixta. Prosperæ in Oriente, adversæ in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliæ nutantes: perdomita Britannia, et statim missa: coortæ in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus: mota etiam propè Parthorum arma, falsi Neronis ludibrio. Jam verò Italia novis cladibus, vel post longam seculorum seriem repetitis, adflicta. Haustæ aut obrutæ urbes fe-

cundissimâ Campaniæ orâ : et urbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso : pollutæ cærimoniæ : magna adulteria : plenum exsiliis mare : infecti cædibus scopuli : atrociùs in urbe sævitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine, et ob virtutes certissimum exitium. Nec minùs præmia delatorum invisa, quàm scelera : quum alii sacerdotia et consulatus, ut spolia, adepti, procurationes alii et interiorem potentiam, agerent, ferrent cuncta. Odio et terrore corrupti in dominos servi, in patronos liberti : et quibus deerat inimicus, per amicos oppressi.

III. Non tamen adeò virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit. Comitatæ profugos liberos matres : secutæ maritos in exsilia conjuges : propinqui audentes : constantes generi : contumax, etiam adversùs tormenta, servorum fides : supremæ clarorum virorum necessitates : ipsa necessitas fortiter tolerata : et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus, cœlo terrâque prodigia, et fulminum monitus, et futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim unquam atrocioribus populi Romani cladibus, magisve justis indiciis approbatum est, non esse curæ deis securitatem nostram, esse ultionem.

IV. Ceterùm, antequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status urbis, quæ mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit : ut non modò casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causæque noscantur. Finis Neronis ut lætus primo gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum, non modò in urbe, apud patres, aut populum, aut urbanum militem, sed omnes legiones ducesque, conciverat, evulgato imperii arcano, posse principem alibi, quàm Romæ fieri. Sed patres læti, usurpatâ statim libertate, licentiùs, ut erga principem novum et absentem : primores equitum proximi gaudio patrum : pars populi integra, et magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum et exsulum, in spem erecti : plebs sordida, et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mœsti et rumorum avidi.

V. Miles urbanus, longo Cæsarum sacramento imbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et impulsu, quàm suo ingenio traductus, postquam neque dari donativum, sub nomine Galbæ promissum, neque magnis meritis ac præmiis eumdem in pace, quem in bello, locum, præventamque gratiam intelligit apud principem, à legionibus factum ; pronus ad novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini præfecti, imperium sibi molientis, agi-

itur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus: sed quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia: nec deerant sermones, «senium atque avaritiam Galbæ» increpantium. Laudata olim, et militari famâ celebrata severitas ejus, angebat adspernantes veterem disciplinam, atque ita quatuordecim annis à Nerone adsuefactos, ut haud minùs vitia principum amarent, quàm olim virtutes verebantur. Accessit Galbæ vox pro republicâ honestâ, ipsi anceps, *legi à se militem, non emi*. Nec enim ad hanc formam cetera erant.

VI. Invalidum senem T. Vinius, et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemptu inertiæ destruebant. Tardum Galbæ iter, et cruentum, interfectis Cingonio Varrone, consule designato, et Petronio Turpiliano consulari: ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis, inauditi atque indefensi, tanquam innocentes perierant. Introitus in urbem, trucidatis tot millibus inermium militum, infaustus omine, atque ipsis etiam, qui occiderant, formidolosus. Inductâ legione Hispanâ, remanente eâ, quam è classe Nero conscripserat, plena urbs exercitu insolito: multi ad hoc numeri è Germaniâ, ac Britanniâ, et Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum, et bellum quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis cœptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.

VII. Fortè congruerat, ut Clodii Macri, et Fonteii Capitonis cædes nuntiarentur. Macrum, in Africâ haud dubiè turbantem, Trebonius Garucianus, procurator, jussu Galbæ; Capitonem in Germaniâ, quum similia cœptaret, Cornelius Aquinus, et Fabius Valens, legati legionum, interfecerant, antequam juberentur. Fuêre qui crederent, Capitonem, ut avaritiâ et libidine fœdum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse; sed à legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, crimen ac dolum compositum ultrò: et Galbam mobilitate ingenii, an, ne altiùs scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobâsse. Ceterùm utraque cædes sinistrè accepta: et inviso semel principe, seu benè, seu malè facta premunt. Jam afferebant venalia cuncta præpotentes liberti: servorum manus subitis avidæ, et tanquam apud senem festinantes: eademque novæ aulæ mala, æquè gravia, non æquè excusata. Ipsa ætas Galbæ et irrisui, ac fastidio erat, adsuetis juventæ Neronis, et imperatores formâ ac decore corporis (ut est mos vulgi) comparantibus.

VIII. Et hic quidem Romæ, tanquam in tantâ multitudine, habitus animorum fuit. E provinciis, Hispaniæ præerat Cluvius Rufus, vir facundus, et pacis artibus, bellis inexpertus. Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civi-

talis, et in posterum tributi levamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena, ac suas injurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati, superbiâ recentis victoriæ, et metu, tanquam alias partes fovissent. Tardè à Nerone desciverant: nec statim pro Galbâ Verginius: an imperare voluisset, dubium, delatum ei à milite imperium conveniebat. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio per simulationem amicitiæ: quem non remitti, atque etiam reum esse, tanquam suum crimen accipiebant.

IX. Superior exercitus legatum Hordeonium Flaccum spernebat, senectâ ac debilitate pedum invalidum, sine constantiâ, sine auctoritate: ne quieto quidem milite regimen; adeò furentes, infirmitate retinentis ultrò accendebantur. Inferioris Germaniæ legiones diutiùs sine consulari fuêre: donec, missu Galbæ, A. Vitellius aderat, censoris Vitellii, ac ter consulis filius: id satis videbatur. In Britannico exercitu nihil irarum. Non sanè aliæ legiones, per omnes civilium bellorum motus, innocentiùs egerunt: seu quia procul, et Oceano divisæ; seu crebris expeditionibus doctæ hostem potiùs odisse. Quies et Illyrico: quanquam excitæ à Nerone legiones, dum in Italiâ cunctantur, Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur.

X. Oriens adhuc immotus. Syriam, et quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxtà famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiosè coluerat: mox attritis opibus, lubrico statu, suspectâ etiam Claudii iracundiâ, in secretum Asiæ repositus, tam propè ab exsule fuit, quàm posteà à principe. Luxuriâ, industriâ, comitate, arrogantiâ, malis bonisque artibus mixtus: nimiæ voluptates, quum vacaret: quotiens expedierat, magnæ virtutes: palam laudares, secreta malè audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis illecebris potens; et cui expeditius fuerit tradere imperium, quàm obtinere. Bellum Judaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversùs Galbam votum, aut animus. Quippe Titum filium ad venerationem cultumque ejus miserat, ut suo loco memorabimus. Occultâ lege fati, et ostentis, ac responsis, destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus.

XI. Ægyptum, copiasque quibus coerceretur, jam indè à divo Augusto, equites Romani obtinent, loco regum. Ita visum ex-

pedire, provinciam aditu difficilem, annonæ secundam, superstitione ac lasciviâ discordem et mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum, domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander, ejusdem nationis. Africa, ac legiones in eâ, interfecto Clodio Macro, contentæ qualicumque principe, post experimentum domini minoris. Duæ Mauretaniæ, Rætia, Noricum, Thracia, et quæ aliæ procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinæ, ita in favorem, aut odium, contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciæ, atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio exposita, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status, quum Ser. Galba iterùm, Titus Vinius consules, inchoavêre annum sibi ultimum, reipublicæ propè supremum.

XII. Paucis post Kalend. Januarias diebus, Pompeii Propinqui, procuratoris, è Belgicâ litteræ afferuntur: « superioris Germaniæ legiones, ruptâ sacramenti reverentiâ, imperatorem alium flagitare, et senatui ac populo Romano arbitrium eligendi permittere », quò seditio molliùs acciperetur. Maturavit ea res consilium Galbæ, jam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. Non sanè crebrior totâ civitate sermo per illos menses fuerat: primùm licentiâ, ac libidine talia loquendi, dein fessâ jam ætate Galbæ. Paucis judicium, aut reipublicæ amor: multi occultâ spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium, qui in dies quantò potentior, eodem actu invisior erat. Quippe hiantes, in magnâ fortunâ, amicorum cupiditates, ipsa Galbæ facilitas, intendebat; quum apud infirmum et credulum, minore metu, et majore præmio peccaretur.

XIII. Potentia principatûs divisa in T. Vinium consulem, et Cornelium Laconem, prætorii præfectum. Nec minor gratia Icelo, Galbæ liberto, quem annulis donatum, equestri nomine *Martianum* vocitabant. Hi discordes, et rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant, quàm alium. Neque erat Galbæ ignota Othonis ac T. Vinii amicitia, ex rumoribus nihil silentio transmittentium: quia Vinio vidua filia, cælebs Otho, gener ac socer destinabantur. Credo et reipublicæ curam subisse, frustrà à Nerone translatæ, si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriosè, adolescentiam petulanter egerat; gratus Neroni, æmulatione luxûs: eòque jam Poppæam Sabinam, principale scortum, ut apud conscium libidinum deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eâdem Poppæâ, in provinciam Lusitaniam, specie legationis,

seposuit. Otho, comiter administratâ provinciâ, primus in partes transgressus, nec segnis, et, donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis statim conceptam, acriùs in dies rapiebat: faventibus plerisque militum; pronâ in eum aulâ Neronis, ut similem.

XIV. Sed Galba, post nuntios Germanicæ seditionis, quanquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius, quònam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit. Adhibitoque, super Vinium, ac Laconem, Mario Celso, consule designato, ac Ducennio Gemino, præfecto urbis, pauca præfatus « de suâ senectute, Pisonem Licinianum arcessi » jubet: seu propriâ electione, sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante, cui, apud Rubellium Plautum, exercita cum Pisone amicitia: sed callidè ut ignotum fovebat, et prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat. Piso, M. Crasso et Scriboniâ genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et æstimatione rectâ severus, deteriùs interpretantibus tristior habebatur: ea pars morum ejus, quò suspectior sollicitis, adoptanti placebat.

XV. Igitur Galba, apprehensâ Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: « Si te privatus, lege curiatâ, apud pontifices, ut moris est, adoptarem; et mihi egregium erat tunc Pompeii et M. Crassi subolem in penates meos adscissere, et tibi insigne Sulpiciæ ac Lutatiæ decora nobilitati tuæ adjecisse. Nunc me, deorum hominumque consensu ad imperium vocatum, præclara indoles tua, et amor patriæ impulit, ut principatum, de quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremò Tiberium Neronem privignum, in proximos sibi fastigio collocavit. Sed Augustus in domo successorem quæsivit: ego in republicâ, non quia propinquos, aut socios belli non habeam; sed neque ipse imperium ambitione accepi, et judicii mei documentum sint, non meæ tantùm necessitudines, quas tibi postposui, sed et tuæ. Est tibi frater, pari nobilitate, natu major, dignus hac fortunâ, nisi tu potior esses. Ea ætas tua, quæ cupiditates adolescentiæ jam effugerit: ea vita, in quâ nihil præteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantùm adversam tulisti. Secundæ res acrioribus stimulis animos explorant: quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eâdem constantiâ retinebis; sed alii per obsequium imminuent. Irrumpet adulatio, blanditiæ, pessimum veri affectûs venenum, sua cuique utilitas. Etiam ego, ac tu, simplicissimè inter nos hodie loquimur; ceteri libentiùs cum for-

tunâ nostrâ, quàm nobiscum. Nam suadere principi quod oporteat, multi laboris : assentatio erga principem quemcumque sine affectu peragitur.

XVI. » Si immensum imperii corpus stare ac librari sine rectore posset, dignus eram, à quo respublica inciperet. Nunc eò necessitatis jam pridem ventum est, ut nec mea senectus conferre plus populo Romano possit, quàm bonum successorem, nec tua plus juventa, quàm bonum principem. Sub Tiberio, et Caio, et Claudio, unius familiæ quasi hereditas fuimus : loco libertatis erit, quòd eligi cœpimus. Et finitâ Juliorum Claudiorùmque domo, optimum quemque adoptio inveniet. Nam generari et nasci à principibus fortuitum, nec ultrà æstimatur : adoptandi judicium integrum : et si velis eligere, consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem longâ Cæsarum serie tumentem, non Vindex cum inermi provinciâ, aut ego cum unâ legione, sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis depulêre : neque erat adhuc damnati principis exemplum. Nos bello, et ab æstimantibus adsciti, cum invidiâ, quamvis egregii, erimus. Ne tamen territus fueris, si duæ legiones, in hoc concussi orbis motu, nondum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi : et auditâ adoptione, desinam videri senex, quod nunc mihi unum objicitur. Nero à pessimo quoque semper desiderabitur : mihi ac tibi providendum est, ne etiam à bonis desideretur. Monere diutiùs, neque temporis hujus; et impletum est omne consilium, si te benè elegi. Utilissimus quidem, ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris. Neque enim hîc, ut in ceteris gentibus, quæ regnantur, certa dominorum domus, et ceteri servi : sed imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt, nec totam libertatem ». Et Galba quidem, hæc ac talia, tanquam principem faceret; ceteri tanquam cum facto loquebantur.

XVII. Pisonem ferunt statim intuentibus, et mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati, aut exsultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem imperatoremque reverens, de se moderatus : nihil in vultu habituque mutatum : quasi imperare posset magis, quàm vellet. Consultatum indè, « pro rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. Iri in castra » placuit : « honorificum id militibus fore, quorum favorem, ut largitione et ambitu malè adquiri, ita per bonas artes haud spernendum ». Circumsteterat interim palatium publica exspectatio, magni secreti impatiens, et malè coercitam famam supprimentes augebant.

XVIII. Quartum Idus Januarias, fœdum imbribus diem, tonitrua, et fulgura, et cœlestes minæ ultra solitum turbaverant. Observatum id antiquitùs comitiis dirimendis, non terruit Galbam

quominus in castra pergeret, contemptorem talium, ut fortuitorum; seu quæ fato manent, quamvis significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, imperatoriâ brevitate, adoptari à se Pisonem, more divi Augusti, et exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiat: ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro adseverat, «quartam et duodevicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces errâsse, et brevi in officio fore». Nec ullum orationi aut lenocinium addit, aut pretium. Tribuni tamen, centurionesque, et proximi militum, grata auditu respondent: per ceteros mœstitia ac silentium, tanquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem, bello perdidissent. Constat, potuisse conciliari animos quantulâcumque parci senis liberalitate: nocuit antiquus rigor, et nimia severitas, cui jam pares non sumus.

XIX. Inde apud senatum non comptior Galbæ, non longior, quàm apud militem sermo. Pisonis comis oratio: et patrum favor aderat: multi voluntate; effusiùs, qui noluerant; mediè, at plurimi, obvio obsequio privatas spes agitantes, sine publicâ curâ. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem et cædem fuit) dictum à Pisone in publico, factumve. Crebrioribus in dies Germanicæ defectionis nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, quum tristia sunt, censuerant patres, mittendos ad Germanicum exercitum legatos: agitatum secretò, num et Piso proficisceretur; majore prætextu: illi auctoritatem senatûs, hic dignationem Cæsaris laturus. Placebat et Laconem, prætorii præfectum, simul mitti. Is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbæ permiserat) fœdâ inconstantiâ nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes impulerat.

XX. Proxima pecuniæ cura: et cuncta scrutantibus justissimum visum est, indè repeti, ubi inopiæ causa erat. Bis et vicies millies sestertium donationibus Nero effuderat. Appellari singulos jussit, decumâ parte liberalitatis apud quemque eorum relictâ. At illis vix decumæ super portiones erant: iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant; quum rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut fœnus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni triginta equites Romani præpositi; novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta, et sector: et inquieta urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quòd tam pauperes forent, quibus donasset Nero, quàm quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni, è prætorio Antonius Taurus, et Antonius Naso: ex urbanis cohortibus Æmilius Pacensis: è vigiliis Julius Fronto. Nec remedium in ceteros

fuit, sed metùs initium; tanquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

XXI. Interea Othonem,cui compositis rèbus nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant: luxuria etiam principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat et metum, quò magis concupisceret. « Prægravem se Neroni fuisse: nec Lusitaniam rursùs et alterius exsilii honorem exspectandum: suspectum semper invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id sibi apud senem principem: magis nociturum apud juvenem, ingenio trucem, et longo exsilio efferatum. Occidi Othonem posse: proindè agendum audendumque, dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis conatibus transitus rerum: nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, quàm temeritas. Mortem omnibus ex naturâ æqualem, oblivione apud posteros, vel gloriâ distingui. Ac si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse, meritò perire».

XXII. Non erat Othonis mollis, et corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque corruptiùs quàm in privatâ domo, habiti, aulam Neronis, et luxus, adulteria, matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena exprobrabant: urgentibus etiam mathematicis, dum « novos motus, et clarum Othoni annum, observatione siderum», adfirmant: genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostrâ et vetabitur semper, et retinebitur. Multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant: è quibus Ptolemæus, Othoni in Hispaniâ, comes, quum « superfuturum eum Neroni» promisisset, postquam ex eventu fides, conjecturâ jam et rumore, senium Galbæ, et juventam Othonis computantium, persuaserat « fore, ut in imperium adscisceretur». Sed Otho, tanquam peritiâ, et monitu fatorum prædicta, accipiebat, cupidine ingenii humani, libentiùs obscura credendi, Nec deerat Ptolemæus, jam et sceleris instinctor, ad quod facillimè ab ejusmodi voto transitur.

XXIII. Sed sceleris cogitatio, incertum an repens: studia militum jam pridem, spe successionis, aut paratu facinoris, affectaverat: in itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac, memoriâ Neroniani comitatûs, *contubernales* appellando: alios agnoscere, quosdam requirere, et pecuniâ, aut gratiâ juvare: inserendo sæpiùs querelas, et ambiguos de Galbâ sermones, quæque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrociùs accipiebantur, quum Campaniæ lacus, et Achaiæ urbes classibus

adire soliti, Pirenæum et Alpes, et immensa viarum spatia, ægri sub armis eniterentur.

XXIV. Flagrantibus jam militum animis, velut faces addiderat Mævius Pudens, è proximis Tigellini: is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, et in novas cupiditates præcipitem alliciendo, eò paulatìm progressus est, ut, per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti, excubias agenti, viritim centenos nummos divideret: quam velut publicam largitionem Otho, secretioribus apud singulos præmiis, intendebat: adeò animosus corruptor, ut Cocceio Proculo, speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum, suâ pecuniâ emptum, dono dederit: per socordiam præfecti, quem nota pariter et occulta fallebant.

XXV. Sed tum è libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, à quo Barbium Proculum, tesserarium speculatorum, et Veturium, optionem eorumdem, perductos, postquam vario sermone callidos, audacesque cognovit, pretio et promissis onerat, datâ pecuniâ ad pertentandos plurium animos. Suscepêre duo manipulares imperium populi Romani transferendum, et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti, suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant: primores militum, «per beneficia Nymphidii ut suspectos»; vulgus et ceteros, irâ et desperatione «dilati totiens donativi»: erant quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiæ accenderet: in commune omnes metu mutandæ militiæ exterrebantur.

XXVI. Infecit ea tabes legionum quoque, et auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat «labare Germanici exercitûs fidem». Adeòque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero Iduum die, redeuntem à cœnâ Othonem rapturi fuerint, ni incerta noctis, et totâ urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum, timuissent: non reipublicæ curâ, quam fœdare principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici, vel Germanici exercitûs militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa: quædam apud Galbæ aures præfectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique, quamvis egregii, quod non ipse afferret, inimicus, et adversùs peritos pervicax.

XXVII. Octavo decimo Kalend. Febr., sacrificanti pro æde Apollinis Galbæ, haruspex Umbricius «tristia exta, et instantes insidias, ac domesticum hostem» prædicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat), idque, ut lætum è contrario, et suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multò pòst libertus

Onomastus nuntiat, «exspectari eum ab architecto, et redemptoribus» : quæ significatio coeuntium jam militum, et paratæ conjurationis convenerat. Otho, «causam digressûs», requirentibus, quum, «emi sibi prædia, vetustate suspectâ, eoque priùs exploranda» finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum, in Velabrum, indè ad Milliarium aureum, sub ædem Saturni, pergit. Ibi tres et viginti speculatores consalutatum *imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum, et sellæ festinanter impositum, strictis mucronibus rapiunt. Totidem fermè milites in itinere aggregantur, alii conscientiâ, plerique miraculo; pars clamore et gladiis, pars silentio, animum ex eventu sumpturi.

XXVIII. Stationem in castris agebat Julius Martialis tribunus. Is, magnitudine subiti sceleris, an corrupta latiùs castra, ac, si contrà tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque suspicionem conscientiæ. Anteposuêre ceteri quoque tribuni, centurionesque, præsentia dubiis, et honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

XXIX. Ignarus interim Galba, et sacris intentus, fatigabat alieni jam imperii deos: quum affertur rumor, «rapi in castra, incertum quem senatorem; mox Othonem esse, qui raperetur» : simul ex totâ urbe, ut quisque obvius fuerat; alii formidinem augentes quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit, «pertentari animum cohortis, quæ in palatio stationem agebat; nec per ipsum Galbam, cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur». Piso pro gradibus domûs vocatos, in hunc modum adlocutus est: «Sextus dies agitur, commilitones, ex quo, ignarus futuri, et sive optandum hoc nomen, sive timendum erat, Cæsar adscitus sum : quo domûs nostræ, aut reipublicæ fato, in vestrâ manu positum est; non quia, meò nomine, tristiorem casum paveam, ut qui adversas res expertus, quum maximè discam, ne secundas quidem minùs discriminis habere : patris, et senatûs, et ipsius imperii vicem dolèo, si nobis aut perire hodie necesse est, aut, quòd æque apud bonos, miserum est, occidere. Solatium proximi motûs habebamus, incruentam urbem, et res sine discordiâ translatas. Provisum adoptione videbatur, ut ne post Galbam quidem bello locus esset.

XXX. » Nihil arrogabo mihi nobilitatis, aut modestiæ : neque enim relatu virtutum, in comparatione Othonis, opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, evertêre imperium, etiam quum amicum imperatoris ageret. Habitune et incessu, an illo muliebri ornatu, mereretur imperium? Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc et comissationes, et feminarum cœtus, volvit animo : hæc prin-

cipatûs præmia putat; quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Nemo enim unquam imperium, flagitio quæsitum, bonis artibus exercuit. Galbam consensus generis humani, me Galba, consentientibus vobis, Cæsarem dixit. Si respublica et senatus, et populus, vana nomina sunt: vestrâ, commilitones, interest, ne imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio adversùm duces suos audita est aliquando: vestra fides famaque, illæsa ad hunc diem mansit: et Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. Minùs triginta transfugæ, et desertores, quos centurionem, aut tribunum, sibi eligentes nemo ferret, imperium assignabunt? Admittitis exemplum? et quiescendo commune crimen facitis? Transcendet hæc licentia in provincias: et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. Nec est plus, quod pro cæde principis, quàm quod innocentibus datur: sed perinde à nobis donativum ob fidem, quàm ab aliis pro facinore accipietis.»

XXXI. Dilapsis speculatoribus, cetera cohors non adspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, fortè magis, et nonnullo adhuc consilio, parat signa, quod posteà creditum est, insidiis et simulatione. Missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitûs, Vipsania in porticu tendentes. Præceptum Amulio Sereno, et Domitio Sabino, primipilaribus, «ut Germanicos milites è Libertatis atrio arcesserent». Legioni classicæ diffidebatur, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in castra prætorianorum tribuni Cetrius Severus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus, si incipiens adhuc, et necdum adulta seditio, melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium et Cetrium milites adorti minis, Longinum manibus coercent, exarmantque; quia, non ordine militiæ, sed è Galbæ amicis, fidus principi suo, et desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, prætorianis adjungitur. Illyrici exercitûs electi Celsum ingestis pilis proturbant. Germanica vexilla diù nutavêre, invalidis adhuc corporibus, et placatis animis, quòd eos à Nerone Alexandriam præmissos, atque indè rursùs longâ navigatione ægros, impensiore curâ Galba refovebat.

XXXII. Universa jam plebs palatium implebat, mixtis servitiis et dissono clamore, «cædem Othonis et conjuratorum exitium» poscentium, ut si in circo, ac theatro, ludicrum aliquod postularent: neque illis judicium, aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more quemcumque principem adulandi, licentiâ acclamationum, et studiis inanibus. Interim Galbam duæ sententiæ distinebant. Titus Vinius «manendum intra domum, opponenda servitia, firmandos aditus, non eundum ad iratos» censebat: «daret malorum pœnitentiæ, daret bonorum consensui spatium: scelera impetu, bona consi-

lia morâ valescere. Denique eundi ultrò, si ratio sit, eamdem mox facultatem : regressus, si pœniteat, in alienâ potestate».

XXXIII. «Festinandum» ceteris videbatur, «antequam cresceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione nunc, et segnitiâ terentium tempus, imitari principem discat. Non exspectandum, ut compositis castris, forum invadat, et prospectante Galbâ, Capitolium adeat : dum egregius imperator, cum fortibus amicis, januâ, ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirùm toleraturus. Et præclarum in servis auxilium ! si consensus tantæ multitudinis, et, quæ plurimum valet, prima indignatio elanguescat. Proindè intuta, quæ indecora : vel, si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum». Repugnantem huic sententiæ Vinium, Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertinaciâ, in publicum exitium.

XXXIV. Nec diutius Galba cunctatus speciosiora suadentibus accessit. Præmissus tamen in castra Piso, ut juvenis magno nomine, recenti favore, et infensus T. Vinio ; seu quia erat, seu quia irati ita volebant : et faciliùs de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, «occisum in castris Othonem», vagus primùm, et incertus rumor, mox, ut in magnis mendaciis, «interfuisse se quidam et vidisse» adfirmabant, credulâ famâ, inter gaudentes, et incuriosos. Multi arbitrabantur, compositum, auctumque rumorem, mixtis jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam, læta falsò vulgaverint.

XXXV. Tum verò non populus tantùm, et imperita plebs in plausus, et immodica studia, sed equitum plerique ac senatorum, posito metu incauti, refractis palatii foribus, ruere intus, ac se Galbæ ostentare, «præreptam sibi ultionem» querentes. Ignavissimus quisque, et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguæ feroces : nemo scire, et omnes adfirmare ; donec inopiâ veri, et consensu errantium victus, sumpto thorace Galba, irruenti turbæ, neque ætate, neque corpore sistens, sellâ levaretur. Obvius in palatio Julius Atticus, speculator, cruentum gladium ostentans, «occisum à se Othonem» exclamavit : et Galba, «Commilito», inquit, «quis jussit»? insigni animo ad coercendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversùs blandientes incorruptus.

XXXVI. Haud dubiæ jam in castris omnium mentes ; tantusque ardor, ut non contenti agmine et corporibus, in suggestu, in quo paulò antè aurea Galbæ statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis, aut centurionibus, adeundi locus : gregarius miles *caveri* insuper *præpositos* jube-

bat. Strepere cuncta clamoribus, et tumultu, et exhortatione mutuâ, non, tanquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed ut quemque adfluentium militum adspexerant, prensare manibus, complecti armis, collocare juxtà, præire sacramentum, modò imperatorem militibus, modò imperatori milites commendare. Nec deerat Otho, protendens manus, adorare vulgum, jacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Postquam universa classicorum legio sacramentum ejus accepit, fidens viribus, et quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita cœpit.

XXXVII. « Quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum : quia nec privatum me vocare sustineo, princeps à vobis nominatus; nec principem, alio imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur, imperatorem populi Romani in castris, an hostem habeatis. Auditisne, ut pœna mea, et supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi unà, posse. Et, cujus lenitatis est Galba, jam fortasse promisit : ut qui, nullo exposcente, tot millia innocentissimorum militum trucidaverit. Horror animum subit, quotiens recordor feralem introitum, et hanc solam Galbæ victoriam, quum in oculis urbis decumari deditos juberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspiciis urbem ingressus, quam gloriam ad principatum attulit, nisi occisi Obultronii Sabini, et Cornelii Marcelli in Hispaniâ, Betui Chilonis in Galliâ, Fonteii Capitonis in Germaniâ, Clodii Macri in Africâ, Cingonii in viâ, Turpiliani in urbe, Nymphidii in castris? Quæ usquam provincia, quæ castra sunt, nisi cruenta et maculata? aut, ut ipse prædicat, emendata et correcta? Nam quæ alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis nominibus, severitatem pro sævitiâ, parcimoniam pro avaritiâ, supplicia et contumelias vestras, disciplinam appellat. Septem à Neronis fine menses sunt, et jam plus rapuit Icelus, quàm quòd Polycleti, et Vatinii, et Elii, paraverunt. Minore avaritiâ ac licentiâ grassatus esset T. Vinius, si ipse imperasset: nunc et subjectos nos habuit tanquam suos; et viles, ut alienos. Una illa domus sufficit donativo, quod vobis nunquam datur, et quotidie exprobratur.

XXXVIII. » Ac ne qua saltem in successore Galbæ spes esset, arcessit ab exsilio, quem tristitiâ et avaritiâ suî simillimum judicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate, etiam deos infaustam adoptionem adversantes. Idem senatûs, idem populi Romani animus est. Vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, et sine quibus, quamvis egregia, invalida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum voco : omnium militum arma nobiscum sunt. Nec una cohors togata defendit nunc

Galbam, sed detinet. Quum vos adspexerit, quum signum meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimùm imputet. Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari, nisi peractum». Aperire deinde armamentarium jussit. Rapta statim arma sine more et ordine militiæ, ut prætorianus, aut legionarius insignibus suis distingueretur : miscentur auxiliaribus, galeis scutisque. Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator : et præcipuum pessimorum incitamentum, quòd boni mœrebant.

XXXIX. Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, et vocibus in urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam, et foro appropinquantem, adsecutus erat : jam Marius Celsus haud læta retulerat : quum alii, «in palatium redire, *alii* Capitolium petere, *plerique* rostra occupanda» censerent, plures tantùm sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitâsse Laco, ignaro Galbâ, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut pœna ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum, vel odio. Hæsitationem attulit tempus ac locus, quia initio cædis orto, difficilis modus : et turbavêre consilium trepidi nuntii, ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis, qui primò alacres fidem atque animum ostentaverant.

XL. Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu; completis undique basilicis ac templis, lugubri prospectu : neque populi aut plebis ulla vox; sed attoniti vultus, et conversæ ad omnia aures : non tumultus, non quies : quale magni metûs, et magnæ iræ silentium est. Othoni tamen «armari plebem» nuntiabatur. «Ire præcipites, et occupare pericula» jubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen, aut Pacorum, avito Arsacidarùm solio depulsuri, ac non imperatorem suum, inermem et senem, trucidare pergerent, disjectâ plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis, forum irrumpunt : nec illos Capitolii adspectus, et imminentium templorum religio, et priores et futuri principes terruêre, quominus facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit.

XLI. Viso cominus armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis «(Atilium Vergilionem fuisse» tradunt) dereptam Galbæ imaginem solo adflixit. Eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fugâ populi forum, destricta adversus dubitantes tela. Juxta Curtii lacum, trepidatione ferentium Galba projectus è sellâ, ac provolutus est. Extremam ejus vocem, ut cuique odium, aut admiratio fuit, variè prodidêre. Alii, suppliciter interrogâsse, «quid mali meruisset? paucos dies exsolvendo donativo» deprecatum : plures, obtulisse ultro percus-

soribus jugulum, «agerent ac ferirent si ita è republicâ videretur». Non interfuit occidentium quid diceret. De percussore non satis constat: quidam «Terentium evocatum, *alii* Lecanium»: crebrior fama tradidit «Camurium quintæ decimæ legionis militem, impresso gladio, jugulum ejus hausisse». Ceteri crura brachiaque (nam pectus tegebatur) fœdè laniavêre: pleraque vulnera, feritate et sævitiâ, trunco jam corpori adjecta.

XLII. Titum inde Vinium invasêre: de quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem ejus instans metus, an proclamaverit, «non esse ab Othone mandatum, ut occideretur». Quod seu finxit formidine, seu conscientiâ conjurationis confessus est: huc potiùs ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cujus causa erat. Ante ædem divi Julii jacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Julio Caro, legionario milite, in utrumque latus transverberatus.

XLIII. Insignem illâ die virum Sempronium Densum ætas nostra vidit. Centurio is prætoriæ cohortis, à Galbâ custodiæ Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis, et scelus exprobrans, ac modò manu, modò voce, vertendo in se percussores, quanquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in ædem Vestæ pervasit, exceptusque misericordiâ publici-servi, et contubernio ejus abditus, non religione, nec cærimoniis, sed latebrâ imminens exitium differebat: quum advenêre, missu Othonis, nominatim in cædem ejus ardentes, Sulpicius Florus, è Britannicis cohortibus, nuper à Galbâ civitate donatus, et Statius Murcus, speculator: à quibus protractus Piso, in foribus templi trucidatur.

XLIV. Nullam cædem Otho majore lætitiâ excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrâsse dicitur: seu tum primùm levata omni sollicitudine mens, vacare gaudio cœperat: seu recordatio majestatis in Galbâ, amicitiæ in T. Vinio, quamvis immitem animum imagine tristi confuderat: Pisonis, ut inimici et æmuli, cæde lætari, jus fasque credebat. Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, juxta aquilam legionis: certatim ostentantibus cruentas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui verè, qui falsò, ut pulchrum et memorabile facinus, jactabant. Plures quàm centum et viginti libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem illâ die operam, Vitellius posteà invenit: omnesque conquiri et interfici jussit; non honore Galbæ, sed tradito principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultionem.

XLV. Alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum: quantòque magis falsa erant, quæ fiebant, tantò plura facere. Nec adspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum

voce vultuque temperans. Marium Celsum, consulem designatum, et Galbæ usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, industriæ ejus innocentiæque, quasi malis artibus, infensi. Cædis et prædarum initium, et optimo cuique perniciem quæri apparebat : sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus ; jubere jam poterat. Ita simulatione iræ, *vinciri* jussum, et « majores pœnas daturum » adfirmans, præsenti exitio subtraxit. Omnia deindè arbitrio militum acta.

XLVI. Prætorii præfectos sibi ipsi legêre : Plotium Firmum è manipularibus quondam, tum vigilibus præpositum, et incolumi adhuc Galbâ partes Othonis secutum : adjungitur Licinius Proculus, intimâ familiaritate Othonis, suspectus consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum præfecêre, judicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat : plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, « ut vacationes, præstari centurionibus solitæ, remitterentur ». Namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret ; neque modum oneris quisquam, neque genus quæstûs pensi habebat : per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisquè miles, labore ac sævitiâ fatigari ; donec vacationem emeret : ubi sumptibus exhaustus, socordiâ insuper elanguerat, inops pro locuplete, et iners pro strenuo, in manipulum redibat : ac rursùs, alius atque alius, eâdem egestate ac licentiâ corrupti, ad seditiones et discordias, et ad extremum, bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione, centurionum animos averteret, « fiscum suum vacationes annuas exsoluturum » promisit : rem haud dubiè utilem, et à bonis posteà principibus perpetuitate disciplinæ firmatam. Laco præfectus, tanquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad cædem ejus Otho præmiserat, confossus. In Martianum Icelum, ut in libertum, palàm animadversum.

XLVII. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit lætitia. Vocat senatum prætor urbanus : certant adulationibus ceteri magistratus. Accurrunt patres : decernitur Othoni « tribunitia potestas, et nomen Augusti, et omnes principum honores », annitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quæ promiscuè jacta, hæsisse animo ejus nemo sensit : omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium, in Capitolium, atque indè in palatium vectus, « concedi corpora sepulturæ, cremarique » permisit. Pisonem Verania uxor, ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia composuêre, quæsitis redemptisque capitibus, quæ venalia interfectores servaverant.

XLVIII. Piso unum et tricesimum ætatis annum explebat, famâ meliore, quàm fortunâ. Fratres ejus magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diù exsul, quatriduo Cæsar, properatâ adoptione ad hoc tantùm majori fratri prælatus est, ut prior occideretur. T. Vinius quinquaginta septem annos variis moribus egit. Pater illi è prætoriâ familiâ, maternus avus è proscriptis. Primâ militiâ infamis, legatum Calvisium Sabinum habuerat: cujus uxor, malâ cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, quum vigilias et cetera militiæ munia eâdem lasciviâ temerâsset, in ipsis principiis stuprum ausa, et criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. Igitu jussu C. Cæsaris oneratus catenis, mox mutatione temporum dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post præturam præpositus, probatusque: servili deinceps probro respersus est, tanquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus: et Claudius posterâ die soli omnium Vinio fictilibus ministrari jussit. Sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severè integrèque rexit: mox Galbæ amicitiâ in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, et prout animum intendisset, pravus aut industrius, eâdem vi. Testamentum T. Vinii, magnitudine opum, irritum. Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit.

XLIX. Galbæ corpus diù neglectum, et licentiâ tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argius, è prioribus servis, humili sepulturâ in privatis ejus hortis contexit. Caput, per lixas calonesque suffixum laceratumque, ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis, punitus à Galbâ fuerat) posterâ demum die repertum, et cremato jam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba, tribus et septuaginta annis, quinque principes prosperâ fortunâ emensus, et alieno imperio felicior, quàm suo. Vetus in familiâ nobilitas, magnæ opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia, quàm cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens; si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, et metus temporum obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit. Proconsule Africam moderatè; jam senior, citeriorem Hispaniam pari justitiâ continuit: major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii; nisi imperâsset.

L. Trepidam urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper « de Vitellio » nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, ut tantùm superioris Germaniæ exercitum descivisse crederetur. Tum « duos,

omnium mortalium impudicitiâ, ignaviâ, luxuriâ deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos », non senatus modò et eques, quîs aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. Nec jam recentia sævæ pacis exempla, sed repetitâ bellorum civilium memoriâ, « captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiæ, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Philippos, et Perusiam ac Mutinam », nota publicarum cladium nomina, loquebantur. « Propè eversum orbem, etiam quum de principatu inter bonos certaretur : sed mansisse C. Julio, mansisse Cæsare Augusto victore, imperium : mansuram fuisse sub Pompeio Brutoque rempublicam. Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros ? Utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter duos, quorum bello solùm id scires, deteriorem fore, qui vicisset ». Erant, qui Vespasianum, et arma Orientis augurarentur : et, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud, atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama : solusque omnium antè se principum in melius mutatus est.

LI. Nunc initia causasque motûs Vitelliani expediam. Cæso cum omnibus copiis Julio Vindice, ferox prædâ gloriâque exercitus, ut cui, sine labore ac periculo, ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem et aciem, præmia quàm stipendia malebat : diùque infructuosam et asperam militiam toleraverat, ingenio loci cœlique, et severitate disciplinæ; quam in pace inexorabilem, discordiæ civium resolvunt, paratis utrimque corruptoribus, et perfidiâ impunitâ. Viri, arma, equi, ad usum, et ad decus, supererant. Sed ante bellum, centurias tantùm suas turmasque noverant : exercitus finibus provinciarum discernebantur : tùm adversùs Vindicem contractæ legiones, seque et Gallias expertæ, quærere rursùs arma, novasque discordias, nec *socios*, ut olim, sed *hostes*, et *victos* vocabant. Nec deerat pars Galliarum, quæ Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversùs *Galbianos* : hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Æduisque, ac deindè, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus Penatium hauserunt animo : super avaritiam et arrogantiam, præcipua validiorum vitia, contumaciâ Gallorum irritati, qui « remissam sibi à Galbâ quartam tributorum partem, et publicè donatos, in ignominiam exercitûs » jactabant. Accessit callidè vulgatum, temerè creditum, « decumari legiones, et promptissimum quemque centurionum dimitti » : undique atroces nuntii, sinistra ex urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, et, pertinaci pro Nerone fide, fecunda rumoribus. Sed plurima ad

fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, et ubi vires suas respexerant, securitate.

LII. Sub ipsas superioris anni Kalendas Decembres Aulus Vitellius inferiorem Germaniam ingressus, hibernia legionum cum curâ adierat : redditi plerisque ordines, remissa ignominia, allevatæ notæ : plura ambitione, quædam judicio : in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis, adimendis assignandisve militiæ ordinibus, integrè mutaverat. Nec consularis legati mensurâ, sed in majus omnia accipiebantur. Et Vitellius apud severos humilis. Ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quòd sine modo, sine judicio, donaret sua, largiretur aliena : simul aviditate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali et strenui. Sed profusâ cupidine, et insigni temeritate legati legionum, Allienus Cæcina, et Fabius Valens : è quibus Valens, infensus Galbæ, tanquam detectam à se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingratè tulisset, instigare Vitellium, «ardorem militum» ostentans. «Ipsum celebri ubique famâ : nullam in Flacco Hordeonio moram : affore Britanniam : secutura Germanorum auxilia : malè fidas provincias, precarium seni imperium, et brevi transiturum : panderet modò sinum, et venienti fortunæ occurreret. Meritò dubitâsse Verginium, equestri familiâ, ignoto patre : imparem, si recepisset imperium ; tutum, si recusâsset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium Cæsaris, et imponere jampridem imperatoris dignationem, et auferre privati securitatem». Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quàm ut speraret.

LIII. At in superiore Germaniâ, Cæcina decorâ juventâ, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone, erecto incessu, studia militum illexerat. Hunc juvenem Galba, quæstorem in Bæticâ, impigrè in partes suas transgressum, legioni præposuit : mox compertum publicam pecuniam avertisse, ut peculatorem flagitari jussit. Cæcina ægrè passus, miscere cuncta, et privata vulnera reipublicæ malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiæ, quòd et bello adversus Vindicem universus adfuerat, nec nisi occiso Nerone translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propiùs miscentur. Unde seditiosa colloquia, et inter paganos corruptior miles, et in Verginium favor, cuicumque alii profuturus.

LIV. Miserat civitas Lingonum, vetere instituto, dona legio-

nibus, dextras, hospitii insigne. Legati eorum, in squalorem mœstitiamque compositi, per principia, per contubernia, modò «suas injurias», modò «civitatum vicinarum præmia», et ubi pronis militum auribus accipiebantur, «ipsius exercitûs pericula et contumelias» conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, quum Hordeonius Flaccus «abire legatos», utque occultior digressus esset, «nocte castris excedere» jubet. Inde atrox rumor, adfirmantibus plerisque «interfectos, ac nisi ipsi consulerent, fore, ut acerrimi militum et præsentia conquesti, per tenebras, et inscitiam ceterorum occiderentur». Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. Adsciscitur auxiliorum miles, primò suspectus, tanquam, circumdatis, cohortibus alisque; impetus in legiones pararetur, mox eadem acriùs volvens; faciliore inter malos consensu ad bellum, quàm in pace ad concordiam.

LV. Inferioris tamen Germaniæ legiones solenni Kalendarum Januarium sacramento pro Galbâ adactæ, multâ cunctatione, et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio proximi cujusque audaciam exspectantes: insitâ mortalibus naturâ, properè sequi, quæ piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani quintanique turbidi adeò, ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil ultrà fremitum et minas ausæ, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu, quarta ac duodevicesima legiones iisdem hibernis tendentes, ipso Kalendarum Januarium die, dirumpunt imagines Galbæ: quarta legio promptiùs, duodevicesima cunctanter, mox consensu. Ac ne reverentiam imperii exsuere viderentur, senatûs populique Romani oblitterata jam nomina sacramento advocabant: nullo legatorum tribunorumve pro Galbâ nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabiliùs turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu locutus: neque enim erat adhuc, cui imputaretur.

LVI. Spectator flagitii Hordeonius Flaccus, consularis legatus, aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus, et socordiâ innocens. Quatuor centuriones duodevicesimæ legionis, Nonius receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, quum protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti, vinctique. Nec cuiquam ultrà fides, aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus accidit, undè plures erant, omnes fuêre. Nocte, quæ Kalendas Januarias secuta est, in coloniam Agrippinensem aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, «quartam et duodevicesimam legiones, projectis Galbæ imaginibus, in senatûs et populi Romani verba jurâsse». Id sacramentum inane visum: «occupari nutantem fortunam, et offerri principem»

placuit. Missi à Vitellio ad legiones legatosque, qui «descivisse à Galbâ superiorem exercitum» nuntiarent: «proinde aut bellandum adversus desciscentes, aut si concordia et pax placeat, faciendum imperatorem: et minore discrimine sumi principem, quàm quæri».

LVII. Proxima legionis primæ hiberna erant, et promptissimus è legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis, auxiliariorumque ingressus, *imperatorem* Vitellium consalutavit. Secutæ ingenti certamine ejusdem provinciæ legiones: et superior exercitus, speciosis senatûs populique Romani nominibus relictis, tertio Nonas Januarias Vitellio accessit: scires illum priore biduo non penes rempublicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones æquabant, «auxilia, equos, arma, pecunias» offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modò coloniarum aut castrorum, quibus præsentia ex adfluenti, et partâ victoriâ magnæ spes; sed manipuli quoque, et gregarius miles, viatica sua, et balteos, phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant, instinctu, et impetu, et avaritiâ.

LVIII. Igitur laudatâ militum alacritate, Vitellius ministeria principatûs, per libertos agi solita, in equites Romanos disponit. Vacationes centurionibus ex fisco numerat. Sævitiam militum, plerosque ad pœnam exposcentium, sæpiùs approbat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus, procurator Belgicæ, statim interfectus. Julium Burdonem, Germanicæ classis præfectum, astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitûs, tanquam crimen, ac mox insidias, Fonteio Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: et apud sævientes occidere palàm, ignoscere non nisi fallendo licebat. Ita in custodiâ habitus: et post victoriam demùm, stratis jam militum odiis, dimissus est. Interim, ut piaculum, objicitur centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eòque et postulantibus manifestior, et punienti vilior fuit.

LIX. Julius deinde Civilis periculo exemptus, præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartædecimæ legionis auxilia, tum discordiâ temporum à legione digressæ, prout inclinâssent, grande momentum sociæ aut adversæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus suprà retulimus, occidi jussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. Accessère partibus Valerius Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius generum adscivit: et Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, cum Italicâ legione, et alâ

Taurinâ, Lugduni tendentibus. Nec in Ræticis copiis mora, quominùs statim adjungerentur. Ne in Britanniâ quidem dubitatum.

LX. Præerat Trebellius Maximus, per avaritiam ac sordes contemptus exercitui invisusque. Accendebat odium ejus Roscius Cœlius, legatus vicesimæ legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrociùs proruperat. Trebellius « seditionem, et confusum ordinem disciplinæ *Cœlio*; spoliatas et inopes legiones Cœlius Trebellio objectabat : quum interim, fœdis legatorum certaminibus modestia exercitûs corrupta, eòque discordiæ ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et aggregantibus se Cœlio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit : quies provinciæ, quanquam remoto consulari, mansit : rexêre legati legionum, pares jure, Cœlius audendo potentior.

LXI. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens « allicere, vel si abnuerent, vastare Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam irrumpere : *Cæcina* propiore transitu, Peninis jugis degredi » jussus. Valenti inferioris exercitûs electi cum aquilâ quintæ legionis, et cohortibus alisque, ad quadraginta millia armatorum data : triginta millia Cæcina è superiore Germaniâ ducebat, quorum robur legio una et vicesima fuit : addita utrique Germanorum auxilia, è quibus vitellius suas quoque copias supplevit, totâ mole belli secuturus.

LXII. Mira inter exercitum imperatoremque diversitas. Instare miles, arma poscere, « dum Galliæ trepideut, dum Hispaniæ cunctentur : non obstare hiemem, neque ignavæ pacis moras : invadendam Italiam, occupandam urbem : nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis, quàm consulto opus esset ». Torpebat Vitellius, et fortunam principatûs inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus, et saginâ gravis; quum tamen ardor et vis militum ultrò ducis munia implebat, ut si adesset imperator, et strenuis, vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique « signum profectionis » exposcunt : nomine *Germanici* Vitellio statim addito : *Cæsarem* se appellari etiam victor prohibuit. Lætum augurium Fabio Valenti, exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ, prævolavit : longumque per spatium, is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ et prosperæ rei omen acciperetur.

LXIII. Et Treveros quidem ut socios securi adière : Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quanquam omni comitate exceptos, subitus pavor exterruit, raptis derepentè armis, ad cæ-

dem innoxiæ civitatis; non ob prædam, aut spoliandi cupidine, sed furore et rabie, et causis incertis, eòque difficilioribus remediis : donec precibus ducis mitigati, ab excidio civitatis temperavêre : cæsa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universæ civitates, cum magistratibus et precibus, occurrerent, stratis per vias feminis puerisque, quæque alia placamenta hostilis iræ, non quidem in bello, sed pro pace tendebantur.

LXIV. Nuntium de cæde Galbæ, et imperio Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium, aut formidinem permòtus, bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus : benignè excepti, modestiâ certavêre : sed brevis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas à legione quartâdecimâ, ut suprà memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgia primùm : mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum adgregantur, propè in prælium exarsêre; ni Valens, animadversione paucorum, oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustrà adversùs Æduos quæsita belli causa : jussi «pecuniam atque arma deferre», gratuitos insuper commeatus præbuêre : quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecêre. Sed legio Italica et ala Taurina abductæ. Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicæ legionis, quanquam benè de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit : secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et quò incautior deciperetur, palam laudatum.

LXV. Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum accenderat : multæ invicem clades, crebriùs infestiùsque, quàm ut tantùm propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, in fiscum verterat : multus contrà in Viennenses honor : undè æmulatio, et invidia, et uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, et in eversionem Viennensium impellere, «obsessam ab illis coloniam suam, adjutos Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in præsidium Galbæ» referendo : et ubi causas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicæ preces : «Irent ultores, exscinderent sedem Gallici belli : cuncta illic externa, et hostilia : se coloniam Romanam, et partem exercitûs, et prosperarum adversarumque rerum socios : si fortuna contrà daret, iratis ne relinquerentur».

LXVI. His et pluribus in eumdem modum, perpulerant, ut

ne legati quidem ac duces partium restingui posse iracundiam exercitûs arbitrarentur: quum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas præferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando, flexêre militum animos. Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios: tum vetustas dignitasque coloniæ valuit, et verba Fabii, salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, æquis auribus accepta: publicè tamen armis mulctati, privatis et promiscuis copiis juvêre militem. Sed fama constans fuit, «ipsum Valentem magnâ pecuniâ emptum». Is diù sordidus, repentè dives, mutationem fortunæ malè tegebat, accensis egestate longâ cupidinibus immoderatus, et inopi juventâ, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia, et stativorum mutationes venditante duce, fœdis pactionibus adversus possessores agrorum, et magistratus civitatum, adeò minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecuniâ mitigaretur: quotiens pecuniæ materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes perventum.

LXVII. Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara, de cæde Galbæ ignari, et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimæ legionis: rapuerant pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvitii suis militibus ac stipendiis tuebantur: ægrè id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitûs ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodiâ retinebant. Cæcina belli avidus, proximam quamque culpam, antequam pœniteret, ultum ibat: mota properè castra: vastati agri: direptus longâ pace in modum municipii exstructus locus, amœno salubrium aquarum usu frequens: missi ad Rætica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios à tergo adgrederentur.

LXVIII. Illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quanquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere: exitiosum adversus veteranos prælium, intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus: hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Ræticæ alæ, cohortesque, et ipsorum Rætorum juventus, sueta armis, et more militiæ exercita: undique populatio et cædes: ipsi in medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii, aut palantes, in montem Vocetium perfugêre. Ac statim, immissâ cohorte Thracum, depulsi, et consectantibus Germanis Rætisque, per silvas atque in ipsis latebris trucidati: multa hominum millia cæsa,

multa sub coronâ venundata. Quumque, dirutis omnibus, Aventicum, gentis caput, justo agmine peteretur, missi qui dederent civitatem: et deditio accepta. In Julium Alpinum, è principibus, ut concitorem belli, Cæcina animadvertit: ceteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit.

LXIX. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minùs placabilem imperatorem, an militem invenerint: «civitatis excidium» poscunt, tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat; quum Claudius Cossus, unus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem aptâ trepidatione occultans, atque eò validior, militis animum mitigavit: ut est mos vulgo, mutabile subitis et tam pronum in misericordiam, quàm immodicum sævitiâ fuerat: effusis lacrymis, et meliora constantiùs postulando, impunitatem salutemque civitati impetravêre.

LXX. Cæcina paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiæ Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italiâ nuntium accepit, « alam Syllanam circa Padum agentem, sacramento Vitellii accessisse ». Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant: mox à Nerone, ut in Ægyptum præmitterentur, exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italiâ manentes, instinctu decurionum qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum, et famam Germanici exercitûs attollebant, transiêre in partes: et ut donum aliquod novo principi, firmissima Transpadanæ regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, et Eporediam, ac Vercellas, adjunxêre: id Cæcinæ per ipsos compertum. Et quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus, et Germanorum vexillis, cum alâ Petrinâ, ipse paululùm cunctatus, num Ræticis jugis in Noricum flecteret, adversus Petronium, urbis procuratorem, qui concitis auxiliis, et interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu, ne amitteret præmissas jam cohortes alasque, simul reputans plus gloriæ retentâ Italiâ, et ubicumque certatum foret, Noricos in ceteræ victoriæ præmia cessuros, Penino subsignanum militem itinere, et grave legionum agmen, hibernis adhuc Alpibus traduxit.

LXXI. Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidiâ, torpescere: dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorum imperii composita: eòque plus formidinis afferebant falsæ virtutes, et vitia reditura. Marium Celsum, consulem designatum, per speciem vinculorum, sævitiæ militum subtractum, acciri in Capitolium jubet: clementiæ titulus, è viro claro, et partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatæ erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultrò imputavit.

Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet, statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter duces delegit: mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra, et infelix. Læta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eamdem virtutem admirantibus, cui irascebantur.

LXXII. Par inde exsultatio, disparibus causis consecuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus obscuris parentibus, fœdâ pueritiâ, impudicâ senectâ, præfecturam vigilum et prætorii, et alia præmia virtutum, quia velocius erat, vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, et virilia scelera exercuit, corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremò ejusdem desertor ac proditor. Undè non alium pertinaciùs ad pœnam flagitavêre, diverso affectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defensus, prætexentis *servatam ab eo filiam*: et haud dubiè servaverat, non clementiâ (quippe tot interfectis), sed effugio in futurum: quia pessimus quisque, diffidentiâ præsentium mutationem pavens, adversùs publicum odium, privatam gratiam præparat: undè nulla innocentiæ cura, sed vices impunitatis. Eò infensior populus, additâ ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidiâ, concurrere è totâ urbe in palatium ac fora, et, ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum, et oscula, et deformes moras, sectis novaculâ faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu sero et inhonesto.

LXXIII. Per idem tempus exspostulata ad supplicium Galvia Crispinilla, variis frustrationibus, et adversâ dissimulantis principis famâ, periculo exempta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam, ad instigandum in arma Clodium Macrum, famem populo Romano haud obscurè molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, consulari matrimonio subnixa, et apud Galbam, Othonem, Vitellium illæsa: mox potens pecuniâ, et orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxtà valent.

LXXIV. Crebræ interim, et muliebribus blandimentis infectæ, ab Othone ad Vitellium epistolæ, offerebant «pecuniam et gratiam, et quemcumque quietis locum prodigæ vitæ legisset». Paria Vitellius ostentabat, primò molliùs, stultâ utrimque et indecorâ simulatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia invicem objectavêre: neuter falsò. Otho, revocatis quos Galba miserat legatis, rursùs alios ad utrumque Germanicum exercitum, et ad legionem Italicam, easque, quæ Lugduni agebant, copias, specie senatûs misit. Legati apud Vitellium remansêre, promptiùs;

[illegible] Vitellianum, quos per simulationem [illegible] antequam legionibus mis- [illegible] nomine Germanici exer- [illegible] de viribus partium ma- [illegible] Increpabat ultrò, « quòd tantò [illegible] vertissent ». Ita [illegible] ut bello impares, in pace [illegible] fides mutata.

[illegible] Germaniam, à Vitellio [illegible] Vitellianis impunè, per [illegible] ignorantiâ fallentibus: [illegible] maris, prodeban- [illegible] Othonis, composuit, [illegible] sibi mater [illegible] sub Othone, [illegible] tulit.

[illegible] ex Illyrico nuntius [illegible] et Mœsiæ legiones ». [illegible] Cluvius Ru- [illegible] ad Vitellium Hispaniam. [illegible] Cordo in verba Otho- [illegible] fides, aut amor: metu ac [illegible] Eadem formido provinciam [illegible] facili transitu ad proximos et [illegible] et quidquid armorum mari [illegible] muniebant; non partium studio; sed [illegible] urbis, ac prætextu senatûs: [illegible] Judaicum exercitum Vespa- [illegible] sacramento Othonis adegêre. [illegible] in Orientem provinciæ, no- [illegible] obsequium, initio à Cartha- [illegible] Apronianí proconsulis auc- [illegible] suam et hi malis tempori- [illegible] epulum plebi, ob lætitiam [illegible] populus pleraque sine modo fes- [illegible] secutæ.

[illegible] ac provinciis, Vitellio qui- [illegible] fortunam bello opus erat. Otho, [illegible] obibat; quædam ex dignitate rei- [illegible] ex præsenti usu properando. [illegible] in Kalendas Martias ipse: proximos [illegible] exercitui Germanico delini- [illegible] Vopiscus, prætextu veteris [illegible] honorem datum interpretabantur.

Ceteri consulatus ex destinatione Neronis, aut Galbæ mansêre: Cœlio ac Flavio Sabinis, in Julias; Arrio Antonino et Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho, pontificatus auguratusque honoratis jam senibus, cumulum dignitatis, addidit; et recèns ab exsilio reversos nobiles adolescentulos, avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Sævino Pomtino senatorius locus qui repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant: placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fuerat, videri majestatem; cujus tum odio etiam bonæ leges peribant.

LXXVIII. Eâdem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos aggressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adjectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: nova jura Cappadociæ, nova Africæ, ostentui magis, quàm mansura. Inter quæ, necessitate præsentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per senatusconsultum reposuit. Creditus est etiam de celebrandâ Neronis memoriâ agitavisse, spe vulgum alliciendi: et fuêre, qui imagines Neronis proponerent: atque etiam Othoni, quibusdam diebus populus et miles, tanquam nobilitatem ac decus adstruerent, NERONI OTHONI acclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel agnoscendi pudore.

LXXIX. Conversis ad civile bellum animis, externa sine curâ habebantur. Eò audentiùs Rhoxolani; Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magnâ spe ad Mœsiam irruperant: novem millia equitum, ex ferociâ et successu, prædæ magis, quàm pugnæ intenta. Igitur vagos et incuriosos tertia legio, adjunctis auxiliis, repentè invasit: apud Romanos omnia prælio apta: Sarmatæ dispersi cupidine prædæ, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum ademptâ equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos: nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum; ubi per turmas advenêre, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die, et soluto gelu, neque conti, neque gladii, quos prælongos utrâque manu regunt, usui, lapsantibus equis, et cataphractarum pondere. Id principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut præduro corio consertum; ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium prævolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine et mollitiâ nivis hauriebantur. Romanus miles facili loricâ, et missili pilo, aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) cominus fodiebat: donec pauci, qui prælio superfuerant, paludibus abderentur: ibi sævitiâ hiemis, et vi vulnerum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M

quàm ut retentividerentur. Prætoriani, quos per simulationem officii legatis Otho adjunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitûs, ad prætorias et urbanas cohortes, de viribus partium magnificas, et concordiam offerentes. Increpabat ultrò, « quòd tantò antè traditum Vitellio imperium ad Othonem vertissent ». Ita promissis simul ac minis tentabantur; « ut bello impares, in pace nihil amissuri » : neque ideò prætorianorum fides mutata.

LXXV. Sed insidiatores ab Othone in Germaniam, à Vitellio in urbem missi : utrisque frustrà fuit, Vitellianis impunè, per tantam hominum multitudinem mutuâ ignorantiâ fallentibus : Othoniani, novitate vultûs, omnibus invicem ignaris, prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum, fratrem Othonis, composuit, « exitium ipsi filioque ejus » minitans, « ni incolumes sibi mater ac liberi servarentur ». Et stetit domus utraque : sub Othone, incertum an metu; Vitellius victor clementiæ gloriam tulit.

LXXVI. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius « jurâsse in eum Dalmatiæ, ac Pannoniæ, et Mœsiæ legiones ». Idem ex Hispaniâ allatum : laudatusque per edictum Cluvius Rufus; et statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem, quanquam à Julio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit : nusquam fides, aut amor : metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. Longinquæ provinciæ, et quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant; non partium studio; sed erat grande momentum in nomine urbis, ac prætextu senatûs : et occupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento Othonis adegêre. Simul Ægyptus, omnesque versæ in Orientem provinciæ, nomine ejus tenebantur. Idem Africæ obsequium, initio à Carthagine orto. Neque exspectatâ Vipstani Aproniani proconsulis auctoritate, Crescens, Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se reipublicæ faciunt), epulum plebi, ob lætitiam recentis imperii, obtulerat, et populus pleraque sine modo festinavit. Carthaginem ceteræ civitates secutæ.

LXXVII. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatûs fortunam bello opus erat. Otho, ut in multâ pace, munia imperii obibat : quædam ex dignitate reipublicæ : pleraque, contra decus, ex præsenti usu properando. Consul, cum Titiano fratre, in Kalendas Martias ipse : proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum : jungitur Verginio Poppæus Vopiscus, prætextu veteris --citiæ; plerique Viennensium honori datum interpretabantur.

ceteri consulatus ex destinatione Neronis, aut Galbæ mansêre: Cœlio ac Flavio Sabinis, in Julias; Arrio Antonino et Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho, pontificatus auguratusque honoratis jam senibus, cumulum dignitatis, addidit; et recèns ab exsilio reversos nobiles adolescentulos, avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Sævino Pomtino senatorius locus qui repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant: placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fuerat, videri majestatem; cujus tum odio etiam bonæ leges peribant.

LXXVIII. Eâdem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos aggressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adjectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: nova jura Cappadociæ, nova Africæ, ostentui magis, quàm mansura. Inter quæ, necessitate præsentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per senatusconsultum reposuit. Creditus est etiam de celebrandâ Neronis memoriâ agitavisse, spe vulgum alliciendi: et fuêre, qui imagines Neronis proponerent: atque etiam Othoni, quibusdam diebus populus et miles, tanquam nobilitatem ac decus adstruerent, NERONI OTHONI acclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel agnoscendi pudore.

LXXIX. Conversis ad civile bellum animis, externa sine curâ habebantur. Eò audentiùs Rhoxolani; Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magnâ spe ad Mœsiam irruperant: novem millia equitum, ex ferociâ et successu, prædæ magis, quàm pugnæ intenta. Igitur vagos et incuriosos tertia legio, adjunctis auxiliis, repentè invasit: apud Romanos omnia prælio apta: Sarmatæ dispersi cupidine prædæ, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum ademptâ equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos: nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum; ubi per turmas advenêre, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die, et soluto gelu, neque conti, neque gladii, quos prælongos utrâque manu regunt, usui, lapsantibus equis, et cataphractarum pondere. Id principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut præduro corio consertum; ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium prævolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine et mollitiâ nivis hauriebantur. Romanus miles facili loricâ, et missili pilo, aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) cominus fodiebat: donec pauci, qui prælio superfuerant, paludibus abderentur: ibi sævitiâ hiemis, et vi vulnerum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius,

Mœsiam obtinens, triumphali statuâ, Fulvius Aurelius, et Julianus Titius, ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur: læto Othone, et gloriam in se trahente, « tanquam et ipse felix bello, et suis ducibus suisque exercitibus rempublicam auxisset ».

LXXX. Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio, propè urbi excidio fuit. Septimamdecimam cohortem, è coloniâ Ostiensi, in urbem acciri Otho jusserat: armandæ ejus cura *Vario* Crispino, tribuno è prætorianis, data. Is, quò magis vacuus, quietis castris, jussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, jubet: tempus in suspicionem; causa in crimen; affectatio quietis in tumultum evaluit: et visa inter temulentos arma cupidinem suî movere. Fremit miles, et tribunos centurionesque « proditionis » arguit; « tanquam familiæ senatorum ad perniciem Othonis armarentur »: pars ignari et vino graves; pessimus quisque in occasionem prædarum: vulgus, ut mos est, cujuscumque motûs novi cupidum: et obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum, et severissimos centurionum obtruncant: rapta arma, nudati gladii, insidentes equis urbem ac palatium petunt.

LXXXI. Erat Othoni celebre convivium, primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolis imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere et dispergi, periculosius foret; modò constantiam simulare, modò formidine detegi, simul Othonis vultum intueri: utque evenit, inclinatis ad suspicionem mentibus, quum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatûs, quàm suo territus, et præfectos prætorii, ad mitigandas militum iras statim miserat, et « abire properè omnes è convivio » jussit. Tum verò passim magistratus, projectis insignibus, vitatâ comitum et servorum frequentiâ, senes feminæque, per tenebras, diversa urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, et, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivêre.

LXXXII. Militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quominùs convivium irrumperent, « ostendi sibi Othonem » expostulantes: vulnerato Julio Martiale, tribuno, et Vitellio Saturnino, præfecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Undique arma et minæ, modò in centuriones tribunosque, modò in senatum universum: lymphatis cæco pavore animis, et quia neminem unum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus: donec Otho, contra decus imperii, thoro insistens, precibus et lacrymis ægrè cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Posterâ die, velut captâ urbe, clausæ domus, rarus per vias populus; mœsta plebs; dejecti in terram militum vultus,

ac plus tristitiæ, quàm pœnitentiæ. Manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus, et Plotius Firmus, præfecti: ex suo quisque ingenio, mitiùs aut horridiùs. Finis sermonis in eo, ut quina millia nummûm singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus: atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abjectis militiæ insignibus, *otium et salutem* flagitantes. Sensit invidiam miles, et compositus in obsequium, *auctores seditionis ad supplicium* ultrò postulabat.

LXXXIII. Otho, quanquam turbidis rebus, et diversis militum animis, quum optimus quisque « remedium præsentis licentiæ » posceret; vulgus, et plures, seditionibus et ambitioso imperio læti, per turbas et raptus faciliùs ad civile bellum impellerentur: simul reputans non posse principatum, scelere quæsitum, subitâ modestiâ, et priscâ gravitate retineri: sed discrimine urbis, et periculo senatûs anxius, postremò ita disseruit: « Neque ut affectus vestros in amorem meî accenderem, commilitones, neque ut animum ad virtutem cohortarer: utraque enim egregiè supersunt: sed veni postulaturus à vobis temperamentum vestræ fortitudinis, et erga me modum caritatis. Tumultûs proximi initium, non cupiditate, vel odio, quæ multos exercitus in discordiam egêre, ac ne detrectatione quidem, aut formidine periculorum: nimia pietas vestra acriùs quàm consideratiùs excitavit. Nam sæpè honestas rerum causas, ni judicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur. Imus ad bellum: num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? tam nescire quædam milites, quàm scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut multa etiam centuriones tribunosque tantùm juberi expediat. Sicubi jubeantur, quærere singulis liceat; pereunte obsequio, etiam imperium intercidit. An et illic nocte intempestâ rapientur arma? unus alterve perditus ac temulentus (neque enim plures consternatione proximâ insanîsse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? imperatoris sui tentorium irrumpet?

LXXXIV. « Vos quidem istud pro me: sed in discursu ac tenebris, et rerum omnium confusione, patefieri occasio etiam adversus me potest. Si Vitellio et satellitibus ejus eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes imprecentur, quid aliud quàm seditionem et discordiam optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur: hinc confusi, pedites equitesque, in exitium ruamus. Parendo potiùs, commilitones, quàm imperia ducum sciscitando, res militares continentur: et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma et animus sit: mihi consilium, et virtutis vestræ regimen relinquite. Paucorum culpa fuit, duorum pœna erit: ceteri

abolete memoriam fœdissimæ noctis : nec illas adversus senatum voces ullus unquam exercitus audiat. Caput imperii, et decora omnium provinciarum, ad pœnam vocare, non hercle illi, quos quum maximè Vitellius in nos sciet, Germani audeant. Ulline Italiæ alumni, et Romana verè juventus, ad sanguinem et cædem deposcerent ordinem, cujus splendore et gloriâ, sordes et obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus? Nationes aliquas occupavit Vitellius; imaginem quamdam exercitûs habet: senatus nobiscum est. Sic fit, ut hinc respublica; inde hostes reipublicæ constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc urbem, domibus, et tectis, et congestu lapidum, stare creditis? Muta ista et inanima intercidere, ac reparari promiscua sunt: æternitas rerum, et pax gentium, et mea cum vestrâ salus, incolumitate senatûs firmatur. Hunc auspicatò à parente et conditore urbis nostræ institutum, et à regibus usque ad principes continuum et immortalem, sicut à majoribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus principes nascuntur.»

LXXXV. Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus (neque enim in plures quàm in duos animadverti jusserat), gratè accepta: compositique ad præsens, qui coerceri non poterant. Non tamen quies urbi redierat: strepitus telorum, et facies belli erat: militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu, et malignâ curâ in omnes, quos nobilitas, aut opes, aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in urbem, ad studia partium noscenda, plerique credebant. Undè plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine. Sed plurimum trepidationis in publico. Ut quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conversi, ne diffidere dubiis, ac parùm gaudere prosperis viderentur. Coacto verò in curiam senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et privato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, et huc atque illuc torquere, *hostem et parricidam* Vitellium vocantes: providentissimus quisque vulgaribus conviciis; quidam vera probra jacere, in clamore tamen, et ubi plurimæ voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes.

LXXXVI. Prodigia insuper terrebant, diversis auctoribus vulgata. «In vestibulo Capitolii omissas habenas bigæ, cui Victoria institerat: erupisse cellâ Junonis majorem humanâ speciem: statuam divi Julii, in insulâ Tiberini amnis, sereno et immoto die, ab Occidente in Orientem conversam: prolocutum in Etruriâ bovem: insolitos animalium partus»: et plura alia, rudibus seculis etiam in pace observata, quæ nunc tantùm in metu au-

diuntur. Sed præcipuus, et cum præsenti exitio, etiam futuri pavor, subitâ inundatione Tiberis: qui immenso auctu, proruto ponte sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modò jacentia et plana urbis loca, sed secura ejusmodi casuum implevit. Rapti è publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopiâ quæstûs, et penuriâ alimentorum: corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein remeante flumine dilapsa. Utque primùm vacuus à periculo animus fuit, id ipsum, quòd paranti expeditionem Othoni, campus Martius, et via Flaminia, iter belli esset obstructum, à fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen imminentium cladium vertebatur.

LXXXVII. Otho, lustratâ urbe, et expensis belli consiliis, quando Peninæ Cottiæque Alpes, et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit; classe validâ et partibus fidâ, quòd reliquos cæsorum ad pontem Milvium, et sævitiâ Galbæ in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat: facta et ceteris spes honoratioris in posterum militiæ. Addidit classi urbanas cohortes, et plerosque è prætorianis, vires et robur exercitûs, atque ipsis ducibus consilium et custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademptum à Galbâ tribunatum reddiderat, permissa. Curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem invitatus. Peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, prætorii præfecto: is urbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus et callidus, bonos et modestos anteibat.

LXXXVIII. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque artâ custodiâ, neque obscurâ: nullum ob crimen, sed vetusto nomine, et propinquitate Galbæ monstratus. Multos è magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet. In quîs et L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec ut imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur motæ urbis curæ: nullus ordo metu, aut periculo vacuus: primores senatûs ætate invalidi, et longâ pace desides; segnis et oblita bellorum nobilitas; ignarus militiæ eques; quantò magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestiùs pavidi. Nec deerant è contrario, qui ambitione stolidâ, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum, et irritamenta libidinum, ut instrumenta belli mercarentur. Sapientibus quietis et reipublicæ cura: levis-

simus quisque, et futuri improvidus, spe vanâ tumens: multi adflictâ fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi.

LXXXIX. Sed vulgus, et magnitudine nimiâ communium curarum expers populus, sentire paulatim belli mala, conversâ in militum usum omni pecuniâ, intentis alimentorum pretiis: quæ, motu Vindicis, haud perinde plebem attriverant, securâ tum urbe, et provinciali bello; quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. Nam ex quo divus Augustus res Cæsarum composuit, procul, et in unius sollicitudinem aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio et Caio, tantùm pacis adversa pertimuêre. Scriboniani contra Claudium incœpta simul audita, et coercita. Nero nuntiis magis et rumoribus, quàm armis depulsus. Tum legiones classesque, et quod raró aliàs, prætorianus urbanusque miles, in aciem deducti: Oriens Occidensque, et quidquid utrimque virium est, à tergo: si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuêre qui proficiscenti Othoni moras, « religionemque nondum conditorum ancilium » afferrent. Adspernatus est omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: et Cæcina, jam Alpes transgressus, exstimulabat.

XC. Pridie Idus Martias, commendatâ patribus republicâ, reliquias Neronianarum sectionum, nondum in fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit: justissimum donum, et in speciem magnificum, sed festinatâ jam pridem exactione, usu sterile. Mox vocatâ concione, « majestatem urbis, et consensum populi ac senatûs pro se » attollens, adversum Vitellianas partes modestè disseruit: « inscitiam potiùs legionum, quàm audaciam » increpans, nullâ Vitellii mentione: sive ipsius ea moderatio; seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiæ Suetonio Paullino, et Mario Celso, ita in rebus urbanis Galerii Thracali ingenio Othonem uti credebatur: et erant qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, et, ad implendas aures, latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiæ et falsæ: quasi dictatorem Cæsarem, aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant: nec metu, aut amore, sed ex libidine servitii, ut in familiis, privata cuique simulatio, et vile jam decus publicum. Profectus Otho, quietem urbis, curasque imperii, Salvio Titiano fratri permisit.

HISTORIARUM LIB. II.

Titus ad Galbam iturus, nuntio mortis ejus accepto, regreditur. Paphiæ Veneris descriptio. Oraculum Tito redditum. Vespasiani gesta et virtutes. Muciani Mores: qui cum Vespasiano in gratiam redit. Unde initium rerum novarum, volenti milite. Pseudo-Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum. Annius Faustus delator accusatur. Othonis copiæ, expeditio, et læta illi belli principia. Cæsi ab Othonianis Alpini: feminæ Liguris egregium exemplum. Othonianorum et Vitellianorum pugnæ illis prosperiores. Corsi procuratorem suum res ad Vitellium trahentem interficiunt: res secundæ Vitellianorum. Spurinna Placentiam munit contra Vitellianos, quæ oppugnatur à Cæcinâ, ubi amphitheatrum conflagrat. Sed Cæcina post irritos conatus obsidionem solvit. Othoniani ad Cremonam prosperè pugnant: duces suos criminantur Othoni. Cæcina ab Othonianis ducibus malè acceptus, Suetonii Paullini cunctatione servatur. Batavorum, in exercitu Fabii Valentis, seditio, cum ipsius ducis evidenti periculo: quâ per consilium Vari compositâ, Cæcinæ conjungitur. Eorum, Othonisque et Vitellii comparatio. Otho consultat de ratione belli: et Suetonius Paullinus moram suadet. Sed deteriora consilia prævalent. Vitelliani transitum Padi tentant: quem prohibentes Othoniani cæduntur. Auctorum relatio de Paullino, deque exercitibus pacem cupientibus refellitur. Otho Brixelli absens. Ducibus suis denuntiat, ut pugnam conserant: illius initium. Othonianorum confusio: prœlium una et vicesimæ et primæ legionum. Othonianorum fuga, et adversus duces suos ira. Prætorianorum ferocia. Induciæ. Othonis destinatio: quem consolantur sui milites, et Plotius Firmus. At ille in consilio sumendæ mortis perseverans, multa laude digna dicit, facitque. Denique mortem sibi ipse consciscit: idque nonnulli imitantur: ætas, origo, amor apud milites; qui tumultuantur. Senatûs eventum pugnæ ignorantis perplexitas et consternatio. Romæ adulationes in Vitellium: ejus milites ducesque Italiæ graves. Vitellius nuntium de nece Othonis accipit: et de Mauris in partes suas transgressis. Vitellius Blæsi officia odiis pensat. Othonianorum centuriones quosdam interficit, duces absolvit. Marici vesania et supplicium. Vitellii libido: edictum de nomine Augusti. Dolabellæ cædes. Triariæ licentia: modestia conjugis et matris Vitellii. Cluvius absolvitur, Trebellius removetur. Quartadecimanorum et Batavorum discordia. Prætoriani exarmantur. Vitellius luxuriat, quod imitantur duces militesque. Verginii periculum. Vitellii exercitus minuitur: campos, ubi pugnatum, spectat, nullâ in cives occisos commiseratione. Consulatus largitur. Pseudo-Scribonianus punitur. Vitellius Vespasianum sibi fidum credit: ast hic bellum agitat: cunctantem dubitantemque Mucianus accuratâ oratione impellit: qui ipse sibi belli contra Vitellium administrationem deposcit. Sed et mathematicorum prædictionibus, ominibusque et oraculis confirmatus, imperator salutatur, Muciani artibus incenso militum et provinciæ studio: quod et alii sequuntur. Ergo

totis viribus ad bellum sese comparat; Mucianumque cum exercitu præmittit, qui pecuniam undique conquirit. Mœsicæ, Pannonicæ, Dalmaticæ legiones Vespasianum sequuntur, cum Antonio Primo, et Cornelio Fusco. At Vitellius cum suis laxui, prædis, discordiis student: juxta urbem multos paganos interficiunt. Vitellius urbem ingreditur, magnificam de se orationem habet: pleraque imperitè, quædam comiter facit. Valentis et Cæcinæ æmulatio. Urbs morbis afflicta: militiæ ordo confusus: prætoriano milite neglectim scripto. Vitellii natalis: inferiæ Neroni celebratæ. Miseria urbis Romanæ. Vitellius contra defectores segniter auxilia parat. Interim irrumpentibus hostibus, Cæcinam ad bellum præmittit; à quo proditur deseriturque, ut et à Lucilio Basso, et classibus Italiæ. Gesta eodem anno, consulibus tamen aliis suffectis.

I. Struebat jam fortuna, in diversâ parte terrarum, initia causasque imperio, quod variâ sorte, lætum reipublicæ aut atrox, ipsis principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus è Judæâ, incolumi adhuc Galbâ, missus à patre, causam profectionis, « officium erga principem, et maturam petendis honoribus juventam » ferebat. Sed vulgus fingendi avidum, disperserat, « accitum in adoptionem » : materia sermonibus, senium et orbitas principis, et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam ipsius Titi ingenium, quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quâdam majestate, prosperæ Vespasiani res, præsaga responsa, et inclinatis ad credendum animis, loco ominum etiam fortuita. Ubi corinthi, Achaiæ urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbæ, et aderant, qui arma Vitellii, bellumque adfirmarent, anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat. « Si pergeret in urbem, nullam officii gratiam, in alterius honorem suscepti: ac se Vitellio, sive Othoni, obsidem fore. Sin rediret; offensam haud dubiam victoris: sed incertâ adhuc victoriâ, et concedente in partes patre, filium excusatum. Sin Vespasianus rempublicam susciperet, obliviscendum offensarum, de bello agitantibus ».

II. His ac talibus inter spem metumque jactatum, spes vicit. Fuêre, qui « accensum desiderio Berenices reginæ, vertisse iter » crederent. Neque abhorrebat à Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum: lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quàm patris imperio modestior. Igitur oram Achaiæ, et Asiæ, ac læva maris prævectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiæ Veneris, inclytum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum initia religionis, templi situm, formam deæ, neque enim alibi sic habetur, paucis disserere.

III. « Conditorem templi regem Aerian » vetus memoria, quidam « ipsius deæ nomen id » perhibent. Fama recentior tradit, « à Cinyrâ sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam artemque haruspicum accitam, et Cilicem Thamiram intulisse. Atque ita pactum, ut familiæ utriusque posteri cærimoniis præsiderent ». Mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsâ, quam intulerant, scientiâ hospites cessêre : tantùm Cinyrades sacerdos consulitur. Hostiæ, ut quisque vovit ; sed mares deliguntur. Certissima fides hædorum fibris. Sanguinem aræ obfundere vetitum ; precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quanquam in aperto, madescunt. Simulacrum deæ non effigie humanâ : continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metæ modo, exsurgens : et ratio in obscuro.

IV. Titus, spectatâ opulentiâ donisque regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati adfingit, « de navigatione » primùm consulit. Postquam « pandi viam, et mare prosperum » accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. Sostratus (sacerdotis id nomen erat) ubi læta et congruentia exta, magnisque consultis annuere deam videt, pauca in præsens et solita respondens, petito secreto, futura aperit. Titus, aucto animo, ad patrem pervectus, suspensis provinciarum et exercituum mentibus, ingens rerum fiducia accessit. Profligaverat bellum Judaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliquâ, duro magis et arduo opere, ob ingenium montis, et pervicaciam superstitionis, quàm quò satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, ut suprà memoravimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello : quatuor Mucianus obtinebat in pace : sed æmulatio, et proximi exercitûs gloria repulerat segnitiam: quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies, et inexpertus belli labor : auxilia utrique cohortium alarumque, et classes regesque, ac nomen dispari famâ celebre.

V. Vespasianus acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix à gregario milite discrepans : prorsùs, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum è contrario magnificentia, et opes, et cuncta privatum modum supergressa extollebant : aptior sermone, dispositu provisuque, civilium rerum peritus : egregium principatûs temperamentum, si demptis utriusque vitiis, solæ virtutes miscerentur. Ceterùm hic Syriæ, ille Judææ præpositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidiâ discordes, exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluêre: primùm per amicos ; dein præ-

cipua concordiæ fides Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat: naturâ atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque, et vulgus militum, industriâ, licentiâ, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur.

VI. Antequam Titus adventaret, sacramentum Othonis acceperat uterque exercitus, præcipitibus, ut adsolet, nuntiis, et tardâ mole civilis belli, quod longâ concordiâ quietus Oriens, tunc primùm parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italiâ, Galliâve, viribus Occidentis cœpta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique sæpiùs in Syriâ Judæâque Cæsares, quàm inspecti. Nulla seditio legionum: tantùm adversus Parthos minæ, vario eventu. Et proximo civili bello, turbatis aliis inconcussa ibi pax; dein fides erga Galbam. Mox, ut « Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire », vulgatum est, ne penes ceteros imperii præmia, penes ipsos tantùm servitii necessitas esset, fremere miles, et vires suas circumspicere. Septem legiones statim, et cum ingentibus auxiliis Syria Judæaque: inde continua Ægyptus, duæque legiones; hinc Cappadocia Pontusque, et quidquid castrorum Armeniis prætenditur. Asia, et ceteræ provinciæ, nec virorum inopes, et pecuniæ opulentæ: quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello secundum tutumque ipsum mare.

VII. Non fallebat duces impetus militum. Sed bellantibus aliis placuit exspectari belli eventum: « victores victosque nunquam solidâ fide coalescere: nec referre, Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem: et suismet vitiis alterum bello, alterum victoriâ periturum ». Igitur arma in occasionem distulêre, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis, optimus quisque amore reipublicæ: multos dulcedo prædarum stimulabat; alios ambiguæ domi res. Ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

VIII. Sub idem tempus Achaia atque Asia falsò exterritæ, velut Nero adventaret: vario super exitu ejus rumore, eòque pluribus vivere eum fingentibus, credentibusque. Ceterorum casus conatusque in contextu operis dicemus: tunc servus è Ponto, sive, ut alii tradidêre, libertinus ex Italiâ, citharæ et cantûs peritus (undè illi, super similitudinem oris, propior ad fallendum fides), adjunctis desertoribus, quos inopiâ vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur: ac vi tempestatum in Cythnum insulam detrusus, et militum quosdam ex Oriente commeantium adscivit, vel abnuentes interfici jussit, et spoliatis negotiatoribus, manci-

piorum valentissimum quemque armavit. Centurionemque Sisennam, dextras, concordiæ insignia, Syriaci exercitûs nomine ad prætorianos ferentem, variis artibus adgressus est: donec Sisenna, clam relictâ insulâ, trepidus et vim metuens, aufugeret: inde latè terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine, et odio præsentium.

IX. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat: datæ è classe Misenensi duæ triremes ad prosequendum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec defuêre, qui trierarchos nomine Neronis accirent: is in mœstitiam compositus, et « fidem suorum quondam militum *invocans*, ut eum in Syriâ, aut Ægypto sisterent » orabat. Trierarchi nutantes, seu dolo, « adloquendos sibi milites, et paratis omnium animis reversuros » firmaverunt. Sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata: cujus cohortatione expugnata navis, et interfectus quisquis ille erat. Corpus insigne oculis, comâque et torvitate vultûs, in Asiam, atque inde Romam pervectum est.

X. In civitate discordi, et ob crebras principum mutationes, inter libertatem ac licentiam incertâ, parvæ quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecuniâ, potentiâ, ingenio inter claros magis, quàm inter bonos, Annium Faustum equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem senatûs vocabat. Nam recèns, Galbæ principatu, censuerant patres « ut accusatorum causæ noscerentur ». Id senatusconsultum, variè jactatum, et prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut validum, retinebatur. Ad hæc terrore et propriâ vi Crispus incubuerat, delatorem fratris sui pervertere: traxeratque magnam senatûs partem, « ut indefensum et inauditum dedi ad exitium » postularent. Contrà apud alios nihil æquè reo proderat, quàm nimia potentia accusatoris: « dari tempus, edi crimina, et quamvis invisum ac nocentem, more tamen audiendum » censebant. Et valuêre primò, dilataque in paucos dies cognitio: mox damnatus est Faustus, nequaquam eo assensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat: quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum præmio exercuisse meminerant: nec pœna criminis, sed ultor displicebat.

XI. Læta interim Othoni principia belli, motis ad imperium ejus è Dalmatiâ Pannoniâque exercitibus: fuêre quatuor legiones, è quibus bina millia præmissa; ipsæ modicis intervallis sequebantur: septima à Galbâ conscripta; veteranæ undecima, ac tertiadecima, et præcipuâ famâ quartadecumani, rebellione Britanniæ compressâ. Addiderat gloriam Nero, eligendo, ut potissimos: undè longa illis erga Neronem fides, et erecta in Othonem studia.

Sed quò plus virium ac roboris, è fiduciâ tarditas inerat : agmen legionum alæ cohortesque præveniebant. Ex ipsâ urbe haud spernenda manus, quinque prætoriæ cohortes, et equitum vexilla cum legione primâ : ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinnâ ad occupandas Padi ripas præmissus : quoniam prima consiliorum frustrà ceciderant, transgresso jam Alpes Cæcinâ, quem sisti intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum lecta corpora, cum ceteris prætoriis cohortibus, veterani è prætorio classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu iter : sed loricâ ferreâ usus est, et ante signa pedester, horridus, incomptus, famæque dissimilis.

XII. Blandiebatur cœptis fortuna, possessâ per mare et naves majore Italiæ parte, penitùs usque ad initium maritimarum Alpium : quibus tentandis, adgrediendæque provinciæ Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, Æmilium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licentiam militum vinctus : Antonio Novello nulla auctoritas : Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiam disciplinæ corruptus, ita præliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriæ videbantur : tanquam externa littora, et urbes hostium, urere, vastare, rapere : eò atrociùs, quòd nihil usquam provisum adversum metus : pleni agri, apertæ domus : occursantes domini juxta conjuges et liberos, securitate pacis, et belli malo circumveniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is concitâ gente (nec deest juventus) arcere provinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæsi disjectique montani, ut quibus, temerè collectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoriâ decus esset, neque in fugâ flagitium.

XIII. Irritatus eo prælio Othonis miles vertit iras in municipium Albium Intemelium : quippe in acie nihil prædæ : inopes agrestes, et vilia arma : nec capi poterant, pernix genus, et gnari locorum : sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam præclaro exemplo femina Ligus, quæ filio abdito, quum simul pecuniam occultari milites credidissent, eòque per cruciatus interrogarent « ubi filium occuleret ? » uterum ostendens, *latere* respondit. Nec ullis deinde terroribus, aut morte, constantiam vocis egregiæ mutavit.

XIV. « Imminere provinciæ Narbonensi, in verba Vitellii adactæ, classem Othonis », trepidi nuntii Fabio Valenti attulêre. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum turmas, universam Treverorum alam, cum Julio Classico, præfecto, misit : è quibus pars in coloniâ Forojuliensi

retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis adcelararet. Duodecim equitum turmæ, et lecti è cohortibus, adversus hostem iêre: quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Pannonii, nondum sub signis. Nec mora prælio: sed acie ita instructâ, ut pars classicorum, mixtis paganis, in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac littus æqui loci prætorianus miles expleret, in ipso mari ut adnexa classis, et pugnæ parata, conversâ et minaci fronte prætenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmæ obtulêre se hosti incautè, quum exciperet contrà veteranus miles, simul à latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus: qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoriâ idem audebant. Additus perculsis terror, invectâ in terga pugnantium classe. Ita undique clausi: deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.

XV. Nec Vitelliani, quanquam victi, quievêre: accitis auxiliis, securum hostem, ac successu rerum socordiùs agentem invadunt: cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves; donec, sidente paulatim metu, occupato juxtà colle defensi, mox irrupêre: atrox ibi cædes, et Tungrarum cohortium præfecti, sustentatâ diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvidè secutos conversi equites circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim, Narbonensis Galliæ municipium; Othoniani Albingaunum, interioris Liguriæ, revertêre.

XVI. Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam propè adflixit Decimi Pacarii procuratoris temeritas, tantâ mole belli, nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiamsi provenisset. Vocatis principibus insulæ, consilium aperit: et contradicere ausos Claudium Phirricum, trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quinctium Certum, equitem Romanum, interfici jubet: quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara et alieni metûs socia imperitorum turba, in verba Vitellii juravêre. Sed ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiæ muneribus occœpit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant: «insulam esse, quam incolerent, et longè Germaniam viresque legionum: direptos vastatosque classe, etiam quos cohortes alæque protegerent». Et aversi repentè animi; nec tamen apertâ vi: aptum tempus insidiis legêre: digressis,

qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops, balneis interficitur: trucidati et comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulêre: neque eos aut Otho præmio affecit, aut punivit Vitellius, in multâ colluvie rerum majoribus flagitiis permixtos.

XVII. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut suprà memoravimus, ala Syllana, nullo apud quemquam Othonis favore: nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus, et melioribus incuriosos. Florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque ut præmissæ à Cæcinâ cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites, ac mille classici, inter Placentiam Ticinumque: quo successu Vitellianus miles, non jam flumine aut ripis arcebatur. Irritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse: quem repentè, contra Placentiam, transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita ceteros terruêre, ut, « adesse omnem Cæcinæ exercitum », trepidi ac falsi nuntiarent.

XVIII. Certum erat Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Cæcinam, et, si propinquaret, coercere intra munimenta militem, nec tris prætorias cohortes, et mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui objicere. Sed indomitus miles, et belli ignarus, correptis signis vexillisque, ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque, « providentiam ducis » laudantibus: quin « proditionem, et accitum Cæcinam » clamitabant. Fit temeritatis alienæ comes Spurinna, primò coactus, mox velle simulans, quò plus auctoritatis inesset consiliis, si seditio mitesceret.

XIX. Postquam in conspectu Padus, et nox appetebat, vallari castra placuit. Is labor, urbano militi insolitus, contudit animos. Tum vetustissimus quisque castigare « credulitatem suam, metum ac discrimen » ostendere, « si cum exercitu Cæcina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset ». Jamque totis castris modesti sermones, et inserentibus se centurionibus tribunisque, laudari « providentia ducis, quòd coloniam, virium et opum validam, robur ac sedem bello legisset ». Ipse postremò Spurinna, non tam culpam exprobrans, quàm ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minùs turbidos, et imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque non arma modò, sed obsequium et parendi amor, quod solum illis partibus defuit, quum virtutis haud pœniteret.

XX. At Cæcina, velut relictâ post Alpes sævitiâ ac licentiâ, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius municipia

et coloniæ in superbiam trahebant; quòd versicolore sagulo, braccas, tegmen barbarum, indutus, togatos adloqueretur. Uxorem quoque ejus Saloninam, quanquam in nullius injuriam, insigni equo ostroque veheretur, tanquam læsi gravabantur: insitâ mortalibus naturâ, recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumque fortunæ à nullis magis exigere, quàm quos in æquo vidêre. Cæcina Padum transgressus, tentatâ Othonianorum fide per colloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et irritis nominibus jactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit: gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore.

XXI. Sed primus dies, impetu magis, quàm veterani exercitûs artibus, transactus: aperti incautique muros subiêre, cibo vinoque prægraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces, et glandes, et missilem ignem in obsessos jaculantur; sive ab obsessis, dum règerunt. Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit à quibusdam è vicinis coloniis, invidiâ et æmulatione, quòd nulla in Italiâ moles tam capax foret: quocumque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum: redditâ securitate, tanquam nihil gravius pati potuissent, mœrebant. Ceterùm multo suorum cruore pulsus Cæcina: et nox parandis operibus absumpta. Vitelliani pluteos, cratesque, et vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes, et immensas lapidum ac plumbi ærisque moles, perfringendis obruendisque hostibus, expediunt. Utrimque pudor, utrimque gloria, et diversæ exhortationes, hinc « legionum et Germanici exercitûs robur », inde « urbanæ militiæ, et prætoriarum cohortium decus » attollentium: illi « ut segnem ac desidem, et circo ac theatris corruptum militem; *hi* peregrinum et externum » increpabant: simul Othonem, ac Vitellium, celebrantes culpantesve, uberioribus inter se probris, quàm laudibus stimulabantur.

XXII. Vixdum orto die, plena propugnatoribus mœnia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessêre; neglecta aut ævo fluxa cominùs aggredi: ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu, adversus temerè subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et, more patrio, nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius, pluteis et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contrà prætoriani dispositos ad id ipsum molares, ingenti pondere ac fragore, provolvunt: pars subeuntium obruti: pars confixi, et exsangues, aut laceri, quum augeret stragem trepidatio,

eòque acriùs è mœnibus vulnerarentur, rediêre, infractâ partim famâ. Et Cæcina, pudore cœptæ temerè oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem castris adsideret, trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidêre sese abeunti Turullius Cerialis, cum compluribus classicis; et Julius Briganticus, cum paucis equitum: hic præfectus alæ, in Batavis genitus; ille primipilaris, et Cæcinæ haud alienus, quòd ordines in Germaniâ duxerat.

XXIII. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quæque acta, et quid Cæcina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium, et vim Germanici exercitûs parùm tolerarent. Ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægrè coercitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bedriaci sistit. Inter Veronam Cremonamque situs est vicus, duabus jam Romanis cladibus notus, infaustusque. Iisdem diebus, à Martio Macro, haud procul Cremonâ, prosperè pugnatum: namque promptus animi Martius transvectos navibus gladiatores, in adversam Padi ripam, repentè effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, et ceteris Cremonam fugientibus, cæsi qui restiterant: sed repressus vincentium impetus, ne novis subsidiis firmati hostes, fortunam prælii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia quæcumque facta pravè æstimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum, et Suetonium Paullinum, et Marium Celsum (nam eos Otho quoque præfecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta, interfectores Galbæ: scelere et metu vecordes, miscere cuncta, modò palàm turbidis vocibus, modò occultis ad Othonem litteris: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, et inter adversa melior. Igitur Titianum, fratrem accitum, bello præposuit. Interea, Paullini et Celsi ductu, res egregiæ gestæ.

XXIV. Angebant Cæcinam, nequidquam omnia cœpta, et senescens exercitûs sui fama: pulsus Placentiâ, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quàm digna memoratu prælia, inferior; propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, avidiùs quàm consultiùs, properabat. Ad duodecimum à Cremonâ (locus Castorum vocatur) ferocissimos auxiliarium, imminentibus viæ lucis occultos, componit: equites «procedere longiùs *jussi*, et irrito prælio sponte refugi, festinationem sequentium elicere, donec insidiæ coorirentur». Proditum id Othonianis ducibus: et curam peditum Paullinus, equitum Celsus, sumpsêre. Tertiædecimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes, et quin-

genti equites in sinistro locantur : aggerem viæ tres prætoriæ cohortes, altis ordinibus obtinuêre : dextrâ fronte prima legio incessit, cum duabus auxiliaribus cohortibus, et quingentis equitibus. Super hos è prætorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, ducebantur.

XXV. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus, doli prudens, repressit suos. Vitelliani temerè exsurgentes, cedente sensim Celso, longiùs secuti, ultrò in insidias præcipitantur : nam à lateribus cohortes, legionum adversa frons, et subito discursu terga cinxerant equites. Signum pugnæ non statim à Suetonio Paullino pediti datum : cunctator naturâ, et cui cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu placerent, « compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem » jubebat ; satis citò incipi victoriam, ubi provisum foret ne vincerentur. Eâ cunctatione, spatium Vitellianis datum, in vineas nexu traducum impeditas, refugiendi : et modica silva adhærebat : undè rursùs ausi, promptissimos prætorianorum equitum interfecêre : vulneratur rex Epiphanes, impigrè pro Othone pugnam ciens.

XXVI. Tum Othonianus pedes erupit : protritâ hostium acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant : nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciverat : quæ res in prælio trepidationem auxit, quum dispersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio, quòd non universi ducerentur : vinctus præfectus castrorum, Julius Gratus, « tanquam fratri, apud Othonem militanti, proditionem ageret » ; quum fratrem ejus Julium Frontonem, tribunum, Othoniani, sub eodem crimine, vinxissent. Ceterùm ea ubique formido fuit, apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut « deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse, ni Suetonius Paullinus receptui cecinisset », utrisque in partibus percrebuerit. « Timuisse se » Paullinus ferebat, « tantum insuper laboris atque itineris, ne Vitellianus miles recens è castris, fessos aggrederetur, et perculsis nullum retrò subsidium foret » : apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

XXVII. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quàm ad modestiam composuit : nec solum apud Cæcinam, qui culpam « in militem » conferebat, « seditioni magis quàm prælio paratum » : Fabii Valentis copiæ (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu, et recuperandi decoris cupidine, reverentiùs et æqualiùs duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum à Cæcinâ gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis, à quartâdecimâ legione digressas

quum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus, superbè agebant; ut cujusque legionis tentoria accessissent, « coercitos à se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam » jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci; corrupta jurgiis aut rixis disciplina : ad postremum Valens è petulantiâ etiam perfidiam suspectabat.

XXVIII. Igitur nuntio allato, « pulsam Treverorum alam Tungrosque à classe Othonis, et Narbonensem Galliam circumiri » ; simul curâ socios tuendi, et militari astu, cohortes turbidas, ac, si unà forent, prævalidas, dispergendi, partem Batavorum « ire in subsidium » jubet : quod ubi auditum, vulgatumque, mœrere socii, fremere legiones; « orbari se fortissimorum virorum auxilio: veteres illos et tot bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci : si provincia urbe et salute imperii potior sit, omnes illuc sequerentur : sin victoriæ sanitas, sustentaculum, columen in Italiâ verteretur, non abrumpendos, ut corpori, validissimos artus ».

XXIX. Hæc ferociter jactando, postquam, immissis lictoribus, Valens coercere seditionem cœptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. « Spolia Galliarum, et Viennensium aurum, et pretia laborum suorum occultare » clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur : nam Valens, servili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus, præfectus castrorum, deflagrante paulatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: et id ipsum, quòd nemo regeret, paventes; silentio, patientiâ, postremò precibus ac lacrymis veniam quærebant. Ut verò deformis, et flens, et præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor : versi in lætitiam (ut est vulgus utroque immodicum), laudantes gratantesque; circumdatum aquilis signisque, in tribunal ferunt. Ille utili moderatione, non supplicium cujusquam poposcit : ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit : gnarus civilibus bellis plus militibus, quàm ducibus, licere.

XXX. Munientibus castra apud Ticinum, de adversâ Cæcinæ pugnâ allatum, et propè renovata seditio, « tanquam fraude et cunctationibus Valentis prælio defuissent ». Nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, urgere signiferos : rapido agmine Cæcinæ junguntur. Improspera Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat : « expositos se tantò pauciores integris hostium viribus querebantur », simul in suam excusationem, et adventan-

ium robur per adulationem attollentes, ne ut victi et ignavi despec-
arentur. Et quanquam plus virium, propè duplicatus legionum
auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in
Cæcinam inclinabant; super benignitatem animi, quâ promptior
habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis, et quodam
inani favore. Hinc æmulatio ducibus. Cæcina *ut fœdum et ma-
culosum*, ille *ut vanum ac tumidum*, irridebant. Sed condito
odio, eamdem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu
veniæ, probra Othoni objectantes: quùm duces partium Othonis,
quamvis uberrimâ conviciorum in Vitellium materiâ, abstinerent.

XXXI. Sanè antè utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruêre, minùs Vitellii ignavæ voluptates, quàm Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; contrà illi initium belli nemo imputabat. Vitellius ventre et gulâ sibi ipsi hostis; Otho luxu, sævitiâ, audaciâ, reipublicæ exitiosior ducebatur. Conjunctis Cæcinæ ac Valentis copiis, nulla ultrà penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum, an fortunam experiri placeret. Tum Suetonius Paullinus, dignum famâ suâ ratus, quâ nemo illâ tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere, « festinationem hostibus, moram ipsis utilem » disseruit.

XXXII. « Exercitum Vitellii universum advenisse: nec multum virium à tergo, quoniam Galliæ tumeant, et deserere Rheni ripam, irrupturis tam infestis nationibus, non conducat: Britannicum militem hoste et mari distineri: Hispanias armis non ita redundare: provinciam Narbonensem incursu classis et adverso prælio contremuisse: clausam Alpibus, et nullo maris subsidio, Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitûs vastam: non frumentum usquam exercitui: nec exercitum sine copiis retineri posse. Jam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cœlique haud toleraturos. Multa bella impetu valida, per tædia et moras evanuisse. Contrà ipsis omnia opulenta et fida: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exercitibus; Italiam, et caput rerum urbem; senatumque et populum, nunquam obscura nomina, et si aliquando obumbrentur; publicas privatasque opes, et immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem; corpora militum aut Italiæ sueta, aut æstibus. Objacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes, è quibus nullam hosti cessuram, Placentiæ defensione exploratum. Proinde duceret bellum: paucis diebus quartamdecimam legionem, magnâ ipsam famâ, cum Mœsiacis copiis affore: tum rursus deliberaturum, et si prælium placuisset, auctis viribus certaturos ».

XXXIII. Accedebat sententiæ Paullini Marius Celsus : *idem placere Annio Gallo*, paucos ante dies lapsu equi adflicto, missi, qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum : frater ejus Titianus, et præfectus prætorii Proculus, imperitiâ properantes, « fortunam, et deos, et numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus » testabantur : neu quis obviam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, « interesse pugnæ imperatorem, an seponi meliùs foret, dubitavêre. Paullino et Celso jam non adversantibus, ne principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulêre, « ut Brixellum concederet, ac dubiis præliorum exemptus, summæ rerum et imperii se ipsum reservaret ». Is primus dies Othonianas partes adflixit : namque et cum ipso prætoriarum cohortium, et speculatorum, equitumque, valida manus discessit; et remanentium fractus animus : quando suspecti duces, et Otho, cui uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia ducum in incerto reliquerat.

XXXIV. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis; et exploratores curâ diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Cæcina ac Valens, quando hostis imprudentiâ rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexæ, adversum in flumen dirigebantur jactis super ancoris, quæ firmitatem pontis continerent. Sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. Claudebat pontem imposita turris, et in extremam navem educta : unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur.

XXXV. Othoniani in ripâ turrim struxerant, saxaque et faces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac fortè plures transgressos, completis liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prælia, quæ militibus, nec perinde nutantes è navibus, quàm stabili gradu è ripâ, vulnera dirigebant. Et quum variis trepidantium inclinationibus, mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros, aut cominùs mergere : quæ cuncta in oculis utriusque exercitûs, quantò lætiora Vitellianis, tantò acriùs Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur.

XXXVI. Et prælium quidem, abruptis quæ supererant navibus,

fugâ diremptum: Macer ad exitium poscebatur. Jamque vulneratum eminus lanceâ, strictis gladiis invaserant, quum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multò pòst, Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus subvenit. Dein Flavium Sabinum, consulem designatum, Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat; læto milite ad mutationem ducum; et ducibus, ob crebras seditiones, tam infestam militiam adspernantibus.

XXXVII. Invènio apud quosdam auctores, « pavore belli, seu fastidio utriusque principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies famâ noscebantur, dubitâsse exercitus, num, posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, vel senatui permitterent legere imperatorem. Atque eò duces Othonianos spatium ac moras suasisse: præcipuè Paullinum; quòd vetustissimus consularium, et militiâ clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset ». Ego ut concesserim, apud paucos, tacito voto, quietem pro discordiâ, bonum et innocentem principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum; ita neque Paullinum, quâ prudentiâ fuit, sperâsse, corruptissimo seculo, tantam vulgi moderationem, reor, ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus, linguis moribusque dissonos, in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magnâ ex parte luxûs, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis principem passuros.

XXXVIII. Vetus, ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido, cum imperii magnitudine adolevit, erupitque. Nam rebus modicis æqualitas facilè habebatur: sed ubi, subacto orbe, et æmulis urbibus regibusque excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsêre: modò turbulenti tribuni, modò consules prævalidi; et in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox è plebe infimâ C. Marius, et nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et nunquam posteà, nisi de principatu quæsitum. Non discessêre ab armis in Pharsaliâ ac Philippis civium legiones; nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint: eadem illos deûm ira, eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ in discordiam egêre. Quòd singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignaviâ principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longiùs tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

XXXIX. Profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum præfectum.

Celsus et Paullinus, quum prudentiâ eorum nemo uteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur: tribuni centurionesque ambigui, quòd, spretis melioribus, deterrimi valebant: miles alacer; qui tamen jussa ducum interpretari, quàm exsequi, mallet. Promoveri ad quartum à Bedriaco castra placuit; adeo imperitè, ut quanquam verno tempore anni, et tot circùm amnibus, penuriâ aquæ fatigarentur. Ibi de prælio dubitatum, Othone per litteras flagitante, ut maturarent; militibus, ut imperator pugnæ adesset, poscentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factum fuerit, quàm pessimum fuisse, quod factum est.

XL. Non ut ad pugnam, sed ab bellandum profecti, confluentes Padi et Adduæ fluminum, sedecim inde millium spatio distantes, petebant. Celso et Paullino abnuentibus, «militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere hosti, non admissuro, quominus expeditus, et vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos, et vallum molientes adgrederetur». Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. Aderat sanè citus equo Numida, cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpitâ «ducum segnitiâ, rem in discrimen mitti» jubebat, æger morâ, et spei impatiens.

XLI. Eâdem die, ad Cæcinam, operi pontis intentum, duo prætoriarum cohortium tribuni, colloquium ejus postulantes, venerunt. Audire conditiones, ac reddere parabat, quum præcipites exploratores adesse hostem nuntiavêre. Interruptus tribunorum sermo: eòque incertum fuit, insidias, an proditionem, vel aliquod honestum consilium cœptaverint. Cæcina, dimissis tribunis, revectus in castra, datum jussu Fabii Valentis pugnæ signum, et militem in armis invenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupêre, et mirum dictu, à paucioribus Othonianis quominus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute deterriti sunt: ea strictis mucronibus, redire pulsos, et pugnam resumere coegit. Disposita Vitellianarum legionum acies, sine trepidatione: etenim quanquam vicino hoste, adspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixæ, et præruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quærere alii: incertus undique clamor, accurrentium, vocitantium: et ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel revehebantur.

XLII. Attonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui «descivisse à Vitellio exercitum» ementirentur. Is rumor ab exploratoribus Vitellii dispersus, an

in ipsâ Othonis parte, seu dolo, seu fortè surrexerit, parum compertum. Omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavêre; et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris quæ causa salutandi, metum proditionis fecêre. Tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero præstantior. Othoniani quanquam dispersi, pauciores, fessi, prælium tamen acriter sumpsêre: et per locos arboribus ac vineis impeditos, non una pugnæ facies: cominùs eminùsque, catervis et cuneis concurrebant: in aggere viæ collato gradu, corporibus et umbonibus niti; omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, ceteris conspicui, in eventum totius belli certabant.

XLIII. Fortè inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ sunt: pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*, vetere gloriâ insignis; è parte Othonis, prima Adjutrix, non antè in aciem deducta, sed ferox, et novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis, aquilam abstulêre: quo dolore accensa legio, et impulit rursùs primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte aliâ, propulsa quintanorum impetu tertiadecima legio: circumventi plurium accursu quartadecimani. Et ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusâ gladiatorum manu, quam navibus transvectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant. Ita victores latus hostium invecti.

XLIV. Et mediâ acie perruptâ, fugêre passim Othoniani, Bedriacum petentes. Immensum id spatium: obstructæ strage corporum viæ: quò plus cædis fuit: neque enim, civilibus bellis, capti in prædam vertuntur. Suetonius Paullinus, et Licinius Proculus, diversis itineribus, castra vitavêre. Vedium Aquilam, tertiædecimæ legionis legatum, iræ militum inconsultus pavor obtulit: multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: « desertorem proditoremque » increpant; nullo proprio crimine ejus, sed more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, « ne super cladem adversæ pugnæ, suismet ipsi cædibus sævirent: sive finis bello venisset, seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum ». Ceteris fractus animus Prætorianus miles, « non virtute se, sed proditione victum » fremebat. « Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite, raptâ legionis aquilâ: superesse

Celsus et Paullinus, quum prudentiâ eorum nemo u
inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur : tr
turionesque ambigui, quòd, spretis melioribus, de
bant : miles alacer ; qui tamen jussa ducum inter
exsequi, mallet. Promoveri ad quartum à Bedria
adeo imperitè, ut quanquam verno tempore
amnibus, penuriâ aquæ fatigarentur. Ibi d
Othone per litteras flagitante, ut matura
perator pugnæ adesset, poscentibus : ple
agentes acciri postulabant. Nec perin
optimum factum fuerit, quàm pessi

XL. Non ut ad pugnam, sed ab
tes Padi et Adduæ fluminum, s
tantes, petebant. Celso et Pau
nere fessum, sarcinis graven
quominus expeditus, et vi
aut incompositos in agmin
adgrederetur ». Titianus
ad jus imperii transib
atrocibus mandatis, «
rem in discrimen mi

XLI. Eâdem di ... ...tium pugnæ, nequaquam tre-
prætoriarum coh ... mœsta primùm fama, dein profugi è
venerunt. Audi ... patefaciunt. Non exspectavit militum ardor
cipites explora ... us : « bonum habere animum » jubebant : « su-
norum serme ... c novas vires, et ipsos extrema passuros, ausuros
vel aliquod ... que erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortu-
tribunis, ... rore quodam et instinctu flagrabant : qui procul adsti-
signum, ... tendere manus, et proximi prensare genua ; promptis-
agmini ... plotio Firmo. Is prætorii præfectus identidem orabat, « ne
ciorib ... imum exercitum, ne optimè meritos milites desereret : ma-
legi ... animo tolerari adversa, quàm relinqui : fortes et strenuos
sos ... ... tiam contra fortunam insistere spei ; timidos et ignavos ad des-
m ... perationem formidine properare ». Quas inter voces, ut flexerat
... vultum, aut induraverat Otho, clamor et gemitus. Nec præto-
riani tantùm, proprius Othonis miles, sed præmissi è Mœsiâ,
« eamdem obstinationem adventantis exercitûs, legiones Aqui-
leiam ingressas », nuntiabant : ut nemo dubitet potuisse reno-
vari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus.

XLVII. Ipse aversus à consiliis belli, « Hunc », inquit, « ani-
mum, hanc virtutem vestram ultrà periculis objicere, nimis
grande vitæ meæ pretium puto. Quantò plus spei ostenditis, si
vivere placeret, tantò pulchrior mors erit. Experti invicem su-
mus, ego ac fortuna : nec tempus computaveritis : difficilius est

...are felicitati, quâ te non putes diu usurum. Civile bellum ...o cœpit; et ut de principatu certaremus armis, initium ...t ne plusquam semel certemus, penes me exemplum ...Othonem posteritas æstimet. Fruetur Vitellius fratre, ...ris: mihi non ultione, neque solatiis opus est. Alii ...ium tenuerint; nemo tam fortiter reliquerit. An ego ... pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus, et ...atiar? Est hic mecum animus, tanquam perituri ...l este superstites: nec diù moremur, ego in..., vos constantiam meam. Plura de extremis ...: præcipuum destinationis meæ documen...mine queror, nam incusare deos vel ho...e velit ».

... ut cuique ætas aut dignitas, comiter ... neu remanendo iram victoris aspe... senes precibus movebat; placidus ...tivas suorum lacrymas coercens. ...bus jubet: libellos epistolasque, ... tumeliis insignes, abolet: pe... ...cc ut periturus. Mox Salvium Cocceia...ium primâ juventâ, trepidum et mœrentem, ultrò ...us est; laudando *pietatem* ejus, castigando « formidinem: an Vitellium tam immitis animi fore, ut pro incolumi totâ domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu clementiàm victoris. Non enim ultimâ desperatione, sed poscente prælium exercitu, remisisse reipublicæ novissimum casum. Satis sibi nominis, satis posteris suis nobilitatis quæsitum: post Julios, Claudios, Servios, se primum in familiam novam imperium intulisse: proinde erecto animo capesseret vitam, neu patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur unquam, aut nimiùm meminisset.

XLIX. Post quæ, dimotis omnibus, paulùm requievit, atque illum, supremas jam curas animo volutantem, repens tumultus avertit, nuntiatâ consternatione ac licentiâ militum: namque abeuntibus exitium minitabantur, atrocissimâ in Verginium vi, quem clausâ domo obsidebant: increpitis seditionis auctoribus regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidæ aquæ sedavit: tum allatis pugionibus duobus, quum utrumque pertentâsset, alterum capiti subdidit, et explorato jam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit. Luce primâ, in ferrum pectore incubuit: ad gemitum morientis, ingressi liberti, servique, et Plotius Firmus prætorii præfectus, unum vulnus invenêre. Funus maturatum: ambitiosis id precibus

cum ipso Othone militum quod trans Padum fuerit; venire Mœsicas legiones; magnam exercitûs partem Bedriaci remansisse: hos certè nondum victos, et si ita ferret, honestiùs in acie perituros». His cogitationibus truces aut pavidi, extremâ desperatione ad iram sæpiùs, quàm in formidinem stimulabantur.

XLV. At Vitellianus exercitus ad quintum à Bedriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eâdem die oppugnationem castrorum: simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantum ad prælium egressis munimentum fuêre arma et victoria. Posterâ die, haud ambiguâ Othoniani exercitûs voluntate, et qui ferociores fuerant ad pœnitentiam inclinantibus, missa legatio: nec apud duces Vitellianos, dubitatum, quominus pacem concederent. Legati paulisper retenti: ea res hæsitationem attulit, ignaris adhuc an impetrâssent. Mox remissâ legatione patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem civilium armorum miserâ lætitiâ detestantes. Iisdem tentoriis, alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. Spes et præmia in ambiguo; certa funera et luctus: nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem mœreret. Requisitum Orphidii legati corpus honore solito crematur: paucos necessarii ipsorum sepelivêre: ceterum vulgus super humum relictum.

XLVI. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ, nequaquam trepidus, et consilii certus: mœsta primùm fama, dein profugi è prælio perditas res patefaciunt. Non exspectavit militum ardor vocem imperatoris: «bonum habere animum» jubebant: «superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros, ausurosque»: neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam et instinctu flagrabant: qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua; promptissimo Plotio Firmo. Is prætorii præfectus identidem orabat, «ne fidissimum exercitum, ne optimè meritos milites desereret: majore animo tolerari adversa, quàm relinqui: fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei; timidos et ignavos ad desperationem formidine properare». Quas inter voces, ut flexerat vultum, aut induraverat Otho, clamor et gemitus. Nec prætoriani tantùm, proprius Othonis miles, sed præmissi è Mœsiâ, «eamdem obstinationem adventantis exercitûs, legiones Aquileiam ingressas», nuntiabant: ut nemo dubitet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus.

XLVII. Ipse aversus à consiliis belli, «Hunc», inquit, «animum, hanc virtutem vestram ultrà periculis objicere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quantò plus spei ostenditis, si vivere placeret, tantò pulchrior mors erit. Experti invicem sumus, ego ac fortuna: nec tempus computaveritis: difficilius est

temperare felicitati, quâ te non putes diu usurum. Civile bellum à Vitellio cœpit; et ut de principatu certaremus armis, initium illic fuit: ne plusquam semel certemus, penes me exemplum erit: hinc Othonem posteritas æstimet. Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis: mihi non ultione, neque solatiis opus est. Alii diutiùs imperium tenuerint; nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum Romanæ pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus, et reipublicæ eripi patiar? Eat hic mecum animus, tanquam perituri pro me fueritis; sed este superstites: nec diù moremur, ego incolumitatem vestram, vos constantiam meam. Plura de extremis loqui, pars ignaviæ est: præcipuum destinationis meæ documentum habete, quòd de nemine queror, nam incusare deos vel homines, ejus est, qui vivere velit ».

XLVIII. Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos, « irent properè, neu remanendo iram victoris asperarent », juvenes auctoritate, senes precibus movebat; placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrymas coercens. *Dari naves ac vehicula* abeuntibus jubet: libellos epistolasque, studio erga se, aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet: pecunias distribuit parcè, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum fratris filium primâ juventâ, trepidum et mœrentem, ultrò solatus est, laudando *pietatem* ejus, castigando e formidinem: an Vitellium tam immitis animi fore, ut pro incolumi totâ domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu clementiàm victoris. Non enim ultimâ desperatione, sed poscente prælium exercitu, remisisse reipublicæ novissimum casum. Satis sibi nominis, satis posteris suis nobilitatis quæsitum: post Julios, Claudios, Servios, se primum in familiam novam imperium intulisse: proinde erecto animo capesseret vitam, neu patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur unquam, aut nimiùm meminisset.

XLIX. Post quæ, dimotis omnibus, paulùm requievit, atque illum, supremas jam curas animo volutantem, repens tumultus avertit, nuntiatâ consternatione ac licentiâ militum: namque abeuntibus exitium minitabantur, atrocissimâ in Verginium vi, quem clausâ domo obsidebant: increpitis seditionis auctoribus regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidæ aquæ sedavit: tum allatis pugionibus duobus, quum utrumque pertentâsset, alterum capiti subdidit, et explorato jam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit. Luce primâ, in ferrum pectore incubuit: ad gemitum morientis, ingressi liberti, servique, et Plotius Firmus prætorii præfectus, unum vulnus invenêre. Funus maturatum: ambitiosis id precibus

petierat, « ne amputaretur caput, ludibrio futurum ». Tulêre corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus et lacrymis, vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum juxta rogum interfecêre se; non noxâ, neque ob metum, sed æmulatione decoris et caritate principis : ac postea promiscuè Bedriaci, Placentiæ, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est, modicum et mansurum.

L. Hunc vitæ finem habuit septimo et tricesimo ætatis anno. Origo illi è municipio Ferentino. Pater consularis; avus prætorius: maternum genus impar, nec tamen indecorum : pueritiâ ac juventâ, qualem monstravimus : duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Ut conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium animos, procul gravitate cœpti operis crediderim; ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. « Die quo Bedriaci certabatur, avem invisitatâ specie, apud Regium Lepidum celebri vico concedisse », incolæ memorant, « nec deinde cœtu hominum, aut circumvolitantium alitum, territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret : tum ablatam ex oculis : et tempôra reputantibus, initium finemque miraculi cum Othonis exitu competîsse ».

LI. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat, qui coerceret. Ad Verginium versi, modò *ut reciperet imperium*, nunc *ut legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur*, minitantes orabant. Verginius per aversam domûs partem furtim degressus, irrumpentes frustratus est. Earum quæ Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit. Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis copiis, quibus præfuerat.

LII. Posito ubique bello, magna pars senatûs extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinæ relicta : illuc adverso de prælio allatum : sed milites, ut falsum rumorem adspernantes, quòd infensum Othoni senatum arbitrantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius : conviciis postremò ac probris causam et initium cædis quærebant: quum alius insuper metus senatoribus instaret, ne prævalidis jam Vitellii partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur : ita trepidi et utrimque anxii coeunt; nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpæ tutior. Onerabat paventium curas ordo Mutinensis, « arma et pecuniam » offerendo, appellabatque « Patres Conscriptos », intempestivo honore.

LIII. Notabile inde jurgium fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium, « ut ambigua disserentem », invasit. Nec ceteri sententias aperiebant : sed invisum memoriâ delationum, exposi-

tumque ad invidiam Marcelli nomen, irritaverat Cæcinam, ut novus adhuc, et in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum dirempti. Et rediêre omnes Bononiam, rursùs consiliaturi : simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus « causam digressûs, habere se suprema ejus mandata » respondit : « ipsum viventem quidem relictum, sed solâ posteritatis curâ, et abruptis vitæ blandimentis ». Hinc admiratio, et plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinavêre.

LIV. Intererat consiliis frater ejus L. Vitellius, seque jam adulantibus offerebat; quum repentè Cœnus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, adfirmans « superventu quartædecimæ legionis, junctis à Brixello viribus, cæsos victores, versam partium fortunam ». Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, quæ negligebantur, lætiore nuntio revalescerent. Et Cœnus quidem rapidè in urbem vectus, paucos post dies, jussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus, vera esse quæ afferebantur. Intendebat formidinem, quò publici consilii facie discessum Mutinâ, desertæque partes forent. Nec ultrà in commune congressi, sibi quisque consuluêre : donec missæ à Fabio Valente epistolæ demerent metum. Et mors Othonis, quò laudabilior, eò velociùs audita.

LV. At Romæ nihil trepidationis. Cereales ludi ex more spectabantur. Ut « cessisse vitâ Othonem, et à Flavio Sabino, præfecto urbis, quod erat in urbe militum sacramento Vitellii adactum », certi auctores in theatrum attulerunt, *Vitellio* plausêre : populus, cum lauru ac floribus, Galbæ imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In senatu cuncta, longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur. Additæ « erga Germanicos exercitus laudes, gratesque » : et missa legatio, quæ gaudio fungeretur. Recitatæ Fabii Valentis epistolæ, ad consules scriptæ haud immoderatè : gratior Cæcinæ modestia fuit, quòd non scripsisset.

LVI. Ceterùm Italia graviùs atque atrociùs, quàm bello adflictabatur : dispersi per municipia et colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi et stupris polluere : in omne fas nefasque avidi, aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuêre, qui inimicos suos, specie militum, interficerent. Ipsique milites, regionum gnari, refertos agros, dites dominos, in prædam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant; obnoxiis ducibus, et prohibere non ausis : minùs avaritiæ in Cæcinâ, plus ambitionis : Valens, ob lucra et quæstus infamis, eòque alienæ etiam culpæ

dissimulator. Jam pridem attritis Italiæ rebus, tantum peditum equitumque vis damnaque, et injuriæ, ægrè tolerabantur.

LVII. Interim Vitellius, victoriæ suæ nescius, ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitûs vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur. Cura ripæ Hordeonio Flacco permissa. Ipse è Britannico delectu octo millia sibi adjunxit: et paucorum dierum iter progressus, «prosperas apud Bedriacum res, ac morte Othonis concidisse bellum» accepit. Vocatâ concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, «ut libertum suum, Asiaticum, equestri dignitate donaret», inhonestam adulationem compescit. Dein, mobilitate ingenii, quod palàm abnuerat, inter secreta convivii largitur; honoravitque Asiaticum annulis, fœdum mancipium, et malis artibus ambitiosum.

LVIII. Iisdem diebus «accessisse partibus utramque Mauretaniam, interfecto procuratore Albino», nuntii venêre. Luceius Albinus, à Nerone Mauretaniæ Cæsariensi præpositus, additâ per Galbam Tingitanæ provinciæ administratione, haud spernendis viribus agebat: novemdecim cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. Cæso Galbâ, in Othonem pronus, nec Africâ contentus, Hispaniæ, angusto freto diremptæ, imminebat. Inde Cluvio Rufo metus; «et decimam legionem propinquare littori», ut transmissurus, jussit: præmissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent: neque arduum fuit, magnâ per provincias Germanici exercitûs famâ. Spargebatur insuper, «spreto procuratoris vocabulo, Albinum insigne regis, et Jubæ nomen usurpare».

LIX. Ita mutatis animis, Asinius Pollio, alæ præfectus, è fidissimis Albino, et Festus ac Scipio, cohortium præfecti, opprimuntur. Ipse Albinus, dum è Tingitanâ provinciâ Cæsariensem Mauretaniam petit, appulsus littori, trucidatur: uxor ejus, quum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est; nihil eorum, quæ fierent, Vitellio anquirente: brevi auditu, quamvis magna transibat, impar curis gravioribus, «Exercitum itinere terrestri pergere» jubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo principali paratu, sed vetere egestate conspicuus: donec Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, genere illustri, largus animo, et par opibus, circumdaret principis ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Præstò fuêre Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem et Cæcinam, pro concione laudatos, curuli suæ circumposuit. Mox «universum exercitum occurrere infanti filio» jubet: perlatumque, et paludamento opertum, sinu retinens, *Germa-*

nicum appellavit, cinxitque cunctis fortunæ principalis insignibus : nimius honos inter secunda rebus adversis in solatium cessit.

LX. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum : undè præcipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus. Simul ceteræ legiones contactu, et adversus Germanicos milites invidiâ, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum, tristi morâ squalidos tenuit; donec auditi, necessariis magis defensionibus, quàm honestis, uterentur. Proditionem ultro imputabant; «spatium longi ante prælium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suæ» adsignantes : et Vitellius credidit de perfidiâ, et fidem absolvit. Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate et ignaviâ excusatus. Mario Celso consulatus servatur : sed creditum famâ, objectumque mox in senatu Cæcilio Simplici, «quòd eum honorem pecuniâ mercari, nec sine exitio Celsi voluisset» : restitit Vitellius, deditque posteà consulatum Simplici, innoxium et inemptum. Trachalum adversus criminantes Galeria, uxor Vitellii, protexit.

LXI. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, è plebe Boiorum, inserere sese fortunæ, et provocare arma Romana, simulatione numinum ausus est. Jamque «assertor Galliarum, et deus» (nomen id sibi indiderat), concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat; quum gravissima civitas, electâ juventute, adjectis à Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo prælio Mariccus, ac mox feris objectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec spectante Vitellio interfectus est.

LXII. Nec ultrà in defectores, aut bona cujusquam, sævitum. Rata fuêre eorum, qui acie Othonianâ ceciderant, testamenta, aut lex intestatis : prorsùs, si luxuriæ temperaret, avaritiam non timeres. Epularum fœda et inexplebilis libido : ex urbe atque Italiâ irritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus : exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum : vastabantur ipsæ civitates : degenerabat à labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum, et contemptu ducis. Præmisit in urbem edictum, quo vocabulum *Augusti* differret, *Cæsaris* non reciperet, quum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italiâ mathematici. Cautum severè, «ne equites Romani ludo et arenâ pollurentur» : priores id principes pecuniâ, et sæpiùs vi, perpulerant : ac pleraque municipia et coloniæ æmulabantur, corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere.

LXIII. Sed Vitellius, adventu fratris, et irrepentibus dominationis magistris, superbior et atrocior, et occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone; retu-

limus. Dolabella, auditâ morte Othonis, urbem introierat: id ei Plancius Varus, præturâ functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flavium Sabinum, præfectum urbis, objecit, « tanquam ruptâ custodiâ, ducem se victis partibus ostentâsset »: addidit « tentatam cohortem, quæ Ostiæ ageret »: nec ullis tantorum criminum probationibus in pœnitentiam versus, seram veniam post scelus quærebat. Cunctantem super tantâ re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit « ne periculo principis famam clementiæ affectaret ». Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevâsse videretur, impulit ruentem.

LXIV. Igitur Vitellius, metu et odio, quòd Petroniam, uxorem ejus, mox Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, « vitatâ Flaminiæ viæ celebritate, devertere Interamnium, atque ibi interfici » jussit. Longum interfectori visum: in itinere ac tabernâ projectum humi jugulavit: magnâ cum invidia novi principatûs, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam, modestum è proximo exemplum onerabat, Galeria imperatoris uxor, non immixta tristibus; et pari probitate mater Vitelliorum, Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, non « Germanicum à se, sed Vitellium genitum ». Nec ullis posteà fortunæ illecebris aut ambitu civitatis, in gaudium evicta, domûs suæ tantùm adversa sensit.

LXV. Digressum à Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus adsequitur, omissâ Hispaniâ; lætitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius, et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius Cæsaris libertus detulerat, « tanquam audito Vitellii et Othonis principatu, propriam ipse potentiam, et possessionem Hispaniarum tentâsset: eòque diplomatibus nullum principem præscripsisset ». Interpretabatur quædam ex orationibus ejus, contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii prævaluit, ut puniri ultrò libertum suum Vitellius juberet: Cluvius comitatui principis adjectus, non ademptâ Hispaniâ, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii: eum Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluvium nullâ formidine, retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos: profugerat Britanniâ, ob iracundiam militum: missus est in locum ejus Vectius Bolanus è præsentibus.

LXVI. Augebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus: sparsæ per Italiam, et victoribus permixtæ, hostilia loquebantur: præcipua quartadecimanorum ferocia, qui se *victos* abnuebant: « quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum pulsis, vires legionis non adfuisse ». Remitti eos in Britanniam, unde à Nerone exciti erant, placuit; atque interim Batavorum

cohortes unà tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam : nec diu, in tantis armatorum odiis, quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quemdam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati, à conviciis ad cædem transiêre : et prælium atrox arsisset, ni duæ prætoriæ cohortes, causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam, et metum Batavis fecissent : « quos » Vitellius « agmini suo jungi », ut fidos ; « legionem, Graiis Alpibus traductam, eo flexu itineris ire » jubet, « quo Viennam vitarent » : namque et Viennenses timebantur. Nocte, quâ proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinæ coloniæ ambusta : quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus oblitteratum. Quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant : consensu meliorum compressi, et legio in Britanniam transvecta.

LXVII. Proximus Vitellio è prætoriis cohortibus metus erat : separati primùm, deinde, addito honestæ missionis lenimento, arma ad tribunos suos deferebant : donec motum à Vespasiano bellum crebresceret : tum, resumptâ militiâ, robur Flavianarum partium fuêre. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret : undecima ac septima suis hibernis redditæ : tertiadecimani struere amphitheatra jussi : nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, spectaculum gladiatorum edere parabant : nunquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum oblivisceretur.

LXVIII. Et quidem partes modestè distraxerat : apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset. Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum, severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis gaudent : perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac Bacchanalibus, quàm disciplinæ et castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero è Gallis auxiliaribus, per lasciviam, ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis, qui ad spetandum convenerant, in studia diductis ; erupêre legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultûs fuit alius tumultus : pulvis procul, et arma adspiciebantur : conclamatum repentè, « quartamdecimam legionem, verso itinere, ad prælium venire » : sed erant agminis coactores : agniti dempsêre sollicitudinem. Interim Verginii servus fortè obvius, ut « percussor Vitellii » insimulatur : et ruebat ad convivium miles, « mortem Verginii » exposcens. Ne Vitellius quidem,

quanquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentiâ ejus dubitavit : ægrè tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, et quondam ducis sui, flagitabant. Nec quemquam sæpiùs, quàm Verginium, omnis seditio infestavit : manebat admiratio viri, et fama; sed oderant, ut fastiditi.

LXIX. Postero die, Vitellius, senatûs legatione, quam ibi opperiri jusserat, auditâ, transgressus in castra, ultrò *pietatem militum* collaudavit : frementibus auxiliis, « tantum impunitatis, atque arrogantiæ legionariis accessisse ». Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ, principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, et primâ statim defectione, inter inania belli assumptus. Ceterùm, ut largitionibus affectæ jam imperii opes sufficerent, « amputari legionum auxiliorumque numeros » jubet, vetitis supplementis : et promiscuæ missiones offerebantur : exitiabile id reipublicæ, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebriùs redibant : et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta majorum, apud quos virtute, quàm pecuniâ, res Romana meliùs stetit.

LXX. Inde Vitellius Cremonam flexit, et spectato munere Cæcinæ, insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis, concupivit. Fœdum atque atrox spectaculum : intra quadragesimum pugnæ diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus, dira vastitas : nec minùs inhumana pars viæ, quam Cremonenses lauru rosisque constraverant, exstructis altaribus, cæsisque victimis, regium in morem : quæ læta in præsens, mox perniciem ipsis fecêre. Aderant Valens et Cæcina, monstrabantque pugnæ locos : « hinc erupisse legionum agmen, hinc equites coortos : inde circumfusas auxiliorum manus ». Jam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falsa, verà, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore et gaudio, deflectere viâ, spatia certaminum recognoscere; aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari. Et erant quos varia sors rerum, lacrymæque, et misericordia subiret : at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit : lætus ultrò, et tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat sacrum diis loci.

LXXI. Exin Bononiæ à Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex urbe cultu. Quantòque magis propinquabat, tantò corruptius iter, immixtis histrionibus et spadonum gregibus, et cetero Neronianæ aulæ ingenio : namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem

solitus, non necessitate, quâ honestissimus quisque, sed luxu, et saginæ mancipatus emptusque. Ut Valenti et Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret, coartari aliorum consulatus, dissimulatus Martii Macri, tanquam Othonianarum partium ducis: et Valerium Marinum, destinatum à Galbâ consulem, distulit, nullâ offensâ, sed mitem, et injuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus principi, ut adversus Neronem ausus, et Verginii exstimulator. Sed alias protulit causas: actæque insuper Vitellio gratiæ, consuetudine servitii.

LXXII. Non ultra paucos dies, quanquam acribus initiis cœptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, «Scribonianum se Camerinum» ferens, «Neronianorum temporum metu in Istriâ occultatum, quòd illic clientelæ et agri veterum Crassorum, ac nominis favor manebat». Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ assumpto, vulgus credulum, et quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur; quum pertractus ad Vitellium, interrogatusque *quisnam mortalium esset,* postquam nulla dictis fides, et à domino noscebatur, conditione fugitivus, nomine *Geta,* sumptum de eo supplicium in servilem modum.

LXXIII. Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores è Syriâ Judæâque, «adactum in verba ejus Orientem» nuntiavêre. Nam etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famâque Vespasianus, ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo æmulo, sævitiâ, libidine, raptu, in externos mores proruperant.

LXXIV. At Vespasianus bellum armaque, et procul vel juxtà sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, ut præeuntem sacramentum, et fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior. Præfectus Ægypti, Alexander, consilia sociaverat. Tertiam legionem, quòd è Syriâ in Mœsiam transisset, suam numerabat: ceteræ Illyrici legiones secuturæ sperabantur. Namque omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium à Vitellio militum, quòd truces corpore, horridi sermone, ceteros, ut impares, irridebant. Sed in tantâ mole belli plerumque cunctatio; et Vespasianus modò in spem erectus, aliquando adversa reputabat: «Quis ille dies foret, quo sexaginta ætatis annos, et duos filios juvenes bello permitteret? Esse privatis cogitationibus regressum, et, prout velint, plus minùsve sumi ex fortunâ: imperium cupientibus nihil medium inter summa et præcipitia.

LXXV. Versabatur ante oculos Germanici exercitûs robur, notum viro militari: «Suas legiónes civili bello inexpertas; Vi-

tellii, victrices : et apud victos, plus querimoniarum, quàm virium : fluxam per discordias militum fidem, et periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinore paratum ex diverso præmium petat? Sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percussorem ejus, Volaginium, è gregario ad summa militiæ provectum. Faciliùs universos impelli, quàm singulos vitari.

LXXVI. His pavoribus nutantem, et alii legati amicique firmabant, et Mucianus, post multos secretosque sermones, jam et coràm ita locutus : « Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an quod inchoatur, reipublicæ utile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut certè non arduum sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciatne consilio periculum suum : et, si fortuna cœptis adfuerit, cui summum decus adquiratur. Ego te, Vespasiane, ad imperium voco, tam salutare reipublicæ quàm tibi magnificum. Juxta deos, in tuâ manu positum est. Nec speciem adulantis expaveris : à contumeliâ, quàm à laude propius fuerit, post Vitellium eligi. Non adversus divi Augusti acerrimam mentem, nec adversus cautissimam Tiberii senectutem, ne contra Caii quidem aut Claudii, vel Neronis, fundatam longo imperio domum exsurgimus : cessisti etiam Galbæ imaginibus : torpere ultrà, et polluendam perdendamque rempublicam relinquere, sopor et ignavia videretur, etiam si tibi, quàm inhonesta, tam tuta servitus esset. Abiit jam, et transvectum est tempus, quo posses videri concupisse : confugiendum est ad imperium. An excidit trucidatus Corbulo? splendidior origine, quàm nos sumus, fateor : sed et Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat. Satis clarus est apud timentem quisquis timetur. Et posse ab exercitu principem fieri, sibi ipse Vitellius documento, nullis stipendiis, nullâ militari famâ, Galbæ odio provectus. Ne Othonem quidem ducis arte, aut exercitûs vi, sed præproperâ ipsius desperatione victum, jam desiderabilem et magnum principem fecit. Quum interim spargit legiones, exarmat cohortes, nova quotidie bello semina ministrat : si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis, et comessationibus, et principis imitatione, deteritur. Tibi è Judæâ, et Syriâ, et Ægypto novem legiones integræ, nullâ acie exhaustæ, non discordiâ corruptæ : sed firmatus usu miles, et belli domitor externi. Classium, alarum, cohortium robora; et fidissimi reges; et tua ante omnes experientia.

LXXVII. » Nobis nihil ultrà arrogabo, quàm ne post Valentem ac Cæcinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium spreveris, quia æmulum non experiris : me Vitellio antepono, te mihi. Tuæ domui triumphale nomen, duo juvenes, capax jam

imperii alter, et primis militiæ annis apud Germanicos quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Ceterùm inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum ordo erit. Nam si vincimus, honorem, quem dederis, habebo : discrimen, ac pericula, ex æquo patiemur : immo, ut melius est, tu hos exercitus rege ; mihi bellum, et præliorum incerta trade. Acriore hodie disciplinâ victi, quàm victores agunt : hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit : illi per fastidium, et contumaciam hebescunt. Aperiet et recludet contecta et tumescentia victricium pártium vulnera bellum ipsum. Nec mihi major in tuâ vigilantiâ, parcimoniâ, sapientiâ, fiducia est, quàm in Vitellii torpore, inscitiâ, sævitiâ. Sed et meliorem in bello causam, quàm in pace habemus : nam qui deliberant, desciverunt. »

LXXVIII. Post Muciani orationem ceteri audentiùs circumsistere, hortari, « responsa vatum, et siderum motus » referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quemdam mathematicum, rectorem et præscium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina : cupressus arbor in agris ejus, conspicua altitudine, repentè prociderat ; ac posterâ die, eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat : grande id, prosperumque, consensu haruspicum : et summa claritudo juveni admodum Vespasiano promissa. Sed primò triumphalia, et consulatus, et Judaicæ victoriæ decus, implêsse fidem ominis videbantur : ut hæc adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Judæam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem, deumque : nec simulacrum deo, aut templum ; sic tradidêre majores : ara tantùm et reverentia. Illic sacrificanti Vespasiano, quum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis, « Quidquid est », inquit, « Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare servitia ; datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum ». Has ambages et statim exceperat fama, et tunc aperiebat : nec quidquam magis in ore vulgi : crebriores apud ipsum sermones ; quantò sperantibus plura dicuntur.

LXXIX. Haud dubiâ destinatione discessêre, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream : illa Syriæ, hæc Judææ caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kalendis Juliis sacramento ejus legiones adegit. Isque primus principatûs dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus exercitus quinto Nonas Julias apud ipsum jurasset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syriâ remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius :

cuncta impetu militum acta: non paratâ concione, non conjunctis legionibus.

LXXX. Dum quæritur tempus, locusque, quodque in re tali difficillimum est, prima vox; dum animo spes, timor, ratio, casus observantur; egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito adsistentes ordine, ut legatum salutaturi, *imperatorem* salutavêre. Tum ceteri accurrere, *Cæsarem*, et *Augustum*, et omnia principatûs vocabula cumulare: mens à metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit: ut primùm tantæ multitudinis obfusam oculis caliginem disjecit, militariter locutus, læta omnia, et adfluentia excepit: namque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes, et in adulationem effusos adloquitur: satis decorus etiam Græcâ facundiâ, omniumque quæ diceret, atque ageret, arte quâdam ostentator. Nihil æquè provinciam exercitumque accendit, quàm quòd adseverabat Mucianus, « statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam, ad militiam opulentam quietamque, transferret; contrà Syriacis legionibus Germanica hiberna, cœlo ac laboribus dura, mutarentur ». Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus, vetustate stipendiorum, nota et familiaria castra in modum penatium diligebantur.

LXXXI. Ante Idus Julias Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessêre cum regno, Sohemus, haud spernendis viribus, Antiochus, vetustis opibus ingens, et inservientium regum ditissimus: mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat: nec minore animo regina Berenice partes juvabat, florens ætate formâque, et seni quoque Vespasiano magnificentiâ munerum grata. Quidquid provinciarum adluitur mari, Asiâ atque Achaiâ tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, juravêre: sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociæ legionibus. Consilium de summâ rerum Beryti habitum: illuc Mucianus, cum legatis tribunisque, et splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit: et è Judaico exercitu lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ principalis effecerant.

LXXXII. Prima belli cura, agere delectus, revocare veteranos: destinantur validæ civitates exercendis armorum officinis: apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo, incitare sæ-

piùs, quàm coercere; vitia magis amicorum, quàm virtutes dissimulans. Multos præfecturis et procurationibus, plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros, et mox summa adeptos: quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi, neque Mucianus primâ concione, nisi modicè ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit, quàm alii in pace; egregiè firmus adversus militarem largitionem, eòque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Judææ, Vespasianum obtinere claustra Ægypti placuit: sufficere videbantur adversus Vitellium, pars copiarum, et dux Mucianus, et Vespasiani nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque, « ut prætorianos Vitellio infensos reciperandæ militiæ præmio invitarent ».

LXXXIII. Mucianus cum expeditâ manu, socium magis imperii, quàm ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires sibi, et majora credi de absentibus. Sed legio sexta, et tredecim vexillariorum millia, ingenti agmine sequebantur. Classem è Ponto Byzantium adigi jusserat; ambiguus consilii, num omissâ Mœsiâ, Dyrrhacium pedite atque equite, simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tutâ pone tergum Achaiâ Asiâque; quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur; atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque, et Calabriæ Lucaniæque littora infestis classibus peterentur.

LXXXIV. Igitur navium, militum, armorum paratù strepere provinciæ. Sed nihil æquè fatigabat, quàm pecuniarum conquisitio: « eos esse belli civilis nervos » dictitans Mucianus, non jus, aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat: passim delationes; et locupletissimus quisque in prædam correpti: quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansêre; ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante: donec indulgentiâ fortunæ, et pravis magistris, didicit, ausus que est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus privatim, quod avidiùs de republicâ sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti; rarissimus quisque eamdem in reciperando licentiam habuerunt.

LXXXV. Adcelerata interim Vespasiani cœpta, Illyrici exercitûs studio, transgressi in partes. Tertia legio exemplum ceteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octava erat ac septima Claudiana, imbutæ favore Othonis, quamvis prælio non interfuissent. Aquileiam progressæ, proturbatis, qui de Othone nuntiabant, lace-

ratisque vexillis, nomen *Vitellii* præferentibus, raptâ postremò pecuniâ, et inter se divisâ, hostiliter egerant. Unde metus, et ex metu consilium: « posse imputari Vespasiano, quæ apud Vitellium excusanda erant ». Ita tres Mœsicæ legiones per epistolas adliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo motu Aponius Saturninus, Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum, septimæ legionis legatum, ob simultates, quibus causam partium prætendebat. Julianus, comperto discrimine, et gnaris locorum adscitis, per avia Mœsiæ, ultra montem Hæmum profugit: nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus, aut properans.

LXXXVI. At in Pannoniâ tertiadecima legio, ac septima Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessêre, vi præcipuâ Primi Antonii. Is legibus nocens, et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, senatorium ordinem reciperaverat. Præpositus à Galbâ septimæ legioni, scriptitasse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens; à quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit: labantibus Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxêre, quanquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Poppæus Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes. Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus: primâ juventâ, quietis cupidine, senatorium ordinem exsuerat: idem pro Galbâ dux coloniæ suæ, eâque operâ procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit, non tam præmiis periculorum, quàm ipsis periculis lætus: pro certis, et olim partis, nova, ambigua, ancipitia malebat. Igitur movere et quatere, quidquid usquam ægrum foret, adgrediuntur. Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolæ; quòd utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat: sparguntur per Gallias litteræ; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

LXXXVII. Dum hæc, per provincias, à Vespasiano ducibusque partium geruntur; Vitellius contemptior in dies segniorque, ad omnes municipiorum villarumque amœnitates resistens, gravi urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentiâ corrupta: calonum numerus amplior; procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis: tot legatorum ami-

eorumque comitatus, inhabilis ad parendum, etiam si summâ modestiâ regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex urbe senatores equitesque: quidam metu, multi per adulationem, ceteri, ac paulatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Aggregabantur è plebe flagitiosâ per obsequia Vitellio cògniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum deshonestamentis mirè gaudebat. Nec coloniæ modò, aut municipia, congestu copiarum, sed ipsi cultores, arvaque, maturis jam frugibus, ut hostile solum vastabantur.

LXXXVIII. Multæ et atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini cœptam: manente legionum auxiliorumque discordiâ; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages, ad septimum ab urbe lapidem: singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam, dividebat: et effusa plebes totis se castris miscuerat. Incuriosos milites, vernaculâ, ut rebantur, urbanitate, quidam spoliavêre, abscisis furtim balteis, *an accincti forent*, rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus: inermem populum gladiis invasêre: cæsus inter alios pater militis, quum filium comitaretur; deinde agnitus; et vulgatâ cæde, temperatum ab innoxiis. In urbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maximè petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba jacuisset. Nec minùs sævum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes, quum turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut, ubi lubrico viæ, vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus et ferrum transirent. Quin et tribuni præfectique cum terrore et armatorum catervis volitabant.

LXXXIX. Ipse Vitellius, à ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctusque, senatum et populum ante se agens, quominus, ut captam, urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumptâ prætextâ, et composito agmine, incessit. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circà è legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa; et post peditum ordines, eques: dein quatuor et triginta cohortes, ut nomina gentium, aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam præfecti castrorum tribunique, et primi centurionum, candidâ veste: ceteri juxtà suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phaleræ, torquesque splendebant: decora facies, et non Vitellio principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem amplexus, Augustæ nomine honoravit.

XC. Posterâ die, tanquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens; consciis

flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italiâ, per quam somno et luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat : abnuentique nomen *Augusti*, expressêre ut assumeret, tam frustra, quàm recusaverat.

XCI. Apud civitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quòd maximum pontificatum adeptus Vitellius, de cærimoniis publicis xv. Kal. Aug. edixisset, antiquitùs infausto die Cremerensi Alliensique cladibus : adeo omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque socordiâ, velut inter temulentos agebat. Sed comitia consulum cum candidatis civiliter celebrans, omnem infimæ plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor affectavit : quæ, grata sanè et popularia, si à virtutibus proficiscerentur, memoriâ vitæ prioris, indecora et vilia accipiebantur. Ventitabat in senatum, etiam quum parvis de rebus patres consulerentur. Ac fortè Priscus Helvidius, prætor designatus, contra studium ejus censuerat. Commotus primò Vitellius, non tamen ultrà, quàm «Tribunos plebis in auxilium spretæ potestatis» advocavit. Mox mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam ejus verebantur, «nihil novi accidisse» respondit, «quòd duo senatores in republicâ dissentirent : solitum se etiam Thraseæ contradicere». Irrisêre plerique impudentiam æmulationis : aliis id ipsum placebat, quòd neminem ex præpotentibus, Thraseam ad exemplar veræ gloriæ legisset.

XCII. Præposuerat prætorianis P. Sabinum, à præfecturâ cohortis, Julium Priscum, tum centurionem : Priscus Valentis, Sabinus Cæcinæ gratiâ pollebant. Inter discordes, Vitellio nihil auctoritatis : munia imperii Cæcina ac Valens obibant; olim anxii odiis, quæ, bello et castris malè dissimulata, pravitas amicorum, et fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, et immensis salutantium agminibus contendunt, comparanturque; variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec unquam satis fida potentia, ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eò segniùs invaserant domos, hortos, opesque imperii : quum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nullâ principis misericordiâ juvarentur. Gratum primoribus civitatis, etiam plebes approbavit, quòd reversis ab exsilio jura libertorum concessisset : quanquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant, abditis pecuniis per occultos, aut ambitiosos sinus : et quidam in domum Cæsaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores.

XCIII. Sed miles, plenis castris, et redundante multitudine, in porticibus aut delubris, et urbe totâ vagus, non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari : per illecebras urbis, et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebant. Postremò, ne salutis quidem cura : infamibus Vaticani locis magna pars tetendit; unde crebræ in vulgus mortes. Et adjacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas, et æstûs impatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim prætoriæ, quatuor urbanæ cohortes scribebantur, quîs singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tanquam ipsum Cæcinam periculo exemisset : sanè adventu ejus convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero prælio verterat : omnisque inferioris Germaniæ miles Valentem adsectabatur : unde primùm creditur Cæcinæ fides fluitâsse.

XCIV. Ceterùm non ita ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret : sibi quisque militiam sumpsêre : quamvis indignus, si ita maluerat, urbanæ militiæ adscribebatur : rursùs bonis, remanere inter legionarios aut alares volentibus, permissum : nec deerant qui vellent, fessi morbis, et intemperiem cœli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta : convulsum castrorum decus, viginti millibus, è toto exercitu, permixtis magis, quàm electis. Concionante Vitellio, postulantur « ad supplicium Asiaticus, et Flavius, et Rufinus, duces Galliarum, quòd pro Vindice bellâssent ». Nec coercebat ejusmodi voces Vitellius : super insitam animo ignaviam, conscius sibi instare donativum, et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti principum, « conferre pro numero mancipiorum », ut tributum, jussi. Ipse, solâ perdendi curâ, stabula aurigis exstruere : circum gladiatorum ferarumque spectaculis opplere : tanquam in summâ abundantiâ, pecuniæ illudere.

XCV. Quin et natalem Vitellii diem, Cæcina ac Valens, editis totâ urbe vicatim gladiatoribus, celebravêre, ingenti paratu, et ante illum diem insolito. Lætum fœdissimo cuique, apud bonos invidiæ fuit, quòd exstructis in campo Martio aris, inferias Neroni fecisset : cæsæ publicè victimæ crematæque : facem Augustales subdidêre : quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Cæsar Tiberius Juliæ genti sacravit. Nondum quartus à victoria mensis, et libertus Vitellii Asiaticus, Polycletos, Patrobios, et vetera odiorum nomina æquabat. Nemo in illâ aulâ probitate aut industriâ certavit : unum ad potentiam iter, prodigis epulis, et sumptu ganeâque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abundè ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies

sestertium, paucissimis mensibus, intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, variâ et pudendâ sorte agebat; donec successêre Mucianus, et Marcellus, et magis alii homines, quàm alii mores.

XCVI. Prima Vitellio « tertiæ legionis defectio » nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus aggregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subitâ, perscripserat, et amici adulantes, molliùs interpretabantur : « unius legionis eam seditionem; ceteris exercitibus constare fidem ». In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, « à quibus falsos rumores dispergi, nec ullum civilis belli metum », adseverabat, supresso Vespasiani nomine, et vagis per urbem militibus, qui sermones populi coercerent : id præcipuum alimentum famæ erat.

XCVII. Auxilia tamen è Germaniâ, Britanniâque, Hispaniis excivit, segniter, et necessitatem dissimulans. Perinde legati provinciæque cunctabantur : Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello, Vectius Bolanus, nunquam satis quietâ Britanniâ; et uterque ambigui : neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari : trium legionum legati, pares jure, et, prosperis Vitellii rebus, certaturi ab obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detractabant. In Africâ legio cohortesque, delectæ à Clodio Macro, mox à Galbâ dimissæ, rursùs jussu Vitellii militiam cepêre : simul cetera juventus dabat impigrè nomina : quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat : perinde socii de imperio utriusque conjectabant : sed experimentum contrà fuit.

XCVIII. Ac primò Valerius Festus, legatus, studia provincialium cum fide juvit : mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum fovens, et hæc illave defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum litteris edictisque Vespasiani, per Rætiam et Gallias, militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi, necantur : plures fefellêre, fide amicorum, aut suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota, primùm socordiâ Vitellii; deinde Pannonicæ Alpes præsidiis insessæ, nuntios retinebant : mare quoque etesiarum flatu in orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.

XCIX. Tandem, irruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cæcinam ac Valentem expediri ad bellum jubet : præmissus Cæcina; Valentem è gravi corporis morbo tum pri-

mum adsurgentem, infirmitas tardabat. Longè alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitûs species: non vigor corporibus, non ardor animis: lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi: impatiens solis, pulveris, tempestatum; quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tantò ad discordias promptior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimiâ fortunæ indulgentiâ soluti in luxum: seu perfidiam meditato, infringere exercitûs virtutem inter artes erat. Credidêre plerique, Flavii Sabini consiliis concussam Cæcinæ mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, «rata apud Vespasianum fore pacta transitionis»: simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem admonebatur, «ut impar apud Vitellium, gratiam viresque apud novum principem pararet».

C. Cæcina complexu Vitelli multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit: mox vexillarii quartædecimæ, et sextædecimæ legionum; dein quinta, et duoetvicesima secutæ: postremo agmine unaetvicesima Rapax, et prima Italica incessêre, cum vexillariis trium Britannicarum legionum, et electis auxiliis. Profecto Cæcinâ, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat: «ut in itinere opperiretur; sic sibi cum Cæcinâ convenisse», qui præsens, eòque validior, «immutatum id consilium» finxit, «ut ingruenti bello totâ mole occurreretur. Ita adcelerare» legiones «Cremonam», pars «Hostiliam petere» jussæ: ipse Ravennam devertit, prætexto classem adloquendi: mox Patavii secretum componendæ proditionis quæsitum. Namque Lucilius Bassus, post præfecturam alæ, Ravennati simul ac Misenensi classibus à Vitellio præpositus, quòd non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosâ perfidiâ ulciscebatur: nec sciri potest, traxeritne Cæcinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas impulerit.

CI. Scriptores temporum, qui, potiente rerum Flaviâ domo, monumenta belli hujusce composuerunt, «curam pacis et amorem reipublicæ» corruptas in adulationem «causas», tradidêre. Nobis, super insitam levitatem, et, prodito Galbâ, vilem mox fidem, æmulatione etiam invidiâque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsam Vitellium videtur. Cæcina legiones adsecutus, centurionum militumque animos, obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubricâ ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

equosque. Nisi quis retinet, idem suasor, auctorque consilii ero. Vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete : mihi expeditæ cohortes sufficient. Jam reseratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis : juvabit sequi, et vestigiis vincentis insistere ».

III. Hæc atque talia, flagrans oculis, truci voce, quò latiùs audiretur (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant), ita effudit, aut cautos quoque ac providos permoveret; vulgus et ceteri, « unum virum ducemque », spretâ « aliorum segnitiâ », laudibus ferrent. Hanc suî famam eâ statim concione commoverat, quâ, recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset; apertè descendisse in causam videbatur : eoque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius.

IV. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas : is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. T. Ampius Flavianus, naturâ ac senectâ cunctator, suspiciones militum irritabat, tanquam affinitatis cum Vitellio meminisset : idemque, quòd, cœptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiæ locum quæsisse credebatur. Nam Flavianum, omissâ Pannoniâ, ingressum Italiam, et discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere, et misceri civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco; non quia industriâ Flaviani egebat, sed ut consulare nomen surgentibus quum maximè partibus honestâ specie prætenderetur.

V. Ceterùm, ut transmittere in Italiam, impunè, et usui foret, scriptum Aponio Saturnino, *cum exercitu Mœsico celeraret.* Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti, *plebem* quoque, *et vim equitum*, quâ solâ valent, offerebant : remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, aut majore ex diverso mercede, jus fasque exsuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum, quîs vetus obsequium erga Romanos : et gens fidei commissæ patientior : posita in latus auxilia, infestâ Rætiâ, cui Portius Septiminus procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Aurianâ et octo cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rætos Noricosque interfluit, missus : nec his, aut illis prælium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

VI. Antonio, vexillarios è cohortibus, et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello, quam gloriam et dux Corbulo, et prosperæ in Armeniâ res, addiderant. Idem, « secretis apud Neronem sermonibus »,

ferebatur « Corbulonis virtutes criminatus » : unde infami gratiâ primum pilum adepto, læta ad præsens malè parta, mox in perniciem vertêre. Sed Primus ac Varus, occupatâ Aquileiâ, in proxima quæque, et Opitergii et Altini lætis animis accipiuntur : relictum Altini præsidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus auditâ : inde Patavium et Ateste partibus adjunxêre : illi cognitum, « tris Vitellianas cohortes, et alam, cui Scribonianæ nomen, ad Forum Allieni, ponte juncto, consedisse » : placuit occasio invadendi incuriosos ; nam id quoque nuntiabatur : luce primâ inermos plerosque oppressêre. Prædictum, « ut, paucis interfectis, ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent » : et fuêre qui se statim dederent : plures, abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt.

VII. Vulgatâ victoriâ, post principia belli secundum Flavianos, duæ legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquila legato, Patavium alacres veniunt : ibi pauci dies ad requiem sumpti : et Minucius Justus, præfectus castrorum legionis septimæ, quia adductiùs, quàm civili bello, imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianum missus est. Desiderata diù res, interpretatione gloriæ in majus accipitur, postquam « Galbæ imagines, discordiâ temporum subversas, in omnibus municipiis recoli » jussit Antonius : decorum pro causâ ratus, si placere Galbæ principatus, et partes revirescere crederentur.

VIII. Quæsitum inde « quæ sedes bello legeretur? Verona potior » visa, « patentibus circùm campis ad pugnam equestrem », quâ prævalebant : « simul coloniam copiis validam auferre Vitellio, in rem famamque » videbatur. Possessa ipso transitu Vicetia : quod per se parùm (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus « illic Cæcinam genitum, et patriam hostium duci ereptam ». In Veronensibus pretium fuit ; exemplo opibusque partes juvêre. Et interjectus exercitus per Rætiam, Juliasque Alpes ; ac ne pervium illà Germanicis exercitibus foret, obsepserat : quæ ignara Vespasiano, aut vetita : quippe « Aquileiæ sisti bellum, exspectarique Mucianum » jubebat adjiciebatque imperio consilium, « quando Ægyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi ». Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, « incruentam et sine luctu victoriam », et alia hujuscemodi prætexendo ; sed gloriæ avidus, atque omne belli decus sibi retinens. Ceterùm ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res afferebantur.

IX. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrumpit, tentatisque levi prælio animis, ex æquo discessum. Mox

Cæcina inter Hostiliam, vicum Veronensium, et paludes Tartari fluminis, castra permuniit: tutus loco, quum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur: quòd si adfuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones, nondum conjuncto Mœsico exercitu, potuêre, aut retro actæ, desertâ Italiâ, turpem fugam conscivissent. Sed Cæcina, per varias moras, prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septimâ Claudianâ advenit: legioni tribunus Vipstanus Messalla præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas attulisset. Has ad copias, nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina, *temeritatem victa arma tractantium* incusans: simul *virtus Germanici exercitûs* laudibus attollebatur, Vitellii modicâ, et vulgari mentione, nullâ in Vespasianum contumeliâ: nihil prorsùs, quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissâ prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnificè, pro causâ fidenter, de exitu securi, in Vitellium ut inimici, præsumpsêre; factâ tribunis centurionibusque *retinendi, quæ Vitellius indulsisset*, spe: atque ipsum Cæcinam non obscurè ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ addidêre fiduciam, quòd submissè Cæcina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemptim, tanquam insultantes Vitellio, scripsissent.

X. Adventu deinde duarum legionum, è quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, et militari vallo Veronam circumdare placuit. Fortè Galbianæ legioni in adversâ fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes, fecêre. Rapiuntur arma, et ut proditionis ira militum in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: « propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi » clamitabant. Nec defensioni locus, quanquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacerâ veste, pectus atque ora singultu quatiens: id ipsum apud infensos incitamentum erat, tanquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius, quum loqui cœptaret: fremitu et clamore ceteros adspernantur: uni Antonio apertæ militum aures: namque et facundia aderat, mulcendique vulgum artes, et auctoritas. Ubi crudescere seditio, et à conviciis et probris, ad tela et manus transibant, *injici catenas* Flaviano jubet. Sensit ludibrium miles, disjectisque, qui tribunal tuebantur[1], extrema vis parabatur. Opposuit sinum

Antonius, stricto ferro, *aut militum se manibus, aut suis moriturum* obtestans : ut quemque notum, et aliquo militari decore insignem adspexerat, ad ferendam opem nomine ciens : mox conversus ad signa, et bellorum deos, « hostium potiùs exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent », orabat : donec fatisceret seditio, et, extremo jam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eâdem nocte Flavianus, obviis Vespasiani litteris discrimini exemptus est.

XI. Legiones veluti tabe infectæ Aponium Saturninum, Mœsici exercitûs legatum, eò atrociùs adgrediuntur, quòd non, ut priùs, labore et opere fessæ, sed medio diei exarserant; vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Ut olim virtutis modestiæque, tunc procacitatis et petulantiæ certamen erat, ne minùs violenter Aponium, quàm Flavianum, ad supplicium deposcerent. Quippe Mœsicæ legiones, « adjutum à se Pannonicorum ultionem », referentes, et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam, gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt : nec tam Primus, et Aponianus, et Messalla (quanquam omni modo nisi) eripuêre Saturninum, quàm obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium fortè balnearum fornacibus abditus : mox, omissis lictoribus, Patavium concessit. Digressu consularium, uni Antonio vis ac potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus collegis, et obversis militum studiis : nec deerant qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii cœptam, ut solus bello frueretur.

XII. Ne in Vitellii quidem partibus quietæ mentes, exitiosiore discordiâ, non suspicionibus vulgi, sed perfidiâ ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quòd magna pars Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur, partibus ejus aggregaverat. Nox proditioni electa, ut, ceteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt, et paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius auctorem se palàm præbet : classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat, qui properè adcucurrit. Bassus honoratâ custodiâ, Liburnicis navibus Hadriam pervectus, à præfecto alæ Mennio Rufino, præsidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Cæsaris liberti : is quoque inter duces habebatur.

XIII. At Cæcina, defectione classis vulgatâ, primores centurionum, et paucos militum, ceteris per militiæ munera dispersis, secreta castrorum affectans, in principia vocat. Ibi « Vespasiani

virtutem, viresque partium » extollit : « transfugisse classem ; in arcto commeatum : adversas Gallias Hispaniasque : nihil in urbe fidum » : atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, ceteros re novâ attonitos, in verba Vespasiani adigit : simul Vitellii imagines dereptæ, et missi qui Antonio nuntiarent. Sed ubi totis castris in famâ proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellii effigies adspexit ; vastum primò silentium, mox cuncta simul erumpunt : « Huc cecidisse Germanici exercitûs gloriam, ut sine prælio, sine vulnere, vinctas manus, et capta traderent arma ? Quas enim ex diverso legiones ? nempe victas : et abesse unicum Othoniani exercitûs robur, primanos, quartadecimanosque : quos tamen, iisdem illis campis, fuderint straverintque, ut tot armatorum millia, velut grex venalium, exsuli Antonio donum darentur. Octo nimirum legiones unius classis accessionem fore. Id Basso, id Cæcinæ visum, postquam domos, hortos, opes principi abstulerint, etiam militibus principem auferre, licet integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles. Quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut adversa » ?

XIV. Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio à quintâ legione orto : repositis Vitellii imaginibus, vincla Cæcinæ injiciunt : Fabium Fabullum, quintæ legionis legatum, et Cassium Longum, præfectum castrorum, duces deligunt : fortè oblatos trium Liburnicarum milites, ignaros et insontes, trucidant : relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursùs, indè Cremonam pergunt, ut legionibus, primæ Italicæ, et unietvicesimæ Rapaci jungerentur, quas Cæcina, ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat.

XV. Ubi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium, et junctis legionibus fiducia rediret : namque Fabium Valentem, profectum ab urbe, adceleraturumque cognitâ Cæcinæ proditione, conjectabat : et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis per Rætiam timebatur : et Britanniâ, Galliâque, et Hispaniâ auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius, id ipsum metuens, festinato prælio victoriam præcepisset. Universo cum exercitu, secundis à Veronâ castris, Bedriacum venit : postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut specie parandarum copiarum, civili prædâ miles imbueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad octavum à Bedriaco progressus, quò licentiùs popularentur : exploratores (ut mos est) longiùs curabant.

XVI. Quinta fermè hora diei erat, quum citus eques, « adven-

are hostes, prægredi paucos, motum fremitumque latè audiri», nuntiavit. Dum Antonius, «quidnam agendum», consultat, aviditate navandæ operæ Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos, modicâ cæde; nam plurium accursu, versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium, fugæ ultimus erat: nec sponte Antonii properatum, et fore, quæ acciderant, rebatur. Hortatus suos, «ut magno animo capesserent pugnam», diductis in latera turmis, vacuum medio relinquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet: jussæ armari legiones: datum per agros signum, ut, quà cuique proximum, omissâ prædâ, prælio occurrerent. Pavidus interim Varus, turbæ suorum miscetur, intulitque formidinem: pulsi cum sauciis integri, suomet ipsi metu, et angustiis viarum conflictabantur.

XVII. Nullum in illâ trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit: occursare paventibus; retinere cedentes: ubi plurimus labor, undè aliqua spes, consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eò postremò ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hastâ transverberaret: mox raptum vexillum in hostem vertit: quo pudore haud plures, quàm centum equites, restitêre. Juvit locus, arctiore illic viâ, et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alvèo, et præcipitibus ripis, fugam impediebat: ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos temerè effusos: atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma, equosque abripere: et exciti prospero clamore, qui modò per agros fugâ palabantur, victoriæ se miscebant.

XVIII. Ad quartum à Cremonâ lapidem, fulsêre legionum signa, Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum prælio, illuc usque provecta. Sed ubi fortuna contrà fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviàm ire, ultròque adgredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum: fortè victi, haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat: et Vipstanus Messalla, tribunus, cum Mœsicis auxiliaribus adsequitur, quos militiæ legionariis, quanquam raptim ductos, æquabant. Ita mixtus pedes equesque rupêre legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quantò plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant.

XIX. Nec Antonius ultrà institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prælii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque adflictaverat. Inumbrante vesperâ universum Flaviani exercitûs robur advenit. Utque cumulos super, et recentia cæde

vestigia incessêre, quasi debellatum foret, « pergere Cremonam, et victos in deditionem accipere, aut expugnare » deposcunt. Hæc in medio, pulchra dictu. Illa sibi quisque : « Posse coloniam plano sitam impetu capi. Idem audaciæ per tenebras irrumpentibus, et majorem rapiendi licentiam, quòd si lucem opperiantur, jam pacem, jam preces, et pro labore ac vulneribus, clementiam et gloriam, inania, laturos : sed opes Cremonensium in sinu præfectorum legatorumque fore. Expugnatæ urbis prædam ad militem, deditæ ad duces pertinere ». Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi imperium, ni ducantur.

XX. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi adspectu et auctoritate silentium fecerat : « Non se decus, neque pretium eripere tam benè meritis », adfirmabat ; « sed divisa inter exercitum ducesque munia : militibus cupidinem pugnandi convenire ; duces providendo, consultando, cunctatione sæpiùs, quàm temeritate prodesse. Ut pro virili portione, armis ac manu, victoriam juverit ; ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse, quæ occurrant : noctem, et ignotæ situm urbis, intus hostes, et cuncta insidiis opportuna : non, si pateant portæ, nisi exploratò, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu, quis æquus locus, quanta altitudo mœnium ? tormentisne et telis, an operibus et vineis adgredienda urbs foret » ? Mox conversus ad singulos, « num secures, dolabrasque, et cetera expugnandis urbibus, secum attulissent » ? rogitabat. Et quum abnuerent, « gladiisne », inquit, « et pilis perfringere ac subruere muros ullæ manus possunt ? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus improvidum, irriti stabimus, altitudinem turrium, et aliena munimenta mirantes ? Quin potiùs morâ noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus » ? Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum, Bedriacum mittit, copias, ceteraque usui allaturos.

XXI. Id verò ægrè tolerante milite, propè seditionem ventum, quum progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiunt : quorum indicio noscitur, « sex Vitellianas legiones, omnemque exercitum, qui Hostiliæ egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, compertâ suorum clade, in prælium accingi, ac jam adfore ». Is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. Sistere tertiam legionem in ipso viæ Postumiæ aggere jubet, cui juncta à lævo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) præmunita ; dextro, octava per apertum limitem, mox tertiadecima, densis arbustis intercepta : hic aquilarum signorumque ordo : milites

mixti per tenebras, ut fors tulerat : prætorianum vexillum proximum tertianis ; cohortes auxiliorum in cornibus : latera ac terga equite circumdata. Sido atque Italicus ; Suevi, cum delectis popularium, primori in acie versabantur.

XXII. At Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonæ, et reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inediâ hostem, posterâ die profligare, ac proruere ratio fuit ; indigus rectoris, inops consilii, tertiâ fermè noctis horâ, paratis jam dispositisque Flavianis impingitur. Ordinem agminis, disjecti per iram ac tenebras, adseverare non ausim : quanquam alii tradiderint, « quartam Macedonicam, dextro suorum cornu ; quintam, et quintamdecimam, cum vexillis nonæ, secundæque, et vicesimæ, Britannicarum legionum, mediam aciem ; sextadecimanos duoetvicesimanosque, et primanos lævum cornu complesse ». Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant. Eques, auxiliaque, sibi ipsi locum legêre. Prælium totâ nocte varium, anceps, atrox ; his, rursùs illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant : eadem utrâque acie arma : crebris interrogationibus notum pugnæ signum : permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Urgebatur maximè septima legio, nuper à Galbâ conscripta. Occisi sex primorum ordinum centuriones ; abrepta quædam signa : ipsam aquilam Atilius Verus, primipili centurio, multâ cum hostium strage, et ad extremum moriens, servaverat.

XXIII. Sustinuit labantem aciem Antonius, accitis prætorianis : qui, ubi excepêre pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primò, et arbustis, sine hostium noxâ, illisa. Magnitudine eximiâ quintædecimæ legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat : latèque cladem intulisset, ni duo milites, præclarum facinus ausi, arreptis è strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent : statim confossi sunt, eòque intercidêre nomina : de facto haud ambigitur. Neutrò inclinaverat fortuna, donec adultâ nocte, luna surgens ostenderet acies, falleretque. Sed Flavianis æquior à tergo : hinc majores equorum virorumque umbræ, et falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citrà cadebant : Vitelliani adverso lumine collucentes, velut ex occulto jaculantibus, incauti offerebantur.

XXIV. Igitur Antonius, ubi noscere suos, noscique poterat alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, *cur rari sumpsissent arma?* Pannonicas legiones interrogabat : « illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiæ, ubi reciperare gloriam possent ». Tum

ad Mœsicos conversus, «principes auctoresque belli» ciebat : « frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent». Hæc ut quosque accesserat : plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens : ut « sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent ». Mox infensus prætorianis : « Vos », inquit, « nisi vincitis, pagani, quis alius imperator, quæ castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, et mors victis : nam ignominiam consumpsistis ». Undique clamor : et orientem solem (ita in Syriâ mos est) tertiani salutavêre.

XXV. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, « advenisse Mucianum; exercitus invicem salutasse » : gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti; rariore jam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque impetus vel pavor contraheret, diduceretve. Postquam perculsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat : laxati ordines abrumpuntur : nec restitui quivêre, impedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viæ sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eò notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit : rem nominaque, auctore Vipstano Messallâ, tradam. Julius Mansuetus, ex Hispaniâ, Rapaci legioni additus, impubem filium domi reliquerat : is mox adultus, inter septimanos à Galbâ conscriptus, oblatum fortè patrem, et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus, agnoscensque, et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur placatos patris manes, « neve se ut parricidam aversarentur : publicum id facinus; et unum militem quotam civilium armorum partem » ? simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertêre proximi, deinde plures : hinc per omnem aciem miraculum, et questus, et sævissimi belli exsecratio : nec eò segniùs propinquos, affines, fratres trucidatos spoliant; factum esse scelus loquuntur, faciuntque.

XXVI. Ut Cremonam venêre, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat; eaque munimenta rursus auxerat : quorum adspectu hæsêre victores, incertis ducibus, quid juberent : incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, arduum, et, nullo juxtà subsidio, anceps : sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad irritum revolvebatur : munire castra; id quoque, propinquis hostibus, formidolosum, ne dispersos, et opus molientes subitâ eruptione turbarent : quæ super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quàm moræ patientior : quippe ingrata quæ tuta, ex temeritate spes; omnisque cædes, et vulnera, et sanguis, aviditate prædæ pensabantur.

XXVII. Huc inclinavit Antonius, *cingique vallum coronâ* jussit: primò sagittis saxisque eminus certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur: mox vallum portasque legionibus attribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsâ contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viæ tertiani septimanique sumpsêre; dexteriora valli octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixianam portam impetus tulit. Paulùm inde moræ, dum à proximis agris ligones, dolabras, et alii falces, scalasque convectant: tum, elatis super capita scutis, densâ testudine succedunt. Romanæ utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur; donec, solutâ compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent, multâ cum strage.

XXVIII. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi, et velut irritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrassent. Hormine id ingenium, ut Messalla tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facilè discreverim: nisi quòd neque Antonius, neque Hormus, à famâ vitâque suâ, quamvis pessimo flagitio, degeneravêre. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas; innixi humeris, et super iteratam testudinem scandentes, prensarent hostium tela brachiaque: integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus volvuntur, variâ pereuntium formâ, et omni imagine mortium.

XXIX. Acerrimum septimæ, tertiæque legionum certamen: et dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eòdem incubuerat. Obstinatos inter se quum sustinere Vitelliani nequirent, et superjecta tela testudine laberentur; ipsam postremò balistam in subeuntes propulêre: quæ ut ad præsens disjecit obruitque, quos inciderat; ita pinnas ac summa valli ruinâ suâ traxit: simul juncta turris, ictibus saxorum cessit: quâ septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladiisque portam perfregit. Primum irrupisse C. Volusium, tertiæ legionis militem, inter omnes auctores constat: is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce, *capta castra* conclamavit: ceteri, trepidis jam Vitellianis, seque è vallo præcipitantibus, perrupêre: completur cæde quantum inter castra murosque vacui fuit.

XXX. At rursus nova laborum facies; ardua urbis mœnia, saxeæ turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens, obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiæ, stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam erat. « Rapi ignes » Antonius, « inferrique

amœnissimis extra urbem ædificiis » jubet; si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur : propinqua muris tecta, et altitudinem mœnium egressa, fortissimo quoque militum complet : illi trabibus, tegulisque, et facibus propugnatores deturbant.

XXXI. Jam legiones in testudinem glomerabantur, et alii tela saxaque incutiebant, quum languescere paulatim Vitellianorum animi. Ut quis ordine anteibat, cedere fortunæ : ne, Cremonâ quoque excisâ, nulla ultrà venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium cædis erat, reverteretur. Gregarius miles, futuri socors, et ignobilitate tutior, perstabat : vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, quum bellum posuissent. Primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur : catenas Cæcinæ (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque, « ut causæ suæ deprecator adsistat » : adspernantem tumentemque lacrymis fatigant. Extremum malorum, tot fortissimi viri, proditoris opem invocantes : mox velamenta et infulas pro muris ostentant. Quum Antonius *inhiberi tela* jussisset, signa aquilasque extulêre : mœstum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, et primò ingerebant probra, intentabant ictus : mox, ut præberi ora contumeliis, et, positâ omni ferociâ, cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bedriaci victoriæ temperassent. Sed ubi Cæcina, prætextâ lictoribusque insignis, dimotâ turbâ, consul incessit, exarsêre victores : *superbiam sævitiamque* (adeo invisa scelera sunt) etiam *perfidiam* objectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.

XXXII. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur : nec procul cæde aberant, quum precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius adloquitur, magnificè victores, victos clementer : de Cremonâ in neutrum. Exercitus præter insitam prædandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit : juvisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, credebantur : mox tertiadecimanos, ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis illuserant. Auxit invidiam editum illic à Cæcinâ gladiatorum spectaculum; eademque rursùs belli sedes; et præbiti in acie Vitellianis cibi; cæsæ quædam feminæ, studio partium ad prælium progressæ : tempus quoque mercatûs, ditem alioquin coloniam, majorum opum specie complebat. Ceteri duces in obscuro : Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat : is balneas, abluendo cruori, properè petit : excepta vox est, quum teporem incusaret, « statim futurum,

aut incalescerent ». Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, tanquam « signum incendendæ Cremonæ dedisset », quæ jam flagrabat.

XXXIII. Quadraginta armatorum millia irrupêre, calonum lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac sævitiam corruptior. Non dignitas, non ætas protegebat, quominus stupra cædibus, cædes stupris miscerentur. Grandævos senes, exactâ ætate feminas, viles ad prædam, in ludibrium trahebant. Ubi adulta virgo, aut quis formâ conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divulsus, ipsos postremò direptores in mutuam perniciem agebat: dum pecuniam, vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. Quidam obvia adspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas, ubi prædam egesserant, in vacuas domos, et inania templa, per lasciviam jaculabantur: utque exercitu, vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversæ cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam illicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. Quum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante mœnia, loco, seu numine defensum.

XXXIV. Hic exitus Cremonæ, anno ducentesimo octogesimo sexto à primordio suî. Condita erat, Tib. Sempronio et P. Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Annibale, propugnaculum adversus Gallos, trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, annexu connubiisque gentium, adolevit floruitque, bellis externis intacta, civilibus infelix. Antonius pudore flagitii, crebrescente invidiâ, edixit, « ne quis Cremonenses captivos detineret »: irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emptionem talium mancipiorum adspernantis. Occidi cœpêre: quod ubi enotuit, à propinquis affinibusque occultè redemptabantur: mox rediit Cremonam reliquus populus: reposita fora, templaque, munificentiâ municipum: et Vespasianus hortabatur.

XXXV. Ceterùm adsidere sepultæ urbis ruinis, noxia tabo humus haud diu permisit: ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victæ legiones, ne manente adhuc civili bello ambiguè agerent, per Illyricum dispersæ. In Britanniam inde, et Hispanias, nuntios famamque, in Galliam Julium Calenum, tribunum, in Germaniam Alpinum Montanum, præfectum cohortis, quòd hic Trevir, Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misêre. Simul transitus Alpium præsidiis occupati; suspectâ Germaniâ, tanquam in auxilium Vitellii accingeretur.

XXXVI. At Vitellius, profecto Cæcinâ, quum Fabium Valentem, paucis pòst diebus, ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare, non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, præterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multò pòst de Cæcinâ adfertur mixtus gaudio dolor: et descivisse, et ab exercitu vinctum: plus apud socordem animum lætitia, quàm cura valuit: multâ cum exsultatione in urbem revectus, frequenti concione, «pietatem militum» laudibus cumulat. «P. Sabinum, prætorii præfectum, ob amicitiam Cæcinæ, vinciri» jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

XXXVII. Mox senatum, compositâ in magnificentiam oratione, adlocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ à L. Vitellio factum: dein ceteri, compositâ indignatione, «quòd consul rempublicam, dux imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, amicum prodidisset», velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla in oratione cujusquam erga Flavianos duces obtrectatio: «errorem imprudentiamque exercituum» culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum consulatûs diem (is enim, in locum Cæcinæ, supererat) magno cum irrisu tribuentis accipientisque, eblandiretur: pridie Kalendas Novembris Rosius Regulus iniit, ejuravitque. Adnotabant periti, «nunquam antea, non abrogato magistratu, neque lege latâ, alium suffectum»: nam consul uno die et antè fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore, quum belli civilis præmia festinarentur.

XXXVIII. Nota per eos dies Junii Blæsi mors, et famosa fuit; de quâ sic accepimus. Gravi corporis morbo æger Vitellius, Servilianis hortis, turrim, vicino sitam, collucere per noctem crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti causam, «apud Cæcinam Tuscum epulari multos, præcipuum honore Junium Blæsum», nuntiatur: cetera in majus, de «apparatu, et solutis in lasciviam animis»: nec defuêre, qui ipsum Tuscum, et alios, sed criminosiùs Blæsum incusarent, «quòd, ægro principe, lætos dies ageret». Ubi asperatum Vitellium, et posse Blæsum perverti, satis patuit iis, qui principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis partes. Ille, infensus Blæso æmulatione pravâ, quòd eum, omni dedecore maculosum, egregiâ famâ anteibat, cubiculum imperatoris reserat, filium ejus sinu complexus, et genibus accidens: causam confusionis quærenti, «non se proprio metu, nec suî an-

xium, sed pro fratre, pro liberis fratris, preces lacrymasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicæ legiones, tot provinciæ virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris immensis spatiis arceat. In urbe ac sinu cavendum hostem, Junios Antoniosque avos jactantem, qui se stirpe imperatoriâ, comem ac magnificum militibus ostentet. Versas illuc omnium mentes, dum Vitellius, amicorum inimicorumque negligens fovet æmulum, principis labores è convivio prospectantem. Reddendam pro intempestivâ lætitiâ mœstam et funebrem noctem, quâ sciat et sentiat, vivere Vitellium, et imperare, et si quid fato accidat, filium habere ».

XXXIX. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem, palam jussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem, notabili gaudio, Blæsum visendo : quin et audita est sævissima Vitellii vox, quâ « se (ipsa enim verba referam) pavisse oculos spectatâ inimici morte », jactavit. Blæso super claritatem natalium, et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, à Cæcinâ, et primoribus partium, jam Vitellium adspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit ; sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatûs appetens : parum effugerat, ne dignus crederetur.

XL. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segniùs quàm ad bellum incedens, « proditam à Lucilio Basso Ravennatem classem », pernicibus nuntiis accepit. Et, si cœptum iter properâsset, nutantem Cæcinam prævenire, aut, ante discrimen pugnæ, adsequi legiones potuisset. Nec deerant, qui monerent, « ut cum fidissimis, per occultos tramites, vitatâ Ravennâ, Hostiliam Cremonamve pergeret ». Aliis placebat, « accitis ex urbe prætoriis cohortibus, validâ manu perrumpere ». Ipse inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit : mox utrumque consilium adspernatus ; quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit.

XLI. Missis ad Vitellium litteris, *auxilium* postulat. Venêre tres cohortes, cum alâ Britannicâ, neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens ne in tanto quidem discrimine infamiâ caruit, quominus rapere illicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur : aderant vis, et pecunia, et ruentis fortunæ novissima libido. Adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parvâ manu poterat, etiamsi fidissima foret, nec integram fidem attulerant. Pudor tamen, et præsentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud avidos

periculorum, et dedecoris securos. Eo metu, et paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, cohortes Ariminum præmittit : alam *tueri terga* jubet : ipse flexit in Umbriam, atque inde Etruriam; ubi cognito pugnæ Cremonensis eventu, non ignavum, et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut arreptis navibus, in quamcumque partem Narbonensis provinciæ egressus, Gallias, et exercitus, et Germaniæ gentes, novumque bellum cieret.

XLII. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu, et missis per proxima littorum Liburnicis, terrâ marique circumvenit. Occupantur plana Umbriæ, et quâ Picenus ager Adriâ adluitur : omnisque Italia inter Vespasianum ac Vitellium Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens, è sinu Pisano, segnitiâ maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monœci depellitur : haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus sacramentum, cunctis circà hostilibus, nondum exsuerat. Is Valentem comiter exceptum, « ne Galliam Narbonensem temerè ingrederetur », monendo terruit : simul ceterorum fides metu infracta : namque circumjectas civitates procurator Valerius Paullinus, strenuus militiæ, et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba ejus adegerat.

XLIII. Concitisque omnibus, qui exauctorati à Vitellio bellum sponte sumebant, Forojuliensem coloniam, claustra maris, præsidio tuebatur; eò gravior auctor, quòd Paullino patria Forum Julii, et honos apud prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique pagani, favore municipali, et futuræ potentiæ spe, juvare partes adnitebantur. Quæ ubi paratu firma, et aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos increbuêre; Fabius Valens cum quatuor speculatoribus, et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur : Maturo, ceterisque remanere, et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit. Ceterùm ut mare tutius Valenti, quàm littora, aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis quid vitaret, quàm cui fideret, certus, adversâ tempestate Stœchadas Massiliensium insulas adfertur : ibi eum missæ à Paullino Liburnicæ oppressêre.

XLIV. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam à primâ Adjutrice legione orto, quæ memoriâ Othonis, infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et Britanniam, inclytus erga Vespasianum favor, quod illic secundæ legioni à Claudio præpositus, et bello clarus egerat, non sine motu adjunxit ceterarum, in quibus plerique centuriones ac milites à Vitellio provecti, expertum jam principem anxii mutabant.

XLV. Eâ discordiâ, et crebris belli civilis rumoribus, Britanni

sustulêre animos, auctore Venusio : qui super insitam et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam, stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate : et auxerat potentiam, postquam capto per dolum rege Caractaco, instruxisse triumphum Claudii Cæsaris videbatur. Inde opes, et rerum secundarum luxus : spreto Venusio (is fuit maritus) armigerum ejus, Vellocatum, in matrimonium regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito studia civitatis; pro adultero libido reginæ, et sævitia. Igitur Venusius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita à Romanis præsidia : et cohortes alæque nostræ, variis præliis, exemêre tamen periculo reginam : regnum Venusio, bellum nobis relictum.

XLVI. Turbata per eosdem dies Germania, et socordiâ ducum, et seditione legionum. Externâ vi, perfidiâ sociali, propè adflicta Romana res. Id bellum cum causis et eventibus (etenim longiùs provectum est) mox memorabimus. Mota et Dacorum gens, nunquam fida, tunc sine metu, abducto è Mœsiâ exercitu. Sed prima rerum quieti speculabantur : ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, accepêre; expugnatis cohortium alarumque hibernis, utrâque Danubii ripâ potiebantur. Jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi irrupissent. Adfuit, ut sæpe aliàs, fortuna populi Romani, quæ Mucianum viresque orientis illuc tulit; et quòd Cremonæ interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asiâ (proconsule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Mœsiæ præpositus est : additis copiis è Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello illigari, pars consilii pacisque erat.

XLVII. Nec ceteræ nationes silebant. Subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiæ quondam classis præfectus, moverat : is fuit Anicetus, Polemonis libertus, præpotens olim; et, postquam regnum in formam provinciæ verterat, mutationis impatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quæ Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manûs ductor, Trapezuntem, vetustam Asiæ civitatem, à Græcis in extremo Ponticæ oræ conditam, subitus irrupit. Cæsa ibi cohors, regium auxilium olim, mox donati civitate Romanâ, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas Liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari contemptim vaga-

39 fabricatis repentè navibus (*camaras* vocant) arctis lateris, latâ alvo, sine vinculo æris aut ferri connexâ: et tumido . . ., prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, nec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, ari utrimque prorâ, et mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum, et innoxium est.

XLVIII. Advertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios è legionibus, ducemque Virdium Geminum, spectatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum, et prædæ cupidine vagum hostem adortus, coegit in naves: effectisque raptim Liburnicis, adsequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecuniâ donisque ad societatem perpulerat. Ac primò rex minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis, aut bellum ostendebatur; fluxâ, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque servili finis impositus. Lætum eâ victoriâ Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prælii nuntius in Ægypto adsequitur. Eò properantiùs Alexandriam pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, urbem quoque, externæ opis indigam, fame urgeret. Namque et Africam, eodem latere sitam, terrâ marique invadere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam ac discordiam hosti facturus.

XLIX. Dum hac totius orbis mutatione fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentiâ post Cremonam agebat; satisfactum bello ratus, et cetera ex facili: seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam, ceteraque occulta mala patefecit. Ut captam, Italiam persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque vim sibi ad potentiam struere: utque licentiâ militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat: eo suffragio turbidissimus quisque delecti: nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentiâ trahebantur. Quæ seditiosa, et corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus, quod exitiosius erat, quàm Vespasianum sprevisse.

L. Ceterùm propinquâ hieme, et humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam integri, Veronæ relicti: sufficere cohortes alæque, et è legionibus lecti, profligato jam bello, videbantur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata; sed, prosperis rebus, anxia, quòd defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Poppæus Silvanus, consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis legatum; is Silvanum, socordem bello, et dies rerum verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quæ agenda forent, quietâ cum industriâ aderat. Ad has copias, è classicis Ravenna-

tibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatæ supplevêre. Exercitus ducesque ad Fanum fortunæ iter sistunt, de summâ rerum cunctantes, quòd «motas ex urbe prætorias cohortes» audierant, et teneri præsidiis Apenninum rebantur: et ipsos, in regione bello attritâ, inopia et seditiosæ militum voces terrebant, «Clavarium» (donativi nomen est) flagitantium: nec pecuniam, aut frumentum providerant: et festinatio atque aviditas præpediebant, dum, quæ accipi poterant, rapiuntur.

LI. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque irreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum à se proximâ acie fratrem professus, præmium à ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat. Distulerant, tanquam majora meritum, quàm quæ statim exsolverentur: nec quidquam ultrà traditur. Ceterùm et prioribus civium bellis par scelus inciderat: nam prælio, quo apud Janiculum adversum Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat: tantò acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. Sed hæc aliaque, ex veteri memoriâ petita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali poscet, haud absurdè memorabimus.

LII. Antonio, ducibusque partium, «præmitti equites, omnemque Umbriam explorari» placuit, si quà Apennini juga clementiùs adirentur: acciri aquilas signaque, et quidquid Veronæ militum foret: Padumque et mare commeatibus compleri». Erant inter duces, qui necterent moras: quippe nimius jam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoriâ anxius, et, ni præsens urbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat, «instandum cœptis», aut rursus «cunctandi utilitates» edisserens, atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in senatorium ordinem additum, ac legioni præpositum, ceterosque sibi fidos, apertiùs monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistrè, et Muciano volentia rescripsêre. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii, consilia factaque ejus æstimarentur.

LIII. Ægrè id pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, cujus criminationibus eviluissent pericula sua: nec sermonibus temperabat, immodicus linguâ, et obsequii insolens: litteras ad Vespasianum composuit, jactantiùs quàm ad principem, nec sine occultâ in Mucianum insectatione: «Se Pannonicas legiones in arma egisse: suis stimulis excitos Mœsiæ duces: suâ

constantiâ perruptas Alpes, occupatam Italiam, intercepta Germanorum Rœtorumque auxilia. Quòd discordes dispersasque Vitellii legiones equestri procellâ, mox peditum vi, per diem noctemque, fudisset, id pulcherrimum, et sui operis. Casum Cremonæ bello imputandum : majore damno, plurium urbium excidiis, veteres civium discordias reipublicæ stetisse. Non se nuntiis, neque epistolis, sed manu et armis imperatori suo militare : neque officere gloriæ eorum, qui Asiam interim composuerint : illis Mœsiæ pacem, sibi salutem securitatemque Italiæ, cordi fuisse. Suis exhortationibus Gallias Hispaniasque, validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. Sed cecidisse in irritum labores, si præmia periculorum soli adsequantur, qui periculis non adfuerint». Nec fefellêre ea Mucianum : inde graves simultates; quas Antonius simpliciùs, Mucianus callidè, eòque implacabiliùs nutriebat.

LIV. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stultâ dissimulatione, remedia potiùs malorum, quàm mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque : quum è contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium : prohibiti per civitatem sermones, eòque plures : ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces hostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii exploratores, circumductosque, ut robora victoris exercitûs noscerent, remittendo : quos omnes Vitellius, secretò percunctatus, interfici jussit. Notabili constantiâ centurio, Julius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occultâ fallere Antonium tentavit, sed « mandata imperatoris suumque animum » professus, « ut cuncta viseret », postulat. Missi, qui locum prælii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique « vera esse quæ adferret », atque ultro « corruptum » arguenti; « quandoquidem », inquit, « magno documento opus est, nec alius jam tibi aut vitæ, aut mortis meæ usus, dabo cui credas » : atque ita digressus, voluntariâ morte dicta firmavit. Quidam *jussu Vitellii interfectum*; de fide constantiâque eadem tradidêre.

LV. Vitellius, ut è somno excitus, « Julium priscum, et Alphenum Varum, cum quatuordecim prætoriis cohortibus, et omnibus equitum alis obsidere Apenninum » jubet. Secuta è classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceteræ cohortes, ad tuendam urbem, L. Vitellio fratri datæ. Ipse, nihil è so-

lito luxu remittens, et diffidentiâ properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis, Latium externis dilargiri: his tributa dimittere; alios immunitatibus juvare: denique nullâ in posterum curâ, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salvâ republicâ, poterant. Tandem flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, et infidis consiliis obnoxius.

LVI. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum volucrum supervolitavit, ut nube atrâ diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disjecto sacrificii apparatu, longè, nec ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improvidus consilii, « quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus urgendo trahendove bello modus », alios rogitans, et ad omnes nuntios, vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. Postremò tædio castrorum, et auditâ defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam quum transgredi Apenninum, integro exercitûs sui robore, et fessos hieme atque inopiâ hostes adgredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, et usque in extrema obstinatum, trucidandum, capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, et, si consulerentur, vera dicturis. Arcuêre eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis principis auribus, ut aspera, quæ utilia, nec quidquam, nisi jucundum et læsurum, acciperet.

LVII. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus, centurio, per ignominiam à Galbâ dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. Præerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans, neque strenuus in perfidiâ: et Apinius Tiro, præturâ functus, ac tum fortè Minturnis agens, ducem se defectoribus obtulit: à quibus municipia coloniæque impulsæ: præcipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contrà Capuâ Vitellio fidâ, municipalem æmulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit: data in auxilium urbana cohors, et gladiatores, quibus Julianus præerat. Ut collata utrimque castra, haud magnâ cunctatione Juliano in partes Vespasiani transgresso, Tar-

racinam occupavêre, mœnibus situque magis, quàm ipsorum ingenio, tutam.

LVIII. Quæ ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniæ cum præfectis prætorii relictâ, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse æger animi, studiis militum, et clamoribus populi, arma poscentis, refovebatur: dum vulgus ignavum, et nihil ultra verba ausurum, falsâ specie, *exercitum* et *legiones* appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quàntò quis clarior, minùs fidus) *vocari tribus* jubet. Dantes nomina sacramento adigit: superfluente multitudine, curam delectûs in consules partitur. Servorum numerum, et pondus argenti senatoribus indicit. Equites Romani obtulêre *operam pecuniamque*, etiam libertinis idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii, à metu profecta, verterat in favorem. Et plerique haud perinde Vitellium, quàm casum locumque principatûs miserabantur: nec deerat ipse, vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere, largus promissis, et, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin et *Cæsarem* se dici voluit, adspernatus antea: sed tunc, superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et vulgi rumor juxtà audiuntur. Ceterùm, ut omnia inconsulti impetûs cœpta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paulatim senatores, equitesque, primò cunctanter, et ubi ipse non aderat, mox contemptim, et sine discrimine, donec Vitellius, pudore irriti conatûs, quæ non dabantur, remisit.

LIX. Ut terrorem Italiæ possessa Mevania, ac velut renatum ex integro bellum, intulerat; ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit: erectus Samnis, Pelignusque, et Marsi, æmulatione, quòd Campania prævenisset, ut in novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœdâ hieme, per transitum Apennini conflictatus exercitus: et vix quieto agmine nives eluctantibus, patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retrò fortuna vertisset; quæ Flavianis ducibus non minùs sæpè, quàm ratio adfuit. Obvium illic Petillium Cerialem habuêre, agresti cultu, et notitiâ locorum custodias Vitellii elapsum. Propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ; eòque inter duces assumptus est. « Flavio quoque Sabino, ac Domitiano patuisse effugium », multi tradidêre. Et missi ab Antonio nuntii, per varias fallendi artes penetrabant, « locum ac præsidium » monstrantes. Sabinus « inhabilem labori et audaciæ valetudinem » causabatur: Domitiano aderat animus: sed custodes à Vitellio additi, quanquam *se socios fugæ* promitterent, tanquam insi-

diantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat.

LX. Duces partium ut Carsulas venêre, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilæ signaque legionum adsequerentur: et locus ipse castrorum placebat, latè prospectans; tuto copiarum aggestu; florentissimis pone tergum municipiis: simul colloquia cum Vitellianis, decem millium spatio distantibus, et proditio sperabatur. Ægrè id pati miles, et victoriam malle, quàm pacem: ne suas quidem legiones opperiebantur, ut prædæ, quàm periculorum socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit: « esse adhuc Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent, acres, si desperassent. Initia bellorum civilium fortunæ permittenda, victoriam consiliis et ratione perfici. Jam Misenensem classem, et pulcherrimam Campaniæ oram descivisse: nec plus è tuto terrarum orbe reliquum Vitellio, quàm quod inter Tarracinam Narniamque jaceat. Satis gloriæ prælio Cremonensi partum, et exitio Cremonæ nimium invidiæ: ne concupiscerent Romam capere potiùs, quàm servare: majora illis præmia, et multò maximum decus, et incolumitatem senatui populoque Romano sine sanguine quæsissent».

LXI. His et talibus mitigati animi. Nec multò pòst legiones venêre. Et terrore famâquè aucti exercitûs Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori, et sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, « Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri». Missus extemplo Varus, cum expeditâ manu, paucos repugnantium interfecit: plures, abjectis armis, veniam petivêre: quidam in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quò amissi præsidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna; et præmiis defectorum vera fides; ac reliquum perfidiæ certamen: crebra transfugia tribunorum centurionumque; nam gregarius miles induruerat pro Vitellio: donec Priscus et Alphenus, desertis castris, ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsolverent.

LXII. Iisdem diebus, Fabius Valens Urbini, in custodiâ, interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultrà spem foverent: nam « pervasisse in Germanias Valentem, et veteres illic novosque exercitus ciere » credebant. Visâ cæde in desperationem versi: et Flavianus exercitus, immane quantum animo, exitium Valentis ut finem belli accepit. Natus erat Valens Anagniæ, equestri familiâ: procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere: ludicro Juvenalium, sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scitè magis, quàm probè. Legatus legionis, et fovit Vergi-

nium, et infamavit. Fonteium Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit. Galbæ proditor, Vitellio fidus, et aliorum perfidiâ illustratus.

LXIII. Abruptâ undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine dedecore, sed sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos descendêre. Flavianus exercitus, ut ad prælium, intentus armatusque, densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani: et circumdatos Primus Antonius clementer adloquitur: « pars Narniæ, pars Interamnæ subsistere » jussi: relictæ simul è victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversus contumaciam validæ. Non omisêre per eos dies Primus ac Varus, crebris nuntiis « salutem, et pecuniam, et secreta Campaniæ » offerre Vitellio, « si, positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano permisisset ». In eumdem modum et Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac de « numero servorum, electione littorum » loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

LXIV. At primores civitatis, Flavium Sabinum, præfectum urbis, secretis sermonibus incitabant, « victoriæ famæque partem capesseret: esse illi proprium militem cohortium urbanarum: nec defuturas vigilum cohortes, servitia ipsorum, fortunam partium, et omnia prona victoribus. Ne Antonio Varoque de gloriâ concederet. Paucas Vitellio cohortes, et mœstis undique nuntiis trepidas: populi mobilem animum; et, si se ducem præbuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem; adeo ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui urbem occupasset. Id Sabino convenire, ut imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur ».

LXV. Haud quaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senectâ. Erant, qui occultis suspicionibus incesserent, tanquam « invidiâ et æmulatione fortunam fratris moraretur ». Namque Flavius Sabinus ætate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate, pecuniâque Vespasianum anteibat. Et credebatur, affectam ejus fidem præjuvisse, domo agrisque pignori acceptis. Unde, quanquam manente in speciem concordiâ, offensarum, operta metuebantur. Melior interpretatio: « mitem virum abhorrere à sanguine et cædibus: eòque crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponendisque per conditionem armis, agitare ». Sæpè domi congressi, postremò in æde Apollinis, ut fama fuit, pepigêre. Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur; Vitellii projectus et degener, Sabinus non insultans, et miseranti propior.

LXVI. Quòd si tam facilè suorum mentes flexisset Vitellius, quàm ipse cesserat; incruentam urbem Vespasiani exercitus intrasset. Ceterùm, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, « discrimen ac dedecus » ostentantes, « et fidem in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur: ne victos quidem laturos. Ita periculum ex misericordiâ. Ipsum sanè senem, et prosperis adversisque satiatum. Sed quod nomen, quem statum filio ejus Germanico fore? Nunc pecuniam, et familiam, et beatos Campaniæ sinus promitti: sed ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amici ejus, non denique exercitibus securitatem, nisi exstincto æmulatu redituram. Fabium illis Valentem, captivum et casibus dubiis reservatum, prægravem fuisse: nedùm Primus ac Fuscus, et specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium, nisi occidendi, licentiam habeant. Non à Cæsare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos: nisi fortè Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii cliens, quum Vitellius collega Claudio foret. Quin, ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiæ domûs honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur: perstare militem, superesse studia populi. Denique nihil atrocius eventurum, quàm in quod sponte ruant: moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium, et contumelias effundant, an per virtutem. »

LXVII. Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curâque, ne, pertinacibus armis, minùs placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi et fessa ætate parens, quæ tamen, paucis antè diebus, opportunâ morte excidium domûs prævenit, nihil principatu filii adsecuta, nisi luctum et bonam famam. Quinto decimo Kal. Jan. auditâ defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant, pullo amictu palatio degreditur, mœstâ circùm familiâ. Simul ferebatur lecticulâ parvulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandæ et intempestivæ: miles minaci silentio.

LXVIII. Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoveret illa facies: Romanum principem, et generis humani paulò antè dominum, relictâ fortunæ suæ sede, per populum, per urbem, exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant: repentina vis dictatorem Cæsarem oppresserat; occultæ Caium insidiæ: nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant: Piso et Galba tanquam in acie cecidêre: in suâ concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et præsenti mœstitiæ congruentia locutus: « Cedere se pacis et reipublicæ causâ: retinerent tantùm memoriam suî; fra-

tremque, et conjugem, et innoxiam liberorum ætatem miserarentur ». Simul filium protendens, modò singulis, modò universis commendans, postremò fletu præpediente, adsistenti consuli (Cæcilius Simplex erat) exsolutum à latere pugionem, velut jus necis vitæque civium reddebat. Adspernante consule, reclamantibus, qui in concione adstiterant, ut in æde Concordiæ positurus insignia imperii, domumque fratris petiturus, discessit. Major hic clamor obsistentium penatibus privatis, *in palatium* vocantium. Interclusum aliud iter, idque solum, quod in sacram viam pergeret, patebat : tum consilii inops, in palatium rediit.

LXIX. Prævenerat rumor, « ejurari ab eo imperium » : scripseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis, *ut militem cohiberent.* Igitur, tanquam omnis respublica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatûs, et plerique equestris ordinis, omnisque miles urbanus, et vigiles, domum Flavii Sabini complevêre : illuc de studiis vulgi, et minis Germanicarum cohortium affertur. Longiùs jam progressus erat, quàm ut regredi posset : et suo quisque metu, ne disjectos, eoque minùs validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsêre. Circa lacum Fundani, descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis, occurrunt promptissimi Vitellianorum. Modicum ibi prælium, improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepidâ, quod tutissimum è præsentibus, arcem Capitolii insedit milite, et quibusdam senatorum equitumque; quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavêre. Subierunt obsidium etiam feminæ : inter quas maximè insignis, Verulana Gratilla, neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles custodiâ socordi clausos circumdedit, eoque, concubiâ nocte, suos liberos Sabinus, et Domitianum fratris filium, in Capitolium accivit, misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui « circumsideri ipsos, et ni subveniretur, arctas res » nuntiaret. Noctem adeo quietam egit, ut degredi sine noxâ potuerit : quippe miles Vitellii adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat : et hibernus imber repentè fusus oculos auresque impediebat.

LXX. Luce primâ, Sabinus, antequam invicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem, è primipilaribus, ad Vitellium misit, cum « mandatis et questu, quòd pacta turbarentur. Simulationem prorsùs et imaginem deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot illustres viros. Cur enim è rostris fratris domum, imminentem foro, et irritandis hominum oculis, quàm Aventinum,

et penates uxoris petisset? Ita privato, et omnem principatûs speciem vitanti, convenisse : contrà Vitellium in palatium, in ipsam imperii arcem regressum. Inde armatum agmen emissum; stratam innocentium cædibus celeberrimam urbis partem : ne Capitolio quidem abstineri. Togatum nempe se, et unum è senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium præliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium judicatur. Jam, Hispaniis Germaniisque, et Britanniâ, desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad conditiones vocaretur. Pacem et concordiam victis utilia; victoribus tantùm pulchra esse. Si conventionis pœniteat; non se, quem perfidiâ deceperit, ferro peteret; non filium Vespasiani, vix puberem. Quantum, occisis uno sene, et uno juvene, profici? iret obviam legionibus, et de summâ rerum illic certaret : cetera secundum eventum prælii cessura ». Trepidus ad hæc Vitellius, pauca purgandi suî causâ respondit, « in militem » conferens, « cujus nimio ardori imparem esse modestiam suam ». Et monuit Martialem, « ut per secretam ædium partem occultè abiret, ne à militibus internuntius invisæ pacis interficeretur ». Ipse neque jubendi, neque vetandi potens, non jam imperator, sed tantùm belli causa erat.

LXXI. Vixdum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce : sibi quisque auctor : cito agmine forum et imminentia foro templa prætervecti, erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitùs porticus in latere clivi, dextræ subeuntibus : in quarum tectum egressi, saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque illis manus, nisi gladiis armatæ; et arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentem porticum jecêre; et sequebantur ignem : ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu, vice muri, objecisset. Tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli, et quà Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Improvisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat : nec sisti poterant scandentes per conjuncta ædificia, quæ, ut in multâ pace, in altum edita, solum Capitolii æquabant. Hic ambigitur, « ignem tectis oppugnatores injecerint, an obsessi », quæ crebrior fama est, « quò nitentes ac progressos depellerent ». Inde lapsus ignis in porticus, appositas ædibus : mox sustinentes fastigium aquilæ, vetere ligno, traxerunt flammam, aluerùntque. Sic Capitolium, clausis foribus, indefensum et indireptum, conflagravit.

LXXII. Id facinus post conditam urbem luctuosissimum fœdissimumque reipublicæ populi Romani accidit : nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Jovis

optimi maximi, auspicatò à majoribus, pignus imperii, conditam, quam non Porsena deditâ urbe, neque Galli captâ, temerare potuissent, furore principum exscindi! Arserat et antè Capitolium civili bello, sed fraude privatâ: nunc palam obsessum, palam incensum: quibus armorum causis? quo tantæ cladis pretio stetit? pro patriâ bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino, jeceratque fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis, quàm quò modicæ adhuc populi Romani res sufficerent: mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, captâ Suessâ Pometiâ, hostium spoliis extruxêre. Sed gloria operis libertati reservata: pulsis regibus, Horatius Pulvillus, iterum consul, dedicavit, eâ magnificentiâ, quam immensæ postea populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent. Iisdem rursùs vestigiis situm est, postquàm, interjecto CCCCXV annorum spatio, L. Scipione, C. Norbano coss. flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum. Lutatii Catuli nomen, inter tanta Cæsarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes cremabatur.

LXXIII. Sed plus pavoris obsessis, quàm obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantiâ inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, dux segnis, et veluti captus animi, non linguâ, non auribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quæ jusserat vetare, quæ vetuerat jubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi: postremò, abjectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Irrumpunt Vitelliani, et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maximè insignes, Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem, neque fugam cœptantem, circumsistunt, et Quinctium Atticum consulem, umbrâ honoris, et suâmet vanitate monstratum, quòd edicta in populum, pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium jecerat. Ceteri per varios casus elapsi; quidam servili habitu, alii fide clientium contecti, et inter sarcinas abditi. Fuêre, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebrâ haberent.

LXXIV. Domitianus, primâ irruptione apud æditauum occultatus, solertiâ liberti, lineo amictu turbæ sacricolarum immixtus, ignoratusque, apud Cornelium Primum, paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum JOVI CONSERVATORI, aramque posuit, casus suos in marmore expressam. Mox imperium

adeptus, JOVI CUSTODI templum ingens, seque in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus onerati catenis, et ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui jus cædis, et præmia navatæ operæ, petebant. Clamore à proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, et preces parantem, pervicêre ut absisteret. Tum confossum collaceratumque, et absciso capite truncum corpus Sabini in Gemonias trahunt.

LXXV. Hic exitus viri haud sanè spernendi. Quinque et triginta stipendia in republicâ fecerat, domi militiæque clarus. Innocentiam justitiamque ejus non argueres: sermonis nimius erat: id unum septem annis, quibus Mœsiam, duodecim, quibus præfecturam urbis obtinuit, calumniatùs est rumor. In fine vitæ, alii segnem, multi moderatum, et civium sanguinis parcum credidêre. Quod inter omnes constiterit, ante principatum Vespasiani, decus domûs penes Sabinum erat. Cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique « etiam paci consultum, diremptâ æmulatione inter duos, quorum alter se fratrem imperatoris, alter consortem imperii cogitaret ». Sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus, ac velut vicem reddens, quòd interrogantibus « quis Capitolium incendisset », se reum Atticus obtulerat. Eâque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse, et à partibus Vitellii amolitus videbatur.

LXXVI. Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroniam castris, excidio Tarracinæ imminebat; clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto audebant. Præerat, ut suprà memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lasciviâ socordiâque gladiatorum magis, quàm ducum similes. Non vigilias agere, non intuta mœnium firmarê, noctu dieque fluxi, et amœna littorum personantes, in ministerium luxûs dispersis militibus, de bello tantùm inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro; donisque ac pecuniis acerbè per municipia conquirendis, plus invidiæ quàm virium partibus addebat.

LXXVII. Interim ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, « si præsidium acciperet, vacuam arcem furtim traditurum », multâ nocte cohortes expeditas, summis montium jugis, super caput hostium sistit: indè miles ad cædem magis, quàm ad pugnam decurrit: sternunt inermes, aut arma capientes, et quosdam somno excitos; quum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidêre: ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari

formidine implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicæ inter primum tumultum evasêre, in quîs præfectus classis Apollinaris: reliquæ in littore captæ, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus, et verberibus fœdatus, in ore ejus jugulatur. Fuêre, qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tanquam « gladio militari cincta, inter luctum cladesque expugnatæ Tarracinæ, superbè sævèque egisset ». Ipse lauream gestæ prosperè rei ad fratrem misit: percunctatus « statim regredi se, an perdomandæ Campaniæ insistere juberet ». Quod salutare non modò partibus Vespasiani, sed reipublicæ fuit: nam si recens victoriâ miles, et, super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset; haud parvâ mole certatum, nec sine exitio urbis foret: quippe L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni, sed quo modo pessimus quisque, vitiis valebat.

LXXVIII. Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus Narniâ Vespasiani exercitus, festos Saturni dies, Ocriculi, per otium, agitabat. Causa tam pravæ moræ, ut Mucianum opperirentur. Nec defuêre, qui Antonium suspicionibus arguerent, tanquam « dolo cunctantem, post secretas Vitellii epistolas, quibus consulatum, et nubilem filiam, et dotales opes, pretium proditionis, offerebat ». Alii, « ficta hæc, et in gratiam Muciani composita ». Quidam, « omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potiùs urbi bellum, quàm inferre: quando validissimæ cohortes à Vitellio descivissent, et abscisis omnibus præsidiis, cessurus imperio videbatur. Sed cuncta festinatione, deinde ignaviâ Sabini corrupta; qui sumptis temerè armis, munitissimam Capitolii arcem, et ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, adversus tris cohortes tueri nequivisset ». Haud facilè quis uni adsignaverit culpam, quæ omnium fuit: nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur, et Antonius præpostero obsequio, vel dum regerit invidiam, crimen meruit: ceterique duces, dum peractum bellum putant, finem ejus insignivêre. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum, Salariâ viâ, urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi Capitolii fama cunctos sîmul exciret.

LXXIX. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra, multo jam noctis, serum auxilium venit. Illic « interfectum Sabinum, conflagrasse Capitolium, tremere urbem », mœsta omnia accepit: « plebem quoque et servitia pro Vitellio armari » nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prælium adversum fuerat: namque incautum, et tanquam ad victos ruentem, Vitelliani, interjectus equiti pedes, excepêre: pugnatum haud procul urbe, inter ædificia

hortosque, et anfractus viarum; quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant: neque omnis eques concors, adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur: capitur præfectus alæ Tullius Flavianus: ceteri fœdâ fugâ consternantur, non ultra Fidenas secutis victoribus.

LXXX. Eo successu studia populi aucta: vulgus urbanum arma cepit. Paucis scuta militaria, plures raptis, quod cuique obvium, telis, *signum pugnæ* exposcunt. Agit grates Vitellius, et *ad tuendam urbem prorumpere* jubet. Mox vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut prætexto reipublicæ concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimem adière, adspernante milite conditiones pacis: vulneratur prætor, Arulenus Rusticus: auxit invidiam, super violatum legati prætorisque nomen, propria dignatio viri: palantur comites: occiditur proximus lictor, dimovere turbam ausus; et, ni dato à duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus, ante ipsa patriæ mœnia, civilis rabies usque in exitium temerasset. Æquioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant: non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

LXXXI. Miscuerat se legatis Musonius Rufus, equestris ordinis, studium philosophiæ, et placita Stoicorum æmulatus: cœptabatque, permixtus manipulis, *bona pacis ac belli discrimina* disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus tædio: nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cujusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviæ fuère et virgines Vestales cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis: « eximi supremo certamini unam diem » postulabat: « si moram interjecissent, faciliùs omnia conventura ». Virgines cum honore dimissæ: Vitellio rescriptum, « Sabini cæde, et incendio Capitolii dirempta belli commercia ».

LXXXII. Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, « ut, castris juxta pontem Mulvium positis, posterâ die urbem ingrederentur ». Ratio cunctandi, ne asperatus prælio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem, ac delubris deorum consuleret. Sed omnem prolationem, ut inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quanquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitûs fecerant. Tripartito agmine, pars, ut adstiterat, Flaminiâ viâ; pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen, per Salariam, Collinæ portæ propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa. Miles Vitellianus trinis et ipse præsidiis occurrit. Prælia ante urbem

multa et varia; sed Flavianis, consilio ducum præstantibus, sæpiùs prospera. Ii tantùm conflictati sunt, qui in partem sinistram urbis, ad Sallustianos hortos, per angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus, qui portâ Collinâ irruperant, circumvenirentur. Concurrêre et in campo Martio infestæ acies. Pro Flavianis fortuna, et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione solâ ruebant; et quanquam pulsi, rursùs in urbe congregabantur.

LXXXIII. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat: quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, *erui jugularique* expostulantes, parte majore prædæ potiebantur: nam milite ad sanguinem et cædes obverso, spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis urbe totâ facies: alibi prælia et vulnera; alibi balineæ popinæque: simul cruor et strues corporum; juxtà scorta, et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissimâ captivitate scelerum: prorsùs ut eamdem civitatem et furere crederes, et lascivire. Conflixerant antè armati exercitus in urbe, bis L. Sullâ, semel Cinnâ victoribus; nec tunc minùs crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ: velut fastis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur; nullâ partium curâ, malis publicis læti.

LXXXIV. Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quæ acerrimus quisque, ut novissimam spem, retinebant. Eò intentiùs victores, præcipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres, facesque: «quidquid tot præliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari» clamitantes. «Urbem senatui ac populo Romano, templa diis reddita: proprium esse militis decus in castris: illam patriam, illos penates: ni statim recipiantur, noctem in armis agendam». Contrà Vitelliani, quanquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare: suprema victis solatia complectebantur. Multi semianimes, super turres et propugnacula mœnium exspiravêre. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus; et cecidêre omnes contrariis vulneribus, versi in hostem: ea cura etiam morientibus decori exitûs fuit.

LXXXV. Vitellius, captâ urbe, per aversam palatii partem, Aventinum, in domum uxoris, sellulâ defertur; ut, si diem latebrâ vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein, mobilitate ingenii, et quæ natura pavoris est, quum omnia metuenti, præsentia maximè displicerent, in palatium regreditur,

vastum desertumque : dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo, et tacentes loci : tentat clausa : inhorrescit vacuis : fessusque misero errore, et pudendâ latebrâ semet occultans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur. Vinctæ pone tergum manus : laniatâ veste, fœdum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrymante : deformitas exitûs misericordiam abstulerat. Obvius è Germanicis militibus, Vitellium infesto ictu, per iram, vel quò maturiùs ludibriis eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit : aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum modò erigere os, et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque Rostra, aut Galbæ occisi locum contueri; postremò ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulêre. Vox una non degeneris animi excepta, quum tribuno insultanti, « se tamen imperatorem ejus fuisse », respondit. Ac deinde ingestis vulneribus concidit. Et vulgus eâdem pravitate insectabatur interfectum, quâ foverat viventem.

LXXXVI. Pater illi L. Vitellius : septimum et quinquagesimum ætatis annum explebat : consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nullâ suâ industriâ, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulêre, qui ipsum non noverant. Studia exercitûs rarò cuiquam, bonis artibus quæsita, perinde adfuêre, quàm huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine numerum, non constantiâ morum continere putat, meruit magis, quàm habuit. Reipublicæ haud dubiè intererat, Vitellium vinci : sed imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidêre, quum à Galbâ descivissent. Præcipiti in occasum die, ob pavorem magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum, et *Cæsarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

HISTORIARUM LIB. IV.

Licentia militum Flavianorum in ipsâ urbe exercita. L. Vitellio dedito interfectoque, Campania componitur. Senatus pro Vespasiano. Flavianorum ducum honores. Helvidii Prisci vita atque mores; cum Eprio Marcello certamina, inter quæ de legatis ad Vespasia-

num, quos Helvidius à magistratibus eligi, Marcellus sorte duci malunt. Helvidius alia quoque censet libera et irrita. Celer accusatur. Mucianus Calpurnium Galerianum interficit. Interea bellum in Germaniâ Batavi movent, Civilis artibus persuasi, occasione ex bello civili Rom. natâ : accedunt eorum consiliis Caninefates Frisiique, electo rege Brinnone. Civilis Romanos cædit : quatuor et vigenti naves capit. Germani auxilia ei offerunt : ipse Gallias sollicitat. Hordeonius Flaccus copias in eum mittit : quæ fugantur. Batavorum et Caninefatum cohortes corruptæ, legionem Romanam, transitum negantem, apud Bonnam cædunt. Civilis suos in verba Vespasiani adigit. Romanos ad Vetera obsidet : sed illi obsidionem fortiter tolerant, oppugnatoribus repulsis. Interim milites culpam motuum in Hordeonium Flaccum conferunt : Voculam ducem poscunt, et Herennium ; quem re malè gestâ verberant. Germani pro Civili, Ubios vexant. Vetera oppugnant, sed improspero successu : ergo Civilis obsidionem continuat. Hordeonius suos Vespasiano adjicit. Civilis monitus ab armis recedere, non paret : cum Voculâ confligit vario eventu, non sine utriusque ducis culpâ. Vocula, prospero prælio facto, Vetera castra obsidione liberat. Romani milites Hordeonium necant, evadente Voculâ : mox à Civili victi, Voculam denuo sequuntur. Magontiaci obsidio. Treverorum merita in Romanos. L. Piso. Muciani vis. Domitiani libido. Antonii potentia infracta. Galbæ honores restituti. Celer damnatur ob accusatum Baream : alii etiam delatores castigantur : inter quos Aquilius Regulus à Messallâ fratre defensus, à Montano percellitur. Helvidius idem in Marcellum tentat : sed Mucianus intercedit. Senienses puniti ob senatorem pulsatum. Seditio militaris, præventa à Muciano. Consulatus quos Vitellius dederat abrogati. L. Piso Africæ proconsul missum ad cædem suam à Muciano centurionem supplicio adficit : sed Valerii Festi insidiis interit. Servi ejus insignis fides. Parthorum auxilia non recipit. Vespasianus, quem iratum Domitiano Titus mitigat. Capitolium restituitur. Bellum Gallicum Germanicumque flagrat, ducibus, præter Civilem, Classico, Julio Tutore, et Julio Sabino ; qui egresso contra eos Voculæ Treveros et Lingonas adimunt : quin et Romanum exercitum tentant : quem Vocula constanti oratione hortatur : nec proficit : quin à Civili occiditur ; atque hic Romanos sacramento adigit ; Tutor Agrippinenses ; Classicus obsessos ad Vetera : quibus violatur fides. Civilis votum et consilia. Velledæ auctoritas. Romanorum deditorum profectio. Consultatio Civilis et Classici de Agrippinensibus, et ad eos Tencterorum legatio, ut in corpus Germaniæ redeant : ad eam responsio Agrippinensium. Velledæ majestas. Civilis Bethasios, Tungros, Nervios occupat, Sabinus à Sequanis victus latet. Mucianus et Domitianus ad bellum accinguntur. Remi Gallias in fide Romanâ conservant, exceptis Treveris atque Lingonibus. Tutor Treverique victi bellum renovant. Petilius Cerialis advenit, qui Valentinum et Treveros capit : militibus exitium urbis poscentibus resistit. Legiones ad Civilem transgressas recipit : Treveros et Lingonas accuratâ oratione officii admonet, ipsorum in eo utilitatem verti. Civilis ad Cerialem litteræ ; ipsiusque et Tutoris diversæ sententiæ : atque huic accedit Classicus : ergo confestim pugna conseritur, prospera primùm Civili, mox adversa. Agrippinenses iterum à Germanis desciscunt. Mucianus Vitellii filium in-

terficit. Antonius Primus ad Vespasianum proficiscitur. Vespasianus quemdam oculis, et alium manu captum sanitati restituit. Confirmatur omine oblato in æde Serapidis : cujus dei origo et nomen hac occasione exponitur. Valentinus Treverorum dux punitur. Domitianus Cerialem tentat, an sibi exercitum imperiumque tradere velit. Gesta partim adhuc eodem anno, partim

Coss. { Imp. Cæsare Vespasiano Aug. II.
T. Flavio Vespasiani Aug. F. Cæsare Vespasiano.

I. INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quàm pax cœperat. Armati per urbem victores, implacabili odio victos consectabantur: plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. Ac mox augescente licentiâ, scrutari, ac protrahere abditos : si quem procerum habitu et juventâ conspexerant, obtruncare, nullo militum, aut populi discrimine. Quæ sævitia, recentibus odiis, sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam : nihil usquam secretum aut clausum sinebant, « Vitellianos occultari » simulantes. Initium id perfringendarum domuum ; vel si resisteretur, causa cædis : nec deerat egentissimus quisque ex plebe : et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos : alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes, et fortuna captæ urbis : adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares : quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis : pax et quies bonis artibus indigent.

II. Nomen sedemque Cæsaris Domitianus acceperat ; nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium principis agebat. Præfectura prætorii penes Arrium Varum : summa potentiæ in Primo Antonio : is pecuniam familiamque, è principis domo, quasi Cremonensem prædam, rapere : ceteri modestiâ, vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita præmiorum expertes. Civitas pavida, et servitio parata, « occupari redeuntem Tarracinâ L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua belli », postulabat. Præmissi Ariciam equites : agmen legionum intrà Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minùs irâ, quàm metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per urbem incessit : nemo supplici vultu, sed tristes et truces, et adversum plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles : paucos erumpere ausos, circumjecti pressêre : ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum; et, quanquam inter adversa, salva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris,

in principatu ejus vigilantior; nec perinde prosperis socius, quàm adversis abstractus.

III. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quàm contumaciâ adversus principem. Viso milite quies. Et minoribus coloniis impunitas: Capuæ legio tertia hiemandi causâ locatur, et domus illustres adflictæ; quum contrà Tarracinenses nullâ ope juvarentur. Tantò proclivius est injuriæ, quàm beneficio vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quæstu habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo adfixus, in iisdem annulis, quos acceptos à Vitellio gestabat. At Romæ senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit, lætus et spei certus: quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Ægyptum, Judæam, Syriamque, et omnis provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidêre alacritatem Vespasiani litteræ, tanquam manente bello scriptæ: ea primâ specie forma: ceterùm ut princeps loquebatur, civilia de se, et reipublicæ egregia: nec senatûs obsequium deerat. Ipsi « consulatus cum Tito filio, prætura Domitiano et consulare imperium » decernuntur.

IV. Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quæ materiam sermonibus præbuêre: « si privatus esset, cur publicè loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiæ dici »: ipsa quoque insectatio in Vitellium, sera et sine libertate. Id verò erga rempublicam superbum, erga principem contumeliosum, quòd « in manu suâ fuisse imperium, donatumque Vespasiano » jactabat. Ceterùm invidia in occulto; adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum « Muciano triumphalia » de bello civili data: sed « in Sarmatas expeditio » fingebatur. Adduntur « Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco, et Arrio Varo, prætoria insignia ». Mox deos respexêre, *restitui* placuit *Capitolium*. Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit: ceteri vultu manuque: pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum, prætorem designatum, ventum, prompsit sententiam, ut honorificam in bonum principem, ita falsa aberant; et studiis senatûs attollebatur. Isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ initium, et magnæ gloriæ fuit.

V. Res poscere videtur, quia iterùm in mentionem incidimus viri, sæpiùs memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortunâ sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus, regione Italiæ, Tarracinæ municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset,

ingenium illustre altioribus studiis juvenis admodum dedit: non, ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quò firmior adversus fortuita, rempublicam capesseret: doctores sapientiæ secutus est, qui sola bona, quæ honesta, mala tantùm, quæ turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Quæstorius adhuc, à Pæto Thrasea gener delectus, è moribus soceri nihil æquè ac libertatem hausit: civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversus metus.

VI. Erant, quibus appetentior famæ videretur, quando etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exsuitur. Ruinâ soceri in exsilium pulsus, ut, Galbæ principatu, rediit, Marcellum Eprium, delatorem Thraseæ, accusare adgreditur. Ea ultio, incertum, major an justior, senatum in studia diduxerat. Nam si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. Primò minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. Mox, dubiâ voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus; variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Ceterùm eo senatûs die, quo *de imperio Vespasiani* censebant, placuerat *mitti ad principem legatos*. Hinc inter Helvidium et Eprium acre jurgium. Priscus *eligi nominatim à magistratibus juratis*; Marcellus *urnam* postulabat, quæ consulis designati sententia fuerat.

VII. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur. Paulatimque, per altercationem, ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quærente Helvidio, « quid ita Marcellus judicium magistratuum pavesceret? esse illi pecuniam, et eloquentiam, quîs multos anteiret, ni memoriâ flagitiorum urgeretur. Sorte et urnâ mores non discerni: suffragia et existimationem senatûs reperta, ut in cujusque vitam famamque penetrarent: pertinere ad utilitatem reipublicæ, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thraseâ, Sorano, Sentio: quorum accusatores, etiamsi puniri non oporteat, ostentari non debere: hoc senatûs judicio velut admoneri principem, quos probet, quos reformidet: nullum majus boni imperii instrumentum, quàm bonos amicos esse. Satis Marcello, quòd Neronem in exitium tot innocentium impulerit. Frueretur præmiis et impunitate; Vespasianum melioribus relinqueret ».

VIII. Marcellus, « non suam sententiam impugnari, sed consulem designatum censuisse » dicebat, « secundum vetera exempla, quæ sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis

locus foret. Nihil evenisse, cur antiquitùs instituta exolescerent, aut principis honor in cujusquam contumeliam verteretur : sufficere omnes obsequio : id magis vitandum, ne pervicaciâ quorumdam irritaretur animus, novo principatu suspensus, et vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint : ulteriora mirari, præsentia sequi : bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Non magis suâ oratione Thraseam, quàm judicio senatûs adflictum. Sævitiam Neronis per hujusmodi imagines illusisse : nec minùs sibi anxiam talem amicitiam, quàm aliis exsilium. Denique constantiâ, fortitudine, Catonibus et Brutis æquaretur Helvidius : se unum esse ex illo senatu, qui simul servierit. Suadere etiam Prisco, ne supra principem scanderet ; ne Vespasianum, senem triumphalem, juvenum liberorum patrem, præceptis coerceret. Quomodo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere ». Hæc magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars, quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ, si ipsi eligerentur.

IX. Secutum aliud certamen. Prætores ærarii (nam tum à prætoribus tractabatur ærarium) *publicam paupertatem* questi, *modum impensis* postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris, et remedii difficultatem, principi reservabat. Helvidius *arbitriò senatûs agendum* censuit. Quum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus, tribunus plebis, intercessit, *ne quid super tantâ re, principe absente, statueretur*. Censuerat Helvidius, *ut Capitolium publicè restitueretur, adjuvaret Vespasianus*. Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit. Fuêre, qui et meminissent.

X. Tum invectus est Musonius Rufus in « Publium Celerem, à quo Baream Soranum falso testimonio circumventum » arguebat. Eâ cognitione renovari odia accusationum videbantur : sed vilis et nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria : Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amici, et cujus se magistrum ferebat. Proximus dies causæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quàm Priscus et Marcellus, ceterique, motis ad ultionem animis, exspectabantur.

XI. Tali rerum statu, quum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non princeps in civitate essent, Mucianus, urbem ingressus, cuncta simul in se

traxit: fracta Primi Antonii, Varique Arrii potentia, malè dissimulatâ in eos Muciani iracundiâ, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas, rimandis offensis sagax, verterat se, transtuleratque. Ille unus ambiri, coli: nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim principis complecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, et decora ipsi juventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbidâ, et novis sermonibus lætâ, qui principatûs inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani custodiâ militari cinctus, ne in ipsâ urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab urbe lapidem, viâ Appiâ, fuso per venas sanguine, exstinguitur. Julius Priscus, prætoriarum, sub Vitellio, cohortium præfectus, se ipse interfecit, pudore magis quàm necessitate. Alphenus Varus ignaviæ infamiæque suæ superfuit. Asiaticus enim libertus malam potentiam servili supplicio expiavit.

XII. Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicæ famam, nequaquam mœsta civitas excipiebat: « cæsos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias », non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altiùs expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum: seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam, inter vada sitam, occupavêre, quam mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit; nec opibus Romanis, societate validiorum, attriti, viros tantùm armaque imperio ministrant: diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis, Rhenum perrumpere.

XIII. Julius Paullus, et Claudius Civilis, regiâ stirpe, multò ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine, interfecit. Injectæ Civili catenæ, missusque ad Neronem, et à Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu. Inde causæ irarum; spesque ex malis nostris. Sed Civilis ultrà quàm barbaris solitum, ingenio solers, et *Sertorium se*, aut *Hannibalem* ferens, simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si à populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam, studiumque partium prætendit; missis sanè ad eum Primi Antonii litteris, quibus « avertere accita Vitellio auxilia, et tumultûs Germanici specie, retentare legiones » jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, et reipublicæ

locus foret. Nihil evenisse, cur antiquitùs instituta exolescerent, aut principis honor in cujusquam contumeliam verteretur : sufficere omnes obsequio : id magis vitandum, ne pervicaciâ quorumdam irritaretur animus, novo principatu suspensus, et vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint : ulteriora mirari, præsentia sequi : bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Non magis suâ oratione Thraseam, quàm judicio senatûs adflictum. Sævitiam Neronis per hujusmodi imagines illusisse : nec minùs sibi anxiam talem amicitiam, quàm aliis exsilium. Denique constantiâ, fortitudine, Catonibus et Brutis æquaretur Helvidius : se unum esse ex illo senatu, qui simul servierit. Suadere etiam Prisco, ne supra principem scanderet ; ne Vespasianum, senem triumphalem, juvenum liberorum patrem, præceptis coerceret. Quomodo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere ». Hæc magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars, quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ, si ipsi eligerentur.

IX. Secutum aliud certamen. Prætores ærarii (nam tum à prætoribus tractabatur ærarium) *publicam paupertatem questi, modum impensis* postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris, et remedii difficultatem, principi reservabat. Helvidius *arbitrio senatûs agendum* censuit. Quum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus, tribunus plebis, interce… *ne quid super tantâ re, principe absen…*
statueretur. … …at Helvidius, *ut Capitolium publicè re…*
tueretur, a… …espasianus. Eam sententiam mod…
mus quisque … deinde oblivio transmisit. Fuêre …
meminissent.

X. Tum i… Musonius Rufus in « Publi…
à quo Barean… falso testimonio circum…
bat. Eâ cogn… …ari odia accusationi…
vilis et noce… …tegi non poterat.
memoria : C… …s sapientiam, …
proditor co… …mici, et cu…
Proximus di… …atur. Nec …
quàm Priscu… …ceteri…
exspectabant…

XI. Tali r…
victos, nulla…
civitate esse…

Antonii, Varique Arrii potentia, malè dissi-
mulatâ in eos Muciani iracundiâ, quamvis vultu tegeretur. Sed
civitas, rimandis offensis sagax, verterat se, transtuleratque. Ille
unus ambiri, coli : nec deerat ipse, stipatus armatis, domos
hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim principis
complecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes
Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus : sed no-
men insigne, et decora ipsi juventa, rumore vulgi celebrabantur :
erantque in civitate adhuc turbidâ, et novis sermonibus lætâ,
qui principatûs inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani
custodiâ militari cinctus, ne in ipsâ urbe conspectior mors foret,
ad quadragesimum ab urbe lapidem, viâ Appiâ, fuso per venas
sanguine, exstinguitur. Julius Priscus, prætoriarum, sub Vitel-
lio, **cohortium** præfectus, se ipse interfecit, pudore magis quàm
necessitate. Alphenus Varus ignaviæ infamiæque suæ superfuit.
Asiaticus enim libertus malam potentiam servili supplicio expiavit.

XII. Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicæ famam,
nequaquam mœsta civitas excipiebat : « cæsos exercitus, capta
legionum hiberna, descivisse Gallias », non ut mala loquebantur.
Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque
gentium motu flagraverit, altiùs expediam. Batavi, donec trans
Rhenum agebant, pars Cattorum : seditione domesticâ pulsi, ex-
trema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam, inter
vada sitam, occupavêre, quam mare Oceanum à fronte, Rhenus
amnis tergum ac latera circumluit ; nec opibus Romanis, socie-
tate validiorum, attriti, viros tantùm armaque imperio minis-
trant : diu Germanicis bellis exerciti : mox aucta per Britanniam
tran... illuc cohortibus, quas vetere instituto nobi-
op... ebant. Erat et domi delectus eques, præ-
... ma equosque retinens, integris turmis,

..., et Claudius Civilis, regiâ stirpe, multò
...llum F... Capito, falso rebellionis
...jecta... æ, missusque ad Nero-
...utus ... rursus discrimen adiit,
...ujus ... causæ irarum ; spesque
...Civi... arbaris solitum, ingenio
... m ferens, simili oris de-
... ur, si à populo Romano
... am, studiumque partium
... i Antonii litteris, quibus
... tum ultûs Germanici specie
... m Hordeonius Flaccus præ-
... ianum animo, et reipublicæ

curâ, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum, et tot armatorum millia Italiam irrupissent.

XIV. Igitur Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo cœpit. Jussu Vitellii, Batavorum juventus ad delectum vocabatur; quem, suâpte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impubes, sed formâ conspicui (et est plerisque procera pueritia), ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: et compositæ seditionis auctores perpulêre, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis, et promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias et raptus, et cetera servitii mala enumerat. « Neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi: quando legatum, gravi quidem comitatu, et superbo cum imperio, venire: tradi se præfectis centurionibusque: quos ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari, exquirique novos sinus, et varia prædandi vocabula. Instare delectum, quo liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut supremùm dividantur. Nunquam magis adflictam rem Romanam; nec aliud in hibernis, quàm prædam et senes: attollerent tantùm oculos, et inania legionum nomina ne pavescerent: esse sibi robur peditum equitumque; consanguineos Germanos; Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos; victoriæ rationem non reddi ».

XV. Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, et patriis exsecrationibus, universos adigit. Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis: numero superantur. Mox occultis nuntiis, pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut suprà retulimus, ac tum Magontiaci agentes. Erat in Caninefatibus stolidæ audaciæ Brinno, claritate natalium insigni: pater ejus multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium impunè spreverat. Igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit, impositusque scuto, more gentis, et sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proxima occupatu, Oceano irrumpit. Nec præviderant impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et direpta castra: dein vagos, et pacis modò effusos lixas, negotiatoresque Romanos, invadunt. Simul excidiis castellorum imminebant; quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, et quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquillio, primipilari; nomen

magis exercitûs, quàm robur. Quippe viribus cohortium abductis, Vitellius, è proximis Nerviorum Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat.

XVI. Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, « quòd castella deseruissent. Se cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum : illi sua quisque hiberna repeterent ». Subesse fraudem consilio, et dispersas cohortes faciliùs opprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse, patuit : erumpentibus paulatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultavèrant. Ubi insidiæ parum cessêre, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit : directa ex diverso acies, haud procul à flumine Rheno, et obversis in hostem navibus, quas, incensis castellis, illuc appulerant : nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit : perculsique milites improvisâ proditione, à sociis hostibusque cædebantur. Eadem etiam navibus perfidia. Pars remigum è Batavis, tanquam imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant : mox contrà tendere, et puppes hostili ripæ objicere : ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis, trucidant, donec universa quatuor et viginti navium classis transfugeret, aut caperetur.

XVII. Clara ea victoria in præsens, in posterum usui : armaque et naves, quibus indigebant, adepti, magnâ per Germanias Galliasque famâ, *libertatis auctores* celebrabantur. Germaniæ statim misêre legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque affectabat, captos cohortium præfectos suas in civitates remittendo : cohortibus, abire, an manere mallent, datâ potestate : manentibus, honorata militia ; digredientibus, spolia Romanorum offerebantur. Simul, secretis sermonibus admonebat « malorum, quæ tot annis perpessi, miseram servitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quanquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse : primâ acie fusum victumque Romanum : quid, si Galliæ jugum exsuant? quantum in Italiâ reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci : ne Vindicis aciem cogitarent : Batavo equite protritos Æduos Arvernosque : fuisse inter Verginii auxilia Belgas : verèque reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, addito, si quid militaris disciplinæ in castris Romanorum viguerit : esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Servirent Syria Asiaque, et suetus regibus Oriens : multos adhuc in Galliâ vivere, ante tributa genitos. Nuper certè, cæso Quinctilio Varo, pulsam è Germaniâ servitutem. Nec Vitellium principem, sed Cæsarem Augustum bello provocatum. Libertatem naturâ, etiam mutis animalibus, datam,

Virtutem proprium hominum bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent vacui occupatos, integri fessos : dum alii Vespasianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque ».

XVIII. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Ubi « expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen », trepidi nuntii afferebant; Mummium Lupercum, legatum (is duarum legionum hibernis præerat), *egredi adversus hostem* jubet. Lupercus legionarios è præsentibus, Ubios è proximis, Treverorum equites haud longè agentes, raptim transmisit, additâ Batavorum alâ, quæ jam pridem corrupta, fidem simulabat, ut, proditis in ipsâ acie Romanis, majore pretio fugeret. Civilis, captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoriâ cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos, consistere à tergo jubet; hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. Ut virorum cantu, feminarum ululatu, sonuit acies, nequaquam par à legionibus, cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa : sed legionarius miles, quanquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, fœdâ fugâ dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuêre Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus *Veterum* nomen est. Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.

XIX. Iisdem diebus, Batavorum et Caninefatium cohortes, quum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus à Civile nuntius adsequitur. Intumuêre statim superbiâ ferociâque, et « pretium itineris, donativum, duplex stipendium, augeri equitum numerum », promissa sanè à Vitellio, postulabant, non, ut adsequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat, quàm ut acriùs exposcerent, quæ sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivêre, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit, « num obsequium abnuentes vi coerceret ». Mox, insitâ ignaviâ, et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus, et subito delectu suppletæ legiones augebant, statuit continere intra castra militem. Dein pœnitentiâ, et arguentibus ipsis, qui suaserant, tanquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut « arceret tran-

situ Batavos : se cum exercitu tergis eorum hæsurum ». Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque litteris Gallum monuit, ne terrerèt abeuntes. Undè suspicio, sponte legatorum excitari bellum; cunctaque quæ acciderant, aut metuebantur, non inertiâ militis, neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

XX. Batavi, quum castris Bonnensibus propinquarent, præmisêre, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponerent : « Nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus totiens bellassent. Longâ atque irritâ militiâ fessis, patriæ atque otii cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter fore : sin arma occurrant, ferro viam inventuros ». Cunctantem legatum milites perpulerant, « fortunam prælii experiretur ». Tria millia legionariorum, et tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi, veteres militiæ, in cuneos congregantur, densi undique, et frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis : cumulatæ corporibus fossæ : nec cæde tantùm et vulneribus, sed ruinâ, et suis plerique telis interiêre. Victores, coloniâ Agrippinensium vitatâ, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense prælium excusabant : tanquam pace petitâ, postquàm negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

XXI. Civilis, adventu veteranarum cohortium, justi jam exercitûs ductor, sed consilii ambiguus, et vim Romanam reputans, cunctos qui aderant, in verba Vespasiani adigit : mittitque legatos ad duas legiones, quæ priore acie pulsæ, in Vetera castra concesserant, « ut idem sacramentum acciperent ». Redditur responsum, « neque proditoris, neque hostium se consiliis uti. Esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum retenturos : proinde perfuga Batavus arbitrum rerum Romanorum ne ageret, sed meritas sceleris pœnas exspectaret ». Quæ ubi relata Civili, incensus irâ, universam Batavorum gentem in arma rapit. Junguntur Bructeri Tencterique, et excita nuntiis Germania, ad prædam famamque.

XXII. Adversus has belli concurrentis minas, legati legionum, Mummius Lupercus, et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant : subversa longæ pacis opera, haud procul castris in modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parum provisum, ut copiæ in castra conveherentur : rapi permisêre. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quæ adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore

Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde deprompta silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, mixtâ belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos; et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum Romanorum tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbatâ pace illuc congregata, et bello ministra aderat.

XXIII. Pars castrorum, in collem leniter adsurgens; pars æquo adibatur: quippe, illis hibernis obsideri premique Germanias, Augustus crediderat: neque unquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacessentes. Pòst ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium irrita hærebant, et desuper saxis vulnerabantur; clamore atque impetu, invasêre vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum: scandebantque jam quidem, quum gladiis et armorum incussu præcipitati, sudibus et pilis obruuntur, præferoces initio, et rebus secundis nimii. Sed tum prædæ cupidine, adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi: nec ulla ipsis solertia: perfugæ captivique docebant struere materias, in modum pontis, mox subjectis rotis propellere: ut alii superstantes, tanquam ex aggere, præliarentur: pars intus, occulti muros subruerent. Sed excussa balistis saxa stravêre informe opus: et crates vineasque parantibus, adactæ tormentis ardentes hastæ: ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur: donec, desperatâ vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta, et multum imbellis turbæ. Simul ex inopiâ proditio, et fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.

XXIV. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, et missis per Gallias, qui auxilia concirent, lectos è legionibus Dillio Voculæ, duodevicesimæ legionis legato, tradit, ut quàm maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavidus, invalidus corpore, invisus militibus: neque enim ambiguè fremebant, « emissas à Magontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos: non Primi Antonii, neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse: aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura, eòque inevitabilia. Civilem stare contrà, struere aciem: Hordeonium è cubiculo et lectulo jubere, quidquid hosti conducat. Tot armatas fortissimorum

irorum manus unius senis valetudine regi. Quin potiùs, interfecto traditore, fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent ». His inter se vocibus instinctos flammavêre insuper allatæ à Vespasiano litteræ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit; vinctosque, qui attulerant, ad Vitellium misit.

XXV. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat: « ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tanquam à Magontiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis. Ignota hæc ceteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari; quum accursu tot provinciarum extingui repens perfidia potuerit ». Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque (pessimum facinus) ut epistolæ aquiliferis legionum traderentur, à quîs antè militi, quàm ducibus, legebantur. Tum è seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris, quàm quia unius culpa foret. Motusque Bonnâ exercitus in coloniam Agrippinensem; adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primò rem Romanam enixè juvabant. Mox, valescentibus Germanis, pleræque civitates adversum nos armatæ, spe libertatis; et, si exsuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant: quin idem ille arguebat ultro « conscientiam ducis: tanquam nuntius inter Civilem Flaccumque, falso crimine, testis veri opprimeretur ». Conscendit tribunal Vocula, mirâ constantiâ, prehensumque militem, ac vociferantem, « duci ad supplicium » jussit. Et dum mali pavent, optimus quisque jussis paruêre. Exin consensu « ducem Voculam » poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit.

XXVI. Sed discordes animos multa efferabant: inopia stipendii frumentique; et simul delectum tributaque Galliæ adspernantes; Rhenus, incognitâ illi cœlo siccitate, vix navium patiens; arcti commeatus: dispositæ per omnem ripam stationes, quæ Germanos vado arcerent; eâdemque de causâ minùs frugum, et plures, qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque, et vetera imperii munimenta desererent: quod in pace, *fors*, seu *natura*, tunc *fatum* et *ira Dei*, vocabatur. Ingressis Novesium tertiadecima legio conjungitur. Additus Voculæ in partem curarum Herennius Gallus, legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco, cui Gelduba nomen est, castra fecêre. Ibi struendâ acie, muniendoque vallandoque, et ceteris belli meditamentis militem firmabant. Utque prædâ ad virtutem accenderetur, in proximos

Gurgenorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus Voculâ exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit.

XXVII. Fortè navem, haud procul castris, frumento gravem, quum per vada hæsisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum numerus, paulatimque adgregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani, multâ cum strage nostrorum, navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignaviam, sed perfidiam legati culpabant. Protractum è tentorio, scissâ veste, verberato corpore, « quo pretio, quibus consciis, prodidisset exercitum », dicere jubent. Redit in Hordeonium invidia. Illum *auctorem sceleris*, hunc *ministrum* vocant: donec exitium minitantibus exterritus, *proditionem* et ipse Hordeonio objecit, vinctusque, adventu demum Voculæ exsolvitur. Is, posterâ die auctores seditionis morte affecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiæ, patientiæque. Haud dubiè gregarius miles Vitellio fidus: splendidissimus quisque in Vespasianum proni: inde scelerum ac suppliciorum vices, et mixtus obsequio furor: ut contineri non possent, qui puniri poterant.

XXVIII. At Civilem immensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, « vastari Ubios Treverosque, et aliâ manu Mosam amnem transire » jubet, « ut Menapios, et Morinos, et extrema Galliarum quateret ». Actæ utrobique prædæ; infestiùs in Ubiis, quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomen, *Agrippinenses* vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosiùs agentes, quia procul ripâ aberant. Nec quievêre Ubii, quominus prædas è Germaniâ peterent: primò impunè; dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide, quàm fortunâ. Contusis Ubiis, gravior, et successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat; intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos « prælium » poscentis, « ad scindendum vallum ire, detrusosque, redintegrare certamen » jubet; superante multitudine, et facili damno: nec finem labori nox attulit.

XXIX. Congestis circùm lignis, accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam Barbarorum aciem, et si quis audaciâ, aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Civili; « et, restincto igne, miscere cuncta tenebris et armis » jubet. Tum verò strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi providentia. Unde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus:

nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum sæpe telis fortissimi cadere. Apud Germanos, inconsulta ira : Romanus miles, periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non fortè jaciebat. Ubi sonus molientium, aut appositæ scalæ hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi : multós in mœnia egressos, pugionibus fodere. Sic exhaustâ nocte, novam aciem dies aperuit.

XXX. Eduxerant Batavi turrim, duplici tabulato, quàm prætoriæ portæ (is æquissimus locus) propinquantem, promoti cóntrà validi asseres, et incussæ trabes perfregêre, multâ superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos, subitâ et prosperâ eruptione. Simul à legionariis, peritiâ et arte præstantibus, plura struebantur. Præcipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repentè démisso, præter suorum ora, singuli pluresve hostium sublimè rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Civilis, omissâ oppugnandi spe, rursus per otium adsidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

XXXI. Hæc in Germaniâ ante Cremonense prælium gesta, cujus eventum litteræ Primi Antonii docuêre, addito Cæcinæ edicto. Et præfectus cohortis è victis, Alpinus Montanus, fortunam partium præsens fatebatur. Diversi hinc motus animorum. Auxilia è Galliâ, quîs nec amor, nec odium in partes, militia sine affectu, hortantibus præfectis, statim à Vitellio desciscunt : vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu, neque animo satis adfirmans : et quum cetera jurisjurandi verba conciperent, *Vespasiani* nomen hæsitantes, aut levi murmure, et plerumque silentio transmittebant.

XXXII. Lectæ deinde pro concione epistolæ Antonii ad Civilem, suspiciones militum irritavêre, tanquam ad socium partium scriptæ, et de Germanico exercitu hostiliter. Mox, allatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta, factaque : et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, « ut absisteret bello : neve externa armis falsis velaret. Si Vespasianum juvare adgressus foret, satisfactum cœptis ». Ad ea Civilis, primò callidè ; pòst, ubi videt Montanum præferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus à questu periculisque, quæ per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset : « Egregium », inquit, « pretium laboris recepi, necem fratris, et vincula mea, et sævissimas hujus exercitûs voces, quibus ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposco : vos autem Treveri, ceteræque servientium animæ, quod præmium effusi totiens sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, et dominorum ingenia? En ego præfectus unius cohortis, et Caninefates

Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatii excidimus, vel septa ferro fameque premimus: denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus». Sic accensum, sed *molliora referre* jussum, dimittit. Ille, ut irritus legationis, rediit, cetera dissimulans, quæ mox erupêre.

XXXIII. Civilis, parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, et quod è Germanis maximè promptum, adversus Voculam exercitumque ejus mittit; Julio Maximo, et Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Asciburgii sita: adeoque improvisi castra involavêre, ut non alloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, «subsignano milite media firmare»: auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, tergà in suos vertit. Cædes inde, non prælium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidiâ, latera nostrorum nudavêre. Sic ad legiones perventum: quæ, amissis signis, intra vallum sternebantur; quum repentè, novo auxilio, fortuna pugnæ mutatur. Vasconum lectæ à Galbâ cohortes, ac tum accitæ, dum castris propinquant, audito præliantium clamore, intentos hostes à tergo invadunt, latioremque, quàm pro numero, terrorem faciunt: aliis à Novesio, aliis à Magontiaco universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, et dum alienis viribus confidunt, suas recepêre. Fortissimus quisque è Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit, cum signis captivisque, quos primâ acie corripuerant. Cæsorum eo die, in partibus nostris, major numerus et imbellior; è Germanis ipsa robora.

XXXIV. Dux uterque, pari culpâ meritus adversa, prosperis defuêre. Nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem, circumiri à tam paucis cohortibus nequisset, castraque perrupta excidisset. Vocula, nec adventum hostium exploravit, eòque simul egressus, victusque: dein victoriæ parum confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit: quem si statim impellere, cursumque rerum sequi maturasset; solvere obsidium legionum eodem impetu potuit. Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tanquam perditæ apud Romanos res, et suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi: ex quibus unus, egregium facinus ausus, clarâ voce gesta patefecit, confossus illic à Germanis: unde major indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum intelligebatur. «In conspectu castrorum constitui signa, fossamque et vallum circumdari» Vocula jubet. «Depositis impedimentis sarcinisque, expediti certarent». Hinc in ducem clamor pugnam poscentium: et minari adsueverant. Ne

ımpore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique prælium sumpsêre : nam Civilis aderat, non minùs vitiis ostium, quàm virtute suorum fretus. Varia apud Romanos foruna, et seditiosissimus quisque ignavus : quidam recentis vicoriæ memores, retinere locum, ferire hostem, seque et proximos ıortari : et redintegratâ acie, manus ad obsessos tendere, « ne empori deessent ». Illi, cuncta è muris cernentes, omnibus peris prorumpunt. Ac fortè Civilis lapsu equi prostratus, creditâ ›er utrumque exercitum famâ, « vulneratum aut interfectum », ımmane quantum suis pavoris, et hostibus alacritatis indidit.

XXXV. Sed Vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tanquam rursùs obsidium immineret : :orruptâ totiens victoriâ, non falsò suspectus bellum malle. Nihil equè exercitus nostros, quàm egestas copiarum fatigabat. Impelimenta legionum cum imbelli turbâ Novesium missâ, ut inde, ːerrestri itinere, frumentum adveherent. Nam flumine hostes po.iebantur. Primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile : qui, ubi « rursus missos Novesium frumentatores, datasque in præsidium cohortes, velut multâ pace ingredi » accepit : :arum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentiâ vagos, compositus invadit : præmissis, qui pontes et viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine, et incerto Marte, donec prælium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexêre, manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos, è quintâ et quintâdecimâ legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem, et ducibus infensum. Plures, quàm jussum erat, profecti, palàm in agmine fremebant, « non se ultrà famem, insidias legatorum toleraturos ». At, qui remanserant, « desertos se, abductâ parte legionum », querebantur. Duplex hinc seditio : aliis revocantibus Voculam ; aliis redire in castra abnuentibus.

XXXVI. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox, haud procul Novesio, equestri prælio prosperè certavit. Sed miles secundis adversisque perinde in exitium ducum accendebatur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctæ legiones, « donativum » exposcunt, comperto, pecuniam à Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. Idque præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas, et nocturnos cœtus, veterem in Hordeonium iram renovant : nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat), protractum è cubili interficiunt.

Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras ignoratus evasisset. Ubi, sedato impetu, metus rediit, centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misêre, auxilia ac stipendia oraturos.

XXXVII. Ipsi, ut est vulgus sine rectore præceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temerè armis, ac statim omissis in fugam vertuntur. Res adversæ discordiam peperêre, iis, qui è superiore exercitu erant, causam suam dissociantibus. Vitelli tamen imagines, in castris, et per proximas Belgarum civitates repositæ, quum jam Vitellius occidisset. Deinmutati in pœnitentiam primani, quartanique, et duodevicesimani, Voculam sequuntur : apud quem resumpto Vespasiani sacramento, ad liberandum Magontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Usipiis, Mattiacis exercitus, satietate prædæ, nec incruenti. In viâ dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxêre, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant : donec egregie erga populum Romanum merita, mox rebelles fœdarent.

XXXVIII. Interea Vespasianus iterum, ac Titus, consulatum absentes inierunt, mœstâ et multiplici metu suspensâ civitate, quæ super instantia mala, falsos pavores induerat, « descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone ». Is præerat provinciæ, nequaquam turbidus ingenio. Sed quia naves sævitiâ hiemis prohibebantur, vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republicâ annonæ cura, clausum littus, retineri commeatus dum timet, credebat : augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant : ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla unquam civilis victoria satiavit.

XXXIX. Kal. Januariis, in senatu, quem Julius Frontinus, prætor urbanus, vocaverat, legatis exercitibusque, ac regibus, « laudes gratesque » decretæ. Et Tertio Juliano prætura, « tanquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset », ablata, ut in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas equestris data. Et mox, ejurante Frontino, Cæsar Domitianus præturam cepit. Ejus nomen epistolis edictisque præponebatur: vis penes Mucianum erat ; nisi quòd pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propriâ libidine, audebat. Sed præcipuus Muciano metus è Primo Antonio, Varoque Arrio : quos recentes, clarosque rerum famâ, ac militum studiis, etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem sævierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis majoribus, et fraternâ imagine fulgentem, ad capessendam rempublicam hortatus : haud defuturâ consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem

orrumpi facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia ropalam opprimi Antonius nequibat, multis in senatu laudibus umulatum secretis promissis onerat, « citeriorem Hispaniam » ɪstentans, « discessu Cluvii Rufi vacuam » : simul amicis ejus, ribunatus præfecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe et cupidine impleverat, vires abolet ; dimissâ in hiberna egione septimâ, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitûs in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, edit urbi sua forma, legesque, et munia magistratuum.

XL. Quo die senatum ingressus est Domitianus, « de absentiâ atris fratrisque, ac juventâ suâ », pauca et modica disseruit, lecorus habitu; et ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio ro modestiâ accipiebatur. Referente Cæsare, « de restituendis Galbæ honoribus », censuit Curtius Montanus, « ut Pisonis quoque memoria celebraretur ». Patres utrumque jussêre : de Pisone rritum fuit. Tum sorte ducti, « per quos redderentur bello rapta, uique æra legum, vetustate dilapsa, noscerent, figerentque, et fastos, adulatione temporum fœdatos, exonerarent, modumque ublicis impensis facerent ». Redditur Tertio Juliano prætura, ostquam cognitus est ad Vespasianum confugisse. Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et P. Celerem placuit, damnatusque Publius, et Sorani manibus satisfactum. Insignis publicâ severitate dies, ne privatim quidem aude caruit : justum judicium explesse Musonius videbatur. Diversa fama Demetrio, Cynicam sectam professo, quòd manifestum reum ambitiosiùs, quàm honestiùs, defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditavit. Signo ultionis in accusatores dato, petit à Cæsare Junius Mauricus, « ut commentariorum principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset. Consulendum tali super re principem », respondit.

XLI. Senatus, inchoantibus primoribus, jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri ut sententiam rogabantur, « Deos testes » advocabant, « nihil ope suâ factum, quo cujusquam salus læderetur, neque se præmium, aut honorem, ex calamitate civium cepisse » : trepidis, et verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quîs flagitii conscientia inerat. Probabant religionem patres, perjurium arguebant. Eaque velut censura, in Sariolenum Voculam, et Nonium Actianum, et Cestium Severum acerrimè incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quòd apud Vitellium molitus eadem foret : nec destitit senatus manus intentare Voculæ, donec curiâ excederet. Ad Pactium Africanum

transgressi, eum quoque proturbant; tanquam Neroni Scribo fratres concordiâ opibusque insignes, ad exitium monstravis Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat : in V bium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultrò co versus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ in diam declinavit.

XLII. Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vips nus Messalla adeptus est, nondum senatoriâ ætate, ausus p fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum subversa Crassorum Orphiti domus in summum odium extulerat. Sponte (ex S. C accusationem subiisse juvenis admodum, nec depellendi pericul sed in spem potentiæ videbatur. Et Sulpicia Prætextata, Cras uxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderan Igitur Messalla non causam, neque reum tueri, sed pericul fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratio Curtius Montanus, eò usque progressus, ut, « post cæde Galbæ, datam interfectori Pisonis pecuniam à Regulo, adpeti tumque morsu Pisonis caput » objectaret. « Hoc certè », inqu « Nero non coegit, nec dignitatem, aut salutem illâ sævitiâ red misti. Sanè toleremus istorum defensiones, qui perdere alio quàm periclitari ipsi maluerunt. Te securum reliquerat exs pater, et divisa inter creditores bona, nondum honorum capa ætas : nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret libidine sanguinis, et hiatu præmiorum, ignotum adhuc inge nium, et nullis defensionibus expertum, cæde nobili imbuisti quum ex funere reipublicæ, raptis consularibus spoliis, septuagi sestertio saginatus, et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illus tres senes, conspicuas feminas eâdem ruinâ prosterneres : quum segnitiam Neronis « incusares », quòd per singulas domos seque et delatores fatigaret : posse universum senatum unâ voce subverti « Retinete, Patres conscripti, et reservate hominem tam expediti consilii, ut omnis ætas instructa sit, et quomodo senes nostr Marcellum, Crispum, juvenes Regulum imitentur. Invenit etiam æmulos infelix nequitia : quid si floreat, vigeatque? Et quem adhuc quæstorium offendere non audemus, prætorium et consu larem visuri sumus? An Neronem extremum dominorum puta tis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Caio superstites fuerunt quum interim intestabilior, et sævior exortus est. Non timemu Vespasianum : eà principis ætas, ea moderatio. Sed diutiùs du rant exempla, quàm mores. Elanguimus, Patres conscripti, nec jam ille senatus sumus, qui, occiso Nerone, delatores et minis tros more majorum puniendos flagitabat. Optimus est, post ma lum principem, dies primus ».

XLIII. Tanto cum assensu senatûs auditus est Montanus, ut

›em caperet Helvidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives, et eloquentiâ clarus, ulli unquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul temploque Eprium urgebat, ardentibus patrum animis. Quod ›i sensit Marcellus, velut excedens curiâ: «Imus», inquit, Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum: regna, præsente æsare». Sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi, vultu diverso; Iarcellus minacibus oculis, Crispus renidens; donec accursu micorum retraherentur. Quum glisceret certamen, hinc multi onique, inde pauci et validi pertinacibus odiis tenderent, conımptus per discordiam dies.

XLIV. Proximo senatu, inchoante Cæsare, «de abolendo do›re irâque, et priorum temporum necessitatibus», censuit Muianus prolixè pro accusatoribus: simul eos, qui cœptam, dein missam actionem repeterent, monuit sermone molli, et tanuam rogaret. Patres cœptatam libertatem, postquam obviam ;um, omisêre. Mucianus, ne sperni senatûs judicium, et cuncs sub Nerone admissis data impunitas videretur, Octavium Saittam, et Antistium Sosianum, senatorii ordinis, egressos exsiium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, tupro cognitam, et nuptias suas abnuentem, impotens amoris nterfecerat: Sosianus pravitate morum multis exitiosus. Ambo ;ravi senatusconsulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis editu, in eâdem pœnâ retenti sunt. Nec ideo lenita erga Muianum invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si rererterentur: accusatorum ingenia, et opes, et exercita malis ırtibus potentia timebantur.

XLV. Reconciliavit paulisper studia patrum habita in senatu ›ognitio, secundùm veterem morem. Manlius Patruitus, senator, ı pulsatum se in coloniâ Seniensi, cœtu multitudinis, et jussu nagistratuum», querebatur: «nec finem injuriæ hîc stetisse: ›lanctum, et lamenta, et supremorum imaginem præsenti sibi ›ircumdata, cum contumeliis et probris, quæ in senatum unirersum jacerentur». Vocati, qui arguebantur. Et cognitâ causâ, n convictos vindicatum. Additumque senatusconsultum, quo Seniensium plebes modestiæ admoneretur. Iisdem diebus Antoıius Flamma Cyrenensibus damnatur, lege repetundarum, et exsilio ob sævitiam.

XLVI. Inter quæ militaris seditio propè exarsit. Prætorianam militiam repetebant à Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati: et lectus in eamdem spem è legionibus miles promissa stipendia flagitabat. Ne Vitelliani quidem, sine multâ cæde, pelli poterant. Ingressus castra Mucianus, quò rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores cons-

stituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem, et urbi vicina conquisiti, producuntur propè intecti corpore. *Eos* Mucianus « diduci, et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsistere » jubet. Illos primus statim adspectus obstupefecerat; quum ex diverso velùt aciem, telis et armis trucem, semet clausos, nudosque, et illuvie deformes adspicerent. Ut verò huc illuc distrahi cœpêre, metus per omnes, et præcipua Germanici militis formido, tanquam eâ separatione ad cædem destinarentur: prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, « ne desererentur soli, neu in pari causâ disparem fortunam paterentur »: modò Mucianum, modò absentem principem, postremùm cœlum ac deos obtestari: donec Mucianus, « cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem imperatoris milites » appellans, falso timori obviam iret. Namque et victor exercitus clamore lacrymas eorum juvabat. Isque finis illâ die. Paucis pòst diebus, alloquentem Domitianum firmati jam excepêre. Spernunt oblatos agros; « militiam et stipendia » orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset: igitur in prætorium accepti. Dein, quibus ætas et justa stipendia, dimissi cum honore: alii ob culpam; sed carptim, ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur.

XLVII. Ceterùm verâne pauperie, an uti videretur, actum in senatu, « ut sexcenties sestertium à privatis mutuum acciperetur ». Præpositusque ei curæ Poppæus Silvanus: nec multò pòst necessitas abiit, sive omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat. Funusque censorium Flavio Sabino ductum: magna documenta instabilis fortunæ, summaque et ima miscentis.

XLVIII. Sub idem tempus L. Piso proconsul interficitur: ea de cæde quàm verissimè expediam, si pauca suprà petiero, ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africâ auxiliaque, tutandis imperii finibus, sub divo Augusto Tiberioque principibus, proconsuli parebant. Mox C. Cæsar, turbidus animi, ac M. Silanum, obtinentem Africam, metuens, ablatam proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit: æquatus inter duos beneficiorum numerus, et mixtis utriusque mandatis, discordia quæsita, auctaque pravo certamine. Legatorum jus adolevit, diuturnitate officii, vel quia minoribus major æmulandi cura: proconsulum splendidissimus quisque, securitati magis, quàm potentiæ consulebant.

XLIX. Sed tum legionem in Africâ regebat Valerius Festus, sumptuosæ adolescentiæ, neque modica cupiens, sed affinitate Vi-

illii anxius. Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res ovas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo adfuit, et, occiso Pisone, plerique ad gratiam interfectoris inclinavêre. Nec ambigitur, provinciam et militem alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam è Vitellianis, urbe profugi, ostentabant Pisoni « nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, et in pace suspectâ tutius bellum ». Inter quæ Claudius Sagitta, præfectus alæ Petrinæ, prosperâ navigatione prævenit Papirium, centurionem, à Muciano missum, adseveravitque « mandata interficiendi Pisonis centurioni data. Cecidisse Galerianum, consobrinum ejus generumque. Unam in audaciâ spem salutis. Sed duo itinera audendi; seu mallet statim arma, seu, petitâ navibus Galliâ, ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet ». Nihil ad ea moto Pisone, centurio à Muciano missus, ut portum Carthaginis attigit, magnâ voce, læta Pisoni omina, tanquam principi, continuare; obvios et subitæ rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, hortari: vulgus credulum, ruere in forum; « præsentiam Pisonis » exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentiâ veri, et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittæ, vel insitâ modestiâ, non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam « quæsitum sibi crimen cædemque » comperit, « animadverti in eum » jussit, haud perinde spe vitæ, quàm irâ in percussorem, quòd idem ex interfectoribus Clodii Macri, cruentas legati sanguine manus, ad cædem proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motûs novi causa vel fortè oriretur.

L. Sed ubi Festo consternatio vulgi, centurionis supplicium, veraque et falsa, more famæ, in majus innotuêre, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc cœptæ lucis, domum proconsulis irrumpunt, destrictis gladiis, et magna pars Pisonis ignari, quòd Pœnos auxiliares, Maurosque in eam cædem delegerat: haud procul cubiculo, obvium fortè servum, « quisnam, et ubi esset Piso »? interrogavêre. Servus egregio mendacio, « se Pisonem esse » respondit; ac statim obtruncatur: nec multò pòst, Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, è procuratoribus Africæ, jam tunc optimo cuique exitiosus, et in causas malorum, quæ mox tulimus, sæpiùs rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, præfectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri jussit, proprias ob simultates; sed « Pisonis satellitem » vocabat: militesque et centuriones quosdam puniit, alios præmiis adfecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum credere-

tur. Mox Oëensium, Leptitanorumque discordias componit, qu raptu frugum et decorum inter agrestes, modicis principiis, ja per arma atque acies exercebantur. Nam populus Oëensis, mult tudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam, et i ter accolas latrociniis fecundam. Unde arctæ Leptitanis res, l tèque vastatis agris, intra mœnia trepidabant: donec interven cohortium alarumque fusi Garamantes, et recepta omnis præd nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendideran

LI. At Vespasiano, post Cremonensem pugnam, et prosp ros undique nuntios, « cecidisse Vitellium »; multi cujusque o dinis, pari audaciâ fortunâque hibernum mare adgressi, nuntia vêre. Aderant legati regis Vologesi, « quadraginta Parthorum equitum millia » offerentes. Magnificum lætumque, tantis socio rum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiæ Vologeso acta mandatumque, « ut legatos ad senatum mitteret, et pacem ess sciret ». Vespasianus in Italiam, resque urbis intentus, adver sam de Domitiano famam accipit: « tanquam terminos ætatis, e cóncessa filio egrederetur ». Igitur validissimam exercitûs parten Tito tradit, ad reliqua Judaici belli perpetranda.

LII. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem ser mone orasse dicebatur, « ne criminantium nuntiis temerè accen deretur; integrumque se ac placabilem filio præstaret. Non le giones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quàm nu merum liberorum. Nam amicos tempore, fortunâ, cupidinibu aliquando, aut erroribus, imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed maximè principibus; quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant: ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum præbuisset ». Vespasianus, haud æquè Domitiano mitigatus, quàm Titi pietate gaudens, « bono esse animo » jubet, « belloque et armis rempublicam attollere: sibi pacem domumque curæ fore ». Tum celerrimas navium, frumento onustas, sævo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine urbs nutabat, ut decem haud ampliùs dierum frumentum in horreis fuerit, quum à Vespasiano commeatus subvenêre.

LIII. Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famâque inter proceres. Ab eo contracti haruspices monuêre, « ut reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur: templum iisdem vestigiis sisteretur: nolle deos mutari veterem formam ». Undecimo Kalendas Julias, serenâ luce, spatium omne quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingressi milites, quîs fausta nomina, felicibus ramis: dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis

atrimisque, aquâ vivis è fontibus amnibusque haustâ, perluêre. um Helvidius Priscus prætor, præeunte Plautio Æliano pontice, lustratâ suovetaurilibus areâ, et super cespitem redditis exis, «Jovem, Junonem, Minervam, præsidesque imperii deos» recatus, «uti cœpta prosperarent, sedesque suas, pietate hoinum inchoatas, divinâ ope attollerent»; vittas, quîs ligatus apis, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magistratus, t sacerdotes, et senatus, et eques, et magna pars populi, studio etitiâque connixi, saxum ingens traxêre: passimque injectæ funlamentis argenti aurique stipes, et metallorum primitiæ, nullis ornacibus victæ, sed ut gignuntur. Prædixêre haruspices, ne teneraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo ædibus idjecta. Id solum religio adnuere: et prioris templi magnificeniæ defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.

LIV. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii luplicaverat bellum. Nam Civilis, omissâ dissimulatione, in popuium Romanum ruere. Vitellianæ legiones vel externum serviium, quàm imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant, inimos, eamdem ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, «à Sarmatis Dacisque Mœsica ac Pannonica hiberna circumsideri»: paria de Britanniâ fingebantur. Sed nihil æquè, quàm incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, impulerat. «Captam olim à Gallis urbem; sed integrâ Jovis sede, mansisse imperium. Fatali nunc igne signum cœlestis iræ datum, et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi», superstitione vanâ Druidæ canebant. Incesseratque fama, primores Galliarum, ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, «ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum civilium series et interna mala fregissent».

LV. Ante Flacci Hordeonii cædem, nihil prorupit, quo conjuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavêre nuntii inter Civilem Classicumque, præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus, et pace belloque clara origo. Ipse è majoribus suis hostis populi Romani, quàm socius, jactabat. Miscuêre sese Julius Tutor, et Julius Sabinus; hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripæ Rheni à Vitellio præfectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloriâ incendebatur; «proaviam suam divo Julio, per Gallias bellanti, corpore atque adulterio placuisse». Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari: ubi, quos idoneos rebantur, conscientiâ obstrinxêre, in coloniâ Agrippinensi, in domum privatam conveniunt: nam publicè civitas talibus inceptis abhorrebat. Attamen interfuêre quidam Ubiorum, Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros,

ac Lingonas. Nec tulêre moras consultandi : certatim proclamant « furere discordiis populum Romanum, cæsas legiones, vastatam Italiam, capi quum maximè urbem, omnes exercitus suis quemque bellis detineri : si Alpes præsidiis firmentur, coalitâ libertate, dispecturas Gallias, quem virium suarum terminum velint ».

LVI. Hæc dicta pariter probataque : de reliquiis Vitelliani exercitûs dubitavêre. Plerique « interficiendos » censebant, « turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos ». Vicit ratio parcendi : « ne, sublatâ spe veniæ, pertinaciam accenderent. Alliciendos potiùs in societatem : legatis tantùm legionum interfectis, ceterum vulgus, conscientiâ scelerum, et spe impunitatis, facilè accessurum ». Ea primi consilii forma : missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quò incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuêre, qui Voculæ nuntiarent. Sed vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites, et occultos hostes, optimum è præsentibus ratus, mutuâ dissimulatione, et iisdem, quibus petebatur, artibus grassari ; in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum, et extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit : pollicitusque, « si præsidium daretur, iturum in Batavos, et potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum » : acceptâ peditum equitùmque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quàm bello, Caninefates Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude illectus, ad hostem contendit.

LVII. Nec procul Veteribus aberat, quum Classicus ac Tutor per speciem explorandi prægressi, cum ducibus Germanorum pacta firmavêre. Tumque primùm discreti à legionibus, proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Voculâ, « Non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii, et ultores deos. Sic olim, Sacrovirum et Æduos, nuper, Vindicem Galliasque singulis præliis concidisse. Eadem rursus numina, eadem fata, ruptores fœderum exspectarent. Meliùs divo Julio, divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, et infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium : quum spoliati exsutique fuerint, amicos fore ». Hæc ferociter locutus, postquam perstare in perfidiâ Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galli duûm millium spatio distantibus campis consedêre. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vo-

ula, quanquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocatâ concione, in hunc modum disseruit.

LVIII. « Nunquam apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio; mortemque in tot malis (hostium) ut finem miseriarum exspecto. Vestrî me pudet miseretque, adversus quos non prælium et acies parantur; id enim fas armorum, et jus hostium : bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat : imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. Adeo nos, si fortuna in præsens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt; quotiens Romanæ legiones perire præoptaverint, ne loco pellerentur? Socii sæpe nostri, exscindi urbes suas, seque cum conjugibus ac liberis cremari pertulerunt; neque aliud pretium exitûs, quàm fides famaque. Tolerant quum maximè inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demoventur. Nobis, super arma et viros, et egregia castrorum munimenta, frumentum et commeatus quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donativo suffecit; quod sive à Vespasiano, sive à Vitellio datum interpretari mavultis, ab imperatore certè Romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem : sed est vallum murique, et trahendi artes, donec è proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. Sanè ego displiceam : sunt alii legati, tribuni, centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Civilem et Classicum Italiam invasuros. An si ad mœnia urbis Germani Galliqueduxerint, arma patriæ inferetis? Horret animus tanti flagitii imagine. Tutori Trevero agentur excubiæ? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? quum Romanæ legiones contrà direxerint : transfugæ è transfugis, et proditores è proditoribus, inter recens et vetus sacramentum invisi deis errabitis? Te, Jupiter optime maxime, quem per octingentos vigenti annos, tot triumphis coluimus; te, Quirine, Romanæ parens urbis, precor venerorque, ut si vobis nonfuit cordi, me duce hæc castra incorrupta et intemerata servari, at certè pollui fœdarique à Tutore et Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut innocentiam detis, aut maturam, et sine noxâ pœnitentiam ».

LIX. Variè excepta oratio inter spem, metumque, ac pudorem. Digressum Voculam, et de supremis agitantem, liberti servique prohibuêre fœdissimam mortem sponte prævenire. Et Classicus, misso Æmilio Longino, desertore primæ legionis, cædem ejus maturavit. Herennium, et Numisium, legatos, vinciri, satis visum. Dein, sumptis Romani imperii insignibus, in castra venit. Nec illi, quanquam ad omne facinus durato, verba ultrà suppedita-

vêre, quàm ut sacramentum recitaret. Juravêre qui aderant « pro imperio Galliarum ». Interfectorem Voculæ altis ordinibus ceteros, ut quisque flagitium navaverat, præmiis attollit. Divisæ inde inter Tutorem et Classicum curæ. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque è deditis « pergere ad obsessos » jubet, « veniam ostentantes, si præsentia sequerentur; aliter, nihil spei: famem, ferrumque, et extrema passuros ». Adjecêre qui missi erant, exemplum suum.

LX. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis jumentis equisque, et ceteris animalibus, quæ profana fœdaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremò, et stirpes, et internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiæque documentum fuêre; donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis, « vitam » orantes. Neque ante preces admissæ, quàm in verba Galliarum jurarent. Tum pactus « prædam castrorum », dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves abeuntes prosequerentur. Ad quintum ferè lapidem coorti Germani, incautum agmen adgrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio; multi palantes occubuêre: ceteri retro in castra profugiunt, querente sanè Civile, et increpante Germanos, « tanquam fidem per scelus abrumperent ». Simulata ea fuerint, an retinere sævientes nequiverit, parùm adfirmatur. Direptis castris faces injiciunt: cunctosque qui prælio superfuerant, incendium hausit.

LXI. Civilis barbaro voto, post cœpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit. Et ferebatur, parvulo filio, quosdam captivorum, sagittis jaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus; et si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclytus famâ, et potior. Mummius Lupercus, legatus legionis, inter dona missus Veledæ. Ea virgo nationis Bructeræ, latè imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, et augescente superstitione, arbitrantur deas. Tuncque Veledæ auctoritas adolevit: nam « prosperas Germanis res, et excidium legionum » prædixerat. Sed Lupercus in itinere interfectus. Pauci centurionum tribunorumque in Galliâ geniti, reservantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum, hiberna subversa cremataque: iis tantùm relictis, quæ Magontiaci ac Vindonissæ sita sunt.

LXII. Legio tertiadecima cum auxiliis simul deditis, à Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur, præfinitâ die, intra quam castris excederet. Medium omne tempus, per varias curas egêre: ignavissimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars, rubore et infamiâ, «quale illud iter, quis dux viæ? et omnia in arbitrio eorum, quos vitæ necisque dominos fecissent». Alii, nullâ dedecoris curâ, pecuniam aut carissima sibimetipsi circumdare. Quidam expedire arma, telisque tanquam in aciem accingi. Hæc meditantibus, advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior. Quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus, et dies. Revulsæ imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et velut longæ exsequiæ. Dux Claudius Sanctus, effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et vulgatâ captarum legionum famâ, cuncti, qui pauló antè Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque, et undique effusi, insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi; spretisque Sancti promissis, aut minis, Magontiacum abeunt: ac fortè obvio interfectore Voculæ Longino, conjectis in eum telis initium exsolvendæ in posterum culpæ fecêre. Legiones nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum considunt.

LXIII. Civilis et Classicus, rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavêre. Sævitiâ ingenii, et cupidine prædæ, ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, et novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quòd filium ejus, primo rerum motu, in coloniâ Agrippinensi deprehensum, honoratè custodierant. Sed Thranshenanis gentibus invisa civitas, opulentiâ auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut disjecta, Ubios quoque dispersisset.

LXIV. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent; quæ ferocissimus è legatis in hunc modum protulit: «Redîsse vos in corpus nomenque Germaniæ, communibus deis, et præcipuo deorum Marti grates agimus: vobisque gratulamur, quòd tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem, flumina ac terras, et cœlum quodammodo ipsum, clauserant Romani: ut colloquia congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac propè nudi, sub custode et pretio coiremus. Sed ut amicitia societasque nostra in æternum rata sit, postulamus à vobis, muros coloniæ, munimenta servitii, de-

trahatis. Etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur. Romanos omnes, in finibus vestris, trucidetis : haud facilè libertas, et domini miscentur. Bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut segregare causam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim majoribus nostris : quomodo lucem diemque omnibus hominibus; ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus Romani plus adversus subjectos, quàm armis valent : sincerus et integer, et servitutis oblitus populus, aut ex æquo agetis, aut aliis imperitabitis ».

LXV. Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palàm adspernari conditio præsens sinebat, in hunc modum respondent. « Quæ prima libertatis facultas data est, avidiùs, quàm cautiùs sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consanguineis nostris, jungeremur. Muros civitatis, congregantibus se quum maximè Romanorum exercitibus, augere nobis, quàm diruere, tutius est. Si qui ex Italiâ, aut provinciis, alienigenæ in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes refugêre. Deductis olim, et nobiscum per connubium sociatis, quique mox provenêre, hæc patria est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici à nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal et onera commerciorum resolvimus. Sint transitus incustoditi; sed diurni, et inermes; donec nova et recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrum habebimus Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur ». Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravêre. Sed coràm adire, adloquique Veledam negatum. Arcebantur adspectu, quò venerationis plus inesset. Ipsa editâ in turre : delectus è propinquis, consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

LXVI. Civilis societate Agrippinensium auctus, proximas civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatisque Sunicis, et juventute eorum per cohortes compositâ; quominus ultrà pergeret, Claudius Labeo Betasiorum, Tungrorumque, et Nerviorum tumultuariâ manu restitit, fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambiguè, donec Germani transnatantes, terga Labeonis invasêre. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clarâ voce : « Non ideo », inquit, « bellum sumpsimus, ut Batavi et Treveri gentibus imperent. Procul hæc à nobis arrogantia : accipite societatem : transgredior ad vos, seu me ducem, seu militem mavultis ». Movebatur vulgus, condebantque gladios; quum Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tun-

grorum, universam ei gentem dedidêre. Labeo antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios in fidem acceptos copiis suis adjunxit: ingens rerum, percûlsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.

LXVII. Interea Julius Sabinus, projectis fœderis Romani monumentis, *Cæsarem* se salutari jubet; magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem, et nobis fidam. Nec Sequani detrectavêre certamen. Fortuna melioribus adfuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temerè prælium, pari formidine deseruit. Utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit; illic voluntariâ morte interiisse creditus. Sed quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam, et insigne Epponiæ uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prosperâ acie belli impetus stetit. Resipiscere paulatim civitates, fasque et fœdera respicere, principibus Remis; qui per Gallias edixêre, « ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret ».

LXVIII. At Romæ cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne, quanquam egregii duces (jam enim Gallum Annium, et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda urbs sine rectore. Et Domitiani indomitæ libidines timebantur; suspectis, uti diximus, Primo Antonio, Varoque Arrio. Varus prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus, pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit. Utque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret; Arretinum Clementem, domui Vespasiani per affinitatem innexum, et gratissimum Domitiano, prætorianis præposuit, « patrem ejus, sub Caio Cæsare, egregiè functum eâ curâ » dictitans. « Lætum militibus idem nomen: atque ipsum, quanquam senatorii ordinis, ad utraque munia sufficere ». Assumuntur è civitate clarissimus quisque; et alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo: ille spe ac juventâ properus; hic moras nectens, quîs flagrantem retineret, ne ferociâ ætatis, et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque malè consuleret. Legiones victrices, sexta et octava, Vitellianarum, unaetvicesima, è recèns conscriptis secunda, Peninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio, traducuntur. Quartadecima legio è Britanniâ, sexta ac decima ex Hispaniâ accitæ. Igitur venientis exercitûs famâ, et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates, in Remos convenêre. Treverorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditatâ oratione, cuncta, magnis imperiis objectari solita, contumeliasque, et invidiam in populum

Romanum effudit; turbidus miscendis seditionibus, et plerisque gratus vecordi facundiâ.

LXIX. At Julius Auspex, è primoribus Remorum, « vim Romanam, pacisque bona » dissertans, et « sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri, jamque super caput legiones », sapientissimum quemque reverentiâ fideque, juniores periculo ac metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quòd, Vindicis motu, cum Verginio steterant. Deterruit plerosque provinciarum æmulatio : « quod bello caput? unde jus auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent »? Nondum victoria, jam discordia erat : aliis fœdera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per jurgia jactantibus. Tædio futurorum, præsentia placuêre. Scribuntur ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, « ut abstinerent armis, impetrabili veniâ, et paratis deprecatoribus, si pœniteret ». Restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus, quàm frequens concionibus.

LXX. Igitur non Treveri, neque Lingones, ceteræve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur. Clàssicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam, et ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim unaetvicesima legio vindonissâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rætiam irrupêre. Accessit ala Singularium, excita olim à Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Julius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut fermè acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Cæracatium, Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe, aut metu subactis legionariis : qui primò cohortem, præmissam à Sextilio Felice, interficiunt; mox ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediêre : secutis Tribocis, Vangionibusque et Cæracatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit : fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat : sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado, proditus fususque. Eâ clade perculsi Treveri, et plebes, omissis armis, per agros palatur : quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quæ societatem Romanam non exsuerant, perfugerunt. Legiones à Novesio Bonnâque in Treveros, ut suprà memoravimus, tra-

ductæ, se ipsas in verba Vespasiani adigunt. Hæc Valentino absente gesta : qui ubi adventabat furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessêre. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt : occisis Herennio ac Numisio legatis, quò, minore spe veniæ, cresceret vinculum sceleris.

LXXI. Hic belli status erat, quum Petilius Cerialis Magontiacum venit : ejus adventu erectæ spes. Ipse pugnæ avidus, et contemnendis, quàm cavendis hostibus melior, ferociâ verborum militem incendebat; ubi primùm congredi licuisset, nullam prælio moram facturus. Delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare jubet « sufficere imperio legiones : socii ad munia pacis redirent, securi, velut confecto bello, quod Romanæ manus excepissent ». Auxit ea res Gallorum obsequium : nam receptâ juventute, faciliùs tributa toleravêre, proniores ad officia, quòd spernebantur. At Civilis et Classicus, ubi « pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera » accepêre : trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuêre, « ne summæ rei periculum faceret ». Eò rapidiùs Cerialis, missis in Mediomatricos qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosellâ amne septum : et addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruêre ea munimenta Romanum ducem, quominus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temerè collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paulùm moræ in adscensu, dum missilia hostium prævehuntur. Ut ventum in manus, deturbati ruinæ modo præcipitantur. Et pars equitum æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit.

LXXII. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ civitatis : « Hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam : horum scelere clausas cæsasque legiones. Quid tantum Cremonam meruisse, quam è gremio Italiæ raptam, quia unius noctis moram victoribus attulerit? Stare in confinio Germaniæ integram sedem, spoliis exercituum et ducum cædibus ovantem. Redigeretur præda in fiscum : ipsis sufficere ignes, et rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur ». Cerialis metu infamiæ, si licentiâ sævitiâque imbuere militem crederetur, pressit iras : et paruêre, posito civium bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum è Mediomatricis legionum miserabilis adspectus. Stabant conscientiâ flagitii

mœstæ, fixis in terram oculis. Nulla inter coeuntes exercitus consalutatio : neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, et lucem ipsam vitantes : nec perinde periculum aut metus, quàm pudor ac dedecus obstupefecerat; attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi, lacrymis ac silentio, veniam poscebant : donec Cerialis mulceret animos, «fato acta» dictitans, «quæ militum ducumque discordiâ, vel fraude hostium evenissent. Primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent : priorum facinorum neque imperatorem, neque se meminisse». Tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos, ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

LXXIII. Mox Treveros ac Lingonas ad concionem vocatos ita adloquitur : «Neque ego unquam facundiam exercui; et populi Romani virtutem armis adfirmavi. Sed quia apud vos verba plurimùm valent, bonaque ac mala non suâ naturâ, sed vocibus seditiosorum æstimantur; statui pauca disserere, quæ profligato bello, utilius sit vobis audisse, quàm nobis dixisse. Terram vestram, ceterorumque Gallorum, ingressi sunt duces imperatoresque Romani, nullâ cupidine, sed majoribus vestris invocantibus, quos discordiæ usque ad exitium fatigabant : et acciti auxilio Germani, sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. Quot prœliis adversus Cimbros Teutonosque; quantis exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. Nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur : sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur. An vos cariores Civili Batavisque et Transrhenanis gentibus creditis, quàm majoribus eorum patres avique vestri fuerunt? Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, et mutandæ sedis amor : ut relictis paludibus et solitudinibus suis, fecundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. Ceterùm libertas, et speciosa nomina prætexuntur : nec quisquam alienum servitium, et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.

LXXIV. » Regna bellaque per Gallias semper fuêre, donec in nostrum jus concederetis. Nos, quanquam totiens lacessiti, jure victoriæ id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium sine armis; neque arma sine stipendiis; neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cetera in communi sita sunt. Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis : ipsi has aliasque provincias regitis. Nihil separatum, clausumve. Et laudatorum principum usus ex æquo, quamvis procul agentibus : sævi proximis ingruunt. Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, et cetera naturæ mala; ita luxum, vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, do-

nec homines: sed neque hæc continua, et meliorum interventu pensantur: nisi fortè, Tutore et Classico regnantibus, moderatius imperium speratis; aut minoribus, quàm nunc, tributis parabuntur exercitus, quibus Germani Britannique arceantur. Nam pulsis (quod dii prohibeant) Romanis, quid aliud, quàm bella omnium inter se gentium exsistent? Octingentorum annorum fortunâ disciplinâque compages hæc coaluit; quæ convelli, sine exitio convellentium, non potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, præcipuæ bellorum causæ. Proinde pacem et urbem, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite. Moneant vos utriusque fortunæ documenta, ne contumaciam cum pernicie, quàm obsequium cum securitate malitis». Tali oratione graviora metuentes composuit, erexitque.

LXXV. Tenebantur victore exercitu Treveri, quum Civilis et Classicus misêre epistolas ad Cerialem, quarum hæc sententia fuit: « Vespasianum, quanquam nuntios occultarent, excessisse vitâ. Urbem atque Italiam interno bello consumptam. Muciani ac Domitiani vana et sine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum suarum contentos: si prælium mallet, ne id quidem abnuere». Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum, qui attulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes, divisis copiis, advenêre undique. Plerique culpabant Cerialem, passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossâ, valloque circumdedit: quîs temerè antea intutis consederat. Apud Germanos diversis sententiis certabatur.

LXXVI. Civilis « opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fractæ populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quàm prædam victoribus? et tamen quod roboris sit, Belgas, secum palàm, aut voto stare». Tutor, « cunctatione crescere rem Romanam » adfirmabat, « coeuntibus undique exercitibus. Transvectam è Britanniâ legionem; accitas ex Hispaniâ; adventare ex Italiâ: nec subitum militem, sed veterem expertumque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniamque, ac dona, quîs solis corrumpantur, majora apud Romanos: et neminem adeò in arma pronum, ut non idem pretium quietis, quàm periculi, malit: quòd si statim congrediantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitûs, legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quòd inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus, venturosque in manus, non imperiti adolescentuli, verba et conciones, quàm ferrum et arma meditantis, sed Civilis et Classici: quos ubi adspexerint, redituram in animos

formidinem, fugam, famemque, ac totiens captis precariam vitam : neque Treveros, aut Lingonas benevolentiâ contineri : resumpturos arma, ubi metus abscesserit ». Diremit consiliorum diversitatem, approbatâ Tutoris sententiâ, Classicus, statimque exsequuntur.

LXXVII. Media acies Ubiis Lingonibusque data : dextro cornu cohortes Batavorum ; sinistro Brueteri Tencterique : pars montibus ; alii, viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi adsiluêre, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites : medius Mosellæ pons, qui ulteriora coloniæ annectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus, et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, et fortissimi cujusque accursu, reciperatum pontem electâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, et rarum apud signa militem ac propè circumventas aquilas videt. Incensus irâ, « non Flaccum », inquit, « non Voculam deseritis. Nulla hîc proditio : neque aliud excusandum habeo, quàm quòd vos Gallici fœderis oblitos prædixerim, memoriam Romani sacramenti temerè credidi. Annumerabor Numisiis et Herenniis, ut omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium ceciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel, quod propius est, Civili et Classico, relictum à vobis in acie ducem : venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos impunitos patiantur ».

LXXVIII. Vera erant : et à tribunis præfectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, et manipulos : neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et impedientibus tentoriis sarcinisque, quum intra vallum pugnaretur. Tutor, et Classicus, et Civilis, suis quisque locis pugnam ciebant, Gallos *pro libertate*, Batavos *pro gloriâ*, Germanos *ad prædam*, instigantes. Et cuncta pro hostibus erant : donec legio unaelvicesima, patentiore, quàm ceteræ, spatio conglobata, sustinuit ruentes, mox impulit. Nec sine ope divinâ, mutatis repente animis, terga victores vertêre. Ipsi territos se cohortium adspectu ferebant, quæ primo impetu disjectæ, summis rursùs jugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis, ut incuriâ propè rem adflixit, ita constantiâ restituit ; secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque.

LXXIX. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses ; offerebantque uxorem ac sororem Civilis, et

filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Unde metus et justæ preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem, vel ad ultionem accingerentur. Namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ; quæ ex Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, « deletam cohortem dolo Agrippinensium » : qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto, cremavêre. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, adflictaret Batavos, quà Oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus, legatus, in Nervios Tungrosque duxit : eæque civitates in deditionem acceptæ : classem ultro Caninefates adgressi sunt; májorque pars navium depressa, aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Caninefates fudêre. Classicus quoque adversus equites, Novesium à Ceriale præmissos, secundum prælium fecit : quæ modica, sed crebra damna, famam victoriæ nuper partæ lacerabant.

LXXX. Iisdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici jubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites à Domitiano passus est; favore militum anxius, et superbiâ viri, æqualium quoque, adeo superiorum intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, ut non pro spe suâ excipitur, ita neque averso imperatoris animo. Trahebatur in diversa : hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubiè bellum erat, inde Muciani epistolis : simul ceteri, ut *infestum tumidumque* insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus : neque ipse deerat arrogantiâ vocare offensas, nimius commemorandis, quæ meruisset. « Alios », ut « imbelles, Cæcinam », ut « captivum ac dediticium » increpat. Unde paulatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitiâ.

LXXXI. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstivis flatibus dies, et certa maris opperiebatur, multa miracula evenêre, quîs cœli favor, et quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrinâ quidam, oculorum tabe notus, genua ejus advolvitur, *remedium cœcitatis* exposcens gemitu; monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit : precabaturque principem, « ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento ». Alius manum æger, eodem deo auctore, « ut pede ac vestigio Cæsaris calcaretur », orabat. Vespasianus primò irridere, adsper-

nari, atque illis instantibus, modò famam vanitatis metuere; modò obsecratione ipsorum, et vocibus adulantium in spem induci: postremò existimari à medicis jubet, an talis cæcitas ac debilitas, ope humanâ superabiles forent. Medici variè disserere: « Huic non exesam vim luminis, et redituram, si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi deis, et divino ministerio principem electum: denique patrati remedii gloriam penes Cæsarem; irriti ludibrium penes miseros fore ». Igitur Vespasianus cuncta fortunæ suæ patere ratus, nec quidquam ultrà incredibile, læto ipse vultu, erectâ quæ adstabat multitudine, jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit dies. Utrumque, qui interfuêre, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.

LXXXII. Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret. « Arceri templo cunctos » jubet: atque ingressus, intentusque numini, respexit pone tergum è primoribus Ægyptiorum nomine *Basiliden*; quem procul Alexandriâ plurium dierum itinere, et ægro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur sacerdotes, *num illo die Basilides templum inisset?* percunctatur obvios, « num in urbe visus sit »? denique, missis equitibus, explorat, illo temporis momento octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem, et vim responsi ex nomine *Basilidis*, interpretatus est.

LXXXIII. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Ægyptiorum antistites sic memorant: « Ptolemæo regi, qui Macedonum primus Ægypti opes firmavit, quum Alexandriæ recèns conditæ mœnia, templaque, et religiones adderet, oblatum per quietem decore eximio, et majore quàm humanâ specie juvenem, qui moneret », ut fidissimis amicorum in Pontum missis, effigiem suam acciret: lætum id regno, magnamque et inclytam sedem fore, quæ excepisset: « simul visum eumdem juvenem in cœlum igne plurimo attolli ». Ptolemæus, omine et miraculo excitus, sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum Atheniensem, è gente Eumolpidarum, quem, ut antistitem cærimoniarum, Eleusine exciverat, « quænam illa superstitio, quod numen »? interrogat. Timotheus, quæsitis qui in Pontum meassent, cognoscit, urbem illic Sinopen, nec procul templum, vetere inter accolas famâ, Jovis Ditis. Namque et muliebrem effigiem adsistere, quàm plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemæus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quàm religionum appetens, negligere paulatìm, aliasque ad curas animum vertere: donec eadem

species terribilior jam, et instantior, « exitium ipsi regnoque » denuntiaret, « ni jussa patrarentur ». Tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri jubet; præcipitque navigaturis, « ut Pythium Apollinem adeant ». Illis mare secundum : sors oraculi haud ambigua. « Irent simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent ».

LXXXIV. Ut Sinopen venêre, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi adlegant. Qui diversus animi, modò numen pavescere, modò minis adversantis populi terreri; sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, « ne destinata deo ultrà moraretur ». Cunctantem varia perniciés, morbique, et manifesta cœlestium ira, graviorque in dies fatigabat. Advocatâ concione, « jussa numinis, suos Ptolemæique visus, ingruentia mala » exponit. Vulgus adversari regem, invidere Ægypto, si metuere, templumqne circumsidere. Major hinc fama tradidit, « deum ipsum appulsas littori navis sponte conscendisse ». Mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. Templum pro magnitudine urbis exstructum, loco, cui nomen Rhacotis : fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Hæc de origine et advectu dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui « Seleuciâ, urbe Syriæ, accitum, regnante Ptolemæo, quem tertia ætas tulit » : alii « auctorem eumdem Ptolemæum, sedem, ex quâ transierit, Memphim » perhibent, inclytam olim, et veteris Ægypti columen. Deum ipsum multi « Æsculapium, quòd medeatur ægris corporibus » ; quidam « Osirin, antiquissimum illis gentibus numen » ; plerique « Jovem, ut rerum omnium potentem » ; plurimi « Ditem patrem, insignibus, quæ in ipso manifesta », aut per ambages conjectant.

LXXXV. At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepêre. Præcipua victoriæ fides, dux hostium Valentinus, nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantùm, ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum supplicium, exprobranti cuidam « patriam ejus captam : Accipere se solatium mortis » respondit. Sed Mucianus, quod diu occultaverat, ut recens exprompsit : « Quoniam benignitate deûm, fractæ vires hostium forent; parum decorè Domitianum, confecto propè bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare : Caninefates Batavosque mino-

ribus ducibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque principatûs è proximo ostentaret, nec parvis periculis immixtus, et majoribus non defuturus».

LXXXVI. Intelligebantur artes : sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur : ita Lugdunum ventum. Unde creditur Domitianus, occultis ad Cerialem nuntiis, fidem ejus tentavisse, « an præsenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret » : quâ cogitatione bellum adversus patrem agitaverit, an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit : nam Cerialis salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni à senioribus juventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia imperii omittebat; simplicitatis ac modestiæ imagine, in altitudinem conditus, studiumque litterarum, et amorem carminum simulans, quò velaret animum, et fratris æmulationi subduceretur, cujus disparem mitioremque naturam contrà interpretabatur.

HISTORIARUM Lib. V.

Interim Titus cum valido exercitu ad Hierosolyma contendit. De nomine et origine Judæorum referta fabulis narratio. Instituta et cærimoniæ gentis : deque iis maligna profanorum judicia : descriptio terræ finiumque, Balsami, Libani, Jordanis, lacûs bitumen generantis, et regionis circa eum; tum Hierosolymorum. Judæorum reges; bella cum Romanis, præsides et procuratores. Titus Judæos in urbem compulsos obsidet. Hierosolymorum munitiones, et copiæ ducesque. Prodigia exitium urbis portendentia. Interea Civilis, reparato exercitu, cum Ceriali manus conserit, satis prosperè. Inde utrimque ad summæ rei discrimen se præparant. Fit atrox pugna, sed proditione Batavi cujusdam, Germani vincuntur: nec eò secius Civilis, præsidia Romanorum quadripartitis copiis invadit; sed repelluntur cum periculo. Cerialis ob incuriam suam pœnè à Germanis exceptus, instructâ classe Civilem trans Rhenum pellit, insulamque Batavorum populatur: simul animos hostium occultis nuntiis labefactat, unde Civilis colloquio petito se dedit.

I. Ejusdem anni principio, Cæsar Titus perdomandæ Judææ delectus à patre, et privatis utriusque rebus militiâ clarus, majore tum vi famâque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis : atque ipse, ut super fortunam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et adloquiis officia provocans; ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in Judæâ legiones, quinta, et decima, et quintadecima, vetus Vespasiani miles ex-

cepêre. Addidit è Syriâ duodecimam, et adductos Alexandriâ duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociæ cohortes, octo equitum alæ: simul Agrippa, Sohemusque reges, et auxilia regis Antiochi, validaque, et, solito inter accolas odio, infensa Judæis Arabum manus: multi, quos urbe atque Italiâ sua quemque spes acciverat, occupandi principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito agmine, cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

II. Sed quia famosæ urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia ejus aperire. «Judæos, Cretâ insulâ profugos, novissima Lybiæ insedisse» memorant, «quâ tempestate Saturnus, vi Jovis pulsus, cesserit regnis». Argumentum è nomine petitur, «inclytum in Cretâ Idam montem, accolas Idæos, aucto in barbarum cognomento, Judæos vocitari». Quidam, «regnante Iside, exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Judâ, proximas in terras exoneratam». Plerique «Æthiopum prolem, quos, rege Cepheo, metus atque odium mutare sedes perpulerit». Sunt qui tradant, «Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, mox proprias urbes, Hebræasque terras, et propiora Syriæ coluisse. Clara» alii «Judæorum initia: Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem, conditæ urbi Hierosolymam nomen è suo fecisse».

III. Plurimi auctores consentiunt, «ortâ per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Hammonis oraculo, remedium petentem», purgare regnum, et id genus hominum, ut invisum deis, alias in terras avehere «jussum. Sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis relictum sit, ceteris per lacrymas torpentibus, Mosen, unum exsulum, monuisse», ne quam deorum hominumve opem exspectarent, utrimque deserti; sed sibimet, ut duci cœlesti, crederent, primo cujus auxilio (credentes) præsentes miserias pepulissent. Assensère, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æquè, quàm inopia aquæ fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant, quum grex asinorum agrestium, è pastu in rupem, nemore opacam, concessit. Secutus Moses, conjecturâ herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: et continuum sex dierum iter emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuêre terras, in quîs urbs et templum dicata.

IV. Moses, quò sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus, contrariosque ceteris mortalibus, indidit. Profana illic omnia, quæ apud nos sacra: rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravêre; cæso ariete, velut in contumeliam Hammo-

nis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoriâ cladis, quâ ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc jejuniis fatentur. Et raptarum frugum argumentum panis Judaicus nullo fermento retinet. « Septimo die otium placuisse » ferunt: « quia is finem laborum tulerit; dein, blandiente inertiâ, septimum quoque annum ignaviæ datum ». Alii, « honorem eum Saturno haberi: seu, principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos, et conditores gentis accepimus, seu, quòd è septem sideribus, quîs mortales reguntur, altissimo orbe, et præcipuâ potentiâ, stella Saturni feratur; ac pleraque cœlestium vim suam et cursum septimos per numeros conficiant ».

V. Hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur: cetera instituta sinistra, fœda, pravitate valuêre. Nam pessimus quisque, spretis religionibus patriis, tributa et stipes illuc congerebant. Unde auctæ Judæorum res; et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium. Separati epulis, discreti cubilibus, projectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent: inter se nihil illicitum. Circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum idem usurpant: nec quidquam priùs imbuuntur, quàm contemnere deos, exsuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere. Augendæ tamen multitudini consulitur: Nam et necare quemquam ex agnatis, nefas: animasque prælio aut suppliciis peremptorum æternas putant. Hinc generandi amor, et moriendi contemptus. Corpora condere, quàm cremare, è more Ægyptio; eademque cura, et de infernis persuasio: cœlestium contrà. Ægyptii pleraque animalia, effigiesque compositas venerantur; Judæi mente solâ, unumque numen intelligunt. « Profanos, qui deûm imagines, mortalibus materiis, in species hominum effingant. Summum illud et æternum, neque mutabile, neque interiturum ». Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sinunt. Non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. Sed, quia sacerdotes eorum tibiâ tympanisque concinebant, hederâ vinciebantur: vitisque aurea templo reperta: « Liberum patrem coli, domitorem Orientis », quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis: quippe Liber festos lætosque ritus posuit; Judæorum mos absurdus sordidusque.

VI. Terra finesque, quà ad Orientem vergunt, Arabiâ terminantur: à meridie, Ægyptus objacet: ab occasu, Phœnices et mare: Septentrionem à latere Syriæ longè prospectant. Corpora hominum salubria, et ferentia laborum: rari imbres, uber solum. Exuberant fruges nostrum ad morem, præterque eas Balsamum et Palmæ. Palmetis proceritas et decor. Balsamum modica arbor:

ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venæ; fragmine lapidis, aut testâ aperiuntur: humor in usu medentium est. Præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum, fidumque nivibus. Idem amnem Jordanem alit, funditque, Nec Jordanes pelago accipitur: sed unum atque alterum lacum integer perfluit; tertio retinetur. Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertæ undæ: superjacta, ut solido, ferunt: periti imperitique nandi perinde attolluntur. Certo anni bitumen egerit; cujus legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. Ater suâpte naturâ liquor, et sparso aceto concretus, innatat: hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo juvante, influit, oneratque, donec abscindas: nec abscindere ære ferrove possis: fugit cruorem, vestemque infectam sanguine, quo feminæ per menses exsolvuntur: sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad littus: mox, ubi vapore terræ, vi solis inaruerint, securibus cuneisque, ut trabes aut saxa, discindi.

VII. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: et manere vestigia; terramque ipsam, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevêre, atra et inania velut in cinerem vanescunt. Ego sicut inclytas quondam urbes igne cœlesti flagrasse concesserim, ita halitu lacûs infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eòque fœtus segetum et autumni putrescere reor, solo cœloque juxtà gravi. Et Belus amnis Judaico mari illabitur: circa cujus os collectæ arenæ, admixto nitro, in vitrum excoquuntur: modicum id littus, et egerentibus inexhaustum.

VIII. Magna pars Judææ vicis dispergitur: habent et oppida. Hierosolyma genti caput. Illic immensæ opulentiæ templum; et primis munimentis urbs, dein regia; templum intimis clausum: ad fores tantùm Judæo aditus: limine, præter sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes, Medosque, et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones præpotuêre, rex Antiochus demere superstitionem, et mores Græcorum dare adnixus, quominus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est (nam eâ tempestate Arsaces desciverat). Tum Judæi, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (et Romani procul erant) sibi ipsi reges imposuêre: qui mobilitate vulgi expulsi, resumptâ per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum ne-

ces, aliaque solita regibus ausi, superstitionem fovebant : quia honor sacerdotii, firmamentum potentiæ assumebatur.

§ IX. Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit : templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, « nullâ intus deûm effigie vacuam sedem, et inania arcana ». Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox, civili inter nos bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciæ cesserant ; rex Parthorum Pacorus Judæâ potitus, interfectusque à P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti : Judæos C. Sosius subegit. Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Cæsare, Simo quidam regium nomen invaserat. Is à Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus : et gentem coercitam liberi Herodis tripartitò rexêre. Sub Tiberio quies : dein jussi à C. Cæsare « effigiem ejus in templo locare », arma potiùs sumpsêre : quem motum Cæsaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus, aut ad modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis, aut libertis permisit : è quibus Antonius Felix, per omnem sævitiam ac libidinem, jus regium servili ingenio exercuit, Drusillâ, Cleopatræ et Antonii nepte, in matrimonium acceptâ : ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset.

X. Duravit tamen patientia Judæis, usque ad Gessium Florum procuratorem. Sub eo bellum ortum ; et comprimere cœptantem Cestium Gallum, Syriæ legatum, varia prælia, ac sæpiùs adversa excepêre. Qui ubi fato, aut tædio occidit ; missu Neronis, Vespasianus fortunâ famâque, et egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnesque, præter Hierosolyma, urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus civili bello intentus, quantum ad Judæos, per otium transiit. Pace per Italiam partâ, et externæ curæ redière. Augebat iras, quòd soli Judæi non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes principatûs novi eventus casusve utilius videbatur. Igitur castris, uti diximus, ante mœnia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit.

XI. Judæi sub ipsos muros struxêre aciem, rebus secundis longiùs ausuri, et si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus, ambiguè certavit. Mox cessêre hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis prælia serebant ; donec assiduis damnis, intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi : neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri : poscebantque pericula, pars virtute, multi ferociâ, et cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma, et opes, voluptatesque ante oculos ; ac ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firma-

verant, quîs vel plana satis munirentur. Nam duos colles, immensum editos, claudebant muri, per artem obliqui, aut introrsùs sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus patescerent. Extrema rupis abrupta: et turres, ubi mons juvisset, in sexaginta pedes, inter devexa, in centenos vicenosque attollebantur; mirâ specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia, regiæ circumjecta: conspicuoque fastigio turris *Antonia*, in honorem M. Antonii ab Herode appellata.

XII. Templum in modum arcis, propriique muri, labore et opere ante alios: ipsæ porticus, quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cavati sub terrâ montes; et piscinæ cisternæque servandis imbribus. Præviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella: inde cuncta, quamvis adversus longum obsidium; et à Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravêre. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum, empto jure muniendi, struxêre muros in pace, tanquam ad bellum; magnâ colluvie, et ceterarum urbium clade aucti: nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eòque seditiosiùs agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema et latissima mœnium Simo; mediam urbem Joannes, quem et Bargioram vocabant; templum Eleazarus firmaverat. Multitudine et armis Joannes ac Simo; Eleazarus loco pollebat. Sed prælia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Joannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus truncarent, templo potitur: ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis, bellum externum concordiam pareret.

XIII. Evenerant prodigia, quæ neque hostiis, neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cœlum concurrere acies, rutilantia arma, et subito nubium igne collucere templum. Expassæ repentè delubri fores, et audita major humanâ vox, *excedere deos:* simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore ut valesceret Oriens, profectique Judæâ rerum potirentur. Quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum, omnis ætatis, virile ac muliebre secus, sexcenta millia fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent; plures, quàm pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, major vitæ metus, quàm mortis. Hanc adversus urbem gentemque Cæsar Titus, quando impetus et subita belli locus abnueret, agge-

ribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus muni et quies præliorum fuit; donec cuncta expugnandis urbibus re perta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.

XIV. At Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparat per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit; tutus loci et ut memoriâ prosperarum illic rerum augescerent Barbarorum animi. Secutus est eòdem Cerialis, duplicatis copiis adventu secundæ et sextæ et decimæ quartæ legionum. Cohortesque et alæ, jampridem accitæ, post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, et nobis adversa quippe miles Romanus armis gravis, et nandi pavidus; Germanos fluminibus suetos, levitas armorum, et proceritas corporum attollit.

XV. Igitur, lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum cœptum certamen: deinde orta trepidatio, quum præaltis paludibus arma, equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes: neque, ut in pedestri acie, cominus certabatur, sed tanquam navali pugnâ, vagi inter undas, aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur: minor tamen, quàm pro tumultu, cædes; quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediêre. Ejus prælii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit. Civilis instare fortunæ; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat: nox apud Barbaros cantu aut clamore; nostris per iram et minas acta.

XVI. Posterâ luce, Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet; in secundâ acie legiones locatæ: dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis adsistit. Batavi Gugernique in dextro; læva, ac propiora fluminis, Transrhenani tenuêre. Exhortatio ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis « veterem Romani nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: ut perfidum, ignavum, victum hostem, in æternum exciderent: ultione magis, quàm prælio opus esse. Pauciores nuper cum pluribus certasse: ac tamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant ». Proprios inde stimulos legionibus admovebat, « domitores Britanniæ quartadecimanos » appellans: « principem Galbam sextæ legionis auctoritate factum: illâ primùm acie secundanos nova signa, novamque aquilam dicaturos ». Hinc prævectus ad

Germanicum exercitum, manus tendebat, « ut suam ripam, sua castra sanguine hostium reciperarent ». Alacrior omnium clamor, quîs vel è longâ pace prælii cupido, vel fessis bello pacis amor, præmiaque et quies in posterum sperabantur.

XVII. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis sciens : « Stare Germanos Batavosque super vestigia gloriæ, cineres ossaque legionum calcantes : quocumque oculos Romanus intenderet, captivitatem, clademque et dira omnia obversari. Ne terrerentur vario Treverici prælii eventu : suam illic victoriam Germanis obstitisse, dum omissis telis, prædâ manus impediunt : sed cuncta mox prospera, et hosti contraria evenisse. Quæ provideri astu ducis oportuerit, provisa : campos madentes, et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias. Rhenum et Germaniæ deos in adspectu ; quorum numine capesserent pugnam, conjugum, parentum, patriæ memores : illum diem aut gloriosissimum inter majores, aut ignominiosum apud posteros fore ». Ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis, glandibūsque, et ceteris missilibus prælium incipitur ; neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacessentibus.

XVIII. Absumptis, quæ jaciuntur, et ardescente pugnâ, procursum ab hoste infestiùs : immensis corporibus, et prælongis hastis, fluitantem labantemque militem eminus fodiebant : simul è mole, quam eductam in Rhenum retulimus, Bructerorum cuneus tranatavit. turbata ibi res ; et pellebatur sociarum cohortium acies, quum legiones pugnam excipiunt, suppressâque hostium ferociâ, prælium æquatur. Inter quæ perfuga Batavus adiit Cerialem, « terga hostium » promittens, « si extremo paludis eques mitteretur : solidum illâ, et Gugernos, quibus custodia obvenisset, parùm intentos ». Duæ alæ, cum perfugâ missæ, incauto hosti circumfunduntur : quod ubi clamore cognitum, legiones à fronte incubuêre, pulsique Germani Rhenum fugâ petebant. Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset. Ne eques quidem institit, repentè fusis imbribus, et propinquâ nocte.

XIX. Posterâ die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa : Cerialis exercitum decima ex Hispaniâ legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venêre : non tamen ausus oppida Batavorum armis tueri, raptis, quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit ; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum : quin et diruit molem, à Druso Germanico factam, Rhenumque, prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiêre Rhenum Tutor

quoque, et Classicus, et centum tredecim Treverorum senatores; in quîs fuit Alpinus Montanus, quem à Primo Antonio missum in Gallias superiùs memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum avidas.

XX. Tantumque belli superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, unâ die Civilis quadripartitò invaserit: decimam legionem Arenaci; secundam Batavoduri; et Grinnes, Vadamque, cohortium alarumque castra: ita divisis copiis, ut ipse, et Verax, sorore ejus genitus, Classicusque, ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiducia, sed, « multa ausis aliquâ in parte fortunam affore. Simul Cerialem neque satis cautum, et, pluribus nuntiis, huc illuc cursantem, posse medio intercipi ». Quibus obvenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, et cædendis materiis operatum, turbavêre occiso, præfecto castrorum, et quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. Ceteri se munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus Batavoduri rumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prælium nox diremit.

XXI. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabant: nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque; in quîs Briganticus, præfectus alæ, ceciderat, quem fidum Romanis, et Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum delectâ equitum manu subvenit, versâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo, tranatavit: idem Germanis effugium. Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexêre. Ne tum quidem Romana classis pugnæ affuit, ut jussum erat: sed obstitit formido, et remiges per alia militiæ munia dispersi. Sanè Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat; subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent: hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ. Et paucos post dies, quanquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

XXII. Profectus Novesium Bonnamque, ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat, disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis; et insidias composuêre: electa nox atra nubibus, et prono amne rapti, nullo prohibente vallum ineunt. Prima cædes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. Aliud agmen turbare classem; injicere vincla; trahere puppes. Utque ad fallendum silentio; ita, cœptâ cæde, quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, vulneribus exciti, quærunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, ple-

que circum brachia torâ veste, et strictis mucronibus: dux semisomnus, ac propè intectus, errore hostium servatur. Namque prætoriam navem, vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidêre, ob stuprum Claudiæ Sacratæ, mulieris Ubiæ: vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tanquam «jussi silere, ne quietem ejus turbarent: ita intermisso signo, et vocibus, se quoque in somnum lapsos». Multâ luce revecti hostes, captivis navibus, prætoriam triremem, flumine Luppiâ donum Veledæ traxêre.

XXIII. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet quod biremium, quæque simplici ordine agebantur. Adjecta ingens lintrium vis: tricenos quadragenosque ferre armatos liburnicæ solitæ; et simul captæ lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis juvabantur. Spatium velut æquoris electum, quo Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit. Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Galliâ adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quàm metu, direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultrà ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat: quum interim, flexu autumni, et crebris pluvialibus imbribus, superfusus amnis, palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit: nec classis, aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur.

XXIV. «Potuisse tunc opprimi legiones, et voluisse Germanos, sed dolo à se flexos» imputavit Civilis. Neque abhorret vero, quando paucis pòst diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis, per occultos nuntios, «Batavis pacem, Civili veniam» ostentans, Veledam, propinquosque monebat, «fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno erga populum Romanum merito mutare. Cæsos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam: neque aliud Civilis amicitiâ paratum, quàm vulnera, fugas, luctus: exsulem eum et extorrem, recipientibus oneri: et satis peccavisse, quòd totiens Rhenum transcenderint: si quid ultrà moliantur, indè injuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore».

XXV. Miscebantur minis promissa. Et concussâ Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: «Non prorogandam ultrà ruinam; nec posse ab unâ natione totius orbis servitium depelli: quid perfectum cæde et incendiis legionum, nisi ut plures validioresque accirentur? Si Vespasiano bellum nava-

verint, Vespasianum rerum potiri : sin populum Romanum arm provocent, quotam partem generis humani Batavos esse? resp cerent Rhætos Noricosque, et ceterorum onera sociorum : sibi no tributa, sed virtutem et viros indici : proximum id libertati : si dominorum electio sit; honestiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas tolerari : » Hæc vulgus. Proceres : « atro- ciore Civilis rabie semet in arma trusos : illum domesticis mali excidium gentis opposuisse : tunc infensos Batavis deos, quum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessa rium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant, et noxii capitis pœnâ pœnitentiam fateantur ».

XXVI. Non fefellit Civilem ea inclinatio, et prævenire statuit; super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio, scinditur Nabaliæ fluminis pons; in cujus abrupta progressi duces : et Civilis ita cœpit : « Si apud Vitellii legatum defenderer, neque facto meo venia, ne- que dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo cœpta, à me aucta erant. Erga Vespasianum vetus mihi ob- servantia : et, quum privatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, cujus epistolis ad bellum accitus sum, ne Ger- manicæ legiones, et Gallica juventus Alpes transcenderet. Quæ Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus præsens monebat, arma in Germaniâ movi, quæ Mucianus in Syriâ, Aponius in Mœsiâ, Flavianus in Pannoniâ.... »

FINIS.

[redacted]